

Науково-ідеологічний центр ім. Дмитра Донцова

Святоіванівський Мазепинський Гетьманський Полк

ДМИТРО ДОНЦОВ

**ВИБРАНІ
ТВОРИ**

У ДЕСЯТИ ТОМАХ

Дрогобич–Львів
Видавнича фірма
«ВІДРОДЖЕННЯ»
2014

ДМИТРО ДОНЦОВ

**ВИБРАНІ
ТВОРИ**

ТОМ 6

**Політична аналітика
(1933–1939 рр.)**

Дрогобич–Львів
Видавнича фірма
«ВІДРОДЖЕННЯ»
2014

УДК 32-027.21(081)

ББК 66.0я44

Д 67

Редакційна колегія:

Олег Баган (к.ф.н., Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка)
Сергій Квіт (д.ф.н., Національний університет «Києво-Могилянська Академія»)
Олександр Музичко (к.і.н., Одеський національний університет імені І. Мечникова)
Микола Посівнич (к.і.н., Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)
Ярослав Радевич-Винницький (к.ф.н., Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка)
Федір Турченко (д.і.н., Запорізький національний університет)

Донцов Дмитро

Д67 Вибрані твори [Текст]: у 10 т. / Редкол.: О. Баган (відп. ред.) [і ин.]; літ. ред. Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2011. – . ISBN 978-966-538-236-2

Т. 6: Політична аналітика (1933–1939 рр.) / Упоряд., передм., комент. О. Баган. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2014. – 380 с.

ISBN 978-966-538-247-8

До шостого тому увійшли статті й есеї Д. Донцова на політичну тематику, які друкувалися протягом 1933-1939 рр. в журналі «Вісник». Загалом вони подають широку картину ідейних інтерпретацій та оцінок головним ідеологом українського вольового націоналізму політичних подій в Україні й Європі у надскладний період їхньої історії. Це був вершинний етап творчості автора, тому публіцистична гострота, принципова критичність, стилістична вправність явлені у цих публікаціях в належній повноті.

Особливості мови і стилю автора узгоджені з нормами сучасного українського мовлення й орфографії, водночас збережені його окремі питомо національні, ідіоетнічні риси незросійщеного українського правопису.

Видання рекомендується політологам і політикам, філософам і культурологам, історикам та націоналогам, дослідникам і прихильникам української національної ідеї.

УДК 32-027.21(081)

ББК 66.0я44

Відповідальний редактор і упорядник

Олег Баган

Літературний редактор

Ярослав Радевич-Винницький

Видавці дякують за співпрацю:

М. Бачинському, І. Гринді, М. Мочернюкові, Р. Пундюку, Т. Родцевичу,
А. Цибку, І. Червінці, Х. і Ю. Якимовичам,
родинам Булів, Бумбарів, Кіщаків, Кушнірів, Матківських,
Лехнюків, Парут, Петриків

ISBN 978-966-538-247-8 (Т. 5)

ISBN 978-966-538-236-2

© О. Баган, упоряд., передм., коментарі, 2014 р.

© Я. Радевич-Винницький, словник,
переклади, 2014 р.

© Видавнича фірма «Відродження», 2014 р.

НА ПЕРЕХРЕСТІ БОРОТЬБИ ІДЕОЛОГІЙ: українська й європейська політика в націософських оцінках Дмитра Донцова

1920-1930-ті роки – це один із найскладніших, найнапруженіших і найцікавіших періодів в історії Європи ХХ ст. Політичні сили на континенті розділилися на три ворожі табори, які провадили між собою невпинні змагання за впливи, владу і пропагандивне домінування. Це були інтернаціональні середовища ліберальних демократів, соціалістів-комуністів і консервативних революціонерів, які у своїх радикальних формах стали гучно відомими як фашисти. Майже у кожній країні Європи ці табори докладали особливих зусиль, щоб дискредитувати і знищити один одного з великою вірою у рятівну, доленосну для всієї цивілізації роль своїх ідей і суспільно-політичних планів. Весь простір континенту покритися мережами агентурно-шпигунських центрів, підпільних і таємних товариств, відкритих бойових організацій; вся європейська преса провадила завзяту війну у сфері інформації, доводячи правоту своїх принципів; майже у кожній країні з'явилися свої елітні групи філософів, письменників, критиків, політичних теоретиків, культурологів, яків яскравих формах відстоювали глибину і пророчість конфронтуючих ідеологій. Поступово головним bastіоном лібералізму виявилася Велика Британія, яка активно підтримувала демократичні сили в інших державах, bastіоном консерватизму-фашизму – Італія, а bastіоном соціалізму – Росія. Відтак просторово-ландшафтними символами домінантних ідеологій стали *води Атлантики*, на берегах якої утрималися головні демократичні держави (Франція, Бельгія, Нідерланди, Данія, Швеція), *Альпійські гори*, які поєднали консервативних революціонерів Італії і Німеччини, та *безмежний суходіл Евразії*, в якому зосередили свої зусилля російські крайні ліві. У кожній країні ідейно-політичні моделі лібералів, фашистів і соціалістів були самобутніми, вони залежали від тих культурних, ментальних, політичних традицій, які плекалися у кожній нації упродовж століть. Тому усі спроби якось уніфікувати, звести до єдиної системи принципів ці три провідні ідеології того часу є хибними, такий підхід неодмінно веде до неправильних розумінь і викривлень у тлумаченнях щодо цих масштабних явищ.

Згодом, якраз у 1930-і рр., виявилася стала тенденція до переваги консерваторів-фашистів на континенті, які завдяки своєму високому ідеалізмові, якісній змобілізованості, особливій войовничості почали здобувати перемоги в одній за одною країнах: Німеччині, Угорщині, Португалії, Іспанії, Румунії, Болгарії, Греції, Австрії. У роки 2-ї Світової війни, коли нацистська Німеччина почала наступ у різних напрямках, консерватори за її підтримки прийшли до влади у Данії, Норвегії, Франції, Словаччині, Хорватії, тобто виявилася цілковита перевага правих, профашистських середовищ на континенті. Пронімецьку політику повели й не окуповані Ірландія, Фінляндія, Туреччина і цим посилили домінування європейського фашизму. Острівцями ліберальної демократії залишилися тільки нейтральні Швеція і Швейцарія та імперіяльна Велика Британія зі своїм могутнім трансатлантичним стратегічним союзником – США.

Паралельно Советська Росія розбудовувала свою систему міжнародних впливів, успішно розвиваючи власний тоталітаризм, надвелику армію і мережу міжнародно-

го комуністичного руху (Комінтерн), яка в основному використовувалася для підривної діяльності і пропаганди в світі. Загалом ліві і комуністи в Європі були тоді дуже агресивними, вихованими в наступальному дусі, відчуваючи за собою підтримку диктатора-терориста Й.Сталіна, який мріяв про світове торжество комунізму, і тому не шкодував ані коштів, ані людських ресурсів для розвитку світового ліво-радикального руху.

Розвивався тоді в Європі і четвертий ідеологічний табір – табір націоналізму, яскраву пропагандивну й ідейну презентацію якого дає нам сьогодні спадщина Дмитра Донцова. За своєю природою націоналізм не є чистою політичною програмою. Він виражає радше суму віталістських устремлінь певної нації, спрямованих на реалізацію насущних завдань та ідеалів, які висуває актуальне національне буття. Тому, наприклад, від кінця XVIII ст. і до 1-ї Світової війни націоналізм європейських народів виявлявся переважно в ліберальних формах, оскільки у цей час тривала всебічна боротьба народів із феодальними управлінськими системами, з монархізмом та консерватизмом. Націоналізм загалом виражав *революційну інтенцію* європейських суспільств. Типовим представником ліберального націоналізму був знаменитий Джузеппе Мадзіні. Однак поступово, коли від середини XIX ст. суспільства ліберальної демократії почали набирати виразних ознак олігархократії, цинічного капіталізму, етики і свідомости масового споживацтва, націоналізм як ідея почав відходити від програм лібералізму. Перед ним з'явилися нові проблеми і завдання. По-перше, капіталісти (фінансерія) перейняли собі ідеали космополітизму, розпоширюючи по світі форми масового виробництва і відповідних впливів. По-друге, могутні демократичні держави (насамперед Велика Британія і Франція) міцно стали на шлях імперіялізму, захоплюючи нові і нові території по всьому світу і цим зайшли в конфлікт з інтересами національно-визвольних рухів поневолених народів, тобто із націоналізмом, почали проповідувати гегемонізм. По-третє, ліберальна демократія в умовах індустріалізації, поширення психології мас (Г.Лебон), наростання грубого матеріалізму і практицизму стала зручною площиною для занепаду духовності, моральності та високої культури, а це, закономірно, обернулося проти національної згуртованості суспільств. І по-четверте, ліберальні демократії, засліплено перейняті матеріалістичною, корисливою психологією, виявилися, з одного боку, середовищем розростання цинізму та меркантилізму, а з іншого, стали податливою платформою для переможного наступу світового соціалізму і соціал-демократизму, які, критикуючи болячки та вади капіталізму і його м'якість, нацьковували на демократичні системи зголоднілі маси пролетарів, обіцяючи тим майбутнє «щасливе царство комунізму». Так націоналізм як ідеологія від кінця XIX ст. почав наближатися до старого консерватизму, тобто до ідеалів Традиції, Духовності, Віри, Чести, Героїки, Лицарства. Як наслідок, у передвоєнну і міжвоєнну добу націоналізм у майже всіх народів Європи став на рейки правої ідеології, переплівся і різноманітними формами консерватизму, інколи навіть і монархізму. Для націоналізму важливим стає збереження *органічного буття* народів, різних форм *високої культури* супроти агресивного масовізму та авангардизму, виховання народів в дусі *волюнтаризму і героїзму* супроти ліберального пацифізму і гедонізму, в дусі поваги до *срархії і порядку* на протиположності до ліберального анархізму та нівеляції традиційних вартостей.

Саме таку еволюцію від ліво-ліберальних засад до право-консервативних пережив і український націоналізм за період від 1870-го до 1914-го року. Його парадигму можна означити іменами Драгоманова – Франка – Грінченка – Міхновського –

Донцова. Власне Дмитро Донцов завершив формування українського націоналізму на засадах консерватизму, які ще успішно розвивав поряд із ним В'ячеслав Липинський. Та Д.Донцов пішов далі: він інтегрував у свою ідеологію широкую парадигму ідей європейської ірраціоналістичної, волонтаристської філософії від Шпенгера до Шпенглера, від Гартмана до Мора і завдяки шаленому енергетизмові свого стилю перетворив український націоналізм в одну із найяскравіших моделей ідеології такого типу в Європі.

Отже, міжвоєнна доба представила широку панораму боротьби ідеологічних таборів, яка супроводжувалася встановленнями жорстоких політичних режимів, масовими вбивствами, створенням систем суспільної несвободи і гніту над людиною (наприклад, концтабори в СРСР і нацистській Німеччині), завзятими протистояннями інтелектуалів у пресі і культурі. У своїх радикальних формах – фашизму і націонал-соціалізму – революційний консерватизм витворив страшні режими тоталітарного типу в Італії і Німеччині, які хоча й поступалися російському тоталітаризмові в СРСР жорстокістю і масовими вбивствами, проте здійснили свої великі злочини. Натомість комуністи в Росії створили найбільшу мілітаристську систему в світі, колосальну армію й унікальну за своєю розгалуженістю таємну мережу агентурних впливів на планеті, базовану на лівому світогляді і соціалістичних симпатіях. У такій формі СРСР являв собою найбільшу загрозу для демократії в Європі і світі.

Тут важливо зрозуміти, що всі правоконсервативні і фашистські режими й ідеології міжвоєнної доби активно вбирали в себе соціальні й ідейні імпульси націоналізму з вище пояснених причин. На цьому сьогодні полюють спекулювати ліберальні історики, хитро приписуючи націоналізмові всі злочини фашизму. В сучасній українській історіографії як зразок ліберальницького фальшування історії можна назвати книжки Я.Грицака¹ і О.Зайцева², які, наприклад, про Д.Донцова пишуть за однією «залізною» схемою: «він народився, жив і помер з однією метою – аби прославити Адольфа Гітлера і німецький націонал-соціалізм», що є, безумовно, нонсенсом. Зрозуміло, що ці автори активно приписують українському націоналізмові антисемітизм і всі види тоталітаризму, цим доводячи, що критикують його чисто ідеологічно, з наміром демонізувати.

Окрім названих причин зближення у 1920-і рр. європейського консерватизму і націоналізму (загрози панування фінансерії, наступ космополітизму, наростання охлократії і безтрадиційного матеріалізму) їхні завдання сходилися ще й у пункті опору міжнародному комунізмові, який діяв дуже деструктивно й нахабно (статті Д.Донцова з цього тому і факти, які він наводив, потверджують це). Європейські консерватори і націоналісти збагнули і категорично засудили ті форми деструкції, які ніс соціалізм: безрелігійність, крайній матеріалізм, систематизоване рабство, антикультурність, сакралізований деспотизм, охлократію. Тож вони почувалися союзниками у боротьбі з цим демонічним злом. Спільно вони розуміли, що надважливим є мобілізувати всі зусилля для зупинення соціалістично-комуністичного наступу, і тому відсували іноді на другий план свої ідейні розходження (особливо націоналісти) задля того, аби протистояти цій надзагрозі. Власне таке мислення й відображають статті Д.Донцова, опубліковані в цьому томі. Ми бачимо його тривалу тривожну аналітику міжнародних подій і внутрішніх політичних процесів в Україні під кутом зору усвідомлення гнилизни і ненадійності ліберальної демократії, проїнятої

¹ Грицак Я. Страсті за націоналізмом: Історичні есеї. – К.: Критика, 2004. – 340 с.

² Зайцев О. Український інтегральний націоналізм (1920-1930-ті роки). – К.: Критика, 2013. – 488 с.

цінічним капіталізмом, загроз з боку ССРСР і міжнародного комунізму, позитивних імпульсів до традиціоналізму, релігійності, героїзму і пробудження духу воїнства у випадку з піднесенням революційного консерватизму (фашизму). У цій ідеологічній тріяді Д.Донцов орієнтувався на консерватизм закономірно, бо не очікував ніякої підтримки від ліберальної демократії, наскрізь опанованої практичними ділками від політики і недовірливої до органічних, героїко-ідеалістичних джерел націоналізму, і тим більше нічого не очікував від міжнародного соціалізму, в якому тоді домінував імперський світогляд переможної червоної Росії. До того ж треба мати на увазі й те, що позитивні оцінки успіхів фашистської Італії та нацистської Німеччини висловлювалися ним до вересня 1939 р., тобто до початку 2-ї Світової війни, коли відкрито виявився загарбницький імперіялізм цих держав. Д.Донцов, як і більшість європейців, не знав про тоталітаристські злочини в Німеччині того часу (крайня нетерпимість до інакомислячих і суцільні заборони, ксенофобія, концтабори). Окрім того маховик масових репресій нацистів набрав обертів тільки у 1941-1942 рр. А, як відомо, у 1941 р. Д.Донцов вже остаточно зрозумів німецьку небезпеку для України після знищення проголошеної ОУН С.Бандери української державности, тоді (влітку 1941 р.) він припинив видання у Бухаресті ідеологічного журналу «Батава», в якому ще були уповання на європейський революційний консерватизм.

Головна спекуляція необ'єктивних та упереджених сучасних ліберальних істориків у темі «український націоналізм і фашизм» відбувається якраз у моменті нерозрізнення позиції і публікацій націоналістів *до і після літа 1941 р.* Вони жваво наводять цитати з преси ОУН та творів Д.Донцова, в яких є позитивні оцінки фашизму, без нагадування-уточнення, що в контексті складних політичних процесів епохи автори цих цитат просто не знали фактів злочинів фашистів, які в більшості відбулися пізніше. До слова, відразу після зіткнення з німецьким нацизмом у липні 1941 р. ОУН С.Бандери стала головною протидіючою йому силою в Західній Україні, за що життям розплатилися тисячі і тисячі націоналістів. Про цей факт теж часто забувають сказати ліберальні історики нашого часу, та про нього треба знати і пам'ятати, хоча б за ось таким виданням: «Україна в Другій світовій війні у документах»: Збірник німецьких архівних матеріалів / У 4-х тт. / Зібрав і впорядкував В.Косик. – Львів: 1997-2000.

Статті Д.Донцова з журналу «Вісник» за 1933-1939 рр. демонструють динамічну аналітику, спрямовану на описану нами ситуацію протистояння між різними ідеологічними таборами в Європі. Особливу увагу Д.Донцов приділяв подіям в ССРСР, передбачаючи майбутнє відродження Наддніпрянської України й виявляючи потворні процеси завершеного тоталітаризму в захопленій більшовиками гігантській країні. Вартує відзначити, що жодна інтенція чи ознака сталінізму як репресивної всеохопної системи страху і фальші не уникнула його уваги й оцінки. Український публіцист і мислитель досконало знав і розумів логіку російського імперіялізму, тупий і руйнівний деспотизм традиційної російської бюрократії, рабську психологію російської масової людини, тому його «фотографії» «щасливого соціалістичного ладу» в ССРСР є особливо проникливими, саркастичними і по-філософськи узагальненими. Це добре видно із статей «Крах п'ятилітки», «Початок кінця», «Велика брехня нашого часу», «Нова книжка Андре Жида про ССРСР», «Йосиф Вісаріонович Калігула», «Любимий» Сталін», «Четверга Росія» та ін.

Низка статей показує, наскільки добре Д.Донцов розумів процеси геополітики, і головне, вмів дивитися на них з позицій українських понадчасових геостратегічних інтересів. Таку аналітику ми бачимо у статтях «Зміни на світовій шахівниці», «Буря

над Заходом», «Адис-Абеба і Київ», «Наше море», «Відень і Київ», «Пушкінська дилема», «Березень 1939», «На маргінесі нового пакту». Остання якраз присвячена знаменитому пактові Молотова-Рибентропа і несе цікаву інтерпретацію цієї знаменної події.

Центральна ідея в геополітичних візіях Д.Донцова – це майбутня консолідація країн Причорномор'я, за умови відродження незалежності України (стаття «Наше море»). Такий Чорноморський союз міг би стати одночасно і найнадійнішою основою для зміцнення усього простору Середньої Європи, бо концентрував би у собі енергетику (політичну, економічну, культурну, цивілізаційну) кількох великих просторів та етносів – України, Закавказзя, Туреччини і Балканів – і був би вагомим геостратегічним фактором протидії імперіялізмові Москви.

Ось як він писав у статті «Наше море» (1938 р.): «Море, наше море! – цілком нове його значення для нас по подіях останніх літ диктує Україні цілком іншу орієнтацію. Наше море, побережжя якого довжиною перевищує довжину побережжя всіх інших, осілих над Чорним морем народів, навіть Туреччину, не кажучи вже про Румунію, Болгарію чи малі народи Кавказу. Море, з яким ні для одного іншого народу не сплелося стільки спогадів героїчної боротьби за національне існування – від провесни нашого історичного буття через великого Києва і козацьких чайок аж до останніх часів. Воно відкриває для нас справді великі перспективи. Воно в теперішній новій констеляції вириває нас зі сліпої вулиці, воно відкриває нам браму у вир не загумінкової, провінційної, а, наприклад, світової політики. Воно чинить із України в цю трагічну добу один із найважливіших чинників нового укладу сил не лише в Східній Європі, але й на Середземному морі. Воно, значення якого для нас вичув і опоетизував автор «Гамалії» (Т.Шевченко – О.Б.), назвавши його *нашим морем*, воно кличе країну Чорного моря до відігнання самостійної ролі в грядущих подіях...»

Цікаво, що Д.Донцов багато уваги приділяв у своїй публіцистиці Франції – країні великою мірою роз'їдженій лібералізмом, перейнятій ідеологічним прогресизмом та матеріалізмом. У нашому томі це статті «Бунт зелених сорочок» і «Франція на переломі», також думки на французьку тематику розкидані в інших публікаціях. Його особливо захоплювало змагання двох кардинально протилежних таборів у цій країні – правого і лівого – від чого залежало майбутнє Європи. Саме Франція зі своїм потенціалом людським, господарським, геостратегічним, культурним могла позитивно вирішити проблему стабілізації континенту і задомінування традиціоналістських сил на ньому. На прикладі Франції український мислитель докладно пояснював фальшивість демократизму в тодішніх умовах, коли над усім панувала цинічна і хитра фінансерія.

Зрозуміло, що Донцова не міг не зацікавити у 1930-і роки феномен успіху німецького варіанту революційного консерватизму – націонал-соціалізму. Він стежив за розвитком цього явища ще із 1920-х років і міг побачити, як німецькі фашисти розв'язали кілька складних, всеєвропейського значення суспільно-політичних проблем: вони зупинили наступ підривного комунізму, ліквідували соціальну анархію, пробудили героїчний дух в народі, привчили націю до дисципліни і порядку, зупинили знущальну вакханалію олігархії. Наприклад, у передмові до книжки Р.Єндика «Гітлер» (1934) Д.Донцов писав, оцінюючи роль націонал-соціалізму: «Для нас актуальність руху, про який говорить ся книжка, передусім в тім, що він: 1) стримав побідний похід комунізму в Європі, що завдав смертельний удар доктрині марксизму; 2) що поставив на порядок денний дражливе для нас жидівське питання; 3) що підніс велике значення села і третього стану взагалі, який погноєм для себе хотів зробити

соціалізм; 4) що замість анархістичних ідеалів «людськості» і «суверенної одиниці» поставив ідеал органічної спільноти, якої ім'я – нація; 5) що замість змиршавілого партійництва висунув стару й таку нову засаду Ордену з його символом віри, тактикою й чеснотами, нарешті; 6) що своїм успіхом довів нескортувану, а в матеріалістичнім ХІХ віці так нехтувану, силу ідеї...»

Поряд із розсипаними в різних публікаціях оцінками німецького націонал-соціалізму Д.Донцов спробував дати його цілісну картину в статті «Загадка ІІІ-ї імперії», яка з'явилася у травні 1939 р., тобто за кілька місяців до початку 2-ї світової війни, до розкриття агресивних планів Райху. У цій статті отримали повне відображення ті три головні теоретичні помилки, які зробив Д.Донцов при сприйнятті західноєвропейського революційного консерватизму у 1930-і роки: 1) він занадто однозначно оцінив демократію як середовище для розростання соціальної фальші і меркантилізму; 2) він занадто захопився думками про тільки шкідливу роль єврейства в сучасній Європі; 3) він надмірно повірив у рятувальну роль сильної руки, вождя, авторитаризму при «лікуванні» Європи від недугів соціал-демократизму і лібералізму. Хоча цілу систему поглядів Д.Донцова не можна назвати тоталітаристською, проте **він підігравав настроям тоталітаризму в Європі**, будучи захопленим соціальними й політичними успіхами фашизму. Не мав Донцов і расистських, ксенофобських переконань. Як видно з його статей 1930-х рр., тема якоїсь «арійської вищості» чи «чистоти» в них цілком відсутня. Нема в них і якихось захоплень чи розпрацювань теоретичних щодо інструментарію тоталітарної держави, яку розбудовували в той час нацисти. Він брав з ідеології фашизму лише ті ідеологеми, які **вписувалися в будівню філософію націоналізму: традиціоналізм, волюнтаризм, містицизм, окциденталізм, героїзм**. Однак на його оцінки німецького тогочасного антидемократизму, антисемітизму і диктаторства мусимо подивитися критично.

У нашому контексті аналізу треба мати на увазі ту центральну думку, яку Д.Донцов проповідував ще від часів з-перед 1-ї Світової війни: головною проблемою для стабільності і свободи Європи є факт існування на її кордонах могутньої Російської імперії; допоки та імперія буде міцною, буде розвиватися в експансивному плані, допоки поневолені нею нації не визволяться, і насамперед Україна, доти на Європу напливатимуть хвилі російського ідейного розкладу і деспотизму, культурного бруду, морального цинізму. І саме в цьому сенсі він вважав Наддніпрянщину центральною геополітичною зоною Європи: від сили її націоналістичного збурення завжди залежатиме міцність чи неміцність Російської тиранічної імперії. На Німеччину у 1930-і роки Д.Донцов дивився як на єдину націю і державу, спроможну виставити тверде й ударне заборолу проти російського наступу на Середню Європу як на **геополітичну серцевину** Евразійського материка, від долі якої залежить, яка зона цього материка переважить. Так об'єктивно склалося, що жодна інша нація і країна Середньої Європи, окрім Німеччини, не мала потенційних можливостей для протистояння Росії; усі були занадто **малими** просто за чисельністю свого населення, занадто **провінційними** у сенсі відсутності власної широкої і наступальної геостратегії, занадто **паціфістськими** та **невойовничими** за ментальністю. Тож перебільшено позитивний погляд Донцова на Німеччину обумовлювався його пристрасним бажанням знайти, нарешті, провідну геополітичну потугу для мобілізації Середньої Європи. Подібні погляди висловлювали й націоналістичні теоретики із середовища ОУН.

Щодо єврейства, то тут зауважимо наступне. Д.Донцов пережив складну еволюцію світогляду у цьому питанні. Спочатку, до 1-ї Світової війни, коли він ще належав

до українського соціал-демократичного руху, то з великою симпатією ставився до євреїв (про це ми написали у передмові до 1-го тому нашого видання). Тоді він брав участь під час першої російської революції 1905-1907 рр. в бойових загонах революціонерів і захищав євреїв з револьвером у руці від погромників-чорносотенців³. У 1911 р. він переклав для соціалістичної газети «Наш голос» статтю австрійського публіциста В.Медема «Новочасний антисемітизм в Росії»,⁴ в якій була гостра й концептуальна критика державного антисемітизму в імперії. Солідарність і симпатії до єврейства чуються в багатьох публікаціях Д.Донцова цього періоду, він часто звертається до історичної і сучасної єврейської проблематики, цитує різних єврейських авторів – від Біблії та Йосифа Флавія до Л.Берне та д'Ізраелі. Однак ситуація змінилася після Національної Революції 1917-1920 рр. в Україні: Д.Донцов був вражений, наскільки євреї повели себе проімперськи, масово підтримавши різні російські політичні течії і насамперед большевизм. Відтак євреї на Україні опинилися в анти-українському таборі.

У монографії «Підстави нашої політики» (1921), в якій осмислювалися недавні події Революції, Д.Донцов так бачив проблему розходження інтересів українців і євреїв: «Жидівство на Україні, як, зрештою і скрізь, було на стороні панівної нації. Може, тому були ще глибші причини. Певна спорідненість жидівської і російської психіки – психіки народів, що досі залишилися майже народами-номадами... І одні і другі такі самі буквоїди, формалісти. Перші – прив'язані до букви своїх святих книг, другі – вічно готові зчинити суперечку через хибне розуміння того чи іншого слова у Маркса, або через полишення одного слова в титулятурі царя... Як жиди, так і москалі у своїх власних очах – «вибрана нація». І коли майже всі жидівські партії на Україні пристали до большевизму, то чи се не тому, що в крові цієї раси лежить месіянська ідея? В своїм гето вони чекали Месію на білих коні, поза гетом бачать його, як Блок, ідучого за червоним прапором... Зближення жидів до росіян пояснюється ще їх любов'ю до скрайностей... Їхній національний ідеал веде скоріше в сторону «катастрофічних можливостей», бо тільки катастрофічний перебіг історії зможе в найкоротший час принести жидівству повне національне визволення.

Як би там не було, чи мої припущення оправдані, чи тільки гіпотетичні, одне певне, що жидівство на Україні як своєю месіянською філософією, так і своїм русофільством та своїм космополітизмом (наслідком розпорошення раси) мусить вороже ставитись до української національної ідеї» (Див. у нашому виданні т.5: С.106-107).

Згодом Д. Донцов ще більше демонізував єврейство. У статті «Ceterum censeo» (альманах «Дніпро» на 1927 р.) він писав: «Нема нічого дивного, що саме москалів, сю расу без морального хребта, без расовости, без аксіом, без почуття форми, якости й органічного, і вибрало собі за знаряддя жидівство у своїй саботажній акції проти всього органічного, шляхетного. Росіяни – вибраний народ Юди. Тут цілий народ – не, як деінде, його відпадки – є желатиновою масою, на якій жидівство може вирощувати свої бацили. Російський народ, як не може бути ліпше, подавався до «перенесення акценту вділ». Давніше ся робота жидівства прибрала інші форми, тепер – форму марксизму. Недурно ж Луначарський назвав марксизм п'ятою, основою жидами, релігією»⁵.

Тож протягом 1920-х і 1930-х рр., коли російський комуністичний імперіялізм в Україні лише посилювався, фактично впровадив форми геноциду у своїй війні

³ Закопанець Дм. [Донцов Д.] 1906 рік у Києві // Наш голос (Львів). – 1911. – Ч.6-8. – С.367-372.

⁴ Наш голос. – 1911. – Ч.3. – С.156-161.

⁵ Донцов Д. Ceterum censeo / З нової книги про Росію // Дніпро (Львів). – 1927. – С. 46.

з українством (масовий терор, Голодомори, масові примусові виселення українців на Сибір і т.ін.), впевненість Д.Донцова в антиукраїнській дії єврейства, яке підтримувало міжнародний комунізм, зростає і ствердла. Він був переконаний, що головною базою для перемоги комунізму в Україні став «Ольстер» – соціальна суміш російських шовіністичних переселенців, денационалізованого єврейства та інтернаціонального капіталу (там само: С.106). Цей умовний «Ольстер» спричинив тотальне обезвласнення українців, усунення їх від багатств країни та відсторонення шляхом колективізації від рідної землі. Так українці масово виявилися у своїй країні або новітніми рабами (селяни), або безперервними і приниженими заробітчанами (містяни) в страшній системі комуністично-сталінського тоталітаризму.

Центральною тезою Д.Донцова у темі полагодження українсько-єврейських стосунків була думка про кончу потребу для євреїв перейти на національну, націоналістичну програму розвитку, тобто плекати у своєму ідейно-політичному вихованні принципи пошанування традиції, національних особливостей, етнічної солідарності, орієнтації на власні сили, культурної самобутності (замість пропаганди космополітизму, асиміляторства, змішування культур і т.ін.). При цьому євреї мали б відмовитися від так характерного для них орієнтування на імперські сили, на політику народів-гегемонів, які своєю чергою завжди, як твердить історія, використовували їх для пригнічення й визискування малих і бездержавних народів. Д.Донцов захоплювався послідовною націоналістичною політикою євреїв у Палестині при відвоюванні Ізраїлю і десь передбачив народження там справді національної держави, національного, а не космополітичного проекту для єврейства.

Статті Д.Донцова 1930-х рр. містять у собі особливо велику дозу полемічності. Це пояснювалося тим, що боротьба ідеологічних таборів, які ми описали, перекинулася і в Україну, і тому йому доводилося відбиватися на різні боки – і проти лівих, і проти центристів-лібералів, і проти крайніх правих (профашистський Фронт національної єдності, що діяв у Західній Україні від 1933 р.), і проти своїх, націоналістів, які пробували «переосмислити» націоналізм Донцова, «відкорегувати» його чи «розширити». До такого типу полемік належить велика стаття «Ненько-шароварницька «геополітика», вміщена у цьому томі, своїм критичним вістрям спрямована проти визначного мислителя і письменника Юрія Липи (1900-1944). Хоча її співавторами у Д.Донцова були антрополог Ростислав Єндик і географ Олександр Лагутенко, явно проглядається у стилістиці й концептуальності статті домінанта запального Д.Донцова. Ми принципово акцентуємо на цій публікації, щоб хоч якось «вирівняти» ситуацію у темі конфлікту між Д.Донцовим і Ю.Липою, на якому звично збивають свій «капітал» ліберальні науковці, представляючи у неприємному наświetленні редактора «Вісника». Йому традиційно закидають «нетолерантність», «інтелектуальну слабкість», «сварливість» і т. ін., у такий спосіб дискредитуючи і весь націоналізм, і лінію «Вісника», і постать Донцова. Насправді конфлікт між двома видатними авторами виник скоріше з вини Ю.Липи – людини дуже емоційної й амбітної, яка вибухово сприйняла відмову Д.Д. надрукувати статтю «Тарасівці у тюрмі». Це сталося у 1935 р. Вже наступного року Ю.Липа видав брошуру «Українська доба», в якій було кілька ущипливих і принизливих випадів проти ідей Д.Донцова з трактату «Націоналізм». Згодом упереджена критика продовжилася у виступах Липи і його книзі «Призначення України» (1938). Власне, й на неї Д.Донцов організував колективну рецензію «вісниківів».

Вартує відзначення, що Ю.Липа у своїй критиці був необ'єктивним, дріб'язковим, на що й звернули увагу провідні націоналістичні автори – Олена Теліга, яка надру-

кувала у шостому номері «Вісника» за 1936 р. гостру відповідь на цю критику, і Леонід Мосендз, який у статті «Маргіналії до «Української доби» Ю.Липи» ґрунтовно проаналізував її недоречні критичні випадки проти Д.Донцова. Реально більшість із табору націоналістів-«вісниківців» не підтримала Ю.Липу, а підтримали його якраз приховані і неприховані вороги націоналізму, які згуртувалися довкола варшавського журналу «Ми», який редагував письменник А.Крижанівський і який таємно фінансувався Москвою. На жаль, ця традиція безаргументованої критики Д.Донцова з табору лібералів продовжилася в діаспорі після 1945 р. і відновилася в Україні після 1990 р. Її сутність доволі підступна і підлувата: різні запізнілі автори-полемісти, ховаючись за, справді, велику і героїчну постать Ю.Липи, який трагічно загинув від рук московських окупантів у 1944 р., в емоційному та моральному планах так змальовують полеміку цих талановитих авторів, щоб принизити «зашореного», «догматичного» Донцова, який, мовляв, відсиджувався у тихих редакторських кабінетах, коли Липа воював. Часто такі полемістики не стільки захищають Ю.Липу, бо насправді його націоналістичний світогляд і націоналістична позиція їм страшенно далекі, а лише використовують тему полеміки для дискредитації націоналізму і його головного ідеолога.

Коли ж ми уважніше придивимося до критичних випадків і Ю.Липи, і Д.Донцова, то побачимо, що ніякого *світоглядного* розходження між ними немає. Вони здебільшого полемізують в локальних темах, на матеріалі окремих історичних фактів, а не в річищі ідеологічних протистоянь. Тому на прикладі цієї полеміки ніяк не можна говорити про «ідейний розкол в таборі націоналістів», як це прагнуть представити ліберальні автори.

Як показує стаття «Ненько-шароварницька «геополітика», полеміка і з боку Д.Донцова набрала роздратованості, дрібничковості. Критикуючи Ю.Липу, він і його співавтори наводять приклади помилок і неточностей здебільшого фактологічного рівня, але при цьому чомусь не додають плідних, концептуальних думок видатного культуролога та геополітика, які складають основу книжки «Призначення України». Це тенденційна критика, проте вона потрібна сучасникам як факт, для розуміння позиції Д.Донцова.

Сумарно статті Д. Донцова 1930-х років передають той масив філософської, політичної, історичної, культурної аргументації, з якою український націоналізм, репрезентований ОУН, успішно наступав у західноукраїнському суспільстві і ставав на 1939-й рік, рік початку 2-ї Світової війни, його головною політичною силою. Попри окремі теоретичні розходження із публіцистами й ідеологами ОУН, його спадщина визначала той рівень пасіонарності, національної відповідальності, наступальної критичності, який забезпечував тоді націоналізмові героїчність у почуттях і переможність у діях. Попри окремі теоретичні помилки й обмануті сподівання, система принципів і поглядів Д. Донцова-публіциста була тією основою, яка плекала в українцях силу Волі, завзяття Боротьби і незламність Характеру.

Олег Баган,
керівник Науково-ідеологічного
центру ім. Д. Донцова

ЗМІНИ НА СВІТОВІЙ ШАХІВНИЦІ (Під Новий рік)

Дві події захитали в переддень Нового року світову рівновагу: нове піднесення Німеччини й ослаблення большевицької Росії.

Перше захитало порядком, усталеним у 1919 р. на Заході. Друге – тим, який запаував по війні на Пацифіку внаслідок англо-американо-японського морського трактату.

Ліга націй на службі Франції, гегемонія останньої в Середній Європі і розтрошена Німеччина – такі були підвалини порядку 1919 р. на Заході. Героїчним зусиллям боронила Франція згори засуджені на опорожнення позиції. Крок за кроком посувалася наперед Німеччина, займаючи їх одну за іншою. Штресман у Ваймарській масці накликав на хвилину примару старої Німеччини «музиків і поетів», щоби з Брианом, як партнером, домогтися очищення Райнської провінції і прийняття до Ліги народів. Дальші канцлери виконували програму не Ваймару, а гітлеризму. Бринінг досягнув, а фон Папен перепровадив скасування воєнних відшкодувань, а фон Шляйхер – визнання рівноправності Німеччини щодо озброєнь.

Перша підвалина порядку з 1919 р. захиталася. За нею захиталася друга – ослаблення зв'язків, які лучили Францію з її середньоевропейськими союзниками. Нарешті, й третя величаво задумана і нужденно скінчена будова Ліги націй. Роль, відіграна цим товариством у манчжурському конфлікті, заощадила йому повільне конання: Ліга вмерла, перестала існувати як самостійний чинник політичного міжнародного життя. Те, що тепер під сим ім'ям засідає в Женеві, – се живий труп.

Версаль, гегемонія Франції (і знесення Німеччини), Ліга народів – діло якобінця Клемансо і квакерського професора Вілсона – витримало ледве десять літ, аби поволі уступати місце новому порядку речей, який – невідомий нам – зачинає щойно укладатися на нашій континенті.

Тим, чим піднесення Німеччини було для Заходу, було нагле виступлення Японії на Сході. Перше мало причиною втомлену, знеохочену Францію, друге – знесену большевизмом Росію. Загартована у вогні громадянської війни, повна захвату революційної провесни по ліквідації інтервенцій, думала большевицька Росія загнатися до Будапешту, Мюнхену, а може, й Парижу. П'ятнадцять літ безплідних зусиль охолодили революційний шал: ситуація змінилася – в Кремлі постановили, що краще не нищити світової буржуазії, а зробити з неї дійну корову «п'ятилітки». А гіпноз близького «упадку капіталізму» вивітрився навіть із голови її найбільш збаламучених жертв.

Ніхто інший, як закаптурений (і то не дуже) большевик Ото Бавер, відспівав лебедину пісню розвіяним мріям про хутке настання царства комунізму в Європі. Не в «Арбайтер цайтунг», де обов'язок партійного хлополапа вимагає без перерви кричати про хутку перемогу, а в фаховім органі складачів віденських, – аристократи робітництва, яким не можна безкарно засипати очі порохом демагогії, – писав провідник австрійського соціалізму: «Зі світового розгардіяшу многи роблять висновок, що кризу взагалі не можна перемогти. Я б не відважився на таке пророцтво... Я б уважав такий діагноз за поспішний... Ми не сміємо робити собі оман щодо політичних наслідків кризи. Наша криза діяла досі не в напрямку революційному, а контррево-

люційному. Це може видаватися дивовижним, бо повинна ж була криза відкрити очі масам, показати їм, що настав час покласти край капіталізму. Але так не сталося, бо, якраз навпаки, криза ослаблює робітництво, робітничі союзи і політичні партії. Думку, що капіталізм збанкрутує економічно, я вважаю за помилкову. Можливо, що капіталізм увійшов у добу довгих і тяжких криз, але він не перестане існувати, доки робітництво не матиме сили покласти йому край. Про те, чи робітництво матиме ту силу, не хочу нічого приповідати. На мою думку, нема ніяких виглядів, щоби зробити кінець капіталізму шляхом захоплення влади. Коли я бачу, що в Америці робітництво позбавлене всякої організації, коли бачу, що в Англії робітничий клас потерпів щойно тяжку поразку, коли бачу, що в Німеччині спершу треба відбити грізну небезпеку фашистської контрреволюції, то не можу сказати, що робітництво, де б то не було, має змогу відважним наскоком здобути владу... Не завше, коли хочеться зробити революцію, можна її зробити»¹.

Те, що сказав Бавер, давно сказали собі потиху совітські можновладці і голосно совітські опозиціоністи – «уклоністи» (за приповідкою «Що у п'яного на язиці, те у тверезого в умі»). І тоді, власне, виникла в дотепній голові Сталіна ідея зробити з капіталізму, який ані руш не хотів гинути, дійну корову большевизму. Та коли *переходовість* європейської кризи не дала змоги большевикам повалити капіталістичну Європу, то *наявність* тої кризи і її *тривалість* не дали большевикам змоги використати європейський капітал для своєї «розбудови». Європейський капітал виявився засильним, щоб його звалити, і заслабким, щоб його використати. У тім є одна з причин економічного й політичного знесилення Совітів, з якого скористала Японія.

Демагоги кричать безнастанно про японський імперіялізм і жалують бідний, нещасний, знасилуваний 400-мільйонний Китай. Сі люди думають порожніми кличками, не історично. Дві сили, величезні й міцні, зачинають із кінця ХІХ ст. натискати зі Сходу і з Заходу на Японію, подібно до крижаних гір, що грозять роздушити невеличкий корабель. Сими силами були Росія і Північна Америка. У 1895 році трактат у Симоносекі уступив Росії великі права в Китаю. Розбудовуючи їх, царська Росія заволоділа Північною Манджурією, поклала руку на Корею і привела у васальну залежність від себе Зовнішню Монголію, аби нарешті усадовитися в Порт-Артурі і Дальнім. У 1898 р. Америка відібрала від Іспанії Філіппіни «під самим носом» Японії, зробивши на них морську базу, а в 1914 відкрила Панамський канал, що дозволяло їй протягом кількох годин перекинути свій атлантичний флот до Пацифіку. Нарешті, по війні большевицька Москва усадовлюється надобре в Монголії Зовнішній, витягає свої щупальці до Монголії Внутрішньої і до Китайського Туркестану, а через Бородіна й інших «райзендерів» готується стати на чолі цілого Китаю. Росія в Китаї – се для Японії було те, чим для Англії Німеччина – в Антверпені.

Така була ситуація, витворювана протягом останніх 40 літ. Дві потуги, не перебираючи в засобах, розшматовуючи Китай, хазайнуючи в ньому, як у себе вдома, займаючи прилеглі до Японії береги й острови, піддавали сумніву саме її існування як незалежної держави. Народ, який у подібнім становищі не відважився б на героїчну спробу розірвати затягувану петлю, не заслуговував би на ім'я народу. Це обдумали японці, і з сього виникли японсько-китайська війна 1895 р., російсько-японська 1905 р. і наразі манчжурська 1932 р. Не Японія порушила «статус кво» в Китаї – порушили його інші. Японія витягла лише з того консеквенції для охорони свого національного існування. Але що акція викликає контракцію, то й спровокований іншими виступ Японії цілковито порушив усталену рівновагу на Сході, як підне-

¹ Цит. із «Wiener Journal», 5.VI.1932.

сення Німеччини на Заході. Ставши твердою ногою в Манчжурії, Японія зайняла позицію менш-більш таку, яку зайняла б Велика Британія, усадовившись, скажімо, в Голандії чи Бельгії. Тепер вона в змозі зайняти, коли схоче, Владивосток, відтяти Росію від океану, спаралізувати російські впливи в решті Китаю і за сприятливої констеляції зайняти Сибір від Іркутська на схід від метрополії. Для Росії ж разом із сими несподіванками виростає приємність **бачити свої кордони видовженими на якись дві тисячі кілометрів, якими вона тепер сусідуватиме не з анархізованою провінцією, а з великою мілітарною державою**. Припустімо на момент, що європейський кордон Росії від Балтики до Чорного моря видовжиться вдвічі і що на тім новім кордоні засіла б держава, подібна до передвоєнної Німеччини, і матимемо уявлення про цілу донеслість сього факту для Росії. Якраз там, де шукала для себе «теплого моря» по невдачі 1878 р. зі Стамбулом царська Росія; якраз там, де по катастрофі 1917 р. шукала для себе відплати за неї Росія большевицька, замість легкої здобичі, стрінула вона страшного противника, тверезого, хитрого і відважного. У млі майбутнього зарисовується на Далекім Сході (так, як і в Європі) новий порядок речей, не знаний і тривожний для Росії. Звідси той жах, який опанував совітських достойників із приводу виступу Японії, звідси ганебний відступ Москви перед кожним черговим наказом із Токіо.

Обидва сі явища на Заході і Сході відбилися донеслими потягненнями якраз у тім закутку Європи, який найбільше займає нас. Невдача п'ятирічки, розвіяні мрії про червоний прапор над Європою і жахлива примара країни Сонця, що сходить на азійських кордонах ССРСР, змусили Росію шукати реасекурації на Заході на випадок поразки в Азії. Невдача інтервенцій 1918-1920 рр. і грізні ферменти в Німеччині спонукали Францію та її союзників, особливо тих, що межують із ССРСР, шукати реасекурації на Сході в разі конфлікту над Райном або Балтикою. Така генеза пактів про ненапад між Росією з одного боку, Францією і Польщею – з другого.

Нас тут цікавить не те, чи цей пакт про ненапад має якесь реальне значення. Я гадаю, що жодного. У 1917 році, навіть потім, як Росія вийшла з гри, Антанта дала собі раду з Німеччиною без неї. Так само тепер, якраз під час ослаблення Рапальського договору з Росією й укладення тих пактів про ненапад, робить Німеччина один вилім у Версальськім трактаті за другим без допомоги Росії. А се свідчить, наскільки безвартісна є Росія як союзник і тепер, і в 1914-1917 рр. Але не про се йдеться. Йдеться про психологічне наставлення сторін. А се наставлення значить, що Росія і Польща зреклися ідей, що надихали їх – кожна у свій спосіб – ще в 1920 р. Обидві сторони мають очі, звернені тепер деінде, – і тому прийшло між ними до згоди. Ось який є наслідок того зрушення рівноваги на Заході і Сході, про яке я згадав вище, на відтинку, що обходить нас.

Поминаючи інтереси хвилини, яке є глибше підложжя зміни, яка зайшла у відносинах сторін, що підписали польсько-російський пакт неагресії? Щодо однієї з них, то тим підложжям є глибокі процеси переоцінки великих історичних цінностей, які переходять два найсильніші табори – націонал-демократія і «федералістичний». Для націонал-демократії тепер «кордон 1772 р. на Сході є кордоном випадковим і хвилиним, як про тривалий географічний кордон про неї не можна думати. Посунення ж кордонів аж до Дніпра є географічним абсурдом». Всяка політика, яка «прагнула польськими слабкими силами реорганізувати цілий Схід Європи і відіпхнути Росію від Чорного моря», яка стреміла б до перегляду Ризького трактату, не була б виявлена «не тільки тому, що грізний німецький напад на наші найкорінніші осадки на Заході тепер на то не дозволяє», але з огляду на «життєву потребу заховання миру з Росією

у східнім напрямку, жодні можливості, жодні завдання перед Польщею вже не відкриваються. Експансія Ягелонська на Схід не була ділом польської політики, була плодом литовської політики збирання українських земель, політикою, що заламалася².

Але ревізія старого нац[іонал]-демократичного наставлення супроти Росії пішла значно далі. Хто читав Дмовського «Повоєнний світ і Польща», той щойно усвідомить сей величезний у тому аспекті психічний здвиг. Колись така підвалина вшехпольського світогляду, як ідея «передмурівку християнства», пізніше – оцидентальної культури загалом, ідея, на яку і тепер ще покликаються в нац[іонал]-дем[ократичній] пресі, похована Дмовським остаточно і ґрунтовно. Колишня опора – Захід – стала джерелом усіх лих і зіпсуття разом із капіталізмом, якому Дмовський ворожить хуткий упадок. Натомість Схід, російський Схід набирає в тій книзі незвичайних атракційних рис. Читаючи теоретика нац[іонал]-демократії, думаєш, що перекидаєш старі, пожовклі сторінки Аксакова чи Леонтьєва.

Але без ідеї жодна партія жити не може. Яка ж заступила ягелонську у партайманів Дмовського? Її заступили аж дві: перша – антисемітизм, друга – здобуття російських ринків, з яких колись жила Конгресівка за послування Романа Дмовського в Думі. Замість однієї імперіалістичної ідеї – дві «для домашнього вжитку». Щоб замінити оті «одну» отими «двома», треба великої психічної кризи. Чи не вона є джерелом нової орієнтації вшехпольського табору?

Ще, може, глибшу еволюцію проходить «федеративний» табір. Коли ми читаємо заяви й надії, що укладений щойно з Москвою пакт «спричиниться до ще більшого стану зближення з ССРСР й до стабілізації відносин доброго сусідства»³. Коли читаємо неприхильні відгуки про ті «середовища, в яких усе ще живі тенденції перебудови існуючого укладу відносин» між договірними сторонами, тенденції, «оперті на надії, що зможуть використати» одну сторону проти другої, та про те, що «пакт ненападу... вкаже світові, що всякі калькуляції, оперті на тій рахубі, помилкові»⁴, то мимоволі міряєш психічну відлеглисть тих наставлень від наставлень сперед дванадцятьох літ. Тоді «світ» доводив, що оті калькуляції «помилкові», тепер – «світові» доводиться.

«Федеративна» ідея була модифікацією ягелонської ідеї, пристосованою до ери Вілсона і «самовизначення народів». Модифікацією, в якій підкреслювався більше її політичний характер, тоді як ідея вшехпольська спершу трималася незмодифікованої ідеї колишньої імперії в її чистім вигляді, підкреслюючи одначе її культурний бік («передмурівок»). Відтепер та ідея в усіх її розгалуженнях переходить до історії: зі Сходом (на Схід від Ризької лінії) хочеться жити згідно, але до його долі втручатися вже нема заміру.

Чи се ремінісценції «неославізму» останніх днів царату? Чи історичного минулого часів Олексія Михайловича? Чи сповнення пророцтва маркіза Кюстина з-перед ста літ, який писав, що польська слов'янська душа скоріше погодиться з москалями, аніж із прусаками; який ворожив, що «коли політика не змушуватиме одних гнобити других, то вони ближче себе пізнають і полюблять»?⁵ Правильніше, гадаю, сягнути тут до історичної аналогії, як се робить «Мисль народова» (ч. 41 м. р.), яка каже, що «такі зречення з теренів зовнішньої експансії пережило вже багато народів... Угорщина, що сягала ще так недавно від Татр і Семигороду по Адриатику. Швеція, колись

² Myśl Narodowa. – 1932 – №41, №43.

³ Цит. із «Хвилі», 28.XI. м. р.

⁴ «Gazeta Polska», 29.XI. м. р.

⁵ Russland im Jahre 1839, von Marquis de Custine («Росія у 1839 р.» маркіза де Кюстина), Leipzig, 1844, Brief 14, 29.

володарка Балтики, Фінляндії, Естонії, Інфлянт, Португалія...». Така концепція знає на Сході Європи лише Москву (не Україну), як і знала лише Москву (а не Фінляндію) Швеція після Карла XII. У сім суть пакту 1667 року.

Останні звороти совітської політики показують, що й Совіти більше, ніж хто-небудь, закинули ідею виграти український атут. Із Петербурга, здвигненого не так **для** Росії, як **проти** шведів, відступили Совіти в Москву; з Києва – випадової брами на Захід – до Харкова. Не свідчить се про бажання ССРСР активізації свого західного фронту загалом, а українського зокрема. Але Україна як об'єкт – то що інше. У пресі майнув проєкт рятування совітських фінансів Сокольнікова, одним пунктом якого є, між іншим, віддача українських підземних багатств і залізниць (між іншим, на Одесу) в піднаєм закордонному капіталові. Звістка досить правдоподібна. Чи не практикували вже Совіти системи концесій? Чи Йофе не посувався ще далі? Чи не уступають Совіти Японії всього, чого вона жадає? Але коли про український атут не думають втихомирені і запобігаючі ласки західного капіталу Совіти, то думає про нього емігрантська Росія.

Остання криза в компартії, грізніша за всі дотеперішні, бо тут вже дійсно йдеться про бунт «комуністичного дворянства», а не «куркулів» і «бандитів», знову поставила питання про упадок большевизму. І російські емігрантські кола поставили собі запитання: що ж далі? І ось монархічне «Возрожденіє» пригадало, що «на території так званої України може найлегше зав'язатися деякий міжнародний вузол у ту хвилину, коли большевицьке питання зсунеться в бік деяких загальних рішень. Тоді ідею відділення і незалежної України може хтось захопити в свої руки як можливий політичний атут», як у 1918-1920 рр. Ну, а тоді, думає газета, треба ту ідею використати для створення великої білої Росії. Як большевики свого часу використали ту ідею для боротьби з білою Росією. Правда, ідея української самостійності – небезпечна ідея, але як же інакше втягнути українство в план реставрації? «Чи не може вона (українська ідея) стати в якійсь її стадії корисною для діла визволення від большевиків Росії? Що ж стосується тої стадії, в якій та ідея виявилася б шкідливою, то тут хвилюватися поки що завчасно, бо до сього сплило б ще багато води, навіть у повільних українських річках»⁶. Се все пишеться з нагоди гетьманської акції в Лондоні, яку, очевидно, російські монархісти не трактують поважно, бо певні, що реституція гетьманства, як і в 1918 р., приведе лише до відновлення «єдиної і невідомої». Але друга частина еміграції з Мілюковим, ген. Денікіним і «Последними Новостями» думає інакше. Вона, правда, бомкає вже навіть про федерацію, але самостійності навіть яко переходової стадії до «єдиної» й знати не хоче. Ця група перестерігає українців і манить «новою (?), вільною (?) Росією», і грозить. А ген. Денікін у запалі красномовности дійшов просто до зачитування колишнього большевицького «главко-верха» Єгорова. Описуючи війну на Україні, той писав: «Остаточна мета червоного командування була рішуча **боротьба до повного знищення** контрреволюції на півдні Росії і звільнення території, тобто джерел запровіянтування, сирівців і палива, без чого совітська республіка не могла б ані розвивати боротьби, ані підтримувати своє існування». А в пояснення генерал Денікін додає, що з відділенням Балтики і Польщі ще Росія може погодитися, але ніколи з відділенням України і Кавказу, бо се б значило «позбавитися хліба і сирівців, втратити Донбас із вугіллям і залізом та бакинську нафту»⁷.

⁶ «Последние новости», 6.XII. м. р.

⁷ «Последние новости», 6.XII. м. р.

Так лаштується «третя» (чи яка там) «нова» й «вільна» Росія використати український атут, що випадає з рук знесиленого большевизму. Такі перспективи, що відкриває нам нове, викликане захитаною рівновагою в Азії посунення ССРСР в Європі.

Погроза Японії виступити з Ліги засудила б останню не на летаргію, а на смерть; бо, коли поза Лігою опинилися б Японія, Росія і Сполучені Держави, яка б то була Ліга «народів»? А може б, тоді (проект хитромудрого Литвинова) постала Ліга народів Пацифіку?.. Виступ Японії грозить розбити морський японо-англо-американський трактат. Де тоді дінеться з труднощами утримувана рівновага на Далекім Сході? Чи не там, де й над Райном?

І тут, і там, здається, починається вільна гра досі сяк-так ув'язнених енергій. От що несе нам Новий рік... Яку роль відіграє в цій грі Україна, особливо беручи до уваги критичний стан ССРСР? Відповідь нам уже продиктували большевики (Єгоров) і білі (Денікін): вони хочуть «боротьби до повного знищення».

КРАХ П'ЯТИЛІТКИ

В оточенні колегії комуністичних кардиналів, єпископів і вірних на пленарнім засіданні ЦК партії виголосив кремлівський Понтіфекс Максимус свою нову «Енцикліку» *urbi et orbi*¹. Настроєне було освідчення на старомосковську ноту: «Гром перемоги раздавайся, веселіся хоробрий рос».

Але веселість у Сталіна лише удавана. Тим разом занадто очевидна була бляга, занадто несумірні проголошені «досягнення» з дійсними. Про «досягнення» говорилося, очевидно, в першу чергу. Жонглювалося належно і зі славнозвісною совітською «статистикою». Але кого ота «статистика» тепер ще переконує? Що з того, що до 21 мільйона гектарів збільшилася засівна площа, коли вона залишається незасіяна? Що з того, що зарплата совітського робітника збільшилася нібито на 67%, коли кошти утримання за той час зросли на 20-30%? Що з того, що є вже 200000 колхозів і 5000 совхозів, коли з них *лише*, або як Сталін каже, *вже тисячі* колхозів і *десятки* совхозів дають прибуток? Коли, отже, до 99% тих новотворів не рентується? Який сенс говорити про механізацію хліборобства, коли з випущених 160000 тракторів по одній кампанії треба віддавати до направи 123000? Що за сенс оповідати про «гігантів», коли більшість із них (як Дніпрельстан і Магнітогорськ) засуджені на консервацію і безрух? Чи не є блягою оповідати про «бурхливий розвиток» важкої промисловости, коли, наприклад, щодо вугілля постановлено невиконану програму 1932 р. довиконати в 1933 р., себто тишком-нишком розтягнувши план одного року на два? Коли добування вугілля, сталі і заліза – підставових галузей важкої індустрії – зменшилося на цілу третину, коли продукція бавовни нижча ніж у 1929 р., коли продукція товарів широкої потреби впала на 20%, коли совітський торговельний баланс паде з року в рік, будучи активним (плюс 42 мільйони рублів) у 1929 р. і пасивним у 1930 р. (мінус 294 мільйони рублів), і в перші дев'ять місяців 1932 р. (мінус 142)?² Нарешті – який сенс хвалитися «досягненнями», коли селянин не має ні цвяха, ні підкови, а робітник – ні хліба, ні належного даху над головою?

І ось, коли диктатор опинився перед зневіреною, розчарованою марно розтраченими зусиллями і працею людністю, він мусив їй, хоч би з вікон свого партійного синадріону, щось сказати, чимось пояснити безприкладний крах плану і безприкладне обдурення народу. І він сказав, але щось зовсім несподіване, хоч і дуже цікаве. Шукаючи виправдання повної невдачі політики режиму, він мимоволі *зрадив правдиву мету п'ятирічки, досі старанно перед своїми народами большевизмом затаювану*. Отже, з промови наступника Миколи II на троні царів виходить, що метою п'ятирічки не було зовсім ані «догнати і перегнати Європу» (про се в енцикліці тихіше), ані досягнути добробут мас (про се ще тихіше), якому на заваді стояв проклятий капіталізм, лише правдивою метою п'ятирічки було *створення сильної мілітарної совітської держави*. Ані менше, ані більше. Совіти не виконали навіть найважливішого завдання плану – здвигнення важкої індустрії? Так, але це тому, що «великі промислові об'єкти Східної Азії мусили приспособити для служби оборони країни!» Не маєте вугілля, підков, цвяхів, кіс і плугів? Але се тому, що Совіти дбали

¹ *urbi et orbi* (лат.) – місту (Римові) і світові; цілому світові.

² Finanz u. Handelsblatt d. Voss. Ztng, 15. XII. 1932.

про важливіше: про бомби, літаки й отруйні гази. «Чому не виробляли предметів «ширпотребу»?» – запитує диктатор і відповідає: «Але коли б не інвестовано капіталів якраз у важку індустрію, то не мали б ми (?) ні авт, ні тракторів, ні металевих фабрик, яких можна було на жадання пристосувати для оборони країни, для її мілітаризації». Тоді б «СССР був би беззбройним перед лицем капіталістичних країн із високорозвиненою технікою, нагадуючи Китай». «Натомість, коли ви, кохані пролетарі, – звучало зі слів диктатора, – мусили що 3-й день їсти або й зовсім ні, то майте за те потіху, що з країни слабкої і невідготованої для оборони СРСР перетворився на країну могутню, готову до всякої несподіванки, в країну, **здатну масово продукувати всі новітні знаряддя оборони і забезпечити ними свою армію в разі нападу**». (Ви не маєте хліба? Але зате совітська армія має набої). «Тепер, – закінчив Сталін, – можемо звільнити темп розбудови важкого промислу, бо ся мілітарна **«головна мета (п'ятирічки) вже досягнена!**».

Ось яка є несподівана «головна мета п'ятирічки». Але несподівана лише для висміяного населення. Для можновладців совітських вона була ясна з самого початку. Спершу дурили селян, що метою конфіскації панських земель є розподіл їх між селянами, щоб потім забрати ту землю від них. Спершу дурили, що метою боротьби з царатом є повалення абсолютизму, щоб потім запровадити ще гірший. Спершу дурили, що метою п'ятирічки є досягнення добробуту людности, щоб оголосити потім, що сією метою є найбільша продукція танків, гармат, літаків і газів!

Але, може, бодай у тій своїй «меті» має рацію диктатор? Може, її досягнув? Далеко від того! По-перше, облудою є твердити, що Совіти потребували мілітаризації країни для «оборони». Совіти, які голосять світові революцію, які хочуть підбити своїй владі цілий Китай, які завоювали Україну, які зазіхають на Монголію і китайський Туркестан, які «під шумок» без спротиву жодної Ліги народів проковтнули цілу китайську провінцію між Тибетом і Монголією з площею півтора мільйона квадратних кілометрів? Се вони дбають про **оборону**? В Островського п'яний Кит Китович скаржиться жінці, що всі його ображають, а та відповідає: «І полна, Кит Кітич, хто тебе абідіт? Ти сам всякава абідіш!» Таке можна б відповісти і на ляментачі Сталіна про «оборону» бідної, переслідуваної країни Совітів, що обіймає шосту частину суходолу. Але, може, оту ціль мілітаризації – оборонну чи офензивну – СРСР все ж таки досягнув? І до сього ще далеко. Досить простежити цілу політику скандальних поступок большевиків супроти Японії, щоб переконатися, що навіть в інтерпретації диктатора жертви населення для досягнення «головної мети» п'ятирічки – мілітаризації країни – були даремні...

І не тільки даремні, бо ті зусилля і жертви вже на вичерпанні. Всеросійська «тройка», яку подивляв Гоголь, під батогами большевицького фірмана вже гонить рештками сил, вже ось-ось спіткнеться і впаде. Як думає зарадити сьому диктатор? Він запропонував цілий ряд заходів у своїй промові, які, очевидно, мають вагу царських указів. Сі заходи такі: 1. Сповільнення темпу розбудови важкої промисловости, більший натиск на її якість, на видатність праці, на знижку власних коштів. 2. Розбудова легкої промисловости (предметів «ширпотребу»). 3. Припинення дальшої колективізації. 4. Зміцнення урядового терору. Відразу треба сказати, що здійснимим є лише останній пункт «програми». Решта – така сама утопія, як і п'ятирічка.

Щодо 1-го пункту, то яким чудом досягнути всі згадані в ній прекрасні речі, коли досі їх не вдалося досягнути? Відповіді на се нема. Сталін пропонує, між иншим, **зменшення** приросту робітничого населення на 2% в наступнім році, а продукція має бути **збільшена** на 16 ½ %. Яким же способом буде здійснена ся фантазія? 2-й

пункт говорить про розбудову легкої індустрії. Але як її розбудувати, коли вже тепер держава звертається до помочі витереблених «кустарів»? Сталін обіцяє припинення колективізації і збільшення рентовності колхозів. Але як її збільшити під пануванням Совітів, коли, за большевицькими ж часописами, є села, де, наприклад, косовиця триває 54 дні, де половина врожаю крадеться? Як її збільшити, коли в жовтні, у вирішальнім місяці для збору врожаю, Україна виповнила тільки 24% завдання, Північний Кавказ (з українською Кубанню) дав лише 24% передбаченої кількості збіжжя державі, а Нижнє Поволжя – 43? Як збільшити видатність хліборобства, коли під режимом Совітів із одного гектара збирається 7 центнерів, а на Заході – від 14 до 22? Несерйозні, наївні, а не раз просто гупі плани диктатора.

Лишається, отже, один здійснений пункт для «поправи становища» – загострення терору, заповіджене Сталіним. Терор сей має звертатися проти села, проти міста і – тривожне для диктатури явище – проти власної партії. Щодо села, то завдання терору буде випомповувати якнайбільше збіжжя з колхозів, хоч би за ціну цілковитого виголодження людности. Виявляється, що «приватновласницькі інстинкти», які думав диктатор витеребити з селян, заганняючи їх у колхози, – живучі, як ніколи. Соціалізований селянин, як не хотів голодувати для большевицької кліки, поки був приватником, так не хоче і тепер, ставши колхозником. Щоб зламати його опір, заповідає Сталін такі заходи: по-перше, запровадити по всіх колхозах і совхозах особливі «політичні відділи», які здиратимуть із селянина не сьому, а чотирнадцяту шкіру; по-друге, засновувати такі ж відділи при МТС (машиново-тракторних станціях). Досі ці останні дбали лише про постачання тракторів колхозам, відтепер вони матимуть догляд над хлібозаготівлею. Одним словом, створюється особливий большевицький «корпус жандармів» для села. Цей корпус жандармів має, отже, зробити, щоб із 200000 колхозів не тисяча, як досі, а всі 200 тисяч стали рентовними.

У містах програма инакша. Тут мається на думці зробити велику «розгрузку» міського населення, звільнити державу від «зайвих ротів», яких вона, відібравши їм власний верстат праці, не в змозі прогодувати. Для того встановлюються драконівські кари за «прогули» і новий «єдиний паспорт», який буде зобов'язаний мати кожний підсовітський «горожанин», і який дасть змогу – під претекстом боротьби з непевними елементами – вичищувати міста від сотень тисяч пролетарів, яких прогодувати СРСР вже не може.

Але найважливіший терор – це терор проти непевних елементів таки в рядах самої партії. У совітських газетах читаємо про віддання під суд і розстріли вже не «буржуїв», а совітських чиновників і партійців за потурання тому самому мітичному «кулакові», якого вже ось п'ятнадцять літ б'є з цілою силою довбня «пролетарської» диктатури і ніяк не може добити. Виявляється, що совурядники не виконують розпоряджень Москви, особливо щодо хлібозаготівель; що протисталінський курс на селі держать не лише адміністрації колхозів, не лише сільради, але і ті самі МТстанції, апарат яких «іде на поводиті» в «кулаків». Зараза пішла так далеко, що преса говорить про «переродження» партійців, які, забуваючи «завети Ілліча», злигалися з кулаком і саботують соціалістичне будівництво партійної верхівки. Заряджено поновну і ґрунтовну чистку партійних рядів, куди вслизнулася «деморалізація» й «упадок дисципліни». Директори колхозів, уповноважені для хлібозаготівлі в ряді районів на Україні, вчора надійні партійні робітники, нині «зняті з роботи» або віддані під суд «за повну бездіяльність і підрив» праці уряду при збиранні контрибуції з населення. Директори великих «зернотрестів», секретарі партійних «ячейок», «здеморалізовані» члени «ударних бригад» – ціла «краса і гордість» революції, нагло і масово опи-

нилися в саботажниках! Хмари куркулів, що втекли із заслання, вернули на село, де їх укривають (донедавна – річ нечувана) і де вони навіть зачинають грати кермуючу роль, а «партійний актив» мовчить, «бо боїться розправи». Давніше село боялося розправи партійного активу, а тепер актив боїться села.

І що найцікавіше, сей бунт комуністичного дворянства найсильніший якраз на Україні, де набирає форми національного бунту. В «Правді» (30.XII.1932) читаємо, що «ухил у бік *місцевих* націоналізмів намагається ослабити *єдність народів* СССР», особливо знову ж таки на Україні, та що з тими ухилами треба провадити нещадну боротьбу. Цікава тут сама старорежимна термінологія: «місцевий» націоналізм і «єдність народів» Росії, але ще цікавішим є щось інше, а саме отой бунт комуністичного дворянства. Виходить, що партія бореться вже сама із собою, і нагадує се останні часи царату, коли уряд боровся вже не тільки з революціонерами, а з князем В'яземським, з ліберальними великими князями, з фрондючими губернаторами, з опозиційними «фрейлінами» двора Його Величності та ин. Власне, подібний момент настав тепер для большевизму, коли *власна партія зачинає зраджувати абсурдний режим Совітів*.

Сталін зарядив чистку. Але що pomoже чистка і що вона дасть? От, наприклад, «навернувся» Риков. Недавній провідник правої опозиції, звільнений із посади голови Совнаркому за правий ухил, нагло покаювся і пішов служити Сталінові. І таких є більше, і з таких складається гвардія, остання опора Сталіна: з кар'єристів, підлизайлів, людей моменту, без совісти, без честі, з людей, які служать не ідеї, а особі. *Партія спаршивіла*, і ота спаршивіла її частина є зі Сталіним. Друга частина – ідейна – є або на засланні, або «вичищується» з партії, бо не може на місцях підтримувати політику, якої нісенітність стає очевидною всім. *І ця ідейна частина є з людністю і проти Сталіна*. На партійнім соборі усі були за Сталіним. Але як же ж могло бути инакше? Коли б не були вони за ним, коли б пішли з опозицією, то чи не значило б се показати людности, що шапки комуністичних кардиналів є шапками блазнів? Що наука Леніна – беззартісними свитками паперу? А «діалектика» закавказького марксиста – штучками ярмаркового фокусника? От для чого, рятуючи себе, кліка стрінула енцикліку диктатора «бурхливими оплесками»...

Глумом стріне її країна. Сталін визнав, що внаслідок політики большевизму країна виснажена до краю, що продукція затамована, що хліборобство знищене, що п'ятирічка не вдалася, що навіть та мілітарна, «головна» мета п'ятирічки не досягнена, що всі жертви людности були даремні під кожним оглядом, що завели і індустріялізація, і колективізація. А факти говорять, що коли спершу большевизм боровся з Керенським і Установчими Зборами, а потім ще й з дворянством і буржуазією, з кулаком і колхозником, то тепер він бореться вже і з «непевними елементами» в місті, з пролетарями і нарешті – *зі самою партією*.

База диктатури чимраз звужується, а фронт її противників чимраз розширюється. Такі перспективи, які відкрила для нас остання промова збанкрутованого диктатора. Наслідки її не довго дадуть на себе чекати...

ПАСМИСТА ГІЕНА (HYAENA STRIATA) (Розділ з нового підручника зоології)

Кожний знає, що є гієна: огидна з вигляду, боягузлива й підступна, має прикрий запах, лазить стадами, нападає із закладки, переважно на слабих і вночі, страшна ненажера, сміється відразливим, проймаючим сміхом.

Завдяки сим милим прикметам постала (в арабів) легенда, що гієна – се закаптурені чарівники, великі грішники, які вдень – люди, а вночі – звірі і приносять людям великі шкоди.

У наш гіпермодерний вік глузують із легенд, та хто знає, може, араби мають рацію? А може, навпаки; може, не гієни – закаптурені чарівники, а деякі «чарівники» нашого громадського життя – в дійсності закаптурені гієни? І то якраз на Україні. У Гоголя бодай досить подібних постатей, що тільки виглядають як люди, а насправді є зовсім кимось іншим. Коли Цирцея могла перемінати людей на звірят, то чому б не можна було зробити навідворот?

Здогад не такий пустий, а, в кожному разі, може допомогти збагнути багато загадок нашого громадського життя.

Є різні поділи людности. За Марксом, наприклад, суспільність ділиться на шляхетних пролетарів і недобрих буржуїв. За новою галицькою соціологічною школою, суспільність ділиться на бородатих і безвусих. Про поділ рішає не, як у марксистів, класова приналежність, лише – метрика. Що старша метрика, то людина – досвідченіша, шляхетніша, мудріша, авторитетніша і здібніша до обіймання всяких посад. Що метрика свіжіша, то людина – анархістична й дурніша. Інша, знову, школа ділить громаду на верстви: тих, що вже наїлися, і тих, що хочуть наїстися. Психоаналітики бачать у суспільстві два класи: Едипів потенціальных і кінетичних, перші – від уродження до 15-го року життя, другі – від сього віку до смерті. Радикальна (ментекаптологічна) школа ділить світ на «людей» і на «панів» (або «царів та попів»). Тепер, коли царів вимордовано, а з «попами» радикальні філософи сіли до одного столу, ся схема трохи захиталася. Але новітні досліди геніяльного учня Карла Маркса Карла Пушкаря підставили замість «царів та попів» «хвашистів», і теорія залишилася в цілім своїм блиску. До того ж (як це стоїть у радикальних трактатах) «люди» діляться на тих, що «каміння товчуть», і тих, що «дурниці плетуть». Перші – «трудящі» фізичної праці, другі – «трудящі» праці розумової.

Є й інші поділи. Одна теорія ділить людей на віруючих і недовірків. Перші – се ті, які щодня посилають Богові дяку за те, що «не зробив їх такими, як ті митарі», і які щосуботи голосять анатему якомусь еретикові: раз Шевченкові, раз Лесі Українці, раз Франкові. Недовірки – се ті, які затверділи у своїм невірстві, і отих еретиків ні виклинати, ані осуджувати не хочуть.

Та оті поділи трохи перестарілі. Бо різні типи в суспільності найкраще дадуться схарактеризувати не за тими прикметами, а за іншими: за психічним наставленням. При цьому помічничою гіпотезою можуть служити якраз оті арабські легенди про закаптурених чарівників чи закаптурених звірят.

На цю ідею впав був уже Микола Мак'явеллі, який рівняв державного мужа з левом і лисом. Перед упадком царату постала теорія, що Росією правлять не дворяни,

а закаптурені зубри (від них походить, між іншим, «зубрівка» з соломинкою, далеко приємніша від житнівки), а в наших часах вернув до сеї теорії Освальд Шпенглер, який розрізняв «траводів» і «хижаків» у людських суспільностях.

Мені здається, що коли притягнути для дослідів якусь постать із зоології, відразу виясниться маса загадок із нашого громадського життя. Тільки що я маю на увазі не лева, і не лиса, а гієну. Приймемо сей здогад – і темне враз стане ясним!

Не раз такий громадянин виглядає (як гоголівська сотниківна) мило й приємно, а насправді є гірш, як відьма. Не раз заховається так дивно, що не пояснити того жодним Карлом (ні Марксом, ні Пушкарем), а приймімо нашу гіпотезу про гієну, обернену в людину, – і всі загадки щезають, як дим від лица вогню.

От, наприклад, є такий Мак-Доналд в Англії – прем'єр. Прем'єр і тільки, а поза тим ані поет, ані скрипак. Просто прем'єр. Або є поет Шоу, просто поет, а поза тим ані міністр, ані боксерський чемпіон. Просто поет. У нас інакше! У нас лірик, наприклад, є не тільки ліриком, але й шефом партії або директором банку; критик – не тільки критик, а в межичасі візьме ножиці, витне щось із «Таймсу» – і є вже політик, що розв'язує загадку «пакту чотирьох» чи «інфляції долара». Або, скажімо, є хтось знаним повістярем, сексуал-соціалістом і спецом від утопій і сонячних машин. Та сього йому замало, він конче мусить ще бути головою революційного уряду, а в хвили відпочинку – шабесгоем. Політик у нагороду за пильність конче хоче бути кооператором, кооператор – сенатором чи послом тощо, репортер – журналістом, журналіст – редактором власного журналу, редактор – конче й послом, посол – конче ще й президентом і т. д. без кінця. Хто мав одну посаду, хоче другої, хто мав дві, хоче третьої, хто має n , хоче $n+1$. До того ж апетит зростає не тільки з їжею, але й із віком. Безвусі дістають право на кілька посад у виїмкових випадках, шляхом сімейних зв'язків: коли хтось «ожениться» в патриціанську сім'ю. Таке, між іншим, походження тутешніх «вундеркіндів». Тим же пояснюється цікавий факт галицького життя – сімейних редакцій, де пишуть рівночасно, наприклад, тато, мама й сини або брати й сестри і т. п. Як Мориц Кон із Бердичева, що зробив масток в Америці, тягне за собою зі «старого краю» цілу родину, так і тут.

Хто щось має, то тримає вже міцно. Не раз вже й зубів не має, щоб вкусити смачний шматок, але з сіна не встане. Коли ж його попросити уступити місце молодшому, почувте, що молодший «не має кваліфікацій».

Я досі стояв, мов перед нерозв'язальною загадкою, перед сим явищем. І Маркса читав, і радикальних філософів перегортав, і нічого не розумів. Може, в нас справді такі різнобічні люди, що можуть усе і знають усе, що не потребують, як той Мак-Доналд, чи Шоу, чи інший британський туман, обмежуватися чимось одним? Чи, може, справді нема у нас людей із «кваліфікаціями»? Але ж так було, може, колись. Тепер же, коли кожний другий земляк є інженером від доріг чи масла, аргументи про «брак кваліфікацій» не переконують. Отже, звідки ті апетити?

І ось тоді виринула в голову у мене арабська легенда (в моїй інтерпретації) – і нагло, мов блискавка, освітила тяжке питання. Розгортаю Брема й інших славних зоологів і читаю: «Гієни є страшні ненажери. Коли допадуться до жиру, навіть палицями тяжко їх відігнати від смачного шматка. З'їдають усе до решти. Коли з'їдять мало, хочуть більше, коли багато, хочуть ще».

Ось вам і розв'язка загадки. Коли прийняти легенду про закаптурену гієну, то чи ж нею не дасться пояснити отой гаргантюанський апетит? Так, як людина з солідною конструкцією займає в трамваї без жодних інших кваліфікацій два, а не раз і три

міся, так патріот із солідним апетитом обіймає дві чи три посади. Біологічний закон – і баста!

Підімо даліше. Знаємо, що за раб'ят був Мартин Лютер. Хоч би ворожий світ був «повний чортів» (казав), він його повалить. А валити збирався не що-будь, а Рим, боровся з «римлянами», як старі германи з Варом у Тевтобурзькій лісі. «На тім стою й інакше не можу», – гукав. І сповнив приречення. Абстрагуючись від слушності його науки, треба визнати, що мав тверду голову, готов був іти в пекло і не відступати від свого. Гадаю, що се, власне, тому, що цинив щось вище за апетити і за страву. Випити, щоправда, був не дурний. Але щодо їжі... Знав речі важливіші за неї. Звідти його упертість.

А як із нашими Лютерами?

У нас, буває, виступить такий Лютер чи Демостен та

... як гукне,

Не втямиш з ляку, де б сховався,

Таке було те пугало страшне!

(писав Глібов). Принципіяліст. Де Валера! Так своїх принципів тримається, як петлі шибеник, – не відтягти. І нагло отой Лютер чи Демостен, що проти Філіпа Македонського гримів, рекламу йому робить, а де Валера присягу королеві Джорджеві складає і в руку його цілує. Або як тренований лев через обруч скаче, а домптер тільки пужалном тріскає. Цілого барана ковтнути хотів, а дістане кавалок шкірки, то каже, що тим і винен задовольнитися кожний, хто реально думає.

І на сю загадку нема відповіді, коли не заглянути до Брема. А у нього вже готова відповідь (у розділі про гієни): «У крайніх випадках задовольняються гієни рештками, іноді навіть сухою шкірою, а досить часто їх можна здібати на селянських дворишах, як нишпорять у ямах із гноєм...»

Плямисту гієну дуже легко освоїти. Як тільки чує, що надходить домптер, починає, тримаючись за ґрати, танцювати перед кліткою, втішено вимахує хвостом і приймає задоволений приємний вираз лица, як перед фотографом».

Така вдача правдивих гієн. Така ж – у людських масках: кусають і ревуть, а наприкінці вимахують одні хвостом, другі білою хоруговою – з «приємним виразом лица».

Або буває таке: виламуються деякі анархічні політики з-під загальноклікарської дисципліни і не йдуть до гурту. Стрясають повітря опозиційним ревом і навіть памфлети на авторитети виписують. Поводяться, як роз'юшений бик на арені, і верещать, мов пав'ян, якому крокодил хвіст прищемив. Музика – хоч вуха затуляй, а на голові – фригійська шапочка: «свобода, рівність і братерство!»... І нараз приступає до анархіста хтось з більшости і вив'язується розмова:

– А може б, ви пішли з нами до спільної мети чи назустріч новій зорі?

– Я хочу перевернути світ (гукає анархіст) і компромісів не приймаю!

– Чи не прийняли б становище посла від Центрального Комітету Рідної Кліки?

– Я хочу перев...

– ... з білетом першого класу!

– Я хочу...

– ... з мандатом?

– Я хочу (по надумі рішуче) служити справі нації і пропозицію приймаю!

І стається чудо: той, що Шевченка хвалив, його анархістом лає. Хто на фарисеїв ремствував, з ними трапезу ділить. Хто проти рідних гієн кричав, присідає на задні лапи і разом із цілим хором пронизує повітря душороздираючим реготом тріюмфуючої компактною більшости.

Знову загадка! Звідки така метаморфоза? Але розгорнімо Брема і знайдемо: «Гієни вештаються малими зграями і стрясають повітря пронизливим вереском. Але обридлива музика в тій хвилі вщухає, кола один верещака знайде жир».

Замість «музики» чуємо плямкання задоволених щелеп.

Або таке. Не раз ідете ви – Богу духа винні – вулицею з чистим сумлінням, нічого лихого не сподівається. Коли нагло з-під брами вискакує земляк – і лап вас за литку. І то не раз такий, що вчора цапки перед вами стояв і цукор із руки їв; якого ви хвалили як шефа (редакції) за його шефство (хоч він не шевством, а кравецтвом займався – ножицями)...

І нагло – за литку... Знову ніяким «класовим підходом», ніяким психоаналізом не поясните собі: чого, за що, по що? Яка причина?

Незаступимий Брем і тут визволяє з усіх сумнівів однією короткою заувагою: «Гієна має незнищимий потяг кусати, вона кусає *без жодної причини*, часом навіть свого опікуна».

І все як на долоні. Що тут дошукуватися причин? Кусає *без причини*! Така вже гієнська вдача – і баста.

У зв'язку з тим хапанням за литку дивуєшся не раз способів «полеміки» деяких авторитетів. Коли їх розгніваєте або напишете, що волієте від них Шевченка чи Франка, впадають у «шевську пасію». Тоді страшно взятися до їхніх часописів. Розгорнеш – і відразу такий сопух піде по кімнаті, хоч вікна відчиняй. А як перечитаєш, хутчій руки карболом вимий... Ви їм аргументи, ви їм про їхню громадську діяльність, а вони вам, що ваша бабуся була відьмою! Ви доказами, а вони, що ви сиділи в тюрмі не за політику, а за те, що ковбасу зі страгана потягнули! Ви – про суть, а вони донос на постерунок ушкварять. Коли такий авторитет розлучений, нема йому стриму, забуває всі правила гри, копає ногою в живіт, кусає за вухо, око хоче видушити (коли суддя не добачає), плюється, бризкає слиною, а не раз у розпалі речового диспуту «штінкбомбу» кине. А коли впадете, поволі числить до десятих (бо він усяке повітря витримує) і сам на полі бою проголошує свою перемогу.

Для мене такий спосіб «полеміки» все був дивний. Не звик до нього. Аж прийшла мені щаслива думка заглянути до Брема, коханого, всезнаючого Брема і знову неясне стало ясным, туманне – виразним: «Гієни поширюють поганій запах, нападають завше із засідки, а їхній підступний вигляд стає ще огиднішим, коли (в люті) найжачують щетину».

Чи потрібне якесь інше пояснення тій «полеміці»? Каліки не терплять некалік. Від гієни розходить поганій запах. Чи не тому ненавидить вона всіх, які люблять, скажімо, замість запаху помий запах колонської води? «Гієна ходить огидною, кулявою ходою і має викривлений хребет (передні лапи довші)...» Чи не тому не терпить вона всіх, кому хребет не вгинається? «Гієна залюбки нишпорить за їжею в гноївках». Чи не тому казиться вона на всякого, хто не в гноївках шукає собі поживи?

Біологічна причина. Про одного африканського ватажка, що мусив прийняти представника Його Британської Величності, оповідають, що заткав собі перед аудієнцією ватюю ніс, такий «сморід» виходив для нього від білого. Цілком як ми готові заткати носа при зустрічі з жовтим або чорним. Щось поза всякою логікою. Я вже думав, чи не дасть нам пояснення спектральний аналіз? Не лише сонце висилає проміння, а і людське тіло – кров. Наука знає, що певні роди променів висилаються певними відповідними їм хімічними складниками. Знаючи ті проміння, знаємо й хімічні складники тіла, яке висилає проміння. Чи не заступає нам нюх або інтуїція (в психічній житті) спектрального аналізу? Ними пізнаємо, чи психічні складники

іншого притягають нас чи відштовхують, рідні нам чи ворожі. Нюхом чи інтуїцією пізнає людина-людина людину-гієну – із зігнутим хребтом, підступну, брудну, ненажеру, що порпається в купах гною, що не переносить свіжого повітря. Гієна ж у людині пізнає щось засадничо вороже цілій її атмосфері, всім її психічним складникам. Що дивного, що між цими гатунками панує взаємна відраза, яка й створила легенду арабів про людей-гієн – злих чарівників?

Між іншим, тим пояснюється, чому наші гієни відразу вітрять чужака і до себе не допустять, хоч би в добрі йшов до них. Натомість свого пізнають здалека. Коли хто належить до «гієнид» – чи то буде *hyaena striata*¹, чи *crocota*², чи *brunnea*³, чи інша, – її зараз приймуть до гурту і простять, хоч би навіть з-під самісінького носа потягла їм найсмачніше кінське копито або найдовший хвіст. Бо «свій» не пахне колонською водою 4711 і, незважаючи на опозицію, з-під гієнської дисципліни ніколи не вирветься, авторитети завше шануватиме, дасть себе їм запровадити хоч би до гноївки.

Тут ми закреслюємо ще одну цікаву прикмету нашого суспільного життя, якої знову-таки без Брема не розв'язати. А саме питання «єдиного фронту». Як відомо, засада Ноевого ковчегу («єдиного фронту» чистих і нечистих) є непорушною догмою у нас. Сто разів можна доводити прикладами історії, що дурниці – єдині фронти, що не єдиним фронтом врятувалася Франція у 1793 році, що не єдиним фронтом перемогла своїх і чужих Жанна Д'Арк, що не єдиним фронтом, а навпаки, в супроводі страшної громадянської війни відбив большевизм інтервенцію, – все це на земляків не діє. Їм давай єдиний фронт – панацею!

Патологія? Цілком ні – біологія. У (прошу вибачати, знову у) Брема читаємо: «Гієни ходять зграями і виють. Ледве залунає один такий крик, як на нього відгукнуться зараз інші гієни, і в найкоротшій часі збереться їх ціле стадо».

Стадами й полюють, не одинцем.

Гієна бо знає, що духом упосліджена, не має ні сили тигра, ні мудрої хитрости (не дрібного хитрунства!) лиса, за яку вирізнив його Мак'явеллі. І тому воліє діяти отарою. Як воші – бачать свою силу в масі, в кількісній перевазі, в колективнім вереску; в порівнянні з ними навіть блоха є лицарем.

Цєю звичкою лазити стадами пояснюється, між іншим, замилювання наших «чарівників» всякими збіговищами: засіданнями, комітетами, ювілеями, обходами, парадними, нарадами, комерсами, святами, колегіями, анкетами, отвореннями і відслоненнями, партійним життям і похоронами, коли голосним співом виражають свою небрежливую радість, що нарешті той чи інший високоповажний небіжчик для свого (й інших) спокою переселився з царства земного до Царства Небесного. Не означає це повної однодушності. Не раз серед цих вовкулаків настає страшна сварка (це буває при розділі мандатів перед виборами). Тоді виходять із партії, вступають до іншої, виливають на голову суперника цілі цебри помий, видають летючки для взаємної компрометації і т. д. Але й це не порушує загального стилю цієї *species*. Брем пише: «Коли гієни допадуться до ласого кусника, починається серед цілого стовковиська завзятий бій. Лунають такі зойки, крики і регіт, що забобонному здається, наче вирвалися з пекла всі чорти».

Іти одинцем закаптурені гієни бояться (свого роду – агорафобія, страх широких перспектив), ліпше «у купочці». Іти одинцем, пропагувати якусь ідею, яка ще не зна-

¹ *hyaena striata* (лат.) – гієна смугаста.

² *crocota* (лат.) – плямиста (про гієну).

³ *brunnea* (лат.) – коричнева (про гієну).

йшла «загального визнання», – нема дурних (ми – демократи!). Ліпше до партії. До якої – все одно, це річ випадку і «кон'юнктури». Найбільш перейняті колективним духом і громадською дисципліною закаптурені гієни належать і до двох партій нараз. У цім краю, де належність до гурту є найвищою ознакою карности і пошанування авторитетів, належність до двох партійних гуртів ніколи не береться за зле. Навпаки. Хоч би ті гурти собі взаємно очі видряпували. За труною такого здисциplinованого «надчарівника» прихильники несуть свічку і кочергу. А моляться у великім скупченні за Савла, який, ставши Павлом, не перестав бути Савлом, і думають: «Коби й мені так»...

Повторюю, вибір партійного прапора – справа менш важлива. Важливо не те, що на прапорі написано, а сам прапор. Чому він не раз має такі старі написи? Чому несе ідеологію, давно розкладену хробаком часу? Чому прапор із самих дір складається, мов швейцарський сир, а пахне, як лімбурський?

І на це відповідає Брем: «Тому, що гієни не тільки люблять все протухле, але й живляться, звичайно, стервом».

У того ж Брема читаємо, що «гієни скрадаються навшпиньки, виходять на лови вночі по заході сонця, готові на перший підозрілий звук знову втекти до своїх печер і нір».

І цим прекрасно пояснюється політична тактика закаптурених гієн, які прийняли маску людей. Вони ніколи ніякого посушення не роблять одверто, ходять тихцем, уникаючи виступати відкрито з якимось планом чи думкою. Коли їм треба щось лянувати, то роблять штучну тьму: огортають себе такою димовою заслоною з енуціяцій, комунікатів, заяв, застережень, що й всевидяче око не вгледить, куди партійний корабель прямує. На війні димова заслона ховає рухи кораблів перед неприятелем, у наших «чарівників» – перед власним громадянством. А коли, незважаючи на димові заслони, десь хтось відкриє «курс» і заб'є на тривогу («на міліну їдете»), то настає власне те, про що писав Брем: «На перший підозрілий звук сполошені гієни тікають до своїх нір – і по всьому». Стерно повертається на 180° в інший бік. А винний є стерничий, який не дочув капітанського наказу. Зрештою, останній усе має виправдання: або спав, або в ремі грав.

Дивуєшся часом, чому-то, наприклад, так рідко заявляються закаптурені гієни проти всякої сили: наприклад, проти Совітів. Та ж там такі речі відбуваються, що Данте й де Костера перелякати б можна. А вони на «габт ахт» перед Совітами стоять, або, коли це радикальні ментекаптологи, – «моральної поправки» Сталіна дожидаються, мовляв, «все ж таки за Збручем 160-мільйонна совітська держава, треба ж з тим фактом рахуватися!».

Ленін не рахувався з 120-мільйонною царською державою, ні з монархами, що панували тоді в Європі. Мусоліні з демократією не рахувався, а гієни з усіма рахуються... Рахуються з жидами, черевики їм чистять, хоч би вони їм у лице плювали. Що за знак?

І знов у Брема все роз'яснюється: та ж гієни «ходять навшпиньки», «вони нападають лише на самотніх мандрівників, на знеможених людей, на звірів, які не здолають належно боронитися, на хворих і сплячих».

Ніколи – на сильних!

Доки якийсь порядок, суспільна верства (як Совіти, міжнародне жидівство) сильні, гієни їх не чіпають, мають респект. Але хай захитається якийсь порядок – і гієни вже на плацу: як кандидати на міністрів і вождів, готові обійняти спадщину по тім, кого не валили.

Подив до п'ястука і нагая у «гієнід», у деяких із найбільш репрезентативних членів, такий великий, що вони клячуть не тільки перед нинішньою, але й вчорашньою силою; що вони, наприклад, Петра I досі під небеса підносять і Катерину II, які приборкали «харцизяцьку» Україну, та й Шевченкові пальцем кивають, нащо ремствував на Петра, нащадок якого на заслання Кобзаря запроторив... Шевченко в кайданах гієнам не імponує. Їм імponує рука зі скіпетром.

При тім усім гієни – великі патріоти. Так прив'язані до своєї гноївки, що від неї не відігнати їх жодним маревом, хоч би яке прекрасне воно було. «Дивіться, – кажете їй, – на захід сонця, хоч на хвилину піднесіть морди над вашу кучу! Захід – то Ніцше, то Шпенглер, то Клемансо, то новий Рим, то Сорель, то дзвін алярму, що будить сплячих! Шевченко – його відгомін у нас...».

Гієн се не зворушує, їхня зоря у гної. Ніцше – різун, Шевченко – анархіст і дурень (якого мало били), Ібаньєс – слабкий письменник (куди йому до Ісаєва), Бензен (нехай і католик), а ніщо поруч із Зоценком; філософії гнилого заходу не потребуємо: маємо «Ой, дана» і «Ми руські хлопи-радикали» та ще «Молодих каменярів». А замість Бернаносів і Мерсьє прочитайте-но В. Маковського «Вісті з того світу», хай Франциск Асизький сховається!

На Заході гримить нова доба, відкривається нова невідома сторінка історії, гине смертельно поранений світ гроша, вигоди й утопії корита (буржуазного чи соціалістичного), родиться доба героїзму, віри й характерів, але закаптурені гієни вперто дивляться вділ і славлять свій загумінку. Бо гієни (за Бремом!) розкошують у кепським повітрі, в ямах із гноєм і не терплять свіжого подуву. Герметично замикаються в своїм загумінку – найкращім для них на світі.

А коли навіть трохи того свіжого повітря зачерпнуть, коли запізнаються з тим Заходом чи з подорожі, чи з книжок, нічого в нім не знаходять (немає запаху рідної кучі!). Як та безрога Глібова, що

...в панський двір залізла,
Посновигала там
По всім куткам.
На смітнику кісток погризла,
Полежала в багні,
Як слід свині,
Їй додому повернула:
– Мабуть, там чудеса? – питаються її.
Та де, – відповідає:
Брехня! Не слухай! Я ж була
І їла, й пила,
Всі заходеньки обходила
І смітник, і суточки,
А доброго нічого там не вдріла, —
То тільки вигадки дурні!

і пише: про упадок Заходу, про моральний розклад Німеччини, і завертає очі до 2-го, 3-го чи жидівського Інтернаціоналу, і співає «Ой, дана», і нової зорі в смердячій рідній кучі шукає...

«А де ж тут Брем», – питають мене? *І тут Брем*. Бо гієна по-грецьки буде huaina, від hus (свиня). Походження одне, одні й замилювання.

А найогидніше вже, коли, як пише Брем, гієни зачинають полювати не тільки на недужих, а просто на дітей.

«Гієни, – пише Брем, – не раз хапають малих дітей, наслідуючи людський голос і зваблюючи їх у такий спосіб до себе».

І біда тому, хто, збаламучений удаваним людським голосом гієни або зголоднілий, пристає до них. Немає тому рятунку: лишиться з висушеним мозком, із зламаною волею й характером, з навіки викривленим хребтом.

Гієни грізні лише числом і пекельним вереском, який лякає хитливих.

– А, ви пропагуєте мораль насильства, ви проти гуманності? Ви – людодіди!.. (і крадьки хапають вас за ноги).

– Ви проповідуйте вічну боротьбу між живими? Це варварство!.. (і клацають зубами, заїдаючи стерво).

– Вас не кортить встромити носа в гноївку? Ви ломите єдиний фронт!

– Затикаєте носа перед гієнським сопухом? Ви не шкодуєте рідних авторитетів!

І виють, і виють, аж сміх бере!

–

Хоч як лящить те скавуління, та вже настає світанок. Минає ніч, близиться день, гієни мусять тікати у свої нори, бо на шлях вийдуть люди з простими, невикривленими хребтами.

Лиш не давати себе оглушити виттям тих стервоїдів. Не боятися їх – і вони хутко навчаться стояти цапки і весело махати хвостом. З «приємним» виразом лица. Оскільки щось загалом у гієни може бути приємне.

КОНГРЕС МЕРТВИХ ДУШ І РЕВОЛЮЦІЯ СПРАВА

У Парижі щойно закінчився конгрес мертвих душ – недобитків II соціалістичного Інтернаціоналу. «З нагоди цієї події й на тлі зростаючого фашизму, – пише «Temps» (I. 8.), – революція переходить до іншого табору. Вона покидає Інтернаціонал, щоб стати національною в кожній країні. Революційні сподіванки не спрямовуються в бік людськості, лише в бік... нації». Вислів тим сподіванкам дають чорні сорочки в Італії, брунатні – в Німеччині.

Галицько-лодомерійська та празька філії т. зв. II Інтернаціоналу дурять своїх читачів, що його вороги – то «реакція», «юнкери» і «капітал». Було колись. Тепер рух проти Інтернаціоналу є рухом революційним проти соціалістичної реакції, рухом мільйонних мас, не упривілейованих, а уполіуджених, безробітних «націй, виголоднених українських «куркулів», обскубуваних соціалізмом французьких селян. Інші, не лодомерійські з празькими, соціалісти се чудово знають. Ірлен в «Arbeiter Zeitung» (20. 8.) пише: «Фашизм – се не лише реакція... Викликає він не лише реакційні сили, він впрягає до возу реакції *сили революції*». Що ж се є, як не те саме, що стверджує «Temps», що революція покидає табір Інтернаціоналу?

Ще драстичніше заявляє соціаліст, француз Марке, порівнюючи буржуазію з Макбетом, він згадує грізне пророцтво: «Ти будеш поконаний, коли зрушиться й піде на тебе ліс!» – ліс пролетаріату. «Але ліс, – каже Марке, – не рухається. За останні 15 літ соціалізм не виказав жодного поступу» – в Росії, Італії, Англії, Німеччині зазнав він тяжких ударів, «соціалістичний Інтернаціонал переходить трагічну добу. Європейський пролетаріат вже не слухає заклику Інтернаціоналу. А фашизм глибоко вгризся в масу пролетаріату», вожді якого «не мають відваги боронити ні своїх вчинків, ні переконань»... («Matin», 26. 8.; N. Zürich. Zeit, 27. 8., Bl. I.).

Сей песимізм принесли з'їздовці до Парижа, і, мабуть, тому конгрес був повний такої збентеженості, безпорадності і не раз – жаху перед грядучими подіями.

І не без причини. «Комуністичний маніфест» бундючно проголошував: «Пролетарський рух є рухом величезної більшості в інтересі більшості», отже, мусив опиратися на демократію з її засадою більшості. І ось, із загального голосування, з більшості у березні цього року виходить гітлеризм! Найважливіша підстава, на яку спирався соціалізм, зрадила його.

Соціалізм будував свою перемогу на ігноруванні принципу нації. Нація – солідарність міжкласова – була фантомом, реальністю – солідарність межикласова. І нагло фантом став дійсністю, голосу якої не могли не почути й вуха соціалістичних бонз, а їхня дійсність стала фантомом. Трагікомічно звучало на з'їзді каяття Реноделя, що зачати свою працю інтернаціоналісти мають від «визнання факту нації» (le fait nation). Друга підстава соціалізму зрадила сліпу на дійсність доктрину.

Як колись буржуазія вважала себе за цілий народ, як претендувала, щоб «люд» сліпо йшов за нею, так тепер пролетаріат проголосив себе єдиним репрезентантом інтересів «широких мас». І нагло побачив, що ті маси, які вважав за своє повільне знаряддя, проти нього «збунтувалися». Третя підпора соціалістичного руху – несвідомість ширших, непролетарських мас – зрадила соціалізм. Бідкаються австрійські «товариші»: як же ж, «буржуазія в теперішній стадії розвитку не тільки зачала свистати на всі

ліберальні традиції, але й вибрала найбрутальніший вихід (у боротьбі з соціалізмом), шукаючи рятунку в фашизмі!» («Neuer Vorwärts», 27. 8). Потульна дрібна буржуазія з селом збунтувалися! Так по першому гуркоті бурі 1789 р. запитував обурений король: «Але ж се – революта!». «Ні, Пане, – відповіли йому, – се революція!».

Ота революція третього стану (з селянством), яка покидає табір інтернаціоналізму, щоб перейти до нації.

Збитий із пантелику подіями, заскочений новими фактами, захитаний у своїх здемаскованих догмах, конгрес був образом комічного шамотання й безпорадного шукання виходу: диктатура чи демократія? Чи одно й друге? І чи II Інтернаціонал? З Москвою чи без неї? Стероризувати «збунтовані» середні класи чи, як пропонував італієць Нені, шукати з ними спізненого порозуміння? Надвірний королівський блазень Вандервельд, приятель Москви – мільйонер Блюм, німецькі «товариші», яких по висловленню лояльності гітлеризмові видалено з Німеччини, – вся ота компанія ламала собі голови над сими питаннями, кидала громи проти «бунтівників», що відмовили їм у послуху, зизувала до московської Меки і розпиналася в обороні жидівської буржуазії – все се під прапором свободи, рівности й «визволителя народів» – інтернаціонального соціалізму.

Більш жалюгідного й смішного враження, мабуть, не робило ніяке міжнародне згромадження, не виключаючи й Ліги махінацій у Женеві.

Але три наведені зовнішні причини, які підмінували соціалізм, не змогли б викликати сього упадку соціалізму, коли б його провідники дійсно не обернулися в мертві душі; коли б їхні доктрини не стали мертвими фразами без змісту, коли б ціла ідеологія не виявила такої облуди й забреханости.

Бо облудою є кожне гасло соціалізму. Соціалісти нібито протестують проти диктатури? Але чому ж тоді лише проти тої в Німеччині, а не проти большевицької? Коли вони проти диктатури, то чому самі кажуть, що «повернення до Ваймару нема» та що запровадження соціалістичної демократії «без диктаторської операції» неможливе?

Соціалісти кажуть, що вони за демократією? Але чому ж тоді не схилять вони чоло перед еспанською демократією, яка щойно на виборах до найвищого конституційного суду в усіх громадах повалила соціалістів, і то так міцно, що мусив прийти новий кабінет Леру, з якого соціалісти були усунені? З яким чолом сі «демократи» можуть тепер зі злобою закидати Азаньї – попередникові Леру, який правив разом із соціалістами, що він правив країною «засвободолюбно, задемократично як на фашистські часи» («Arbeiter Zeitung», 14. 6.)? Яким правом сі засадничі «демократи» сміють приймати демократію, коли їм вигідно, і відкидати, коли їм вона не пасує? Яким правом автори отої цинічної галімації в «Арбайтерці» сміють удавати з себе якихось демократів?

Облудою є їхні фрази про пацифізм. Конгрес взиває «всі вільні народи об'єднатися проти тої небезпеки війни, якою грозить німецький та італійський фашизм». Дуже гарно! А чи соціалістичні «пацифісти» не бачать загрози війни від Східної Росії, яка manu militari¹ підбила Україну й Кавказ і підбивала (лише невдало) Манджурію? Чи, може, «товариші» нічого не знають про ту повітряну армію СРСР, яку подивляли два паризькі шабесгої Кремля – Геріо і Кот?

Конгресівці кажуть, що соціалізм несе правдиве міжнародне братерство. Чи, може, мовою мертвих конгресових душ «міжнародним» братерством зветься братерство зі Сталіним і III Інтернаціоналом, якого італійський делегат пропонував запросити на нараду «для обговорення можливостей спільної акції»? Чи ся пропозиція, гаряче підтримана Блюмом, є «міжнародним» братерством? Правда, конгрес її відкинув, але з жалем – усі соціалістичні часописи її назвали «прекрасною ілюзією» («Neuer Vorwärts», 27. 9).

¹ manu militari (лат.) – примусово, силою; букв. військовою рукою.

Яку позбавлену іскри совісти душу треба мати, щоб і можливість потиснути руку Сталінові вважати за «прекрасну» можливість! І якою цинічною облудою є всі гасла цих людей, а насамперед їхнє гасло про «völkerbefreien den Sozialismus», про «соціалізм, що визволяє народи».

Вони кажуть, що їхній соціалізм несе визволення людськості від визиску. Це, напевно, в ССРСР? Чи, може, в Англії перед приходом консервативного кабінету, чи у Франції перед приходом Пуанкаре, коли треба було рятувати край, зруйнований грабіжницькою господаркою соціалістів? Соціалізм, який живе (в Росії чи Франції) безцеремонним обскубуванням трудящих верств нації – селянства, ремісництва й дрібної буржуазії, який із держави зробив притулок для паразитарної бюрократії «товаришів», який ніколи «не бере відповідальности» за «бюджет буржуазної держави», але який завжди цілими жменями тягне з цього бюджету мільйони для своїх клієнтів; соціалізм, який при захопленні (з лібералами) влади в Іспанії знайшов активний із 250 млн. песет бюджет, щоб по короткій господарці лишити 800-мільйонний дефіцит; який владу в країні хоче віддати на сваволю нових феодалів – синдикатів для тероризування легіслатури й урядів і для повільної експропріації працюючих класів; який понад інтереси загалу, нації хоче поставити інтереси кліки, а в найліпшій разі – класу, що творить незначну меншість, – сей соціалізм хоче бути представником того загалу, тим, що «рятую його від експлуатації»? Невже авгури соціалізму можуть не сміятися, коли говорять про ці речі між собою?

На партійнім з'їзді в Ляйпцигу 1931 р. Криспін хвалився: «У питанні репарацій ми ніколи не були в однім фронті з націоналістами. Ми підкреслювали нашу готовість мирного порозуміння з переможцями».

Певно! Ліпше «єдиний фронт» з буржуазією переможців, аніж із власним народом. Це девіз і Криспіна, і Леніна, який волів скоріше порозумітися з ген. Гофманом і кайзером, аніж із українською республікою чи українським «куркулем»; це ж «девіз і наших соціалістів, які скоріше, ніж з українськими «фашистами», знайдуть спільну мову з Блюмом, Гавзнером чи зі Сталіним і Раковським.

Це ті, що говорять «демократія», а думають – «диктатура»; говорять «земля і воля», а думають – «експропріація й панщина»; говорять «загал», а думають – «клас»; говорять «людськість», а думають – «кліка»; говорять «рівність», а думають – «класові привілеї»; говорять «інтернаціоналізм», а думають – «шовінізм *beati possidentes*²»; говорять «братерство», а думають – «насильство»; говорять «паціфізм», а думають – «невгаваюча громадянська війна».

Такий є сей соціалізм, і ніколи, як на цім конгресі, не виявилася в цілій «красі» вся забреханість його гасел і вся облудність його кащиків.

Вони стрясають повітря перебрєнілими словами, але не йдуть за ними маси, і глухом відповідають їм ті, кого хотіли вони запрягти до воза своєї підступної ідеї. В критиці Ерфуртської програми Енгельс писав: «Наша партія може прийти до влади лише в демократичній республіці». Так думали соціалісти тоді, коли гадали запрягти до свого воза величезну непролетарську й несоціалістичну масу демосу.

Тепер сей демос прийшов до свідомости і стало ясно, що Енгельсові та його партії йшлося не про демократію чи республіку, лише про **владу** – владу над величезною більшістю народів, економічні, політичні й культурні ідеали яких із абсурдною наукою Маркса нічого спільного не мають.

Так скінчився маскарад. Пишні шати соціалістичних сирен спали з них – і урочистий конгрес нагло обернувся на клуб нудистів, який не захопив би жодного Фідія ні Канову...

² *beati possidentes* (лат.) – щасливі ті, що мають (володіють).

Звідси гнів. Звідси громи демократичних Зевсів, які можуть себе брати дуже поважно, але в яких загал, коли й бачить громовержців, то хіба офенбахівських.

Але забреханість соціалістичної ідеології – це тільки одна причина блямажу і конгресу, і соціалізму загалом. Другою є не лише ідейна, а й моральна безпорадність супроти нових проблем. «*Matin*» (26. 8.) думає, що революція справа перемагає в Європі не голою силою, а тому, що її провідники є «без ривалів. Навіть, наприклад, ті німці, які в глибині душі відкидають методи й ідеї націонал-соціалізму, не мають, щоб втілити в життя свої думки, нікого, кого б могли протиставити провідникові соціал-націоналізму як гідного противника». Те саме підкреслив на паризькій з'їзді Абрамович: німецьку соціал-демократію згубив «параліч волі в рішучу хвилину». Вона завагалася під час пожежі скочити крізь вікно. Бракувало їй тої «брутальної сили характеру», яка не йшла в парі з її апетитами, а яку підглянув у її противників Філіп Барє³.

Отже, не «розбивацька тактика Москви», як думає Адлер, знищила другий Інтернаціонал, а причини далеко глибші, до яких пошкодовані, річ ясна, ніколи не признаються.

Тепер, коли для них нація стала несподіваним «фактом», коли «збунтований» третій стан відправив у царство тіней II Інтернаціонал, лишивши на поверхні лише мертві душі без думки і волі, тепер паризькі марксистки залицяються і до нововідкритої «нації», і до третього стану, і, ламаючи всі марксистські категорії, навіть до молоді як якогось окремого класу. Про «нетерпеливу молодь, жадібну ідеалу», заговорив на з'їзді Ренодель. Про неї ж, як про «єдину надію» німецького соціалізму, заговорив Ауфгенгер. Та, мабуть, спізнені ці залицяння.

Радикали не можуть збагнути, чому ми не проти Гітлера: «Чи ж він збудує Україну?». Він так само не збудує України, як не збудує її й жодний соціалістичний Інтернаціонал. Але ось що пише знаний француз, завзятий **ворог націонал-соціалізму** П'єр Газот: «Інтернаціонал помер, марксизм конає. Гітлер, який не любить Франції, зробив її і світові бодай сю послугу»⁴. Коли наші інтернаціоналісти сього не розуміють, то хіба тому, що не здушили в собі ще таємних симпатій до комунізму.

Се не заважає їм кликати до хрестового походу проти большевизму (коли він валиться) і готуватися до обняття спадщини по нім. Уже творяться соціалістичні угруповання і групки живих трупів і нагло «прозрілих» вчорашніх большевизанів. Вже вони сідають на білого коня і готуються до в'їзду через Золоті ворота до Києва. Завданням революції справа, яка підносить голову на Великій Україні, буде не допустити їх до того.

Бо ніколи, ні під жодною умовою не сміємо забути, що **якраз той водянистий, желатиновий наш соціалізм уторував на Україну шлях для большевизму**. Задорого країні коштувала ся забава, щоб повторювати її наново. Бо яку силу і яку ідею протиставлять вони большевизмові чи його наступникам? Що протиставлять новому Антонову чи, скажімо, армії Віктора Чернова ті, які ще вчора в ім'я міжнародного братерства з ними пактували про федерацію чи союз? Як зможуть вони заявити про ліквідування жидівської колонізації в Україні, коли за соціалістичною доктриною право на землю мають «усі трудящі»? Як виступлять в обороні знищеного большевизмом селянина, коли соціалізм на нього дивиться як на мавполюда, на неповну людину, яка ще не «прозріла», бо ще не стала соціалістом? Як зможуть боронити землю перед колективізацією, коли ідеалом радикалів, наприклад, є порядок, за якого ніхто не сміє свій лан назвати своїм? Як зможуть виборювати державу ті, для яких «могутність дер-

³ Ps. Barrès. Sous la vague hitlérienne (Барє. Під гітлерівським валом). – Paris.

⁴ «Je Suis partout», 26. 8.

жави» є категорією «звірячого світу», проти якого «стоїть ясний світ щирої людяности – соціалізм»? («Громадський голос», 2.9). Як же не виберуть вони, скажімо, знову Москву, коли там сидітимуть апостоли тої «щирої людяности», їхні товариші «в соціалізмі», а в Києві, наприклад, лише українські представники «звірячого світу»? Чи не робили вони вже того, чи не шукали того «ясного світу» у Раковського, Чернова і навіть у Денікіна?

Як можуть вони поставити, коли цього треба, все на одну карту, коли їхня природа є ставити на всі можливі карти? Коли все, чим дихає країна, проscribedовано соціалістичною доктриною як вартості меншшвартні, «буржуазні», як вартості «звірячого світу», які треба підпорядкувати вартостям, освяченим у якійсь столиці якогось Інтернаціоналу? Що pomoже їм говорити про велику гру, яку, наприклад, підняли Мусоліні чи Гітлер проти червоної примари, гру, якій у жертву приноситься не раз цілі покоління? Соціалістичні математики «логічно» розумують, що «коли вибити цілі покоління, то очевидно, що український народ перестав би існувати» («Громадський голос», 1932, ч. 20). Що той народ, за їхньої «інтернаціональної» гри порозуміння з Леніним і Черновим, ще скоріше може наразитися на небезпеку винищення, як, наприклад, тепер в Україні, це соціалістичні математики, коли й побачать, то хіба аж по 15-ти роках, не скоріше.

Пустити їх в Україну, коли країна, скинувши комуністичні пута (і шори), чекатиме ясної команди, пустити на те, щоб дискутували зі своїми російськими «товаришами», хто краще інтерпретує той чи інший параграф св. Маркса, чи як треба в марксистському дусі викладати засаду самовизначення націй, чи залишити стару, чи запровадити нову форму колхозів та як налагодити нові (але то зовсім нові!) форми співжиття з братнім, що терпів спільно з нами, народом російським? Історія ледве чи знайде час на сей балаган.

Надія на те, що марксистичні хоч чогось навчилися за минулі п'ятнадцять літ, – марна надія. Вони ж досі так утратили за своїми вивітрілими доктринами відчуття потреб нації, що, мимо Геріо і Кота, вірять в європейську демократію! Мимо Троцьких, Кагановичів та інших (ім же несть числа) Нахамкесів, ухвалюють разом з їхніми одновітцями Блюмами протести проти переслідування жидівської буржуазії, тої самої, що давала большевикам мільйони на жидівське сколонізування України! Мимо всього, що твориться в Україні, вони готові кооперуватися навіть зі Сталіним, коли постануть «моральні основи для сього з боку комуністичної диктатури!» («Громадський голос», 8. 4). Люди, які звикли діставати накази від якогось Наднаціоналу, є люди мертві, і чим скоріше їх політично поховають, тим ліпше.

У своїй недавній нашумілій статті Радек цитував Леніна: що коли, наприклад, німецький пролетаріят толеруватиме утиск поляків, то «опиниться в ситуації, гіршій від невольництва, – в ситуації хама, який допомагає утримувати інших в неволі» («Газета польська», 29.8). Тепер у ситуації цього хама опинився за ініціативою Леніна російський пролетаріят, що панує в Україні. Але в якій же ситуації опинилися наші соціалісти, які в ім'я міжкласового братерства ждуть на моральне преображення того «хама», щоб сісти з ним за круглий стіл?

«Закордонна делегація укр. соц.-дем. партії, укр. соц.-дем. партія і укр. соц.-радикальна партія видали відозву до «соціалістичних організацій усіх країн» із приводу останніх подій в Україні. Щоб заманіфестувати домагання нації? Де там! Щоб поскаржитися перед Блюмами на «большевицьку диктатуру», на «сталінську бюрократію» і щоб скінчити закликком: «Хай живе *воля!*», «Хай живе вільне право на самовизначення всіх поневоленних народів!» (конче всіх – про свій лиш згадати – шовінізм!), «Хай живе

соціалізм!». Навіть у таку хвилину через горло соціалістів не переліз клич незалежної держави. Все скаламутити, сховатися за кличами, які можна інтерпретувати в тисячу способів (як до вподоби панів II Інтернаціоналу), щоб було і туди, і сюди, соромитися виписати гасло, за яке літами вмирили і мучилися в СРСР тисячі трудящих, аби лиш не забути за глупі і мертві формулки своєї глупої і мертвої доктрини.

«Не наші думки роблять нас оптимістами, лише наш оптимізм чи песимізм... втворює такі чи інші наші думки»⁵. Наш соціалізм настроєний песимістично, дефетистично як ідеологія, яка тягне на собі труп драгоманівщини і марксизму. На жодну великозакроєну політику не здатний він, лише на крутість, на крикливі фрази про соціалізм і про буржуїв у циліндрах, коли має перед собою мільйонні маси буржуїв без штанів і хліба, визискуваних соціалістами, на голосні образи проти своїх фашистів і на закулісні крутіства з королівськими міністрами, мільйонерами та іншими череванями з II чи навіть із III Інтернаціоналу в Парижі чи Москві. Радек цитатами з Маркса доводив, що Ленін завжди стояв за самостійну Польщу. Але про ці цитати він згадав лише тоді, коли постала буржуазна Польща – по мобілізації польського патріотизму. Очевидно, пише, він «охочіше бачив би інший соціальний зміст незалежної Польщі, але рішення тої справи належить винятково до польського світу праці». Скільки ж то часу потратили Винниченки і Шаповали на те, щоб «переконати» Радеків зайняти подібне становище і супроти соціалістичної України, – та надаремно... Чи хоч тепер зрозуміють вони, що коли б тодішня Україна не займалася узгідненням думок наших соціалістів із російськими, лише протиставила Радекам цілий змобілізований український «шовінізм», то тепер Київ вітав би Постишева як гостя, а не як пана. Може б, і наші соціалісти сиділи тоді не в Празі, а в Києві...

Сила, яка може заважити на долі України при і по упадку большевизму, є лише сила правої революції, та, яка скрізь в Європі зачинає вимітати сміття соціалізму і проголошувати право нації бути собою, сила, про яку говорить «Temps». Лише та сила поставить нашу справу на цілий зріст, говоритиме про суть, а не про «волю», зі св. Софії не зробить музею, ані з Києва – передсінку Москви. То є сила, яку репрезентуватиме «збунтований» третій стан.

Хай до цієї революції справа примазуються соціалістичні небіжчики, вони будуть змушені зійти зі шляху. Для еквілібристики минає час. Доведеться дати ясні відповіді на ясні питання, з яких деякі ставить навіть у Франції права революція перекинчикам соціалізму: чи ви готові відмову від ідеї самостійності (у формі «федерації» чи «союзу» з Росією) вважати за ідею зрадницьку? Чи готові заборонити організації, засновані на ідеї класової боротьби? Чи вважаєте марксизм за доктрину шкідливу? Чи готові розпустити комуністичну партію і ліквідувати комуністичну пропаганду? Чи готові боротися проти крайнього етатизму й увільнити державу від терору нового феодалізму – синдикатів? Чи готові навчати в школах не соціалізму, а патріотизму? Чи готові визнати «факт нації» над усякими інтернаціоналізмами? Чи вважаєте колективізацію села за згубну для продукційних сил країни? Чи вважаєте, що в усіх справах треба керуватися інтересами нації як цілості, а не її поодиноких класів? Чи вважаєте, що злочином є отримувати директиви своєї політики від Чернових, Радеків чи Блюмів? Що рятунок народу прийде від нього, а не від інтернаціоналізму і всесвітництва? Що Київ прийде до значення тільки через ослаблення Москви, ніколи через її зміцнення?

На цілий зріст постануть незабаром сі важкі питання в Україні, де хитається «третя Росія». Лише люди, які вміють на ясні питання дати ясну відповідь, придуть там до голосу. Крутії тим разом залишаться за бортом грядучої історії.

⁵ Miguel de Unamuno. Das tragische Lebensgefühl (Мігель де Унамуну. Трагічне почуття життя).

КЕПСЬКИЙ ЖАРТ СНУ ПРО ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЮ

Без упину чуємо твердження, що Советський Союз може суперничати з Америкою своїми невідкритими природними багатствами. І нібито метою славетного п'ятирічного плану має бути перетворити селянську Росію на модерну промислову державу, що пережене й переважить капіталістичні держави. Чи ж справді має Росія спромогу досягнути сю велетенську мету?

«Так, ми посідаємо все. Оскільки ж ідеться про природні допоміжні джерела, маємо навіть більше, як треба!» – так говорив у 1931 р. Сталін, політичний керманець п'ятирічного плану. Проте справжній п'ятирічний план – хоч і як мало про се знають – не є ніяким політичним кличем, тільки передусім документом, сотнями російських учених зведеним до купи, й докладним дослідженням звітом, що його опублікував у чотирьох томах совітський уряд. Сей п'ятирічний план у своїй первісній та й одинокій автентичній формі є чимось зовсім иным, ніж політичний план, що став широко відомим у світі. І маючи напихваті доказовий матеріал, що його вміщав цей справжній п'ятирічний план, можна спростувати в цілій повноті твердження Сталіна: «Ми посідаємо все».

Основоположне багатство якоїсь країни, оскільки входить у рахубу її промислового розвитку, се в першу чергу її *силові джерела*. Се визнають автори п'ятирічного плану. Яке ж найголовніше силове джерело Росії? «Підставою наших силових джерел є паливо», – подають нам до відома советські економісти. І між всякими родами палива ключове місце, з огляду на російську індустріалізацію і на вельми прославлене суперництво з Америкою, займає вугілля. Проте, хоч би за найдогіднішими советськими оцінками, *загальний російський видобуток вугілля не досягає навіть вугільних запасів однієї лише з американських З'єднаних Держав – Wyoming-у*¹. Цілий Советський Союз, у 82 рази такий великий, як Wyoming, має тільки три визначні вугільні зложища. Два з них, що обіймають разом 7/8 усього російського вугілля, є недоступними областями в азійській Росії і віддалені на багато тисяч кілометрів від існуючих чи планованих промислових осередків. Донецький вугляний басейн (на Україні) – головні поклади вугілля ССРСР – дає тільки три чвертини проценту всіх вугільних запасів землі. З'єднані Держави, навпаки, посідають поклади вугілля, що разом становлять 48% вугільних запасів світу.

Щоб перегнати З'єднані Держави, мусила б, отже, Росія посідати які-небудь інші величезні силові джерела. Панує дуже загальне припущення, що вона розпоряджає казковими деревостанами. П'ятирічний план не є такий оптимістичний. Він подає: «Найважливіші деревостани є *в майже незамешканих областях*, де бракує робочої сили. Вони віддалені від місцевостей, консумуючих паливо, велетенськими просторами, подолання яких утруднюють ще крайньо примітивні засоби комунікації». Цей недогідний стан можна звести до однієї властивості країни: всі сибірські ріки пливають із півдня на північ, тобто *геть від осередків заселення*. А сплавляти дерево тисячі кілометрів проти води ледве чи оплатилося б.

Росія посідає безмежні поклади *земної ропи, але вони містяться дуже непригоже – на самому півдні ССРСР*. Поза тим загальний видобуток ропи в ССРСР – перера-

¹ Wyoming (англ.) – Вайомінг, стейт (штат) у Сполучених Штатах Америки.

хований на вугілля – становить, за даними п'ятирічного плану, **тільки 0,8% силових джерел цілої Росії**. Росія ж не має стільки ропи, що З'єднані Держави. Але, незважаючи на те, ропи не є ніяким силовим джерелом для індустрії. Навіть у З'єднаних Державах вичерпалися б поодинокі відомі нафтові джерела за один рік, якщо б ропи мусила правити за сподвижну силу для промислу країни.

Зостається **водяна сила**. Як же з тим наладано в країні Советів? Росія переважно низовинна, і тому не багата на водяну силу. «Використання водяної сили може дати тільки 3% нашої індустріальної сподвижної сили», – каже п'ятирічний план. Спожитковувана річно водяна сила європейської Росії зводиться до 0,4% **спожитковуваної водяної сили світу** в той час, коли З'єднані Держави розпоряджаються понад 7% світової водяної сили.

Ще **недогіднішим є становище Росії з огляду на справу транспорту**. Це велетенська середина країни, що має тільки обмаль морського побережжя. Цілий Союз не розпоряджається ні однією першорядною пристанню. «Власне тому, за даними п'ятирічного плану, залізничний рух є надзвичайного значення для Союзного Союзу». Проте, хоч Росія обширом тричі така велика, як З'єднані Держави, її залізнична мережа має **ледве п'ятину американської**. Приміром для російських комунікаційних труднощів треба навести, що найближчі брані в рахубу поклади вугілля для індустріальної області на Магнетгорі на Уралі, де за наказом Сталіна, будується сталевий завод, є Кузнецький басейн у Сибірі. «У З'єднаних Державах коштує, – пише московська «Правда», – транспорт залізної руди з копалень до Eriesee-пристані лінією в довжину приблизно 2500 км – 1,14 ам. дол. до 1,60 ам. дол. prot². У Росії ж транспорт іде з Уральської області до Кузнецького басейну спочатку через 2000-2500 км ще прокладаної, на переїзді залізної та водяної дороги, а згодом через дальших 3200 до 3500 км залізничної лінії. Перевозові ж кошти обчислюються на 7,65 ам. дол. prot.

За оцінкою сталінського керівництва продукції в Магнітогорську, Магнетгора буде вичерпана в коротшому часі, як одно десятиліття. А що кошти збудованого там сталевого міста йдуть на сотки мільйонів, досягне закупна ціна залізної руди про т небувалої висоти. Сам вантаж підіб'є ціну високо понад ціни світового ринку. Та й по упливі одного десятиліття сталеве місто зостанеться тільки непродуктивним пам'ятником зведеного на політиканство п'ятирічного плану.

Індустріалізація Америки встановлювалася не тільки будовою залізниць, але й прокладанням воєнної дороги Лінкольна. Муровані дороги в скелястій Північній Америці є річчю самозрозумілою. Росія ж – се безмежна вбога на камінь рівнина. Щойно, маючи на увазі те, що з близько 3 мільйонів км мурованих доріг, які існують в Росії, є, може, тільки близько 25000 км та що в багатьох краях Центральної Росії бруковий камінь являє собою дорогоцінність, можна збагнути, якої величезної витрати коштів треба буде, щоб забезпечити країну п'ятилітки в найелементарніший засіб комунікації – биті чи муровані дороги. За успішного завершення п'ятирічного плану Росія мала б посідати близько 30000 км битих доріг. З'єднані Держави посідають понад мільйон кілометрів мурованок, а проте в 1931 р. проклали 80000 км нових битих доріг.

Отже, зважаючи на стан своїх силових джерел і своїх транспортних засобів, Росія не в змозі сьогодні ні коли-небудь у майбутньому наздогнати Америку. Тільки одна умова могла б змінити такий стан справ: посідання великої кількості дорогоцінних металів. Але ж Союзний Союз убогий на золото. Його загальний

² prot. (лат.) – за (одну) тону.

видобуток міді, за даними провідного совітського авторитету, порівнюючи з американськими числами продукції та консумції, буде вичерпаний за дванадцять до п'ятнадцяти місяців. Срібла Советський Союз майже зовсім не має. Що ж стосується заліза, то сама тільки кількість заліза, що його зуживається в Америці *через пару днів* у формі машин, будівель та й іншого виряду, перевищує всю продукцію заліза в Советському Союзі.

З сільськогосподарського становища допоміжні джерела Росії є так само неvistачальними для виживлення її величезного населення, як її мінеральні резерви – для розвитку індустрії. Узнявши в рахубу північне положення країни (Москва лежить понад 1000 км на північ від Montreal-ю), стає ясно, чому густина населення у пригідних до управи областях не зостається позаду таких же перенаселених околиць Західної Європи. Земля Північної Росії для управи ріллі непригожа, а південним областям не вистачає дощових опадів. Штучне ж наводнення з приводу плиткої горорізьби ґрунту не в силі запобігти неродючості.

Отак виводиться біднота Росії з убогости її землі та її мінеральних скарбів, з її середземного характеру, з її відсторонености від світових торговельних шляхів, з величезної віддалі її осереддя від тих небагатьох пристаней, що вона їх посідає, із безмежжя її незаселених областей. Головне і визначне силове джерело Росії – се людина. Але людська робоча сила без мінеральних силових джерел засуджує Росію на прокляття залишатися рільничою країною та все опадаючим життестаном так довго, як довго зростає в ній число народин. І всі балачки про якесь суперництво між Америкою та Росією, що так вподобалися Москві, – се *нісенітниця*.

ПОЧАТОК КІНЦЯ

Рухливість дипломатії ССРСР викликала паніку в деяких українських колах. Пакти на Заході, пакти на Полудні, відновлення політики Олександра III у Франції, подорож Геріо, нав'язання російсько-американських відносин... «Стабілізація советсько-го режиму! Українське питання викреслюється з міжнародних питань!».

Для того, хто дивиться на факти, – так, для того, хто дивиться на еволюцію ССРСР, сміх можуть викликати розмови про «стабілізацію», Геріо і Рузвелта.

Що значать оті дипломатичні посушення Москви? Шпенглер розрізняє дві революції, які характеризують нашу добу: білу і кольорову; біла – се революція комуністична, кольорова – революція Азії проти Європи. На чолі обох стала від 1917 р. Советська Росія. Отже, Росія, яка стільки втратила на «версальським» порядку в Європі, укладаючи тепер пакти неагресії на Заході, виразно переходить із табору держав ревізіоністичних до протиревізіоністичних: унікум серед націй, які програли велику війну. Сей унікум коли й свідчить про бажання стабілізації з боку Росії, то *стабілізації програної*; свідчить про скінчення її офензиви в Європі, про поставлення хреста над мріями про соціальну революцію, над бажанням роздмухати «мірової пожар». Коли се можна назвати стабілізацією, то хіба настільки, наскільки стабілізацією можна було назвати Берлінський конгрес 1878 р., коли Росію остаточно викинуто з Балкан, де вона теж хотіла на свою користь роздмухати світову пожежу.

Союзи, порозуміння? Але ж Москва стояла значно сильніше в Європі тоді, коли без союзів і порозумінь ставила чоло всій Європі; коли ласки Чичеріна запобігали в Рапалло, коли з ним розмовляли кардинали, коли Раковський числив більше своїх прихильників у Парижі, аніж не одна політична партія в цілій Франції. Росія стояла сильнішою ногою в Європі, коли в тій останній шаліла дурійка комуністичної революції, не тепер, коли фашистський рух, який охоплює одну країну за другою, розтоптує гангрени комунізму.

Росія стояла на Сході сильніше, поки їй вистачало сили нести смолоскипи кольорової революції в Індію, у Китай, у Монголію. Тепер, стримана залізною рукою Японії, вона мусить зрезигнувати і з кольорової революції на Сході, як зрезигнувала з «білої» на Заході. Зовнішнім знаком цієї резигнації там були «пакти», знаком тої резигнації на Сході є капітуляція перед Токіо і порозуміння з Америкою. Як на Заході, так і на Сході Москва, хоч і проти власної волі, ліквідує загарбницькі плани, переходячи до оборони, лише забезпечуючи себе перед евентуальними нападами.

Чи забезпечить? У часи, коли становище у світі міняється майже щодня, трудно щось позитивного сказати. Але навіть побіжний перегляд міжнародної ситуації не вийде корисним для ССРСР. «Приязнь» Америки зможе хіба хвилево (до зміни констеляції) стримати Японію від нападу на ССРСР. Зрезигнувати ж із Китаю, Манджурії – за зайнятої нею там стратегічної позиції – Японію жодна російсько-американська приязнь не змусить. Важливими є в тім відношенні заяви японського міністра закордонних справ Гіроta: «Ті, хто вважають, – сказав міністр, – що зближення Сполучених Держав Північної Америки і ССРСР може відбитися на становищі Японії на Далеких Сході, помиляються». Ми теж так думаємо. Тим більше, що Америка, напевно, не бажатиме собі советизації Китаю. Протести легіоністів й інших впливо-

вих груп в Америці проти «альянсу» з Москвою проречисто на се натякають. Франція? Франція – се собі мало хто усвідомлює – є напередодні страшних внутрішніх потрясінь і, може, громадянської війни, напередодні того самого зударення творчих сил країни з соціалізмом, яке сі сили успішно провели вже в Італії, Німеччині й Угорщині. Занадто буде Французька республіка зайнята своїми внутрішніми справами, щоб стати чимось у пригоді Москві. «Дезінтересман» Франції над Дунаєм – се перший відгомін звужування її зовнішніх аспірацій. Крім того, Франція ще не забула ролі, яку Росія відіграла в 1917 р., щоб існувала велика охота у французьких рантьє і політиків іти слідами маньяка Еріо. А в тіні – Британська імперія, та, яка кількома геніяльними посуненнями консервативного уряду і подиву гідною карністю народу хутко видряпується з кризи, відбудовує морський і повітряний флот, яка з холодною нехиттю дивиться на французьке москвофільство і з ще більш холодною резервою – на політику Рузвелта на Сході; Англія, яка завжди була, є і буде найгрізнішим ривалем Росії в Азії, але яка через Чорне море має тепер далеко більше способів своєму ривалеві шкодити, ніж навіть за часів Дізраелі. Правда, тепер італійський військовий флот може складати приязні візити в Севастополі Москві. Але ся остання далеко безпечніше тут чулася, коли старий статут Чорного моря забороняв до нього вступ чужим воєнним флотам, неприязним чи приязним. Бо пакти приязні – се лиш хвилева рівновага сил.

Таке становище трьох великих держав крайнього Заходу. А щодо скріплення позиції Москви на континенті, аж ніяк не спричинюються їй чимраз сильніші непорозуміння з гітлерівською Німеччиною, про се нема що хіба згадувати. Певне, є й «досягнення» московської дипломатії, але втрати таких позицій, як Лондон і Берлін, як спаралізована Франція та як «біла» революція, знищена в Європі, не надолужать ані карликуватий фактотум Франції – Дольфус, ані ніякий Аманула чи Габібула.

Незважаючи на свої пакти, Москва в Європі й у світі тратить на впливах і на престижі. Коли вона і входить тепер, ліквідуючи свої «світові пожежі», в систему європейських держав, то так, як увійшла в ту систему, ліквідуючи війну, Німеччина у Версалі.

Можуть (і зобов'язані) з того тішитися Сталіні, але хай не вважають за дурнів цілий світ, який, напевно, ще менше вірить у їхню силу, ніж вони самі, коли зберуться в Кремлі на таємні наради.

Питому вагу Москви в міжнародній політиці зменшує ще відгомін, який матиме всередині держави ота резигнація зі світових революцій на Заході і Сході. У кожній імперії зовнішні невдачі завжди провадять до загострення внутрішньої опозиції. Се знав ще Салюстій. Знаний трибун і ворог пануючої в Римі аристократії Мемій – людина відважна, але без впливу відразу здобув його, коли римська політика зачала терпіти одну невдачу за другою в конфлікті з Югуртою. Як тільки зачалось щось псуватися в Африці, відразу голосно зазвучали промови трибуна про «деспотизм і жорстокість аристократії», коли, по суті речі, йшлося про її підкупність і боягузтво. Царат тримався міцно в opinio підданих, поки бив турків і визволяв балканських слов'ян і своїх кріпаків. Совети все ж таки мали пару обдурених мільйонів за собою, поки торочили їм про вивласнення буржуїв удома, поки Бородіні сиділи в Китаї, поки приятелі Сталіна тримали у страху вулиці Берліна і Риму. По 1917 році царат, побитий і знеславлений (хоч і ліберальніший), втратив усякий престиж серед мільйонної маси підданих. По резигнації з білої й кольорової революцій, по краху п'ятилітки чим ще може заімпонувати своєму населенню червоний царат? Підстрижений, з обтяженими пазурами, зі схованими великими гаслами, з ідеологією не «міро-

вого пожара», не «догнать і перегнать», а капітулянтства й голої сили всередині? З подібною «ідеологією» большевизм не в змозі, мимо всяких союзів, ні здобути втрачений престиж у себе вдома, ні провадити активну політику в Європі, ні в Азії. Його 160 мільйонів – се голі цифри, на які йому не спертися, і які нікому не імпонують. «По проведенні п'ятилітки гукали колись панікери: «Москва матиме за собою весь народ і підіб'є Європу!». П'ятилітка скінчилася, і Росія має проти себе цілий народ і скапітулювала перед Європою.

Без своїх світобурних гасел, без сателітів в Європі, де їм скрутила карк переможна революція справа, без мільйонів своєї людности, яка відвернулася від влади, з порожнею замість прапорів, непевна позиція великих держав, стоїть советська Московщина, гарячково хапаючись рятувкової бритви – дипломатичних штук. Поволі повертає вона до становища, яке в останніх роках займав царат із формою правління, чужою і зогидженою в Європі, згнилий всередині, хворобливо шукаючи союзників, яких за першої нагоди зрадить, щоби сточитися в прірву – початок кінця.

Перед Миколаївським палацом у Петербурзі стояв пам'ятник Олександрові III, масивна постать царя на ще масивнішій, слоновій постаті коня, а все разом – на величезній купі каміння. Петербуржці говорили про сю потвору: «Стоїть комод, на комоді – бегемот, на бегемоті – ідіот». Коли «бегемот» скинув «ідіота» в 1917 р., на його спину видряпався Ленін. Тепер «бегемот» перестав бути монолітом, розбившись на низку ворожих собі націй, фундамент для «ідіотів» розвалився. А в них самих, що в нападі розпуки ось уже 15 літ кидаються від Сходу на Захід і навпаки, від еволюції до революції і назад, ледве чи хто спостереже геніяльних політиків, які знайшли секрет утриматися в сідлі.

Міжнародна ситуація загалом, як і міжнародне становище Російської імперії, зовсім не є несприятуча для української справи, яка передусім була і є справою розпаду тієї імперії.

Треба лише не піддаватися істерії, панікерству, не брати початок кінця большевизму за початок його стабілізації, не понижувати кличу, під яким іде боротьба в СРСР, і викреслити раз і на все зі свого лексикону слово «федерація». У занадто велику епоху своєї перебудови входить Європа, щоб мала вуха для тих, хто приходить до неї з дрібним крамом дрібних бажань.

ПО ТРУПАХ ІЛЮЗІЙ

Рік минулий був роком розтоптаних ілюзій.

Від вибуху великої війни живемо під знаком чотирьох вершників із Апокаліпсиса.

Спершу «кінь гнідий», а хто на нім сидів, з'явився, «щоб забрати мир із землі, і дано йому меч».

Потім меч зламано, прийшов мир, але з ним «кінь блідий, а хто сидів на нім, дана йому влада забивати не лише мечем, а й голодом і смертю».

А під копитами тих вершників лягли розтоптані сподіванки й омани людей, що дивилися на дійсність крізь окуляри ідилії.

Якою свіжомудрою виглядала омана демократії! Війна за «свободу, рівність і справедливість» проти монархічної реакції, 14 заповідей Мойсея з Білого дому у Вашингтоні! Весна народів! Самовизначення! Навіть на збляклих лицах старої повії – царської Росії – відблиском рум'янцю заграли ті чарівні гасла.

А потім настало вимріяне царство юрби. Трони тиранів лежали в руїнах, а на нових засіли «представники народу» – Еберти й Ерцбергери, з їхньою тінню – Барматом, Бенешем, що, визволяючи Чехію, не забули вхопити по дорозі й Закарпаття, та інші.

Се були часи, коли сказилися від перемоги найпотульніші ліберальні вівці, коли гуманні очі визволених демократів жадібно нищпорили по океанах за новими Св. Оленами, де б можна було прикувати повергнутих тиранів, насолодитися почуттям помсти. Се були часи, коли високо на політичній овиді заблисла нова ілюзія, нова зірка провідна – Ліга Народів, не столковисько деспотів, як у 1815 році! Парламент вільних народів – чистих і нечистих, вільні з вільними, а рівні з рівними, білі з чорними й жовтими, лев із ягнятком, орел із гіеною і тигр із ослем, переможці – одесную, подолані – ошую, живий символ вічного братерства народів.

А якою блискучою була омана соціалізму. Се ж було завершення довгої еволюції. Спершу стручено з трону Саваофа не для того, щоби посадити нового Бога на порожнім місці, лише щоб увільнитися від страшного тягаря – віри. Потім прийшла черга на «царів і панів», не на те, щоб самим запанувати, лише щоб увільнитися від страшного тягаря обов'язку. Нарешті – соціалізм! Асекурація від усіх можливих нещасних випадків, спільна касарня-притулок для калік, ледарів і дурисвітів, із загальним правильником, який дозволяв думці не думати, а волі не воліти. Соціалізм, особливо так популярний у нас, в країні «майже соціалістичного» січового братства, у країні «нації без буржуазії» й апотеози неробства.

А потім ще краща ілюзія пацифізму. Війна і сварки щезнуть, «мир буде на землі і щастя в людях». Се були часи, коли яскраві й чесні тіні великого минулого або потоплено, як Кіченера, або зв'язано й обезвладнено хмарою ліліпутів, як Клемансо; коли на сцену міжнародної європейської ревії прийшла топка клоунів; коли маг і чарівник слова (яке йому заступало думку) – безсмертний Аристид – проголосив велике слово: *La Paix*¹! А з ним на чолі ціла отара пацифістичних «герлсів» услід за своїм «метром» радісно блеяла: «*Paix, paix, paix!*» Хоч би під ним сконали цілі народи. І світ оплескував їх.

Опріч Брияна, пацифістам удалося випродукувати ще одне чудо – нову Ваймарську державу, коли за наказом Фоша і II Інтернаціоналу воскресла стара Німеччина 1848 року,

¹ *la Paix* (фр.) – мир.

Німеччина Гайне і Берне, адораторів чужого і хулителів свого народу, коли в бездоннім потоці слів народ Шуберта і Гете простягав руку згоди сусідам, затримуючи собі царство поезії й музики, офіруючи французам царство земне, англійцям – царство над морями.

А на Сході творилася власна, московська, «домотканная» Ліга Народів – Союз Советських Соціалістичних Республік, що ніс мир і визволення всім народам, яким ще не встиг скрутити карк новий іслам. І від принадного голосу московської Цирцеї степові тигри наші оберталися на безрог, дістаючи як дар із ласки, замість предківських вольностей, «пайок», «укрмову» і «жилплощу» в совбудинках або на цвинтарі.

«Все ожило, все загомоніло»... Заступники народу полетіли до Спа, до Генуї, до Локкарно. За зеленими столами в Женеві засіли підтоптані бонзи з II Інтернаціоналу – перший амант Гюїсманс і комічна старуха Вандервельде, а на сірім кінці – чемні й слухняні піратинські марксистки, зсоціалізовані сини отців «благочинних» і малоросійських кулаків, нараджуючись, як врятувати світ і жидівство (а потім, може, й Україну) і яку буржуазію просити допомогти доконати їхнього вікопомного діла.

Тим часом, як у старій столиці царів засідав собор нової, єдиноспасенної церкви комунізму в катедралі на Красній площі, де, як у Св. Петра в Римі, стояли ряди сповідальниць для кожного «язика», щоб сповідався рідною мовою; при чім не забуто і хохлів, які хмарами летіли до нової святині, щоб дістати розгрішення, а частіше покуту, і де збиралися всі колишні люди: колишні міністри, отамання сивоусе і безвусе, прилапане на гарячій вчинку, автокефальні єретики, новонавернені нетверді у вірі нудисти, розкажані колишні партнери при спільнім столі генерала Гофмана і графа Черніна в Берестю, збольшевичені кавалери доколінного оселедця, заблукані піїти, що не на властиву адресу оди стругали... Одним словом, усі трудящі й обтяжені, знесилені, стуманілі, залякані, примусові й добровільні кастрати, змалку привчені шукати полярної звізди на півночі і тільки на півночі.

А тут постала теж нова секта моралістів (фарисеїв і садукеїв), тих, що прокляли минуле свого народу і своє, на рани його наплювали, що видвигнули гасло: «Рятуйся, хто може»! І як може: у товариша Йофе, у Ватикані, у комуністів, у консерватистів, де лише спасенний дах, щоб за обшивку не капало. Виглядали, як маньяки на спиритичнім сеансі, що викликали неіснуючих духів неіснуючих спасителів і кожне белькотіння несумлінних аранжерів сеансів тріумфально толкували як нове одкровення. Світ збожеволів і, мов сліпий за кожну ліхтарню, чіплявся за кожну нову омону, що привидом розпливалася в імлі.

Та ось прийшов момент, коли омани показалися оманами, привиди – привидами, а піїти – дурисвітами, сподіванки ж – болотяними вогнями. А замість ангела-хранителя з'явився отой «ангел безодні», про якого говорить св. Йоан і який носив таку симптоматичну латинську назву «Exterminans²». Він спалив віру маловірів, розтрошив омани стуманілих, обдер наш світ із усіх його словесних оздоб.

Поволі наставало отверезіння, але найбільше до нього спричинився рік 1933: не один бо не поховав стільки ілюзій, як він.

Весна народів, демократія та її діло – Версаль! Скільки надій і нова доба! А вийшло, що була се стара «Sainte Alliance»³ з 1815 р., що тримала в послуху збунтовані народи. Що, замість Метерніха та Несельроде, європейським джаз-бендом диригували Пуанкаре й Лойд Джордж, се зміняло декорум, не суть. Як і тоді, були дурисвіти й одурені.

А всередині країв, там, де прийшли до влади демократично-соціалістичні горлаї, як у ваймарській Німеччині і повоєнній Франції, плондруючи матеріяльні ресурси країни,

² exterminans (лат.) – вигнаний, вигнанець.

³ «Священний союз» (фр.).

зажили вони коштом дійсно працюючих незгірш від старих феодалів. Нові демократичні конгрегації, експропріюючи народ на користь кліки й плазуючи, як у шайдеманівській республіці, перед сильними ззовні, в нічім не різнилися від колоніяльних «суверенів» під європейським протекторатом. Мірка переповнилася, і то навіть у Франції, де Тарде зітхає за гільйотиною на нових демократичних маркізів, а поміркований «Candide» в уста парламентаристів, що шукають «спасителя», вкладає зухвалий запит: «А чи не спробувати з ван-дер Любе?»⁴, чи не пустити з димом цілий той демократичний балаган на Palais-Bourbon? Засівши до столу, під стіл скинули нові можновладці свої прекрасні, непотрібні тепер ключі. Бо ключі, що обернулися проти них, нагло стали з добрих злими.

Приснула, як мильна булька, й друга ілюзія – Ліга Народів. Сей шановний ареопаг, що мав запобігти всім війнам і конфліктам, не запобіг ані греко-турецькій війні, що тривала два роки (1921-1922), ані воєнці російсько-китайській, ні війні манджурській, що тяглася понад рік та грозить виллятися в ще грізніші форми, ні війні в Полудневій Америці за Чако... Її мирні починання на конференціях для роззброєння, для економічної й монетної стабілізації, скінчилися нічим; дві такі держави, як Північна Америка й СССР, ніколи не вступили до Ліги, а дві інші – Японія і Німеччина з неї виступили. Італія готова зробити те саме, а 18 держав-членів Ліги залягають зі своїми внесками на суму 70 мільйонів франків. Ті, хто хотів зробити із «взнеслої ідеї» Ліги інструмент у своїх руках, здемасковані, ті, хто мав бути тим безвольним інструментом, половилися на хитрій грі.

Виганьблена, осміяна, конає й третя «прекрасна» ілюзія – соціалізм. Втіленням усіх гуманних й людолюбних стремлінь була ся файна та пишна ідея. А заговорила голосом ненависти. Пролетарські поети (не комуністичні, а з соціалістичного «Форвертсу», гл.: ч. 27 м. р.), як Курт Додерер, складають гимни до бога ненависти, бо «ненависть гострить зір і робить твердими руки» der Hass⁴! А ціла преса тої секти вторує хором. В ім'я свободи хочуть накинути народові панування нечисленної його верстви і схиляють голови перед деспотією на Сході. І для них теж гуманність і рівноправність – добрі гасла, коли служать їм, злі, коли їм шкодять.

Ще скоріше здемасковано прекрасне гасло пацифізму. Бо вже знову земля вагітна новими конфліктами. А різниця між світом 1914-1918 рр. хіба лише та, що тоді війна обмежувалася назагал «одним континентом і одним океаном», а тепер загроза її перенеслася й на Пацифік, а з землі, крім того, ще й на небо. І гарячково світ, забувши про трактати, доозброюється, хоч слово «мир» не сходить із уст панів світу, і навіть із уст Леона Блюма, який, хоч соціаліст і пацифіст, але як семіт із антисемітом Гітлером миритися не хоче.

Єдиною оазою миру був (так він бодай твердив) СССР. Але й він, оснувавши свою владу, пішов на світ ferro ignique⁵. І з жахом протирали очі, зведені блискучою марою: се таке світло зі Сходу? Як так можна поневіряти великі тіні учителів великого народу – Толстого, Достоевського й інших? Хіба ви не одідичили від них ваші моральні ключі? Зле читали, відповідали їм новітні циніки, і розгортали гуманного «страдальця за людськість» Достоевського: «Війна в наш час необхідна, без війни провалився би світ або щонайменше обернувся б на якісь дриглі, на якесь підле болото».

А зрештою, як мир, то мир! І на Сході поставав Pax Moscovitica⁶, нова Ліга Народів, СССР. А в її статуті написано, що зле, що добре. Добре, коли ми в союзі з буржуями, контрреволюціонерами й фашистами, зле – коли в союзі з ними ви (казали нам). Добре, коли ми простягаємо руку помочі до «капіталістичних рекин», зле – коли ту руку простя-

⁴ der Hass (нім.) – ненависть.

⁵ ferro ignique (лат.) – вогнем і мечем.

⁶ Pax Moscovitica (лат.) – московський (московітський) мир. Вислів, створений за зразком *pax Romana* та *pax Britannica* і використовуваний різномовними політичними літераторами щодо різних періодів буття Московії – Росії – СССР.

гаєте ви. Добре, коли самовизначаються народи, що хочуть вступити до нашого «союзу», зле, коли ті, що хочуть із нього вийти. Зле, коли ви їдете переговорювати з імперіялістами до Берестя, добре, коли се робимо ми, їдучи до Вашингтона, Парижа чи деінде. Ми відступили від наших кличів? Ми не побороємо капітал? Але ж ще як! Тільки не той із Вол Стріт чи з Ситі, а той, який в особі українського кулака збудував собі міцний бастион у Пирятині й Конотопі. Що ми замість однієї запровадили другу диктатуру, порушили заповіді демократії, свободу виборів? Але ж ще славний неаполітанець Карачоллі твердив, що російський трон не є ані дідичний, ані елекційний, лише окупаційний. Так було за всіх Петрів, Катерин і Микол, так є і в ССРСР. Хто винен, що хохли – такий ідилічний, недогадливий народ і вірять у кличі, замість у силу факту і в факт сили?

Світ потемнів в очах легковірних, земля їм захиталася під ногами. Невже ж «у світі все мана, і на землі ніде нема святині»? Замість соціалізму – культ ненависти? Замість пролетарської рівноправності – чисті й нечисті? Замість інтернаціоналізмів – євангелія голої сили? За що ж вчепитися? З жахом констатували, що для них, легковірних:

І війна – катастрофа, і мир.

І мілітаризм – біда, і пацифізм; ні Вілсон про них не подбав, ні Ворошилов, ні Рах Moscovitica.

І Клемансо підвів, Геріо з Блюмом; і Микола, і Ленін.

І Ваймар помітував нами, і новий Потсдам («чому їх Гітлер не визволяє?!»).

І в капіталізмі – смерть, і в комунізмі.

І православ'я їм вороже, і Ватикан їх не пестить, як належить.

І з Лігою зле, і без неї кепсько.

І союз зі Сходом на добре їм не виходить ані союз із Заходом.

Хоч верть-круть, хоч круть-верть, а в черепочку смерть. Світ вкрився темрявою, а на овиді з'явився ангел Безодні, що йому на ім'я Exterminans, пхаючи в провалля, устелене трупами оман...

Тоді на розчавлених чоботом життя напала істерика, бо «вже такий поганий час став», такого лиха «злюща доля натворила», що просто жах, Содома і Гомора! Бо вже «ціла земля на божевілля хвора», бо вже не знати, «яких до неї кликати лікарів», бо страх, «щоб світ до решти не здурів, не здичавів і не пропав навіки»...

Хто дивиться на світ крізь рожеві скла ідилії, для того, дійсно, настає кінець. Для кого ж світ є таким, як його створив Бог, той благословлятиме рік, який задушив одну по одній зводничі омани. Добре, що омани стали трупами. Ані інші не морочитимуть нам ними голову, ані ми не дуритимемо себе марними сподіванками. Життя творять не гасла, а люди. Сильним усі пацифізми й мілітаризми, капіталізми й соціалізми, як освоєні бестії, покійно стеляться до ніг. Слабким не врятуватися від їхніх пазурів, хоч би яку відданість тим гаслам вони виявляли. На світі, дійсно, все – мана, окрім однієї речі – волі життя. Волі, яка не дає себе вести на паску жодному кличеві, лише їх запрягає на службу собі; яка ні над собою не знає жодних абсолютів, ані не прагне себе нічим виправдовувати. Якій і пекло, що йде за апокаліптичним їздцем, не заімпоує й із рівноваги не виведе.

Волею насичений світ, обдертий із глувих масок різних ідеологій гострим, відсвіжуючим повітрям гірських шпилів. Хто хоче дихати, той мусить мати міцні легені або згинуть. Коли все хирляве в нашій житті задушиться в цьому повітрі, не ми жалітимемо за ним ані за його нужденними оманами-потіхами.

Без тягара ілюзій, по трупах їхніх легше підемо вперед.

УКРАЇНСЬКИЙ VACUUM І РІДНА КОЛТУНЕРІЯ

Хто читає советську пресу, гадає, що вернули часи 1918 року; що в ССРСР кипить громадянська війна, що англійці висаджують десант в Архангельську, що евакуюється Київ.

На всіх советських достойників напала формальна істерія. Голова Виконкому України Петровський кличе «українські народні маси» згуртуватися довкола «обожжаемого монарха», pardon¹, довкола «центру пролетарської революції» – Москви з її «обожжаемым вождьом» Сосо Джугашвілі, і не уступити ворогові «ні п'яди» української землі. Советський спеціаліст від «очковтірательства» – емігрант із білостоцького гето Літвінов-Валах апелює до «патріотизму всіх народів нашої великої федерації» не допустити нових «дванадесят язиків» на укохану Україну. Співробітник «В'ядомосці Літерацкіх» Радек-Собельзон (фон Тарнов) мобілізує громадську думку цілого світу проти нечуваного замаху на «свободу народів» і на інтегральність советського «союзу», від якого хочуть відірвати так йому потрібну Україну. А щирий українець Косіор із себе виходить, що «український націоналізм» знову підносить голову на Наддніпрянщині та що, незважаючи на дуже активну діяльність большевицької «Малоросійської колегії» з Балицьким на чолі, «Україна, складова й невіддільна частина ССРСР, знову опинилася в осередку загальної уваги та імперіялістичних зазіхань».

І коли се? Коли сі чутки про інтервенцію лунають наново? Якраз тоді, коли Москва з «центру світової революції» стає центром буржуазного пацифізму! Якраз тоді, коли III Інтернаціонал простягає руку згоди не до «всіх трудящих», а до Нью-Йоркської Вол-Стріт, до «дрібнобуржуазних» протекторів Ставіського з-над Сени і до фешенебельних лордів... Тоді, як давно вже минули часи, коли грозилося «лордам по мордам», коли викрадалося Кутепова і коли Шварцбарти dokonували свого нікчемного чину на бруку Парижа.

З погляду «марксівської діалектики», ніхто в сій нісенітниці не визнається: чому інтервенція, яка інтервенція? Але з погляду звичайної логіки, загадку наглого зістеризування отих «достойників» не тяжко відгадати. Поки Бородін сидів у Кантоні, комунізуючи Китай, а Крестинський у Берліні, керуючи акцією Дімітрових і Лубе, хто міг тоді думати про інтервенцію і про загрозу советській Україні?! Але тепер, коли комуністична компанія опинилася за ґратами в Німеччині (на великий розпач наших соціалістів-радикалів), а Літвінов не сміє і слова протесту проти того заявити, коли советський Блюхер мусить уже не про Манджурію й Монголію думати, а про «славное море, широкий Байкал», жижки у російських достойників зачинають трястися. А примара інтервенції воскресає в їхній переляканій пам'яті – грізний 1918 рік.

Пакти, союзи, дипломатичні розмови – се все пусте, і кремлівці, напевно, пригадують собі, як колись європейські дипломати розмовляли дружньо з урядом Абдул-Гаміда, рівночасно нишпорячи за островами й територіями, які можна було б за першої нагоди відірвати від згнилої Отоманської імперії, з якою перебувалося в «дружніх відносинах». А крім того, тавро зрадництва остаточно заяснило на чолах всіх прихильників «братнього співжиття» між УССР та ССРСР. Україною можна те-

¹ pardon (фр.) – вибачення; вибачте!, перепрошую!

пер рядити з Москви тільки на основі «положення о чрезвычайней охране», як колись за небіжчика царя.

Що ж дивного, що так потерпають тепер у Москві за ту «нераздельную саставную часть» советської імперії? На Україні настав вакуум – порожнеча. «Власть ушла», – як кажуть росіяни. Імперія чується zagrożеною. І на Україні влади нема, є хаос; уряду нема, є поліція; нема й правлячої верхівки, нема советського «дворянства», яке – за реформою Кагановича – наспіх переминюється на «корпус жандармів». А найважливіше те, що нема тої тоненької верстви місцевих яничарів, які творили в Україні видиво місцевої влади. Скрипник був її символом, з ним упали останні маски. Тоненька нитка духового, ідейного контакту між населенням і владою обірвалася, і в Україні постала порожнеча. А що *natura horret vacuum* (природа не зносить порожнечі), то ясна річ, що всі – і Москва, і Європа – насторожено чекають, хто ж заповнить ту порожнечу і коли?

Звідси страх перед інтервенцією, звідси загострений чекістський курс на Україні, звідти й факт, підкреслений Косіором, що Україна знову опинилася у центрі уваги культурного світу (бо сам голод того б не зробив).

Чи для майбутнього Наддніпрянщини ліпший такий зворот подій? Ліпший! Що більше: **тільки такий** зворот подій є одиноко добрий **для неї**. Добре, що підтримувана «українізацією» омана «співжиття двох братніх народів» – українського й російського – нарешті присла, навіть в очах туподумів. Добре, що ситуація вияснилася, бо, як казала поетка, «волю я мучителя Нерона від ворога такого, що роз'їдає душу».

Напевно, всі тартюфи з органів фарисеїв і садукеев, отих «Дзвонів», «Мети» і «Зорі», знову, числячи на глупоту читачів, накинуться на мене: «Ага, так ви волієте голод і нужду на Україні. Ви тішитесь з терору там!». Ні, фарисеї, не тішуся з того. Тішуся з чогось іншого: з того, що нарешті тепер дістане в лоб ваша філософія, як її формулювала «Нова зоря»: «Ми не повинні називати большевиків «Москва». Сей шовінізм, з духа Донцова зроджений, ... шкідливий для нашої справи». Тішуся, що сей «шовінізм» тепер буйним цвітом розрісся на Наддніпрянщині, і зростові його вже не перешкоджають ні Постишеви, з одного боку, ні галицька колтунерія – з другого. Тішуся, що баламутство скінчиться, що скінчиться забава в федеративних «самостійників», що нарешті справа поставиться на цілий зріст, як казав Косіор, як справа «розбиття єдності (Росії) і відірвання України від ССРС».

Ідея, фарисеями обплывувана і зогиджувана, ота ідея «розбиття і відірвання» заясніє тепер, як ніколи, на Наддніпрянщині, хоч би не знати як лементували проти того наші соціалістичні єпископи *in partibus*², спізнені адоратори триединої Руси чи новозорянські приятелі товариша Йофе.

Які перспективи відкриває таке становище? **Україна стала знову нічия**. Сповідність панування якоїсь (комуністичної) ідеї, яка нібито здобула край, щезла. Самі московські проконсули в Харкові стверджують це, дошукуючись зради не тільки в колхозах і в комсомолі, але й у самій партії (КП(б)У). Україна перестала бути їхньою. Але не є вже вона й під пануванням тої ідеї, якій поклонялося народолюбне, гуманне, соціалістично-драгоманівське інтернаціоналістичне українство передвоєнної доби. Україна стала знову нічия, і лише як єдина реакція на минуле зростає там ідея націоналізму, заперечуваного і проклинаного в «дні весни» березня 1917 року.

Галицька й емігрантська соціалістична та клерикальна колтунерія інстинктом відчула се. Звідси й велике «бам-бам», яке вона робить довкола української справи

² *in partibus* (лат.) – у вітчизні.

на Наддніпрянщині, ану ж прийде час, коли теперішні кон'юнктуральні «католики» знову захочуть бути «вождями народу» в «анархічній» Україні, щоб знову віддати її якомусь Йофе.

Ану ж деякі комуністи пригадають, що й вони, як була кон'юнктура, були по-слами чи міністрами УНР, щоб зрадити її для нових шляхів. Ану ж деякі приятелі Тореза захочуть привернути часи свого «директоріату», коли вони ще не з Торезом водилися, а з «народом українським», навіть не з пролетаріатом.

І компанія заметушилася.

Не гадаю, щоб щось із того вийшло. Ситуація в Україні дуже нагадує ту, що її проходила Німеччина перед 1813 роком, коли все здорове рвалося помстити за Єну і Аверштедт, коли ті самі, що вчора стелили квіти під ноги воякам революційної армії Наполеона, нині готувалися відплатити йому за свою ганьбу і за свою глупоту...

Але хто знає історію, той знає рівно ж, що німецька колтунерія той визвольний рух всіма силами стримувала. Чи хто знає, наприклад, що Фридрих Ян, учасник кампанії 1813 р., довгий час сидів у німецькій в'язниці за пропаганду «дуже небезпечної ідеї з'єднання Німеччини»? Що Ернст Мориц Арндт, проповідник війни з Наполеоном, теж за свій «шовінізм» відсидів за ґратами? Що був час, коли уряд заборонив друк «Промов до німецької нації» Фіхте? Що Гофмана Фалерслебена позбавили катедри за написання небезпечної пісні... «Deutschland, Deutschland über Alles»³? Чи хто знає, що пануюча колтунерія кількадесятьох німецьких серенісимумів лиш тоді вирішила стати на чолі визвольно-національного руху, коли побачила, що він грозить перехиснутися їй через голови?

Те, що зробив із тими серенісимумами Гітлер і з їхніми попихачами – ваймарськими соціялістами, то зробив не Гітлер, лише сама історична Немезида, яка мусила вирвати п'яте колесо від воза.

Подібна ситуація назріває й на Україні. На Україні постає порожнеча, і вони гадають наповнити її своїм змістом, але, як у Німеччині в 1814 році, наші серенісимуми стають колодою для нового руху. Де світ вагітнів новою ідеєю, разом із нею приходила й нова людина. Вона прийшла разом із Лютером, вона прийшла разом із Фіхте, вона прийшла разом із вояками Мікадо в Корей і Манджурії, вона прийшла тепер в Італії. Що ж за нові люди готуються у нас обійняти спадщину захитаної большевицької Москви? Може, «новозорянські» кретини, які повчають, що невільно ідентифікувати большевизм із Москвою, щоб мати знову якогось ідола, перед ким і по поваленні комунізму могли б схилити гнучку шию? Чи, може, фарисей з «Мети» (ч. I), які знову лянсують стару «національно-політичну концепцію» федеративного устрою, щоб із гетьманом будувати «нову» Росію на Україні? Чи радикали, які виступають із прапором соціялізму, що «врятує країну від голоду й нужди», пригтовляючи золотий мостик до російських «есерів», аби заволікти Україну до шаповалівської «Ліги народів Східної Європи»? Чи наддніпрянські соціялісти з Мазепами, що аж по п'ятнадцятьох літах надумалися відлучити від Церкви федераліста Винниченка, підтримуючи його, коли мав владу і змогу шкодити? На те, щоб знову робити нісенітницю, шкідливість яких зрозуміли б шойно по нових п'ятнадцятьох роках? Чи червоні інтернаціоналісти, які прислухаються не до голосу своєї країни, лише до наказу Абрамовича і Вандервельде з II Інтернаціоналу? Чи чорні інтернаціоналісти, які літами словом не озвалися на переслідування релігії і Церкви на Україні, а шойно за наказом Риму надумалися забрати голос?

³ «Deutschland, Deutschland über Alles» (нім.) – «Німеччина, Німеччина понад усе». Це «пісня німців», яка 1922 р. була оголошена державним славнем Німеччини.

Се мають бути «ідеї», якими вони наповнять наступаючу порожнечу на Україні? Се мають бути «люди», які здолають комусь вказати шлях, когось повести? Коли німецька колтунерія в 1812 р. проscribeувала Фіхте, наша колтунерія проscribeує Шевченка й Лесю Українку. Коли німецька колтунерія, зачинаючи накинута низами війну з Наполеоном перед розпадом французької імперії, замикала по тюрмах Арндтів й інших «шовіністів», наша колтунерія обливає болотом наклепів і денунціяцій українських «шовіністів», які вважаться поставити справу спору з Москвою на цілий зріст. І вони думають виграти гру? Вони думають, що, цинічно захищаючи інтереси кліки гаслами католицької моралі, до якої не доросли і якої не в стані зрозуміти їхні дрібні душі, ніхто не відважиться зірвати з них маску? Вони гадають, що колись популярні у нас гасла братерства народів і соціалізму дозволять їм безкарно надуживати їх, щоб привести нас під команду масонерії з II Інтернаціоналу чи міжнародного жидівства? Пропаганда наших червоних і чорних інтернаціоналістів проти «шовінізму», коли б їм удалося відіграти вирішальну роль у грядучих подіях на Наддніпрянщині, привела би тільки до того, до чого сі згубні доктрини вже раз привели в 1917 році, коли в Києві теж зогиджувалося все «шовіністичне», – до заламання енергії народу і до психічної прострації, на якій пізніше знову жируватимуть ті чи інші будівничі «єдиної і неделімої».

Добре сказав один німець, що в Європі, яка живе глибокими традиціями минулого, всяке новонародження завжди є водночас відродженням, відродженням чогось минулого. Кожна творча доба привертає до життя давно, здавалося б, погребаний кусник історії. Італійський Ренесанс бачив себе в постаті Греції з V віку, перша французька республіка хотіла взоруватися на римській, цесарство – на цезаризмі. Хмельничани радо пишалися предками, своїми роксоланами і варягами. І коли недавно на степах України замаяли козацькі шлики й оселедці, се було явище того самого порядку. Так було, так мусить бути. І якраз сю традицію, се відродження, без якого нема новонародження, без якого гине тяглість національних зусиль, їх нищать: червоні інтернаціоналісти з Москви, рожеві інтернаціоналісти з II Інтернаціоналу і чорні інтернаціоналісти з «Мети», «Зорі» і «Дзвонів». І що ставлять на місце того «відродження»? Одні – науку сина франкфуртського рабина, другі – дивацьке девотство і душевне лакейство. І на правду думають, що, опріч девоток і лакеїв, хтось може піти з ними?

В Україні йде процес абдикації останнього втілення великого Могола. Порожнеча або далі залишиться порожнечею, або її місце займе Европа. Тільки Европа, та Европа, яка скрізь, де йде, «вносить неспокій і тривогу», яка «в порівнянні з шляхетним і мудрим китайцем (хінським чи нашим) мусить видаватися ординарною, з її активністю і невсипущим духом підприємливості, з її оптимізмом і завжди назовні спрямованою енергією», але якої «рабятська енергія» творить дива⁴. Чи знають щось про ту енергію наші соціялісти, чий мозок напханий ідеями «еволуції» і «залізних законів історії», об які ліпше не розбивати голови? Які стимули для своїх вчинків шукають не в своїй волі, а в чужій статистиці? Чи знають щось про ту енергію чорні інтернаціоналісти, від яких давно відлетів шляхетний дух Лойоли, очманілі від поклонів перед кесарями? Воля європейської людини жене її на змагання з тим більшим завзяттям, чим більше безнадійною видається ситуація. «Point n'est besoin d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour persévérer» («Не треба мати певної надії, щоби щось зачинати, ані мати щастя, щоби витривати»). Се сказав Вільгельм Оранський, і се було «дуже стоїчне, отже, дуже європейське слово». З тим стоїцизмом ведеться

⁴ Max Reichner. Europa u. Europäer // Neue Züricher Zeitung. – 31. XII. – Bl. I.

вже від літ боротьба проти Москви на Україні. І що знають про сей стоїцизм панікери з обох інтернаціональних таборів, яким щойно ворожка мусить на картах виложити «поводжене», щоб вони щось розпочали?

«Досі, – читаємо в того самого ученого, – вчила нас історія, що ідеї, щоб жити, мусять пити кров. Мов привиди якогось підземного або надземного світу, уносилися вони над землею і посилали свої жертви на смерть». Ся кров лялася під Термопілами і летється на Наддніпрянщині. Се є історичний факт. І що знають про се фарисеї, які казяться на противників за цитати з Ніцше і кричать на шибеницю з ним! Вони самі знають, що не є се слова зненавидженого ними їхнього противника, оті слова, що вони, мов папуги, повторюють у кожному числі своєї щотижневої сплювачки, лише слова Ніцше. Що йому вторують щойно цитовані слова німецького ученого, а йому знову слова Де Костера, і поета Георге, і Морана, статтю якого недавно приніс «Вістник». Се є Європа, і вона є з нами, а ми з нею. І етика сеї Європи є з нами, не з фарисеями. І ніколи з ними не буде, хоч би змобілізували цілу інтелектуальну мірноту зі своїх редакцій, хоч би своїм полемістичним жаргоном закасували не тільки всіх базарних баб на світі, але й магістрів із «Дзвонів» і докторів із «Нової зорі».

Переляканий Радек пише про «новий поділ світу». Так, дійсно, ми вступаємо в смугу часу, яка ставитиме проблеми, не дрібніші від розв'язаних світовою війною. Поділ Китаю, вирушення Японії на підбій азійського континенту, грізні контури великого спору за Пацифік, ліквідація вікопомного діла Єрмака в Сибіру, поворот Росії в свої етнографічні береги, – все се питання тої міри, що кожного з них самого вистачило б, щоб заповнити в інші часи ціле століття гамором війн і революцій. У такі хвилини противники великої драми числяться лише з грачами великої сили або великих аспірацій. І ось у сей момент приходять на сцену наші політичні полатайки з «концепціями» федеративного Сходу Європи або «трьох Русей», маленької напрями механізму. І сі сліпі й глухі комедіянти – жертви чужих підшептів або власної індоленції думають, що хтось колись братиме їх поважно і вважатиме за представників якоїсь великої справи?

Живемо в часи, коли Німеччина виступає з Ліги народів, коли з неї виступає Італія, коли всі постанови міжнародного ареопагу ігнорує Японія, коли всі міжнародні конгреси закінчаться фіяском. І в сей момент з'являються наші соціал-демократи і доводять, що «у світовій opinіo після війни спостерігається поворот проти національного принципу», що «світ суверенних націй – се синонім вічного руйніцтва» та що «світова opinіo – се чинник, якого політично не можна нехтувати» (празький «Соціал-демократ», ч. XII-XIV). Чи сі люди гадають, що «opinіo» хоч одного порт'єра, хоч будь-якого міністерства закордонних справ буде числитися з ними? Чи не розуміють, що вони надаються не на політичні конференції, лише до музеїв старих раритетів?

Щирий українець Косіор, який разом із іншим щирим українцем Постишевим править Україною, поставив усі крапки над «і». На пленумі ЦК КП(б)У він сказав: «Наша партія завжди провадила найзавзятішу і найбезогляднішу боротьбу проти національних антагонізмів... У тій боротьбі завше спрямовували ми вістря спеціально проти угодівців із націоналістичного табору, які затруювали трудящих націоналістичними гаслами. Недаремно Ленін у цілій низці статей ще з передреволюційних часів із особливою рішучістю... виступав проти меншовиків, бундівців, проти ...Донцових, Юркевичів й інших... Сіючи національні антагонізми, буржуазія прагне розбити єдність народів СССР, відірвати від нього Україну». Ось цим Косіор провів незатерту демаркаційну лінію між українськими патріотами і патріотами Росії. Хто хоче визволення України від Росії, той мусить «сіяти національний антагонізм». Хто

його поборює, чи то большевизм, чи то соціалізм, чи то католицизм, той скріплює «єдність народів ССРСР» разом із Постишевим...

Ще драстичніше сказав «обожаємий вождь пролетаріату» Сталін, цитований тим самим щирим українцем Косіором: «Давніше прийнято було думати, що єдиною метою звільнення народів є метода буржуазного націоналізму, метода відпаду одного народу від другого, метода їх розлучення, метода підсилення національного антагонізму між працюючими масами різних народів. Тепер ту легенду треба вважати за спростовану». Большевицька революція знайшла нову методу «визволення пригноблених народів, вказуючи на практиці можливість і доцільність братньої спілки робітників і селян найрізноманітніших націй на засаді добровільности та інтернаціоналізму». Наші інтернаціоналісти – червоні, рожеві і чорні – можуть стряпати небо і землю і накликати всі кари єгипетські на «шовіністів», фактом залишитися, що метода тих останніх веде до незалежнення України, до її «відпаду» від ССРСР, тоді як метода не «антагонізму», а «братньої спілки» – метода «антишовіністична» та захвалювана Сталіним, «Громадським голосом», «Новою зорею» і Липинським – веде до скріплення Російської імперії. Третього нема. Різниця між Сталіним і його мимовільними прихильниками лиш та, що Сталін не дурить себе, бо там, де треба, *дійсно*, не на папері, визволити народ із-під панування інших, там Сталін сам уживає «буржуазної методи антагонізмів» як найбільш доцільної. Тим часом наші мимовільні прихильники Сталіна у святій наївності роблять його роботу чи роботу якоїсь іншої Росії.

А може, роблять се в підсвідомім почутті власної імпотенції? Бо тою «буржуазною» метою можуть послуговуватися не всі. Для того потрібно не належати до психічної раси червоних чи чорних мандаринів. Для того треба належати до іншої раси людей, до тої, про яку говорить Унамуно, звертаючись до свого приятеля: «Ти знаєш мене і тямий добре, як далекий я від погоні за парадоксами... Що думають про се деякі дурні, мені все одно. Ти і я, мій любий приятелю..., дискутували над словом із Ібсенівського «Бранда», що шалений – се той, хто є самітний. І ми погодилися на тім, що божевілля перестає бути божевіллям, коли набирає масового характеру, коли стає божевіллям цілого народу, а може, навіть цілої людськості. Оскільки якась омана стає загальною, вона перестає бути оманою, щоб замінитися в щось реальне, що лежить поза кожним із тих, які її переживають. Ти і я, ми погодилися на тім, що треба було б юрбі, народові, нашому еспанському народові прищепити якесь божевілля... Ти і я, ми були обурені на те, що тут називають фанатизмом, і що, на наше нещастя, ним не є. Ні, ніщо з того, що приписане, що тримане на поводі, спрямоване в упорядковані канали дяковчителями, попами, цируликами, князями й каноніками, ніщо з того не має нічого спільного з фанатизмом... А коли якийсь дяковчитель, піп, князь чи канонік захоче затримати сей похід і скаже: «Мої діти, це добре, я бачу, що ви сповнені героїзмом і святим обуренням, я теж хотів би з вами піти; але перш, ніж ви всі і я з вами зберемося, щоб доконати нечуваного діла, чи не ліпше, якби ми всі разом перед тим порозумілися щодо того, в чім має бути те нечуване діло?» – коли пара тих злочинців... прийде і захоче стримати похід такими промовами, то юрба має кинути ними об землю, і початок нечуваного діла буде «зроблений»...⁵

Еспанець добре розумів своїх мандаринів, знав, що їхні солодкі слова – то тільки для того, щоб не дати статися нічому великому, щоб вилляти зимну воду на гарячих, щоб посадити їх із собою до спільного столу на милу розмову. У нашім випадку з

⁵ Miguel de Unamuno. Das Leben Don Quijotes und Sanchos (Мігель де Унамуно. Життя дона Кіхота і Санчо).

Керенським, Раковським, Денікіним, я знаю з ким... Еспанець знав добре цих мандаринів, які, коли їх не відсунути набік, зачнуть від улесливих слів, а скінчать плюгавленням пам'яти Шевченка й Лесі Українки, замиканням або виклинанням Арндтів, помаганням Йофе чи Мілюковим ліпити стару тюрму народів на засаді «братньої спілки» малоросів із великоросами, на засаді добровільности та інтернаціоналізму.

Нищити «шовіністичних» сіячів «антагонізмів» – це завдання всіх мандаринів – клерикальних, соціалістичних і гетьмансько-монархічних.

Передбачаємо вереск, що зчинять наші фарисеї. Верещати можуть, але, по-перше, хай не роблять шахрайств і за цитати з Унамуно роблять анархістами і вар'ятами не тільки мене, але й Унамуно. А по-друге, хай візьмуть до відома, що ліпше бути божевільним з Унамуно, Мораном і Георге, аніж «нормальним» із Назаруками, Ісаєвими та їхніми протекторами.

«Божевільними» ці люди бути не можуть. Мандарини не є ніколи божевільними, вони – вираховані, обачні (де йдеться про їхні інтереси) і ніколи не замикають жодної хвіртки. Що значить із плечима, опертими об мур, не маючи як зробити кроку, щоб відступити назад, чекати лицем до лица ворога – ся позиція для колтунерії незрозуміла.

Їхня позиція инакша. Для інтернаціоналістів чорних: не можна гукати проти Москви, бо «Європа все-таки з повагою ставиться до Москви» («Нова зоря»). А для інтернаціоналістів рожевих: «Світова опінія – се чинник, якого політично не можна нехтувати» («Соціал-демократ»). На Україні большевицький соціалізм може створити сцени, якими й «Данта старого перелякати б можна» (мовляв Шевченко), – червоним і чорним мандаринам це не дошкуляє. Вони прислухуються до того, що скаже Європа і світова опінія. А в суті речі навіть не до того, а до квиління своєї дрібної душі. Не людям із сією душею підносити претензії бути елітою народу, і не виробить їм сієї марки їхня преса.

Їхня преса, їхня пропаганда – се культурні сутерени, від яких розходить ся сопух кепсько перетравленої духової поживи і дріб'язкова злоба людей, які зі своїх вікон обсервують лише ноги щасливих мешканців вищих поверхів. Гасла соціалізму чи католицтва – се лише вбрання «охоронного кольору», якими прикривається їхня порожня суть, їхні убогі думки і нікчемні наклепи, які роблять сором не тільки католицькій, а всякій етиці.

Червоний Торквемада в Москві голосить анатему шовінізмові, а йому вторують галицькі мандарини. Гієни виють, гієни чують жир, гієни думають, що ще прийдуть їхні часи в Україні. Гієни помиляються. Україна, напевно, обійдеться без них. У грі, яку зачали, вони напевно програють.

Косіор ясно поставив справу, про що йдеться тепер в Україні. Задачу, яка встала перед нею, розв'яжуть не інтернаціоналісти, не мандарини. Замінити одну порожнечу другою не мало б жодного глузду.

БУРЯ НАД ЗАХОДОМ

Великий зміст має для нас буря, що перелетіла над Заходом.

Погром соціалістів на виборах в Іспанії. Барикади на вулицях Парижа. «Народні представники», що втікали задніми дверима з палати перед гнівом паризького народу. «Батько» Геріо, залишений в дезабіле на бруку столиці при іронічних криках: «Vive l'armée rouge!»¹ «A la Seine!»² Нарешті, приятелі Сталіна (і наших радикал-соціалістів) – Ото Бавер і Зайц, що тікали до Чехії, і остаточна розправа з соціалізмом у Відні...

А тут блідий жак «Chwil» і «Naszyc Przegląd»-ів – довбушів усяких інтернаціоналізмів.

Явища того самого порядку.

Очевидно, ціла соціалістично-радикальна преса репетує про «фашизм» у Франції, про «реакцію» в Австрії і про «антисемітизм» у Галичині...

Певно, се все є реакція, реакція здорової частини суспільства, яка нарешті схаменулася, щоб скинути ярмо масонсько-соціалістичної кліки.

Певно, се є «реакція», коли колишні комбатанти маніфестували в Парижі під звуки не «Інтернаціоналу», а «Марсельези»! Певно, се «реакція», коли еспанський Панса не бажає вже бути попихачем Дон Карлоса Маркса.

«Реакція», коли лагідна Австрія Штрауса, Шніцлера і «солодких дівчат» осатаніла, щоб у корені здушити спробу впровадити «диктатуру пролетаріату» (а ля Ленін) у наддунайській столиці.

«Реакція» є, коли галицький селянин постановив застосувати в господарчій житті ту саму засаду, яку застосовують споконвіку жиди: «Свій до свого!».

Проти кого пішла ся «реакція» у Франції? Проти безконтрольної й безвідповідальної господарки «картелі», соціалістично-радикальної більшості в Палаті, проти плюндрування ощадностей, все одно, чи Ставіським, чи міністром Деладьє, нелегальним чи «легальним»; проти цинічної, хоч і повільної експропріації правдивого трудящого народу Франції лицарями з-під темної чи советської зірки. На службі SFIO і II Інтернаціоналу. Реакція проти цілої SFIO, соціалістичної партії Франції з жидом Блюмом на чолі, яка поза Палатою кричала: «Світла! Більше світла!», а в Палаті душила всі спроби в'яснити аферу Ставіського. Нарешті, проти кліки, що в ім'я «ідей 1789» і «Капіталу» править Францією; кліки, що під різними псевдонімами п'ять разів протягом останніх 18-ти місяців презентувалася перед французьким народом, щоб нарешті своєю боягузливістю і нездарністю викликати майже революцію.

Про що йдеться тепер у Франції? Про заміну чимось іншим фікції демократії, отих 600 «суверенів» та їхньої штучної «більшості», яку догори ногами перекинула правдива більшість нації протягом однієї ночі. Про заміну чимось іншим тиранії тих «суверенів» і карикатури «народоправства», що доправили країну до економічної катастрофи і до розливу крові, а завтра могли б допровадити до анархії.

Ось якою електричністю наладована тепер політична атмосфера Франції.

А в Австрії? А в Австрії відбулася «превентивна війна» провідників здорової частини народу проти тих, які готували Австрії большевицький режим. Проти тих, які по-

¹ Vive l'armée rouge! (фр.) – Хай живе червона армія!

² A la Seine! (фр.) – У Сені! / «У Сену!»

датками руйнували австрійське міщанство, нищили державний бюджет і збиралися в ім'я «свободи» так, як Ленін, сісти на шию австрійському селянству, які звеличували Сталіна й одверто готувалися до диктатури соціалістичної партії, накладаючи з усіма ворогами німецького й австрійського народу.

І тут гра урвалася. 28.VII.1927 р. писав у своїй газеті «Леон» Блюм: «Австрійська соціал-демократія, напевно, хутко здобуде більшість, а за нею і владу в країні. Се лише питання часу». Останні події у Відні показали, як «Леон» Блюм переоцінював сприт і значення своїх австрійських одновірців (приділених до австрійської соціал-демократії) і як низько оцінював силу і живий дух австрійського народу.

Про що йдеться в Австрії? Про те саме, що у Франції і в Іспанії: про знесення карикатури демократії, яка *via*³ керенщина веде просто до большевизму; про запровадження корпоративної (фашистської) держави (в Австрії) або про радикальну зміну «демократичної» конституції (у Франції); про скріплення влади президента, про правдивий контроль народу над своїми «вибранцями» (референдум!), про обмеження прав тих «вибранців», як се є, наприклад, в Англії, де послі не мають права бюджетної ініціативи.

Коротко: йде до ліквідації впливів соціалістично-радикальної кліки, ліквідації, як її перепровадив Гітлер у Німеччині і Мусоліні в Італії.

Ясно, що наглий удар по інтернаціоналізмі в Парижі й у Відні, який був лише дальшим відгомоном подій 1933 і 1922 рр. у Берліні і Римі, налякав інтернаціональне жидівство. «Лавина подій, – писала «Chwila» (14. 11), – наказує не лише жидам тих країв, де повернула середньовічна реакція, але й жидам цілого світу зміцнити свої старання в напрямку... визволення жидів від згуби, яка у вирі подій стає їхнім єдиним і грізним наслідком».

«Єдиним наслідком» – се, очевидно, жидівський егоцентризм. Але, напевно, **одним із наслідків**, і то поважним.

Уже хвиля, якої боїться «Chwila», високо б'є у Франції, де не втомлюються пригадувати собі, що Ставіський і Блюм не є ніякі французи. Вже «Petit Bleu» протестує проти опанування французької преси «блюмами». Вже «l'Appel» звизає не купувати у «блюмів». Вже Клеман Вотель у «Journal» кпить із «блюмів», які стараються впливати на французьку політику в напрямі пацифізму перед приходом Гітлера і в напрямі мілітаризму по приході Гітлера. Вже Леон Доде виступає за *numerus clausus*⁴.

А тепер, по бурі на Заході, разом із подувом антиінтернаціоналізму, що віє з Берліну, Риму, Парижу і з Відня, долетів до нас і подув «антиблюмізму».

У сій справі треба поставити кілька крапок над «і». А особливо кілька запитань:

1. Коли «Jewish Chronicle» говорить про «горди українські» Хмельницького, чому вона ображається, коли говорять про інші «горди»?

2. Коли «блюми» вважають, що неетично нам вдиратися до їхнього верстату праці, до торгівлі, чому етично є, коли Літвінови і Троцькі видирають нашому селянинові його верстат праці – землю і віддають її під колонізацію?

3. Чи вважали б жиди за нормальне, коли б, скажімо, українці зачали видавати **жаргонову пресу** і творити **жидівські партії** під своїм українським проводом? І чи не обурилися б проти того? А коли так, то яке право мають обурюватися вони, коли ми протестуємо проти діяльності КПЗУ, якою верховодять жиди? І яке право мали б обурюватися, коли українці не допустили б до видавання жидівських газет українською мовою?

4. Коли жиди обурюються на засаду «свій до свого», чому ту саму засаду скрупульозно застосовують у власнім житті?

³ *via* (лат.) – дорога; тут: шляхом, методом.

⁴ *numerus clausus* (лат.) – число закрите, кількість обмежена. Вислів уживається, коли йдеться про расові, релігійні та ин. квоти.

5. Коли жиди (навіть такі, як Марголін) активно або пасивно боронять Шварцбарта, яким правом їх (російськомовна) преса відсуджувала від чести українського патріота Міхновського, який боронив українських селян, звинувачених у погромах?

6. Коли «Chwila» (8. 11) пише, що не випадає витикати жидам большевиками жидівськими, бо «вони в *нинішній Сове́тській Росії* відіграють занадто малу роль, щоб загалом поважно впливати на біг подій», то чому жидівська преса обороняла Шварцбарта в 1926 р., коли Петлюра на біг подій в Україні в той час теж впливати не міг? Чи жидівська преса застерігає собі виняткове право реакції на минуле?

7. Нарешті, коли Жаботинський та інші за «гріхи» Гітлера виповідають війну цілому німецькому народові, то чому обурюються, коли дехто за гріхи Троцьких, Радеків, Йофе та ин. робить відповідальними ширші жидівські кола?

Коротко: коли жиди в своїх політичних потягненнях і в пресі не керуються ніякими засадами, лиш інтересами свого колективу, то чому мали б ми триматися іншої засади?

Час глибше поставити жидівське питання. Жиди з упадком монархій перестали бути демократичним чинником. Вони обернулися в бік диктатур, проти широких мас демосу. Блюми, Ставіські, Ганау у Франції, Бавер в Австрії, противники української кооперації тут і підпора Сталіна на Україні.

У сім характері жидівство опиняється по другім боці барикади. Але і се не все. Жиди – се народ без держави, без власної території і без власної мови, група, яка не може мати жодного розуміння тих цінностей, так дорогих нам. Тим є жиди чужинцями для нас, суспільством, якого культурні впливи не можуть бути нам корисні.

Етнічна група, яка не має ні пієтизму, ні пошанівку ні до мови народу, серед якого живе, ні до його землі, ні до його національних аспірацій; група, яка виступає, бо розсіяна по всій землі, як чинник інтернаціональний і анаціональний, *par excellence*⁵, та група не є корисна в суспільности, серед якої живе, **коли прагне захопити провід над нею.**

А нічим іншим, як стремлінням захопити провід над автохтонним населенням, є такі явища, як: 1) Троцькі й Літвінови в Україні; 2) КПЗУ жидівська в Галичині і похід проти економічної самоорганізації нашого народу; 3) похід проти культурної самоорганізації України з допомогою комуністично-жидівської літератури тут і на Україні.

Спроба захопити провід чи лише тільки впливати на політичну, економічну чи культурну самоорганізацію нашого народу з боку жидівства завжди стрінеться з veto⁶ із нашого боку...

Особливо тепер, коли бура над Заходом, здається, остаточно прочистить атмосферу, затруєну інтернаціоналізмом.

Ще чути гуркіт далекої бурі, ще де-не-де блимають сині блискавиці. Але бура ще поверне. Ще є багато до роботи у Франції, і в Австрії, і в Німеччині. І ще більше поракунків із інтернаціоналізмом усіх відтінків маємо ми.

Сили інтернаціоналізму, грізні на Україні, смішні, хоч і задиркувати в Галичині, готуються до розпачливої боротьби, конвульсивно намагаються затримати панування над душою нації. Деякі переодягаються в убрання «охоронної барви» в надії, що знайдуть-таки свої «нові шляхи», що таки удасться їм повести маси «назустріч» своєму російсько-московсько-жидівському Месії.

Їхні дні почислені, безсильно пленталися вони в хвості інтернаціоналізму, коли він був сильним. Поворотна хвиля із Заходу змете їх із поверхні землі.

І се, мабуть, буде у нас найважливішим відгомном бурі, що надходить із Заходу.

⁵ *par excellence (фр.)* – переважно, особливо.

⁶ *veto (лат. забороняю)* – вето, право верховної влади заборонити або припинити запровадження в дію законопроекту.

ДО КОНСОЛІДАЦІЇ

Роман Дмовський не має щастя зі своїми пророцтвами.

Він «пророкував», що заангажування Росії на Далекому Сході викличе стабілізацію на її західних кордонах. Тим часом справа тих кордонів стає дразливою, як ніколи. Тим дразливішою, чим більших «успіхів» досягає фокусник Літвінов. Злобно пише «Nineteenth Century»: «Чинники, які найбільш спричинилися до дипломатичних успіхів Літвінова, належать до головних причин теперішньої слабкості Росії... У часах, коли договори, власне, через їхню численність і загальність втрачали всяке значення, він заснував цілу свою політику на договорах. Представляючи першу комуністичну державу в історії, він є лиш старомодним дипломатом. Як усі старомодні дипломати, зокрема, як старомодні російські дипломати, трактував справи закордонної політики, як гру в шахи, розігруючи гамбіти, скуплюючи фігури раз тут, раз там, наказуючи то бити в антияпонський там-там, то переставати, інспіруючи газетні статті раз в одному, раз у другому сенсі. Серед советських умовин нетяжко було грати сю гру; беручи до уваги обставини в світі поза Росією, ся гра могла вдаватися лише доти, доки не переставала бути грою. Лиш тільки вона перестане бути грою, коли, замість рухів на шахівниці, встане питання про рухи армій колибутньої України. Вона знову стає активним чинником європейської політики, зголошується активно виступити в грядучих подіях.

Перед нами встає страшне питання, як у 1917 році, і тут найцікавіше є вирішити не те, чого хоче на Україні Німеччина, Франція чи Дмовський, лише: **чого хочемо ми, якої України?**

На думку Дмовського¹, майбутня Україна «не була б у своїх керівничих елементах так дуже українська і не представляла б назовні здорових відносин». «То був би просто «міжнародний публічний дім...». «Відірвана від Росії і переформована на незалежну державу, стала б вона збіговищем аферистів цілого світу, ... капіталістів і шукачів капіталу, організаторів промислу, техніків, купців, спекулянтів та інтриганів, горлорізів і організаторів всякого роду проституції... Ті всі елементи за участі спритніших... українців витворили б провідну верству, еліту країни. Була б це, однак, особлива «еліта», еліта «міжнародної каналії. Люди ж, що мріють про створення культурного, здорового і сильного українського народу, що дозрівав би у власній державі, переконалися б, що, замість власної держави, мають міжнародне підприємство, а замість здорового розвою – скорий поступ розкладу й гнилі». Інших перспектив для нас «у стані, в якому перебуває український елемент при його духових та матеріальних засобах», Дмовський не бачить.

Ми бачимо. А коли правду казати, бачить і Дмовський (удаючи, що не бачить). Але образ, ним намальований, – цікавий. Лише чому неясно йому, що намальована ним грізна **перспектива** для України стала грізною **дійсністю**, наприклад, для Франції? Для Франції, яка буриться проти «міжнародної каналії» та власних «організаторів всякого роду проституції», які хочуть накинути своє панування великому народові.

Тут ми підходимо до суті справи: **небезпека, яка зрозить майбутній Україні є загальноєвропейською небезпекою**, не, як думає польський публіцист, якоюсь спе-

¹ «Kwestja Ukrainiska» («Українське питання») («Gazeta Warszawska», 21, 23.VIII.1930).

цифічно українською. Занадто багато сил чигають на те, щоб узяти під свій вплив новий центр політичної волі, який постає в муках і боротьбі над Дніпром. Щоб сей центр був дійсним центром, мусить він, по-перше, бути нашим, по-друге, не допустити до впливу ті сили. І тоді, і тільки тоді, буде сей центр центром «здорового, культурного і сильного українського народу, який дозрівав би у власній державі», а не «вередом на тілі Європи», не країною українського Пу-І з «самостійної» Манджурії чи Ахмеда Зогу з «самостійної» Албанії.

Чи се можливо провести? Не знаю. Але конче треба. Публіцист із «Варшавської газети» каже, з одного боку, що Україна буде «міжнародним публічним домом», з другого, що вона «не була б у своїх правлячих елементах така дуже українська», лише міжнародно авантюриницька. Тут і «закопано собаку»! Щоб майбутня дніпрова держава не була країною «розкладу і гнилі», треба, щоб вона була «дуже українська», щоб нею не правили «аферисти цілого світу» (подібні до Ставіського чи Пінкаса Красного з «автономією» для них), ані їхні приятелі з-під знаку масонерії чи якогось Інтернаціоналу. Треба, щоб вона не була причіпкою чиєсь великодержавної ідеї, лише мала власну.

Треба насамперед, щоб Україна не стала доменою міжнародного соціалізму. Україна «міжнародної солідарності пролетаріату» – се Україна «міжнародної каналії». Україна Шварцбартів, Пінкасів Красних, Блюмів, Ото Баверів та їхніх православних протекторів буде не Україна, а дійсно «міжнародний публічний дім», яким ставала за Еберсів і Барматів (німецький Ставіський – теж «наш» жид) передгітлерівська Німеччина і стала майже блюмівсько-геріотівська Франція. Се була б країна, де її соціалістична чи радикальна «еліта» діставала б накази, як правити, від кожного інтернаціонального соціалістичного з'їзду...

Треба, щоб, не будучи соціалістичною, українська еліта не була жидівською; щоб серед тої еліти, надаючи їй тон, не сиділи члени народу (чи секти), які одержували б директиви на письмі від київського уряду, на ділі ж – від інтернаціонального жидівства, того, що активно підпирало большевизм на Україні, вивлащення наших селян на користь своєї раси, що виступало проти економічної самоорганізації нашої нації.

Треба, щоб до сеї еліти не вдерлися члени іншого Інтернаціоналу – чорного, ті, які на віру сорокамільйонного народу дивляться як на «схизму»; які цілий той край уважають за некультурні «дикі степи», що їх просвіщати мають різні «новозорянці», які скоріше визнають авторитет, не кажу папи, а московського патріярха, аніж «неканонічного» митрополита автокефальної Української Церкви; скоріше авторитет Йофе, аніж авторитет київського уряду; які поставлять нам на індекс Шевченка й Лесю Українку.

Треба, щоб у сій еліті не було інших «інтернаціоналістів» – консервативних, монархічних, «Сходу Європи», уральсько-дніпровської «Ліги народів» і т. п., які завжди старатимуться зробити з України додаток до денікінської російсько-хліборобської чи соціалістичної великодержавности. Бо інтернаціоналізм, міжнаціональна чи міжнародна солідарність тих угруповань і людей є бляга, за якою ховається небезпека обернення України на край, в яким пануватиме «збіговище аферистів цілого світу».

Не сміє ся еліта бути радикально-демократичною. Кривавий досвід Франції показав, що така «еліта» допроваджує або до звиродніння парламенту і державної влади, до її паралічу, або до «кабінету убивць» (Деладье і Фрота), до найпаскуднішої форми диктатури – диктатури боягузливої й нерішучої, хоч підлої. А в обох випадках – до режиму кліки, кар'єристів, «фамілії», до плюндрування бюджету й ощадности мільйонів працівників, до забагнення преси, законодавства, езекутиви, судівництва

і громадської думки, і, як свідчить приклад Ваймарської Німеччини, до капітуляції перед закордоном.

Не сміє бути ся еліта радикально-соціалістичною, бо досі гасла тих груп, як отої «Ліги прав людини» або тих 214-ти послів до французької Палати з їхньою розліпленою (і поздираною народом) відозвою в Парижі про «Демократію в небезпеці», з Блюмами, Кампінкіми, жандармом Деладьє й іншими приятелями Стависького, бо всі їхні гасла не є гаслами, лише блягою й обманом, за якими ховається бажання утривалити панування над народом інтернаціональної кліки.

Головно масонської. І тому не сміє наша еліта толерувати серед себе і сеї прекрасної інтернаціональної організації. Події у Франції здерли з неї маску. «Gringoire» (9 Mars²) показав, що «всі особи, скомпрометовані в сій жалюгідній афері Стависького, – масони», як «брат» Бонор, «брат» Гара, «брат» Андре Гесе, Рене Рену, Дюран, Фрот, що наказав стріляти по ветеранах, і ціла хмара інших «братів»; що в Палаті, тій самій із радикально-соціалістичною більшістю, що хотіла затушувати аферу й уступила тільки перед гнівом паризького народу, що в тій «Палаті налічується 230 послів масонів, майже більшість», як Боер, що дістав мільйон від Стависького й інші члени різних Grand Orient'ів.

Ось тих, власне, масонів, семітів, «демократів» із диктаторськими закусами, «інтернаціоналістів» на послугах чужих агентур чи великодержавностей, тих усіх, що злобою дихають на все, що зветься нація, традиція, земля і предки, тих усіх треба здалека тримати від впливу на нову наддніпрянську державу, коли вона не має стати тим, чим, переконаний Дмовський, вона стати мусить.

Але ж се значить віддати провід у тій державі диктатурі? Що значить диктатура? Студійте події у Відні, у Франції. В обох випадках там соціалісти, тут радикали-соціалісти ще далеко перед останнім зударенням приготувляли диктатуру *тільки ліву* (проти якої і наші «демократичні» радикали теж нічого не мали б). Зараз же, як тільки радикально-соціалістична кліка, що здобула більшість на виборах 1932 року, побачила свою безсилість і ворожість країни до неї, почала в пресі звеличувати яacobінізм, пригадувати 1793 рік, «маленькі групи», які мусять «рятувати» загрожені «демократичні свободи», згадувати Робесп'єра і Конвент. Повітря, яким дихаємо, насичене електрикою. Сили інтернаціоналізму готуються здобути чи затримати владу диктатурою. Не инакшою методою можна буде зламати їм карк.

Але ж се значить – закинуть мені – повторювати лише в інший бік оте соціалістичне: або Україна буде такою, як ми хочемо, або хай зовсім не буде! Ні. Україна буде і хай буде, хай постане всяка, аби самостійна. Я лише кажу, що Україна радикально-масонсько-соціалістично-жидівсько-інтернаціональна завжди залишиться причіпкою до чиеїсь великодержавности або до організації, штаб якої міститиметься поза межами країни. Така Україна дійсно стане «міжнародним публічним домом» і, що важливіше, *ніколи не встоїть*. Ось чому треба, щоб постала не ся, а інша Україна.

Не треба думати, що в нас нема небезпеки, яку малює злорадно Дмовський. По моральній поразці комунізму й масонерії, по скріпленні українства масонерія дала наказ не виступати явно проти цього останнього. Увійти всередину стало її гаслом, увійти всередину того, чого не можна вже, як хотілося б, збити з ніг чоловою атакою. Так само розбитки соціалізму, колишні сменовіхівці, семіти і семі-семіти нагло відкрили своє серце для української національної ідеї, яку недавно по різних «Нових Шляхах» або поборювали, або іншим помагали поборювати – і всі тепер виступають за «неньку Україну». Щоб у слухний час зголоситися як єдині правдиві

² mars (фр.) – березень.

представники нації. Щоб із нової держави зробити міжнародний публічний дім. В ім'я «міжнародного братерства», «інтернаціональної солідарности» і «святих засад демократії».

Треба не допустити до цього, треба заздалегідь демаскувати задуми цього «невеликого, але чесного» товариства. Треба, щоб елітою нової держави була, власне, еліта «дуже українська». Ага, шовіністична, – зрадіють безмозкі аматори мертвих етикеток. Так, шовіністична.

Коли замість абстрактних догм взяти собі за компас «землю», «кров», «предків» – зв'язки не видумані і не вичитані з книжок, а природні, – значить бути шовіністом. Україна має бути шовіністичною.

Коли відкидати якусь доктрину (наприклад, Сталіна) не тому, що вона кепська, а просто тому, що її несе чужинець, є шовінізмом, – Україна мусить стати шовіністичною.

Коли забезпечити права на землю полтавцям і киянам не тому, що вони «трудящі», а тому, що на тій землі вродилися, є шовінізмом, – Україна мусить бути шовіністичною.

Коли відкидати «право» російських «хліборобів», консерватистів чи соціалістів порядкувати Україною не тому, що їхні доктрини – кепські, а тому, що вони – чужі, є шовінізмом, – Україна мусить бути шовіністичною.

Коли здирати маски з інтернаціоналізмів, показуючи їхню правдиву суть, є шовінізмом, – Україна мусить бути шовіністичною.

Коли бажання не допустити, щоби Україна стала збіговищем міжнародних аферистів, є шовінізмом, – Україна мусить бути шовіністичною.

Коли обурення на нинішніх, вчорашніх і завтрашніх наших Ставиських, Фротів, Блюмів, Моркотунів, Марголіних й інших «братів» і бажання вказати їм їхнє місце є фанатизмом і шовінізмом, Україна мусить бути шовіністичною і фанатичною.

Коли ставити хрест над гаслами «справедливості», «толеранції», «народоправства» як гаслами розкладовими для нації є шовінізмом, – Україна мусить бути шовіністичною.

Еліта, яка постане над Дніпром, не сміє мати панами епігонів перед старістю постарілого, гуманного українства, які не зуміють узяти в руки залізної мітли, як взяли її Мусоліні, Гітлер, як візьме її завтра той спаситель Франції, який, наразі, є такий же незнаний, як був у розпалі революції незнаним малий артилерійський поручник Бонапарт.

Хто думає, що з тих соціалістів, радикалів, масонів і федералістів всякої масти, що з тих різнорідних елементів, яких треба залізною мітлою вимітати з України, дасться механічно зліпити нову еліту нації, того дійсність навчить, що він помилявся. Консолідація нам потрібна, але консолідація здорових елементів, які хочуть, щоб Україна була «дуже українська», не зняряддя в руках «багатої колекції міжнародної каналії» (як своїм незрівняним стилем висловлюється Роман Дмовський). **До цієї консолідації, і тільки до цієї, мусимо змагати.**

Міжнародне становище, упадок нової форми російського імперіялізму і зростання незалежницького руху на Наддніпрянщині знову прикули до неї світову увагу. Власне, з огляду на це, кінцевою є ота консолідація, про яку говорю. Лише вона може навчити непоправних, що Україна перестала бути країною, де «дуже численним елементом є «тутешні», що послуговуються «хохлацьким наріччям»; що Україна стала нацією, яка себе з сього тяжкою ціною окупленого щабля зіпхнути нікому не дасть.

Ні нині, ні завтра.

МОБІЛІЗАЦІЯ ПЕРЕМОЖЦІВ (20-ті роковини світової війни)

Два несамовиті імена сколихнули світ улітку 1914-го і влітку 1934-го: Принцип і Планета. Останнє – грізне для віруючого астролога середніх віків, перше – для віруючого астролога наших демократичних часів. Перший – убійник Франца-Фердинанда, другий – убійник Дольфуса. Обидва – страшне мemento для порядку, який прийшли висадити в повітря передвоєнного – в однім випадку, повоєнного – в другім.

Сповідність обох замахів різна, суть – та сама. Що Принцип убив чужого володаря, а Планета – свого, справи ні трошки не змінює. Канцлер Дольфус був в очах великої більшості свого народу австрійським «баном» із ласки Франції й Італії, на якого робили замах, як перед війною на хорватського «бана» з ласки Угорщини. Обидва старалися загальмувати стремління своїх народів до злуки. Кореспондент «Маріяни» малює обличчя Австрії перед трагічною смертю Дольфуса: «...вернув я з об'їзду... звідав Каринтію, Штирію, Долішню й Горішню Австрію. Назверх скрізь панує спокій. Але лише назверх. У Лінцу, Бруку і Бадгаштайні літали бомби. У Штирії парадует вулицями міста гітлерівська армія – чоловіки, жінки й діти вимахують прапорами, прикрашеними свастикою, й кричать на ціле горло: «Геть Дольфуса!». У Клагенфурті кинуті чотири бомби. Старий професор-француз, осілий там від сорока років, запевняв мене, що на сто мешканців – вісімдесят гітлерівців. Коли при відслоненні одного пам'ятника бурмістр виголошував промову, в якій назвав ім'я канцлера, всі діти з міських шкіл відвернулися до нього плечима». Середовище й настрої, з яких вийшли Планети.

Параграф 80 Версальського договору говорить: «Німеччина визнає і, безумовно, шануватиме незалежність Австрії... Вона визнає, що ся незалежність буде непозбувальна *без згоди Ради Ліги Народів*». Се, мабуть, найідіотичніший параграф славнозвісного трактату. Хоч би Австрія одноголосним плебісцитом проголосила свою злуку з Німеччиною, ся постанова лишилася би на папері без апробати шановного ареопагу Ліги! Про самостановлення австрійського народу вирішували б не представники того народу, а Сияму, Китаю чи Аргентини, зібрані в Женеві, ну і, ясна річ, пан Барту з Мусоліні. Порядок, що існував перед 1914 р., *забороняв* хорватам стреміти до самостійности; порядок, встановлений у 1919 р., *наказував* австрійцям не позбуватися її. Погвалчення права народів рішати про себе було однією з причин вибуху світової, а перед тим балканської війни. Воно ж є і причиною пожежі, що розгоряється у Відні і що не згасне, поки німецька частина колишньої чорно-жовтої монархії не відійде до Німеччини, як відійшла румунська до Румунії, югослов'янська до Югославії й ин., поки не зробиться мирним шляхом ревізія Версалу.

Італія може зібрати не три, а десять дивізій над Бренером, Барту може порхати, мов метелик, з одної столиці Малої Антанти до другої, спровадити до Парижа не тільки Уншліхта, а й ціле ГПУ і ще раз, як за царату, випорожнити кишені французьких селян для розбудови російсько-советського імперіалізму, а Бенеш може клястися на всі канони демократії й масонерії, доводячи, що Чехія має право на українське Закарпаття, а Німеччина не має права на німецьку Австрію, – се справи не змінить, хіба відтермінує. Се так само мало перешкодить злуці Австрії з Німеччиною, як мало пе-

решкодили свого часу злученню Криту з Грецією грізні ноти європейських кабінетів і з'єднана ескадра «європейського концерту».

Трагізм сучасної ситуації в тім, що головні гравці на європейській шахівниці того не розуміють. Трагізм у тім, що, як Габсбурги не в змозі були вже здушити в своїй жмені відосередкові сили Середньої Європи, так не в змозі стримати ті сили новий порядок над Дунаєм, подиктований у 1919 році з Парижа. Як чорно-жовта монархія перед 1914 р., так переможці з 1919 року втратили силу й авторитет, потрібні для того, щоб диктувати свій мир наддунайській Європі. А таких квестій, як австрійська, є більше в Європі: квестія виходу Угорщини до Адрії, Болгарії – до Егейського моря, квестія Саару й ин. Сі справи мусять бути розв'язані инакше. Мобілізація переможців, щоб силоміць утримати усталений «порядок», коли те, що твориться в Австрії або Саарі, а вчора творилося в Рурі і Надрайніі, можна назвати порядком, ні на що не здається.

Історія свідком, що ревізія договорів, які втратили свій сенс, відбувалася завжди. Се була кляпа безпеки, яка не раз рятувала Європу від вибуху. Коли впав Наполеон, переможці не зробили з Францією те, що робив Наполеон із Прусією, Австрією чи Іспанією. Завдяки лише сьому, порушення миру в понаполеонівській Франції були спорадичні. Коли під Седаном розгромлено державу, яка побила Росію в Кримській війні й наклала на неї заборону укріплювати її чорноморське побережжя, Росія одно-сторонньо виповіла невідгідні їй постанови Паризького миру. Коли Росія побила Туреччину в 1878 р. і подиктувала їй принизливі умови миру в Сан-Стефано, Бісмарк на Берлінському конгресі значно злагіднив сі умови, провівши разом із Біконсфільдом ревізію Сан-Стефанського договору. Ревізію мирного договору між переможною Японією і переможеним Китаєм провели великі держави в 1895 р.

Коли переможець має вигляди знищити противника як суверенну державу – инша річ. Коли ж ні, наполеонську політику треба залишити і дати тим, яких не в змозі знищити, жити. Залізний канцлер знищив впливи Франції як великої держави в Європі, але він же не тільки крізь пальці дивився на її експансію в Африці, але просто спрямував її енергію в напрямку заснування великої колоніальної імперії. Росії, побитій у 1855 р., залишилися великі можливості в Середній Азії, які вона зараз же використала. Австро-Угорщині, випхнутій у 1866 р. із Німеччини й Італії, вказав Бісмарк шлях на Балкани, давши їй Боснію і Герцеговину. Японії в 1895 р. не дали Квантун, але дали Корею. З'єднану Італію не пустили ні до Ніци, ні до Савої, але впустили до Триполіса і Киренаїки. Побитому народові мудрі переможці відкривали инший напрямок для виходу його енергії, щоб запобігти новому вибухові війни. Чи так зробили з Німеччиною? Німеччини не знищити. Чи дали який-небудь «краум» для виладування величезної енергії сього народу? Ні, у неї відібрали колонії, їй замкнули шлях на полудне, замкнули шлях на захід, у бік Росії. І тепер дивуються, що німецький казан готовий тріснути.

Дивуються, як міг по Брінінгу і Штреземані прийти гітлеризм! Як Австрія Шніцлера і Штравсів, «солодких дівчат» і вальсів, обернулася на Австрію цивільної війни, перед страхіттями якої бліднуть усі спомини паризької Комуни! Се не є дивне, дивно було б, якби було инакше.

Така ситуація в Середній Європі в двадцяті роковини війни. Подібна ж витворюється на Сході, в большевницькій імперії. По смерті Клемансо і Манжена, по приході гітлеризму порушилася рівновага сил, усталена в 1919 р. Нові молоді сили підносять голову, і переможці не можуть дати їм ради. Розгін французького імперіялізму заломлюється. В Росії розгін революційного імперіялізму хвилево сцементував імперію народів, тепер він явно заломився. Переможені в роках громадянської війни від Дніпра

до Закавказзя підносять голову, як підносять її над Шпрее і Дунаєм. Большевицька «клаптикова монархія» рветься по швах. Внутрішнім вогнищем грядучих змін і сталою неспокою для Москви є Україна, як для Західної Європи – Австрія. Зовнішньою загрозою – Японія, для Франції й Італії – Німеччина.

Таке становище й викликало гарячкову мобілізацію переможців – Франції з її трабантами з Малої Антанти і Росії. Росію лише з великим «але» можна назвати переможцем, та все ж таки вона вийшла переможцем із війни з народами, що відділилися від неї під час революції і, як Франція, нічого не прагне, лише сі свої здобутки затримати. Потворна ідея альянсу вільної Франції з советською деспотією, огидна для багатьох чесних французів, знову зарисовується на європейським овиді.

Що спонукало Росію ліквідувати свою дотеперішню політику супроти капіталістичної Європи, політику, якій надавав тон не так міністр закордонних справ Літвінов, як голова Комінтерну Мануїльський? Я вже сказав: банкрутство червоного імперіялізму, не переляк, який огорнув кремлівську кліку, а просто паніка. Паніку цю викликало остаточне заламання національної політики Советів назовні, в Китаю, і в середині «союзу» (невдача всіх «українізацій», «татаризацій» тощо). Назовні ся невдача викликала появу Японії, яка хутко перейшла в наступ, у середині – заогнення українсько-російських відносин. Страх перед Японією і перед інтервенцією західних держав на Україні в разі конфлікту на Далекому Сході – ось що змусило «сталевий» Сталін схилити чоло перед «рекинами європейського імперіялізму» з-над Сени.

Японія поводить з «шостою частиною суходолу» так, як колишня Росія не дозволяла собі поводитися навіть із Кореєю, заарештовує советських громадян у Манджурії, розтягає свій кордон на вісім тисяч кілометрів, ковтаючи один шмат прикордонної з Росією китайської території за одним, жадає відступлення нафтових полів на північному Сахаліні за східнокитайську залізницю, що коштувала 200 мільйонів доларів, жертвує десяту частину; глузує з заляканих «народних комісарів», як лиш може й хоче, – і Кремль мовчить! Мовчить Сталін, мовчать «герої Червоної армії» Блюхери, Ворошилови й Тухачевські. Про війну з капіталізмом мови вже нема, є улесливість до Ліги Народів, з якої недавно кпили як із облудного інструменту буржуазії, і пацифізм, на яким недавно сухої нитки не лишали советські писаки.

Радикальний зворот у політиці Росії інспірував, очевидно, сам «сталевий» грузин на троні Романових. Перепроводити сю зміну так, щоб можна було «кі невинність (комуністичну) соблюсті, і капітал приобресті», доручено славнозвісному большевицькому людині-гумі з білостоцького гета – Валахові-Літвінову.

Навіть самі советські дипломати не робили собі оман щодо наглости тої зміни своєї політики. «Правда» мала повну рацію, коли писала, що «ледве чи є інший яскравіший приклад швидкої й різкої зміни стосунків між ССРСР і великою капіталістичною державою Європи» Францією. Зміну ту проведено в усіх пунктах. Насамперед, у пункті світової революції. Тепер Совети прямують не до війни, а до миру. Виявляється, що, наприклад, справу вступу ССРСР до Ліги Націй «розв'язуватиме Радянський Союз, виходячи винятково з інтересів *боротьби за мир*». Яка зміна від часів, коли такі справи розв'язувала Росія, виходячи з інтересів боротьби за прискорення світової революції! Тепер Совети прямують лише до «збільшення заходів безпеки тих держав, які можуть стати об'єктами нападу». Як це далеко від часів, коли Совети не ховалися від нападів, а самі нападали на інших!

Змінилася політика і в пункті пактів і союзів. Давніше все се було «от лукавого». Тепер другий советський дипломат, мешканець іншого гета Карл Радек пише в «Ізвестіях» (6. VIII), що «пакти ті (з буржуазними державами. – Д. Д.) мають величезне

значення, бо утруднюють політичну мобілізацію народних мас до війни». Як се далеко від політики, яка своїм головним завданням уважала якраз сю мобілізацію мас для громадянської війни!

Змінилася політика Советів і в пункті роззброєння, і Ліги Народів. Досі Ліга Народів була знаряддям буржуазії проти совітського «союзу». «Тепер, – авторитетно роз'яснює Валах-Літвінов на IV сесії ЦВК, – є вона органом сил, які «зацікавлені в збереженні миру». На Генеральнім комітеті конференції для роззброєння в Женеві в травні м. р. той самий Валах ані пари з уст не пускає про «цілковите загальне роззброєння». Правда, ще недавно про се говорилося, і то з емпазою, властивою і доктрині, яку визнає Валах, і його расі, але часи змінилися. Тепер виявляється, «советська делегация не висувала своєї пропозиції (про цілковите загальне роззброєння. – Д. Д.) ультимативно (бо й хто ж би того «ультиматуму» послухав?)». «Що робити, коли советську пропозицію не приймають – «не можемо ж ми займатися дискусією для дискусії», – скромно заявляє Літвінов. Не можемо займатися дискусією для дискусії? А чим же займався Троцький на конференції в Берестю, а Раковський – на мирових переговорах із Україною в Києві влітку 1918 року? А чим же ж займався Чичерін у Генуї? Дискусія для дискусії – се ж був один із найпотужніших засобів советської політики, пропаганди й позискання чужих мас, їх під'юджування проти їхніх урядів!

А тепер Совети «не можуть» тим займатися? Дійсно, *не можуть!* Вони і в Берестю перестали тим займатися, коли генерал Гофман ударив кулаком об стіл. Вони й тепер перестали тим займатися, коли ударила об стіл кулаком Японія. На політику роззброєння, політику боротьби з Європою, соціальної революції не стало Москві пороку. Тепер Совети апелюють не до мас, не до пролетарської свідомости, а до шаблі маршала Петена. Тепер їхня дипломатія – не дипломатія засад, не протиставлення себе цілому світові, а дипломатія ганделесів із дрібними закулісовими договорами, дипломатія потаємних союзів і пактів, дипломатія лизання чобіт колись зненавидженому французькому імперіялізмові. Зректися всіх досі голошених засад, прийняти всяке пониження і ущуплення свого престижу, піти хоч із чортом, аби забезпечити собі поміч буржуазних імперіялістів на випадок інтервенції Японії в Сибіру і Німеччини чи Англії на Україні – ось стало гаслом СССР. Не пацифізм, не дбання про мир кермували тим зворотом у советській політиці, лише оте почуття паніки імперіялістів, які тремтять втратити території, нагробовані колись царатом, а які так, як і він, уважають за «російське достоянє». Одверто в цьому зізнався Сталін на XVII з'їзді компартії. Зізнався, що зміна фронту СССР проти Німеччини викликана не приходом фашизму, бо з італійським фашизмом Совети якось живуть, а новою політикою гітлеризму супроти Росії, що «в своїх головних рисах нагадує політику колишнього кайзера, який свого часу окупував Україну і зачав кампанію проти Петербурга, зробивши собі базу для неї в балтицьких країнах».

Небезпека втратити Україну й викликала в роковини світової війни правдиву істерику на сторінках семітської преси, між иншим, проти нашого журналу за те, що «фашистський «Вістник» творить цілий культ японського імперіялізму», і за те, що він «осатанів від ненависти до СССР», і за те, що він «сповнений новим словословієм паліям світової війни», та ин. А все заправлене соусом назаруківської «полемики», де приходять такі вирази, як «мерзотники», «пси» і т. п., і бундючним викликом «Історія не повториться» Україна вже ніколи не вирветься з об'ємів Росії!

Направду? Чи Совети такі певні помочі панів Барту і Герію, своїх нових капіталістичних союзників та їхніх пактів? Думаю, що не мають до тої певности жодних причин, про що, зрештою, свідчить й істеричний тон їхньої пресової кампанії. Бо що є ті пакти і що вони можуть дати збанкрутованому режимові?

Пакт т. зв. східного Локарно, до якого намагається Барту втягнути Польщу й балтицькі держави, не лише не запобігає війні, але в разі його прийняття спровокує її скоріше чи пізніше. Сигнатарі пакту зобов'язалися б у разі конфлікту Росії на Далекім Сході занехаяти всяку інтервенцію.

На підставі франко-російського пакту Франція мала б уважати, щоб усі інші сигнатарі дотримали своїх обіцянок щодо Росії, отже, ясно кажучи, несла б Росії активну поміч в евентуальній війні: обставина, яка, коли б Росія зискала на силі, просто її захочувала до воєнного поруху з Японією. У пакті стоїть, що жоден із сигнатарів не сміє прийти з допомогою напасникові, що *не приєднався до пакту*. Але ніде не сказано, що сигнатарі пакту не сміють допомогти напасникові, який *приєднався до пакту*! Тому, як слушно зауважує «Berliner Börsen Zeitung», у разі, коли б СССР напав на Японію, ніщо не перешкодило б сигнатарям східного Локарно, ані його гарантії Франції, підтримувати Росію морально, фінансово й мілітарно. Знову обставина, яка в сприятливих умовах просто провокує Росію до нападу на Японію, до війни. І се зветься пактом, щоб *запобігти* війні!

Має в собі пакт і низку нісенітниць. Коли, наприклад, під час російсько-японського конфлікту Німеччина висаджує експедиційний корпус на Балтицьким побережжі, Франція, згідно з пактом, повинна б почати війну з Німеччиною. За що? За Владивосток і Маньчжурію! Ще драстичнішу комбінацію видумує «Daily Express»: «Припустімо, що якийсь західний сусід Росії в разі її конфлікту на Далекім Сході займає Україну. Тоді Франція мусить виступити по боці СССР. Але коли французькі війська зачнуть марш через Німеччину, то, згідно з пактом, мусила б Англія стати по боці Німеччини!».

Та не лише се. У заложенні східного Локарно лежить важливіше, суттєве непорозуміння: Франція прагне рятувати порядок 1919 року і свою гегемонію в Середній Європі *за допомогою III Інтернаціоналу*. Се абсурд, на який Європа не піде. Вже тепер Франція у своїй внутрішній політиці відчуває наслідки порозуміння з СССР (у нечуванім роззухваленні масонсько-соціалістично-комуністичної банди), хутко відчує їх ще дошкульніше. Коли вона того не бачить, то бачать се прекрасно і Англія, і Німеччина, і Швайцарія, яка недавно висловилася проти прийняття СССР до Ліги Народів, і які не допустять до самогубства Європи для приємности кількох амбітників із-над Сени. Франція вже в XVI віці зробила кепську послугу європейській цивілізації своїм союзом із Отоманською Портою. Чи думає, що повторення сього експерименту в його російській формі не стрінеться зі спротивом Європи?

Отсі нісенітници викликають неприхильне ставлення до проекту Барту і в Німеччині, і в Англії. Цитована німецька газета пише: «Погляд Німеччини ясний: вона не могла б допустити жодної можливости, яка б змусила її грати активну роль по боці Росії». Так само пише «Daily Mail»: «Маємо пакти, але де ж мир?» – і перестерігає перед виступом по боці Росії проти Японії. Зовсім не однодушна щодо пакту і громадська думка Франції. П'єр Газот пише: «Франко-большевицький союз викликає по тамтім боці Райну надзвичайно жваву реакцію. Німеччина, навіть та, не сфанатизована, має враження, що її знову хочуть оточити. На що й по що викликати у хижака страх, що його хочуть замкнути в клітку? Не дражнить лева для самої приємности наробити галасу». І далі вертає до теми повної непридатности Росії як союзника: «Червона армія – се армія громадянської війни, армія найманців, добре годованих у країні, яка гине з нужди. Чого варта советська армія в час війни? Чого буде вартий большевицький мілітаризм, коли доведеться не лише добре їсти й пити коштом тих, що конають із голоду, але й наражати своє життя в їхньому товаристві? Советський альянс нам дорого коштуватиме, а не принесе нічого».

В усякім разі надії Росії на дипломатичний геній капіталістичної Франції мало їй допоможуть. Може, Кремль, який іде на повідку Парижа, для форми скасувати ГПУ (і замінити його ще кращим), щоб зробитися *salonfähig*¹ у Лізі Народів, – він не з'єднає для своєї політики і політики Барту ні Німеччини, ні Англії, якій зовсім не усміхається з'явлення Росії, протегованої Лігою Народів і Францією, на морській конференції 1935 р.; яка гарячково розбудовує Сингапур і яка від Кети до Пешавару на протязі цілого 500-кілометрового кордону з Афганістаном проводить сильні укріплення, що не поступаються славним укріпленням Франції в Альзасі. Ся Англія не може провадити однобічної французької політики, бо має свої Бельгії і на Сході – в Персії і Афганістані, через те і пакт Барту апробує лише платонічно, а про відновлення союзу з Японією думає цілком практично. Не зайве буде згадати, що й у балтицьких країнах пакт не викликає бажаного Москві захоплення. У Фінляндії знають, що Росія буде у Франції велетенські підземні човни, призначені для Балтики, в Фінляндії говорять про воєнний союз із Естонією...

Гра Советів занадто прозорчиста, щоб держави могли забути про її мету або про свої інтереси. Пактами Совети розкладу своєї імперії не стримають. Ще менше – своєю жалюгідною комуністичною «ідеєю», яку тепер перемальовує в охоронний колір большевицький райзендер Валах і яку на Україні Сталін давно замінив на ідею, що присвічувала Миколі І. Советська преса закидує нам, що ми «підло накидаємо Радянському Союзові риси царської Росії». Розуміємо істерію большевицької преси, але ніхто тому «Союзові» рис царської Росії не накидав, лише він сам. Се переображення давно зрозуміли мешканці «соціалістичної батьківщини» на Україні. Російська революція пройшла свій блискучий час, як і французька. У сій останній були моменти, коли генерал Кюстин засновував у німецькім Майнці німецький клуб якобінців, коли по перемозі Масени під Цюрихом у Кобленці бурливо маніфестували німці на честь французької армії, але хутко цей шал минув. Давно минуло й на Україні наївне захоплення большевицькою революцією. У разі конфлікту, перед яким пактами борониться ССРСР, він знатиме, яке ставлення стріне в селянських і пролетарських масах України.

У 20-ті роковини світової війни рівновага сил, усталена в Парижі, явно захиталася. Мобілізація переможців, щоб утривалити у вічність порядок, встановлений у 1919 році, не допровадить до нічого. І через те, що нові сили, які шукають свого вияву, засильні, і через те, що серед переможців нема однодушності 1934-го року. Фантастичний мир, який хочуть накинати нашому континентові Барту, Літвінов, не буде миром. Він не перешкодить ані новому врегулюванню австрійсько-німецької, угорської й болгарської проблеми, ані не втримає в теперішніх кордонах Російської імперії.

Радек в «Ізвестіях» впадає в правдиве маячення на тему «саветскава атечества». Се «атечество» – «найважливіший чинник світової історії; воно є найбільше муравлище, найбільший світовий верстат; се ціле життя, яке міцно пульсує на території від Березини до Пацифіку, від Білого моря до Чорного; ціле життя, кермоване з одного осередку, надхнене одною, єдиною волею».

Спізнений сон! 20-ті роковини світової війни, з якої вийшов большевизм, відслонили правдиве обличчя сього «муравлища» – обличчя миколаївської казарми. Історія вже наступила своїм важким чоботом на ваше «муравлище». Воно тепер – як сторпедований уночі корабель, де гаслом є «Рятуйся, хто може!».

Сього рятунку шукатиме Україна не в милім Радекові «єдинім осередку»: «воля» того осередку безповоротно зламана.

¹ *salonfähig* (нім.) – пристойний, світський.

КРАПКА НАД «І»

Не можемо нарікати, що нашим часам бракує почуття гумору. Коли ця стаття буде видрукувана, череватий висланець виголодженої країни комунізму займе почесне місце в Лізі Народів «акул буржуазного імперіялізму».

Тема, якій позаздрив би Свіфт. Ленін називав Лігу «товариством розбишак і гнобителів народів». У 1916 р. Виконком московського Інтернаціоналу домагався «єдиного пролетарського фронту *проти* Ліги Народів»; європейських соціалістів, що працювали з Лігою, викпивала Москва як «соціал-зрадників» і «парламентарних кретинів»; «домом сходин» для імперіялістів, параваном для їхніх крутійств назвав Лігу Сталін, а Літвінов із постаттю, з якою советські карикатуристи малюють налятих салом «буржуїв», у звіті ЦК Компартії в січні *біжучого року* глузував із «припорошених пилом архівів Ліги Народів», з гордістю вказуючи на великі завдання «нашої Червоної армії, нашого червоного флоту і нашого червоного літунства». І раптом – про армію ні слова, про «акул» ні слова. Натомість по закулісних торгах із Барту та з іншими «гнобителями народів», перечекавши довший час у передпокою, тишком-нишком вкрадається советський Ванька-встанька до «Дому сходин», де засідає «товариство розбишак»...

Мусило зайти багацько речей, які й «не снилися мудрецам», щоб світ зміг оглядати подібний фарс!

Сей фарс не був одиноким. Слідом за угодою з «імперіялістичними акулами» на-стала угода Кремля з «соціал-зрадниками» і «парламентарними кретинами» II Інтернаціоналу. Французька соціалістична партія і російська соціал-демократія (меншовики), себто Блюми й Абрамовичі, створили з московськими гангстерами єдиний фронт для «боротьби з фашизмом» за... «свободу демократії». Ще вчора обидва крила соціалізму запозичали в баби Палажки й Параски аргументів для полеміки. Комуністи не називали Тома й Вандервельде инакше, як «запроданцями буржуазії». Соціалісти лаяли компанію Сталіна й Літвінова «тюремниками й душогубами», що взяли цілу країну «під закаблук терористичної диктатури» (Социалистический Вестник. – Париж. – Ч. 15, Ч. 16), тепер «запроданці» разом із «душогубами» «одним братерством скуті» ідуть здійснювати «високий ідеал соціалізму».

І сей фарс мусили попередити речі, «що й не снилися нашим мудрецам».

Маємо діло з якимось новим маневром марксизму, якимось перегрупуванням, відступом «на згори приготовані позиції», маневром, який бачимо і в єдинім проти-фашистським соціалістично-комуністичнім фронті, і в капітуляції московських Аль-Капоне перед світовим ареопагом у Женеві, і в радіснім вереску масонсько-жидівського пресового джаз-бенду на честь «єдиного фронту» та Кремля, і в трагікомічнім клопотанні наших радикалів-соціалістів, яким і сором комуністичну Москву підтримувати, і лячно наказів Блюмів та Абрамовичів із Інтернаціоналу не послухати.

А сей джаз-бенд розверещався не на жарт. Тут і Шарль Жид, і Геріо, і Огмар, і жидівські «Хвиля» з «Нашим пшегльондом». Останній не посідається із захоплення з приводу вступу ССРР до Ліги Народів. Советська Росія й Німеччина! Як можна їх порівнювати?! Німеччина, де чужинецькі журналісти валансаються вздовж і впоперек, як у себе вдома, щоб, повернувшись, писати, що і як хочуть про Гітлера;

Німеччина, де настіж відчинені двері всіх культів; Німеччина, де голосування відбувається з легальністю, не знують громадянам, наприклад, Румунії, ся Німеччина для жидівського часопису є «бельзєбутом, що скермує людськість назад у морок не лише Середньовіччя, а навіть цілковитого схудобіння». А Росія – се майже рай. Не без певних страхіть, та вони є лише «трагічним викривленням незакінченої ще революції, що пірвала людськість на шляхи дальшого поступу». Мільйони знищених існувань і мільярди знищених матеріяльних цінностей, голод, рабство й руїна – такий є шлях до «поступу». А «вступ ССРСР до Ліги є одним із важливих епізодів у нинішній гострій боротьбі між поступом і темнотою, між згубливим понурим фаталізмом німоти та ідеалістичним польотом думки слов'янських і латинських народів» («Наш пшегльонд», 5.IX). Письмацький політ, як бачимо, так поніс жидівського газетяра, що навіть у протекторах Ставіського над Сеною і в наслідниках Дзержинського над Москвою-рікою побачив «ідеалістичний політ думки». А в Комінтерні спасителя цивілізації від заливу варварської країни Гете, Гутенберга і Шиллера, а єдину, гідну й мужню відправу Москві, промову швайцарця Моти «Chwila» (20.IX) називає «лебединим співом світу, що загибає».

І цілий сей пресовий вереск, що супроводжує нові посунення соціялістів із II і III Інтернаціоналу, і мобілізація паризького шумовиння Блюмами і Кашенами чи, як їх називає «Matin», Блюмовими й Кашинськими, і вступ Росії до Ліги, і мобілізація наших «каменярів» і драгоманівців для оборони переслідуваного фашизмом Ізраїля та комуністів – усе се явища одного порядку, які є грізною осторогою і для нас. Для нас, себто для України і для тих українців, які думають національними категоріями і не дістають наказів із бюро одного чи другого Інтернаціоналу.

В ім'я чого і для чого відбувається ота мобілізація? В ім'я чого і для чого єдиний фронт? Для чого Літвінов у Лізі? Для чого делірієм жидівської преси? Для чого істерія Герію, звідки напад шалу радикалів, звідки їхня «полеміка» з фашистами, в якій елеганцією і правдолюбністю самих себе перевищили? Що за землетрус настав в Європі?

Землетрус, дійсно, настав, і є ним, по-перше, моральний розклад соціялізму, по-друге, народження фашизму в Італії, Німеччині, Угорщині, Австрії, Фінляндії, Англії, Ірландії і на Україні. В італійським журналі «Ottobre» знаходимо мапу двох півкуль із закресленими країнами (між иншим, і України), які є на шляху фашизації, де існує вже фашистський режим, де існує організований фашистський рух і де той рух є в стані формування. Фашизм шириться. Потреба ставити йому чоло якраз і є причиною згаданих подій. Якраз небезпека фашизму й приводить до єдиного фронту соціялістів, комуністів, масонерів і жидівства.

«Наша ідея (ідея соціялізму. – Д. Д.) потерпіла жахливу катастрофу», – писав австрійсько-празький «Neuer Vorwärts» (ч. 26 м. р.). «Наша ідея не мала більше сили витримати напір ворога, ні з'єднати для нас розворушені маси середніх верств». Се була друга катастрофа: перша трапилася в Римі, а третя – в Берліні. Розбиті й здеморалізовані соціялісти вхопилися, мов потопаючі, советської бритви. Се був один бік медалі – великий здвиг середніх мас, знаний під назвою фашизму, який розправившись із комунізмом в Італії, Німеччині, Угорщині, Фінляндії, збирається провести ту спасенну операцію в Іспанії та Англії. Показується, Совети відібрали командування над частиною соціялістичної армії лиш на те, щоб допомогти фашизмові розгромити кожну зокрема! Се вплинуло на злагодження тону комуністичного штабу без війська супроти соціял-демократії, а соціял-демократичного – супроти комунізму. Підложжя для «єдиного фронту» знайшлося. Опинившись під тим самим закаблуком, «душо-

губи» і «соціал-зрадники» нарешті знайшли спільну мову. Дві перші ланки «єдиного фронту».

Та не лише проти великої брехні нашого часу, проти соціалістичної «свободи й справедливости», виступив фашизм; проти тих невеличких етнічних груп, які – чужинці в країні, що їх прийняла, – намілилися диктувати їй своє соціально-політичне і культурне «вірую» (vide¹ Троцький, Бела Кун, Самюелі, Айзнер і ин.), теж виступив фашизм. Тому й представники тих груп своїми симпатіями опинилися по тому боці барикади, де шикуються до бою Блюми, Радеки, Абрамовичі, Кагановичі, Бери і Цедербауми... І не дивниця! Бо «тюремники» й «запроданці» (як титулували себе взаємно інтернаціоналісти) все ж мали з «Пшегльондами» і «Хвилями» спільне: представляли незначну меншість серед кожного народу і прислухалися до команди якогось Інтернаціоналу. Так утворилася третя ланка «єдиного фронту».

Але фашизм повставав не лише проти соціалізму в усіх його постатях, не лише проти марксисту й «Пшегльондів». Ворожий «федераціям» і комунізму, він, наприклад, у Гельсінфорсі, Берліні, Києві став протиросійською і протибольшевицькою силою. Не українські Абрамовичі-Мазепи, ні Чернови-Шаповали, не монархісти, не католики, – фашизм, окричаний у ССР, є головною небезпекою для панування Росії на Україні. Визвольні національні рухи під час «Весни народів» 1848 р. готові були лучитися з Бонапартом, Миколою I, з усякою силою, яка ворожила тріумф їхній справі. Фашизм – бояться Совети – може лучитися з Німеччиною, Японією чи Англією – з силами, які забезпечать його тріумф. Ся боязнь кинула Советську Росію в обійми Ліги, в обійми з'єднаних у ній народів, противних і фашизмові, і версальському status quo. Недурно «фашистська» Японія і фашистська Німеччина опинилися поза мурами Ліги, недурно криво дивиться на Лігу Італія. Недурно особистий орган Мусоліні «*Popolo d'Italia*» дивиться на Лігу, як на товариство обезпечень панів ситуації, «що діє проти інтересів пробуджених народів». Совети і провідні держави Ліги (головно Франція зі своїми сателітами), zagrożені в своїм стані посідання фашизмом, стали четвертою і п'ятою ланкою «єдиного фронту».

Загрожений фашизмом в Європі і ССР, як партія, що стремить до влади і як партія вже при владі, комунізм відступив із свого непримиримого становища: супроти фашистського соціалізму на Заході і супроти версальської проти-фашистської Європи. З тим соціалізмом і з тою Європою погодили Компартію Мусоліні і Гітлер. Ось сенс останнього маневру комуністичних патріотів, маневру, задуманого і подиктованого з Москви. Що сей маневр стрінувся з голосним «ура» і «хай живе» на честь Сталіна і серед розгромленої й безідейної вже соціал-демократії, і серед цілої ліберально-жидівської преси, зрозуміло. Ті, що привілеї своєї групки ідентифікують із «поступом», ті сноби Шарлі Жиди, Едварди Герію й Ромени Ролани, які бачать ідеал свободи в розпорошенні нації, в зірванні всіх дисциплінуючих одиницю зв'язків – родини, нації, Церкви, мусили бити браво цілій отій спілці з московським диктатором на чолі. Ясно, що до того фронту як шоста ланка пристала масонерія, яку зліквідував Мусоліні в Італії і якій здер маску з обличчя народжений французький фашизм.

Цікаві, глибші, ніж видаються на перший погляд, перспективи отворяє сей новий маневр соціалізму для України. Як відомо, представники російсько-жидівського меншовизму Бер і Цедербаум вислали з місця свого заслання в Казані плаксиву депешу до французьких товаришів. У ній заохочували їх іти під булаву комунізму, хоч сей останній не гірше царату переслідує соціалістів у ССР. Депеша «казанських

¹ vide (лат.) – дивись.

сиріт» зробила враження бомби. Була вона не лише черговою капітуляцією меншовизму перед більшовіками. У сій депеші (висланій за згодою чи на припоручення більшовиків) побачили многи волю Москви піти на поступки соціялістам усередині СССР, не лише за його кордонами; побачили заповідь зміни курсу СССР супроти соціялістів, заповідь розширення советської *pays legal*². В Абрамовича, як кажуть, від радости «в зубу диханіє спьорло». У «Социалистическом Вестнику» з кокетерією старої дівки, що нарешті знайшла довгожданого адоратора, доводить він, що «єдиний фронт» немислимий без глибших «політичних перемін у Советській Росії», без злагодження «терористичної диктатури» і без занехаяння «переслідування соціялістів», одним словом, «без рішучого й щирого повороту в політиці більшовицької диктатури», без запрошення соціялістів до уряду, до кліки і до спільного панування над мільйонною масою селянства протисоціялістичного і протисемітського, а на Україні й протиросійського.

У сій перспективі якраз таїться грізна небезпека для нас. Бо коли б пакт про ненапад перевели більшовіки не лише з Барту і Блюмом, але й зі своїми соціялістами, *то се завдало б великого удару нашому самостійницькому фронтові, де й так сидять «самостійники» мимохоть, тому що ніхто не зазіхає на їхню самостійницьку чесноту*. А нехай повторяться демагогічні залицяння, як у 1917-1919 рр. із боку більшовизму, і «самостійницький» фронт «українського громадянства» розсіплеться, як хатка з карт.

Та чи можна говорити про «зміну курсу», про «еволюцію більшовизму»?

Not kennt kein Gebot³.

Теоретично не можна відкинути можливості советської «весни», подібної до тої, яку перед своїм падінням проголосили царські метеорологи, коли по вбивстві Плеве у серпні 1904 р. цар покликав «кабінет громадського довір'я» кн. Святополка-Мірського із заповіддю «ліберальних реформ», із закликом до співпраці з урядом. У потребі пішов на поступки громадянству невблаганний царат перед Цусимою, пішов Наполеон перед Ельбою і Луї Наполеон перед Седаном. Можуть піти й Совети. Чи хто б думав ще пару місяців тому, що «сталевий» диктатор СССР зі страху перед Ніпоном сховається в пивниці держав Ліги Народів? Зараз по прийнятті Росії до Ліги з'їзд Комінтерну відтерміновано *на невизначений час*, що мав відбутися 19 вересня. Протягом перших шістьох років існування Комінтерну відбулося п'ять загальних з'їздів, а протягом шістьох літ, що минули від останнього з'їзду 1928 р., не скликано ні одного. Як бачимо, се стан, який Москва хоче увічнити. Коли того треба було для зовнішньої політики Росії як держави, скликалися конгреси, щедринські комуністичні «головотяпи» ревіли «ура» «обожнюваному вождеві» і грозили дати «лордам по мордам». Треба, натомість, для інтересів Росії як держави капітулювати перед всесвітньою буржуазією, то «головотяпам» наказали додому вертати і своїм ділом займатися: стягувати збіжжя, «добровільні позички» і пильнувати, щоб сільські «стрижії» колосків на полях не стригли, «генеральної лінії» трималися і тихо сиділи. Коли інтереси нововідкритої Собельзоном російської «родіни» того вимагають, можна забути про догму комунізму, можна свого сторожового пса, голову Комінтерну, нашого землячка «із малоросів» Мануїльського на втіху Барту на ланцюг посадити. А коли такі фортелі, блямучись перед цілим пролетаріатом, можна для добра Росії дозволити собі в політиці зовнішній, то чому не зробити б у потребі і в політиці внутрішній?

² *pays legal* (фр.) – правова країна.

³ Not kennt kein Gebot (нім.) – Нужда не знає закону.

Бо Совети не ті вже стали! Зараз по стлумленні віденського бунту соціал-демократії глузував із неї Радек у ч. 67 «Ізвестій». Чому програла австрійська соціал-демократія? Тому, що її «провідники не хотіли боротися. Їх огорнув параліч опортунізму. Вони хотіли врятувати бюрократичну організацію своєї партії, і тому були готові капітулювати перед фашизмом, щоб лиш далі існувала їхня організація, себто щоб лише полишилися провідникам вигідні і добре оплачувані становища. Провідники соціалізму давно перестали боротися за соціалізм. Вони борються тільки за власне існування як бюрократії, що вийшла з робітничого класу і що у власнім існуванні бачить самоціль». Чудові слова, **які цілковито можна застосувати тепер до самого Радека і цілої совітської бюрократії.**

Російські комуністи теж, хоч і хочуть, але не можуть боротися за соціальну революцію: вони теж огорнуті паралічем опортунізму, теж не борються за жодну ідею, лише за власне існування, за існування нової большевицької бюрократії, що хоч теж із робітничого класу вийшла, та не інтереси сього класу, а власне, отої бюрократії, існування зробили собі самоціллю. В ім'я цього інстинкту самозбереження скапітулювали вони не перед фашизмом, а перед Європою, махнули рукою на соціальну революцію в Європі, Азії (де їм заборонив її робити Барту), ліквідували Комінтерн. В ім'я цього ж інстинкту плюнули вони на комунізм усередині країни, де вже не говориться про класи, лише про «родіну» «от фінскіх хладних скал до пламенной Колхиди»; де з Леніна цитують не про світову революцію, а «о національной гордости великоросов», статтю, що разюче нагадує «О любви к отечеству и народной гордости» Карамзіна з XVIII в.; де Сталінові віддають шану, як Миколі II, де знову запроваджено право проценту, де, як у капіталістичних країнах, розписуються внутрішні позички з «найліпшою й найпевнішою локатою капіталу», де закон соціальної рівності осуджується як забобон; де комуністична догма, як і в політиці зовнішній, уступає місце догмі великодержавних інтересів єдиної і неподільної Росії. Суть – утриматися при отій новій владі «аристократії» коштом політичної безправності й економічної експлуатації села й «окраїн» (під плащиком «федерації»). А се ж програма, на яку погодяться всі соціялісти! Чому ж не притягти їх до спільного стола, до участі в управі, як притяг «представників народу» царат, дозволивши їм говорити в Думі, а собі рядити, і створити серед наївних Абрамовичів і Винниченків ілюзію «співпраці», викликавши психічне відпруження серед соціялістичного світу? Чому не дати амністії «казанським сиротам», які все одно і на засланні вірно стоять при «обоженюванім вожді» і які так налякані фашизмом, що готові на все піти?

Історія бачила грізного Абдул-Гаміда, що сховав до шухляди зелений стяг пророка – прапор всесвітньої революції – за бакшиш із боку «невірних». Чому б не міг сього зробити так само розкладений морально, так само притиснутий подіями (і Японією) до муру комуністичний халіфат? Уклав він один «похабний мир» у 1918 р. в Бересті, тепер укладає другий у Женеві, щоб трон врятувати. Історія бачила царського міністра графа Віте, який хотів заглушити грізні хвилі революції закликком до «братів-робітників». Чому б не звернутися із закликком до «братів-соціялістів» і Компартії, огорненої панікою перед фашизмом? Не до догматичної чистоти тепер. Аби в сидлі утриматися! «Не до жиру, быть бы живу»!

І чому б не відгукнутися на той заклик соціялістам не тільки російським, але і нашим? Досить було депеші «казанських сиріт» і прийняття совітського протекторату Блюмами, і вже наші марксистки збентежилися. Про все є місце писати в «Громадськім голосі»: про «спосіб проти блощиць» і про те, «як квасити капусту», лише на виразний осуд нікчемного союзу французьких і російських їхніх товаришів із

Москвою місця нема! А соціал-демократи, мабуть, щасливі, що не мають «Впереду», в якому довелось б таки займати до того факту становище. Що їх стримало б від компромісу з огладженим большевизмом? Далекозорість політична? Вони її довели в 1917 р. і наступних, коли не було жодного демагогічного гачка на туманів, кинутого большевиками, на який не зловився б наш «демократичний» чи «революційний» соціаліст. Може, нехить до советського ладу? Та ж радикали ще недавно боронили «радянську систему влади, хотіли йти одноцільним фронтом із тими партіями, які стремлять до того самого ідеалу» соціалістичного. Та ж політичний однодумець і високий протектор радикальної партії покійний М. Шаповал нічого не мав проти «союзу» народів Сходу Європи, він же вважав, що «не може в жодному разі вести Україна протиросійської політики». Та ж радикали й тепер зовсім не від кооперації з большевиками, коли постануть «моральні основи для цього з боку комуністичної диктатури». Та ж празький «Соціал-демократ» не завжди бачить злу волю у большевиків, навпаки, признає їм, хоч і невдалі, наміри «зробити добре діло». Та ж для цього с.-д. часопису «світ суверенних націй – синонім світу вічного руйніцтва», а в «світовій opinіi після війни спостерігається виразний поворот проти національного принципу», а проти соціалістичної диктатури (тільки не фашистської) вони нічого не мають. Які, отже, перешкоди для людей цього способу думання могли б постати для компромісу з большевизмом, коли б він захотів зробити хоч один крок від комунізму до соціалізму?

Коли переслідування соціалістів минеться, коли для визнавців їхньої доктрини зробиться привілей у ССРСР, вони охоче погодяться і на колективізацію села, і на большевицьку «федерацію», і на безбожництво. Чують можливість політики поступок із боку Советів і жиди. І теж жадають привілеїв для себе. «Chwila» (1. IX) жидівська доносить, що «на відбутій недавно нараді американських сіоністів викликала сенсацію несподівана заява голови тої організації Мориса Ротенберга, що сіоністичні провідники в Америці нав'язали розмови з советськими представниками у справі переслідування сіонізму і гебрійської мови в Советській Росії та ин. У присутності американського посла в Москві Вільяма Буліта і советського посла у Вашингтоні Трояновського сіоністичні діячі відбули розмову з Літвіновим». Захорання большевиків «дозволяють сподіватися певної поправки становища», бо «не можна собі подумати, щоб у країні, яка належить до Ліги Народів, сіоністична організація була нелегальна».

Ізраїль нюхом вичув заламання Советів і їхній мус іти на певні поступки також у політиці внутрішній та відразу почав наступ: не заходився коло створення «єдиного фронту» всіх «демократичних народів» ССРСР проти диктатури, а шляхом закулісних порозумінь із диктатурою постарався здобути для себе концесії і привілеї. Спершу для сіоністів, потім для колонізації Криму й України. Такого самого привілею стараються, не дбаючи про становище мільйонних трудящих мас, вижебрати для себе соціалісти – російські нині, а завтра, може, їхні українські «товариші» з II Інтернаціоналу. В 1905 р., користаючи з великих заворушень, з ослаблення царату, кадети й октябристи уклали угоду з режимом коштом широких мас. Це саме готові тепер зробити теперішні кадети – соціалісти і жидівство, користаючи з ослаблення Советів, зі страху перед фашистською масою.

Перспектива такої можливості грозить захитати самостійницький український фронт, внести в нього дезорганізацію і розлам. Бо знову можуть прийти часи, коли, як у 1917 р., самостійників проклинатимуть як зрадників народу, коли хмара вишпих із обігу колишніх спасителів України з-під знаку соціалізму знову вийде на

арену для «братнього порозуміння» з більшовиками, які ж «будь-що-будь» все-таки товариші і які навіть самостійність визнають (очевидно, не буржуазну, не фашистську!), які допоможуть нам збудувати «вільний» союз «братніх народів Сходу», і т. д., і т. п., як це стоїть у Маркса, Чернова, Шаповала, Леніна і Григор'єва. А за ними підтюпцем поточуться всі «попутники», яких «самоотверженна» спина малоросійська на те й створена, щоб підпирати чийсь новошляхівські чи сигналівські коломни.

Що таке соціалізм?

Як писав один дотепний француз⁴, маси пролетаріату, на яких розбудувався соціалізм, – се те саме, що колишні ландскнехти, що під командою новочасних кондот'єрів Фордів і Вандербільдів вирушали на підбій чужих ринків. Страйки – се бунти тих ландскнехтів, незадоволених суворою дисципліною, малою здобиччю і мізерною платнею. Зорганізувавшись у союзи, вони, як римські легіонери, проголосили в Росії свого генерала володарем держави або, отаборившись за своїми синдикатами в Європі, мов феодала у своїх замках, наклали важку руку на цілу державу і суспільність, руйнуючи її податками, законодавством, експропріюючи середній стан, селянство і ремісництво, плюндруючи приватну власність й ошадність трудового населення (легально – через парламент, нелегально – через радикально-масонських протекторів Ставиських), руйнуючи хліборобство й промисловість, підкоряючи приватним інтересам своїх груп цілу державну машину (урядовців, законодавців, учительство, міністрів), дістаючи від часу до часу великі охлапи (наприклад, у формі церковного добра). Величезну більшість нації, над якою прагнуть установити диктатуру, вважають за нижчу касту, погорджуючи нею як «буржуями» і «кулаками».

З самоволею середньовічних феодалів скінчила королівська влада, сполучившись із населенням, з третім станом, експлуатованим феодалами. Так постав абсолютизм. Тепер на наших очах той третій стан у величній марші на Рим у 1922 р., в боях на вулицях Берліна, Відня й Парижа показав, що він – маса, маса активна, маса, що має провідників, має ідеологію, що він – величезна більшість нації, що не хоче бути ні ландскнехтами Фордів, ні Блюмів. Коли Маркс писав, що «нічого важливого не стається в історії без насильства», то третій стан показав, що не думає терпіти, щоб сей рецепт на нім випробовували марксиста, що його сам зуміє застосувати, що диктатури міжнародної олігархії здолає протиставити диктатуру національну. Середній стан, до якого належить і селянство, підніс бунт проти новітніх феодалів, проти їхнього штабу – соціалістичної партії не під стягом монархічного абсолютизму, лише авторитарного фашизму.

Оборонитися перед цією новою силою в країні і в міжнародній політиці – ось прихований сенс останнього маневру комунізму. Ось чому плазує він перед Лігою, ось чому натякає на амністію, посилає «казанських сиріт» як парламентарів до табору Блюма, розпускає чутки про «зміну курсу». «В большом хозяйстве пригодиться всякая дрянь», – казав Ленін, у потребі і соціал-демократи на щось здадуться...

А може, до жодної зміни курсу у внутрішній політиці СРСР, хоч би тільки супроти соціалістів, не прийде? Можливо, що Совети волітимуть розбити собі голову, зберігаючи чистими свої принципи. Не виключено, що ліквідація червоного, як і колись білого царату, настане на Далекому Сході...

Але це не змінє факту, що під впливом фашизму наш соціалізм, соромливо й зизакуючи, простує в табір «єдиного фронту» – в табір трьох Інтернаціоналів: соціал-демократичного, комуністичного й жидівського. З розгромом соціал-демократії в Італії й Німеччині і з переходом її у Франції і Росії до комунізму всякі різниці між

⁴ Незабаром подамо його статтю про це в нашій журналі.

обома інтернаціоналами зникли. З цього моменту **наш соціал-радикалізм стає чинником виразно протиукраїнським.**

Злучені з II Інтернаціоналом, наші соціал-радикали (на спілку з «Robotnik-ом») своєю мовчанкою морально підтримують його капітуляцію перед комунізмом.

Через свою нагінку на гітлеризм, який Україні нічого злого не зробив, морально підтримують вони большевизм, який нам багато злого зробив.

Виступаючи з наказу II Інтернаціоналу в обороні жидівської буржуазії в Німеччині, змушені мовчанкою поминати політику тої буржуазії та її комуністичних протекторів в Україні (Агро-Джойнт, поміч у колонізуванні України своїми співвизнавцями тощо), радикали-соціалісти стають мимовільними оборонцями тих ворожих нам сил.

Засуджуючи разом із II Інтернаціоналом всяку збройну акцію проти совітського «союзу», дають тим самим тому «союзові» моральну санкцію й виправдання його політики на Україні.

Виступаючи як «пацифісти» проти Японії, не протестуючи проти совітського імперіялізму в Монголії, наші соціал-радикали підтримують російський імперіялізм, бо ж викинення ССРСР із Манджурії є викиненням його з **чужої, не з російської території.**

Кокетуючи з радикал-соціалістами Франції (Геріо і комп.), роблять рекламу силам, ворожим Україні.

Йдучи пліч-о-пліч із трьома Інтернаціоналами, масонерією і жидівством, наші соціалісти остаточно переходять у табір сил, виразно й активно Україні ворожих.

Наш соціал-радикалізм стає силою протинаціональною.

Так є. Жодне бідкання над долею «неньки України» по соціалістичних часописах ані плач над становищем «трудящого люду» тих, хто рівночасно є в компанії найзаклятіших ворогів того люду, нікому очі не замаже. Світ розколюється на два табори, для тих, що сидять між двома кріслами, місця не стане! Приступлення «Пшегльондів», Блюмів і Геріо до Москви, з одного боку, боротьба за радикальну зміну конституції у Франції і Англії у виразно фашистським дусі – найліпший тому доказ.

Хто підтримує совітську диктатуру в Росії, її панування на Україні та її союзників-соціалістів, хто намагається зміцнити вагу ССРСР на міжнароднім полі, той є в таборі реакції, до яких би «лівих» партій і світоглядів себе не відносив. Навпаки, сили дійсно революційні гуртуються тепер там, де кільчаться й ростуть ідеї, подібні до зроджених перед 1922 роком на Апенінським півострові.

«Праві» 1934 р. не є праві з-перед 1914-го. Тоді праві сиділи в палацах, а ліві виходили на вулицю. Тепер «праві» фашисти, «праві» гітлерівці, «праві» ляповці у Фінляндії, «праві» патріоти в Парижі, «праві» українські селяни на Київщині і Харківщині вийшли на вулицю, а поліцію і скоростріли виставили проти них «ліві», Факти, Фроти, Дзержинські і Бавери. Гра в старомодні етикети скінчилася, і не може вона і нашим соціалістам.

Тим більше, що сильно можна сумніватися, чи план «лівих» удасться. Міжпартійне перемир'я у Франції напередодні розбиття. Не далекий час, коли Тардье, Мартен, Петен і інші виступлять із невдалого кабінету Думерга, що підпав під впливи радикалів і масонерії. Вулиця знову заговорила. Нарешті, не вічний і Барту. Хай Совети трохи довше посидять над Леманським озером на кордоні Франції, а Париж хутко відчує нового сусіда і над Сеною. Бо ж, перемалювавшись в «охоронний колір» SFIO (франц. соц. партії), большевикам легше буде робити свою роботу. Франція, правда патріотична Франція, напевно, виступить проти сеї гри й не допустить, щоб большевизм панювався в ній так, як перед Гітлером у Німеччині й, мабуть, скоріше

покличе до влади *свого* Гітлера. Це один із можливих і для москалів несподіваних наслідків женевської ідилії. Рівно ж передчасно хвалиться Літвінов «своєю» Лігою Народів – Советським «союзом». І він, і ті, що його слухали, чудово знають, що не насмілиться він кинути на терези історії того «союзу», бо якби смів, то не Літвінов ішов би до Женеви, а Ворошилов – на Мугден, а Раковський – на Париж. Зрештою, не треба забувати, що Середня Європа не вся пішла під курателю Барту вже в блок держав Німеччини, Угорщини, Югославії, який отверезуючо діє на розпалені мозки соціалістів із Літвіновим та їхніх радикальних протекторів із-над Сени («Daily Mail» неслухно зараховує до цього блоку Польщу). Бо, незважаючи на останні посушення її дипломатії, Польща не є неприєднаною противничкою Росії, Версалю і Ліги, як є нею Німеччина і Японія. І в жоднім питанні не є так зближена до Німеччини, як, наприклад, в австрійським питанні Югославія, а в чеськім – Угорщина. Поза тим блоком є ще Велика Британія, яку думав випровадити в поле французький міністр закордонних справ, але яка спокійно й методично кусник за кусником нівечить всі його хитромудрі комбінації. А якраз обік крісла, на яким засів у Раді Ліги Літвінов, стоїть порожнє крісло Японії, далекої від ССРСР у Женеві, але дуже близької від нього на Далекім Сході.

Страх перед фашизмом привів соціалістів у московську Каносу, а Комінтерн – у женевську. Недалекий той час, коли неfortunні прочани повернуть туди, де відбувалася Каноса історична, до Риму як символу руху, на яким судилося найбільшій брехні нашого часу – соціалізові – поламати зуби.

Поки се станеться, треба твердо пам'ятати і ширити думку, що тепер **соціалізм і радикалізм опинився в таборі трьох Інтернаціоналів, у таборі протиукраїнським і антинаціональним**. Боротьба з сим табором і з «рідним» соціалізмом є одним із найважливіших завдань дня. Україна не постане, доки не буде знищена в ній гангрена соціалізму.

ВЕЛИКА БРЕХНЯ НАШОГО ЧАСУ

Велика брехня нашого часу – се демократичний соціалізм. Криваві два тижні в Астурії зайвий раз довели справедливість цього твердження.

Соціалісти Галичини не опускають ні одного числа своїх часописів, щоб не повідати «всім, всім» про «звірства» гітлеризму. І водночас обстають за «героями» Ов'єдо, що боролися «за справу демократії і соціалізму». Соціалізму – напевно, але демократії? Соціалісти Астурії підняли бунт проти уряду, що мав більшість у легально, на підставі загального голосування, вибранім парламенті еспанської республіки. Чи се значить боротися за демократію? І чи сміють ті, що *так* борються за демократію, протестувати проти «недемократичного фашизму»? Соціалісти Галичини твердять, що гітлеризм та італійський фашизм збудовані на насильстві, а всяке насильство гідне осуду. Але яким правом дозволяють собі виступати проти насильства ті, які виправдують ще огидніші, ще цинічніші насильства, яких допустилися соціалістичні інквізитори в Ов'єдо?

Адольф Фальжероль, самовидець червоної Бартоломейської ночі в Астурії, описує її в «Je suis partout» у трагічних і яскравих барвах. Астурія – се осередок еспанського гірництва, де є найбільше збаламучених марксизмом робітників. На чолі повстання стояли соціалістичні послі Кортесів: Амадор Фернандес і Гонзалес Пена та їхній колега Теодоро Менендес. Ось кілька сцен із цього повстання... Революціонери заарештовують директора копалень у Туроні Рафаеля дель Риего, того, що заснував заповогову касу для робітників, онука славного республіканця Риего, гимн якого став *Марсельєзою* еспанської республіки. У сей час убито трьох членів муніципалітету й одного священика. Риего ведуть на цвинтар до їхніх гробниць. Він хапається руками заграшованої рами, йому обгинають руки. Закривавленого ставлять під мур і розстрілюють на місці. Кількість убитих була така велика, що трупи просто скидали в річку. Один революціонер тягне на кінці списа голову старшини. Серед 13000 червоних змобілізованих із рушницями в руках є діти 14-х літ.

Щоб домогтися успіху, соціалісти Астурії допускаються часто «мак'явелістичних» методів: посилають до Мадриду брехливі депеші, що в Ов'єдо повний спокій. Се може спізнити прихід військ. Навпаки, через радіо оповіщають громадян Ов'єдо й околиць, що повстала ціла Еспанія та що соціалістична революція тріумфує.

Дальші геройські вчинки – підпал університету, театру, ліцеїв, мерії, палати справедливости. З монастиря домініканів витягають ігумена, катують його, напів-мертвого розпинають і спалюють його труп, інших ченців разом із монастирем висаджують у повітря динамітом. У малім селі Мунека змушують священика дряпатися на мур («Ти там будеш чудовою метою!») і стріляють у нього. До другого, який молиться за розстріляних над свіжою могилою, промовляють соціалістичні кати: «Молися, вони тобі віддячаться на тамтім світі!». Він молиться. Йому стріляють у спину, і він паде на трупи. Сплюндровано кілька банків. У відділі Еспанського банку зграбували соціалістичні борці за демократію 14400000 песетів. Подібні сцени відбувалися не лише в Астурії. Мовою соціалістичного органу в Галичині се називається, що «працюючі еспанці по-геройськи боронили свої права» («Громадський голос», ч. 40).

Ся вакханалія тривала два тижні. І тільки, змобілізувавши регулярну армію мароканців і літаки, вдалося здушити революту, піднесену *проти демократичного уряду більшості* соціялістами, прихильниками демократії і ворогами насильства!

Хтось міг би думати, що се вибрик засліплених, що се кривава практика, яку не апробують вожді і теоретики соціялізму. Хто б се твердив, помилився б. Перед нами статті відомого теоретика австрійської соціал-демократії Ото Бавера в «Kampf»-і та їхній коментар у «Der Neue Vorwärts» (4.IX.). Соціялістичні автори підбивають підсумки Віденської революції.

Вони гостро заявляються проти реформістів у партії, проти тих, які, навчені досвідом Берліна й Відня, відкликаються до розважності робітничого класу і стараються його стримати від гвалту і революції. Вони перестерігають «наївних», які вважають «теперішній поворот (гітлерівської Німеччини і Австрії – О. В.) у стан середньовічного варварства за стан переминаючий», який скоро мине. На думку «Vorwärts'a», се помилка, а коли вожді соціялізму піддадуться їй, то хіба заміняють Маркса і Енгельса на Толстого і Ганді. У «Kampf'i» твердить Бавер, що коли б не було Віденської революції, то, може, лишилася б при житті партія, але «не було б уже соціялізму мас». Лише Віденська революція «забезпечує соціялізмові життя в серцях і в мозках сотень тисяч пролетарів», забезпечує «рятунок соціялістичної ідеї». А «товариш» коментатор запитує: «Чи є соціялізм тою великою ідеєю, що обіцяє нам майбутнє, яка потрафить піврвати за собою маси, чи ні? Чи, може, соціялізм є тільки науковою комбінацією мудрагелів, цікавою лише для нашого мозку? Чи ми нічого не навчилися з великих чуттєвих вибухів нашого часу?». Соціялістичні автори протестують проти «утилітаристично-раціоналістичної психології просвітителів XVIII віку», яку засвоїли собі соціялістичні реформісти, і кличуть їх на шлях астурийських «товаришів». «Vorwärts» запитує: «як пояснити явище, що гітлерівський режим ...у масах класово свідомого пролетаріату ще має широку опору, яку не захитала навіть Бартоломейська ніч 30 червня? Чому в німецькій пролетаріаті, який більше потерпів під диктатурою, ніж австрійський, нема ні дрібки тої сили опору, яку бачимо по тамтій стороні Дунаю? Людям, які так вірили і так глибоко були зігнуті противником, якому ще вчора дивилися просто в лице, тяжче знайти свою давню віру, тяжче підвестися».

Бавер апелює до насильства проти гітлерівського режиму в ім'я *демократії*, хоч фактом є, що гітлеризм прийшов до влади як сила, що здобула собі *більшість* народу шляхом *демократичних* виборів, як сила, що, сам «Vorwärts» визнає, ще має опору в *широких верствах* пролетаріату!

Який глузд сього словоблудства? Глузд такий: коли Гітлер удається до насильства – палить марксіські книжки – се зле! Коли ж соціялісти вдаються до насильства і палять бібліотеки, університети, катедри і живих людей, – се добре! Коли шляхом демократії здобувають більшість і владу соціялісти, – се добре! Коли тим самим демократичним шляхом приходять до влади несоціялісти, – се зле! Соціялізм любить закидати противникам «готентотську мораль». Як назвати їхню мораль?

Подібну гру провадить соціялізм і у Франції. В ім'я демократії він насильно викинув науку релігії в школі тої країни, величезна більшість якої – віруючі католики. В ім'я демократії він хоче накинати країні волю кількох робітничих синдикатів. В ім'я демократії він противиться ревізії конституції, противиться референдумові, відкликові до волі суверенного народу, щоб могла безкарно робити свої гешефти радикально-соціялістична кліка скомпрометованих аферою Ставіського. В ім'я демократії, в ім'я свободи зборів розбивають соціялістичні палкарі збори антисоція-

лістів у Парижі, в ім'я свободи слова не дають говорити противникам комунізму, і в ім'я боротьби з «насильницьким фашизмом» Блюм плакав із люті, що уряд не пішов за його радою, не змасакував 6 лютого на Площі згоди, так, як хотілося його соціалістичному серцю, паризький народ, який кричав: «Геть злодіїв!».

Останні події в Німеччині, Франції, Іспанії (не кажучи про Росію) здерли маску з демократичного соціалізму. Вони показали, що кожнісінька фраза соціалістичної доктрини й агітки є брехнею: і фраза про засаду більшості, і фраза про пошанування волі народу, і фраза про боротьбу з насильством, і фраза про те, що соціалізм «виборює авторитет засадам загальнолюдської етики в *практичній* житті» (Пушкар. Націоналізм. – С. 126). По сих досвідах соціалізм остаточно встав перед нами як велика брехня нашого часу.

Оскільки мужніші і відважніші є ті, що чесно кажуть те, що думають, ті, що одверто борються з великою брехнею нашого часу.

CUIUS REGIO (Новорічні думки)

«Кажуть, люди шукають миру. Але чи се правда? Кажуть же, що вони шукають і свободи. Я кажу ні, люди шукають миру в час війни і війни в час миру. Вони шукають свободи під пануванням тиранії і тиранії, коли вільні»¹.

Слова, що відкривають глибокий сенс цілої повоєнної історії людства. Рівночасно – сенс тої трагікомедії, яку переживає наше провансальство. Його вірою був «поступ», безнастанна еволюція свободи і безнастанна еволюція пацифізму. Коли ж той «поступ», злет угору виявився злетом спіралі, коли, замість утопії, настало те «нове Середньовіччя», провансальство втратило голову. Ні большевицька тиранія, замість свободи, ні «свята війна» комунізму, замість вічного миру, не відкрили очі провансальцям. Старі учні аполітичного українства, вони здіймали до нового тирана одну молитву – «Хліб наш насущний даждь нам днесь!». А зрештою – «Да прийдець царствіє Твоє». На їхньому жаргоні се звучало: нам все одно, який прапор буде в Києві віяти, аби кілька крісел в Академії наук чи в ІНО, чи в редакції «Червоного Шляху», ну, і мова із землею (урожай – кесареві). Думали врятувати Пенатів, свої «національні святощі», вбогі домашні вівтарі своєї вбогої релігії за ціну визнання влади Леніна. Думали відділити, як за добрих старих часів драгоманівщини, *religio* від *regio*. Забули, що ми, без жартів, увійшли в часи нового Середньовіччя з його засадою: «*Cuius regio, eius religio*»².

По завзятих змаганнях нової релігії протестантизму з католицизмом, низка постанов – Шпаєрська (1526), Аугсбурзька (1555), Вестфальська (1648) – в ширшій або у вузкій сенсі застосували засаду, що володар має право визначати релігію своїх підданих або примусити їх вимандрувати. Подібне настало по Версальським мирі, подібне настало в большевицькій Росії, розуміючи тут під «релігією» її особливу відміну, «національні святощі».

Давніше культ рідних Пенатів не входив у конфлікт із культом кесаря, як культ «руської мови» в Галичині – з культом австрійського цісаря. Але й кесар ласкаво не зачіпав Пенатів, щоб лиш рівночасно поклонялися його статуям. Тепер усе змінилося. Державні новотвори не мали за собою ні традицій Романових, ні Габсбургів. Їхня *regio* була новою ідеєю. Вона ще не знайшла для себе безоглядного послуху. Тому й не могли дозволити, щоб по різних гетах паношилися інші ідеї, інші «святощі», інші боги, хоч би й лише домашні. За Кальвіна віруючі користали з далеко меншої свободи сумління, ніж за католициства. Так само за большевизму в порівнянні з царатом. За Кальвіна гніт над різновірцями і над свободою думки був далеко сильніший, аніж за папи Лева Х. Так само за большевизму в порівнянні з режимом, який він заступив.

Передвоєнні держави не раз залишали «невірним» звичаї і мову для домашнього вжитку. Офіційно їх не визнавали, коло їхніх впливів обмежувалося на геті. Але зате це гето було, дійсно, *своє*. У нім панувала дійсно *своя* віра і пастирі, а Пенати – нехай малі і дрібні – були теж, на правду, свої, до них не сягала рука кесаря. Царат не визнавав української мови, але тією мовою виходили книжки і преса, нехай надхнуті

¹ Miguel de Unamuno. Die Agonie des Christentums.

² Чия земля, того й віра (*лат.*).

вузьким провінціалізмом, але такі, якими їх хотіло бачити тодішнє українство, а не якими їх хотіти бачити тодішні володарі. Regio було одне, religio – друге. Уявімо на хвилинку, що стара передвоєнна київська чикаленківська «Рада» була не такою, якою її знаємо, а точною українською копією «Кієвлянина» (що був таким самим малоросійським органом, як київські «Вісті»), і нам встане перед очима цілий велетенський «поступ», який зробила уніфікаційна державницька ідея по війні в напрямку до вестфальського «ідеалу»...

Перед війною ми бачили конфлікт між державою і «вірою», що не раз приймали брутальні форми: придушення угорського повстання Австрією в 1849 р., здавлення польського повстання Росією в 1863 р. Але здавленням справа й кінчалася: поконана «віра» ховалася знову в гето, з якого видобулася, і переслідування кінчилося. Тепер справа змінилася. Переслідуваній «вірі» не дають спокою навіть у геті. Один із достойників монархічної Росії, що був свідком української революції 1917 р., бідкався: «А я все казав, не треба було дозволяти малоросійського театру!».

Бідне, обмежене, замкнене у вузькі рамки своєї «релігії», передвоєнне українство за першої нагоди видвигнуло жадання власного regio. Коли не хочемо, – вирішили большевики, – повторення сього, мусимо знищити і його «релігію». Неофіційна «віра», нехай для домашнього лише вжитку, показалося, могла привести до грізних непорозумінь. Многість «вір» була прокляттям і російської, і чорно-жовтої монархії. Сьому треба було зарадити. Як? Метода чоловічої атаки не вдалася б. Треба було розкласти її зсередини, вдертися до замкнутого гета, детронували чужі Пенати. Але зайд гето до себе не впускало. Спосіб на се, ще перед большевиками, знайшли отці-єзуїти. Єзуїтський місіонер Роберт де Нобілі, небіж кардинала Беларміні, вирішив приєднати до своєї релігії Індію. Кастою, яка найбільше опиралася наверненню, була, очевидно, каста браманів. Що було з нею робити? Нобілі не надумувався довго: з вовками жити – по-вовчому вити. Треба було з'єднати насамперед їхнє серце і волю. Отже, він виступив перед ними сам, як браман, з тюрбаном на голові і дерев'яними сандалями на ногах, як свій, якому, річ природна, більше вірили. Щоб повернути їх на свою віру, він сам, про людське око, навернувся у їхню віру. Як Затонські і Скрипники, які нагло заговорили по-українськи, запровадили культ (пристриженого) Шевченка й «українізацію»... Сей геніальний фортель навернув многих індуських браманів на католицтво, а многих українських браманів – на большевицьку віру. Подібно по революції Лютера католицька реакція, що досі нехтувала рідною мовою пастви, зрозуміла, якою об'єднувальною силою є німецька мова і якою пропастью відділяє вона лютеранів від Риму. Щоб привернути до себе серця збунтованої пастви, єзуїти зачали послугуватися її мовою в проповідях, у полемічних трактатах. Як католицька, так поступала і большевицька реакція, коли зворохобилася проти московського Риму Україна. «Щоб наблизити своїх панотців до їхніх овечок, Ришельє теж радив їм промовляти молитви народною мовою (що було звичаєм у реформістів) замість промовляти їх по-латині»³. Для тої ж мети вживали народної мови і большевицькі провідники, в'їжджаючи на троянським коні на Україну.

Пробувала вдертися в чуже гето ще царська Росія. Пише про се Кухажевський: «За Олександра II по 1863 р. постала гадка зросійщення католицтва в Росії через покликання духовенства з інших слов'янських католицьких країн, яке б навчилося по-російськи на те, щоб розщепити два первні – національно-польський і релігійно-католицький»⁴.

³ Auguste Bailly. Richelieu. – Paris, A. Fayard.

⁴ J. Kucharzewski. Od białego caratu do chervonego. – T. IV. – С. 27-33.

Що се значить «зросійщення католицтва через покликання духовенства з інших слов'янських країн»? Те, що держава не задовольнялася вже замкненням чужої віри в геті (вона й там була йому небезпечна). Не можна було «дисидентів» залишити, хоч би навіть у вузькім колі їхньої віри для домашнього вжитку, власним пастирям. Хотілося дати їм своїх, дати «дисидентам» свою єрархію як етап до накиннення їм своєї «віри». Давні уніфікатори не журилися гетом «недовірків». Теперішні приходили до нього, перебрані за друзів, з тайним наміром знищити їхні вітварі, що мали завелику кристалізаційну силу серед «овечок», що їх треба було позискати для Москви.

Що було проектом перед 1914 р., стало тепер практикою. Настановляючи до Української академії наук, до КП(б)У, до КПЗУ, до українських журналів і часописів своїх Куликів, Постишевих і Кагановичів, свою єрархію, большевизм перепроводжував щось на зразок «зросійщення католицтва», зросійщення української національної віри, її московського тлумачення. І тою ж метою – покликанням неукраїнського, чужоплемінного, партійного кліру, зняряддя в руках Росії. Там розходилося про «розщеплення двох первнів – національно-польського і релігійно-католицького», тут – про розщеплення первнів: українського духом і змістом та українського лише формою.

З релігією большевикам не повелося («жива церква»). Але на інших ділянках пішло гладкіше: в просвітних, економічних, культурних установах, у літературі, в політиці – скрізь настановили нову єрархію, єрархію кесаря, або залишили рідну, але освоєну, скастровану. Замкнутість гета зникла.

Там, де за монархії, за царату йшли напوماцки, пішли тепер за системою. Хоч існування цієї системи навіть не припускали вибрані нею для вівісекції кролики. Прийшла доба незнані досі уніфікації, уєдностайнення, але сполученої рівночасно з афішуванням своїх симпатій для «браманів», яких треба було повернути. Давніше свободи було більше, афішування – менше. Тепер навпаки. Такі назви новотворів, як СССР, CSR, королівство SHS (Югославія), були символічними назвами для нової системи. Назви голосні, але в суті речі за першою ховалася давня велика Росія, за другою – Чеська республіка, а за третьою – давнє Сербське королівство.

Ми, сучасники цієї зміни, несвідомі цілого її значення. Те значення щойно тоді зрозуміємо, коли пригадаємо (хто може пригадати) часи передвоєнні. Цілу своєрідність нової системи найкраще уявимо собі, коли перенесемо (в уяві) її діяння на передвоєнні часи. Отже, коли б ся система, яку царат щойно пробував і в якій проектував «зросійщення католицтва» або зросійщення пробудженого українства (Почаївська акція), існувала вже тридцять літ тому, тоді, наприклад, українські послы в Думі не творили б окремого клубу, а входили б у клуб «Саюза русскаво народа» або «октябристів» – російських монархістів.

Коли б ся система діяла вже тоді, то в українських клубах (як тепер у «Сельбуддах») висіли б портрети «обожаємаво монарха» (як тепер Сталіна). «Просвіти» видавали б не Грінченка й Франка, а український переклад творів Победоносцева, теоретика царської ортодоксії Бухаріна. А старий «Літературно-науковий вістник» у 1909 р. присвячував би окрему книжку на честь Петра I в роковини Полтавської побіди над «інтервенціоністами», що хотіли закріпачити визволений царем український народ (як тепер різні «Червоні шляхи» святкують роковини перемоги російського комуністичного уряду над «українською контрреволюцією»...).

Шевченка вільно було б славити, але винятково як предтечу в жидівській справі «Саюза русскаво народа», а в справі слов'янській – як ідеолога царславного слов'янофільства (як тепер із нього роблять комуніста).

Відомо, яке становище зайняло українство до японсько-російської війни 1904-1905 рр. Отже, коли б тоді діяла не царська, а нова система, київська «Рада» містила б гімни про «нашого славного вождя», генерала Куропаткіна (як тепер Ворошилова). А українських письменників затягли б до департаменту літературних справ, у яким, наприклад, Коцюбинський діставав би директиви, що і як має писати, в яким Лесю Українку скартали б за «ухил» в її «Оргії», а Кониський і Грінченко, напевно, скінчили б так, як Хвильовий.

Рідні Пенати, які стерегли українську культуру, літературу, політичну ідеологію, мусили б або зникнути, або пустити обік себе і над собою чужих Юпітерів, перестали б бути своїми, стали б чужими. Мрії Драгоманова наповнити свободу культури своїм рідним змістом виявилися б оманю ще скоріше, ніж се настало в дійсності. Українському Кандидові не вдалося б плекати свого городця... Він став би чужим.

Коли б нова система взаємовідносин між regio і religio панувала за царату, ціла соборна Україна обходила б акт Переяславської угоди, а Єфремову невільно було б безкарно нападати на «русотяпів» і «великодержавних шовіністів», якими тоді, замість Ларіна, були б В. Шульгін і Піхно. Мусив би зробити привселюдну покуту за їх образи і за образу «всесоюзної родини»... А що було б при святкуванні 300-ліття дому Романових? В українському клубі мусила б відбутися урочиста святкова академія, якийсь тогочасний Хвиля промовляв би про добродійства династії для України і спеціально про «незабутній акт» злуки братніх народів в 1654 р., коли великий цар «отторженная возвратих»...

Вигадки? Вигадки, які стали дійсністю в наш час.

Давніше злочини робилися лише, коли хтось зробив щось, тепер також, коли хтось щось занедбав. Давніше кесареві вистачало, що «недовірки» не заклошували урочистих церемоній віддання йому шани. Тепер від недовірок жадають не лише абстиненції, жадають, щоб ішли і співали совітське «Боже, царя храни». Жадають, щоб на привітання Торквемади з далекої Москви, коли він в'їздив до Києва, всі часописи виявляли радість і трицентиметровими буквами чистою українською мовою, як тепер київські «Вісті», друкували: «Добро пожалувати!».

Давніше і подумати не можна було б, щоб Бенеш у якійсь «австро-чеській книзі» видавав біографію Франца-Йосифа чи барона Еренталя, що прилучив Боснію до двоєдиної монархії. Тепер у «чесько-українській книзі» пише біографію Бенеша п. Г. Омельченко, і всі тішаються.

«Православіє, самодержавіє і народність» у ССРСР не сміють бути наражені на образи. Не встане *проти* них не бути, треба галасливо, з захопленням бути за них. Хто не визнає їх, хто мовчить, мусить каятися і вибити вказане число поклонів. Спеціальні цензори (Кулики й Хвилі) вважають на їхню кількість і на те, чи йде голосна луна.

Давніше не треба було лукавити. І Куліш, і Квітка, і Драгоманов, написавши гимн цариці, «Листи до любезних земляків» або «цареві-освободителеві» чи «братові-москалеві», віддавши кесареві кесареві, спішили в свої катакомби, де перед божками українофільства запалювали свої лампадки. Їм не раз щастило довести, що між тим «божим», яке чинили вони, між їхнім культом і «кесаревим» нема суперечності. Тепер різні Глінки, Річицькі, Вишні, Яворські могли садити не знати які акробатичні фокуси, щоб погодити свою religio з «общесоюзним» regio, щоб довести, що українство, бодай у вузькій сфері домашнього вжитку, не шкодить кесареві, – сього було замало. Треба було до крові розбити собі чоло перед червоним аналоєм, треба було висповідатися не тільки з «тріхів вольних і невольних», але й – досягнення комуніс-

тичної теології – ще й недоконаних і незадуманих навіть; треба було проголосити марними ідолами своїх локальних божків, виректися їх, мов сатани.

Давніше бодай кара за гріх звільняла від сервілізму. Навіть найбільший фантаст не може собі уявити, наприклад, щоб у день іменин Миколи II в Лук'янівській тюрмі в Києві збиралися в'язні на віче, щоб засвідчити свою вірність і пошану династії. Хто б сказав, що таке можливе, того взяли б за божевільного. Тим часом совіська дійсність дає безконечну чергу подібних сцен. Чи в Соловках у річницю нового самодержав'я не уряджують віча, на яких апологетами большевизму виступають люди, заслані ним у біле пекло? Вони не тільки не мали права навіть там визнавати свою віру, а мусили визнавати чужу, з якою боролися.

Шевченкові Микола I заборонив читати і писати. Але великий в'язень Росії міг, бодай у душі, леліяти мрію повернення, мрію помсти, міг не упокоритися душею («Караюсь, мучуся, але не каюсь!») і ждати. Нові кесарі такою карою не задовольняються. Заборонити читати й писати? Наївність. Робітникам пера на Україні тепер не забороняють писати, їм *наказують* писати: про «великого учня Леніна», про «найбільшого учня Леніна», про «геніяльного учня Леніна», про «найдостойнішого спадкоємця та сподвижника Леніна», – цілий акафіст, текст якого знаходимо у компетентного автора⁵. Не раз той примус писати такий страшний, що лише револьвер може від нього звільнити, як Хвильового.

І не лиш акафіста жадають. «Боги спрагли крові», не лише фіміяму. Коли Багров убив прем'єра Столипіна, «Рада» осудила сей акт, з яким не солідаризувалася. Але чи посилали українці делегацію до генерал-губернаторського палацу, щоб жадати крові убійника? А подібні речі робляться з нагоди замордування Кірова, коли інтелектуальна еліта країни жадала голови не тільки убійника, а й усіх можливих і неможливих його товаришів... Новітня система не терпить атеїстів ані байдужих.

Коли палили Гуса, немудра стара бабуся підкинула жмут галузок до кострища, щоб ліпше горіло. І тоді з уст конаючого впало знане слово: «O sancta simplicitas!»⁶. Се була віруюча, яку огорнув щирий релігійний шал. Тепер сей шал став обов'язковим у СССР як доказ політичної бездоганности. Тепер там при кожному кострищі повно таких баб обидвох статей, які кричать: «Мало!». Одні (їх менше) – з шалу, другі (їх більше) – з підлости. Жюльєн Бенда пише про «зраду» інтелігенції, про «зраду клерків» (*trahison des clercs*). Не там він її шукає. Ось тут – серед тих, що перед кожним Пилатом кричать: «Розпіни його!», серед тої совітської «еліти», зведеної до позему безсловесної худоби, треба шукати тих зрадників, які забувають про найсвятіший обов'язок «клерка» – підносити голос проти несправедливости... Змусити наших «клерків» зрадити свої «святощі» для кесаря, спідлити їх – перше завдання тої системи, найбільш стильовим виразом якої є СССР.

І се зрадництво йде божевільним темпом уперед. Бо перша мета нової системи – власне розкласти той «клір», що повнить службу при рідних вітварях, що підтримує негасимий вогонь коло рідних Пенатів, скаптувати їх для себе. Слуги Риму з німецькою мовою каптували збунтованих проти Риму німців. Слуги Лойоли тюрбаном і сандалями каптували ворожих своїй вірі браманів. Слуги царської Росії – католицькими, але чужими пастві, а вірними їй пастирями каптували прихильність католицької пастви. Слуги большевизму – от тими земляками, що підкладали галузки під кострища, отими Куликами, Хвилями, Затонськими і Скрипниками каптували запаморочену нашу паству. Коли ж бракувало Затонських, наставляли власну

5 Петро Дереш. Карійська гребля. – Львів, 1934.

6 Свята простота (наївність) (*лат.*).

ерархію, перебрану за «тутешніх». Але перебрані в тюрбанах, увійшовши як свої до гета – нові апостоли були неблаганні. Бо щойно ліпити докупи доводилося їм те, що в Австро-Угорщині, в Німеччині, в Англії було зліплене кількасотлітньою працею володарів.

Одній пані зі Східної Європи, що приїхала до Англії, листоноша повернув її листа, бо марка на ній із обличчям володаря була наліплена догори ногами. Листоноша скартав анархістку і повчив її, що в Англії шанують короля Джорджа і чіпляти його світлини догори ногами невільно. Атракційна сила ідеї (старих держав) в Європі, власне, була того роду. Не треба було там ЧеКа, щоб підтримувати пошану до короля Джорджа і кількох сотень мільйонів його підданих. У новотворі – в ССРСР, де не лише світлину «обожаємого вождя», але і його самого охоче почепили б десь догори ногами, треба героїчних способів, щоб утовкти в голови підданців культ володаря. У день шлюбу князя Кентського в Лондоні мільйони людей зі столиці і провінції залягли вулиці Лондона, щоб приглядатися до весільного походу. У новотворі ССРСР, де вузли між підданими і «володарем» свіжі і не безсумнівні, підданих зганяють силоміць до мавзолею нового фараона на Красній площі. Там, де в усіх і в кожному сподіваються зради, там не може бути свободи навіть у дрібницях, навіть у «домашнім вжитку», навіть у домашнім культі. Новотвори не можуть нехтувати гетом, мусять влізти туди і там поставити погруддя диктатора.

П'яні успіхом, вони топчуть муринів зараз же по тім, як тамті сповнять свою службу: Юліян Бачинський, Антін Крушельницький, Петро Дідушок, недавно занесені на чорну дошку большевизму, щоб заступити їх уже зовсім свіжими. Але їхня мука безплідна.

Путь на Голгофу велична тоді,

Коли тямить людина, за що й куди вона йде...

Їхній приклад – тих, що випадково заблукали на Голгофу, приклад ліквідованих «святих простот», – найстрашніший аргумент проти їхнього ставлення до вестфальської розв'язки. Нова вестфальська система погодження «релігії» з регіо різниться від старої: остання дозволяла «дисидентам» думати дуже обмеженими категоріями, але ці категорії були *свої, рідні*; перша – число тих категорій розширила (хохлам вільно стало писати не лише про «чорний пар та плодозмін», «про сухоту на рогатій худобі» чи про Гриця, але й про світову політику, світову революцію, про устрій держави), але ці «розширені» категорії були *чужі*, накинуті, прописані згори. Це була повна нівеляція. Прагнучи до неї, нова система базується на каптації «кліру» недовірок, на заміні його своїм, на узгідненню віри тих, що в геті і поза ним, і на регламентації всіх виявів життя, навіть для «домашнього вжитку», на наповненні його своїм змістом, на не лише фізичнім зламання опірних, але і їхнім психичнім переробленні.

І давніше кесарі стреміли визначати «релігію» своїх «овечок», але залишали їм свободу у вузькім колі їхнього життя (преса, кооперація, література, партії, «клір» були на Україні свої), навіть за царату. Одні тим задовольнялися, другі сподівалися, що «поступ» приведе до розширення їхніх прав, прав гета. Наші часи (і большевики) показали, що це – утопія, розвіяли оману рівноваги «кесаревого» і «рідного».

Ось чому треба все твердити про внутрішнє переродження людини. Щоб могла опертися вестфальській системі, щоб шанувала свою релігію і Пенатів, не впускала чужого «кліру», щоб не дозволяла своєму розкластися, щоб не дала себе збаламутити «тюрбанам», щоб не дала себе звести до ролі Гусової «святої простоти». У масовім прищепленні комуністичної віри українцям, у масовім переселенні жидів

на Україну, а українців – на Сибір, у масовім виселенні греків із Туреччини і турків із Греції бачимо, що засади Вестфальського договору застосовуються і в наші часи відновленого Середньовіччя.

Боротися з тим можна лише так, як боролися ті, що жили в часи *першого* Середньовіччя. Одним із них був Лютер, який боровся не проти надужити пануючої релігії, а за нову віру. На райхстагу у Вормсі, коли з'явився перед блискучими зборами, перед цісарем і папськими делегатами, Лютер «звмпив», як сказав би Стороженко, зняковів. Бачачи його таким, цісар Карло сказав: «Сей чернець не зробить мене єретиком». Цісар правильно оцінював оборонну силу якоїсь віри – не силою слова її докторів, а їхньою силою духа, зятятістю, фанатизмом, якого спершу в Лютера не спостеріг, але який той мав. І лише завдяки тій силі Римові не вдалося знищити протестантство в Німеччині. Великим противником «єреси» був кардинал Ришельє. І він не пактував із гугенотами, лише змагав до тріумфу своєї віри. І він знав, що стара віра встоїться лише силою духа своїх пастирів. Тому першою його журбою було змінити спосіб рекрутації священників, скасувати номінації з протекції. «Він тримав хрест трохи на фасон шаблі, як полководець, він жадав від своїх співробітників, щоб вони були, як він сам, войовниками, вояками віри, не ловцями посад». Він забороняв вірним бути присутніми при церемоніях ворожого культу, читати книги того культу. Сею, сказали б тепер, «нетерпимістю» він осягнув того, що протестантизмові не вдалося вдертися до Франції⁷...

Пастирів, «клерків», сповнених таким духом, яким був сповнений Лютер і Ришельє, – ось кого потрібно в наші часи нового Середньовіччя. Потрібно клерків, які ведуть паству, а не дозволяють їй стати «овечками» чужих магів; клерків, яких не здурять «тюрбани» ані переконають аргументи, якими переконували «великого єретика» в Констанці. Потрібний цілковитий переворот у психіці і в рекрутації «клерків», у їх доборі, потрібне те, про що я писав у статті про «орден і партію». Бо ті «клерки», яких підгодувала собі на Україні Москва, нашої «віри», наших «національних святощів» не врятують, восхваляючи совітське.

*Cuius regio, eius religio*⁸.

Хто не хоче змінити одне, мусить змінити друге. Страшна дилема нашої доби.

⁷ Auguste Bailly. – Op. cit. – P. 43, 46.

⁸ Чия земля, того й віра (*лат.*).

БУНТ МОЛОДІ (Ферменти в ССРСР)

Відомо, як зреагувала Москва на убивство Кірова. Коли в цілім світі залунали голоси обурення, Карл Собельзон-Радек писав в «Ізвестіях»: «Наша гуманність, наша любов людськості така, що воліє розстріляти, коли треба, кількадесят, навіть кількасот із білогвардійської наволочі, яка пробує саботувати справу миру, аніж дати терпіти мільйонам робітників і селян. Чи ви се зрозуміли, кохані панове? Можете вити, як хочете, голосно, – караюча рука пролетаріату ні на хвилину не зупиниться у своїй праці».

Се звучало б дуже самовпевнено, коли б та «караюча рука» була дійсно рукою пролетаріату і коли б впала на «білогвардійську наволоч». Але ніхто краще від самого Радека не знає, що так не є. Не є це рука комуністичної партії, яка вдає, що представляє волю пролетаріату. Бо з многими партійцями – з Раковським, Скрипником, Зінов'євим, Каменєвим і Троцьким (щоб назвати тільки найважливіших) – та «рука» розправилася не згірше, як з «білогвардійською наволоччю». Є се рука *кліки*, в яку виродилася колишня – будь-що-будь – масова партія, що править російською імперією. А б'є вона не ворогів класових, а «своїх людей».

Репресії проти своїх-таки партійців – найкращий тому доказ. Совітська преса, хоч і плете всім набридлу байку про змову контрреволюціонерів, але сама в се не вірить. За одного Кірова «в порядку червоного терору» страчено понад 120 осіб (большевики були завжди противниками індивідуального терору і завжди прихильниками масового). З кого ж складаються ті 120? З кого складаються заарештовані у зв'язку зі справою Ніколаєва? *Головно з молоді*. У віці від двадцяти до тридцяти, найбільше тридцять пару літ, себто з людей, яким під час вибуху большевицької революції було найбільше 13 чи 15 років. *Який зв'язок ці юнаки могли мати з «контрреволюційною наволоччю»?* Який зв'язок зі «старою Росією», яку ледве зі споминів дитинства собі пригадують?

Се були переважно люди з партійним білетом (річ нелегка в ССРСР!), отже, свої, а не жодні білогвардисти. Видко се і з їхніх імен або походження. Був свій Ніколаєв, син робітника, який убив Кірова – сина диякона, людину контрреволюційного, заказаного для большевиків походження (про се совітська преса ні звуку). А інші? Ейсмонд – чекіст, Нефьодов – активний соціал-революціонер, колишній політичний каторжанин, П. Дідушок – чекіст, Д. Фальківський – чекіст. Були це, отже, порахунки зі своїми. Поминаючи таких людей, як Крушельницькі, які і в гадці не мали бунтувати проти своїх панів і які, мабуть, відпокутували за таємниці, які їм необережно повірив Лапчинський, – усі бунтівники, вплутані у справу Ніколаєва, були *свої люди, партійці і переважно – молодь*.

Ось що треба насамперед ствердити в цій справі.

Ще одна цікава обставина вказує на той самий факт, що змова постала в середовищі совітської молоді. У часі, коли стався замах Ніколаєва, – радив у Москві з'їзд комсомолу. І зараз, як зачалися репресії, зачалася й велика «чистка» в комсомолі і в вузах, себто знову ж таки – серед молоді. Що є комсомол? Се упривілейована частина совітської аристократії. Та її частина, серед якої рекрутується гвардія режиму, на

якій режим буде всю свою будучину. Переробити старих Совіти давно відмовилися. Але виховати собі нове покоління, зробивши з сього виховання монополію, – ось була мрія і Леніна, і Сталіна. На плечах комсомолу лежало ціле совітське «будівництво». Для всякої «ударної» кампанії – тракторної, промислової, хлібозаготівельної – мобілізували насамперед комсомольців; комсомольці користувалися всілякими привілеями. І незважаючи на це, здавна вже з тривогою спостерігали в партії **втечу з комсомолу**. Наприклад, Дніпровська організація Київського комсомолу, яка в січні 1933 р. мала 33259 членів, в липні налічувала вже тільки 25469 («Ізвестія Ц. К. Комсомолу», ч. 19, 1933). Подібну втечу вказують статистичні дані по інших районах. Совітська гвардія покидала свій пост... Стикаючись у щоденній праці з правдивою совітською дійсністю, обсервуючи її не з Кремля і не з вікна салонки, вона пізнала цілу абсурдність, нездійснимість совітського «планування» і шукала рятунку в дезерції. Остання чистка в комсомолі й у вузах показує, що активніші члени комсомолу зачали шукати рятунку вже не в пасивній дезерції, а в активнім протесті.

Але про участь у змові молоді свідчать ще й інші факти. Улітку 1933 р. в Москві і Петербурзі ГПУ відкрило «терористичні групи» серед комсомольців. Се були юнаки, що мали 16-17 літ. Багацько з них тоді заарештували. Тепер серед 66-х розстріляних у зв'язку зі справою Кірова знайшлися оті заарештовані колись комсомольці.

Що закидає большевизм своїй гвардії? Пересякнення релігійним духом, брак доброго знання Марксової доктрини, ну і те, що до сеї гвардії вдерлися «класово ворожі елементи». Щодо останнього, то се очевидна нісенітниця, а розуміти її треба так, що в комсомолі звили своє кубло не класово ворожі **елементи**, лише класово ворожі **думки** або ще краще – думки, ворожі партії.

Яскраве світло на настрої в Комсомолі кидає сама ж большевицька преса. «Кожного разу, – читаємо там («Вісті», 24. XII. м. р.), – коли проти партії виступала та чи инша опозиція, вона завжди намагалася протиставити комсомол партії, використати молодь у своїх антипартійних цілях. Так було з троцьківською опозицією, зінов'євською опозицією і з правими опортуністами». Чи йшлося про питання будови соціалізму «в одній країні», чи про політику індустріалізації, ставлення до села, політику Комінтерну, – в усіх тих питаннях і в їхній розв'язці жваву участь брала молодь. І дивно – завжди займала становище опозиційне до «генеральної лінії» партії. Завжди опозиції вдавалося «отрутою зневіри в наше майбутнє, у переможне будівництво соціалізму... отруїти комсомол. Не вірячи в силу робітничого класу, у її здатність притягнути мільйонні маси селянства до соціалістичного будівництва, злякавшись труднощів, пасуючи перед ними, вони (комсомольці й опозиція – *О. В.*) кидалися на всі боки»: то хотіли «осідлати» мужицьку стихію (як Затонський), втягнувши всю її до комсомолу, то відкидаючи її зовсім. А в зв'язку з тим ішло «переродження комсомолу, захлищення його буржуазною стихією». Це «переродження» виявилось в тім, що серед Комсомолу появились «анархістичні і напіврозкладені елементи», незадоволені «пролетарською дисципліною». Себто попросту ворожі партійній кліці. З сього скористала опозиція, яка втягнула молодь у свої ряди і яка в Петербурзі, наприклад, забороняла тій молоді «обговорювати і вивчати ухвали XIV партійного з'їзду» та «поширювати партійну літературу». Аж нарешті «жалюгідні, мерзенні охвістя, все більше й більше морально розкладаючись, ...вдалися до останнього брудного засобу всіх шумовинь капіталу – **до тероризму**». Отже, авангард революції, що вживав терор над селом і ворогами Совітів, був надією партії, її майбутнім, тепер, коли виступив із тою самою зброєю проти партійної кліки, став шумовинням капіталу: з одного дня на другий...

Але суть незадоволення молоді, її бунту большевицька шмата віддала правильно: молодь большевицька, вихована самим большевизмом, **утратила віру і в комуністичну ідею, і в Маркса, і в Сталіна, і в партію, і в цілий режим, і в революцію світову**, і «в одній країні». Стикаючись із совітською дійсністю, комсомольці побачили, що все в партійній політиці є брехня. Брехнею є обіцянка раю; брехнею – п'ятилітки, нема предметів «ширпотребу», знищено худобу, зруйновано транспорт; брехнею – виклик капіталізму і війна з ним, бо хто воює з ким, не вдається під його опікунчі крила, як Совіти в Лізі Націй; брехнею – міць Червоної армії, яка скапітулювала перед Японією; брехнею – і миролюбність Москви: в її імені писав один молодий совітський поет: «Я за мир і негайно! Потреба ясна... Пайка хліба на трьох!». Всю цю облуду з-за димової заслони партійного словесного тромтадратства побачили комсомольці. Звідси їхня зневіра.

А другою стороною медалі було правдиве психічне переродження верхівки партійної кліки. Не можучи дати плебсові хліба, рапем¹, кліка рішила дати йому сірцenses, видовища й забави. З почину згори партія віддалася шалові забав. Обходить всілякі роковини: «визволення Царицина», «декрету про ліквідацію неписьменности», «75 літ з дня уродження Б. Шоу», до того ж мусить бути вино, танці і «профвакханки». Все се, щоб довести, що «лозунг» Сталіна – «зажиточная жизнь» у соціалістичній суспільності – виповнений («Последние новости», з совітських часописів). Але комсомольці бачили, що ці вакханалії – це був пир під час чуми. І це ще збільшувало їхнє огірчення і без того розпечене до білоти на тлі провалу «соціалістичного будівництва».

Про дражливі питання совітської дійсності молодь дискутує, дискутує у вузах, у комсомолі, потайки, в інтернатах, де провадяться «жаркіє спори»:

– Коли жилося ліпше: перед першою п'ятиліткою чи тепер?

– Шкода говорити! Погляньте на себе, ми ж усі ходимо голодні й босі!..

І совітський часопис – звідки беремо се – додає свої коментарі: «У кімнаті сиділи комсомольці і... мовчали. Як це могло статися? Чому вони мовчали? Тому, що вони беззбройні, тому що в цілій низці питань, гострих, хвилюючих, комсомольці **пливуть за течією, піддаючись наймінливішим настроям**. Тому, що багато комсомольців, не вмючи роз'яснити ці питання, оминають їх мовчанкою».

Трагічне ствердження! Трагічне, бо авангард, еліта, яка перестає вірити у свій кастовий кодекс, перестає бути елітою. Трагічне, бо еліта, яка «пливе за течією» і «піддається чужим настроям», з еліти стає масою, юрбою, плебсом. Трагічне для совітського режиму тим більше, що «зрада» совітської молоді настає не в умовах рівної конкуренції суперечних доктрин, а в атмосфері безконкурентної монополії комуністичної доктрини. Більшої блямажі вона, напевно, не могла дочекатися!

Зі світовою революцією большевизму стає менше-більше те саме, що з революцією Наполеона. Ставлячи собі мимоволі чимраз дальші, нездійсненні цілі, напружуючи енергію нації до нечуваних меж, він мусив побачити день, коли його відцуралися його найвідданіші товариші зброї. Подібну фазу проходить большевицький режим. «Контрреволюція» виявилася невмирущою, незнищимою. Знищено її в «білих», вона стала справою широких мас. Ідея «контрреволюції» виявилася, незважаючи на гекатомби жертв червоного терору, незнищимою. Як незнищеними є права природи і голос крови.

¹ Хліба (лат.); із вислову *panem et circenses* – «хліба і видовищ», яких у давньому Римі вимагав плебс від влади.

Тепер ся ідея вдерлася в комсомол, набираючи свіжости й сили. А чин Ніколаєва – перший в історії внутрішньопартійних порухунків – показав, до чого може ця ідея в нових руках дійти. Власне, в сих руках, бо визволення від большевизму нема чого чекати ні від лібералів, ні від соціялістів. Бо сі люди є з природи облудники, які однією ногою стоять у таборі ворогів большевизму, другою – в таборі його прихильників. На щастя, зрозуміла се вже і громадська думка Європи. В останній книзі «British Review» читаємо: «Річ у тім, що лівиця в нашій країні, як і в кожній иншій, є цілковито байдужа до людського терпіння, оскільки з нього не дасться викувати собі політичного капіталу. На жаль, маса нашого населення є крайньо сентиментальна й стає легкою здобиччю тих гуманістів», бачачи в «жертвах фашизму» лише мучеників, а не зв'язаних катів. «Обов'язком кожного, хто шанує правила чесної гри, є здемаскувати тих фальшивих гуманітаристів, а найліпший спосіб для цього – запитати їх, чому вони ніколи не протестують проти страхіть, що діють Совіти?».

Подібно пише «Matin». Описавши масові репресії в СССР з нагоди замаху Ніколаєва, газета запитує: «А де ж наша Ліга прав людини? Або Червона поміч, які вкривають Париж своїми афішами, як тільки дістанеться до в'язниці якийсь італійський чи німецький комуніст. Чому мовчать вони? Солодкий Ориол, чулосердний Кламанус, які недавно їздили проповідувати лагідність у Мадриді і в Римі, – чому не їдуть вони до Москви? Люкесусовий потяг до Москви з Північного двірця відходить щодня о 18 год. 15 хв.». Певно, що сі заклики є марні, та вони відкривають очі європейському загалові на лицемірство соціялізму і лібералізму.

Бунт молоді проти Совітів зачався й на Україні (про це свідчать репресії). Що цей бунт не піднесли ні Ю. Бачинський, ні Крушельницькі – се певно. Але, може, наступники Хвильового. Під час чистки КП(б)У наприкінці 1933 року (постишевщина) з партії викинуто четверту частину її членів. Ледве минув рік – і Москва знову стоїть перед фактом бунту і «зневіри» в рядах партійної молоді на Україні. Радек кричить, що це «фашисти». І настільки має рацію, наскільки мав її царат, прозиваючи прихильниками сепаратизму далеких від нього М. Грушевського і С. Єфремова. Царат розумів, що логічним виходом для українського патріота був тоді сепаратизм, і не міг припустити, щоб його вороги були такі наївні, що цього не розуміли. Радек розуміє, що логічним виходом для ворогів СССР на Україні є фашизм, і не може припустити, що противники партії цього не розуміють. І вони це зрозуміють, як зрозуміли, нарешті, наддніпрянці сепаратизм. Радек не говорить ні про соціялістів, ні про меншовиків, ні про есерів. І має рацію. Сі живі трупи належать до історії, не до майбутнього. Сі фальшиві гуманітаристи можуть вживати не знати якої давки хлопроформ, скликати не знати які конгреси, єднатися не знати з ким, – се їм pomoже так, як мертвому кадило. У грядучім конфлікті між комунізмом і новою ідеєю на Україні вони опиняться між молотом і ковадлом.

І доля їх буде така, яка судилася всякому, хто опиниться в сій невігідній позиції...

ПОБОЖНІ БАЖАННЯ І ДІЙСНІСТЬ

Доля підсовітської України остаточно, «всерьйоз і надолго» вирішена. Хай умиється сльозами, хто думав инакше, і хай випровадить із того факту потрібні висновки. Сю тезу старалися в останніх часах обґрунтувати Радек і інші совітські публіцисти в «Ізвестіях», а в «Новій зорі» – гр. С. Лось.

В «Ізвестіях» читаємо, як Україна – та «багатостраждальна країна, кількаразово витоптана ордами московських погромників-генералів із їхнім гаслом «єдиної і неподільної», з їхньою лютою ненавистю до хохлів,... підноситься тепер... до нового життя» під режимом Совітів. І певно, як «невіддільна частина Росії», з якою, як марний сателіт, буде зв'язана і нині, і присно, і во віки віків. Подібні думки на ту ж тему розвиває гр. С. Лось. ССРСР, на його думку, «Совітська Росія... підіймає тепер на величезну міру спробу виховання стокількадесят мільйонів людей у новій культурі... Коли та спроба вдасться, польсько-совітський кордон буде не лише кордоном двох держав,... буде він кордоном двох цивілізацій,... таких різних, що народи, виховані в їхньому обсягу, не зможуть розумітися, мимо споріднення раси і мови. Подібно не розумілися народи цивілізації християнської і мусульманської». Ся спроба Совітів має на меті створити з мішанини совітських народів одну совітсько-російську націю, а для того вбити головну перешкоду на шляху до тої цілі – самостійницькі стремління України. На думку автора статті, се Совітам, мабуть, вдасться: «Ліквідація українського національного руху... посувалася наперед і зростала постійно... Тепер ліквідація того руху ввійшла в кінцеву, радикальну фазу». Чим би той експеримент із українським народом у ССРСР не скінчився, він «на найближчий час позбавить його політичної особовости». Лишиться маса, але так само інертна, як китайська, з якою дасться зробити все. Тим більше, що ззовні внутрішній консолідації Совітської імперії властиво ніщо й не загрожує, а коли й загрожує, то Совіти є засильні.

На чім основує свої аргументи гр. Лось? Не на фактах, ні на історичних аналогіях, а подекуди – всупереч фактам. Де, наприклад, побачив автор внутрішнє скріплення Совітів? Чим, наприклад, як не фразами без доказу є такі твердження, що «Росія збирається докупити», «совітське господарство буде... поступати наперед»? У чім побачив він запоруку сього «поступу» совітського господарства? У знищенні худоби, в зменшеній продукції збіжжя, в розвалі транспорту, в скасуванні карткової системи продовольства, яка змушує міське населення менше їсти? У чім автор побачив, що «Росія збирається докупити»? В убивстві Кірова? В новій масовій чистці партії? У загоненій боротьбі фракцій у лоні правлячої партії? У наглім зменшуванні її соціальної бази? А сей економічний і політичний розвал відбувається не «в дуже трудних умовах», як хоче нас умовити автор, а навпаки – якраз *у дуже легких*: в атмосфері повного миру ось уже від 14-ти років, в атмосфері припинення всякої блокади, в атмосфері всяких угодівень із боку чужоземної фінансьери, в умовах, яких не знала революційна Франція, поборювана зброєю цілої Європи і блокована економічно, протягом більш як 20-х літ. Ні, навпаки, якраз у винятково сприятливих умовах «відбудовується» і «збирається докупити» Совітська Росія. І кінчить економічною руїною і громадянською війною без кінця. І се зве гр. Лось «поступом», осягнути «у дуже трудних умовах», який ворожить нове краще завтра і зміцнення режиму? Направ-

ду, український читач все ж таки вимагає поважніших аргументів. Поминає автор, крім того, два дуже важливі заходи совітського режиму: запровадження нового непу і заповідження парламенту з рівним і таємним голосуванням так само, як частинне привернення права приватної власности в колхозах. Большевицька преса гримить фанфарами з приводу сих нових «досягнень» режиму. Ми дивимося на них не крізь російські окуляри ані крізь окуляри приятелів Росії. Всі ці «реформи» – се **вимушений відворот режиму**. Неп і полегші колхозам – се апель до задушеної приватної ініціативи, се визнання, що комуністична «планова» господарка не в стані вижити людність, що вона банкрутує. Заповідження рівного голосування, зрівняння селянства у правах із робітниками, які мали досі плюральне (п'ятиразове) право голосу в порівнянні з селом, – се серед совітських обставин чиста комедія, але – на се ніхто не звернув ще уваги – ся комедія дає змогу Совітам скористати з огірчення села на упривілейоване місто і з допомогою селянства спробувати задушити бунт ворожого до большевизму пролетарського міста. Віддати «буржуазне» село на поживу зголоділого міського пролетаріату було «ідеєю» дотеперішньої політики большевизму. Місто почулося упривілейованою класою і зачало показувати зуби. Тоді «геніальний вождь пролетаріату» вирішив пустити на нього обдерте і голодне «буржуазне» село. Про що се свідчить? І новий Неп, і «парламентаризм» із рівним голосуванням свідчить, по-перше, що революційні гасла в масах збанкрутували, коли так легко можна вернути до буржуазних; по-друге, що **головна підпора режиму – місто – звертається проти нього**. «Пролетарський» уряд шукав проти пролетарського міста союзу в буржуазнім селі так само, як у міжнароднім капіталі – проти збанкрутованого «Капіталу» Маркса: у чужих проти своїх. Режим, заперечуючи власні ідеї, йде на поступки країні: експеримент, який ще Токвіль уважав за найтяжчий для всіх «змудрілих» режимів. Так в останні роки царату упадаючий режим думав опертися на консервативного «мужичка», щоб протиставити його лібералізованій і роз'їдженій внутрішньофракційною боротьбою підпорі трону – дворянству.

Така є дійсна ситуація в ССРСР, і ніякі сугерування про скріплення Совітів тут нічого не вдіють... Ще менше, як сугерування про **зовнішнє** скріплення совітського «союзу». Се скріплення, яке дало би час ССРСР ліквідувати український сепаратизм, теж не існує. Гр. Лось гадає, що в разі збройного конфлікту з Японією «шанси були б радше по боці Совітів», бо «на Далекім Сході переможе врешті той, на чiemу боці буде стояти англо-саксонський світ. А світ сей не буде стояти на боці Японії»... Дійсно, не буде? І се можна твердити по викиненні совітського делегата зі Сполучених Держав Америки, по лондонським пакті, по відтягненні Франції вбік тіснішого порозуміння не з Росією, а з Великою Британією? Треба мати велику, але при тім неузасаднену віру в Росію, щоб твердити се. Чи, може, автор думає, що останні кроки Вашингтона і Лондона свідчать про спеціальні симпатії англо-саксонського світу до Росії? Що, коли б Америка хотіла в російсько-японським конфлікті стати на боці Росії проти Японії, то зривала б переговори з висланником Літвінова, демонструючи своє усамітнення? Міжнародна політика – річ дуже заплутана, але і в ній є своя логіка і те, що англо-саксонці називають *common sens*, себто здоровий розсудок, якого не застрашить жодне сугерування.

«Закріплення японського панування в Манджурії та в інших китайських провінціях буде вимагати бодай 30 літ. Упродовж того часу всякий поважний спір на азійським континенті для Японії ризикований і, як такий, не бажаний», – отже, хай з цього боку Україна не чекає сприятливої зміни становища, – повчає автор. Що думає Японія, того не знаємо, але знаємо, що вона робить, і, хто говорить про політику, му-

силь се знати. А робить Японія те, що, не чекаючи на ті 30 літ, вступає у Внутрішню Монголію й пускає шупки в Монголію Зовнішню, що під російським впливом. Але вона робить ще більш ризиковані кроки – вона агітує проти Росії в Синкіянгу (китайським Туркестані), вона тихцем підносить панісламський рух, вона вже знайшла кандидата на нового каліфа і вже зондувала щодо його особи ґрунт у Кабулі і Тегерані. А крім того, встановила морську лінію з Кобе до Перської затоки і переконала Персію вибудувати нову залізничну лінію 1552 км завдовжки, від Бендер-Хапурі над Перською затокою до Бендер-Шаха над... Каспійським морем. А крім того, жадає демілітаризації Сибіру і не хоче підписати пакт про ненапад із ССРСР... Ось як «уникає» Японія ризикованих кроків, ось як «не бажає» викликати конфлікт із Росією у світлі фактів, а не побожних бажань. У 1931 році Молотов заявив своїм слухачам на з'їзді Совітів, що відносини ССРСР із Німеччиною «приятні» та що і з Японією вони розвиваються в напрямку «приятної співпраці». Чи зміна, яка зайшла за останні чотири роки в тих відносинах, управноє говорити про скріплення міжнародного становища Совітів? Коли згадати, що й Німеччина пакту про ненапад із ССРСР підписати не хоче, то стане ясно, чи маємо потакуючо відповісти на друге запитання автора: «Чи совітсько-німецькі відносини будуть у близькій будучності такі злі?».

Японія підбиває Китай, Японія хоче з'єднати його, як Англія з'єднала Індію. Автор статті в «Новій зорі» числить на спротив англо-саксонського світу в сій імпрезі. Чому спротив? Чому справа не може скінчитися поділом Китаю? Чи колись Англія з Росією не поділили Персію на сфери впливу? Чи подібних прикладів не знає історія? Карло Радек-Собельзон в «Ізвестіях» намагається довести, що, «як казав Літвінов, мир є неподільний», що напад Японії на ССРСР не залишиться злокалізований, що Америка й Англія тоді «будуть змушені зосередити всі свої сили на Пацифіку для охорони своїх впливів», легко ув'язуються в війну з Японією та що тоді й Німеччина кинеться на ізольовану Францію, що війна стане загальною... Припускаємо, що в європейських кабінетах і в Токіо сміються зі старань переляканого Радека змобілізувати цілий буржуазний світ в обороні совітського режиму. У сих кабінетах, мабуть, ніхто не вірить у те, що російсько-японський конфлікт не може бути злокалізований. І справді, чому б ні? Коли б перед порахунком з Росією Японія забезпечила, наприклад, Великій Британії її інтереси і претензії на Далеких Сході, чи й тоді Англія мала б вплутуватися у війну?! І нащо було б у сім випадку Німеччині виступати проти Франції, коли вона могла б виступити проти адаптованої країни Радека? Що стримає Німеччину – лондонський пакт взаємної допомоги проти напасника? Але він зобов'язує тільки щодо конфлікту над Райном. Скільки держав гострило зуби на Отоманську імперію перед великою війною – і малі, і великі. Але чи вони перегризлилися між собою? Навпаки, погодилися, щоб спільними силами усунути Туреччину з Європи, а по великій війні – і з Малої Азії. Радек не бере до уваги подібної можливості? Він думає, що конечно Англія і Сполучені Держави мусять прийти на поміч ССРСР? Або він є дуже наївний, або пише для ужитку своїх підданих, сам у свої тези не вірячи. Зрештою, Росії в 1914 р. не потрапили допомогти і 50 союзників, не помогли б тепер двоє, бо імперія гние.

Росія робить третю велику спробу збити «свої» народи в одну націю. Перша скінчилася упадком царату і воєнним погромом 1917 р. Друга – ліберальної Росії – упадком демократичної республіки; третя – та, що її роблять большевики. Радек і гр. Лось ворожать їй успіх, а тим самим – неуспіх ідеї українського сепаратизму в ССРСР. Ми в сей успіх не віримо, не сміємо вірити. Кіплінг в одній поезії казав (приблизно): «Велика Британія має тисячу причин втратити свою імперію, але – жодно-

го оправдання». Подібно можемо сказати собі ми в нашій спорі з Росією. Гр. Лось каже, що ліквідація українського національного руху... посуватиметься наперед: 1) в міру, як московський уряд щораз більше опановуватиме повоєнну і дореволюційну анархію; 2) в міру, як російська імперіяльна державна рація братиме верх над революційною. Щодо першої точки, автор має рацію в усталенні залежності обох явищ, але не має рації в прогнозі, бо Москва чимраз тяжче дає собі раду з анархією, режим не стабілізується, отже, і до бажаної ліквідації далеко. Щодо другої точки, коли автор думає, що перемога в совітській національній політиці імперської думки над світовореволюційною відбивається гострішим курсом на Україні, то має рацію. Але помиляється, коли думає, що переложення керма з напрямку «революція» на напрямок «імперія» спричиниться до скорішої ліквідації українського сепаратизму. Якраз навпаки. Коли подібний крутий поворот зробила французька революція, повстали проти неї «зліквідовані» народи Європи. Коли її курс ішов на революцію, коли виступала в масці, чарові її ідеї підпадали прикордонні провінції Німеччини, Гель, Гете, Герес, Арндт, Італія. Коли ж задивлені в революцію народи побачили, що Франція несе їм не гасла визвольної революції, що гасла – претекст, приваба, що на ділі революція прагне на їхньому тілі збудувати наполеонівську, чужу імперію, тоді непогамовано вибухло незадоволення проти Франції уярмлених нею духово або політично народів. Подібний процес відбувається на Україні. Поки Росія виступала в яскравім і облуднім світлі визвольних гасел большевицької революції, наївні маси та інтелігенція йшли за нею, процес творення однієї совітської нації, єдиного совітського патріотизму йшов уперед. Коли ж із-за кличів революції визирнуло обличчя старої Російської імперії – з гвалтом, без ідеології, з державницьким цинізмом, без серпанку фрази, – на Україні почалася реакція (шумськізм, хвильовізм, волобуєвщина та ін.). Се природний процес, і треба хіба дивитися на український народ під Совітами як на нескристалізовану національно-китайську масу, щоби повірити, що ся реакція буде здушена. А може, тут говорить «бажання – батько думки»?

Гр. Лось пише, що коли совітська спроба вдасться, то «кордон між ССРСР і Європою стане кордоном двох цивілізацій, європейської та совітської, цивілізацій таких різних, що народи, виховані в їхньому обсягу, не могтимуть розумітися, мимо споріднення мови і раси. *Подібно не розумілися народи християнської та мусульманської цивілізації*». Останнє, нами підкреслене речення, – ефективне (хоч і не нове), але пересадне. Росія тепер чимраз у більший контакт вступає із Заходом, щоб могли вистерігатися його впливів, а сі впливи в 1920 р. були більші, ніж в 1917 р., в 1925 р. – більші, ніж в 1920 р., і в 1935 р. – значно більші, аніж в 1920 р. Крім того, совітський іслам виявився аж ніяк не такий довговічний, як Магометів. Магометів блищав яскравим місяцем на політичнім овиді ще й тисячу літ від смерти свого засновника. Совітський явно розкладається вже десять літ після смерти свого. Турецький іслам кількасот літ був в офензиві на трьох континентах, совітський – ледве три роки, по чім переходить у стан тої дефензиви і розкладу, під час якого завжди настає визволення «раї», як се було з «раєю» отоманською й як се є з «раєю» совітською. Що з тої «раї» витвориться під проводом панівної російської нації окрема совітська цивілізація і патріотизм, се утопія, подібна до утопії отоманської цивілізації та її отоманського патріотизму, який надаремне намагалися молодотурки прищепити сербам з Ускуба і грекам з Солуні... Приклад Туреччини якраз промовляє проти автора, не за його тезою. Сербська державка, наприклад, заснувалася в 1815 році в дуже маленьких розмірах, решта сербів неповних сто літ без трьох років залишалася під ліквідаційними впливами отоманської цивілізації. Але чи ті, «виховані в обсягу турецької

цивілізації», створили з себе окрему націю, чужу підданам Карагеоргійовича, спорідненим із мови і з раси? Думаємо, що і гр. Лось сього не твердитиме. Чи, може, він думає, що Совіти пануватимуть над Україною двісті чи триста років?

Те, що тепер діється в ССРСР, – се не побідна спроба надати людському муравлищу в большевії окреме спільне обличчя, спільну психіку і спільний патріотизм. Це останні конвульсії конаючої імперії, це резигнація з усякої ідеї, яка могла б перетопити мішанину її народів в одну націю. На чолі імперії стоїть тепер не ідея, навіть не орден якихось російсько-совітських вагабітів, як було донедавна, а новий Абдул-Гамід, без скрупулів, але й без ідеї, яку йому заступають методи правління, знані з царювання останнього падишаха і згори засуджені на безславний кінець.

Агонія імперії, її ідейне виявлення – се запорука, що український (ані білоруський, ані кавказький, ані туркестанський та ин.) сепаратизм не буде зліквідований, що він ростиме в силу, що українське питання залишиться питанням інтернаціональним, чи се кому подобається, чи ні. У своїм становищі Україна трагічно осамітнена і не має ні одного приятеля. Але є бодай дві держави, які від десятків літ працюють над ослабленням Росії: Велика Британія і Японія. Вони, незважаючи на хвилевий союз із Росією, замикають їй шлях до Середземного моря, Індійського океану і Пацифіку і по 1917 р. є супроти неї в офензиві. Сили глобальної природи співдіють у напрямку, в яким лежить і позитивне розв'язання українського питання.

Такий є стан порушеної справи, як бачимо, зовсім инший, як здається Радекові і гр. Лосеві. Але, ствердивши це, мусимо рівночасно ствердити, що шлях українського сепаратизму в ССРСР буде важкий. Щоб його перейти, мусять з'явитися инші люди, не парламентарні крутії, не кон'юнктурні демократи, не дрібні інтригани, не люди, що, як радикали, борються лише з поваленими силами – з монархією і інквізицією, ані ті, що несуть на Україну зненавиджену ідею соціалізму, лише инші. Вони українську ідею в ССРСР трактуватимуть як велику ідею, не як федеративну, не як причіпку до якоїсь иншої. Для них міродатним буде лише факт агонії імперії та їхня справа, не чиїсь побожні бажання.

ЧЕТВЕРТА РОСІЯ

Перша – була царська. Друга – та, якої, мов Месії, чекав народ російський та інтелігенція, і яка, розтоптана большевизмом, перейшла до історії під жалюгідним ім'ям «керенщини». Третя – ленінсько-сталінська, а з-за її контурів уже видно четверту – ту, що настане по упадку Совітів.

Про сю Росію писав у 1923 р. Д. Донцов: «Під новою, грядучою Росією розумію той *новий тип людини і нації*, який родиться на удобрених революційною кров'ю і гноєм просторах Росії», тип – жорстокий і жадібний, позбавлений всяких сентиментів, захланний, неперемірливий у засобах, безоглядний там, де йде про боротьбу за існування одиниці або цілого московського народу... (Календар-альманах «Дніпро» на 1923 рік, ст. 77). Року Божого 1935 цей новий тип цілком вирізьбився. Нижче подаємо уривок із прецікавих спогадів І. Солоневича («Последние новости», Париж, 27.II). «Росія в концтаборі», з безнамірною та блискучою характеристикою цієї «нової людини», з якою нам доведеться мати діло в четвертій Росії.

У цім уривку малює автор свою подорож на Соловки спільно з іншими засланнями: «Інтелігенції на весь вагон тільки п'ятеро: нас троє (засуджених за спробу втечі з ССРСР), бідний романтик Стьопушка і ще якийсь петербурзький технік. Ми всі влаштувалися разом на середній причі. Над нами – група петербурзьких робітників, їх я не бачу. Другу половину воза займають ще з двадцять робітників: вони – гладкіші і ліпше вбрані, ніж селяни, або краще сказати, менш голодні й обдерті. Всі вони сплять...

Щільно збитою зграєю сидять коло грубки кримінальники – «урки». Вони не те, щоб обдерті, вони просто напів роздягнені, але їх рятує неймовірна вовча витривалість колишніх безпритульних. Усі вони – результат найжорстокішого природного добору. Всі, хто не міг витримати поїздок під вісями возів, ночівель у купах вугілля, виживлення з помийних ям (совітських помийних ям!), – усі ті вигинули. Лишилися найміцніші, як вовки, витривалі, що, як вовки, ненавиділи цілий той світ, який вигнав їх дітьми на шлях голоду, на вовчу боротьбу за життя.

Тепло від печі досягає нарешті й до мене, і я починаю куняти. Прокидаюся від дикого крику і бачу: притулений до стінки воза, блідий, стоїть наш технік і шарпає до себе якийсь мішок. За другий кінець мішка вчепився один із «урків» – миршавий хлопчина з очима тхора, що потрапив у пастку. Борис (брат автора – О. В.) теж тримає за мішок. Схема ясна: «урка» спер мішок, технік відіймає, «урка» не віддає, числячи на поміч «своїх». Борис намагається щось поладнати. Він щось говорить, та серед загального гамору і лайки не второпати жодного слова. Миготять п'ястуки, поліна і навіть ножі. Ми з Юрком (Юрко – син авторового брата, Бориса – О. В.) кулею кидаємося на допомогу Борисові.

Утрюх являємо собою «бойову силу», з якою треба числитися «уркам», навіть цілій їхній зграї докупі. Одначе миршавий хлопчина цупко і розпачливо тримається за мішок, аж звідкись залунав спокійний і владний голос:

– Пустити мішок...

Хлопчина пускає мішок і відходить набік, утираючи рукавом носа, але з виглядом виконаного обов'язку.

Спокійний голос говорить далі:

– Нічого, іншим разом візьмемо так, що й не почуєте.

Оглядаюся. Високий, синяво-блідий, запитий і, видно, сильно й часто у своїм житті битий «урка», очевидно, «пахан» – отаман зграї кримінальників. Він говорить, звертаючись до Бориса:

– А ви чого лізете? Не ваш мішок, не ваша справа. А то так і ножа вночі можемо встромити... У нас, братику, на жодних ревізіях ножів не відберуть.

Робітники вгорі зберігають повну нейтральність. Селяни щось несміливо і приглушено воркотять по своїх кутках. Лишаємося ми вчотирьох (Стьопуньки не числимо) проти 15-х «урків», які готові на все і нічим не ризикують. У сім каторжнім возі ми неначе на незалюдненім острові. Закон лишився десь за дверима «теплушки», закон в особі якогось конвойного начальника, зацікавленого лише в тім, щоб ми не вивтікали і не передохли в кількості, що перевищує якийсь мені не знаний «нормальний» відсоток. А що тут хтось когось заріже, кого се обходить?

Борис повертається до «пахана»:

– Ось тут нас троє: я, брат і його син. Коли когось із нас пирнуть ножем, відповідатимете ви.

«Урка» робить нахабне обличчя людини, перед якою лягнули несотворенну дурницю. А потім вибухає реготом.

– Ого-го! Відповідати! Перед самим Сталіним! Оце так вшкварив! Відповідати... Ми тобі, братику, кишки й без відповіді випустимо...

Зграя «урків» підхоплює регіт свого «пахана». І я розумію, що розмова про відповідальність, про законну відповідальність на сім каторжнім робінзоновім острові, – пуста балаканина. «Урки» розуміють се краще за мене. «Пахан» ірже далі і тикає до носа Борисові зложені в традиційну емблему три свої брудні посинілі пальці.

Рука «пахана» відразу дістається в Борисові обценьки. Іржання переходить у скавуління. «Пахан» пробує вирвати руку, але справа цілком безнадійна. Дехто з «урків» зривається на допомогу своєму «вождеві», але я з Юрком заслонюємо Борисове «запілля», і всі лишаються на своїх місцях.

– Пусти, – говорить «пахан» тихим, що вже піддається, голосом. Борис випускає його руку. «Пахан» кривиться від болю, тримається за руку і дивиться на Бориса очима, повними болю, злоби і... пошани.

Певно, ми не в XIX віці. Право кулака? Ну, що ж, на наших пів тузині кулаків, кулаків огрядних, теж можна оснувати якесь право.

Бачите, товаришу..., – як ваше прізвище, – можливо спокійно починаю я...

– Забирайся ти до чорта з прізвищем, – відповідає «пахан».

– Михайлов, – розлягається звідкись збоку.

– Так, бачите, товаришу Михайлов, – говорю я надзвичайно академічним тоном. – Коли мій брат говорив про відповідальність, то, розуміється, зовсім не в тім значенні, що хтось там кудись піде жалітися... Нічого подібного... Але коли когось із нас трьох підколють, то решта з нас просто потрощить вам кості. І потрощить добре. І якраз – вам. Так що й для вас, і для нас спокійніше буде такими ділами не займатися...

«Урка» мовчить. Він уже відчув силу Борисової долоні і зрозумів, що кості йому потрощать зовсім добре і напевно. Зграя «урків» теж мовчить.

Таким способом колись, дуже давно, в печері неандертальської людини постала влада. Таким же способом багато тисяч літ пізніше вона постає і в нашій, що невідомо куди несеться, печері.

Коли б не родинна згуртованість нашої «зграї» і не наші кулаки, то злютована своєю солідарністю зграя «урків» обграбувала б нас до нитки. У них своя організація, і ся організація душить і грабує. Зрештою, така сама організація існує й на волі. Лише, що вона душить і грабує цілу країну...

Півтори години потім я сиджу коло грубки. «Пахан» підходить до мене.

– Ну і здоровезний же ж бугай ваш брат. Мало мені руку не зламав. І тепер ледве рухається. Лишіть мені, товаришу Солоневич, «бичка» (недокурка), страшенно хочеться курити...

Я приймаю оливкову галузку миру і дістаю свій капшук, «урка» крутить «собачу ніжку» і пристрасно, солодко затягується.

– Теж треба розуміти, товаришу Солоневич, собаче наше життя... А сього жевжика-техніка ми все одно обробимо. Не тут, так у таборі... Стерво... У нього самого хліба з пуд буде... Просили, дай хоч кусник... Так він, мов пес, лається...

Голос згори підхоплює тему:

– Крадуть у трудяшого останнє, а потім ще й годуй їх. Мало вас, сучих синів, замикають...

– Нас, дійсно, мало замикають, – спокійно відгризається «урка». – А ось вас багато замикають. Ти, мабуть, років на десять їдеш, а я на три роки. Ти на совітську владу на волі спину гнув за два фунти хліба і в таборі за ті ж два фунти гнутимеш. І здохнеш там ік чортовій матері.

– Ну, це ще хто скоріше подохне. Ти подохнеш, – з переконанням каже «урка». – Я, як провесна, так шукай вітра в полі... А ти куди подінешся? Подохнеш.

– Таким просто голови розвалювати, – вирішив наш технік.

В «урки» від злоби й погорди перекинулося обличчя:

– Ех, ти, запльований... Чи не ти, чорте болотяний, будеш розвалювати? Гляди, сучий сину, намотай собі на ніс. Се тут ми просимо, а ти ніс догори дреш, а в таборі ти переді мною на пузі плазуватимеш. Там тобі раз-два кишки випустять. Там за чужим кулаком не сховаєшся. Ось сей, – «урка» кивнув у мій бік, – сей може розвалити. А ти, ех ти, дрянъ вошива...

– Ні, таких... так... таких совітська влада просто розстрілювати повинна. Скрізь крадуть, скрізь грабують.

Се виринув із-під причі наш Стьопушка. Його досить порядно пограбували «урки» ще в пересильній тюрмі, і він передбачав ще масу прикростей у тім же стилі. У нього тремтіли руки, і він бризкав слиною.

– Ні, я не розумію. Як же ж се так? Везуть в однім возі... Повна безкарність. Що хочуть, те й роблять.

«Урка» дивився на нього з погірдливим здивуванням:

– А ви, тихий паничику, лежали б на своєму містечку і писали б свої каяття. Не рухають вас, так і лежить. А ось годинничок ви в пересильній назад дістали, так, будьте спокійні, ми його відберемо.

Стьопушка конвульсивно схопився за кишеню з годинником. «Урки» розреготалися.

– Паничик-то ваш дуже вже схріновий, – веде дальше «урка». – Каяття все писав... Знаю, наші з ним сиділи...

– Не ваша справа, що я писав. Я на вас заяву подам.

Стьопушка нервувався, лякався і плів дурниці. Я йому підморгував, та він нічого не зауважував.

– Нічого, в таборі вас прикрутять, – сказав технік.

– З дурнями, видно, твоя мамуся спала, що таким розумним вродився. У таборі, ех ти, мудрагелю. А що ти про табір знаєш? Чи ти бував у таборі? Я ось уже п'ятий раз їду, а ти мені про табір теревені плетеш.

– А що в таборі? – запитав я.

– Що в таборі? Насамперед, ось, скажімо, ви чи отой жевжик, ви, ясна річ, контр-революціонери. Ну, мужик – він завжди кулак. Всі ви – класові вороги, ну, й обходитимуться з вами, як належить. А ми, «урки», – соціально близький елемент. Бо ми – щоб їм добра не було – проти власности.

– І проти соціалістичної?

– Е, ні! «Казьонної» не рушаємо. На гріш забереш – на карбованець відповідай. Та ще й у міліції б'ють. А так, просто фраєра, ось як того паничика: по-перше – раз плюнути, а по-друге – куди він піде? Заяви писатиме? Та ж з міліцією я ліпше зговорюся, ніж отой ваш туман. А тим більше – в таборі. Як там скажуть тобі: здіймай плащ, так і здіймай без базікання, а то ще й ножа встромлять...

«Урка» чванився, але «урка» не зовсім брехав. Стьопушка, зовсім збентежений, безнадійно глядів на мене. Так, Стьопушці кепсько буде: ні витримки, ні спириту, ні кулаків. Пропаде...».

Пропаде, – закінчує Солоневич свій уривок.

Пропаде, – додаю від себе, – як та наша інтелігентська «еліта» драгоманівська всіх партій і відтінків, яка й досі гадає успішно протиставити новій Росії бутафорні мечі «правди і справедливости», «гуманности і культури», «загальних ідеалів» та «етичних норм»; «еліта», яка й досі запитує: «Чи ваш національний організм дійсно аж так дуже хворий, що мусимо лікувати його тільки отрутою? Чи найкращою метою є... апотеоза засади, що ціль освячує всі засоби, що нашим ідеалом мусить бути звір із розкритою пащею та що ціле наше життя має пливти поза тисячолітню традицією народу про добро і зло?».

Що зроблять сі живі трупи чи навіть їхній конгрес із мільйонами «урків», Борисів та їхніх конвоїрів із ГПУ з їхнім новим правом кулака? Що зроблять вони серед нової генерації «каторжників на робінзонів острові», нових «печерних людей», звиклих до моралі «вовчої боротьби за життя»? Заяви писатимуть на них, до кого? Давніше писали від царату до ліберальної «свобідної» Росії, потім – від ліберальної до большевицької. А проти четвертої – до кого?

Совітський патріотизм сеї нової генерації вигасає, але його, з благословення начальства, заступає патріотизм новий, не класовий, а московсько-національний. В однім із липневих чисел «Ізвестій» большевицький летун описує свою і свого покоління любов до своєї імперії, описує, як вони люблять «стихійну міць сих ще не загнуданих просторів людських», як у цій «вогненній любові нових совітських людей їм показалася частинка того велетенського почуття, яке володіє новою людиною у ставленні до його чудової Вітчизни». Є се «любов к родіне» (любов до рідного краю), до її «щастя, слави і величі», ну, і любов до всіх награваних царатом і большевизмом чужих, у т. ч. й української, земель, які се нове покоління нової, четвертої, побольшевицької Росії зубами боронитиме проти всяких сепаратизмів із цілим розмахом і захланністю вихованого в суворій школі большевизму «вовчого покоління».

Що думають протиставити йому наші драгоманівці? І чи не розуміють вони, що історія давно вже відспівала їм «вічну пам'ять»?

GOD SAVE THE KING¹!

Коли цар Олександр III бавився одного разу в рибалку, йому принесли депешу, що вимагала негайної відповіді, – на неї чекала ціла Європа. Відповідь була: «Коли російський цар ловить рибу, Європа може зачекати». Пару років по тих бундючних словах всеросійський цар стояв «на позір», побожно слухаючи гімн революційної Франції – «Марсельезу»...

Кілька літ тому вулицями Москви возили большевики опудала Чемберлена, Черчила й інших лордів, а потім вішали їх «заочно», як колись Мазепу. Кілька тижнів тому комісар Літвінов запитував лорда Ентоні Ідена, чи Його Британська Величність зволить ласкаво згодитися, щоб він, Літвінов, підніс тост на його честь у столиці світової революції Москві, а коли відповідь прийшла, що «зволить», радість у Кремлі була не до описання: дві тисячі змобілізованих чекістів стоячки п'ятихвилинними оплесками вітали в театрі висланника короля Джорджа, а музика грала «Боже, царя храни» – царя чи короля, тим разом, англійського.

Як змінюються часи! Але все є в них стала тенденція. «Марсельеза» Олександра III була капітуляцією царської Росії перед Європою, якій хотів диктувати свою волю щойно дід «марсельезного» царя Микола I. «God save the king» Літвінова було капітуляцією большевицької Росії перед тою самою Європою, якій Сталін і той самий білостоцький Літвінов хотіли накинути свою гегемонію. Про що йдеться Росії? За останніх двох царів вона хотіла продертися до Середземного моря, яке замикала їй Німеччина, і забезпечити тили при розрахунку з Японією, яка замикала їй вихід на Пацифік. Тепер їй ідеться про те саме: про повернення до Європи, якому перешкоджає гітлерівська Німеччина, і про нейтральність Європи при розрахунку з Японією. Розгром Росії у Світовій війні відтяв її і від Європи, і від Пацифіку. Тепер вона хоче надолужити втрачене і записатися до числа держав, що у Версалі виграли війну. Запізно! Ключ до дверей, які затріснуто перед Москвою, не в кишені ні Лавалю, ні Бенеша, ні Титулеску, ні навіть Герію, лише в руках Гітлера і Гіроті, ну, і Саймона. Ось чому совітські дипломати стають на позір перед Великою Британією, ось чому наклали намордник на III Інтернаціонал і на власну пресу.

У Кремлі відбулася мила розмова. Сталін запитував: «Чи правда, що Англія хоче дати Німеччині свободу діяння на Сході, щоб знесилили її, або щоб забезпечити від війни Європу?».

Іден відповів, що Англія загалом проти агресії, з якого боку вона не виходила б. Що Англія проти «свободи діяння» Німеччини на Сході – такого запевнення цікавий Сталін не почув. Не почув і заяви про готовність Англії приступити до східного пакту взаємної допомоги. Навпаки, Іден заявив, що до такого пакту Англія не приступить, хоч із властивим англійським гумором додав, що іншим радитиме зробити те, чого не хоче робити сама...

Коли ж Сталін запитав, а що робитиме Англія, коли японський хижак схоче напасти на большевицького баранця, то почув, що в такому разі уряд його Британської Величності буде... «посередничати» між обома сторонами з допомогою Ліги на-

¹ Боже, бережи короля! (англ.).

родів, що, як відомо, з таким блискучим вислідом уже «посередничала» у японсько-китайським конфлікті!

Тоді збентежений диктатор попрохав лише одного: «Ради Бога, бодай не виступайте активно по боці Японії! Ради Бога, бодай не виступайте активно по боці Німеччини! Ради Бога, бодай не виступайте активно проти східного пакту, і «God save the king!». На се дістав ласкаве «Гаразд!». От сими «поступками» і може похвалитися совітська дипломатія, ну, ще й усмішкою пана Ентоні Ідена. До втрат має записати не обіцянку, а фактичне припинення протианглійської пропаганди в Індії й колоніях, себто випущення своєї єдиної небезпечної зброї, ну, і втрату престижу серед своїх підданих за пониження і капітуляцію перед капіталістичною Європою, за зневаження і занехаяння гасла «лордам по мордам»... Тепер російський диктатор матиме час роздумувати над відкриттям, яке зробив під час візиту Ідена: «Як то так, що від рішення такої маленької країни, як Англія, залежить мир чи війна у світі?».

І Англія від своєї політики не відступить. Свідчать про се іронічні голоси англійської преси. «Daily Telegraph» тішиться, що Сталін виявив таке зрозуміння поглядів чужих держав: «Се особливо щасливо, бо таким способом матиме він можливість здати собі досконало звіт, через що в теперішніх обставинах не можна числити на Англію як на активного й безпосереднього партнера в системі безпеки в Східній Європі». Ще ліпше пише «Evening Standard»: «Совітську політику можна окреслити так: коли б зачалася війна в Азії, для нас було би ще краще, коли війна вибухнула б і в Європі! І дійсно, коли б конфлікт на Далекім Сході змусив СССР кинути всі свої сили в Азію, він був би задоволений, коли б його вороги в Європі теж вплуталися в порядну війну. Тому не можна навіть подумати, щоб англійський уряд дав себе запрягти в совітські плани, укладаючи з Совітами хоч би який союз. На щастя, наші міністри прекрасно здають собі справу, що такий союз, відкритий чи замаскований під формою «пакту безпеки», спричинив б моментальне падіння кабінету». «English Review» (April, 1935) виразно заявляє, що не має наміру гарантувати кордони Росії, що треба передусім досягнути порозуміння, навіть воєнний союз між Англією, Францією, Німеччиною й Італією. На Сході Англія нічого б не мала навіть проти японської доктрини Монро, яку ще Теодор Рузвелт сугерував у 1905 р. Правда, се не сподобається Росії, але не є завданням британської політики витягати з вогню каштани для Росії... І навіть лейбористська «Daily Herald» тішиться зі становища Англії з її апелем до Ліги народів, з її згоди визнати Німеччині «всю повноту рівноправности».

Мимо пакту, укладеного щойно між Францією і Росією (і якого змісту ніхто, окрім підписаних під ним, не знає), велика частина громадської думки Франції теж є проти воєнного союзу з СССР. «Воєнний союз із червоною Росією, – пише Дорсен, – «східний пакт» – *се війна*. Дипломатичні комплікації настануть на Україні або на балтицькому кордоні. Нам накидають дилему: або Гітлер, або Москва. Такої дилеми нема. Ми можемо бути нейтральні, ми повинні бути нейтральні». («Je suis partout»). Мимо всього, як доносить преса, запал Франції до східного пакту ослаб, бо Франція переконалася, що такий пакт не був би «мило бачений» в Англії. Здається, і Мусоліні не хоче учинити нічого такого, що було б «немило бачене» в Англії. Англія ж східний пакт сторпедувала.

У Штрезі, як тепер видно, теж перемаже теза Англії: Ліга візьме до відома озброєння Німеччини (з платонічним побажанням, щоб «більше того не робила»), Німеччина увійде назад до Ліги, ну, і буде укладений якийсь загальноєвропейський пакт неагресії (яких маємо вже цілу купу). Таємні бажання російської дипломатії – втяг-

нути Європу в свої конфлікти з Німеччиною і Японією не вдалися. А сторпедувала всю ту хитру літвіновську механіку Англія. God save the king і його міністрів!

Коли великі держави Заходу оголошують про свою нейтральність у майбутнім катаклізмі на просторах ССРСР, які чинники діятимуть там? Ті самі, що діяли, наприклад, коли розкладалася Отоманська імперія або Габсбурзька. Не «концерт» великих держав і не їхні пакти остаточно вплинули на новий уклад сил у Туреччині, а полковник Васос, який зайняв у 1896 р. Крету, що спровокувало греко-турецьку війну 1897 р., а потім балканську 1912 р. Не мир у Севрі і не армія Франше Деспре вплинули на остаточний уклад сил в азійській Туреччині, а Кемаль-Паша. А на долі Австро-Угорської монархії більше заважили не барон Еренталь і архікнязь Франц-Фердинанд, а старий Пашич і Масарик. Так буде і в ССРСР. Так буде, коли українська політична думка остаточно унезалежниться. В останні часи, у зв'язку з актуалізацією української проблеми в ССРСР, знову підігрують старі «наукові» теорії, що нібито перші формулювання своєї незалежницької думки українці завдячують не собі, а комусь іншому, що Наддніпрянщина має бути «сферою» впливів та ін. Сі «теорії» не відіграють на Україні ніякої ролі. У процесі актуалізації української проблеми в ССРСР розв'язання, до якого вона прямуватиме, буде – стати тільки «україносферою».

ДІДИЧНІ ГОСПОДАРСТВА В НІМЕЧЧИНІ (за А. Паулем)

Теперішній політичний режим німецької держави витворив новий напрямок німецької аграрної політики. Найвиразніше накреслив її напрямні міністр продовольства й «державний селянський вождь» Вальтер Даре на першому селянському з'їзді у Ваймарі в січні 1934 р. Він прирівняв революцію партії народних соціалістів до трьох інших європейських революцій: до революції Густава Вази у Швеції, Кромвеля в Англії й Мусоліні в Італії. Усі три мали, мовляв, свою опору в селянстві. Гітлер проголосив, що «загине політично той німецький політик, який забуде, що центр тягаря його політичної позиції міститься в німецькім селянстві». Коли партія прийшла до керма, Гітлер віддав Даре міністерство хліборобства й продовольства. За три тижні, у вересні 1933 р., видано три нові хліборобські закони, що творять хребет нового аграрного режиму Німеччини: 1) про розбудову державного продовольчого стану; 2) про забезпечення збіжжєвих цін; 3) про державні дідичні господарства. Тут зверну увагу на закон про дідичні селянські господарства.

Найперше видала Прусія 15.V.1933 свій власний «Gesetz über bäuerliches Erbhofrecht». Закон про дідичні господарства для цілої держави (Reichserbhofgesetz¹) проголошено 29.IX.1933. У вступі підкреслюється, що закон має охороняти селянські маєтки перед заборгуванням і роздробленням (через спадщину), щоб могли **тривало залишатися в посіданні одного роду**.

Дідичним селянським господарством може стати господарство, яке забезпечує харчування цілої родини й не перевищує крайньої межі 125 га. Міністр хліборобства може дозволити існування дідичного господарства й понад сю межу, коли се необхідно з оглядів господарських або коли йдеться про зкомасований і самодостатній маєток, що перебував понад 150 років у власності селянського роду. Крім того, становить закон, що й через поділ великого маєтку можна утворити дідичні господарства, коли кожне з них відповідатиме умовам закону й коли всі борги власника не перевищують 30 відсотків вартости маєтку, встановленої для податкових цілей.

Не менш еластична й нижча межа розмірів дідичного господарства. Вимозі самодостатности (Ackernehmung) відповідав, згідно з німецькими фахівцями, розмір близько 7 ½ га. Але закон, мабуть, з огляду на дрібніші господарства Західної Німеччини і на тамтешнє інтенсивніше сільськогосподарське виробництво, каже, що дідичним господарством може бути й сільське господарство виноградарське, овочеве, городницьке, коли його прибутки забезпечують існування родини.

Дідичне господарство реєструється у відповіднім суді у спеціальнім списку, й посідач його має законом хоронену назву селянина (Bauer). Власник кожного іншого земельного господарства зветься хліборобом (Landwirt). Сі зміни проводитимуться в кадастрових книжках поступово. Селянином може бути лише німецький громадянин німецької або племінно спорідненої крові. Сій умові не відповідає той, хто між своїми предками збоку батьків має особу жидівського або кольорового походження. Дальшою умовою є, щоб селянин був чесний, порядний (ehrbar) і здатний

¹ Reichserbhofgesetz (нім.) – імперський закон про спадковий селянський двір, що переходив від батька до старшого сина і не підлягав поділові, у Німеччині 1933–1947 рр.

господарити в маєтку. Об'єктивних норм для сеї чесности закон не визначає. Якщо селянин втратить свою господарську й моральну справність або не може сплатити своїх боргів, хоч за нормального господарювання се було б можливо, то, на подання краєвого селянського вождя (Landesbauernführer) не лише його власницьке право, але й користання маєтком може бути перенесене стало або тимчасово на особу, призначену спадкоємцем на випадок смерти власника. Якщо таких осіб нема або вони нездатні для такої мети, то діничний суд (Anerbegericht) може на подання державного селянського вождя (Reichsbauernführer, він же – міністр хліборобства) перенести власництво діничного господарства на іншу здібну особу.

Дальшою умовою утворення діничного господарства є, щоб маєток був винятковою власністю однієї особи. Співвласництво, навіть між подружжям, не дозволене. Власником мусить бути особа фізична. Правні особи (комуни, фонди, школи, товариства тощо) вилучені з власництва діничного господарства. Ся умова тяжко кривдила права жінки, яка принесла до маєтку віно, і є проти звичаїв у більшій частині німецького хліборобства. Тому приписи сеї гострої засади пізніше були злагожені.

Діничне господарство є **принципово непродажне**. Діничний суд може допустити до продажу лише з важливих причин. Маєток може купити тільки управлена особа, й умова не сміє обтяжувати її понад сили. Маєток і витвори господарки є забезпечені проти екзекуції і проти примусової курателі за приватно-правні грошові претензії. Екзекуція дозволена лише за залегкі громадські податки, але вона не сміє загрожувати двірському інвентареві і «живленню цілої родини до найближчого врожаю. Екзекуція може настати, коли місяць перед тим віритель запропонував краєвому селянському вождеві титул екзекуції. У сьому терміні вождь може із уповноваження державного інституту продовольства (Reichsnährstand) дати вірителеві письмову за поруку, що централь перейме борг на себе.

Після смерти селянина діничне господарство творить самостійну частину його спадщини й переходить неподільно на нащадка. Закон докладно встановлює порядок, у яким нащадки покликуюватимуться до діничення: сини спадкодавця, його брати, доньки, сестри і т. д. Якщо селянин залишить більше діничних господарств, то управнені діничі можуть вибрати собі лише по одному діничному господарству. Тестаментом або діничним договором спадкоємець може довільно визначити свого спадкоємця, коли діничне право не було звичаєм й коли досі в тім краю спадкодавець свобідно визначав свого спадкоємця. В інших місцях є се можливе лише за згодою спадкового суду і з важливих причин. Суд може дати згоду й на те, щоб спадкодавець надав перевагу особі навіть із четвертого ряду спадкоємців. Спадкодавець може визначити, щоб нащадки прилучили до свого імени також і назву діничного господарства. Се характерне для тої індивідуалістичної й соціально-єрархічної тенденції німецької політики, яка дивиться на діничне господарство як на певного роду селянський fideicomis, з яким є сполучений вищий ступінь суспільної ваги. Спадкодавець може також визначити, щоб батько або мати спадкоємця аж до його повноліття (але не понад 25-й рік) дістали заряд господарством. Решта діничів мають право аж до свого повноліття жити в маєтку. Мають бути виховані до фаху, який «відповідає станові маєтку», й забезпечені при своїм усамостійненні. Якщо вони без своєї провини попадуть у нужду, то завжди можуть знайти притулок у маєтку за обов'язок відповідної праці. Овдовілий член подружжя, оскільки є співдіничем і зречеться всіх прав на спадщину, може жадати від спадкоємця досмертного забезпечення на господарстві, якщо для сього не вистачає його маєтку. Решта маєтку селянина, крім діничного господарства, ділиться за приписами загального спадкового права.

Для проведення завдань цього закону утворюються дідичні суди:

а) спадковий суд (Anerbegericht), утворений при кожнім суді для його околиці. Ся околиця може бути визначена й инакше. Членами суду є два власники дідичних господарств; б) дідичний суд (Erbhofgericht) утворюється при одному з головних краєвих судів. Також більше країв можуть організувати один спільний дідичний суд або й в одній країні може бути організовано більше таких судів. Справи рішає колегія, що складається з голови, двох суддів і двох власників дідичних господарств; в) державний дідичний суд (Reichserbhofgericht), організація якого, місце осідку й ин. будуть визначені розпорядженням міністрів судівництва й хліборобства. Спеціальні приписи торкаються реєстру всіх дідичних господарств. Спадкоємець, перебираючи дідичне господарство, звільнений від спадкового податку і від податку із земельної ренти.

Як усі й сподівалися, закон викликав у Західній і Південній Німеччині багато протестів засадничого характеру. Авторитарна держава була примушена до низки поступок і доповнень. Головний вилом зроблено у питанні співвласництва дідичного господарства. Дозволено, щоб дідичними господарствами стали й маєтки, що в день, коли закон стане правосильним (І.Х.1933), були в співвласництві подружжя. Обоє з подружжя можуть дідичним договором або спільним тестаментом взаємно визначити спадкоємця дідичного господарства або призначити, кому перейде маєток після смерті одного або й обох із подружжя, але лише тому, хто, згідно з законом, може бути до того управнений.

Дальші поступки торкаються допустимої заборгованости дідичного господарства за згодою спадкового суду. Дозволена оренда цілого або частини дідичного господарства, обтяження його різними записами, зокрема ж такими податками, на які дав згоду відповідний колонізаційний уряд. Постановлено се, щоб решта синів власника могла себе забезпечити господарством, якщо спадкоємець не зможе забезпечити їх грошовою квотою або знайти іпотечну позичку на дідичне господарство.

Стремління до найбільшого поширення установ дідичного господарства видно хоч би з приписів другої новели, що й маєтки в дідичній оренді (Erbpachtgüter та Lehnbauerngüter) треба вважати дідичними господарствами, якщо вони відповідають умовам закону. Краєві закони, видані за згодою міністра хліборобства і судівництва, мають також установити, що право сих дідичних орендарів до вжитку буде без відшкодування головного власника перемінене на вільне власництво дідичних орендарів, але за збереження всіх зобов'язань на користь головних власників. Окремі новели злагодили також суворість попередніх приписів про скасування спеціальних краєвих спадкових законів, упорядкували розправи перед дідичними судами, принесли звільнення від різних податків тощо.

Незважаючи на се, постала в Німеччині проти закону дальша опозиція, бо він дає урядам занадто велику силу над родиною й маєтком селянина. Гюнтер фон дер Гольта перестерігає, щоб не брали під охорону як дідичні господарства ті великі маєтки, що утворювалися у Східній Пруссії через злиття кількох маєтків і що є абсолютно шкідливі для зростаючого населення. Найбільше ж закидів стосуються головного питання: як знайти засоби для відборгування дідичних господарств та як знайти засоби екзистенції для решти нащадків. Висловлюється побоювання, чи дідичне господарство не призведе до обтяження населення в родинах власників, з огляду на труднощі відшкодування решти спадкоємців. Сі побоювання й закиди не були такі нестійні, коли зважимо, що після проведеного обчислення від 560 до 860 тисяч сільських господарств із цілковитою площею 17-21,8 мільйонів гектарів можуть у цілій

Німеччині набути характеру дідичних господарств. Се грубе обчислення репрезентує 11%-17% сільських господарств, 41%-52% всієї їхньої площі й 46-59 відсотків чисто хліборобської землі в цілій Німеччині. Тому-то популяційні, господарські й позичкові наслідки дідичного сільськогосподарського закону будуть виявлятися дуже рідко й будуть надзвичайно цікавими для розвою аграрної політики в цілій Європі.

Заборгування цілої тої маси, яка набуде характеру дідичних господарств, д-р Гергард Кокоткевич у грудні 1933 р. у часописі «*Deutsche Zeitung*» оцінює на 8 мільйонів марок, лише щодо боргів приватно-правних. До сього ще прилучаються борги державні, як у колонізаційного підприємця (рентові борги) борги меліораційні тощо. Згідно з законом, між боржником і вірителем має стати держава (Інститут харчування) за зразком рентових банків. Тому селянин платив би лише ренту на анулювання боргу, переведеного на довготермінову низьковідсоткову позичку. Але як знайти засоби для заспокоєння вірителів? Д-р Герман, заступник голови державної комісії сільськогосподарських позичок, заявив недавно на аграрнім з'їзді в Айльзені, що державний союз виживлювачів (*Reichsnährstand*) контролюватиме усі позички хліборобів і забезпечить сплачування відсотків і капіталу, але в майбутнім німецький хлібороб не буде діставати довготермінових позичок, хіба що для ужиткових інвестицій, меліорації тощо. Д-р Герман вважає, що майбутня доба буде вимагати від німецького хлібороба надзвичайних жертв, і селянин, «як вояк у боротьбі за виживлення народу, мусить виконати свою повинність, навіть коли б фінансові висліди його праці не відповідали його сподіванням».

ДЕВ'ЯТЬ РОКІВ

День, на який припала дев'ята річниця системи, встановленої у травні 1926 р., буде занотований в історії як день смерті її ініціатора. Які напрямні для політики республіки лишили ті дев'ять років? У «Пшедвьосні» писав Жеромський, що його народіві «на гвалт треба великої ідеї. Нехай то буде рільнична реформа, розбудова нових промислів, якийсь великий чин, яким люди могли б дихати, мов повітрям», аби знайшлася ідея, потрібна для зцементування новоповсталого держави.

Біля її колиски стояли тіні минулого: Габсбурзької монархії, бісмарківської Німеччини, царату; стояла людина, яку мали за пророка нової доби, – президент Вілсон. Взірців не бракувало. У їхньому виборі велику роль відіграла психічна інерція. Націонал-демократія, людовці й соціалісти вибрали при будові держави (в теорії) засади демократії і Вілсона. Се ж були засади, яким завдячувала своє постання республіка, се ж були методи, яких вимагав «дух часу», невідхильна, здавалося, еволюція віку, а з нею числитися мусили навіть Габсбурги й Романови. Зрештою, не було вже такої небезпеки. Соціалісти (майстри від «діалектики») подбали би вже, щоб ті демократичні засади не вийшли поза рамки декларацій і декламацій, а націонал-демократи – щоб знейтралізувати їх своєю так званою старогалицькою інтерпретацією (*made in Austria*¹).

Система та не виправдала сподіванок. Принципи Вілсона (які по-різному можна було тлумачити), незамінні в боротьбі за державу, заважали її консолідації, як і принципи ліберальної демократії. Вони, як і галицький шовінізм ендеції, одідичений від Австрії, таїли в собі в тім відношенні великі небезпеки, добре знані з часів небіжки монархії. Треба було шукати іншого консолідуючого чинника, іншої цементуючої ідеї, «якою можна було б дихати, мов повітрям». Династія могла бути уніфікаторським чинником в Англії, в країні загартованої й випробуваної в історичних бурях аристократії, раса – в повоєнній Німеччині, «революція» – в Росії, але не у випадку, що нас цікавить. «Великий чин» Жеромського по здобутті незалежності лежав у минулому. «Рільничу реформу» й «розбудову промислів» не вагалися виписати на своїх прапорах ні ППС, ні людовці: грізною пересторогою стояв досвід Сходу, якого годі було перелічувати. Що ж до націонал-демократії, то та не знала, що почати зі своєю колишньою великою ідеєю – «передмурівку Заходу», бо її симпатії зверталися проти Заходу, на Схід.

Що можна було поставити натомість? Ті, в чийх руках опинилося кермо республіки перед дев'ятьма роками, не прийшли з готовою формулою. Їхня формула спочатку була негативна: проти демолібералізму, що паралізував уніфікаційні заміри. Протягом років вирізьбилася й позитивна програма нової системи. Назовні «великий чин» із «Пшедвьосня», що лежав у минулому, перенесено, як блискучу феєрію майбутнього, в недалеке можливе, про яке можна було мріяти, думаючи про хаотичний, вагітний всякими несподіванками Схід. Усередині «галасливому народовству» проголошено війну як ідеї, що не лучить, а ділить. А на його місце поставлено інший націоналізм, опертий на ширших підставах. Через аналогію скоріше його зрозуміємо, ніж через дефініцію. В 90-х роках XIX в. діячі ППС, що

¹ Зроблено в Австрії (*англ.*).

вийшли з буржуазії, пішли «в народ» організувати пролетаріят у соціально іншу собі верству, щоб поширити базу для своєї національної ідеї. Тоді послугоувалися гаслом, що стояло над вузькосоціальним ідеалом їхнього, буржуазного, класу. Сим гаслом був соціалізм. У буржуазії ненавиділи вони не так економічних визискувачів, як національних посибілістів. Тепер ті діячі поставили собі за мету піти не «в народ», а «в народи», з'єднати не соціально інші, а національно інші собі верстви для тої самої своєї ідеї. Сю ідею треба було подати як таку, що стояла так само над їхнім вузькоетнічним ідеалом, як над їхнім вузькосоціальним ідеалом стояв соціалізм. Як тоді треба було вийти з буржуазії, так тепер – не з нації, правда, але з націоналізму. У політиці зовнішній оборотну ідею передвоєнних часів («Не дамо землі!») заступила активна ідея історичної унії. У політиці внутрішній місце народовецького націоналізму зайняла «етатизація», замість роз'єднуючої національної – об'єднуюча державна ідея. Ідею боротьби народів заступила ідея гармонії народу, що мав кілька племен, але одну «патрію», ідея «наднароду», до якого – вчила ся теорія – можна було належати, не зрікаючись своєї національності.

У тім полягала засаднича різниця концепцій обох найголовніших ідеологічних таборів. Етнічно-мовний націоналізм, – доводили його противники, – був добрий, коли треба було боронити розшарпані частини однієї нації перед атракційною силою чужодержавних організмів (як у часі поділів), коли метою було з'єднання частин того самого народу. (Звідси, між іншим, й велика атракція гітлеризму в Саарі, в Чехії). Але в умовах по 1919 р., – пише гр. Лось, – там, де існували держави, залюднені народами, що говорили різними мовами, там етнічно-мовний націоналізм не об'єднував, а роз'єднував, як, наприклад, у Бельгії та ин. «Там, де є кілька держав, а одна мова, – спільна мова є моментом об'єднуючим, там, де одна держава, а кілька мов, – мова стає чинником розкладу», себто не мова, але її остентаційне, дражняче підкреслювання. У тих випадках треба було, отже, шукати за іншим об'єднуючим чинником, іншим спільним ідеалом, який лучив би різномовні «племена» в один «народ».

Ся ідея де в чому пригадувала конституцію чорно-жовтої монархії 1849, де говорилося не, як пізніше, про народи (Völker), а про племена (Volksstämme). Так колись Метерніх поборював невчасний, на його гадку, німецький націоналізм. Поки була ще надія оживити німецьким духом простір, що називався німецький Volksraum², наситити німецькою культурою й організацією великі простори від Голандії до Балтики й від Данії до Балкан (ідея воскресла під час війни у вигляді Mitteleurop³), доти він повставав проти німецького націоналізму, ставлячи понад нього монархію й особу цісаря. Бо націоналізм, викликаючи проти себе йому ж подібні на тім просторі, нівечив діло предків, що збирали імперію, а Німеччину звів би до якоїсь Rumpfdeutschland⁴, до огризку імперії.

І мав рацію старий канцлер. Бо, **коли великі імперіялістичні нації** вступають на шлях націоналізму, се нехибний знак резигнації з їхнього історичного Volksraum⁵. Так сталося з Австро-Угорщиною, коли у Відні, замість різномовних чорно-жовтих патріотів, слуг цісаря, з'явилися Alldeutsche⁶, що тягнули до Берліну

² Народний простір (нім.).

³ Mitteleuropa (нім.) – рівнозначний назві *Центральна Європа* термін, який для німецької держави мав не лише географічний, а й геополітичний, економічний і культурний сенс.

⁴ Стівбурна, обрубана Німеччина (нім.).

⁵ Підкреслюю: не всякі, а лише великі імперіялістичні. В інших – націоналізм не є ніякою резигнацією.

⁶ Паргерманіст (нім.).

і не журилися долею цілої монархії; так сталося з Туреччиною, коли від наднаціонального отоманського патріотизму (поранена дитина молодотурецької революції 1908) прийшов вузькотурецький націоналізм Кемаля, коли заміна універсальної арабської мови турецькою значила розпад імперії на складові частини; так сталося і з гітлерівською Німеччиною. Які претензії гітлерівський націоналізм не підносили на німецькі території поза «райхом», він означає зречення територій ненімецьких, як кемалівський націоналізм означав зречення нетурецьких територій Отоманської імперії. І гітлеризм, і кемалізм були ліквідаціями свого чужонаціонального *Volksraum*'у, з якого не хотіли резигнувати ні султани, ні Метерніх. В ідеї останнього лунали відгомони часу, коли з різноплемих шкотів, велшів, англів і саксонців творилася єдина англійська нація, а з норманів, басків, провансальців і бургундів – французька. Сі історичні спомини присвічували, мабуть, і тим, що написали на своїм прапорі ідею «етатизації».

У таборі опозиційнім (націонал-демократичнім та ін.) поставилися спочатку до сеї ідеї ворожо. Останні дев'ять років дозволяють спостерегти щось ніби синтез протилежних засад обох таборів. І так, наприклад, гр. Лось хвалить народовецьку акцію перед війною як дуже позитивну. А його стаття знайшла повне визнання на шпальтах національно-демократичних органів преси. З другого боку, преса вже присвоює собі погляди протилежного табору. Правда, ще виступають проти «концепції федеративної державности», бо вона «ширить національні рухи»; протестують проти культу держави як «єдиної форми співжиття» народів, бо, на думку опозиції, не може бути «понаднаціональної цивілізації»; уніфікаційну силу має тільки цивілізація, «яку здатна витворити національна суспільність, що дихає повними грудьми» («*Myśl Narodowa*», nr. 19). Але вже лунають у тій пресі й інші голоси, щось як ревізія дотеперішнього неприєданого становища. Про «етнічно-мовний націоналізм» говориться вже як про перехідний щабель, над яким видніє вищий – щабель «політичного патріотизму» (що є тою самою «етатизацією»). Сей «патріотизм» має прямувати до «великих історичних завдань», вийти поза рамки народу, взяти «історичний провід слов'янських народів, що залишилися вірні Європі». Сей патріотизм вже є надплеменний, вже мислить не категоріями етнічно-мовними, а іншими – «просторами свого національного впливу» (там же, ч. 18 і 19), що дуже нагадує метерніхівський *Volksraum*. Навіть ставлять крапки над «і»: втиснута між двома світами ідей, двох могутніх народів, з великою «імперіялістичною динамікою», думка народовецьких публіцистів шукає власної, не мовної, а «ідейної динаміки», мріє про «найстисліший зв'язок» народів, замешкалих між гітлеризмом і більшевизмом. Зв'язок, який мав би свою власну «ідеократію». А його конкретна географічна формула є «міжмор'я», Балтікум-Понтус-Адрія (там же). Синтез мовного, народовецького націоналізму з ідеєю «наднароду» і «просторів національного впливу» протилежного табору. Так само в інших часописах: «Помежи експансією містицизму класу зі Сходу й експансією містицизму крові з Заходу мусимо протиставити тій ідейній пенетрації... передовсім свій погляд на світ, свій інший, відмінний, цивілізаційний ідеал» («*Prosto z mostu*», ч. 20, ст. 1). Над нацією стає вже держава, над патріотизмом етнічно-мовним, що виключав і огірчував «іногородців», – більш, на думку авторів, атракційний патріотизм загальнотериторіальний, над ідеалом націоналізму – «цивілізаційний ідеал», визнавцями якого могли б стати й різномовні «племена». Мета – наситити тим ідеалом «простори національного впливу», засіб – «етатизація».

До такої формули дійшла політична думка обох таборів під впливом імпульсу, даного дев'ять років тому. Ся формула мала стати новим дороговказом, розв'язкою поставленої Жеромським проблеми.

Наш місячник не раз займав до неї становище. Тут зауважимо лише, що ся формула має у своїм заложенні основну помилку. Східна Європа другої третини ХХ віку не нагадує Західної Європи Людовіка ХІ, коли з пікардійців, бургундів та ин. творився новий «наднарод». Вік ХІХ так само, як і ХХ, був свідком, як із племен поставали народи: в Отоманській імперії, в Австро-Угорській, у Російській. Відворотного розвою, деградації народів на племена, історія тих двох віків не вказує. Багато провансальців (каталонці, ірландці, фламандці) ставали націями, але ні одна нація не зійшла на шабель Провансу. І навіть широкі простори Наддніпрянщини не є вже ідеологічним вакуум'ом для нових Людовіків ХІ. Часи племінного регіоналізму безповоротно минули.

КОМІНТЕРН НА НОВИХ РЕЙКАХ

Московська політика потрапляє за останні часи з однієї несподіванки в іншу. У несподіванки, яких не передбачав ні Маркс, ні «Ілліч», ні Сталін. Найстрашнішою несподіванкою для большевиків є наглий зріст фашизму в Європі й на Україні, мобілізація міського й сільського середнього стану, який постановив вести власну політику.

Поки большевизм мав діло як зі своїми противниками з боягузливою й нерішучою ліберальною буржуазією і з ще більш боягузливою соціал-демократією, з партіями, що звикли сидіти між двома кріслами, він був певний своєї перемоги. Але ось на овиді з'явилася примара фашизму. Примара стала дійсністю, політичною силою. Бурею пронеслася над низкою країн, а її гаслом було: «З большевиками побольшевицьки». Італія, Німеччина, Австрія, Угорщина, ціла Центральна Європа випололи свої країни від червоного бур'яну. Що більше, «зараза» фашизму шириться далі: заволоділа Португалією, загрожує Англії, Голандії і головне – Франції, теперішній союзниці Кремля. Совіти опинилися перед тяжким завданням тій «заразі» протидіяти. Нагла потреба боротися з новою небезпекою **викликала й радикальну зміну в тактиці Комінтерну**, що відбилося на постановах його останнього VII з'їзду в серпні біжучого року.

Перед появою фашизму большевизм думав, що є в наступі. Не журився ніякими угодами, одверто заявляв: хто не з ним, той проти нього. Всяка буржуазія була «гнобителькою народів», селянство – прихованим ворогом, якого обкидувано погідливою назвою дрібнобуржуазії, а соціялісти – не тільки соціал-демократи, але й комуністичні «уклоністи» (ті, що не наосліп сприймали накази з Москви) – стали соціал-зрадниками. З жодною з тих груп наступаючий большевизм не чинив компромісів, як не чинив компромісів із буржуазними урядами. Тепер становище змінилося. «Безкомпромісний» Літвінов-Валах попросив, щоб прийняли Росію до Союзу народів (колись «клубу бандитів»), твердокамінний Сталін, зігнутий «у три погібелі», благав висланника гордого Альбіону дати йому «передешку» і пощадити совітський режим, а, крім того, на виразне домагання «імперіялістичної, грабінницької Франції» заявив, що не є противником мілітаризму, що, навпаки, дуже тішиться з розвою французької армії і радить французькій секції Комінтерну проти неї не виступати, сидіти тихо і пристосувати свою політику не до теорій Маркса-Енгельса, а до вимог маршала Петена. Одним словом, мов той вовк із байки Крилова, притиснений до муру, «пустілся мой хітрец в переговори», запевняючи і буржуазні уряди, і буржуазну та соціяльну демократію, яку вчора нищив як ворога робітничого класу, що він їх «старінний сват і кум», оборонець проти фашистської змори, прийшов миритися, «сафсем не раді ссори». **Змобілізувати оту демократію, запрягти її до воза комуністичних махерів, щоб, перемігши фашизм, всадити їй ніж у спину, – ось було гасло, яке пролунало з останнього собору комуністичної церкви в Москві.**

На VII з'їзді Комінтерну зібралися урядовці сеї прекрасної організації аж від 65-ти «націй». Країнам, де запанував фашизм, виповіджею війну: Німеччині, Австрії, Угорщині, Португалії, Італії (Туреччині – ні, бо то союзниця). Країнам, де фашизм ще не став твердою ногою, Москва посилає в резолюціях Комінтерну привіт. Давні-

шою тактикою Москви супроти сих країн було «визволяти» їхню людність від їхніх же буржуазних урядів. Тепер навпаки: тепер ті уряди нагло стали найшляхетнішими взірцями демократії, боронити яку перед захланним фашизмом – перший обов'язок і ГПУ, і Ворошилова, і пролетаріату. Віднині за наказом самодержця «великої, малої і білої Росії» всі секції Інтернаціоналу мають стати приятелями й оборонцями католицької Австрії (щоб її не поглинув недобрий Гітлер), і пана Бенеша, і колишніх чесько-сибірських легіоністів, і юго-слов'янської монархії, і боярської Румунії. Віднині висміяна, зневажена, зганьблена, зрадлива буржуазна демократія ставиться під високий протекторат комуністичного Інтернаціоналу. Не має вона турбуватися ні Закарпатською Україною, ні Бесарабією. Теперішню приналежність сих країн охороняє серп і молот. Так само, як і ідея патріотизму (очевидно, не всюди) береться під високу руку Кремля. Один «делегат» дістав доручення заявити на з'їзді, що комуністи не прихильники національного нігілізму, що патріотичний настрій мільйонних мас французів треба респектувати...

Якими ж засобами прагне Москва запрягти до свого воза буржуазну й соціалістичну демократію для боротьби з фашизмом? Через вступ комуністів у її ряди, в її організації, щоб захопити вплив у них і кермувати їхньою політикою. У багатьох країнах комуністичні організації – політичні і професійні – розстрошені, в інших – ледве животіють. Звідси нова тактика – не чолова атака, але валенродівська метода: ввійти всередину чужих і навіть ворожих організацій, щоб або їх розкласти, або повести за собою. Для того «Комсомольська правда» з радістю оповідає, як комсомол в Америці об'єднує і безбожників, і релігійних, або як товариш Август у Німеччині об'єднує разом комуністів і католиків. «Комсомольська правда», очевидно, захваляє се як приклад, гідний наслідування в ССРСР. Ще ясніше висловлюється на самім з'їзді Лозовський. Він гаряче доручав усім комуністам вступати в реформістські професійні спілки, а щоб йому не закинули суперечности, то тут же засудив власну ж оцінку тих спілок (на попереднім з'їзді) як «школи капіталізму». Радив вступати навіть у фашистські союзи.

Тактику французьких фактотумів Москви обговорював болгарин Дімітров. Розклад французької ліберальної буржуазії, мабуть, на думку Кремля, посунувся далеко вперед, отже, тут можна мріяти навіть про нову керенщину, що приготувала б дорогу новому Ленінові, про захоплення влади в республіці тою бандою масонів і аферистів, яку паризький народ вигнав із урядових канцелярій у пам'ятний день 6-го лютого. Дімітров констатує, що сили фашизму у Франції ростуть, але й що гуртуються наново сили, йому ворожі. Коли б тим останнім вдалося створити уряд і коли б той уряд антипатріотів і масонів зачав проводити справжню боротьбу з фашизмом, то комуністи, залишаючись непримиренними ворогами всякого буржуазного уряду і прихильниками совітської влади, мають перед загрозою фашистської небезпеки *підтримувати такий уряд*, який хутко привів би Францію до банкрутства, до паралічу влади і до анархії. Щоб ясніше упритомнити собі радикальну зміну тактики, яку викликав у Москві панічний страх перед фашизмом, порівняймо коротко постанови з'їзду Комінтерну в 1928 році та останнього в серпні сього року.

У 1928 році Комінтерн закликав до боротьби на смерть із буржуазією за класову єдність пролетаріату і проти єднання соціал-демократії з буржуазією. У 1935 р. Комінтерн закликає створити з тою соціал-демократією єдиний фронт проти фашизму!

У 1928 р. Комінтерн закликав до систематичної і невблаганної боротьби з усякими правими й лівими «уклоністами». VII з'їзд тої самої прекрасної організації закли-

кає боротися з... «сектлярськими настроями в партії», які перешкоджають об'єднати «трудящих» і загачують шлях до соціал-демократичних робітників!

З'їзд 1928 р. вимагав принциповости в пропаганді й агітції. VII з'їзд вимагає висувати не абстрактні, а конкретні вимоги, подібні до тих, що висувують «соціал-угодовці»!

З'їзд 1928 р. гримів проти зрадницької буржуазної демократії. VII з'їзд ганить секції за те, що не розуміють конечности боротьби в обороні рештків буржуазної демократії, загрозованих фашизмом!

З'їзд 1928 р. висловлювався проти будь-якого входження пролетаріату в капіталістичні або державні організації... З'їзд 1935-го доручає робітникам входити в політичні й професійні спілки, засновані буржуазними демократичними партіями, реформістами, а навіть фашистами чи клерикалами. Крім того, доручає комсомольцям увійти в усі буржуазні масові організації молоді: економічні, політичні й культурні.

Як мусило змінитися за ті пару років обличчя Європи, щоб приневолити Москву до такого ганебного відвороту...

Що хоче досягнути новою тактикою Москва, я сказав вище. Постанови VII з'їзду Комінтерну – се нова тактика в боротьбі за середні верстви, без яких нема перемоги комунізму. Мусолінізм, гітлеризм, розгром соціалізму в Австрії шпурнули Комінтерн у становище з-перед кількох років. Тепер він опинився на позиціях, що їх займав перед 1917 роком, коли для з'єднання собі союзників треба було цяцькатися і з патріотичними інстинктами неросійських соціалістів («українізація»), і з власницькими інстинктами селян (експропріяція дідичів на користь селянських приватних власників), і з релігійними «забобонами» маси («жива церква»), і навіть із «ухилами» власних соціалістів (пакти з «есерами» і «меншовиками»). Треба було сю масу «попутників» використати для боротьби проти абсолютизму (бо самі комуністи на се були заслабі), щоб потім сісти їй на шию і знищити – спочатку політично, потім і фізично.

Як першу мету для нападу Комінтерн вибрав Францію як країну, в якій хаос досягнув найвищого ступеня. Барбюси, Морици, Торези і просто Морици, приятелі Стависького і пані Ганау – все змобілізовано Кремлем для атаки на теперішній уряд французької республіки. Послугуючись найбезличнішою демагогією створити для сього «*front populaire*¹» (що вже досягнуто!), з'єднати під червоним прапором спантеличену частину буржуазії, висунути гасло боротьби з фашизмом, а потім повалити теперішній кабінет – ось була перша мета. А далі укласти новий – агентів Москви: свідомих, як Блюм і Кашен, або несвідомих, як Деладьє і Герію. Насамперед використати французьку «керенщину» – радикальну партію. Радикальна партія, як, зрештою, не лише у Франції, – се типова партія «золотої середини», ні риба ні м'ясо, ні пес, ні видра, як їх характеризує знаний паризький публіцист. Се патріоти й антимілітаристи, буржуа за походженням і соціальні революціонери за програмою (соціал-ідіоти), вічно хитливі між правицею й лівицею. Коли перемагає патріотична Франція, радикали при владі разом із Герію, коли перемагають ліві, вони теж при владі разом із Деладьє і Шотаном. Радикали допроваджують до фінансового банкрутства країну, вони ж саботують справу направи устрою, вони ж саботували діло Пуанкаре (рятування франка), вони саботували Тардьє, вони саботували і повалили Думерга, стаючи по боці високопоставлених аферистів і злодіїв, а тепер дають себе запрягти у віз Сталіна. Недавно на вічі в Palais de la Mutualité, б'ючи себе в груди і проливаючи демократичну сльозу, домагався Деладьє, щоб французька дрібна буржуазія удосто-

¹ Народний фронт (*фр.*).

їлася чести боротися обік із обома партіями пролетаріату, іншими словами – з агентами чужої держави. Очевидно, йому і до голови не приходило, що ті «партії пролетаріату» першим своїм завданням (по перемозі) скрутять карк і демократії, і партії Деладьє, і, мабуть, йому самому. Але така вже психіка соціал-ідіотів усіх країн. А «Les Cohiers du bolchevisme» [«Большевицький шлях» – *Ред.*] так сформулювали своє завдання: «Радикали – се партія маленьких людей. Вона має величезний вплив у хліборобських колах. За нею йде більшість середніх верств, яких суспільна вага, злучена з силами пролетаріату, може рішити про побіду в боротьбі з фашизмом». Ось на сю партію і числить Москва, її й думає позискати. Для оборони демократії? Але ж ні – щоб захопити владу, а по захопленні запровадити не демократію, а терор і над середніми класами, і над селянством. Диктатура пролетаріату (читай: Кашенів і Блюмів) здійснена з допомогою французької керенщини.

Коли б проти сих махінацій Москви та її наймитів у Франції не постала реакція серед самих французів, до того б, напевно, й прийшло. Бо самостійним чинником ніяка керенщина не була й не буде. 8 серпня головний комітет народного фронту видав комунікат, у яким висловлює свій подив із того шумовиння, яке на заклик Блюмів урядило криваві розрухи в Тулоні і Бресті. Що радикальна партія дала себе вжити аж для такої наскрізь антипатріотичної, анархічної маніфестації, свідчить, якою іграшкою є вона в руках комуністичних менерів «народного фронту».

Але реакція проти нової гри Комінтерну стає чимраз сильнішою. На чолі її стають патріотичні організації і молодь. Критикуючи неясне становище радикалів, особливо католицьких кіл, які дораджують своїй молоді зберігати нейтральність у комуністично-фашистській боротьбі, «Je suis partout» питає: «Нейтральність? Так, неначе б 16, 18, 20 чи 25-літні хлопці, французи з уродження, здорові тілом і сильні духом, могли лишитися нейтральними серед таких обставин!». І вони, на правду, не залишаються ними. Вони масово вписуються в патріотичні організації «Вогнистого Хреста», «Національних охотників», «Молодих патріотів» і «Французької акції». До «Вогнистого Хреста» записалося в березні 17 тисяч нових членів, у травні – 15, у червні – 18, у липні – 25. Се лавина, якій немає стриму, се когорта, до якої гуртується все чесне і патріотичне в республіці, а число її членів досягає вже до пів мільйона карних одиниць, готових за наказом свого вождя на все.

Франція з її кривавими розрухами і барикадними боями на вулицях Парижа, Тулона і Бреста, з сотнями вбитих і поранених, з приватними арміями, з полагоджуванням політичних рахунків не в парламенті, а на площах і бульварах вступила в еру громадянської війни, в еру, яку пройшла у 1921-1923 рр. Італія і в 1930-1932 рр. Німеччина. І скінчиться ся боротьба не інакше, як скінчилася там, як скінчилася в Австрії, в Угорщині, в Португалії: комунізм разом із його підбрехачем – соціалізмом буде знищений у нації, яку він провадить до руїни й хаосу. Французькі середні верстви, призначені комунізмом на експропріацію, скинуть із п'єдесталу своїх Керенських, Брінінгів і Джолі, які ведуть їх на знищення, виберуть собі наших провідників – тих, що вміють дивитися фактам у вічі і не лякаються грати *va banque*. Карта Москви у Франції буде бита, як була вона бита в Берліні, Відні, Римі, Будапешті. А коли буде бита у Франції, ніякі фортелі, ніякі частинні успіхи Комінтерну на другорядних фронтах – у Чехії чи Румунії – не вплинуть на остаточний вислід боротьби: по заламанні комуністично-соціалістично-радикально-масонського фронту у Франції підрядні фронти будуть змушені скапітулювати. Нові рейки, на які перепровадив свій комінтернівський локомотив Сталін, допровадять до катастрофи і до остаточного визволу Європи від змори абсурдної доктрини.

Свою нову тактику застосовує Москва і в Галичині. Тут теж розбиті й розпорошені большевицькі сили стараються – за новими вказівками Сталіна – прослизнути у ворожі їм організації, натягнути маску, влізти в наші політичні, економічні й культурні установи. Те ж стараються створити з недогризків крушельниччини нові органи преси, вибілюючи в позбавлених слова правди заявах своє большевицьке минуле, створюючи єдиний фронт комуністів, соціалістів, лібералів, радикалів і масонерів, аби знищити єдиного правдивого ворога комунізму – фашизм. До сеї нової гри треба уважно приглядатися, її демаскувати. У нас так само, як деінде, нема місця на середні партії. Хто виступає проти фашизму, той працює для большевизму – хоче він того чи ні. Як до таких, ми мусимо ставитися і до Винниченка, Крушельницького, Юліяна Бачинського та інших жалюгідних приплентачів чужої і ворожої нам ідеї. Як до союзників большевизму треба ставитися і до прихильників II Інтернаціоналу, до всіх, хто заміняє національний прапор на червону ганчірку. У трагічних часах, які переходимо, нам не возитися ні з брехунами, ні з підбрехачами.

БУНТ ЗЕЛЕНИХ СОРОЧОК

Громадянська війна у Франції загострюється з кожним днем. Повільне грабування всіх працюючих верств суспільности, що його проводить радикальна партія на спілку з соціялістами, марнотратство державного гроша, винищування продукційних сил країни, нарешті – одверта підготовка французької керенщини віддати владу в республіці партії Сталіна викликали різку реакцію з боку національної Франції. Середній стан підніс прапор бунту. Село виступає одною з перших когорт середнього стану.

Село здавна було остоею французької могутности – могутности нації і держави. Сей «скупар», сей «куркуль» – такими яскравими барвами розмальований Мопасаном чи Золя – то він був творцем багатств Франції, які тепер взялися «розбазарювати» ліві. Він же був моральною остоею народу. Як усюди, він тяжко давав себе розколисати, але розколисаний ставав силою, яка рішала долю Франції.

Роль, яку тепер починає грати у Франції село, прекрасно описує знаний французький письменник Поль-Еміль Кодильяк¹ на тлі останніх випадків громадянської війни.

Спільний фронт? Національний фронт? Селянський фронт? Що се є? Реакція? Так, реакція проти слабкості держави, реакція проти надуживань державної машини, реакція проти моральної кризи передусім. Велике значення в тім спротиві здорових сил країни починає відігравати *селянський фронт*. Поки селянин жив лише із землі, він не рухався, сидів тихо. Але тепер Jacques Bonhomme² вже прокинувся. Він вимагує своїми вилами і домагається свого місця під сонцем. Досі він займався лише справами своєї професії, справами економічними. Але тепер так, як і всі інші верстви, відчув потребу в карній організації та в його провіднику, в шефі. Такого провідника селянський рух знайшов в особі Анрі Доржера. За його почином у всій Франції відбуваються тепер масові селянські віча. В Ам'єні, в Равелі, в Руані та ин. Селянський рух обіймає тепер три організації: Аграрну партію, Національний союз хліборобських синдикатів і Селянську лігу (Доржера). Одне з таких віч в Ам'єні (Пікардія) описує Кодильяк.

Чого домагаються селяни? Передусім, карности у власних рядах. До урядів республіки не мають довір'я, бо всі ті уряди намагалися здевальоризувати, обезвартити продукти хліборобства. Хто хоче мати дешеві хліборобські продукти, той нехай насамперед знизить кошти на транспорт і податкові тягарі. Здевальоризувати ті продукти вже у продуцента до нічого не доведе. У той час, як ціни на всі товари у Франції піднеслися кількаразово, як франк утратив п'ять шостих своєї передвоєнної вартости, номінальна ціна на хліборобські продукти збільшилася лише вдвоє. Се не нормальний стан, який довго тривати не може.

Як запобігти сьому визискові села? Тільки самостійною організацією хліборобів. «Провідники нас зрадили!» – такий загальний закид селян у бік республікан-

¹ Дані сеї статті черпаємо з його нарису в «L'Illustration».

² У Франції – синонім людини простої, часто простакуватої, яку легко пошити в дурні. Подібний зміст вкладали москалі в поняття «безмозглий хохол», прозиваючи так нашого селянина, поки він не відкрив їм свого правдивого обличчя.

ських послів. А коли держава-республіка залишиться глухою на ті домагання? Ну, тоді треба буде перейти до «безпосередньої акції» (*action directe*³), лишаючи набоці недолугий парламентаризм. Звичайно, віча кінчаються тим, що присутні складають присягу. Революції, – зауважує Кодильяк, – завше починалися піднесенням рук і присягою...

Протести й віча відбуваються по всім просторі Франції. Всюди закладаються «комірки», «райони», «федерації» – селянський фронт.

Як союзні організації селянському фронтові виступають хліборобські палати, союзи хліборобських синдикатів, хліборобські товариства та ин. СФ – се не стала організація, вона виступає на овиді лише в разі загрози селянських інтересів, політичних, економічних і соціальних. Союз хліборобських синдикатів діє на полі синдикальнім, Аграрна партія – на полі парламентарнім, Селянська ліга має девізом *action directe*. Союз хліборобських синдикатів не стоїть на ґрунті класової боротьби. Він має за ціль охорону професійних інтересів рільництва, його метою є корпоратизм. Він групує 45 районних союзів, 10000 синдикатів із 1500 тисячами членів. Стремить до того, щоб заложити автономні корпорації під державним контролем. Насамперед, мають утворитися районні ради, вибрані місцевими хліборобськими групами і палатами. Над ними стояла б Національна Рада хліборобських корпорацій, а вона посилала б делегатів до Національної Ради всіх корпорацій, що грала б роль арбітра між часто різнорідними інтересами різних корпорацій. Хліборобська корпорація мала б право контролю, регламентації, порядкування продукцією, розподілом продуктів, умовами праці та ин. Законодавча влада республіки не сміла б нічого починати в економічних і соціальних справах без порозуміння з корпораційними радами. Так уявляє собі селянський фронт справу реформи існуючої держави.

Аграрна партія має за голову Флерана Агриколя, діє в парламенті. Її органом є «*Voix de la terre*» («Голос землі»). Головою Селянської ліги є Жан Боґуон, типовий хлібороб, але його невсипущим секретарем, душею цілої організації є журналіст Доржер, органом Ліги – «*Progrès agricole de l'Quest*». Група є виразно антипарламентська: послів-«вибранців народу» та група просто бойкотує. «Безпосередня акція» має в сеї групі найрізномірніші форми. Велику сенсацію збудив, наприклад, виступ Доржера у справі Сальвадона. Се був селянин, якому фіск загрозив продажем за податки цілого його майна. Делегати Селянської ліги в кількості тисяч людей зібралися, щоб перешкодити ліцитації. Внаслідок сього Доржер пішов до в'язниці. Але в березні сього року в Блуа внаслідок димісії «стависьківця» Шотана відбулися вибори. І наступник Шотана в його власнім окрузі зібрав, замість 6000 голосів, лише 300.

Доржер – автор книги «Вгору вили!». У ній виставляє жадання селянства. Парламентарній республіці й індивідуалізму, які вносять у моральне й громадське життя корупцію і розбрат, протиставляє він республіку корпоративну, оперту на родині. Осягти її він прагне своїм способом – *action directe*. «Вірте мені, – пише він, – кількох добре улокованих копнень ногою і появи кількох добре загострених вил вистачить, щоб розпорошити, мов зграю горобців, наших високоповажаних (*eminente*⁴) представників. Хоч вони й гаряче люблять свої шлунки, досить ненажерливі, та ще більше дрижать за цілість своєї шкіри».... Мова трохи непарламентарна? Певно, але як низько мусили впасти радикально-соціалістичні головачі французького парламентаризму, колись так шанованого, щоб подібні напади стрічалися з бурхливими оплесками селян...

³ *action directe* (фр.) – пряма дія.

⁴ вибраних (фр.).

Чи се значить, що Доржер проповідує криваву революцію? Він говорить, що далекий від того. Він каже: «Коли селянська верства добре зорганізується на нашій революційній платформі, ми пошукаємо собі і в місті союзників, а тоді змусимо теперішніх керівників республіки до абдикації, до полишення влади. Багато урядів, – каже він, – падало під натиском громадської думки. Треба зробити так, щоб для наших противників влада давала далеко більше невідгод, аніж приємностей».

А позитивна програма? Се протекція хліборобства, мораторію, корпоративна організація селянського стану, податкові полегші, консолідація родини, боротьба зі спекуляцією, поліпшення життєвих умовин на селі та ин. Така програма і такий план атаки зелених сорочок. Се ще не є однострій організації, як чорні сорочки у фашистів і брунатні в націонал-соціалістів, але провідники часто з'являються в тім однострою, а за ними йде юрба. Знак Ліги – сніп збіжжя, а з нього визирають коса і вили. Недавно організація випустила свій маніфест із двома головними гаслами: ревальоризація продуктів рільництва і реформа держави.

«25 серпня, в Руані, – описує Кодильяк, – відбулося імпазантне віче селян, де з'явилися представники 25 департаментів. Віче відбулося у виставковім парку, в яким зійшлися до 6000 людей, решта мусили чекати поза брамами. Промовляв Анрі Доржер. Нічого він не має в собі з диктатора. Широке обличчя, одвертий, щирий вираз, вираз мрійника, заокруглене підборіддя, не те квадратове, яке бачимо в Мусоліні, очі, повні укритого хитрунства, не раз польоту, не раз теплого співчуття.

Він говорить все те саме, бо знає, чоґо хоче, а чоґо хоче, те міцно передумав. Ревальоризація продуктів і людей. Родина і рідний верстат праці. Щоб се знову мати, всі засоби добрі, навіть найбільш нелегальні: «Ми хочемо зробити революцію і не ховаємося з тим. Але ми не хочемо розливу крові... З'єднати в один фронт село і чесні елементи міста, щоб змусити парламентарів кинути владу... Все багатство країни пливе з землі, з рук і праці хлібороба... Франція знову мусить стати великою хліборобською нацією... Геть парламент, облудний і брехливий... Смерть комуністам...». Доржер промовляє трохи однотонно, сильно скандуючи слова, але тим тоном говорив речі сильні, дуже сильні, які щоразу ентузіазмували слухачів. Атмосфера стає гарячою. Приступають до присяги. Ліс рук підноситься, мов на команду, догори. А духовий зір бачить над лісом рук піднесені догори вила.

У Франції родиться, опріч «Вогнистого Хреста», нова сила з самих надр великої нації, сила, гостро ворожа і непримирима з тою радикально-масонською бандою, яка жене країну в обійми Москви. Старий лібералізм ХІХ віку вмирає. Разом із ним його дитина – соціалізм. Прокидається нація.

АДИС-АБЕБА І КИЇВ

Світ масонерії відкрив в Європі нового Вільгельма II або нового Наполеона. Є ним Беніто Мусоліні. Всі сили «єдиного фронту», II, III і жидівського Інтернаціоналів засурмили в ерихонські сурми проти відвічного ворога – Риму. Давно вони чекали на сю хвилину. Англійські лейбористи, Блюми, Кашени й інші пенсіоністи Москви, радикальний Санчо Панса – Геріо, Grand Orient¹, Мала Антанта, «Front commun» із протекторів колишніх і майбутніх Ставиських, гуманісти й пацифісти – всі закрутилися у відьомськiм шабаші з криком: «Свята війна проти Мусоліні!». І навіть жидівська «Chwila» (10.X) захлистується від захоплення, шпурляючи в оглупілу публіку одну приємну звістку за одною: і про те, як чорні вояки негуса б'ються, «мов бенгальські тигри», і про cuda armji sowieckiej², і про те, як уже не бенгальський тигр, а одеська гієна, Лейба Троцький, на радість усіх борців за право і справедливість rowgasa do zdrowia³... Чудові, рожеві перспективи! Ясно, що цілій кліці у високій мірі «наплювають» і на негуса, і на незалежність Абісинії. Все се їх обходить так, як торішний сніг. І коли б, скажімо, не фашистська Італія, а Сoвітська Росія підбивала якусь свою Абісинію, коли б ішли на підбій не Де Боно і Граціяні, а Ворошилов і Будьонний, коли б їм вдалося до самої Адис-Абеби здвигнути ліс шибениць для абісинського народу, та сама преса і ті самі політичні гієни не посідалися б з радости в ім'я гуманности і справедливости. А до того шановного хору прилучається, очевидно, і драгоманівський «Громадський голос» (ч. 37). Забувши за свій засадничий пацифізм, він страшно тішиться, що «всі робітні люди світу заявляються *за війною* проти розбишацького фашизму». От коли б ішлося про війну, скажімо, Японії проти розбишацького большевизму, тоді «Громадський голос», напевно, був би проти інтервенції. Бо тоді розходилося б... лише про Україну. Тоді йшлося б проти соціалістичної Москви. А тут – про Абісинію і проти фашизму – справа для українських інтернаціоналістів набагато важливіша, така важлива, що можна відступити і від засади пацифізму. Так колись Драгоманов – теж пацифіст – нацьковував російський уряд на війну з турками, мовляв, навіщо «завіщення зброї, коли треба просто *бити в зуби*»⁴. Там, де йдеться про дорогу їм, чужу справу, там пацифістичні драгоманівці зараз готові «бити в зуби».

Але Англія? Болдвін висловився ж проти диктатур! Іден заявив теж, що виступає не проти Італії, лише проти *італійського уряду*! Чи ж се грізне мemento, яке колись збило з ніг Наполеона і Вільгельма, не звернене проти фашизму? Англія не йде проти фашизму як проти форми устрою, лише проти людини, яка дозволила собі кинути загрозу інтересам Британської імперії. Італійська преса в запалі полеміки дала зрозуміти, що Середземне море має бути *mare nostrum*⁵, а Абісинія – свого роду бонапартівським Єгиптом або Булонню – випадковою брамою для генерального обрахунку з Великою Британією. І міністри Його Величності короля Джорджа, які далеко дивляться в майбутнє, вирішили вчинити так, як під час єгипетської виправи

¹ Grand Orient (фр.) – Великий Схід.

² дива советської армії (польськ.).

³ Виздоровлює (польськ.).

⁴ М. Мухин. Драгоманов без маски. – Львів, 1935. Відбитка з «Вістника». – С. 49.

⁵ Наше море (ит.).

Бонапарта. Вони знають, що Мусоліні – се чинник консолідації Європи, але й чинник, що з нації макаронярів зробив велику імперіялістичну націю, який носить думкою перекрою мапи не лише Європи, але й Африки й Азії. Англіїці не були б англійцями, коли б не постановили той чинник знищити або упокорити. Тому що він – диктаторський? Ні, бо в такому разі чому ж Англія робила собі союзника з диктаторського уряду Наполеона III під час Кримської війни? Або Олександра I під час воєн із Наполеоном I? Чому ж тоді вона пасувала на чемпіона боротьби за свободу – великого князя Миколу Миколайовича, який не Адис-Абебу, а Константинополь хотів собі загарбати? Коли б Англія була така ворожа диктатурі, чому ж вона уклала з одною з них – з гітлеризмом – морський трактат 18 червня с. р., наражаючись на нарікання своєї демократичної союзниці Франції? Так само, як не є Англія проти диктатури фашизму як такої, так само не є вона засадничою союзницею соціалізму. Самюел Гоар і Іден на женецьких терені повертаються плечима до Литвінова. Лейбористи відкинули пропозицію Комінтерну про єдиний фронт... То лише наші доморослі політики, які завше служать якійсь сторонній силі чи «засаді», ніяк не можуть зрозуміти політики Великої Британії, яка служить тільки власним інтересам.

Лише збіг обставин привів на сторону Англії масонсько-жидівсько-большевицьку кліку так само, як збіг обставин привів учора на бік Англії зовсім противні сили російської реакції. Так сталося, що велетенська сила імперії, яку шпурнула Британія на терези подій, окришила надіями всю ту чесну компанію, яка обходить довкола римський Срихон із пекельним вереском і трубними звуками.

Настирливе домагання санкцій із боку Англії, переворот у Греції, зроблений також, мабуть, з ініціативи Англії, щоб мати флотову базу на сході Середземного моря (Східна Португалія), і несподівана пропозиція дуже вигідної угоди Де Валері – се грізні симптоми, що напроваджують на думку, чи не хоче Велика Британія вже тепер в зародку зробити «нокаут» небезпечному завтрашньому противнику імперії.

Що з того може вийти? Передусім, дальший зріст ідеї ревізіонізму. Бажання зміни територіяльних постанов Версальського миру виписане величезними буквами на прапорах трьох великих націй, духово змобілізованих, міцно здисциплінованих і спрагнених боротьби. Є ними молода Італія, молода Німеччина і молода Японія. А за ними видно тінь їхніх сателітів: Угорщини, Болгарії...

Тих сил – хоч би чим скінчилася виправа в Абіссинії – вже не стримати. Фашизм, насамперед, шукав експансії на Сході Середземного моря проти Греції, Югославії, Туреччини. Не вдалося. Потім на Заході, коли кілька років тому Мусоліні грозив французьким колоніям, Алжирові й Тунісові. Теж не вдалося. Тоді згадали про Південь, про Адис-Абебу й Аду. Німеччина пішла, насамперед, шляхом капітуляції, потім шляхом Рапалло, далі австрійським шляхом. Не вдалося. Тоді Гітлер указав на Схід, на Росію. На Захід, але на ту саму Росію *via* Китай, націлюється Японія, рівночасно зизуючи на полудне... Далекозора Англія побачила давно, на що заноситься, і тому давно виступила з підтримкою ревізіоністичних бажань, які не шкодили їй безпосередньо. Звідси й приязнь із Японією, і «зимна кров» під час манджурської війни, і кокетування Ротерміра з Угорщиною, і отой морський трактат із Гітлером... З тих же причин англійська преса перестерігає перед бажанням увічнити Версаль. Франк Саймондо в «Fortnightly» (червень б. р.) виступив зі знаменитою статтею «The «haves» and «have-nots» (ті, «що мають», і ті, «що не мають»). «Ліга народів, – пише автор, – стала агентурою держав, які стоять за status quo. У кінці 1931 р. проти того status quo виступила Японія, виступила безкарно і з великою користю для себе. Хто може запевнити, що й Німеччина, досягнувши рівності озброєння з Францією, не

захоче наслідувати манджурський приклад Японії, наприклад, у Світській Україні або Австрії? У 1919 р. було аксіомою, що всі народи мають однакове заінтересування, щоб утримався мир, але в 1933 р. три великі народи, німці, японці й італійці, почали одверто приправляти свою молодь до війни».

Що ж рішатиме в майбутнім про питання війни чи миру? Рішатимуть не так «справи національної єдності або стратегічної безпеки, як *передусім справи економічної самодостатності*... Німеччина, друга з ряду велика промислова держава в світі, в час повного миру змагається нині з умовами, що дуже нагадують умови воєнні, коли вона була блокована союзним флотом. На власній території Німеччина має лише вугілля посеред усіх конечних для промислу сирівців. З-за кордону мусить спроваджувати залізо, мідь, бавовну, гуму і безліч інших речей, потрібних для її машин. Позбавлена готівки й кредиту, вона може дістати ті сирівці лише в заміну за вивезення власних товарів. А практика економічного націоналізму народів, які мають майже монопольне посідання тих сирівців, не допускає на свої ринки німецьких товарів. Відносини в Італії більш-менш такі самі. Бо Італія, ще більше, ніж Німеччина, бідна сирими матеріалами.

Хоч би який уряд не панував у «райху»: республіканський, монархічний чи диктаторський, кожному відкривається безпросвітне майбутнє, коли він не здолає знайти працю робітникам, сирівець машинам, коли не пустить у рух промисловість. У тім тяжкім становищі, що й Гітлер, є і Мусоліні. І перед ним постає та сама дилема. Він теж мусить виплутуватися з тих труднощів, які хотіла поконати Японія, посилаючи свої війська в Манджурію, шукаючи на китайській території засоби поживи і сирівців, що їй бракувало у себе вдома. «Для нас, італійців, є лише вибір між зовнішньою експансією і внутрішньою експлозією», – у такі слова вмістив дуче сю дилему. І, власне, тому Італія й Німеччина, подібно до Японії, готуються до війни.

«Теперішнє упривілейоване становище Англії й Америки (і Франції – *О. В.*) щодо сирівців і всього потрібного для новітнього промислового життя завдячують вони нагромадженому зискові трьох століть воєн і завоювань... Тепер війна, їм некорисна, стала для них найгіршим лихом, тому й стараються вони переконати інші народи погодитися на вічні часи з неспівмірністю й нерівністю матеріяльних багатств, що засуджують їх на чимраз нижчий життєвий рівень і чимраз більшу небезпеку домашніх заворушень».

«Але чинити так – це значить повторювати кепський рахунок з 1815 р. Тоді, майже по двадцятип'ятилітній війні, спрага миру була така сильна, як і в 1918 р. Від Мадриду до Москви континентом волочилися інвазійні армії, і всі знали, яким страхіттям є війна. Але через те, що трактати, ухвалені на Віденському конгресі, відмовляли багатьом народам благословенства свободи і єдності, сі підбиті й поділені нації піднесли зброю, волюючи непевність і страхіття нових конфліктів від потульного зношення наслідків існуючої нерівності, яку вважали несправедливою. Вони могли мати мир за ціну покори, але воліли змагатися, аніж піддатися».

«Як може хтось уявити собі по тім недавнім прикладі, що через те, що війна стала далеко страшнішою тепер, аніж була сто двадцять п'ять літ тому, через те, що теперішні нерівності більш економічні, ніж політичні, що народи вважатимуть війну за більше лихо, ніж нерівність?».

«Увічнити нерівність в ім'я миру не вдасться. В суті речі Ліга народів – се старий Священний союз із 1815 р., видуманий Метерніхом і царем. Щоб той «союз» увічнити, Олександр I покликався на релігію, Вілсон – на ідеалізм. Але фіяско тих імпрез було певне завдяки непримиримости видідичених. Старатися завернути назад

до Женеви Японію, Німеччину й Італію, не запевнивши їм економічної безпеки, – марна праця».

«Свідомість конечности того саме змусила сера Самюела Гоара запропонувати новий розподіл світових запасів сирівців. З тою самою пропозицією виступив архієпископ Кентерберійський на церковнім конгресі в Борнемуті в жовтні с. р., де обстоював «більш справедливий поділ економічних ресурсів» позаєвропейського світу. Між иншим, той самий єпископ доводив, що мир не є самоціллю, що мир має опиратися на «силу права», а то знову «може містити в собі як у національнім, так і в інтернаціональнім житті вжиття сили» (use of force). Отже, коли так думають «ті, що мають», чого дивуватися, що так само думають «ті, що не мають?».

Правда, Англія прагне застосувати силу проти ревізіоністичної Італії (як Італія проти Німеччини в Австрії), але не проти ревізіоністичної Японії. Франція радо застосувала б силу проти ревізіоністичної Німеччини, але не проти такої ж Італії. Єдиного фронту колишньої Антанти проти всякого перегляду трактатів і мапи давно нема. І тому, хоч би чим скінчилася абіссинська виправа, на користь status quo вона не піде. Коли скінчиться добре для італійців, се буде захоотою для инших. Коли ні – так само. Недавно пригадав у Женеві Алоїзі, що під час вбивства Дольфуса одна Італія тільки мобілізувала в обороні самостійности Австрії. Иншими словами, натякнув італійський делегат, що вдруге Італія, може, вже не зробить тої послуги західним державам. Огірчена, навіть зламана в Африці своїми колишніми союзниками, вона відчинить двері другому ревізіонізмові в Європі – німецькому.

Сьому ревізіонізмові, оскільки він спрямований проти ССРСР, Англія, здається, не збирається ставати на дорозі. А на її погляд поволі зачинає переходити й Франція. Смерть Барту була найвищою точкою неприєднаної версальської політики республіки. Тепер Франція, роздирана двома ворожими силами, з яких одна – масонерія, радикали й большевики – прагне запрягти її до возу Росії, яка перейшла до табору антиревізіоністів. Друга сила – національні елементи Франції – рішуче повстає проти малопочесної ролі європейського жандарма. Великою мірою від перемоги всередині Франції тої чи иншої течії залежить, чи в політиці Європи втримається новий Священний союз з усіма його наслідками, чи розпадеться. Чи Росія пануватиме над Європою через своїх васалів, чи настане велика ревізія існуючого стану над Дунаєм, над Дніпром і над Байкалом. У своїм «Mein Kampf» Гітлер виразно заявив, що рахунки з Францією покінчені, що німецький народ позирає на Схід, на Росію, але обрушиться на Францію, коли – і тільки тоді, коли вона виступить поперек того шляху, як союзниця Росії⁶.

Зачинають собі усвідомлювати се наймудріші з французів. Чоловий публіцист «Je suis partout» (ч. 253) пише: «Втягаючи Францію в союз із ССРСР, Сталін хоче відвернути проти Франції німецький напір на українські землі ССРСР». Ворожнеча Німеччини проти Франції – секундарної, незасадничої натури. Сеї ворожнечі далось б оминати, коли б республіка не дала себе звабити в негідну гру большевизму, який прагне, щоб маршали Франції боронили шляхи до Москви, Петербурга або Іркутська. Коли б Франція стала сателітом Росії, в тім випадку, дійсно, може дійти до нової війни між Німеччиною і Францією, але з тих самих причин, з яких могло б дійти до війни між Італією й Англією, яка хоче стати загатою в конечній експансії молодого народу. Чи в інтересах Франції витягати з вогню каштани для Сталіна? Чи у Франції переможе фронт масонсько-радикально-комуністичний, чи національний,

⁶ Mein Kampf. – С. 757.

чи Блюми з Кашенами, чи Тардьє, Лаваль, Де ля Рок і Доржер, від того залежить, куди піде найближча політична еволюція нашого континенту.

Але одно певне: напору тих трьох великих народів – Італії, Німеччини і Японії – вже не стримати. Той напір росте, міцнішає, шукає нових виходів. Натомість опір «тих, що мають», стає слабшим, Англія вже його остаточно ліквідує щодо Німеччини й Японії і почасти щодо Італії. Франція після смерти Барту і по 6 лютого 1934 р. почала доцільний похід проти своїх сталінців. Чи за волею, чи проти волі вартових нового Священного союзу напір нових сил незабаром сколихне існуючим устроєм трьох континентів і наново заогнить квестії не лише абісинського, але й status quo над Дунаєм, над Бренером, над Байкалом і над Дніпром.

Се вже стосується безпосередньо нас.

Адис-Абеба і Київ... Що ж у них спільного? Багато! В Абісинії повно природних ресурсів, так само і в Україні. Абісинія – єдиний ще самостійний чорний народ в Африці. Україна – єдиний ще несамостійний білий народ із усіх «західних окраїн» СРСР. В Абісинії дуже гаряче підсоння, так само на Україні, наскільки можемо вірити компетентним подорожнім. Абісинців називають некультурними дикунами, негідними рядити самими собою, так само «малоросів» дехто вважає «нескінченим народом», «етнографічною масою», серед якої «мало є одиниць, які не трактували б свого національного ідеалу як мрії, як справи далекої, незалежної від них будучини». Абісинію хочуть цивілізувати, Україну теж.

Сили, ув'язнені у Версалі, нині звільняються. Не стримають їх на довший час ні архієпископ Кентерберійський в Африці, ні Мусоліні над Бренером, ні Франція зі своїми сателітами над Дунаєм, ні Блюхер у Сибірі, ні Постишев і Будьонний над Дніпром. Для нас особливо цікаво, що дві сили, метою яких є ампутація Російської імперії з Заходу і зі Сходу, Берлін і Токіо, виявляють яскраву свідомість мети і рішучість акції. Спільність мети викликає взаємні симпатії. Один французький часопис приносить анкету серед видатних японських політиків, серед них: адмірала Кейсуки, князя Коноя, президента Палати панів Гіרותи, міністра закордонних справ Матсуді, міністра виховання Матсуки, голови товариства полуднево-манджурських залізниць та ин. Всі вони одногласно плямують Росію як свого найбільшого ворога і поручають тісний союз Гітлера з Німеччиною. Один із японців пише: «Міжнародне становище німецького народу скріпляється з кожним днем, а ймовірний наслідок того скріплення буде чимраз сильніше наближення Франції до СРСР. Совітська Росія на Далеких Сході боїться Японії. Наближення Франції до СРСР, очевидно, порушує політичну рівновагу в Середній Європі. Щоб перешкодити тому, було б корисно, коли б прийшло до німецько-японської Антанти політичного характеру».

Коли б прикладом Мусоліні, ці дві держави вважали б, що настав момент спільного виступу, хто міг би їх стримати? Дрібні держави, напевно, ні. Англія? Вона уклала морський трактат із Німеччиною, а балтицькі держави вважають, що тим віддано цілу Балтику в руки Німеччини, флот якої за дозволом Англії рівнявся б сполученому флоту всіх балтицьких державок укупі. Англія зобов'язалася забезпечити інтегральність Австрії від зовнішнього нападу, але не від добровільної злуки з Німеччиною.

Англія рішуче і різко відмовилася укласти услід за Францією пакт взаємної допомоги з СРСР, отже, в разі конфлікту СРСР із будь-ким на допомогу ні СРСР, ні Франції не прийде, хоч би ціла Ліга Народів стала на голову. Чи в таких обставинах хотіла б Франція втручатися в німецько-російську війну? Англія відриває Францію від Риму, завтра відірве від Москви. Нині на з'їзді англійських тред-юніонів у Брайтоні

один делегат заявив, що, «хто виступає проти Ковенанта Ліги народів, той зневажає Святого Духа». Хто хоче над тим сміятися, може. Але навіть мудрі французи, в яких у кожному сидить трохи Вольтера, не сміються з того британського іdealізму. Стефан Лозан пише в «*Matin*» (4.X): «Іdealізм – се також факт, з яким мають числитися навіть реалістичні народи... Коли він звертається нині проти нас, завтра він може звернутися на нашу користь... Не допроваджуймо його до шалу, але постараймося використати його... Вітер, що нині нам дошкуляє, бо загрожує нашій посілості, завтра може її врятувати від пожежі». Хто знає, може, завтра з усіх катедр Англії – церковних і соціалістичних – гримітимуть слова, що, хто виступає проти прав української нації, той виступає проти Святого Духа? І чи се не мало б для нас певного значення, особливо, коли б подібні теологічні міркування промовили до серця адміралів *home fleet*⁷, що, як відомо, стаціонує у східній частині Середземного моря...

А Франція? Чи вона зможе перешкодити, щоб німецько-японські обценьки зішлись над Москвою? Колись, коли флот адмірала Роджественського спішився якнайскоріше до Цусими, Франція всю дорогу допомагала йому засобами поживи і вугіллям. «Коли б се повторилося нині, – пише в «*Кокусаї Шишикі*» віконт Ішій, колишній міністр закордонних справ, – се викликало б активну неприязнь Японії». Себто евентуальну втрату для Франції Індокитаю. Чи Франція пожертвує ним для рятування Іркутська?

«Але ж агресія Гітлера оберне Україну на колонію! Інтервенція Німеччини чи Японії – се ж знову страхіття війни, сотні тисяч убитих та ин.», – сказала б, напевно, радикально-соціалістична преса. Ми не спроваджуємо інтервентів, як їх у 1918 р. спровадили соціалісти на Україну. Ми лише стверджуємо, що в хвилині захитання большевизму інтервенція буде можлива. А з гуманного погляду ні німецька, ні японська інтервенція ніколи не коштуватиме, наприклад, вісьмох мільйонів трупів, яких коштував Україні **один рік** голоду під російсько-большевицьким пануванням. Що думає Гітлер, ми про те не знаємо. Мабуть, не знає того й «Громадський Голос». Але ми знаємо, що в 1918 р. Німеччина й Австрія **думали** створити незалежну Україну (так заявляли), а почали будувати російську Малоросію, щоб залишити свій проєкт *mit Spott und Schande*⁸. У 1916 р. **думали** створити залежне від себе Польське королівство, а з нього вийшла незалежна Польська республіка. У 1919 р. Німеччина думала усадовитися над Балтикою, але створила проти своєї волі три незалежні держави. Отже, можна **думати** одне, а виходить із того щось зовсім инше.

Щоб, коли над Дніпром рішатиметься доля країни, не вийшло так, як «думає» хто инший, мусить Україна без застережень виступити під одним можливим прапором незалежності (не федерації), прапором, притягальним для мас і єдино зрозумілим для Європи. Чи формувати ту нову волю буде життєздатна частина еміграції – сильно сумніваємося. Роль еміграції як організуючого і консолідуючого чинника, на нашу думку, буде не більша, як у 1918 р. роль «Союзу визволення України», себто ніяка. Ту роль можуть відіграти **одиноці** з еміграції, але не вона в цілості. Відіграють роль у цілості ті, що є там, що виростили в суворій школі тричі проклятого режиму, люди не роз'їдені дрібними махінаціями і ще дрібнішим крутіїством, покоління, яке, не оглядаючись ні на кого, не завагається поставити велику ставку у велику хвилину.

⁷ *home fleet* (англ.) – флот метрополії.

⁸ *mit Spott und Schande* (нім.) – зі зневагою і ганьбою.

НА МАНІВЦЯХ

У новорічній «Кур'єрі пораннім» пише посол Стпичинський: «Ми змучені. Вже двадцять із лишком років шарпає нас fuga війни і революції. Одних убиває, решту знуджує. Ми, як вояки, змучені довгою боротьбою... Вічно мерехтять перед нами якісь янгольські мелодії, хоч fuga не вщуає. Покидає нас сторожкість, огортає байдужість. Аби хвилину відпочинку. Аби заснути». «Але заснути невільно, – коментують «Нові часи» (ч. 2). – Отже, що робити? Як жити, щоб могли боротися далі, щоб перемогти? Якою чеснотою треба натхнути націю? Стпичинський дуже трафно (хоч, очевидно, не він перший і, запевно, не останній) вказує на *чесноту героїчного стилю життя*.

Коли книга законів, що правлять світом, – се кодекс сили, а про успішність сили рішає героїзм, не вагаймося ствердити виразно, що розбудова сили і *скріплення духу* – се початкові завдання нашої державної праці... Лише на сій платформі народ знайде єдність». Треба погодити «господарчий раціоналізм із лицарським духом, розвій культури із польотом ідеї героїзму на полі бою, громадянські чесноти з військовими».

Хтось подумає, що се – символ віри одного лише польського табору. Хто так думає, той здивується, прочитавши, наприклад, розмову редактора «Бунту млодих» (ч. 23-24, 1935) зі С. Грабським, який теж говорить про потребу нової віри і нових ідейних течій, нового «видива» для нації. Ще більше здивується, хто знайде ті самі думки, що в «Кур'єрі пораннім», в однім із останніх чисел «Дзенніка народового» в статті Стефана Небудека «Про потребу більшої міри». Він підкреслює потребу «охоти і відваги до починань більшої міри», потребу скінчити з «розумовим лінивством», «з браком відваги вільного, повного думання». Бо «як же без вільного, повного думання може зродитися смілива ініціатива, амбітні плани, великі заміри», бажання ставити і розв'язувати великі проблеми? «Всеволодний бридж, влізливе радіо, безідейна преса – ось доля пересічного інтелігента», а далі: «ідеали й аспірації, що недалеко вибігають поза рамки «посади» як життєвої пристани» – се не є те психічне оточення, з якого постають «великі починання і сміливіші думки». «Потреба великої міри в житті, в діях, у боротьбі неминуча. Звідки, особливо в переломових моментах історії народу, знайдеться ентузіазм, розмах, сила, впертість, воля, коли «верхні десять тисяч» на щодень будуть годувати себе бриджем, радіом і червоняком...»? «Велика міра в житті особистім, приватнім, завдяки якій постануть міцні характери, живі і вічно рухливі уми, гарячі й поважні почуття, допроваджує до великої скалі і в громадськім життю».

Розгорніть тепер перший-ліпший совітський часопис. Попри численні заяви сервілізму, попри чисто татарське звеличування нового «всеросійського самодержця», попри авторекламу і самохвальство, ви побачите вперту, маньяцьку, безоглядну на засоби волю налаштувати власне життя на велику міру, витренувати народ до нелюдських зусиль, винайти психічну підойму – нині одну, завтра другу – підойму з «ентузіазму, сили, розмаху і впертости», щоб перевести життя на ширші тори, на тори великих аспірацій. Неслабнуча думка – вдертися в ряди католицьких і фашистських організацій, загнати великий французький народ у трясовисько керенщини і

тим знесилити, змобілізувати громадську думку цілої Європи проти фашизму довкола замаскованих гасел Комінтерну... Се не радіо, се невгамовне шукання великої міри! І тут, і там відчуття, що світ все ще стоїть на переломі. Що на нім важиться багато вартостей, ідей, що для перемоги тої чи тої не можна заколисувати себе «янгольськими співами», не можна здрімнути, не можна приспати власну сторожкість, ні забути про кодекс, який править світом.

Коли звернемося обличчям до нашого життя, нас огорне переляк. Ми нагло потрапляємо у щасливу Аркадію, в оазу, де спокійно пасуться або лежать добродушні верблюди чи осли, кліпають вухами і не думають про піскові фуґи. Ні «нові видива», ні «кріплення духа», ні «відважна думка», ні «потреба великої міри», ні потреба плекатися «характери», впертість, ні ентузіазм, ні конечність у своїх аспіраціях вийти поза межі «посад» не тривожать їхнього щасливого сну. Сну, яким хочуть приспати всіх довкола себе.

Кілька великих, грізних і тривожних проблем встало перед нами не від учора. І до ні одної з них не підходять із великою міркою, якої вони вимагають. Ось проблема Росії, проблема Евразії, проблема Великого Спрута, який оплутує нас поволі своїми не раз невидимими щупками. Чи багато було серед нас, які хотіли поставити сю проблему, проблему нашого ставлення до Росії, на весь велетенський її зріст? Накреслити її розв'язання у великім стилі? Поставити те рішення на вістря меча? Поставити так, як ставиться в партії карт, коли остання ставка рішає про життя чи смерть? Поставити так, що, коли б таке ставлення і привело до нашої часової поразки, щоб бодай зберегти отой ентузіазм, ту гордість, яка окрилює до дальшої гри?

А натомість скільки ж то «бриджистів» ставило ту велику партію гри з Росією так, що по програші їхня ідея вийшла сплюгавлена, опльована, зневажена і зганьблена непотрібним лакейством, зі зламаним хребтом, осміяна капітулянтством, неприйнятими і викпленими жертвами, насичена пекучим соромом за хвилину безплідної слабкості і глупо-наївних калькуляцій!

Люди дрібної міри вірили в «янгольські голоси». А може, щось вийде, коли сховаємо до кишені свій прапор і поговоримо з компартією? Ану ж! А може, щось виграємо, коли сховаємо свій прапор і поговоримо про «українізацію»? Ану ж! А може, щось виграємо, коли сховаємо свій прапор і поговоримо про соціалістично-комуністичний єдиний фронт? Ану ж! А може, залицинням до одних «налякаємо» інших! В атмосфері торгів і переторгів у залі, де продаються старі речі, ламалися характери, дрібніли плани і заміри, карлючилася гордість, зникав страх перед нами у ворога; топилося завзяття в дріб'язковій надії, яка зростала разом зі зростом погорди до нас червоного Великого Інквізитора, який ішов до своєї мети консеквентно фанатично, який кроїв плани на велику міру, а дрібницями – не, як ми, – шукав перепочинку чи спокою, лише звести, одурити, знесилити нас, викпити і обезвладнити, поставити на коліна і відштовхнути...

Коли підносилися нечисленні голоси, які передбачували се, які хотіли ставити справу засадничо у великій її світово-історичній перспективі, «бриджисти» таврували їх плямою авантюризмів і шовінізмів. Бо для них була одна міродатна точка погляду – число редакторських посад у совітських або совітофільських органах у Галичині і число посад у совітських установах у СРСР. Ану ж Росія зглянеться на нас! Так виховувалися характери і героїзм.

Ми – релігійні. Так усі твердять. Перечать сьому лише збаламучені ворогами церкви. Ставлення до неї – друга велика проблема, яка вимагала теж великої міри, далекосяглої перспективи в підході до її розв'язання. Але і тут даремно шукали би

ми сміливості думки, далекої мети, засадничої постановки справи. Виразка большевизму, засадничо ворожого Церкві, роз'їдає національний організм у Галичині, ще заки... постала в нас Католицька Акція. Хто *перед тим* боровся з тою виразкою? Чи орган офіційного українства, підтримуваний духовенством, і який виразно довгими літами перепачкував у маси вірних ідеї, ухвалені й апробовані в червоній Москві? Чи з амвонів розлягалися голоси перестороги? Чи хто вчив, що дух має стояти над обрядом, а релігійне завзяття – над покорою, післанництво – над дочасним? Мало таких голосів було, бо ся велика справа ставилася не в площині великих перспектив боротьби з большевизмом, лише в площині дочасного. Хто не виступав проти кліру, проти того не виступав клір, хоч би «той» у своїх ідеях приходив як знаряддя диявола, хоч би підмінював самі основи, на яких будує свою міць Церква. Ану ж не зачепить! Ану ж обійдеться! Відкласти розгрівку! Так, ніби дияволів ходило про дрібнички, а не про цілість. Так, якби можна було уникнути боротьби з ним.

Ось ще одна, третя, велика проблема – наше ставлення до жидівства. Ніхто инший, лише Зомбарт писав, що жидам бракує розуміння органічного, того, що природно виросло. Вони не розуміють, що таке особистість, що таке єрархія, що таке відданість. Їм у їхній найінтимнішій глибині чуже поняття лицарськості, всяка шляхетність. Громада, оперта на тих засадах, їм чужа. «Вони пізнають світ розумом – не кров'ю», – писав старий учений ще довго перед тим, заки вийшов на арену Шпенглер. Вони ставлять абстрактно викальковане на папері проти крові, розсудок – проти інстинкту, поняття – проти світогляду; вони ніколи своєю думкою не сягають у глибінь речей, ні в глибінь душі, ні в глибини Всесвіту... Вони не є органічно-оригінальні, лише механічно-раціональні. Се раса, культурний вплив якої не може бути корисний нам, вихованим під зовсім иншими впливами, впливами органічної арійської культури. Знаний жидівський письменник Фойхтвангер у романі «Сини» підкреслює у хвилину щирості, як неможливо бути водночас ізраелітом і римлянином...

І ось, замість того, щоб поглянути на сю величезної ваги справу з погляду глибоких суперечностей рас, з погляду досвіду історії, замість того, щоб побачити за всіма кроками і запобіганнями жидівської політики великого Ізраїля в цілій його духовій істоті иншого від нас, обдарованого великими амбіціями, часто нам ворожими, наші «бриджисти» підходять до тої справи з ментальністю ганделеса. З погляду кількох врятованих кооператив чи кількох здобутих у союзі з Ізраїлем мандатів. Так, ніби збільшений чи зменшений експорт яєць чи два зайві сенаторські чи посольські мандати змінять обличчя Вічного Жида або суть вічної, ще не розв'язаної проблеми нашого до нього ставлення...

І так само, як у попередніх випадках, закричують тих, що ставлять питання в ширшій перспективі. Так розбещуються характери, виявлюється думка, ціла ментальність нації спихається на нижчий щабель. Ану ж на виборах нам допоможуть! Ану ж не підтримають свого Шварцбарта! Ану ж скажуть за нас добре слово в передпокою міністра Франції, якого завтра змете нова парламентарна більшість! Ану ж! Ану ж удасться дрібними шахрайствами схватися, втекти перед обов'язком, мужньо поставити і розв'язати велику проблему.

Справа соціалізму. Облудний, егоїстичний, задивлений у перемогу свого класу, ворожий до селянства, яким погорджує, а яке становить величезну більшість нашої нації, націоналістичний у панівних націй і захланно інтернаціоналістичний до націй непанівних, тепер у спілці з большевизмом – сей соціалізм є предметом голосної або тихої адорації багатьох, багатьох осіб і верств у нас! Чому? Тому що – ану ж! Ану

ж, коли будемо чемні, почуємо про «право на самовизначення» з уст самого Леніна чи Троцького, чи «Роботніка»! Ану ж дістанеться посада в Убеспечальні! Ану ж на спільнім вічі (де наші маси належать до «братньої соціалістичної партії») дозволять промовити кілька слів нашою рідною мовою! І прапор із написами своєї неіснуючої партії дозволять розгорнути! Ану ж! Ану ж Лев Блюм, який тепер пішов зі Сталіним, виторгує в Комінтерні для зголоднілих соціалістів виrozumіння і посади! Ану ж!

Стає чимраз ясніше, що соціалізм був, є і буде ворожий нам як нації, ворожий нашим аспіраціям, ворожий селу, приязний большевизмові, ворожий усьому органічному в нашій народі – землі, Вітчизні, крові і предкам – національній солідарності, але, щоб зрозуміти се, треба не мати лінивості думки, треба мати пошану до себе, треба мислити великими планами. На се бриджисти не здобудуться. Вони прислухаються до соціалістичних братніх «янгольських голосів». А тамті звучать переконуюче, бо настроєні спеціально на інтелігентні вуха ворон, які тримають кусник сира в дзьобі...

Світом стрясає боротьба двох первнів життя. Один, органічний, презентує течія, яка вилілася в Італії в рух фашизму, в Німеччині – в рух гітлеризму, у Франції – в рух «патріотичної молоді» і «хрестовиків». Другий – масонерія, інтернаціональне жидівство, соціалізм, «гуманітаризм», за кулісами Комінтерн, що хоче збудувати світ казарм на тлі зруйнованих ідей Заходу: ідей праці, ощадности, карности, ерархії, землі, родини і нації. Два світи, дві культури. Перемога другої несе нам смерть. Але якраз та друга витанцьовує свого гопака в багатьох наших часописах! Де мішається з болотом усе, що не пахне Москвою та Ізраїлем. Бо, ану ж! Ану ж буря перейде! Ану ж фуґа мине! Ану ж той ворожий нам світ помилує нас! Ану ж поклепають по плечу ті чи інші сигнали, ану ж дозволять усістися між двома кріслами, ану ж дозволять нашим чистим і мішанцям на почесну роль шабесгоїв! Ану ж за ціну безхарактерности і плазунства заощадять і дозволять животіти... Ану ж обійдеться без поставлення великої проблеми на цілий зріст! Ану ж можна буде залишитися при радіо і бриджі...

І тому в культурних справах їхнім гаслом є – без тенденцій, без заняття становища, без великих спорів. У політичних справах їхній апостол – живий труп, Драгоманов, на оборону якого встає ціла колтунерія. І тому в справах релігійних викопують старе гасло: «Учись, трезвись (але в міру, без шкоди для інших), молись!».

Звукити всяку проблему, знищити тих, які хочуть відірватися від дріб'язковости їхньої «проблематики», забити «шкідливий» ентузіазм і запал, звести все до тактики ганделесів – їхня ціль.

«Рішати» великі питання в перспективі дрібних користей, які показуються оманами. Прислухатися до звичайних «янгольських голосів» дурної надії, збочувати від великих починань – їхня тактика.

З таким ідейним багажем ідуть сі живі трупи в маси і хочуть їх вести за собою. І то серед світу, який так чудово схарактеризував посол Стпичинський!

Чи з такими ідеями зможуть вони боротися і перемогти? Чи здобути впливи і пошанівок серед мас? Скріпити їхнього духа? Зробити його відпорним на проникнення чужих ідей? Збудити віру в свою справу? Спонукати думку думати великими категоріями? Сталити характери? Привчити до конечности життя на широку міру?

Ні, се приготування до смерти. До повільного захлороформування. І тому сі лікарі відійдуть геть. Коли вони залишаться, нас ніщо не врятує, ні навіть число. Сорок мільйонів не є великою нацією. Коли вони стоять на колінах...

«LOCA DESERTA»

«Дикі поля», loca deserta (лат. – *Ред.*), за такі колись вважалася Україна. Потім із неї зробилася країна, що пливла молоком і медом. І одне, і друге, мов магніт, притягало до себе тих, яких гонила «жадоба золота, пригод і слави».

У 1917 р. Київ знову пережив час, коли найшла на нього «тяжка сила», що підбила його і сплюндрувала цілу країну «многим množеством сили своєї», як за Батія. Та сила панує вад великим містом і досі.

А коли се сталося, нові тріумфатори зачали «культивувати» «дикі поля». Розтрощено було все: все, що формувалося чи було сформоване – село, Церква, культура, кадри власної інтелігенції. Переможці навіть дурили себе надією, що розчавили перші бруньки нової політичної думки нового політичного осередку – Києва і заходилися відновляти померклий блиск давнього центру імперії – Москви.

«*Правда*», а за нею вся скапралізована большевицька преса зачали повторяти, що «в сузір'ї совітських республік *першою зіркою* є РСФСР», що російський народ (не пролетаріят, а народ!) є «*першим* серед рівних», будівничий імперії, «народ-хазяїн», якого оті «рівні» інородці мають слухати до кінця світу; що злочином є недооцінювати, як се роблять деякі большевицькі історики, факту «сабіранія землі рускай», отого «збирання», яке накарбувало свій шлях в історії розіпнутими націями «від молдаванина до фіна», а свої вчинки записало в книгу буття руками катів на троні – Івана Грозного і Петра I та інших; що злочином є недооцінювати великого діла куркуля Мініна і князя Пожарського, що посадили на трон першого Романова.

На всім просторі нововідбудованої імперії рішаюче слово повинен мати лише отой «*перший* серед рівних», особливо на просторі України, сих «диких піль». Сі останні мають бути тільки одним із «улусів» нового Батія. Другий вихід – шукати іншої «протекції» – контрреволюція. Третього нема.

Як се не дивно, такий погляд на наші «дикі поля» часто стрічається і по сей бік великої межі. «Багато є знаків на небі і на землі, що часи, що йдуть, будуть часами великих непогоджених противенств світоглядів і великих ідеократичних скупчень», що представляють «глибоко відмінні способи життя». Одним із таких скупчень є Німеччина, другим – СССР. А має постати ще третє – Balticum-Pontus-Adria (Myśl Narodowa. – 1935. – Ч. 18-20). До того ж землі довкола нашого понтуса мають залишити свій вузький «етнографічно-мовний» патріотизм і прийняти чужий «ідеократичний».

Інші висловлюються ще ясніше! Наддніпрянщина не є тепер «культурно-творчою силою». Як незалежна сила, ані культурно, ані політично, «не має перспектив існування», мусить, отже, погодитися з якоюсь із двох дійсних сил і пристати до неї, як колись кроти пристали до Габсбургів або албанці – до турків-отоманів (Wschód. – 1934. – Ч. 2-4).

До сих голосів нагло прилучилася і «Нова зоря» (23. II). Для сього часопису Велика Україна – се «недозрілі ще до державної самостійности простори і маси» – не нація, а простори і маси, щось як Італія за Метерніха, яку він називав «географічним поняттям». І так само, як на думку большевиків, упорядкувати сі невідомі «простори і маси» може лише нова зоря зі Сходу, з Москви, так, на думку

новозорянців, упорядкувати сі несвідомі «простори і маси» може лише нова зоря із Заходу, зі Львова.

Усе се могло б бути тільки смішне, але, на жаль, поза смішними претензіями ховається тут ще щось інше...

Отже, деякі галичани, як свідчить цитований часопис, нагло відкрили в собі любов до Заходу. І се дуже підозріло. Бо відкрили сю любов ті, які так недавно захоплювалися *східною* кооперацією, *східною* дипломатією (Йофе і тов.), *східною* евангелією (комунізм) і які, загалом, у своїх часописах рідко приховували свої великі симпатії до «великої російської культури» з її кінами, танцями, театрами, письменством і загалом усяким східним «распашолом». І нагло вони – прихильники і герольди Заходу...

Ще недавно ті «західники» вірили в «державотворчі» здібності Великої України, але коли та «творчість» ішла під знаком Денікіна, Скрипника, Лапчинського або навіть «українця» Григор'єва. Але тепер втратили віру. Коли Велика Україна давала посади послів і дипломатів, у її творчих силах не сумнівалися. Тепер, коли вона сього давати не може, а большевики послуг Бачинських, Лозинських, Крушельницьких і Федорцевих більше не потребують, коли ту дійсно творчу силу Великої України загнала Москва в підземелля, філістери, яким імпонує лише успіх, які бачать лише те, що на поверхні, втратили в неї віру. На взір смутної пам'яті царського міністра Валуєва повторяють: «Не било, нет і бить не может»!

Чи, дійсно, ся творча сила Великої України, як многі думають, вигасла? Чи можна аж так низько оцінювати відпорну силу наддніпрянської інтелігенції там, за Збручем? Гадаю, що часто-густо ся відпорна сила щодо большевизму перевищує відпорну силу земляків новозорянських редакторів. Там, за Збручем, є Любченки, є Тичини, є Рильські, є одописці і звеличники тиранії. Їх осуджуємо, але многі з них заломилися і стали одописцями *під загрозою ЧеКа*. Чи відпорніші від них виявилися всі ті (ім'я їм легіон), які без жодної такої грозьби зачали пропагувати велич і силу Москви в «Нових шляхах» у Львові? Чи відпорніші виявилися б вони в умовах большевицької тиранії в Києві чи Харкові? Хай відповідь дадуть імена Дідушка, Сказинського, Бобинського, д-ра С. Рудницького і багатьох інших...

Національна свідомість на «диких полях» нижча? Хто знає! Галичина жила під режимом, що давав їй свободу організації від 1848 року, Велика Україна – шойно від 1905 р. Перша тим конституційним життям жила до вибуху війни 1914 р. – 66 літ, Наддніпрянщина – 9. При тому до того величезного зусилля, яким народи колишньої Росії видерли в царату конституцію 1905 року, спричинилися великою мірою українці, бо ніде так сильно не шаліла революція 1902-1905 років, як на Україні. Чи можна порівнювати з тими зусиллями зусилля галичан перед 1848 роком? Конституція 1905 р. була значною мірою видерта від царату Україною. Конституція 1848 р. в Австрії для Галичини була даром Божим або цісарським.

Новозорянські «п'ємонтці» вважають великоукраїнських селян мало що не бандитами. Що ж, колись навіть Вацлав Серошевський називав бандитськими постаті історичних романів Сенкевича («**Prosto z mostu**», ч. 8), але якраз люди, виховані на тих постатях, створили свою державу, виявилися державотворчими. А про того наддніпрянського селянина пише в краківськiм «Czas'і» Генрик Узембло в нарисах «**Bloto... bajeczne**»¹, що є він «при першiм зіткненні понурий, підозрілий, недовірливий», але далеко гарячіше від інших селян кохає свою землю і «виражає свої почування занадто субтельно, обережно і не перед ким-небудь». Має він «розбійницько-

¹ Казкове болото (польськ.).

лицарську жилку», але «разом із романтичним замилюванням свободи». Сей народ, напевно, не згине і не стане експериментом у руках «п'ємонтців».

«**Нова зоря**» радить «не переоцінювати Великої України» – се її річ, і Великій Україні, напевно, від того не стане ні тепло, ні холодно, чи її переоцінюватимуть сі люди, чи недооцінюватимуть. Але цілком сміховинкових рис набирає друга тирада того часопису: «Мала Галичина завжди була, є і буде П'ємонтом України. То значить, що вона мусить також чинити так, як чинив П'ємонт. А П'ємонт ані не піддавався Римові, ані не лучився з Римом, як рівний із рівним, тільки прилучив Рим до себе, хоч Рим був і є традиційним центром Італії, і блиск його був без порівняння більший, ніж блиск Києва. Отсей погляд мусить наперед бути устійнений в дусі галичан як непохитна аксіома всієї української нації».

Ми думаємо насамперед, що ся «аксіома» має бути передрукована в «**Комарі**» як добрий дотеп гумористичного редактора.

Отже, «Нова зоря» хоче «прилучити Рим (себто Київ) до себе»? Хай спершу прилучить Лемківщину і Полісся! Сеї праці їй вистане на ціле життя.

Ніхто не заперечить величезної ролі Галичини в історії України. Але П'ємонт... Ним вона ставала хвилево, коли, знеможена у віковій боротьбі з незнаним Галичині ворогом, Сходом, Велика Україна заламувалася. Так було, наприклад, до 1905 року, але вже в сім році роль Галичини як П'ємонту слабне. А що сталося з тим П'ємонтом в 1917 році? Правда, що італійський П'ємонт, себто королівство Сардинії, прилучив до себе Рим. Але на те, щоб із нього зробити столицю Італії. А Наполеон III, що був у спілці з Сардинією і Кавуром, ніколи не дивився на Рим чи Неаполь як на «дикі поля». Такі Наполеони вже перевелися. Зрештою, де ідеологія того П'ємонту? Може, «З'єднані Держави Сходу Європи» В. Панейка? Може, та сама «Нова зоря», яка вважає за щось нижче і свідомість мас на Україні, і, м'яко кажучи, не виявляє ніякого респекту до їхньої «шизматичької» релігії? Може, ся п'ємонтська ідеологія є в так адорованого галичанами В'ячеслава Липинського з його «трьома Русями» і знову ж таки «Сходом Європи»? Чи, може, в кон'юнктуральних львівських «західників»?

Пробували той український П'ємонт творити большевики (столиця в Харкові – філії Москви), і нічого з того не вийшло. Подоланий, повалений, зневажений Київ залишився духовою столицею країни. Так само скінчиться і спроба робити всякий інший український П'ємонт, який дивиться на Велику Україну, як на пробного кролика в руках невинувато зарозумілих вівісекторів².

Роль Києва не скінчена. Сили Великої України хвилево розбиті і розпорошені, але мірою того, як хилиться до упадку большевизм, ті сили ростуть знову. Не є виключений новий 1917 рік. Думаємо, що, хоч розбита матеріально по стількох досвідах, Україна «дозріла» й скріпилася занадто ідейно, щоб у ній знайшлося місце для якоїсь іншої «ідеократичної сили». Сю ідеократичну силу вона виробить із себе сама, власну, з власними цілями, планами, інтересами і розмахом. Для сеї сили осередком буде тільки Київ. Читайте закордонну пресу: ніколи так часто, як тепер, у зв'язку з різними міжнародними комбінаціями, не повторялося там ім'я України. Щойно в паризькій Палаті дисидент-комуніст Доріо заявив, що коли Світська Росія, велика Со-

² Деякі органи преси, завдання яких є протиставляти наддніпрянців галичанам, може, захочуть використати цитати з сеї статті для своїх цілей, як то вони не раз робили. Зазначаю, що ся стаття писана не для них. Беру тут голос у сій справі, власне, на те, щоб запротестувати проти спроб невірноважених редакторів внести непотрібні суперечки там, де їх не сміє бути. Рівно ж певний, що зі своїми зневажливими поглядами на Велику Україну «Нова Зоря» не стріне симпатій у галицькій пресі.

вітська Росія, протягом п'ятнадцяти років бурилася проти Версальського договору, а тепер зненацька стала завзятою оборонницею status quo³, то пояснюється се її **страхом втратити Україну**... Коли велика імперія міняє своє засадниче наставлення аж таким способом зі страху перед невизнаними сліпунами, творчими силами нашої «недозрілої» нації над Дніпром, то сій нації, на правду, судилася інша доля, ніж доля «диких піль». Хто ж захоче їй накинати сю роль, той так само обдурить сам себе, як обдурив себе князь Метерніх, що вважав Італію за «географічне поняття».

Останнім часом множаться голоси, які намагаються понизити значення Києва в наших думках, а «дикі поля» – показати тереном для всяких нововидуманих чи старих «ідеократій». Перед роботою сих «п'ємонтців» перестерігаємо наше громадянство. Ні йому, ані менерам «П'ємонту» їхня робота на добре не вийде.

³ Становище, що існувало або існує в якийсь визначений момент (лат.).

КОМІНТЕРН У СОЮЗІ НАРОДІВ

Союз народів – се прекрасний терен для Росії, щоб плести на нім свою сітку інтриг і махінацій. Властиво, тяжко сказати, чиї представники діють від імени СССР на тім терені: московського уряду чи III Інтернаціоналу? Але найважливіше, що вони діють, і то дуже послідовно й уперто.

Барвистий і запашний образ совітської делегації при Союзі народів дає паризький «Je suis Partout», звідки й черпаємо понижчі відомості.

У Женеві відбувся бенкет журналістів, приділених до Союзу Народів. Голова товариства журналістів Роберт Дель із «Manchester Guardian», приятель Льови Блюма, хвалив покійного Барту, який багато спричинився до прийняття СССР до Союзу Народів, і натякнув на можливість союзу двох «демократій», на погодження «Марсельєзи» з «Інтернаціоналом», гімну французької з гімном російсько-більшевицької революції.

Літвінов нічого на се не відповів, він заспритний, щоб виголошувати неприготовані промови. Але зате всміхнувся цілим своїм золотозубим ротом. Меню в «Берга» було чудове, і він мав усі причини бути задоволеним із себе. Рік із гаком тому він увійшов до Союзу Народів чорним ходом, «привітаний» промовою Моти, який не міг поминути без протесту факту, що до Союзу Народів допустили представника кривавого режиму Совітів без згадки про моральний удар, який Союз зазнав через те допущення. Представник Совітів увійшов тоді до Союзу по численних пониженнях. Але тепер він тронує в Союзі. Меєр Валах, що називає себе Літвіновим, колись переслідуваний французькою поліцією за кримінальний злочин (спроба обміну крадених грошей), став одним із авгурів, одним із арбітрів установи, яку один із її президентів колись характеризував як «маяк, до якого звертаються з довір'ям душі, спрагнені справедливости».

Коли прибув до Женеви, один факт, на позір, нібито незначний, вразив репортера. На засіданні п'ятої комісії, що займалася карами, яким підлягають малолітні в різних країнах, делегат Бельгії граф Картон де Віяр і делегатка Угорщини графиня Апоні піднесли, що в Європі є країна, де діти підлягають таким самим карам, що й дорослі. Сі слова були дуже прозорим натяком на Росію, де, як відомо, діти, починаючи від 12-го року, можуть бути легально розстрілювані. Але заувага згаданих делегатів була усунена з протоколу засідання комісії, розданого секретаріатом. Можете собі уявити здивування делегатів, які зробили сю заяву!

Власне, з тої нагоди можна було почути в кулуарах Палати народів, що в секретаріаті загіздилася дуже рухлива темна сила, яка робить багато з того, що їй подобається.

Пізніше в Женеві з'явилися сенсаційні чутки, що прийшли нібито з Риму, про непорозуміння між королем і Мусоліні, між престолонаслідником і Мусоліні, між міністрами і Мусоліні. І з тої нагоди знову почулося від деяких делегатів: «Кажуть, що тут загіздилася якась протифашистська інформаційна агенція та що її осідком є секретаріат Союзу Народів». І дійсно, треба було лише розгорнути «Journal des Nations» – неофіційний часопис, але який, як показує його назва, хотів би ним бути, щоб побачити цілий розмах, з яким працювала в Женеві ся

підозріла агенція, ся темна сила, що закоренилася в самому секретаріаті Союзу Народів.

З кого складається персонал офіційної делегації ССРСР у Женеві? З трьох делегатів. Передусім, Літвінов. Усі його знають. Фізичний вигляд представника міжнародного більшовизму ідеально відповідає його «гешефтові». Бо тяжко знайти більш досконалий символічний вираз для інтернаціональної революції.

Владімір Потьомкін – посол у Парижі. Тип російського інтелігента найнижчого сорту. Короткозорий, поритий зморшками. Перед революцією – учитель і ліберал.

Борис Штайн – посол у Римі. Перед революцією був «кадетом» (з конституційно-демократичної партії Мілюкова) аж до 1919 р. Зарозумілий і мовчазний. Пронизливі очі, чуттєві уста. Стриманий. Вийшов із заможної жидівської буржуазної родини. Характерний семітський тип. Права рука Літвінова в Женеві. Додаткова делегатка – пані Александра Колонтай, славнозвісна Месаліна російської революції. Донька генерала, але вже сорок років більшовичка. Колишня жінка матроса Дибенка, одного з небагатьох справжніх пролетарів, допущених у товариство Леніна. Колишня велика жрекиня вільної любови, втілення «жіночого чару» Жовтневої революції. Нині – надзвичайний посол при шведській королі і делегатка при Союзі народів, при тих комісіях, які займаються... вихованням малолітніх! Літа дуже її змінили. Але все ще носиться з кокетливою міною смотрика і робить очко до всіх делегатів сильнішої статі. Пані Колонтай, без сумніву, – представниця комічного елемента в російській делегації.

Генеральний секретар – Едвард Гершельман, балтійський шляхтич, секретар при совітським Комісаріяті закордонних справ. Його завдання – представляти в совітській дипломатії елеганцію старого режиму. Завжди готовий скластися цизориком, коли говорить до Літвінова.

Другий секретар – Владімір Єгор'єв, правник старого режиму.

Технічний дорадник – Борис Розенблум, другий фаворит Літвінова, веселий, самозадоволений нехлюй, шия в чиряках. Класичний тип молодого жида з гета, директор при Комісаріяті закордонних справ ССРСР.

Нарешті, ще дві секретарки – пані Агнеса Ром і панна Н. Ривіліна, обидві жидівки. (Совітська делегація числить п'ять жидів або жидівок, трьох москалів і одного балта).

У «Баварії», знаній женеvській кнайпі, Літвінова можна бачити з панею Колонтай і Єгор'євим. Але в готелі «Ричмонд», в осідку совітської делегації, він замикається з іншими: се Штайн – буржуа, але жид, який умів ненавидіти, Розенблум і Гельфанд, також жид, кореспондент агенції ТАСС. З ними випрацьовує Літвінов тактику делегації і директиви для совітської преси. Є ще четвертий осібняк, що часто грає роль першого дорадника. Се славнозвісний Розенберг, інтимний приятель Геріо, генеральний підсекретар, приділений до Союзу Народів, урядник Союзу, з дуже високим винагородженням, теж жид.

Альфред Розенберг – се безсумнівний менер усіх запряжених ворогів Мусоліні і Гітлера. У секретаріаті він сам-один поки що представляє ССРСР. Він фаворизує на посаду секретаря інформаційної секції свого приятеля Шапіро (жида). Але заки сей прибуде, Розенберг не сповільнює справи. Ніякого спеціального заняття в Союзі він не дістав. Є тут винятково, щоб робити совітську політику. Його дійсні співробітники – се совітські делегати. Його впливи великі, і він навіть із тим не ховається. Хвалиться, що се він спричинив упадок кабінету Лавала. Розенберг, жид із краківського гета, малий, горбатий, руки завжди в русі, балакливий і галасливий,

є оком Москви в Женеві, сталий представник Комінтерну. Від нього виходили всі накази, які потульно виконували члени «народного фронту» і масонерії. Літвінову вдалося здобути в Женеві поважні впливи. Всі протифашисти носяться з ним, як дурень із писаною торбою. Ним цікавляться всі істеричні старі діви різних інтернаціоналів і всі, що мріють про «всесвітнє щастя». Він спритний і легко водить за ніс свою клієнтелу.

Він один-однісінький серед усіх делегатів є представником не тільки однієї великої держави, а двох. Насамперед, репрезентує він ССРСР, себто державу, з якою хочуть жити в згоді всі ті, які думають, що пакти й договори спасуть світ. З тої, власне, причини Геріо, Титулеску або Бенеш є щасливі, коли можуть бути в його товаристві. Крім того, представляє він другу силу, яка давніше огортала тільки інтернаціональний комунізм, але нині кермує комуністами, соціялістами, радикалами, масонами типу «Великого Орієнту», свобододумцями, оборонцями «великих засад 1789 р.» і т. д. У своїй роботі він спирається на найрізномірніші елементи і може довільно лучити їх між собою: на Францію та її армію, на Едварда Геріо, на «народний фронт», на Льову Блюма і «Великий орієнт», на Малу Антанту (Титулеску і Бенеша), на англосаксонських пацифістів, на читачів «Manchester Guardian'у», на всіх расових ворогів Гітлера, на рештки італійського протифашизму, які в Женеві знайшли єдиний куток, де ще мають якісь впливи, на інтернаціональне жидівство без партійної різниці, на жидів у секретаріаті Союзу Народів, на католиків, оскільки вони є «пацифістами» і ворогами Гітлера і т. д.

Крім того, Літвінов може завжди числити на певну підтримку в персоналі Союзу. Про секретаріат я вже говорив. Але існує ще ВІТ – Міжнародне Бюро Праці. На 350 урядовців того Бюра сорок найвищих – се ізраеліти, отже, запряжені вороги Гітлера. Від масонів аж роїться в тім Бюрі. Інформаційна секція Бюра в усім, що стосується справ ССРСР, скасована. Відтепер усі свої відомості про умови праці в ССРСР Бюро черпає *винятково* з московських офіційних даних. Недавно Бюро послало до Москви двох своїх агентів, щоб ще більше затіснити свій зв'язок із Кремлем: Лорвіля, американця, але за походженням жида з України, начальника економічного відділу Бюра, й Абрамсона, ковенського жида. Перед від'їздом до Росії обидва заявили, що треба за всяку ціну підтримувати ССРСР, бо ворогом №1 є Гітлер.

Що більше, Літвінов користує з підтримки самої женеvської влади. Бо паном Женеві є славнозвісний соціяліст Ніколе, а голова женеvської соціялістичної партії є пан Дикер, подільський жид, особистий приятель совітського народного комісара закордонних справ.

Але все ж треба визнати, що, мимо тих впливів і запобігання ласки в совітської делегації з боку деяких малих держав, дуже багато делегатів при Союзі ставляться до пана Літвінова і його чесного товариства холодно. Лаваль не ховався зі своєю антипатією до совітських висланців. Самюел Гоар просто не прийняв «народного комісара» ССРСР, коли той наніс йому візит. Ентоні Іден виразно уникає зустрічі з ним. Як знаємо, під час загострення абісінського конфлікту Літвінов дуже боронив англійську тезу. Але англійці слушно вирішили, що сі галасливі вислови приязні скоріше можуть бути для них небезпечними, ніж корисними.

Сим ворожим Росії впливам треба приписати невдачі Літвінова на женеvськiм ґрунті. Наприклад, хоч як ляментували Розенберг і Геріо, Літвінов зівстав вилучений із нарад про статут Мемеля. Так само зазнав він тяжкої поразки під час вибору місто голови Зборів Союзу.

Подібно представник Італії, барон Алоїзі по знаній інтервенції Літвінова в італійсько-абісинському конфлікті покликав до себе посла Штайна, щоб заявити йому в дуже гострім тоні: «Коли ми спричинилися до вашого прийняття в Союз Народів, то не на те, щоб ви впихали нам палки в колеса!». Гра Літвінова дуже прозора. «Сій розбрат і пануй!» – ось його девіз. Викопати провалля між Італією і Францією, підтримувати до абсурду права негуса, загострити непорозуміння між Францією і Малою Антантою, і все те, спираючись нібито на пакт Союзу, в ім'я цивілізації, безпеки, миру і всього, що є святим для Женеви.

Роз'єднана і посварена Європа перед обличчям стиснутої в один кулак сталінської Росії – ось ціль, яку намагаються досягнути Совіти в Женеві.

І знаходять хмару туподумців, які, зраджуючи інтереси своїх націй, свідомо чи несвідомо служать інтересам московського імперіялізму...

ФРАНЦІЯ НА ПЕРЕЛОМІ («Свобода, рівність і братерство» під мікроскопом)

Французька республіка переходить одну з найтяжчих криз. Власне, республіка, режим, зроджений в «ідеях 1789 р.», який існує у Франції без перерви від 1871 року. Тепер, властиво кажучи, ніхто тої республіки не хоче, ні праві, ні ліві, які, перші в теорії, другі на практиці, схиляються до тої чи іншої форми авторитарного режиму.

Один із найбільш талановитих «клемансистів» Андре Тардьє в цілій низці статей і книжок піддає республіканський режим гострій критиці, виказуючи цілу його забриханість, цілий розбрат, що існує між високими гаслами того режиму і його – якою ж инакшою – практикою!

Тут реферуємо деякі розділи з його голосної нової книжки «La Révolution á refaire»¹.

Ідеї 1789 р. ось уже від півтора століття стали загальним добром французів. І не тільки французів. В атмосфері тих ідей виросло не одне покоління, як в атмосфері старого дому, де одна генерація настає по другій. Французи і досі переконані, що дали світові вічні безсмертні засади, що живуть у режимі найчистішої демократії. Вони переконані, що є вільні, що є рівні, що є суверенні, себто що самі вирішують свою долю, що коряться лише власній волі, виразом якої є закони, ухвалювані в палатах.

Щасливий самообман!

Свої ідеї французька революція завдячує насамперед Русо, для якого два найбільші блага людськості, до яких треба стреміти, були свобода і рівність із їхнім вислідом – суверенністю (зверхністю) народу. Русо – і наука. Не науки, які є експериментальні, а наука, яка нічого спільного з досвідом не мала, яка була собі звичайною апіорною філософією, але яка, як і експериментальні науки, претендувала на безпомилковість своїх абстрактних законів для суспільності, яка вірила в «поступ», в поступальну досконалість людської породи та її соціальних уладжень. Кожний свинопас може стати Лікургом. Людина, добра з природи, призначена до безконечного вдосконалення, повинна була збудувати своє щастя на принципах свободи, рівності і братерства. «Хто не розуміє всіх благ свободи, того належить «змусити бути вільним», – писав Русо в «Суспільнім договорі», а двадцять п'ять літ пізніше терор надав сій аксіомі її повного значення.

Будучи вільною, людина стремить бути рівною з іншими. Отже, ніяких каст, ніяких класів, ні привілеїв. Рівність перед законом, перед податками, в праві займатися тим чи іншим фахом. Будучи рівними, громадяни прагнуть бути суверенними як народ через своїх вибраних. Абат Грегуар твердив, що сю суверенність не можна делегувати, ані переносити ні на якусь окрему особу, ні на родину (випад проти монархії). Він тоді не передбачав, що, oprіч осібників і одиниць, з'являться інші узурпатори народної суверенності.

Певно, філософія, з якої зродилися ідеї 1789 р., не була прийнята всіма. Вона стрічалася і стрічається з сильним спротивом таких великих умів, як Берк, де Местр, Прудон, Конт, Тен, Сорель, Бурже, Морас, Пегюї й ин. Наука не всесильна, – закида-

¹ «Революція знову» (фр.).

ли вони адораторам «поступу». Вона може усталити, що є, але ніколи – що має бути. Вона не може схопити ні метафізики, ні моралі. До сього треба «серця», як казав Паскаль, або «інтуїції», як казав Бергсон. Нема безмежної свободи, бо вона вироджується в анархію. Нема абсолютної рівності, її не знає історія старих демократій, заснованих на рабстві. Не може бути панування числа. Де сказано, що більшість завжди має рацію? Що саме число надає великій кількості одиниць чесноти, яких ні одна з тих одиниць зокрема не посідає? Монтеск'є говорив, що суверенність числа так само фіктивна, як божественне право королів. Спадковість і селекція скоріше чи пізніше створять нерівність. Як погодити різничкування, в біології – знак поступу, з загальною рівнорядністю, що є передумовою рівності? Закон життя, закон добору – се ворог рівності. Боротьба за існування – ворог братерства. Коли, як каже Сісс, більшість має суверенне право диктувати всім свої закони, де тоді діваються права меншости і права одиниці, проголошені в 1789 р.? Огюст Конт просто твердив, що ідеї 1789 р. мають лише деструктивне значення. Для будови вони не надаються.

Демократичний режим охоплює в наші часи 140 мільйонів європейців проти 360 мільйонів, які живуть під протилежними демократії режимами. Демократичний режим існує щойно два століття. Він не є метою, до якої прямує «поступ» чи «еволюція». Він просто один із режимів. Парламентарний режим на континенті датується від 1814 р. Недемократичні режими доконали великих діл у царині політичній і соціальної.

Які законодавчі палати якого б то не було часу можуть похвалитися досягненнями Карла Великого чи Наполеона? Яка велика людська установа зродилася з дискусій? Демократичний досвід повен двозначности. Вибрики французької революції залишили Бонапартові народ невільників. Загальне виборче право, ухвалене Конвентом, заки увійшло в життя, замінено системою терору, а сей – імперією. Загальне виборче право 1818 р. привело до панування Наполеона III. Загальне виборче право в Німеччині заснувало диктатуру Бісмарка. Загальне виборче право 1871 р. установило тиранію партійних комітетів, які пів сотні років диктують Франції закони. Ні перед трибуналом науки, ні історії, ні логіки процес між демократією та її противниками ще не розв'язаний.

Але вернімо до фактів. Бо в фактах пізнаємо вартість ідей. Неважливо, яка є доктрина, але чи її втілюють у життя її прихильники? Цікаво побачити, чи принципи 1789 р. існують у житті, чи се лише слова і фрази? Чи існує у Франції свобода, чи існує рівність, чи існує народна зверхність?

Що таке свобода? Се свобода особи, мешкання, сумління, заняття, слова, преси, зборів.

Отже, сю свободу вже порушила сама революція, яка її проголосила. Старий режим ані проголошував, ані означував, ані забезпечував *індивідуальну свободу*, але він визнавав багато *плюральних, колективних свобод*, які давали згуртованим одиницям певні запоруки супроти сваволі влади. Першою журбою революції було скасувати ті колективні свободи, як казав Талейран, повиймати кості в нації. Закон Шапольє скасував корпорації, інші закони скасували старі королівські парламенти, університети, конгрегації, а людину, позбавлену права гуртуватися, поставили саму безборонну супроти держави. Мірабо писав королеві 2 липня 1790 р.: «Чи се дрібничка – обходитися без парламентів, без автономних країв, без упривілейованих корпорацій, кліру і шляхти? Думка зробити з усіх громадян лише один-однісінький клас могла би подобатися Ришельє. Кілька абсолютистичних урядів не зробили б стільки для скріплення королівського авторитету, як сей однісінький рік революції».

Уже 29 липня 1789 р. Установчі збори ухвалили, що можна порушувати тайну листування. Вже жирондист Б'юзю спонукав привернути кару смерти проти роялістів. Жирондист Барбару був автором закону проти підозрілих. Не монтаньяр запровадив для політичних злочинців уже знесену кару смерти, лише Кондорсе. Марат, який жадав 250000 голів, називав се «деспотизмом свободи».

Конвент скасував усі свободи: право голосу, друку, свободу слова, свободу праці, свободу власности, право думки під небезпекою, що буде окричаний підозрілим. Закон 17 вересня 1793 р. постановив, що всі підозрілі, які ще перебували на волі, мали бути заарештовані. «Підозрілі» – се не лише ті, що не виступають *проти* республіки, але й ті, які нічого не роблять *для* неї, – всі загрубі або всі замудрі. Напередодні 9 термідора у в'язницях було до 400000 «підозрілих». Кожний неякобінець стояв поза законом. В ім'я свободи вбивали набагато більше людей, аніж в ім'я тиранії. Цілі міста, як Ліон, збурювали, коли вони були «підозрілі».

Свобода релігії не існувала за революції. Революція, яка проголосила «права людини і громадянина», так хутко ґрунтовно їх знищила, що двері до диктатури стояли настіж отвором у Франції.

Сей комплекс ідей засвоїла собі і третя республіка. Свобода? Але ж так! Свобода завжди, повсюди. Лише для кого? Лютер, розхвалений як такий, що визволив наше сумління, мав свої особливі уявлення про свободу. Коли б пан добродій Omnes, як він говорив, зажадав тої свободи для себе, то йому, вважав Лютер, «треба було б дати по пиці». Наші новочасні доктринери в суті речі думають про сю справу так само, як Лютер.

Знаний історик третьої республіки Олар казав: «Правда, се властиво порушення республіканських засад – відмовляти кому-небудь у свободі... Але Церква – се не хто-будь». Другий масон Кастаньярі, колишній керівник початкового навчання, висловився ще коротше: «Священик не є і не може бути громадянином».

Ся теза розвивалася досить послідовно протягом цілого пів віку. Коди духовні гуртуються разом, вони втрачають право бути вільними. **Вони не мають права на навчання.** Свобода навчання не містить у собі свободи релігійного навчання. У свободі, яка в 1789 р. була правом людини і правом усіх людей, республіканські філософи відмовляють певній категорії людей. Існує визнана державою офіційна республіканська доктрина, яка дає свободу одним і відмовляє іншим. Вистачило в 1909 р., щоб Аристид Бриан у своїй промові в Периге висловив досить неясне побажання свободи совісти, щоб лівиця зайняла становище проти нього. Всі найвидатніші республіканці дихають ненавистю проти священства, яке, на їхню думку, має бути позбавлене всяких прав. Своєю протиклерикальною політикою **третья республіка скасувала для служителів культу три роди свобод: свободу культу, свободу навчання, свободу гуртування.** Сюди належать такі факти, як стале обкряювання бюджету культів, знесення вікаріятів, заборони єпископських з'їздів, заборони проповідей, видалення монахинь зі шпиталів, усунення розп'яття зі шкіл, з мерій, з судів й ин. Додаймо ще тиху під'їздову війну з релігією, проваджену в шкільних підручниках, і безнастанні порушення конкордату з Римом. Сі різні факти об'єднує одна «генеральна лінія». Провадиться методична війна проти вільних релігійних практик католицької релігії, яка є і залишиться релігією більшости французів...

Ся війна загострилася від хвилини, коли в 1905 р. ухвалено розділ Церкви і держави.

За реставрації республіканці протестували проти монополії навчання. Низкою законів республіка 1848, 1875 та інших років установила свободу навчання. Але та

сама республіка знищила її пізніше стосовно духовенства. Священикам заборонено вчити релігії в школах; деякі школи забороняють родичам дітей уділяти їм науки релігії, навіть поза школою. В 1902 р. Комб закрав 14000 релігійних шкіл і заборонив навчання всім членам конгрегацій. Се називалося обороною республіки. В дійсності і була се сокира, піднесена над свободою навчання загалом. У 1932 р. учень Комба Едвард Геріо запровадив закон про «одностайну школу», обов'язкову для всіх. Сей закон убив приватне шкільництво, знищив свободу навчання і священиків, і несвящеників.

Порушивши свободу культу і навчання, третя республіка порушила щодо частини своїх громадян і свободу зборів. Запроваджено закони про право товариств-асоціацій: одні – для однієї частини населення, інші – для іншої. Одні приписи щодо церковної «мертвої руки», другі – щодо «мертвої руки» світської конгрегаційної і капіталістичної.

Скажуть, що се виїмки. Можливо, але є і не виїмки. Право товариств-асоціацій дуже часто порушується залежно від того, яка партія перебрала урядову владу. Останнім таким маркантним запереченням свободи товариств-асоціацій було розв'язання так званих Національних ліг («Вогнистого Хреста» та ін.) як нібито небезпечних для публічного порядку, в дійсності ж – небезпечних лише комуністам, які мають повну свободу порушувати порядок, де і коли хочуть. У теперішні часи вистачить, щоб якийсь сенатор – найліпше, коли він масон, – встав і запитав: «Чи діяльність тої чи тої групи не загрожує загальному добру республіки?» – щоб палата ухвалила нове порушення свободи асоціацій. **Те саме зробили зі свободою преси.** Коли 1929 р. пресова кампанія Коті стала невігідна лівіці, остання змусила міністерство Пуанкаре-Барту видати закон, який ту свободу значно обмежував. Коли вибухнув скандал Ставіського і частина преси гостро напала на міністра Шотана та його приятелів, сей останній випрацював законопроект, що обмежував свободу преси. Правда, мусив піти зі свого становища. В 1934 р. гурт радикально-соціалістичних послів зажадав від прем'єра Гастона Думерга, щоб він вплинув на пресу, яка провадила кампанію проти того самого Шотана. Щоб затушувати скандал, одним із героїв якого був їхній партайман, треба було порушити свободу преси. У липні і грудні 1935 р. вийшли один декрет і один закон, які теж обмежували свободу преси.

Непевні також закони, що захищають або мають захищати **матеріальні права й інтереси громадянина: свобода умов, трансакцій, промислу і торгівлі.** Держава сама стала господарювати, сама стала промисловцем, крамарем, а разом із тим зросли і надужиття кожноразової більшості, яка діє в ім'я держави.

Як можна говорити про свободу умов і трансакцій, коли закон усталює ціни за наєм? Коли другий закон обгинає вартість грошей і зобов'язань скарбу в чотири п'ятих? Коли декрет-закон кривдить держателів ренти? Свобода промислу і торгівлі? Але порахуйте всі монополії, державні підприємства, регламентації, законні і довільні податки, які обмежують діяльність приватних промисловців і крамарів! Де є свобода умов, коли по останнім страйку уряд Блюма накидає цілій працюючій Франції умови праці, **узгіднені лише між синдикатами пана Жюго і представниками важкої промисловости?** Коли меншість двох мільйонів зсиндикованих робітників накидає свою волю 40 мільйонам французів? Коли, з другого боку, важка індустрія накидає свою волю середній і дрібній, що затруднює 70% французького робітництва?

А найважливіше, що **від усіх тих порушень свободи нема у Франції ніякого відклику.** Швайцарці мають референдум, коли від ухвали палат можна відкликатися до опінії і рішення виборців. У Сполучених Державах Америки є Найвищий Суд, до

якого кожний може відкликатися проти того чи іншого закону. Крім того, кожний американський громадянин має право заскаржити перед кожним трибуналом кожного урядовця за, на його думку, надужиття влади.

Право інсурекції? Деякі революціонери писали, що се священне право нації. Але коли се своє священне право нація застосовує проти лівого уряду, ніколи добре на тім не виходить. У 1848 році друга республіка, яка звалила Людовіка-Філіпа, задушила в крові повстання паризького народу. А вигнаний король, який не мав відваги так розправитися зі своїми повстанцями, з сумом зауважив: «Так, се лише анонімні уряди можуть безкарно собі дозволити такі репресії!». До сього можна би ще пригадати розправу з парижанами Тьєра 1871 р. і Фрота 6 лютого 1934 р. на Площі згоди. Каутський сказав одного разу французьким соціялістам, що демократична Франція – се країна, яка пролляла найбільше робітничої крові, а старий Бебель, відповідаючи захоплено-ліричним похвалам республіці Жореса, зауважив: «Загальне виборче право дав вам Бонапарт, а республіку зробив Бісмарк!». Щоправда, пізніше йому віддячився маршал Фош, запроваджуючи республіку в Німеччині...

Замість свободи, у Франції домінує сумнівна більшість, яка відбирає меншости (яка не раз на ділі є більшістю) право користати з тої свободи. Третя республіка відважно перейшла до нападу на релігію більшости французів, знищила або обмежила свободу культу, свободу навчання, свободу асоціацій, свободу преси, свободу праці, промислу і торгівлі, віддаючи її на поталу фантазіям етатизму, відбираючи право всякої законної боротьби з тими порушеннями свободи. Обмеженню свободи підпали конгрегаціоністи, священники, сестри-жалібниці-монахині, суспільні і політичні діячі, журналісти, професори, промисловці, крамарі, звичайні громадяни...

Але, може, бодай мають французи третьої республіки коли не свободу, то рівність? Як ідея рівність із усіх революційних ідей зробила у світі найліпшу кар'єру. Сеї ідеї не здибуємо в античному світі, опертим на рабстві. Ні в Монтеск'є, ні у Вольтєра, який відмовлявся «думати, як його прачка чи швець». Сю ідею вніс Русо. Токвіль сказав, що демократія бажає рівности в свободі, але і в рабстві приймає її.

Є різні роди рівности: цивільна, соціальна, рівність перед законом, перед податками, в заняттях, перед судом, в отриманні освіти, рівність шансів життя. Перша рівність, якої жадали французи у своїх революціях, була *рівність політична – загальне виборче право*, яке вони здобули щойно 1848 р. За великої революції до 1793 р. виборче право спиралося на маєтковім цензі. На підставі сих революційних законів ні Корнель, ні Русо не мали б виборчого права. У 1793 р. конституція проголосила загальне виборче право, але зобов'язувальну силу тої конституції зараз же по її ухвалі припинено, щоб ніколи її не повернути. У 1814 р. запроваджено виборче право, але знову ж оперте на цензі.

Коли впала імперія, третя республіка 1875 р. запровадила нову конституцію, але, наприклад, *жінка не дістала права голосу. Отже, в демократичній республіці жінка, себто більше половини нації, не може ні вибирати, ні бути вибрана*. Під тим оглядом її, жінку, яка платить такі самі податки, що чоловік, коли йдеться про контроль над видатками з тих податків, поставили у становище дитини, ідіота і божевільного.

У 1919 р. Палата ухвалила право голосування для жінок, але лише тому, що знала, що се право відкине Сенат, як і сталося. Не можна говорити про рівність, коли половина людности плюс один має всю владу в руках і може робити, що хоче, з половиною мінус один.

Не маючи політичної рівності, **не має Франція і рівності громадянської – рівності перед законом і адміністрацією**. Афери Панамська, процес Рошет, пані Ганау, Устрика, Ставіського доводять, що карний закон не рівний для всіх у третій республіці. Громадянин Легро проголосив у 1789 р.: «Патріотів не можна рахувати, їх треба важити. На вазі справедливості один патріот має важити більше, як 100000 аристократів, один якобінець більше, як 10000». Так залишилося й досі, коли правляча лівиця дає одним і відбирає в інших право навчання, зборів, маніфестацій, ношення відзнак, творення партій та ин. За режиму Блюма, наприклад, «право на вулицю», право походів і зборів мають лише комуністи, соціалісти і радикали, одним словом – ліві.

Нема і фіскальної рівності. В нинішній Франції більшість не платить податків, а меншість платить їх забагато. Се зветься фіскальною справедливістю. Може, але рівністю се не є. Лише п'ята частина виборців, себто 6% людности, платить безпосередні податки. І **се** зветься рівністю! Треба додати, що два департаменти, Сени і Північний, платять половину цілого доходного податку французької республіки. Самі 13 департаментів платять 80% цілого доходного податку.

Нема рівності перед законом, ні рівності перед виборчою урною, ні перед фіском. Все слова, слова, слова... **Не є рівний французький громадянин і в своїм щоденнім житті, в своїй діяльності.** Республіканський уряд через своїх префектів розділяє, як хоче, різні догоди, звільняє від податків, від кар, роздає субвенції, відшкодування, полегші: технічні, фіскальні, правничі, військові, іспитові, аванси, пенсії, відзнаки, академічні пальми, медалі та ин. При розділі всього того велику закулісну роль грає масонерія.

Сей режим нерівності корумпує не лише адміністрацію, але і звичайного громадянина. Ніякого найбільш законного управлення не вистачить, щоб задовольнити прохання громадянина, треба, щоб він був у добрих стосунках з адміністрацією. Стипендію для учня, який відзначився у школі, громадське харчування жінки, що кормить, відшкодування за гибель врожаю, – все те одержує хтось не тому, що має на се право, але тому, що на виборах і загалом у політиці робить те, що подобається префектові поліції і політичній кліці, яка стоїть над ним. Уже Клемансо зауважив, що сі практики вщепили в душі французів переконання, що лише ласкою можна щось отримати, що важливе не право, а рекомендації, інтервенції, упімнення. Інтриги і порушення закону стали підставою громадських відносин третьої республіки. Постає дві категорії громадян: ті, яким відповіли «так», навіть, коли вони не мали за собою права, і ті, яким відповіли «ні», навіть, коли вони мали те право за собою.

Але, може, зате республіка, не задовольняючи фактично бажання свободи і рівності, бодай забезпечує народові і одне, і друге **завдяки засаді народної зверхности, суверенности?** Тої суверенности, в якій виражається загальна воля народу?

Суверенність, загальна воля народу... Але **яка** суверенність і **якого** народу? Передусім народ, суверенний французький народ **не має права ратифікації, затвердження законів, ухвалених палатами.** Се право не є таке безвартне. Швайцарський народ, який се право має, в 1794-1898 рр. користав із нього часто і в 17 випадках затвердив ухвали палат, а в 22 відкинув. Часто ті всенародні ухвали були добрим антидотумом проти пануючої в палатах кліки. Палати, повні інтриг партій, не раз голосують за ту чи ту особу, за той чи той уряд, народ голосує за тою чи тою ідеєю. Франція ніколи не хотіла згодитися на референдум. Особливо ліві, які все мали на устах гасло суверенности народу, не хотіли визнати йому сього права. Ні хартії 1814 чи 1830 рр., ні конституції 1848 чи 1875 рр. ніколи не піддавано затвердженню цілої нації.

А може, палати представляють правдиву волю народу?

Ні, ті палати не репрезентують навіть однієї четвертини цілої нації. І під тим оглядом нація не є суверенна. З 40 мільйонів французів та частина, яка не має виборчого права, себто жінки, малолітні, божевільні, засуджені і військові, становить 28 з половиною мільйона, себто 72%; та ж частина, яка виражає «волю суверенного народу», становить лише 11 з половиною мільйона або 28% цілої людности. Не мають права голосу також всі угруповання: інтелектуальні, моральні, професійні і родинні, – ті підстави, на яких тримається суспільність. Огюстові Контові належить твердження, що зробилося загально визнаною правдою, що людська суспільність складається з груп, а не з одиниць. Але якраз ті групи позбавлені представництва у Франції. В Англії, наприклад, мають окреме право голосу університети. У Франції – лише відірвані від колективу одиниці.

Ще треба зауважити, що з тих 11500 тис., які виражають суверенну волю народу при виборах, звичайно, понад три мільйони, себто 31%, стримується від голосування. Отже, «більшість», яка диктує свою волю народові, складається з половини тих 11 млн. із половиною голосуючих *plus* один, *minus* 3500000 тих, що стрималися. Інакше – «більшість» репрезентує половину *plus* один із 8 мільйонів виборців, себто 4000001. **Отже, вибранці, що вийдуть із таких виборів, представляють не більшість нації, лише її десяту частину!**

Але справа виглядає ще гірше. Один англієць сказав колись французам: «Ви не хочете важити голосів – се ваше право, ви хочете лише їх рахувати – се теж ваше право, але ви кепсько рахуєте їх». **Франція не знає рівності виборчих округ!** Наприклад, округ Треву, який має 90000 мешканців, вибирає одного посла, так само як округ Гекс, який мав 20000 мешканців. Таких прикладів дуже багато.

Коло брами Парижа в департаменті Сени й Оази, в Етампі, один кандидат *стає послом*, отримавши 6500 голосів, а другий в Корбейлі *перенадав*, отримавши 20000 голосів! У тім самім департаменті Гардьє *перенав* на виборах, доставши 75000 голосів, інші кандидати, які ввійшли до палати, назбирали по 62000 голосів або 46000 і навіть 24000.

І навіть така суверенність, воля того суверенного народу є надзвичайно змінна. Палата Меліна, яка уходила за праву, скінчила лівим міністерством Вальдека Русо; палата квітня 1914 р., крайня ліва, скінчила під диктатурою Клемансо, так само, як картельова ліва палата 1924 р. під фінансовою диктатурою Пуанкаре, а червона палата в останніх роках по двох літах існування шукала рятунку в обіймах Гастона Думерга і П'єра Лаваля... Гардьє пригадує одну сцену з Брияном у переддень демісії одного з його кабінетів. У Люксембурзькім палаці перед одним голосуванням він показав на групи послів: «Подивіться на них, – шепнув. – Всі вони голосували *«за»*, але вони благають сенаторів, яких вони вибрали, голосувати *«проти»*».

Завдяки свавільній редукції числа виборців, завдяки нерівному викраянню округ, завдяки толеруванню стримань від голосування, завдяки спротиву змінити те все, **Францією править незначна меншість, яка і виражає «суверенну волю народу» в третій республіці.** А громадянин живе в омані, що він дає країні закони. Американці, які вибирають свого президента, з гумором кажуть, що вони мають на вибір особи президента не більше впливу, аніж за монархії мали вплив на народження наслідника престолу. Французи, які не вибирають ні свого президента, ні суддів, ні префектів, які не можуть навіть вибрати до палати представників більшості нації, думають, що самі укладають собі закони...

Але і навіть такі вибранці не правлять країною! Вже за революції вибранці народу з іронією трактували ті «кає», ті листи жадань, з якими їх послали в Париж виборці. Бо залежали вони властиво не від виборців, а від так званих *sociétés de pensée*², які виробляли громадську думку і уявляли фіктивний народ. Коли правдивий народ збунтувався проти того фіктивного, тоді видумали систему терору.

Пізніше замість тих «товариств думки» прийшла масонерія. Се в її колах спосіб ховати за видимою і безвладною владою владу таємну і справжню назвали «королівським мистецтвом» (*l'art royal*). Секретна сила діє в тіні, і, щоб їй ніхто не перешкоджав, нищить вона всі інші організаційні явні сили: ордени, класи, університети, конгрегації, корпорації. За революції, – зауважив англієць Берк, – усю політику робили шефи клубів і кав'ярень, «каналіократія», як казав Жозеф де Местр. Товариство якобінців мало 3000 філій, Великий Схід – 1400 лож. Сі товариства діяли стало, тоді як палати збиралися вряди-годи. Нині всім керує масонерія через свої ложі, які захищають доктрину через свої філії, Лігу навчання, Лігу прав людини, паціфістські Ліги, через свої політичні прибудови, як радикально-соціалістична партія, а почасти соціалістична... Йдеться завжди про те, щоб у таємниці щось постановити, що потім явно ухвають палати «суверенного народу». Нова церква, церква комітетів, яка створила фікцію «народу», що нічого спільного не має з правдивим народом. Сі комітети приготують вибори, а через вибраних – закони. Мають у руках гроші, виборчий апарат, рекламу і зараз по зголошенні якоїсь кандидатури починають обробляти кандидата. На поміч ще від часів імперії стоять тим анонімним комітетам поліційні префекти і підпрефекти.

«Демократія, рівність, справедливість, поступ» – ось слова, які завжди мають на устах і на своїх афішах комітети. Ними тероризують громадську думку і кандидатів. **Такі вибранці не репрезентують ні волі народу, ні його суверенності, лише волю закулісових менерів та їхні інтереси – групові або особисті.** Ціла сила тих самозваних комітетів виявляється в ті рідкі моменти, коли ситуація вимагає вийти з-за лаштунків і промовити публічно. У таких випадках їхня воля завжди перемагає волю «вибранців суверенного народу». Так було, наприклад, 1925 р., коли з'їзд радикалів у Ніці повалив Жозефа Кайо і з ним кабінет Пенлеве. В 1928 р., коли радикальний з'їзд в Анжері повалив міністерство Пуанкаре. У 1933 р., коли синдикати урядовців повалили міністерство Бонкура; в 1934 р., коли з'їзд радикалів у Нанті повалив міністерство Думерга; в 1936 р., коли радикальне віче в готелі «Континенталь» повалило міністерство Лавалля. Пани над виборцями, над кандидатами і над вибранцями, комітети і партії привласнили собі волю народу і стали його володарями, як паном Оргона став Тартюф.

Сі комітети рідко зважають на потреби нації, а ще рідше визнають заслуги людей, що для нації добре прислужилися. Коаліція лівих (і однієї фракції правих) не дала Клемансо утривалити перемогу, яку він осягнув: його місце зайняв улюбленець комітетів, неврастенік Дешанель. Пуанкаре, що врятував франк, виставив за двері з'їзд партійників в Анжері. Думерг по кривавім дні 6 лютого 1934 р. за те, що запобіг громадянській війні, був перекинутий кількома своїми колегами, висланниками (радикальної) партії, яка врочисто зобов'язалася його підтримувати... В усіх випадках рішає не воля нації, а воля парламентарів. Клемансо, який, хоч якобінець, був демократом, сказав коротко перед смертю: «Народ є королем. Він царює. Але він не

² *sociétés de pensée (фр.)* – товариства думки (здатних думати). Ці товариства об'єднували людей з однаковими поглядами і системою вартостей, які вони поширювали в суспільстві, однак не мали наміру негайно впроваджувати у життя.

править. Він, як Гомерові боги, вдихає лише кадимільний дим від гекатомб. Решту розділюють між себе клерки» («специ» від політики).

Народ за республікансько-демократичного режиму є невільник: через те, що він не сміє голосувати за ідеї і вибирати своїх провідників, через привілей, що резервує голосування 28% французів, через виборчу географію, яка дає голосам тих 28% різну вагу, через ярмо, яке накладають йому комітети партії і гріш. Загальна воля? Її нема. Загальне виборче право? Його теж нема. Право більшості? І цього нема! Є деспотизм меншості. «Великі засади 1789 р.» були в стані зламати суверенність королів, але не були в змозі встановити зверхність народу.

Над усім панує демократична фраза без змісту. Бісмарк казав: «Кожному французові можна наказати дати по двадцять п'ять гарячих, аби лиш перед тим виголосити йому гарну промову про свободу і людську гідність». Наполеон висловив Фуше ту саму думку: «Закрийте всі часописи, але на чолі декрету про се видрукуйте шість сторінок ліберальних принципів розважань». Ся метода діє і досі. На засади клянуться, але їх порушують.

Демократичний режим став великою брехнею нашого часу. В сій брехні живе Франція. Брехня, коли їй кажуть, що вона, голосуючи, виявляє свою суверенну волю, бо три чверті нації не мають права голосування. Брехня, коли їй кажуть, що один голос вартий стільки, скільки інший, бо вартість голосу міняється залежно від округи. Брехня, коли їй твердять, що законодавство виявляє загальну волю, бо закони ухвалюють палати, які вибрані четвертиною нації, не представляють більшості навіть сеї четвертини. Брехня, коли їй базикають про свободу і рівність, бо Франція є під режимом сваволі, протекцій і рекомендацій. Брехня, коли їй кажуть про суверенність народного представництва, бо дуже часто режим удається до системи декретів-законів.

На місце нації, на місце дійсного народу став фіктивний народ. Виконавча влада зведена до безсилля, до іграшки в руках парламенту, парламент – до іграшки в руках явних і тайних комітетів, на місце загального добра стали партикулярні інтереси, одверто практикується саботаж державної влади, безкарно творять державу в державі союзи і корпорації урядовців і робітників...

«Треба вміти знайти розірвані зв'язки між душею народу і владою», – закінчує Тардьє. Так, як сей зв'язок здолав знайти Клемансо, коли обернув майже програну війну в перемогу... Але тоді цілий режим мусив би бути ґрунтовно змінений. Замість фрази має прийти праця, замість галапасів – збірноти, її слуги. Замість фіктивної Франції – справжня Франція, її справжні заступники, які, замість приватних інтересів клік і груп, що руйнують державу і розкладають душу нації, поставили б як найвищу цінність вічні ідеї нації, рідного краю, твердої влади, спільноти інтересів усіх верств суспільности, авторитету і порядку. Нові сили вже прокидаються у Франції, як прокинулися в Італії, Німеччині, Еспанії. Хутко вони вийдуть на арену відкритої політичної боротьби.

ВЕЛИКИЙ БЕНКЕТ

«...Скажи всякому птаству піднебесному
й хижому звіру: сходіться і прибувайте...
на мою жертву, що вам наготую,
на великий бенкет...
і їжте м'ясо, і пийте кров,...
а всі народи побачать караючий суд мій».
(Єзекіїла, XXXIX, 17.1.21)

Усі народи побачили його «караючий суд». Побачила Україна, вже осліпла від того бачення. Побачила Росія, звідки голосною луною прогрімилі сальви останньої партійної «чистки». Потім Німеччина й Австрія; тепер «хиже звір'я» злетіло на Піреней, «сходіться і прибуває» над Сену, домагаючись «м'ясива і крові».

Година, яку бачив у своїй уяві Красинський, коли Муж відповідає Панкратові: «Поступ, щастя людського роду! І я колись вірив... Сталося! Сто літ тому, двісті, любовна угода могла б ще... але тепер знаю: тепер треба мордуватися взаємно, бо тепер їм ідеться лише про зміну племені» («Nieboska Komedja»¹).

Тим, що йдуть із п'ятикутною звіздуою, ходить про *зміну племені*, не про «поступ» і «щастя людськості», не про «полюбовну угоду». А там, де йдеться про «зміну племені», нема узгіднених тлумачень – є лише великий бенкет: фатум, пекло, ми чи ви.

Хто відкидав се, того огортав жах: «Хвиля варварства заливає світ! Рецидив Середньовіччя паношиться всюди. Хвилина просвітку, яку становить доба лібералізму в історії, згасає в історії людського роду», – заламує руки жидівський «*Nasz Przegląd*». А за ним побожна «Нова зоря» і фривольна «Жінка», і салоновці з ІІ Інтернаціоналу, й англійські пастори.

Забувають лише, що: «Коли доба лібералізму була лиш просвітком, то не є вона чимось нормальним і вічним; не треба бути поетом, щоб бачити, що часи, про які читаємо в Єзекіїла, знайдемо не лише в Біблії, не лише в минулім; ми, сотні мільйонів людей, живемо серед подібних часів; ми всі запрошені на Великий Бенкет, де, замість вина, розливають кров, а п'яні, що впали, не воскресають».

Як дві і пів тисячі літ тому «не пощадить і не помилує» наш грізний час: «І хоч би вони громовим голосом до вух моїх гукали, я їх не вислухаю»², – тих, що сполошеною думкою наворачуються до «хвилини просвітку»; тих, яким ні в гадці, що коли цілі народи лягли «трусами перед своїми ідолами»³, то поклала їх не «хвиля варварства», а караюча рука справедливості, за те, що «поламали вірність» своїй правді, що «кадили богам иншим, що не знали їх ні вони, ні батьки їхні»⁴, що не лише в далеку добу пророків, але і в нашу добу з пекла вирвуться лише ті, в яких, «як діамант твердіший над камінь»⁵, є чола, є ще твердіші серця⁵; які не гукатимуть, аж грізний час захоче вислухати їх, лише змусять самі його до того.

¹ «Небожественна комедія» (польськ.).

² Єзекіїла VIII, 18.

³ Єзекіїла VI, 4,3.

⁴ Єремії XIX, 4.

⁵ Єзекіїла II, 8 і 9.

Сі «камінні» серця виплекало і нове Середньовіччя. Створило жорстоке і гарне, огидне і сильне, страхіття і жертвовність, терпіння і віру, **якої** п'ятсот літ не знала Європа.

П'єр Домінік пише в «La Republique» про войовників громадянської війни в Іспанії: «Ясно, що се не такі люди, як ви або я, се **віруючі**, готові завтра стати мучениками... Люди, які відкривають нам нагло всі скарби відваги, в серці яких живе дух посвяти. Ах, що мені залежить на тім, чи помиляються одні чи інші! Я бачу лише віру сих людей – чи ви не відчуваєте, що вони просто розпливаються у своїй вірі? Всі Іспанці нині – «пасіонарії»...

Розмову з червоною відьмою приносить «Marianne» (9.IX):

– Ви, Пасіонарія, жінка і мати, чи не вважаєте, що громадянська війна – се жорстока річ?

Вона гляділа на мене спокійно і сумно, як дивляться на «когось, хто не розуміє», з жалем.

– Ми не маємо пристрасти. Ми лише боронимося. Але смерть – се щось, **що** треба вміти брати в рахубу.

Се слово «muerte»⁶ вона вимовила з тою **пошаною**, резигнацією і солодкістю, як їх – я чув – у поважних і небезпечних хвилинах вимовляли всі старі селяни з Естремадури чи України.

Кореспондентка «Последних новостей» (12. IX) обсервує потяг із червоними міліціонерами, що від'їздив до Сарагоси: «Звідки взялися ті нові люди? Що таке сталося, що перевернуло догори ногами те все, що, як нам здавалося, ми знали про Іспанію? Усміхнені обличчя. Се так вони йдуть на смерть? Щуплий 12-літній хлопчина з останнього воза вимахує червоним прапором. Його зір неначе зупинився. Він дивився застиглим поглядом очей, в яких світилися зухвалість, і виклик, і безмежна віра... Впертий погляд сих хлоп'ячих очей, готових на смерть, пригадав мені таку ж дитину, яка шматувала себе кинджалом під час мусульманського свята Шахсай-Вахсай на Кавказі і яка не випустила кинджала, навіть на жадання мули. Там був релігійний екстаз, тут – соціальний... Сей хлопець із блідим обличчям був найкращим виразом того, що відбувалося там, де кров і страхіття поєдналися з безмежною вірою і готовістю вмерти».

Бачила кореспондентка в другім місці «на мості високого повстанця з виснаженим, блідим обличчям». Він був до ідентичности подібний до другого, міліціонера, якого серед інших бачила вона в потязі до Сарагоси. Їх можна було б переплутати, коли б не відмінність в однострою...

Бо «ми є ви, із іншим змістом» (але з тою самою вірою), як звертався в однім вірші до «контрреволюціонерів» М. Хвильовий.

Севілья зайнята повстанцями. З балкону промовляє герой революції полковник Мілан Астрай: «Худий, він ричить про свою віру в Іспанію, у війну і в легіон... Його обличчя, як і його тіло, – сама руїна. Велика чорна діра на лівім лиці, діра на місці правого ока, шкіра ніби обліпила кості, трагічна маска смерти... Viva la muerta⁷! Дійсно, се ж сама смерть, яка ричить свій тріумф із балкону ратуші, смерть із макабричного танцю Середньовіччя, який витупцювають селяни і робітники, священники і міністри, – ціла Іспанія» (**«Illustration»**).

Діти пекла, які його не злякалися, які не втратили віри, і продіравлені чола яких виявилися твердішими від діаманта, які прийшли – за Божим наказом – карати ідолопоклонне плем'я. В яких, у кожному з них, гримить голос пророка: «Йди до земляків

⁶ Смерть (есп.).

⁷ Хай живе смерть! (есп.).

твоїх та й говори до них, і скажи їм: так говорить Господь Бог, чи будуть вони слухати, чи не будуть»⁸.

Тим гірше для них, коли не будуть...

У зрівноваженім англійським місячнику знаходимо іншу «еклезію мілітанс»: «Нічого подібного до III німецької імперії не можу я знайти в новітній історії. Я міг би її прирівняти хіба до Західної Європи часів, коли ми будували наші великі готичні собори». Споглядаючи як ентузіастично вітала юрба Гітлера, англієць каже, що не була за тим, як гадають, магіка чи божевілля. Сей ентузіазм показав, «які чуда можна досягнути з перецивілізованою і виснаженою людністю новітньої Європи, коли їй дати високу ціль». Заохота до матеріального добробуту, до самопомочі та ин. не зворушить найкращі серця. «Але релігійний клич, даючи людям вищу, не особисту ціль, одним ударом підносить людськість над базаром із його справами, над особистими користями... Утім, що «фюрер» дав своєму народові таку ціль, є таємниця його магічних впливів»⁹.

Лише спираючись на сей, зовсім новий народ, міг у Нюрнбергу кинути в обличчя большевизмові Гебельс: «У яким кутку нашої землі не схотіла б Москва впровадити до нас большевизм, ми відповімо на кожну подібну спробу з брутальністю, яка здивує саму Москву!»

З брутальністю, яка здивувала вже Москву в Іспанії, яка здивувала її на Україні, коли «сумирний вишневий рай і пейзажна добродушність», як пише Бражньов, виявилися наглою маскараром совітським Пісарам, коли «ручна граната ховалася під спідницею української красуні», а «за селянською гостинністю почувалася жадова помсти і заграва пожеж»...

З брутальністю, яка здивувала Москву на Далекім Сході. І там, в далекій Японії, теж постає «нове плем'я», пересякле наскрізь духом Ямато, вірою в свою країну та в її покликання... У цікавій книзі «The Priest and the disciples» Гурата Гякуза пояснює, що являв собою сей дух. Його мораль охоплена кількома заповідями: любити свого ближнього, прощати, стоїчно зносити нещастя, йти шляхом свого призначення, дивлячись йому просто в очі. І на кожній сторінці проходить «ляйтмотив»: «Вірте! Вірте і не шукайте доказів вашому віруванню, бо коли починаєте шукати, ви вже не вірите!».

Насичена тим духом Японія, як там кажуть, «має або експандувати, або експлодувати» (розширяться або вибухнути), – гасло, яке, мов погребове подзвіння, б'є об мури Кремля...

«Країна грації й усмішки є країною суперечностей, де перемішані дивачне і високе, макабричне і ніжне, понура фурія і холодний реалізм разом із екзальтованою, істеричною любов'ю до свого Ніпону [Японії – *Ред.*]. Втаємничений в усі таємниці новітньої науки і поступу, японець зберігає під сею шкаралупою глибокі джерела чисто середньовічної суворости, яка визирає з тої шкаралупи, неначе ті образи смерти і крові, мальовані на шовку їхніх ліхтарів».

Так, жидівська газета має рацію! Ми переживаємо ренесанс Середньовіччя з його страхіттями, але і з його чеснотами, з його вірою без меж, з його духом самопосягати, який творить не лише мучеників, але і пропагаторів нових релігій. «Хвиля варварства» заливає світ, у якій міцнішають міцні і ламаються безсилі... Труп перед ідолами своїми, яких не мали віри оживити.

Хитаються сі ідоли і в країні Совітів.

Преса ломить голову над московською загадкою. Що тут загадкового? Та ж Сталін на своїм 50-літнім ювілею поклявся для пролетаріату «віддати всі свої сили і всю

⁸ Єзекіїла III, 11.

⁹ English Review. – July, 1936. – P. 35.

свою кров краплина по краплині». Що ж дивного, що він забажав «дагнать і перегнать» себе самого, віддавши для «пролетаріату» і кров своїх вчорашніх співробітників, і то не краплину по краплині, а гуртом?

Що тим актом перекреслив всю угодову супроти буржуазного заходу політику? Що відслонив правдиве обличчя большевизму? Очевидно, ненависть до режиму в країні досягла того ступеня, що на жарти не було часу, що треба було задушити в корені найменшу опозицію. Що се була все ж таки большевицька опозиція, яка не рвала засадничо з режимом? Що з того! Опозиція кадетів і октябристів у царській Думі теж не рвала з царатом. Але вона розчистила шлях одвертим ворогам режиму. Так, як у 1917 р. большевики захопили провід опозиції, а потім революції у свої руки, так тепер сей провід із рук «троцькістів» вихопили б «фашисти»...

Революція, яка майже по двадцяти літах, не вдалася, провалилася. Її треба рятувати «перемиканням на нові рейки», кокетуючи з такими поняттями, як «рідний край», «совітська вітчизна», «совітський народ», «конституція», «приватна власність», «патріотизм». Ясно, що в сій грі йому не на руку купа маньяків, яка ще думає про Маркса. Чи на те він ліквідував товариство «старих большевиків», завдаючи їм громадянську смерть, щоб останні могікани з того товариства зачали вдавати живих? Чи на те він по смерті Леніна повикидав і з Комінтерну, і з партійних установ усіх членів перших чотирьох партійних з'їздів, щоб ділитися владою з людьми вчорашнього дня?

Ні величезна різниця між платнею робітника й урядовця, ні розпаншення нової бюрократії, ні стахановщина, ні знесення карток на продукти поживи, ні акордова платня – все те не мало нічого спільного з марксизмом. Марксівські гасла лишалися чистим вербалізмом. А хто вкладає в них давній сенс, той був божевільний... Сталін не вічний, крім того, хоч і «геніальний», але по його смерті, смерті майже єдиного «старого большевика», іншим тяжче буде дати собі раду з ленінськими діядохами: краще було зробити так, щоб вони не пережили Сталіна.

Що обрахунок з противниками виродився в огидний фарс? Що наввипередки признавалися старі вовки революції в усіх вольних і невольних гріхах? І в сім нема нічого дивного. І в СССР вернула доба Середньовіччя. Чи ж там не відбуваються вже ряд літ процеси нових «відьом» (контрреволюціонерів), що зі злоби «нищать урожай» або «забирають у корів молоко»? Що Зінов'єву і товаришам довели змову з гітлерівським гестапо? Ну що ж? Колись чарівникам доводили навіть змову з самим Люцифером. І підсудні теж зізнавалися в зносинах із чортом, хоч він був, напевно, більш несхопимою поstattтю, аніж гер Гімлер, шеф гестапо. Оберталася ж у часи Середньовіччя нечиста сила то в кішку, то в мишу, щоб димарем залізати до хат мирних християн, спроваджуючи на них хвороби і гріх, чому ж не міг би і Грішка Зінов'єв обернутися перед совітським трибуналом на агента Адольфа Гітлера, щоб нести спокусу лояльним підданам «єдиного» Сталіна? Часи Середньовіччя! Коли б сього вимагала політика Політбюра, Зінов'єви і Каменєви призналися б не лише до «фашизму». Так само могли б вони признатися, що се вони вкрали малого Ліндберга, або навіть, що з намови французьких імперіялістів спалили Москву в 1812 році...

Гріхів, що я вчинив, я не знаю.

Провин, dokonаних мною, я не знаю.

Забороненого овочу, якого я їв, я не знаю.

Даруй мені мої гріхи, о Боже, якого я не знаю...

Так молилися колись у Середньовіччі. І чи сей псалом не нагадує каяття і благання тих, що згрішили проти таємничої, нікому незнаной «генеральної лінії» всесильного «вождя»?

Недавно «Правда» передрукувала першотравневу відозву російської соціал-демократії 1912 року, *автором якої був Сталін*. Відозва, що бичувала царат, звучала: «Подивіться довкола себе: хіба багатостраждальна Росія подібна на країну добробуту і порядку? Замість демократичної конституції – режим дикої сваволі. Замість свободи слова, зборів, преси, спілок і страйків – мертва рука самовладства і насильства. Замість незайманости особи – катування в тюрмах, знущання з громадян. Замість задоволення селянських потреб – політика позбавлення селянських мас землі»... Коли Сталін писав такі відозви, він мусить знати, що точною копією царату є його режим, режим його партії. Як і те, що найменший крок у бік поступок скінчиться і для нього Іркутськом... Не думаю, щоб любов до «старої гвардії» большевизму забила в нім свідомість сеї моторошної історичної аналогії.

Свого часу Демулен дав картину понурої атмосфери тиранії Робесп'єра, беручи свої приклади з Тацита. Ся атмосфера – се атмосфера і московської тиранії. «У той час, – говорив він, – слова стали державними злочинами: звідси був один лише крок до переслідувань за погляд, за смуток, зітхання, за співчуття, навіть за саму мовчанку. Кремуцій Корд назвав Брута і Касія останніми з римлян – се визнали образою величності і спробою зробити контрреволюцію. Таким самим злочином визнали й те, що один із нащадків Касія мав у себе портрет свого прадіда; і те, що Мамерк Скавр написав трагедію, в якій було кілька віршів із двозначним змістом; і те, що Торкват Силан робив великі видатки; і те, що Помпоній в одній зі своїх вілл дав притулок приятелеві Сіяна; і те, що мати консула Фіюзія Геміна оплакувала сумний кінець свого сина. Злочином уважалось всяке нарікання на нещасливі обставини, бо в сім добачали критику уряду... Треба було висловлювати радість, коли вмирав приятель, щоб самому не накласти головою. За Нерона родичі замордованих ним ішли віддавати хвалу богам. Бодай треба було мати задоволений вигляд. Все збуджувало сумнів у тирані.

Коли громадянин користується популярністю, то се суперник, що може зняти громадянську війну, отже, підозрілий. Коли, навпаки, хтось уникає популярности і не покидає домашнього вогнища, то й се самотнє життя звертає на нього увагу і робить підозрілим. Коли ви багаті, вам грозить найбільша небезпека, щоби ви не здеморалізували народ: ви підозрілий. Коли ви бідні, то треба вам уважніше приглянутися, бо найбільш підприємливі якраз ті, що нічого не мають: ви підозрілий. Коли маєте похмуру, сумовиту вдачу, коли мало дбаєте про поверховність, се значить, що вас смутить успішний хід громадських справ, і ви підозрілий. Підозрілий є всякий філософ, всякий промовець, всякий поет, коли лише він тішиться більшою славою, ніж правитель держави. Підозрілий і подвійно небезпечний своїм талантом той, хто заробив собі пошану і славу на війні: його треба позбутися або видалити з війська... Природна смерть славної людини або просто урядовця стала рідким явищем... Особа донощика була свята і нетикальна. Які прокуратори, такі і судді: трибунали, що мали оберігати життя і власність, перетворилися в мордовні, і все, що носило назву страти і конфіскату, було, в суті речі, лише грабунком і вбивством».

Убивство, терор згори і терор здолу, перш із боку большевицької опозиції, потім із боку революції, що йде. Як у Німеччині, як в Іспанії – смертельне змагання двох, неприєднано ворожих сил у пралісі, де за кожним кущем зачаївся ворог, який «не пощадить, не помилує, не вислухає»...

Нове Середньовіччя!

У своїм першій молодечім розгоні большевизм гордив табором своїх противників. Не раз слушно. Як Панкрат, глузував із того табору: «Вірить або вдає, що вірить

у Бога, бо в себе самого складно вірити. Але покажіть мені перуни, зіслані на вашу оборону, і полки янголів, зіслані з небес!».

І раптом над Дніпром, над Шпрее і Дунаєм, під Харбіном, під Іруном, в Алькасарі заgrimіли сі перуни, з'явилися «полки янголів». І їхня сила почала ломити силу Панкратів. Смерть, яку сі останні гнали на своїх противників, нарешті зустріла таких, що не здригнулися, погнали її назад проти тих, що її вислали в світ. Проти безоглядності одних встала ота «понура фурія і холодний реалізм», «середньовічна суворість», «екстаз», «посвята» часів, коли в Європі здвигали готичні собори, «брутальність, яка здивувала саму Москву»...

Але ще більше її замаскованих попихачів. А також і наших, замаринованих із XIX віку Халявських і Перерепенків, які «щасливо» проспали громи 1812 р. і 1848 р., вдаючи, що їх нема; душі яких, запліли салом, і неповороткий, мов у степового вола, мозок не сприймали світу таким, яким він є; які в апокаліптичні часи оперували ще фразеологією 1848 року, коли дурисвіти й одурені, коли завтрашні вороги простягали собі «братерські руки», коли треба було лиш «обудити в народах демократичного духа», щоб усе між ними уклалося якнайліпше; коли не повинно було бути поділу «між тими, які кохають свободу». А чи ж большевики не кохають свободу? І чи «брутальність» – демократична зброя? Се ж перемишльський «Бескид», хоч і вважав, що «ненависть до комуністів» – се «без сумніву, відрадне явище, одначе треба серйозно задуматися над тим, до чого може довести ся незорганізована самооборона українського села проти большевицьких провокацій». Се ж «Нова зоря» журиться тою самою журбою. Се ж висококультурна і етична «Жінка» (ч. 17) мусить висловити своє «застереження до методів боротьби з місцевим комунізмом», підкреслити значення «вимог етики» в боротьбі з канібалами і перестерегти загал, щоб, крий, Боже, не наважився «зійти в боротьбі з тими темними типами на їхній рівень». Се ж «Громадський голос» боронить громадську мораль проти «варварств фашизму». Се ж високий достойник нашої Церкви перестерігає в жидівській пресі перед шовінізмом і просить не судити засувро бідних місцевих членів КПЗУ, що (життя таке тяжке) мусили вхопитися навіть такої бритви, як большевизм... Се ж Халявські – червоні, напівчервоні і рожеві – виступають в обороні культури перед проповіддю насильства, се ж вони рештками своїх сил двигають угору пощерблені скрижалі мудрости Драгоманова, Грушевського і Винниченка з їхньою заповіддю: «Ворогові твоєму найнижче поклонися і забий у серці своїм гнів на нього». Се ж адоратори большевицьких «досягнень», се ж «Chwila» (12. IX) раптом пригадала собі засади гуманізму, що сильні мають респектувати права слабших і безборонних, що, як то добре було б перекувати мечі на лемеші, що час завернути зі шляху насильства на шлях великих ідеалів людськості, толеранції і братерства народів. Се ж «Nasz Przegląd» (5. XI) накинувся на реквізити Середньовіччя, на оті «вендети, мафії», на «кондотьєрів», нарікаючи на те, що відносини народу до народу «не знають ніяких етичних стримів», на «ксенофобію», пригадуючи, що «час прокинутися з націоналістичного психозу», що «міязми націоналізму вбивають душу», **що сього** не сміє бути в «часі радя, теорії відносности і психоаналізу» (хай живе Айнштайн і Фройд!), що «розвій моральної культури» має «здеградувати одиниці, що поклоняються засаді фізичного гвалту», що і так ніякий крайній режим ніде не втримається, що, мовляв, і Сталін іде на поступки, то «чи не ліпше б порозумітися на ґрунті дозрілих і потрібних реформ», замість голосити хрестовий похід проти комунізму?

І «многая словеса глаголаху», смішні і до цинізму облудні.

Про Халявських тут не говорю – се останні могікани, над якими історія переходить до порядку денного, хоч би які сили за ними стояли: не важливо, з ким бути,

важливо, *ким* бути. Але звідки сі кличі про гуманність, про порозуміння з боку тих, від кого ми сього давно вже не чули? Звідки нагла мобілізація Сенеки, Плінія, Грільпарцера, отців християнської Церкви в одному з цитованих вище часописів на доказ, що треба фашистам стати ягнятами перед лицем загроженого комунізму? Звідки в другому часописі, як же ж білими нитками шита і, напевно, ad hoc¹⁰ видумана звістка про вбивство Шварцбарта десь коло Мадриду, мовляв, одіозна для вас постать? – ну, то його вже нема, забили гемонські фашаки... Чи вони гадають, що наша нація так збараніла, що ніхто в ній не добачить за тим усім однієї спритної режисерської руки?

Перед сею грою мусимо перестерегти наш загал.

Бо коли соціалісти і радикали «п'янують» фашистські гвалти, а червону інквізицію в Іспанії – зимну, вирафіоновану, бестіяльську, що не ощаджує ні жінок, ні дітей, – називають справедливим «гнівом народу», то брехнею є їхні заклики до гуманности!

Коли діячів сеї інквізиції з Кабальєро на чолі, якому ніякий парламент не висловлював свого довір'я, який править разом із Совітами і московським послом у Мадриді Розенбергом, коли їх представляють нам як борців за свободу і демократію, то се брехня! Так само, коли борцями за свободу і демократію величають «урядові» іспанські відділи, що, як видно на ілюстраціях, мають на прапорах серп і молот. Бо ні з демократією, ні зі свободою «серп і молот» нічого спільного не мають. Але за сею брехнею радикал-соціалістів ховається щось грізніше: *бажання вирвати нам зуби*, щоб затріюмфувала їхня справа, справа «народного фронту», яким диригує Москва.

Бо коли «Przegląd» і «Chwila» кажуть, що доба насильств має скінчитися, а водночас оплакують долю «бідного вигнанця» Троцького і глузують із недавно усуненого британського високого комісара в Палестині ген. Вовчопа за те, що він – «пацифіст», що «не потрафить дивитися на кров» і не в стані втопити в ній арабську революцію, то ми в сей гуманізм не віримо!

Бо коли хто містить памфлет на всіх, хто послуговується гвалтом, від Філіпа Іспанського до Гітлера, і ні словом не згадує сталінського режиму, то ми в сей гуманізм не віримо!

Бо коли хто згадує «автодафе» XVI віку і промовчує автодафе XX віку, хоч би на нашій Наддніпрянщині, ми в той гуманізм не віримо!

Бо коли часописи, що звеличували Шварцбарта, нагло заговорили про «моральну деградацію одиниць, що поклоняються засаді фізичного насильства», ми в їхній гуманізм не віримо!

Доки їм здавалося, що терези, на яких важиться доля нашого континенту, схилиються на їхній бік, доки різні «піднебесні птахи і хиже звір'я», з яких 16 недавно знов зліквідував Сталін, жерли Україну, «гуманісти» мовчали. І нагло, коли побачили, що клич тих хижаків «Хай живе смерть!» обернувся проти них самих (viva la muerte!, «з большевиками – по-большевицьки»), вони згадали і Сенеку, і отців Церкви, і толеранцію, і гуманність...

З якою метою? З єдиною – *вирвати нам зуби!* Щоб не дати скінчити з комунізмом. І чому ж би ні? Хіба не *вдалося їм щось* подібне під час паризького процесу 1927 року?

Ні, зубів собі вирвати не дамо. Ані на сей «гуманізм» не дамо себе набрати. Той, хто його голосить, приховує ним суто свої, збірні інтереси. І він його знову відкладе набік, коли се лежатиме в тих його інтересах.

Наші непрохані дорадники, які рештками сил рятують здихаючу потвору комунізму, нас не переконують. Якраз ті проскрибовані «Пшегльондами» і нашими соці-

¹⁰ (спеціально) для цього випадку, (спеціально) для цієї мети (лат.).

ялістами вартости мусимо високо, мов хоругву, піднести вгору: «високе напруження шовіністичне» (таке, як воно живе в самих «Пшегльондах»), «психоз фанатизму» (не сів би нам на карк большевизм, коли б його (психоз) мали давніше!), нарешті – «адорування тої випадкової власної антропологічної мішанини, потягнутої покостом однієї мови». Се не «парафіянщина»! Се те, що мають американці, англійці, німці і що мусимо мати і ми.

Маємо досить «поступу», «братерства народів», «вселюдського щастя» й інших гасел, якими не одному з нас у Києві, в Харкові розбивали голови, наперед зробивши їх ослячими... Йдеться про рятунок нашого національного колективу, не про «поступи» і «братерства». Йдеться про зміцнення його відпорної сили, не про те, щоб дали дозволяти розкладати ту силу фарисеям від гуманности і «вселюдського щастя». Часи заповажні на сі блазенства.

Предтеча большевизму, поет Гольц-Мілер кинув в обличчя противника зухвале «вірую»:

Мы ли, вы ли в бою победите,
Мы – враги, и в погибели час
Вы от нас состраданья не ждите,
Мы не примем пощады от вас.

Вогник далекого майбутнього, ся дилема спалахнула велетенським смолоскипом у наші часи. Ту саму думку висловив сучасною мовою колишній еспанський посол у Берліні Луїс Арквістен: «Історична дилема – се фашизм або соціалізм. А у війні між ними рішатиме сила і гвалт», – а передусім моральна сила, моральний гарт. Так само думає і ген. Франко, так само думали і висаджені в повітря червоними бандами оборонці Алькасаара. Так думали розстріляні під Базаром. Так зачинають думати навіть у «солодкій Франції»: «Треба бути дужим. Треба бути рішучим. Немає більше місця для хитрунів, ні для літеплих, ні для лагідних. Є лише табір чоловіків і табір рабів»¹¹.

Людей із «табору рабів» мусимо відсунути набік. Середньовіччя – те, яке попередило наше теперішнє, в яким постав чудовий твір Данте, кидало до пекла тих, що «жили самолюбно, ні вороги Богові, ні Йому вірні», тих, що «їх ні небо не хотіло, ні пекло не приймало», «ті підлі сотні, яких зрікалися однаково і Бог, і чорт, мізерні душі, що жили без ганьби й без чести».

Ті з «табору рабів», ті «мізерні душі», оті «літеплі хитруни», які перед лицем жахливої дійсности те лише і знають, що разом із Драгомановим запрошують нас іти «під більш людяним прапором, аніж прапором релігійного і національного фанатизму», які перед лицем червоного пекла те лише і вмюють, що упоминають фашистів «не переносити взаємовідносин між людьми в площину грубої сили», ті, що хочуть вишахрувати розв'язання великої проблеми, замість розрубати її, що клянуть усякого, хто пропонує сей розтин як єдине розв'язання; що в їхніх желатинових душах умерло всяке людське почуття образи чи протесту, вуха яких доступні підшептам усіх, що хочуть нам вирвати жало, – їм одна судилась доля: бути м'ясивом на великім бенкеті історії.

Лише не сміє потягти за собою цілу націю чи хоч би її частину глупота сих «мізерних душ». Великий бенкет ще триває. Віддихуємо гарячим повітрям нового Середньовіччя, в яким щось значать лише люди «кріпкодушні» або «злі», як наші предки з Козельця, прозваного татарами «злим городом» за те, що не дав себе взяти «словеси лестнии нечестивих».

Люди гарячої віри і кам'яного серця.

¹¹ Je suis partout. – 4. VII.

ЯРЕМА І ЯРЕМИ (Дрібні уваги)

Яремо, герш ту, хамів сину!
(Тарас Шевченко «Гайдамаки»)

У всіх у пам'яті образ небораки Яреми. Коло всього ходить він: коло корови, коло кобили, коло гусей (чужих), приносить воду (не собі) або патинки (не свої) і взагалі виконує ряд дуже корисних для інших чинностей. Аж поки йому «не вирости крила».

Але не всім Яремам ростуть крила. Є такі, що плазунами й умирають. Існував собі такий Гітлер. Є він, припустімо, страшний деспот. Є він, припустімо, висланець диявола. І гнобить він, припустімо, страшним способом «вибраний народ». А сей народ борониться своїм способом, при допомозі славних в історії ерихонських труб. А часом ще драстичніше. І все в порядку, бо такий закон життя, що кожний – слухно чи неслухно – нападений борониться і стрясає повітря криком.

Але не є в порядку, коли рівночасно зачинаємо кричати і репетувати й ми! **Нами** той народ ніколи не цікавився. Коли на нас Господь зсилав трус, потоп, вогонь чи меч, він не тільки того не бачив, не тільки не виражав нам своє співчуття, але навіть переконував, що се не вогонь, а манна небесна, що се не меч, а такий собі серп чи молот, щоб крашу будучину кувати, що се не землетрус, а діло відвічної справедливості...

Коли ж єгипетські кари спадають на голову того байдужого до нас вибраного народу – на нас нападає шал. Ми беремося за пера, пишемо протести, стискаємо кулаки, грозимо помстою і взагалі поведимося найбільш невластивим способом. І на чію ініціативу? На ініціативу якогось товариства словоблудів і лицемірів – Ліги галюцинацій, II Інтернаціоналу, Ліги охорони безправства, ППС та ин. Треба якогось панові з дзвінким ім'ям – Цитрина, Блюма чи Абрамовича – вийти на трибуну і гукнути: «Яремо, герш ту?» – і Ярема вже тут, вже обурюється, лається, кричить, лементує і протестує. І ніхто не підійде до такого Яреми, ніхто не трісне його по голові і не запитає: «Чи ти сказився, Яремо? Що тебе обходять чужі патинки чи гуси? Чи з твоїми є аж так добре, що маєш час пильнувати чужих?».

Зрештою, ми все ж таки християни. В Іспанії різні Кабальєри, Асаньї і просто каналії з-під темної звізди ту християнську релігію і віруючих нищать способом, яким ні Торквемади, ні еспанські Філіпи ніколи не нищили еретиків. Здається, як християн нас се має більше боліти? Але скільки ж то є в нас Ярем, які ще сього просто не бачать і не чують! Ні стосів трупів, ні димів пожеж, ні стогонів розстрілюваних. Але треба лише Гітлерові добре вилятися на адресу неарійців або замкнути їхню крамничку, і всі греко-католицькі Яреми, мов за наказом, піняться з обурення, а їхнє гуманне серце аж тріскає з розпачу і гніву...

І знову нема нікого, хто б клепнув Ярему по плечу і запитав, чи він на голову впав і що йому взагалі сталося? І чому він має ставати на позір на кожний чужий поклик – «герш ту, хамів сину!».

Скажеш, що се в ім'я гуманности наказують нам ревіти проти Гітлера? Але ж тебе оббріхують, Яремо. Не в ім'я гуманности. Бо коли б се було в ім'я гуманности,

то ті самі, що тобі кажуть за ту потоптану гуманність репетувати проти Гітлера, не били б «славно» з приводу кожної зруйнованої церкви в Толедо і не танцювали б індіанського танку довкола вимордованої людности сіл і міст за наказом червових Торквемад!

Абрамовичі чи Цитрини збирають свій конгрес, він називається конгресом II соціалістичного Інтернаціоналу. І виголосивши відповідні промови, заявляють, що не стерплять ніякої війни і не дозволять японським імперіялістам напасти на ССРСР. А прийнявши резолюції, встає відповідний магік і гучним голосом знову гукає в бік нашого Яреми: «Яремо, герш ту, хамів сину! Реві протест проти японського імперіялізму, бо готов ще задушити коханий ССРСР!». І Ярема кричить проти японського імперіялізму і клянеться, що «душу-тіло він положить за нашу свободу», себто за свободу Сталіна виправляти з нами, що хоче.

І знову хочеться запитати дурного Ярему: «І чого ти верещиш? Певно, що соціалісти мусять боронити ССРСР, бо коли ти вчився економії, то мусиш знати, що таке «додаткова вартість». Се, коротко кажучи, вартість чужої праці, яку ховає собі до кишені пузатий капіталіст. Отже, славна Жовтнева революція знищила капіталістів, а на їхнє місце поставила величезну бюрократію. Ся бюрократія не тільки конфіскувала маєтки, фабрики і гроші тих буржуїв, але конфіскувала і його робочу силу, його робітників і тепер витискає з неї, як з цитрини, таку «додаткову вартість», про яку й не снилося помордованим буржуям. Отже, коли ся нова бюрократія і її попихачі-соціалісти боронять ССРСР, то боронять оту «додаткову вартість» соціалістичної бюрократії.

Ясно, чого вони ревуть. Але чого ревеш ти? Та ж ту додаткову вартість витягають із таких самих Ярем, як ти! Та ж у ССРСР, мов цитрину, витискають таких самих Ярем, як ти! Чого ж – до тяжкої холери – маєш, хоч би лише пашекою, боронити того ССРСР? Що тобі шкодить, якби він розлетівся на чотири вітри?

Але Ярема боронить, реве, репетує, кричить. Треба лиш, щоб Троцький чи Абрамович закликав його, і на грізне «Герш ту!» Ярема встає і протестує проти японського імперіялізму...

На Волині актуальна справа – щоб селянинові дешевше купувати чужі товари, а дорожче продавати свої. Актуальна справа кооперативів. Справа «Просвіти», справа українізації Церкви. Багато актуальних справ є на Волині. І волиняк хоче їх розв'язати. Все в порядку. Але не в порядку те, коли ті справи має розв'язувати якийсь дубенський кравець чи рівненський фриз'єр із гето? Чому до його голосу прислухаються Яреми, замість гонити його за десятий пліт? Чому на всякий його оклик «Герш ту!» тисячі «хамових синів» біжать, мов курчатка до квочки?

Або в інший бік. Часопис «Фронтом» ніби проти большевизму? І так, і ні. Бо, коли прочитаєте цілу газетку, наберете враження, що жидівство і большевизм – те саме. Не потребуємо говорити про участь жидів у комуністичному русі, багато про се писали у «Вістнику». Не потребуємо теж виступати адвокатами жидів, хоч би з тої однієї причини, що вони ніколи нашими адвокатами не виступають. Але кому се потрібно: подавати справу так, ніби за Кагановичами не було Леніних, за Зінов'євими – Постишевих і Затонських, ні Дзержинських і Менжинських? Кому се потрібно? Кому потрібно з ідеології російського імперіялізму, якою є большевизм і якій лише служать Зінов'єви і Літвінови, робити винятково справу тих останніх? Так міг би робити лише той, кому хочеться скерувати цілу ненависть і гнів мас у бік найменшого опору. Коли хтось переконає наші маси, що в цілім нещасті, яке приніс большевизм, «винен лише жид», то потім «братній російський народ» подасть «братам україн-

цям» руку проти «спільного ворога» – і настане «благоденствіє» в новій побольшевицькій Росії, де москаль знову буде вгорі, а дурний Ярема надолі.

В аргументації «наців» у жидівським питанні є багато слушного, але спихати всю велетенську проблему боротьби з Російською імперією до гасла «Не купи у жида!» просто гупо. І коли таку роботу обсервуєш, так і чуєш ніби, що Ярема знову тут став на поклик якогось незнаного добродія...

І ще приклад, останній сим разом, але який же ж характерний!

«Chwila» (17.IX) приносить інтерв'ю з Його Еміненцією доктором Іваном Бучком, греко-католицьким єпископом Львівської дієцезії. На пана Шимона Шпунда, який записав сю розмову, постать розмовника зробила враження «доброї волі і щирости». А заголовок звучить: «Антисемітизм – антихристиянізм». Я некомпетентний забирати голос у правдах науки християнської Церкви, але як лякові і людині, натура якої з природи слабка і недосконала, прислуговує мені право поділитися своїми сумнівами, щоб отримати на них компетентну відповідь. Не від пана Шпунда, очевидно, а від Його високого розмовника...

Правда, в «Українських Вістях» (23. IX) з'явилося в формі другого інтерв'ю нібито спростування розмови з п. Шпундом у «Хвилі». Але де запорука, що не з'явиться спростування і сього спростування? Крім того, «спростування» тримано в формі загальників. Високий розмовник обмежився твердженням: «Ні одна моя відповідь на питання п. Шпунда не віддана точно і вірно». Але хто каже: *«Такі мої погляди не є»*, має сказати: *«Які ж мої погляди є?»*.

У надії отримати відповідь у сій цікавій справі, дозволяємо собі поставити високому розмовникові такі запитання:

1) Високий розмовник висловився проти того, що він називає «версією про ширення жидами комунізму: розуміється, що не бракує одиниць серед безробітних жидів, що викинуті поза дужки життя... мусять думати про способи обґрунтування теперішности... для себе і своїх родин. Не дивно, що в тих страшних змаганнях за сяке-таке нині або, може, і за сяке-таке завтра слабші характери, що тонуть, хапаються навіть «бритви»... Але... жид із природи речі не тільки не сприяє комунізові, а навпаки, засуджує комунізм», бо жид – «індивідуаліст».

Дозволяємо собі просити високого розмовника вяснити нам наші сумніви: чи правда, що комуністи рекрутуються лише серед безробітних жидів? Чи може є серед них, наприклад, люди таких професій, як шевці, кравці, дантисти, конципієнти, журналісти? І чи, наприклад, сина багатого землевласника на Херсонщині Бронштайна-Троцького теж безробіття загнало до комунізму? Або Радека? Чи вважати безробітними, чи, навпаки, зарібниками членів комуністичної партії та її агітаторів, добре оплачуваних із фондів Комінтерну? Чи, наприклад, багач Моріц Торес, секретар Комуністичної партії у Франції, теж подався на сю посаду через злидні безробіття? Чи він, наприклад, недавно приїздив до Варшави на кошт фонду для безробітних чи на якийсь інший?

2) Як маємо думати ми, християни, коли «не дивно, що слабші характери, тонучи, хапаються навіть «бритви», себто «комунізму», як оцінювати друге явище? Коли, наприклад, ті, по чиїх шиях ся «бритва» зачинає гуляти, хапаються якоїсь іншої бритви, як, наприклад, на Великій Україні чи в Еспанії, то чи се є теж недивно чи дивно?

3) Чи не був би ласкавий шановний розмовець вказати нам на ті факти, «коли жид... не тільки не сприяє», а засуджує «комунізм»? Може, ми переочили? Може, були якісь спонтанні виступи жидівської інтелігенції, що висловлювала протест проти Троцького, чи Літвінова, чи Сталіна? Де засуджували, наприклад, масове ви-

мордування комунізмом українських селян на Великій Україні? Може, були якісь жидівські петиції до Ліги народів чи Товариства охорони прав людини з причини масової депортації на Соловки або виголодження нашого села большевизмом? Можливо, ми то все переочили і були б дуже вдячні, коли б на підтвердження своєї тези (і тези «Chwili») шановний високий розмовник нам на ті факти вказав.

Не знаємо теж, чи високий розмовник читав лише те число «Хвилі», де поміщена розмова з ним, чи й інші. А коли й інші, то, може, був би ласкавий вказати нам ті числа сього часопису, де кривавий комуністичний режим у СРСР п'ятнувався так само гостро, як гітлеризм, де криваві порахунки ЧеКа (опріч останнього, з 16-ю) п'ятнувалося б так само гостро, як вчинки гестапо, а Троцький і Літвінов представлялися б читачам такими самими тиранами, як Гітлер? Винайти такі числа було б дуже добре для високого розмовника – вони б незбито довели його тезу, що жиди не сприяють комунізмові, а, навпаки, його засуджують...

4) Високий розмовник зауважує, що «не можна і невільно, одначе, провинною тої жменьки (комуністів) обтяжувати цілу жидівську суспільність». Слушно. Але коли, наприклад, В.Жаботинський, виступаючи проти гітлеризму, звинувачує за нього цілу німецьку суспільність, або коли деякі інші часописи, виступаючи, наприклад, проти арабських терористів у Палестині, обтяжують за їхню діяльність також цілу арабську суспільність, чи се можна і вільно, чи се теж «не можна і невільно»?

5) Високий розмовник твердить, що «жиди – народ, вибраний Богом не для панування над світом, але для його поучення». Нас досі вчили, що вважати якийсь народ за вибраний, себто ліпший від інших, – се найгірший поганський шовінізм; нас учили вважати такі думки, наприклад, у відношенні до українського народу, за найвідразливішу прикмету звироднілого націоналізму. Чи на цей раз справа мається инакше, чи, навпаки, не є націоналістичним гріхом кожній нації вважати себе за ліпшу, за вибрану?

6) Як розуміти, що жиди вибрані «для поучення світу»? Чи того поучення маємо ми, християни, шукати лише в Старім Заповіті, чи, може, і в новітній продукції генія того народу, наприклад, у творах Еренбурга, Шалом Аша, Фойхтвангера чи навіть у часописі «Chwila»? Ми були б дуже вдячні за основну відповідь, яка розвіяла б наші сумніви. Бо коротенька заява в «Українських Вістях», не підписана самим високим розмовником, ті сумніви не зовсім розпорошила.

7) Високий розмовник каже: «А особам, що не розуміють, що таке любов до ближнього, витлумачити се належить у тім сенсі..., що для збудування чогось потрібний інженер, а звалити потрафить кожна свиня». Як се належить розуміти? Коли, наприклад, висланці Сталіна, Троцького, Зінов'єва чи Литвинова приходили в наші села на Великій Україні і збудоване селянами – їхні хати, сади, клуні – руйнували, нищили і грабували, а власників мордували чи засилали на вигнання, – ті селяни були будівничі чи свині? І де тут ті ближні, яких треба любити?

8) Високий розмовник висловив також свою думку про гітлеризм. Спеціально осудив його за «непоганство і палення творів найвидатніших німецьких письменників». І тут дозволимо собі попросити вияснення: чи палення творів Маркса й інших комуністичних творів, вагітних у кров і трупи, чи палення порнографічних «творів» теж заслуговує на осуд християнина, чи ні? І далі, чи Церква, яка в засаді і в практиці навіть тепер ще вміщує на індекс неморальні і суперечні Церкві книжки, чи Церква та засуджує, коли щось подібне робить хто інший, чи ні?

І чи, наприклад, коли таке саме нищення найкращих творів ненімецьких уже, а українських авторів, роблять большевики в Україні, чи не треба було б і таку процедуру осудити?

9) Високий розмовник зауважив, що «належиться жидам їхня держава», що «в тім християнський світ має бодай морально жидам із усіх сил помагати». Дозволяємо собі на запитання, чи ми переочили, чи, може, десь колись инша подібна газета чи організація, чи поодинокі панове, наприклад, Зінов'єв чи Шварцбарт, висловлювали погляд, що українцям належить своя держава і що світ жидівський має їм бодай морально в тім допомогти? Коли пам'ять зраджує нас, просимо допомогти нам (поминаючи часи нашої короткої державности, коли щодо таких заяв не було трудно).

І наприкінці запитання вже до редакцій «Діла», «Нового часу» і «Громадського голосу», що з узнанням розмову передрукували: чи то правда, як ходять чутки, що незабаром у них має появитися розмова з одним видатним рабином, який має висловити своє захоплення українським народом, що наш народ є вибраний народ, який має повчати світ, що йому належить своя держава, що жиди морально йому в тім допомагатимуть, що в Америці вже на ту ціль збирає Агро-Джойнт величезні долари, що у відплату за жидівську колонізацію на Україні (з Кримом) жиди фінансуватимуть українську колонізацію в Палестині?

«Українські вісті» твердять, що не випадає давати спростування в часописі, який перекручує розмову, як п. Шпунд. Але ми є в сумніві: ану ж і нас колись запросять у той часопис дати інтерв'ю – чи випадає українцеві те інтерв'ю давати в газеті, яка захоплювалася режимом Постишевих, акцією Агро-Джойнту в Україні, і не можна сказати, щоб дуже захоплювалася українською армією та її вождями в 1926 і 1927 році?

У Шевченкового Яреми вирости крила. У деяких Ярем чомусь ніяк не ростуть. Тому вони й ходять по землі і досі чистять патинки своїм панам.

«МАРГІНЕСОВИЙ КРАЙ»

Наша преса дуже не любить краківського «Кур'єра». Не розумію, за що. Я сказав би, що з усієї краківської, варшавської і частини львівської преси волю «Кур'єра». Все там виразно і ясно. Не раз наївно і смішно, але з усіма крапками над «і».

Не про всіх побратимів «Кур'єра» можна сказати се. Многі з тих побратимських часописів висунули, наприклад, дуже цікаву, хоч трохи спізнену, тезу: завзялися довести, що українського народу, властиво, нема. Ніби він і є (бо ходить, носить власну ношу, власною мовою говорить, часом кляне, сміється), але ніби його й нема.

І не лише сю «тезу» хочуть довести деякі побратими «Кур'єра», а й іншу: що властиво нічого не варта й інтелігенція сього народу. Щоб провадити свій народ, зовсім не надається. А коли вдає, що надається, так се неузасаднена претензійність.

Ось, наприклад, «Myśl Narodowa» (ч. 41) цитує «Wiadomości Narodowościowe» і відкриває, що Полісся ще «шукає цивілізації». Шукає від Ігоря і Ольги, і письмо своє власне, як відомо, з тих часів має, і релігію, а цивілізації не знайшло! Що більше! Згаданий часопис відкрив, що поліщук просто «втікає від власної культури», просто плекає якусь «нехить до власного краю» (подумати, що за вирід!). Так і пнеться до «інших суспільних класів чи етнічних груп», і нічого ти йому не вдієш. Такий собі «люди без Вітчизни», «маргінесовий край», та й годі.

Те, що пишуть ті часописи, те саме пишуть (або думають) й інші, їм подібні часописи, і не лише про Полісся. У кожному разі не раз здається, що виходять вони неначе з того самого заломлення, щоб обґрунтувати свої домагання. А домагання ті є того роду, що, мовляв, тільки вони, читачі отих часописів, не власна інтелігенція того «маргінесового краю», мають принести йому культуру і цивілізацію, які він надаремно шукає в Ярослава Мудрого. Ось «Wiadomości Literackie», орган симпатичних адораторів Кабальєра, Розенберга й інших оборонців свободи і демократії, приносить статтю п. Ксавера Прушинського «Право до Волині». З одного боку, автор ніби визнає, що українська інтелігенція (не лише галицька, як думає автор, але передусім місцева) своєю невсипущою ідейною працею економічною, просвітньою та ін. здобула собі «нове право культури» в сім краю, «право до Волині». Але хоч автор не без іронії стверджує, що «сьогодні з науки Маслосоюзу» користає жидівський пахляр із Костополя», хоч бачить, що «селянин на Волині хотів би давньої свободи кооперативів, давніх шкіл..., може, таких українських послів, яких має селянин із-під Тернополя», хоч запевняє, що «не хоче ламати ніякої культури», але таки прагнув би мати не лише політичне, а й культурне право до Волині, щоб свою культуру туди несли передусім ті, що виростили на культурі «Бунту молодих» і «В'ядомосці», Норвідів і Словацьких. За сей погляд автора на Волинь і похвалила його, мабуть, «Wołyń».

Подібні нотки знаходимо в часописі «Bunt Młodych» (ч. 17), у статті знаного нашим читачам графа С. Лося. З одного боку, знаходимо там великі компліменти на адресу галицької української інтелігенції за її заслуги «в царині організування народу», про «її поважні вартості розуму і характеру», про те, що «єдино вона має змогу і обов'язок думати і працювати на цілий народ», бо («бажання є батьком думки?») Велика Україна давно обернулася на дике поле... Се з одного боку, а з

другого, та сама талановита і культурна галицька інтелігенція, яка має думати навіть про Велику Україну, не повинна думати про Волинь. Так виходить зі статті гр. Лося, бо займається вона лише «Червоною Руссю». Чи не було б консеквентно тій так заслуженій «в царині організування народу» інтелігенції дати поле попису і в дулібів? Чи, може, сі останні так, як і поліщуки, виявляють «нехить до власної культури» та інтелігенції?

Перед нами «Myśl Polska» (15.VIII). З одного боку, протестує проти статті п. Р. Враги («Bunt Młodych»), називає її виявом найчистішого «заборчого імперіялізму», а з другого – сама дуже радо дивилася б на «поширення меж духовних впливів» культури Словацьких і Красинських на «маргінесові краї». Хоч верть-круть, хоч круть-верть!

А про Велику Україну «Bunt Młodych» (25.VI) говорить як про дике поле, як про «терени колонізаційні». В обидвох концепціях місця для української інтелігенції якомсь знаходиться не більше, як для галицької в краю дулібів. Така вже та інтелігенція непутяща і до нічого нездарна, хоч і яке похвальне свідоцтво видав їй граф С. Лось.

А з ним щодо ролі галицької інтелігенції згоджується і «Kurjer Wileński» (30.IX). Бо гостро засуджує галицьку інтелігенцію, що хоче «накинути себе» Волині, бо дуліби мають свої «психологічні різниці» і «гегемонії Львова» не визнають. Не хочуть галицьких заволок, хоч ти що. Такі вже незалежні, такі вже пишні та горді оті волиняки!

Такі самі голоси знайдемо в часописі «Dziennik Polski» (16.X).

А ось «ABC» (12.IX) радісно цитує думку «Polski Zbrojnej» про Наддніпрянську Україну. Там, мовляв, народ загалом мислить тільки негативними категоріями, а щодо позитивних, то й сам властиво не знає, чого хоче, і, взагалі, готовий морально підтримувати навіть диктатуру Сталіна... Про «Prosto z Mostu» (ч. 41) вже й не кажу. Там просто заявляють, що коли Франція мала 40 королів, а Німеччина має одного Гітлера, то хай і українці схаменуться і дадуть втягнути себе Людовікам XI, як колись бретонці і провансальці, як «елемент пасивний» до громадського життя, напрямом і зміст якого вже вкажуть їм публіцисти з «Prosto z Mostu»; «пасивний елемент» хай собі тим голову не сушить, все одно ні він, ні його інтелігенція Америки не відкриють.

«ABC» (ч. 293) у репортажі з Опільського Шлеску малює тип шлезака, що «не признається до польськості, хоч у нічім не є німцем», «безполий народ», як каже репортер. Мається враження, що саме таким «безполим народом» видається оцим публіцистам і народ «маргінесового краю», про який вони говорять і яким провадила його власна інтелігенція, на їхню думку, задурна.

А бренить в усім тім щось давнє, дуже давнє. Де се ми вже чули?

«Народе руський, – кликав вогненними словами перед сотнями літ єзуїт Петро Скарга, – дбай про свою душу! Коли старші твої духовні не хочуть єдності і любови церковної, слушно відступи від них, бо вони від свого старшого, папи, відступили неслушно».

Таку нотку чути і в тут згаданих газетах. Тільки, що тепер під старшими розуміється не лише духовна, але й світська інтелігенція.

Ну, а все ж таки запитають мене, чому ж я волю від тих органів преси «Кур'єра»? Волю «Кур'єра», наприклад, від «Prosto z Mostu» тому, що «Prosto z Mostu» та інші «крутять», а «Кур'єр» валить просто з мосту. Прочитавши якесь його чергове трамтара-рам, мимоволі з задоволенням подумаєш: «Nous sommes avertis», як у таких

випадках говорять французи: «Ми попереджені!» – і се дуже важливо. Тим часом, як статті отих інших органів преси не попереджають, а зовсім навпаки...

А тепер трохи історії. Ось, наприклад, деякі з тих часописів, коли торкаються Великої України, коли згадують Київ, починають говорити про незалежність, а потім якось та незалежність уже обертається на федерацію, а федерація... Так часом не раз у руках смішаки, що бавить діти, ас обертається на шістку або навіть на гудзик. Наприклад, один часопис утожсамлює ягеллонську ідею з поняттям «союзу» (*Biuletyn Polsko-Ukraiński*. – Ч. 37). Другий ідентифікує ту ідею з «розростом держави» і з федерацією, з історичною Литвою і Руссю («Zet», Ч. 5 м. р.). На мою думку, хто не є твердий у правничій термінології, ліпше зробити, як загляне до енциклопедії. Там побачить, що союз і унія або унія та інкорпорація – се різні поняття. В «Encyklopedji Powszechniej»¹ С. Оргельбранда (Варшава, 1884) читаємо про ягеллонську ідею, що ся ідея получила краї королеви Ядвіги і краї Ягайла в одну державу. Унія 1569 р. була тільки спочатку унією, і то між Польщею і Литвою, Україна як контрагент у сю гру не входила. Отже, ідея, про яку мова, не була ідеєю союзу, унії чи федерації. Треба говорити, отже, або про ту ідею, або про унію чи «федерацію». Не про обидві нараз.

Граф С. Лось говорить навіть про «персональну унію», але «персональна унія», – читаємо в тій самій «Енциклопедії», – се «зв'язок, на підставі якого дві відрубні держави правляться одним монархом», як, наприклад, до 1906 р. Швеція і Норвегія або давніше Англія і ГанOVER. Чи випадок, про який говорить у своїй статті гр. Лось, є подібний випадок? Зовсім неподібний. Чи сеї неподібности міг не бачити професор Лось? Не міг не бачити. Тоді нащо се сплутування понять? Поліщуки, дуліби й інші маргінесові народи можуть мати різні хиби, але ні вони, ні їхня інтелігенція ніколи не повірять, що два рази по два є вісімнадцять. Такими вісімнадцятими туманами все ж таки вони не є.

У «Кур'єра», бодай, нема дзвінкої правничої номенклатури, нема димової заслони. Маневрує одверто, як на долоні, без «прометеїзму».

Що ж до його газетних побратимів, то там треба спершу розчовпувати, заки скажеш собі: «Nous sommes avertis!».

А що рутенець розчовпувати не любить, тому я волю «Кур'єра».

¹ Загальна енциклопедія (польськ.).

ПЕРСПЕКТИВИ (До 25 травня 1926 р.)

З ім'ям людини, вбитої на паризькій бруку перед десятима роками, зв'язаний у нашій пам'яті період останнього на разі збройного зриву Великої України.

Не думаю тут займатися тим, чим займаються деякі з тих, що служили йому, коли він був джерелом «великих і багатих милостей», а над його трупом не щадять йому ударів осячого копита, як деякі «католицькі» редактори. Ані розпливатися в кон'юнктуральних похвалах, як деякі купані у всіх большевицьких і новошляхівських водах «приятелі», що згадують про «Петлюру в молодості». Завдання сеї статті інше. Симон Петлюра – се прапорове ім'я. З тим ім'ям в'яжуться 1918-1919 роки, потім 1920 рік. Себто ідея трагічної, самотньої, збройної боротьби за незалежність і різні зовнішньополітичні концепції, а крім того, цілий той світ соціалістично-ліберальних думок, яким хотіла наша тодішня верхівка зцементувати Україну.

Що з того вже «традиційного» ідейного вантажу затримало свою вартість, що ні? Що є ще актуальне? – така тема сеї статті.

Десять літ, що минули від паризького вбивства, пам'ятними залишаться не тільки для нас. У тім самім травні, того самого року настала у Варшаві зміна режиму, підсумки якого підводить тепер польська преса.

У 1926 р. народ був повний щастям свіжовіднайденної свободи. Версаль був так недавно, лише сім літ тому! Правда, ся свобода мусила витримати тяжкий іспит, мусила заглянути в очі страшної катастрофи, що грозила зі Сходу. Але іспит був витриманий. А се ще збільшило віру і певність себе. Режим, який не відповідав ні сій вірі, ні сій певності був замінений новим. А сьому новому, як кожному новому, охоче давали час, щоб виправдав довір'я, яке на нього покладали.

Так було всередині. А назовні?

Армія III Інтернаціоналу вернулася «во свояси», не осягнувши затаєної мрії. «Наші за кордоном» Войкови і Воровські чулися далеко не так безпечно, як тепер Валах-Літвінов. А московські грамофони ще не крутилися ні в Лізі Народів, ні в органах «народного фронту», ні у «В'ядомосцях літерацкіх», ні у «Варшавських циркуліках». Москва з Будьонними, Горькими, Дем'янами Бедними була в дефензиві...

Так само другий сусіда. Всякий, що шанує себе німець, від католика-«центровика» до соціаліста, вбивався в ті часи *à la Weimar*¹. Правда, Айснер і Ратенау, що шукали співжиття з імперіялізмом переможної Франції, були замордовані (перші стріли на тривогу!), але ваймарської маски не здійняв, мимо Рапалло, і Штреземан. На нього дозволяв собі кричати навіть такий «сонячнокларнетний» Аристид Бриян! Було спокійно, отже, і на сім фронті. Тим більше, що про його непорушність дбала в ореолі свого найяскравішого престижу овіяна новою *glogie*² вічна Франція. Зі своїм Фошем і Вейганом, з найсильнішою армією в світі супроти роззброєного противника з другого боку Райну.

Який инакший європейський овид нині! Передусім, настала подія, яку можна прирівняти до затоплення Атлантиди: потонула в забуття ваймарська Німеччина.

¹ Під Ваймар (*фр.*); *перенос.*: у ваймарському стилі.

² Слава (*фр.*).

Рурська провінція, займана французьким військом, і Саарська провінція, займана німецьким військом, – ось маркантні події, які яскраво відбивають зміну, що зайшла в політичному становищі і в питомій політичній вазі двох суперників.

Тоді сепаратистична пропаганда Франції над Райном, тепер сепаратистична пропаганда Німеччини у Фландрії і в Ельзасі. Гітлер... Людина, яка щомісяця дерла якісь перестарілі клаптики паперу, людина доконаних фактів, яка знайшла свій спосіб боротися з адвокатськими штукарями від параграфів із-над Сени. Фридрихівський Потсдам, що нагло з великої різноплемінної Німеччини зробив одну велику Прусію. З комунізмом скінчено «в два щота». До того ж виразно заповіджено, що й «той, хто на Москві сидить, від нас не відсидиться»...

Правда, на сім фронті настало для Польщі відтяження. Але не з однаковим захопленням прийняте всіма. Фронт, на яким роками йшла не небезпечна позиційна війна, урухомився. Не як неприязельський фронт, але рухливий, активний, який прагне залишити позиційну війну і нагнись до того союзників.

Росія дістала карту вступу до палацу Ліги народів. Совітським делегатам навіть Іден простягав два пальці. Про аферу Зінов'єва забули. Якби не пішов у неласку, міг би тепер над Леманським озером виголошувати промови в обороні світового миру і європейської цивілізації. Коштом загибелі кількадесятьох мільйонів селянських «буржуїв-кулаків» і за ласкавої допомоги генерала фон Зеєкта створено сяку-таку російську армію.

За наказом болгарина Дімітрова, шефа московського Комінтерну, що перейняв роль царського графа Бобринського, утворено «народний фронт» під проводом французького жида-мільйонера Блюма і «французика з Бордо» Геріо – Керенського. Кремль дістав у руки могутню підойму, якої даремно благав для себе Архімед, щоб вивернути догори ногами наш світ. Допмагає йому при тому рухливий масонський штаб у Празі, що спритно поєднав службу інтересам «Великого Орієнту» зі службою інтересам великого Сходу, а справу демократії – зі справою червоного летунства. Але совітська підойма вже починає рухатися в далеких і в близьких, а спеціально в сусідніх країнах із допомогою того «народного фронту», якого не було десять літ тому.

Франція пройшла еволюцію від визнання уряду Врангеля до союзу зі Сталінін. Прокинулася туга за старим союзом латинської, протитевтонської Європи з блоком слов'янства, до того ж до слов'ян старим звичаєм зараховувати лише тих, що визнавали провід Росії над собою. Незважаючи на трагічний кінець Барту, з'явилася ціла низка його наступників від Геріо до Кашена. У той час, як царат мав у Парижі лише одного посла, Совітська Росія має аж 72-х своїх мамелюків, і то в самій Палаті послів. Часи генерала Вейгана відсунулися в імлісту даль. Франція 1936 року зрезигновано приймає до відома і Саар, і ремілітаризацію Надрайнії, і озброєння західного сусіди. Від Вісли Франція стала дальшою, Німеччина – ближчою.

Скільки змін і всередині!

Травень 1926 р. був місяцем страху і надій. Націонал-демократія вжахнулася, бо їй здавалося, що бачить привид одного протипартійницького націонал-соціалізму, з яким їй, що погрузла в старій демо-ліберальній ідеології, не до снаги було змагатися. ППС плекала таємні надії, що здійсниться та «Польща людова», яку сама ані не вмiла, ані не знала, як здійснити, бо капіталізму не хотіла, а соціалізму по 1920 році боялася.

Ні побоювання, ні надії не здійснилися. Фашизм не народився, очевидно, підсоння не сприяло йому. Не зродилася думка як ідеал нового життєвого стилю, який у

своїм вогні, як в Італії чи в Німеччині, перетопив би старозавітне партійництво, який уклав би свої канони, збудував свої вівтарі, знайшов свою емблему, як лікторські різки, гачкуватий хрест чи серп і молот. Старі партії залишалися, їхні давні ідеології теж. Позбавлена впливів і сили «сеймократія», мимо своєї компрометації, не стала зовсім мертвою ідеєю, бо не заступила її інша устроєва ідея. Навіть більше! Не тільки старе партійництво не зникло, а навпаки – деякі з ворожих ідей (крайня ліва) проникли, як стверджує однозгідно ціла преса, до деяких (молодечих) організацій пануючого табору.

А потім жиди. Досі прихильники «твердої руки», нагло стали вони знову страшними демократами. Коли є страйк у Палестині, се виводить їх із рівноваги. Але зовсім ні, коли деінде вивертають трамваї і б'ють ліхтарі.

Загрожено демократичними рухами національно усвідомлених мас у Німеччині, Угорщині, Італії, Австрії, Румунії, Галичині, налякані неагресією з гітлерівською Німеччиною, всі «Левари», «В'ядомосці літерацке», «Хвилі» і «Пшегльонди» нагло запалали великою любов'ю до «народного фронту», який лише «тупі реакціонери» сміють демаскувати як передову стежу Сталіна! Середньоевропейський блок – се блок «фашизму». Франція далеко... А близько такий виразно антиантисемітський чудовий червоний «союз народів», де здібні нації завше випихаються на керівниче становище...

Нема антипарламентаризму, нема фашизму, нема націонал-соціалізму, не зліквідовано партійництво. Зачали розправляти закостенілі члени «ендеки», «пепесяки» і сіоністи. Життя «оживилося». Нема виразно написаного, сугестіонуючого напису: «Сюдою!» з великим вказуючим пальцем і з великим плакатом, що забороняв би інші шляхи. Історія, як здавалося многим, зачалася спочатку...

Се був момент, коли з усіх боків посипалося запитання: «Куди ж, на правду, йти?». Дехто поставив запитання: «Де ж спадщина, де ідея?». А інші додавали: «Чи була?». І яка ж має бути?

Помиляється той, хто думає, що тут йдеться про «орієнтації», щось, як перед війною, так знані і нам. Справа ширша і глибша.

Люди, звичайно, не освоюються з новими явищами і фактами, поки їх не назвати якимсь ім'ям. На жаль, хрестини якоїсь події відбуваються кількадесят років, а то і сотню по її народженні. Отже, мусимо вдатися до історичних, уже названих аналогій... Уявіть собі фантастичний образ, що Польща лежить між двома державами, як якась континентальна католицька Ірландія, між двома потугами, з яких однією є войовничий іслам, а другою – войовничий протестантизм, як, наприклад, за часів «Потопу». І вам стане яснішим становище її серед большевизму і гітлеризму. Два світи двох величезної динамічної напруги ідей.

Що протиставляється їм?

Три сили, три табори, три концепції.

Перший табір – табір травневої «спадщини», першу ідеологію можна б назвати «моцарствовою», себто великодержавницькою. Минулого року писав «Czas» (3. XI): «L'esprit d'escalier³ панує в нас всевладно. Нині знову ціла преса захоплена твердженням проф. Колачковського, який на шпальтах «Marcholta» викрив, що, властиво, «ідеологія маршала Пілсудського не існує. «Czas» не годиться з тим і пише: «Ідеологія маршала Пілсудського полягала в підпорядкуванні всякої суспільної ідеології – ідеології великодержави».

Сі слова можна оцінювати так або сяк. Бо, наприклад, ідеологія Мусоліні теж є великодержавницька і теж підпорядковує тій великодержавності всі суспільні іде-

³ Дух напруження, ескалатор (фр.).

ології, але ті суспільні ідеології яскраво виявлені, ідейно й устроєво. Вони стали міцною зброєю проти марксизму в цілій Європі. Так само, як суспільницькі теорії націонал-соціалізму. Але не в тім річ. Голос «Czas-у» настільки слухний, що майже всі угруповання, що признаються до «ідеології маршала», саме так її розуміють. Не інакше. Тому назвав їх «моцарствовцями».

У сім таборі йдуть напружені розшуки за ідеєю, за її змістовненням; спроби формулювати виразніше, конкретніше свою ідею з огляду на загрозу тих двох «ісламів», розшуки за суспільною ідеологією, якої їй бракує.

Розшуки неспокійні, тривожні.

«Nowe Czasy» (15. V) пишуть: «Польща, виборовши свободу, має її використати вповні, щоб стати індивідуальністю, культурною одиницею серед народів. Її національна і суспільна думка, і націоналізм, і соціалізм, мають бути польськими за духом і формою, не мають бути відписом, на яким виритий штемпель чужої культури».

Національна і суспільна думка, як ствердження факту, пройде. Але як постулат синтетичної ідеї?

Чи тут «свій дух і форма», чи «відпис»? Чи се пригадує оригінальний духом і формою фашизм, який розтопив у собі і націоналізм, і соціалізм? Чи пригадує своєрідний духом націонал-соціалізм гачкуватих хрестів? Чи пригадує, нехай абсурдальний та певний себе, свого власного духа і форми, «совітський патріотизм»?

Ні, тут до своєрідного далекий шлях!

Се відчуває й сам часопис, що видно з дальшого тягу його думок: «...ніколи сильніше, як у сім році, ... не атакував наші розумові і чуттєві наставлення чужий тип і цивілізаційний міт східного й західного сусіди. І ніколи, мабуть, не була схильнішою й податливішою наша психіка на механічну рецепцію чужої цивілізаційної ідеї... Тому психологічному наїздові чужої цивілізаційної ідеї лише дуже слабо протиставляється польський цивілізаційний міт, умови якого створив травень 1926 р. Як маємо згадувати його? – запитує далі. Чи світить сонце власної ідеї, яка б екзальтувала і цивілізувала народ?..

Чи ми, як в Італії, Німеччині, маємо титул до радості і гордості? Чи в даті, яка минула, «знаходимо джерело могутності, стилю нового життя?».

Заклику до моральної направи, заклику негативного, на думку часопису, не вистачає: «У гаслі тім мусить міститися *реальна устроєва ідеологія*, ідея перебудови дотеперішнього суспільного устрою», не сміє бути «браку якоїсь окресленої щодо устрою ідейної програми», «керівничої ідеї, вже не революційної, а хоч би спокійної, повільної суспільної перебудови». Громадянське виховання? «Але, на правду, ніхто не знає, як воно має виглядати і що має давати». (Там же 15.XI.1935).

Постулат окреслено, завдання поставлено. Але не насичені вони конкретним, реальним змістом.

Майже ті самі зауваги подає «Prosto z mostu» (10.V) – часопис, хоч і не того самого, але до нього зближеного табору: «Для молоді велика Польща – то Польща як осередок нового типу духової цивілізації, яка промініювала б на цілу Середню і Південну Європу, яка була б здатна протиставитися зарівно імперіялізмові Совітської Росії, як і нордійському Німеччині, а крім того, унезалежнилася б від масонсько-ліберального імперіялізму Франції».

Ідейний розгін, не можна сказати, щоб вузький. Але знову услід за домаганнями – нарікання, що не були втілені в реальнім житті, «wylgiwanie się⁴» від мужнього поставлення жидівського питання... Грошові інвестиції на zatrudнення безробітних,

⁴ Вивільнення (польськ.).

зручні маніпуляції валютою» – все се, на думку газети, півзаходи, не цісарські розтини фашизму, осяяного однією всеогортаючою, всепроникаючою, всегуртуючою ідеєю.

«Не бути нічийм сателітом» – такий постулат газети (23. III). Та що з того, що, «лежачи між расистсько-поганською Німеччиною і марксісько-азійською Росією, **чумо** свою відрубність», коли «боїмося і не вміємо її **назвати**, витягнути з неї консеквенції»? Бо в назві вся суть. Речі, не названі по імені, не виникнуть.

Ті самі максималістичні гасла ставить і «Bunt Młoduch» у низці статей: в одних натяками, недоговорено, в інших – виразніше («моцарствовість і федерація»). В однім із останніх чисел (10.IV) кличе до порозуміння, до зцементування правого фронту, щоб здійснити свої гасла. Але «без шефа ніякий табір не стане живою цілістю, не здолає стати потужним тараном політичного діяння». «З того не треба собі, одначе, нічого робити, – зауважує газета, – ані тим журитися, бо правдивого шефа не вибирається, він сам себе накидає людям і подіям».

Се правда, але в критичні хвилини не каже на себе довго чекати. Коли ж каже... По-друге, чи сам підхід до справи – порозуміння між правими групами – такий, яким оперує в критичних періодах історія? Вождь фашизму не порозумівався ні з «популярі», ні зі своїми націоналістами. Рух чорних сорочок всякнув їх у себе.

Той самий максималізм, «шукання доріг до великості», конечний із огляду «на наше становище між двома блоками – німецьким і московським» боронить «Wschód» (I.1936), але і він не вказує реальних, не фантастичних доріг.

Трабантом максималізму виступає і «Zet» (I.III і I.V). Треба створити «власну ідею», «створити морально-політичну надрядну конструкцію, в рамках якої змістилися б усі динамічні елементи сучасної Європи,... дати молоді і цілому суспільству велику ціль, універсальну ідею, яка б розпромінила їхні душі». Се з одного боку, а з другого – в тій же статті стверджується, «що молодь, відзискавши незалежність, завше радикальна в своїх стремліннях, не бачачи ніякої нової великої ідеї, пішла за комунізмом або вбік ексцесів у гітлерівським стилі».

З одного боку, про «духове з'єднання», про ідею, яка змобілізувала б «творчі елементи», про ідею «планетарного обсягу», що обійняла б й інші народи, про «план нової культури», про «федераційну імперію» з осередком на Вавелю та ин. А з другого – запит, чи до того допровадить «двоторова політика»? Заперечення сеймократії і збереження сейму, непротиставлення йому іншої ідеї, якою, наприклад, є «фашції» чи Совіти? Чи до того доведе культ національності і комуністичні впливи в Легіоні млодих? Чи можна в якімсь із головних таборів знайти щось, щоб могло «викресати з себе творчу ідею і снагу, здатні радикально перемінити саму націю»? Щоб могло дати відживчий духовий корм народам оцієї «федераційної імперії»?..

І – показне – така сама заувага, що і в «Bunt-i Młoduch»: «Усе тут залежить від появи живої, геніяльної одиниці, обдарованої силою володарства і наказу», силою, рівною «динаміці і реформаторській фурії» гітлеризму і большевизму.

Чи відбивається в постулатах часописів сього табору проблема Великої України?

І так, і ні. Про сю проблему говориться, бо тяжко замкнути очі на її значення. Але, як пише Васютинський, «не можемо будувати України, бо вимагало б се розбиття потужного ССРСР, що було б можливе лише з допомогою Німеччини і віддало б нас у її залежність»... Самі могли б кинутися на щось подібне, але «щойно створивши з Польщі осередок католицької цивілізації, який промінював би на цілу середню Європу». А се «переростає сили одного покоління. Не можемо, отже, баламутити українців» (Prosto z mostu. – 10.V). «З большевиками вступати в союз не можемо,

– читаємо в «Zet» (I.III). – Але і похід із Німеччиною на Україну був би справою, пекельно ризикованою».

Вихід? Вихід уже згаданий – створити власну «сферу», захопити нею етнічно інші «сфери» конче потрібно. Але чи се можливо? Чи вже тепер? Отже, в тій «власній ідеї, як її трактують сі часописи, або не знаходимо місця для Великої України, або фігурує вона там як «підрядний і нарядний» член нової, ближче не означеної, «Ліги Народів» із Києвом як провінційним містом, член, вирваний із «монголосфери» і втягнутий в иншу. До того ж ся «сфера», на думку «Zet»-у (I.V), мала б бути нейтральною між «найбільшими ідеократичними потугами нової Європи» – між Німеччиною і Росією, мала б бути буфером-наддержавою, яка «боронила би малі слов'янські держави перед переможною німецькою експансією, відмежувала б Європу від комуни, а разом не допустила б до конфлікту між гітлерією і большевією»...

Такий є сей погляд, який нашим не є і не може бути. З різних причин, а також і тому, що не маємо чого боятися конфлікту гітлеризму з большевією, і тому, що Велика Україна, яка не є малим слов'янським народом, має власну динаміку і свій тип цивілізації, коли зречеться якого, перестане бути нацією.

Підсумки?

Автори максималістичного табору розпачливо змагаються, шукаючи своєї універсальної ідеї. Не раз формулюють її, але несміливо, з застереженнями. Не лякаються тут же визнати, що брак їй насякнення соціальним, конкретним «устроєвим» змістом, яке могло б поставити її в один ряд із «реформатською динамікою і фурією» двох противних їй ідей, що не бачать у нинішнім періоді часу того, хто б очолив сю ідею, що не одно в тій формулі – завдання майбутніх поколінь. Водночас не вважаться засвоїти методи духового спаяння суспільности, властивої фашизмові і большевизмові: *contra plures*⁵! Старою методою демократичної концентрації шукають противаги «народному фронтові», забуваючи, що там ся метода концентрації позірна, бо в «народнім фронті» є самостійне ядро – комуна, що надає решті своє обличчя і напрям.

У своїй книзі «Am Rande Europas» Гейнрих Койц писав: «Тут, на Сході, відчиняється брама в світ, де клекотять різні проблеми і хвилює мряковина... Але ніде нема такої дивної сполуки між волею панування і мрією, між дрібним життям і великими надіями, як на Сході... Нема достатньо довгого віддиху, щоб століттями консеквентно йти тим самим шляхом».

Як справу «власної ідеї» розв'язує лівий, головно соціалістичний, табір? Табір, якого колись в'язало стільки ниток із табором максималістів?

Просто. Волею чи неволею, свідомо чи несвідомо капітулює він перед большевизмом. Гітлеризм – його *bête noire*⁶, вічний привид-пригадка неминучої смерти всесвітньої ідеї франкфуртського жида Карла Маркса; пригадка, що «згнила буржуазія», що селянство, якому вже лагодилися зашморгнути петлю на шию, що так званий середній стан не є такий згнилий і потульний, як сього хотілося б московським і бердичівським пророкам «дня відплати».

Чолова партія лівиці – ППС – укладає «пакт неагресії» з большевиками, з партією, яка є втіленням всякої агресії, і загалом дає себе їй водити за ніс на всяких «народнофронтних» імпрезах та мобілізує пролетаріят для цілей, вироблених на засіданнях Комінтерну в Москві.

Орган сеї партії «Robotnik» нагло зачав «визнавати здобутки будівництва ССРСР» – чи з Соловками і з ЧеКа, чи без них – про се скромно мовчить. З нагоди з'їзду пеле-

⁵ Проти всіх (лат.).

⁶ *bête noire* (фр.) – страховище, жупел, предмет особливої ненависти.

хатих «працівників культури» гордо заявляє, що і його «місце по сей бік барикади», по стороні, яка своїм почесним головою вибирає культурного босняка і надворного бояна совітської охранки Максима Горького. І навіть звиряється, яке це «радісне почуття» огортає його і його товаришів, «що боротьба точиться повною хвилиною»... Радісне почуття папуги, яку тягне за хвіст під ліжку комуністична кішка, як сказав би Сем Велер.

«Robotnik» кличе товаришів іти з демократичним Заходом проти гітлерівського «варварства»? Але не бачить, які глибокі реверанси перед завойовником Абіссинії робить Лев Блюм. Як обіцяє не втручатися у внутрішні справи Німеччини! Як простягає до сеї останньої руку згоди Альбіон і як у поті чола трудиться одинокий «західник» Валах-Літвінов, щоб змобілізувати світ проти націонал-соціалізму!

«Robotnik» уклав «пакт неагресії» з компартією, він остовпілими очима дивиться на широко роззявлену пащеку совітського боа-констріктора і впевняє затуманених товаришів, що се дорога до соціалістичного раю...

Для ППС – се лише наклеп «буржуазних реакціонерів», нібито комуністи верховодять у народнім фронті. А коли б і верховодили, напевно, ППС не мала б нічого проти. Бо ж писав той самий партійний орган, що, з огляду на те, що Гітлер палить порнографічні і марксистські книжки, а Мусоліні зніс невірницьтво в Абіссинії і скинув із трону такого демократичного монарха, як негус негешті, з огляду на сі страхиття, «розмови про «варварство» совітське є такі непристойні, що всяка дискусія мусить припинитися!»

Захоплені допомогою комуністів, пепесівці звітують світові: «Присла легенда, що нас зліквідовано, що ми зникаємо, що завмираємо... Ми повернемо як нова думка і нова історична течія з планом перебудови устрою» та ин... Що за автосугестія! Певно, що вони повертають, як за наказом Москви, і цілий «народний фронт». Але як **вони**, як **нова** течія? Що ж там нового в їхній думці? Які їхні питомі гасла? Уряд робітничо-селянський? Гасло стягнуте від комуністів! Протифашистські кличі? Теж потягнуті від комуністів! Народний фронт? Так само! Захваляючи ССРСР як країну соціалістичного будівництва, як країну з кращими відносинами, ніж у «варварських» Італії і Німеччині, протиставляючи Заходові культуру Максима Горького, ППС зі своєю пресою морально демобілізує свої маси, робить їх невідпорними на гангрени зі Сходу, приготує на її прийняття.

Більше! Вона вирікається всіх із польського погляду ясних традицій своєї партії... Вона вірить, що «Ленін стояв на становищі незалежності Польщі». Вона повірила в нову Росію – союзницю в боротьбі ППС проти західноєвропейської «реакції» (гл. «Robotnik». – 7. III, 10, 18, 21 і 23. V).

Як же инакше думав колись про сю Росію Гнат Дашинський! Революція 1905 року теж щось плела про «федерацію» народів. Дашинський писав про неї так: «Ніде такої федерації 140 мільйонів таких різнорідних народів і рас, підсонь і економічного розвою не було на світі... Лише дикий примус, лише гвалт, заданий народам, міг ті великі маси, розкидані на таких величезних просторах, утримати сповидно вкупі... Що росіяни висувають на чоло своїх державно-революційних жадань федеративну республіку, се зрозуміло і логічно». Треба тримати в руках підбиті народи... «Революція Росії не зменшить, її «святих» кордонів не торкне, бо на се, власне, є федерація 140 мільйонів. Для нас, одначе, не має федерація сама в собі ніякої притягальної сили» (I. Daszyński. *Polityka proletarjatu*. – Warszawa, 1907).

Тепер революція 1917 р. здійснила «федерацію», заповіджену в 1905 р. федерацію «примусу і гвалту», як казав Дашинський, а його наступники в партії співають

ій осанну і вважають себе борцями за «визволення трудящих»... І думають, що винайшли власну ідею.

Самостійної ролі ся сила відіграти не може. Ані сама, ані як член «народного фронту», бо уступає провід комуні. Той самий «Bunt Młodych» ствердив, що лівій течії «потрібна «Людина» так само, як її треба було ферментові, що нуртував у народі в 1925-1926 рр.». Той людини, «свого Асаньї, як прапор, а потім як параван для подібної, як в Іспанії, акції», лівіця не має.

Третій табір – національно-демократичний. Ідея якоїсь «нової цивілізації», якою пишаються сусіди з Заходу і зі Сходу, чужа їй. Боротися з експансією тих цивілізацій, нових ісламів сей табір думає зброєю старої цивілізації. «Warszawski Dziennik Narodowy» (18.V) писав: «Багатьом здається, що діло боротьби з комунізмом – се виняткова справа репресій, справа «сильної руки»... Комунізм – се ідея, ідея ворожа нашій цивілізації... Але тим не менше ідея. А ідеї треба протиставити ідею, здатну порушувати маси, будити в них віру, ентузіазм, готовість до посвяти». Хід думок нібито такий самий, як і в на початку згаданих органах преси. Але яка ж є та своя ідея, яку треба протиставити чужій?

Не максималізм, не «федераційна імперія», не «полоносфера», не власний соціалістичний рай ППС. Сею ідеєю є... «національне почуття».

Що значить національне почуття? Його не бракує французам, не бракує еспанцям, не бракувало українцям, ні німцям перед Гітлером, ні італійцям перед фашизмом. І все ж таки ці народи стали, стають або недавно ще були жертвою чужої месіанської ідеї! Про яке ж «національне почуття» йдеться націонал-демократам? Про почуття, може, інтенсивне щодо внутрішньої напруги, але нешироке щодо змісту, щодо обсягу, щодо ідей.

Головний предмет її уваги – се жиди й «іногородці», динаміка обмеженого розмаху. Релігія, Церква? Певно, се міцна опора, але в руках нового Лойоли або Саваноролі... Зрештою, наступальний фронт лівіці може обійти ці «окопи Св. Трійці», не конче мусить брати їх головною атакою. Його ідеї в іншій площині. Він може на сім фронті лише ув'язнити для облоги частину наступаючої армії, а з цілою піти далі. «Myśl Narodowa» якось недавно виступала з натяками на ширшу програму, але лише з натяками. «Ендеція, – писав «Zet», – не вміє окреслити історичної місії Польщі в Європі, будуючи програму лише на власне обійстя». Її програма залишилася оборонною. Не маючи ніякої «надієї», вона мусить виступати з асиміляційною панацеєю. І се зрозуміло: як большевики могли дарувати донським козакам їхні «лампаси» і чуб, коли, на їхню думку, вже прищепили їм надією совітського «атечества», але доки се сталося, мусили ті «лампаси» здирати, – так ендеція, не виробивши своєї «надієї», мусить виступати проти найдрібніших етнічних різниць. Найбільшу концесію, на яку здобулася, – се (в творі Васютинського) коли визнала засудженим на асиміляцію право називатися народом...

Зрештою, в сім таборі той самий брак «фюрера», який «Zet» і «Bunt Młodych» відчували і для максималістів, і для лівіці. Роман Дмовський? Його психічно скорив собі Схід, він зачав думати категоріями його простору, категоріями не стільки своєї нації, скільки «вищої цілості» слов'янства, до того ж не його країна була, як, наприклад, для Брауна, осередком того слов'янства...

Національне почуття та ин. – се теж підвалини і фашистської, і гітлерівської ідеї. Але Гітлер більше думає про Drittes Reich⁷, аніж про народ, а Мусоліні – більше про Imperium Romanum, про надією. Вони думають про «народ», але про «народ без

⁷ Третій Райх (нім.).

простору» (Volk ohne Raum) і зиркають на російські чи африканські простори. Націонал-демократія не любить просторів, замикається в своїм, а боротьба за простір зводиться у неї до боротьби за ділянки призначених до парцеляції маєтків «на кресах»... Коли хочете відчути, чим різниться національне почуття націонал-демократії від такого почуття націонал-соціалізму чи фашизму, подивіться на екрані образ весни в Куявах чи дожинок і ліс піднесених догори рук, що вітають канцлера в Берліні або дуче – в Римі.

Ісламів оборонними ідеями не побороти.

Ідея без простору і, крім того, в теорії свого «фюрера» не вільна від «чару Сходу». Не вільна від нього й ідея лівиці, як ми щойно бачили. Ідея «максималістів»? Вона бачить не лише в гітлеризмі, але і в большевизмі «зорганізовану і одноставно кермовану людську волю», як висловився недавно один із наймаркантніших представників сеї течії. Хоче протиставити зі свого боку таку ж одноставну волю; але (змінився в міжчасі довколишній світ) теж лише для оборони перед чужим простором, не для впорядкування його хаосу. Перші дві ідеї однобічно суспільницькі, третя – однобічно політична. В усіх ще не прийшло від абстракції до конкретизації. Рецепт із чудодійною ін'єкцією, яка ще не прийнята досередини, яка ще не розійшлася по жилах, не всякнута в тканини і кров, не оживила організму.

Шукання ідеї, шукання синтези, радикальної на словах, за суттю, оборонної.

II

Людина, яка до самої смерти в травні 1926 року в Парижі була уособленням української ідеї, оберталася в іншому середовищі, серед іншого світу. Все довкола нас змінилося, і для його країни, за яку помер, мабуть, ніхто вже, крім його власних земляків, і то не всіх, не відводить місця як для сили, обдарованої *власним динамізмом*. Се треба ствердити. Але рівночасно і те, що ідея трагічної, самотньої боротьби з імперією минулих і нових царів, яка була й ідеєю Петлюри 1917-1919 рр., не втратила своєї актуальності. Ся, самотньо ся, його духовна спадщина жива і досі.

Але інша? Той цілий ліберально-соціалістичний світ думок, понять, навичок, програм і тактик, ідеологій і світоглядів, який думала запровадити в Україні верхівка, на чолі якої стояв Симон Петлюра? Читайте українську пресу різних напрямків і побачите, що сей світ і не думає зрікатися колишньої влади над душами. Пишеться і говориться знову про «трудові конгреси», про «демократичні України», про «соціалізм», про «гуманність», про з'єднання всіх до купи і т. д. Одним словом, Україна, коли має постати, то якраз така, яка була за Центральної Ради чи Директорії...

Чи сю спадщину теж маємо прийняти?

Ніколи і ні під якими умовами. Бо прийняти її – се значить свідомо зготувати власну катастрофу.

Є порода «діячів», які, наприклад, за царату тихо сиділи по петербурзьких канцеляріях і нагло, коли прийшла революція, зголосилися як кандидати на міністрів України. Того самого типу «діячі» тихо сиділи в забутті (або в «Нових Шляхах»), і коли большевицька диктатура вступила в грізний період своєї історії, нагло пригадалися еміграції, як майбутні спасителі України.

Таких є більше, літають вони, звичайно, зграями, завше об'єднуються, творять «єдині фронти», «спільні платформи», «конгреси» та ин. Тепер із подібним закликом вискочив ультраляльний чолобитник Сталіна, «знаний письменник», «голова Директорії», і прочая, і прочая, і прочая (як стояло в царській титулі) В. Винниченко. Очевидно, з кличем об'єднатися, об'єднатися всім, від нього самого, через фашистів

і прочих буржуїв аж до щирого українця Любченка. Забув додати ще Шварцбарта, якому стискав руку на паризькій процесі...

Частина нашої преси зраділа. Аж тепер, мовляв, рушимо з місця: то ж таки не абищо, а голова Директорії! Філістерів, звичайно, обходить лише титул «голова», а чим голова напхана, байдуже!

Для нас – ні. Тому поставмо собі запитання: 1) **В ім'я чого** об'єднуватися? 2) **Проти кого?** 3) **З ким?** і 4) **Нащо? Щоб як робити?**

Грізна смуга, в яку ввійшла сталінська тиранія, вимагає об'єднання елементів для боротьби з нею. Але **в ім'я чого, якої цілі?** Крики соціалістів про централістичну політику Москви – се фрази, які не мають здурити нас. Бо соціалісти виступають проти «централістичної Москви» переважно для того, щоб прийняти ту саму Москву, лише не централістичну. Як приймали її наші «укапісти», як готові були прийняти соціалісти-революціонери, як приймали шаповалівці «Лігу народів Сходу Європи» під зверхністю Москви, як приймали соціалісти Вітик, Крушельницький, як прийняв і активно її пропагував «голова Директорії», «знаний письменник» В. Винниченко.

У багатьох своїх брошурках: «Всесвітня революція», «Поворот на Україну», «За яку Україну», що вийшли в 1920-1934 рр., Винниченко давав виразний наказ соціалістичній еміграції: «Вергати на Україну і брати участь у праці і боротьбі за **соціалістичний устрій**». Він же пропагував «самостійну українську **радянську** державу **в союзі** з іншими самостійними державами». Він же радив «прийняти диктатуру Політбюра ВК Партії» – вже навіть не пролетаріату, а просто Політбюра! – бо в ній «є надія і можливості змінити сю диктатуру в соціалістичну». Він же поручав «тісний, найтісніший союз» із Москвою. Він же проголошував, що «єдина, жива, реальна дійсність теперішнього часу є «Велика Всесвітня Революція», а решта, всякі націоналізми та ін. – лише «злочинна і дурна утопія».

Ось в ім'я яких цілей безнастанно кликав об'єднатися Винниченко земляків! І коли тепер запрошує серед ииших і Любченка до «єдиного фронту», то думає про щось інше? Чи думають про щось інше, ніж про угоду з большевицькою чи іншою Росією, ті, що апробували політику Крушельницьких, Вітиків і Грушевських? І чи втягання оцих колишніх людей до якогось «єдиного фронту» проти Росії не ослабить сей фронт, замість його скріпити?

Друге запитання – **проти кого?**

Соціалісти і радикали кажуть проти «большевицького централізму» і... проти гітлеризму! До чого тут гітлеризм? До чого боротьба з силою, яка здушила в себе комунізм, яка морально завдала непоправного удару престижеві большевицької ідеї і яка, тим самим, є силою у високій мірі помічною всім противникам комунізму? Чи в сім протигітлерівським кличі соціалістів і радикалів не ховається облуда закаптурених прихильників кремлівської диктатури?

А по-друге, фронт, який тепер має утворитися в Україні і на еміграції, має бути фронт тих, що борються не проти «московського централізму», а проти Москви. Не за реформи, а за розвал імперії. Не проти «кепського соціалізму» в ім'я «кращого», не проти однієї колективізації за іншу. Фронт, про який думаю, має бути **фронт протимарксівський**, проти тої ідеї, яка обернула Україну в руїну, проти ідеї, яка є протиселянська в своїм założенні, проти ідеї, яка в формі «народного фронту» є передовою стежкою большевизму, проти ідеї, яка устами Винниченка запрошує «українського робітника разом із товаришем – жидівським робітником, йти проти українських панів», під якими тепер розуміють «куркулів», багатомільйонну селянську масу... Проти ідеї марксизму та її прихильників має утворитися фронт на Україні і на

еміграції – проти всякої Росії. Чи живі трупи, що проспали від 1917 року, зрозуміють се? І чи допоможуть сліпці зрячим?

Трете запитання – з *ким*? З ким об'єднуватися? З «головою Директорії», який від 1919 року аж по нинішній день реєстрував кожний удар Політбюра по Україні тільки на се, щоб, забувши всякий сором, «пріпадать к стапам єво імператарскава велічества» нового пана в Грановитій палаті, вимолюючи для себе ласки й дозволу повернути для «співпраці» з червоною «чорною сотнею»? Який затруював і еміграцію, і нашу політичну думку, взявши на себе добровільну посаду адвоката диявола? Чи маємо об'єднуватися з радикалами і галицькими соціялістами, які в останнім комунікаті (гл. *пресовий фільм*) в «єдинім фронті» боротимуться лише за Вітиків і Крушельницьких і за мову? Чи йти з тими людьми – не значить згори скомпрометувати в очах і мас, і світу український визвольницький стяг?

Що з того, що «тепер вони переконалися»? Їм треба було на се п'ятнадцять літ. А що, як знову постане ситуація, з якої вихід буде ясний для наших соціялістичних Бісмарків шойно за нових п'ятнадцять років? Чи події заждуть так довго, аж хохлацька мазниця надумається? «Голова Директорії» плаче, що большевики «силою, хитрістю та обдуром» повалили «знесилений організм»... Але кого ж вони взяли тим «обдуром», як не найяснішого «голову Директорії» і йому подібні світлі голови? І чи втягати ті світлі голови до «єдиного фронту» – не значить робити з нього дім божевільних?

«Через що ж таке жорстоке відкинення мого співробітництва? Через що?» – стоїть у десятках благальних варіантів в одній із чолобитень «голови Директорії» до Сталіна. Чи в сім «через що» битого пса, який скавультить і просить ласки, не відбивається ціле духове обличчя сих покараних Богом Ярем? Оцих, які хилилися перед кожним, хто лише потрафив грізно гукнути на них: «Герш ту, хамів сину!». І вони гадають, що коли з'являться на чолі «єдиного фронту», то тим нададуть йому «авторитетности й імпазантности»? Що будуть виразом «твердої, завзятої волі» нації? Можна було б реготати з сеї претензійности, коли б не розходилося про таку безмежної ваги справу.

Один із гітлерівців, Альфред Розенберг, у своїй книзі «Кров і честь» писав, що нація потребує не лише комбінаторів, але, передусім, людей характеру, що має дбати не лише про оборону назовні, але й боротьбу «з тими силами, які в домашній політиці стають до послуг закордонної пропаганди», що нову політику можна робити тільки з новими характерами, але що «новонародження характеру можливе лише тоді, коли відокремити *тих, що той характер нищать і псують*». Чи наші Манілови, чи наші прихильники гуртування всіх «любезних земляків» читали колись Розенберга? Одного з шефів партії, якій її «ексклюзивна» і «нетолерантна» до любезних земляків, «чисто негативна» метода таки вийшла на користь? З гризучою іронією говорить Розенберг про повалених соціал-демократичних ворогів гітлеризму: «Панове, що тепер вивтікали, носили в душі своїй почуття своєї нижчости (Minderwertigkeitsgefühl). Всі вони мали почуття, що вони належали не на міністеріяльні фотелі, лише на шибеницю», до сталінських передпокоїв, – сказав би я про наших соціялістів. «Се почуття зробило їх слабкими, тоді як *инше почування* привело *нас* до перемоги!»

Власне, про се почуття і йдеться, коли йде мова про творення фронту з огляду на кризу совітської імперії. Про почуття, якого не було і нема серед зараженого гуманістично-соціялістичними бацилами ліберального світу. Великі нації зачинають се розуміти. Навіть Франція – ся колиска ліберально-демократичних думок.

«L'Illustration» (2.V) у статті Людвіка Нодо зводить бій із розпанованим дефетистичним пацифізмом: «Надія на міжнародне братерство в хвилині, коли добрі заміри

є лише по одним боці, – се шахрайство... З погляду ідеалу, пацифічно-гуманітарні концепції є такі самі слухні, як завжди... Але прийшла нова дійсність, світ нагло перемінився: народи, які хочуть жити і не згинуть, мають одним рухом змінити ціле своє наставлення, щоб піти за голосом інстинкту збереження... Поява Гітлера має змусити нас відкласти на пізніше наші надії на людське братерство». Той однобічний гуманітаризм, «не приготовляючи всі народи до братерства, прискорює руїну і закріпачення одного».

Поява большевизму не перешкодила світочам українського відродження писати і пропагувати міжнародне братерство. Відгомін сеї духової спадщини 1917 року бринить і досі в нашій пресі, і в наших умах, і се є та спадщина, яку мусимо знищити дощенту.

Тут підходимо до **четвертого запитання**: нащо той «єдиний фронт»? Щоб що робити?

«Голова Директорії» і «знаний письменник» стверджує у своїм посланні, що большевики «не випустять без боротьби» нашої країни. Аж тепер дійшов до сього переконання? Але нехай! Щоб боротьбу вести, треба вірити, що вона неминуча, що між ідеалом і нею нерозірваний зв'язок, що їх одне без другого подумати не можна. Якраз сього переконання ніколи не мала та соціалістична верхівка, яка лагодиться знову зачати свою забаву в «визволення України».

Се ж вони уклали славнозвісні маніфести: «**Нас приневолити**, щоб ми самі творили власну долю»... Чи люди такої психіки здолають розмовляти зі своїми червоними товаришами, які «не випустять без боротьби нічого»?

Се ж вони проголошували в 1917 р. (у сам час!), що «сепаратизм умер». Се ж голова Центральної Ради називав сепаратистів «бандитами»... Се ж він кликав «відкинути боротьбу, явну і тайну, з большевиками». Чи діячі, натхнені його духом, які роблять із нього сивобородого Мойсея, що вказує дорогу, чи в стані хоч би заглянути в очі новим «сабірателям землі русскай»?

Се ж один із їхніх найкращих – соціал-революційний прем'єр, потягнутий 1918 р. перед німецький суд у Києві, плакав і просив про «снісхожденіє». Чи його партійні товариші потраплять внести якийсь інший дух у наші суперечки з ССР? Чи натхнені отим «духом» маси справді зроблять щось велике?

Без тої душевної постави всякі заклики, всеукраїнські чи трудові конгреси, всякі об'єднання і наради, всякі механічні зліпки залишаться безпотрібною метушнею політичних євнухів.

Не вони тепер потрібні, не ті, що нараджуються, лише ті, що ведуть. Не ті, що «об'єднують» непотрібне, а ті, що організують потрібне. Не ті, що будуть засмічувати «єдиний фронт» збираниною, а ті, що перепроводять сувору і безпощадну чистку. Не ті, що хочуть повторювати соціалістичні вівісекції, а ті, які ставлять боротьбу з совітською імперією в площину неминучої боротьби двох рас, двох шовінізмів; які не думають гасити свого шовінізму. Не ті, що в них у голові парламенти, передпарламенти, трудові чи інші конгреси, міжпартійні блоки, партійні інтриги. Не ті, що упоминаються за Крушельницьких і Скрипників, за «децентралізацію» чи федерацію і за «рідну мову», не ті, що готуються будувати марксівсько-масонсько-жидівську Україну, а українську – і лише українську. Не ті, що отримують накази від «Великого Орієнту» з Амстердаму чи з Москви, а ті, що зуміють попалити всі червоні прапори на нашій землі.

1917 і наступні роки виявили небуденний розмах, небуденне піднесення національного почуття на Україні, але його носії були «незнані вояки». Соціалістична ж верхівка була згангренована. Їх, не її спадщину мусять перейняти наступні роки.

«Robotnik» (10.V) писав недавно, що існують два світи: фашистський і проти-фашистський. Ті, що стоять посередині, будуть змушені прилучитися до одного з тих таборів. «Нейтральність стане неможливою. Розправа з фашизмом мусить бути і буде перепроваджена, а всі знаки на землі вказують, що термін тої розправи хутко зближається».

Так, соціалістичний часопис має рацію. Ся боротьба, сей порахунок із комуно-соціалізмом, а далі з масонерією хутко настане скрізь в Європі і на Україні. А ся перспектива вимагатиме від нас цілком інших методів боротьби і будівництва, ніж ті, які вживалося в 1917 і наступних роках, методів, подібних до римських і їхньої містики. Петлюра сього не міг ще бачити (а може, й міг). Але в нього все ж вирвалися слова: «Коли хтось серед сучасної української еміграції повернув би до рідного краю зі старими, збанкрутованими ...методами будівництва нашої держави, той, замість будувати, зруйнував би її знову, ...ослаблюючи творчі стремління народу».

Власне! Уже названий пропагатор «єдиного фронту» згадує про московсько-большевицький націоналізм, яка то «страшна, завзята, цупка сила», як її там «розпалюють і роздмухують» та ин. Сам підкреслює «почуття вищости» росіян супроти нас, сю «могутню підсвідому силу» російського патріотизму, яка через всі теорії і Маркси жене його до підбоїв... І радить тій сліпій силі протиставити що? Єдиний фронт із Любченками, з соціалістичними гермафродитами, з форналями чужої ідеї, з надвірними блазнями Сталіна, до яких не лише Горькі і Дем'яни Бедні належать, а й «голова Директорії» з людьми спільного з большевизмом червоного прапору...

Чи не простіше тому почуттю, тій підсвідомій силі, що зломилася на нас, протиставити таку саму нашу? Оцю «страшну, цупку і завзяту силу» власного патріотизму, не вичитану в Маркса чи Драгоманова, не розводнену братерствами і туманностями, а відрухову, самовистачальну, бездоказову, якою гриміла Велика Україна в 1917 і наступних роках, але якій не хотіли надати властивої форми наші інтернаціоналісти? І тепер «єдиногофронтівці» того не зроблять; ту силу вони можуть лише обсервувати і проклинати – в них вона давно вмерла.

Вони ж «проти людей із клерикальним способом думання, для яких існують абсолютні», бо для них все відносне, все змінне, все до прийняття, не виключаючи мокрої ганчірки по обличчі від братньої «пролетарської» руки.

Ні, сю спадщину 1917 року ми не сміємо прийняти. Ні людей, що її відродити хочуть. Вони, хоч би як об'єднувалися, національний організм не скріплять, навпаки – ослаблять, зламують його відпорність.

Надходить час «людей клерикального способу думання, для яких існують абсолютні»...

Десять літ – час, за який багато дечого змінилося. Хто не навчиться сам се розуміти, того навчать інші.

ТЕПЛІЙ КОЖУХ

У добу Хмельницького був собі такий Балтасар Грасиян, що виховався в Толедо, а потім, вступивши до отців-єзуїтів, став професором, ректором і проповідником. Лишив по собі, між іншим, цікавий *Ogaculo manual*¹, кодекс життєвої мудрости. Знаходимо в ній правило: «Не мусиш говорити того, що хочеш робити».

Багато наших сучасників, несвідомі того, послуговуються сим правилом еспанського єзуїта. І для мене особисто нема більшої приємности, як спонукати їх такі сказати те, що вони прагнуть сховати перед вами. Се спричиняється до висвітлення справи.

Се прийшло мені в голову, коли я прочитав дві, присвячені статтям «Вістника», репліки: одну, стриману і культурну формою, статтю п. Є. Брауна («*Myśl Polska*», ч. 19), другу – замітку дуже поіритованого автора, який так, як і я, виступає під заборолом («*Biuletyn polsko-ukraiński*», ч. 46)².

П. Є. Браун доводить, що «Вістник» не має рації. Що він і його земляки мають ідею. Стаття так і називається «Маємо ідею». Ну, і слава Богу, скажу я. Як мають, то мають – то їхня, не наша річ. Отже, й не говорімо більше про се. Є то й є, все у порядку. Але не зовсім у порядку, коли автор (і не лише він) хоче за всяку ціну, щоб ту ідею конче прийняли ми, щоб вона стала і нашою. Проти сього закладає своє *veto* наша скромність. Так! Наша скромність. Бо ми до того ступеня скромні, що вдовольняємося власною ідеєю. На інші не зазіхаємо.

Під тим оглядом маємо вдачу швайцарських «баверів», які говорять «швіцердічом» і надзвичайно прив'язані до своєї власности, до всього свого. А на їхніх хатках іноді прочитаєте скромний напис: «*Klein aber mein*» («Малий, та мій»). Комусь може здаватися ся психіка дуже обмеженою. За її обмеженість колись злостилися на «швіцерів» Габсбурги. Але ми її теж маємо. І чому ж би її нам не мати, коли, порівнюючи з швайцарцями та їхньою ідеєю, ми не є *klein*³, а таки зовсім *gross*⁴ – більші, ніж многі інші?

А крім того, як уже зазначив у попередній статті, я люблю ясну думку. Не люблю, коли вона – за рецептом патера Грасияна – спускається на нас у хмарах диму (хоч би навіть і кадильного). Се мене пантеличить, муляє, а, маючи ум, схильний роз'яснювати неясності, я все бачу за такою думкою іншу, не висловлену, але дійсну.

У таких хмарах з'являється нам і думка Брауна. Маса в нього дзвінких суперлативних означень для характеристики його (і не лише його) ідеї. Є тут і про «примат духа над матерією»; і «місія рятування людськості», «розчавлення фальші, що її затрує»; і про те, що його ідея має «принести світові правду, знейтралізувати ідеологічну отруту, витеребити аж до ґрунту доктринерські помилки комунізму і фашизму, подати абсолютну засаду нового морального ладу»; що та ідея «опромінить цілий

¹ «*Ogaculo manual*» – повна назва книжки «*Ogaculo manual y arte de prudencia*» Б. Грасияна в сучасному (1994 р.) українському перекладі звучить як «Кишеньковий оракул, або наука розсудливости».

² Першу зі статей «Перспективи» («Вістник», ч. VI) переклав «*Bunt Młodych*», на жаль, неповно і з поминенням закінчення, друга – «*Marginesowy kraj*» («Вістник», ч. XI).

³ Малий (нім.).

⁴ Великий (нім.).

наш континент»; що, здійснена, буде «найбільшим чином, який був доконаний від часів Христа» (sic!), що є ся ідея – «арка на водах потопу». А якщо й сього вам не вистачає, так знайте, що вона зв'язана «з есхатологічною логікою історії!» Коли по всім тім не схочете її прийняти, то ви є скінчений тўман!

Як я прочитав сю тираду, мені спочатку стало моторошно. Так моторошно, як бідному мольєрівському Жеронові, коли «лікар мимоволі» нагло, мов кулі з машинового кріса, висипав на його просту голову цілу отару латинських цитат:

cabricias, arci thuram, catalamus, singulariter...⁶,

bonus, bona, bonum, Deus sanctus⁷ та ин.

Мов очманілий від трійливих газів, бідний пара⁸-Жерон тільки і міг, що промимити:

ah! Que n'ai-je étudié!

(ах, чому я не вчився!)

Воно й не дивно. Мусить бо посідати нелюдську, геркулесову силу ідея, яка має намір покласти на обидві лопатки і комунізм, і фашизм, «дагнуть і перегнать» Мусоліні, Гітлера, ген. Франко і Сталіна, засвітити сонцем правди не лише для нашого континенту, а й для універсуму і доконати чогось, чого від самого Христа Спасителя людське око не оглядало на землі.

Але коли перший містичний переляк минув, коли до мене вернув мій тверезий розум, я собі подумав: cabricias arcithurum – се по латині, але мусить же бути в тій науці пара слів і для ляків, для неуків? Кілька простих бодай натяків на те, що за тою геркулесовою ідеєю ховається? Мусить же бути щось конкретного за тою абстракцією?

А опріч того, зненацька осінила мене ще й друга думка: отой «новий моральний лад», «розчавлення отруйних ідеологій» тощо – се все для цілого континенту (зглядно для Всесвіту). Ну, а для мене, для нас? Мене в моїй скромній обмеженості нічого не обходить: ні континенти, ні Всесвіт. Але натомість мене, з моїм хохлацьким вузькодумством, дуже обходять ми, я, ти, він, усі Грицьки, Хведі, Параски і Векли. Що заповідає для них та «арка на водах потопу»? Ось се питання видалося мені ледве чи не важливішим від щастя континенту і навіть Всесвіту. Бо – треба відразу се вияснити – за всієї своєї невиліковної замріяности хохол не любить, коли його відривати від ґрунту. Любить обома ногами стояти на землі, лише головою в хмарах. Не навпаки. Як казав преславної пам'яті колишній канцелярист канцелярії Війська Запорізького Самійло Величко, «народ наш козако-руський», хоч «простодушний і правосердечний», але воліє-таки мудрощі «древніх предків своїх скито-слов'янських». Коли ж иноді й дає наповняти голови свої «губительними лікворами» чужої премудрості, то тільки до певної мірки. Бо щодо «лікворів» загалом – оковитих так само, як і ідеологічних, – має випробуваний віковою вправою критичний змисл. Заки вип'є, потримає до світла, щоби вгадати, що там є?

Не міг вдержатися від сеї, освяченої прикладом батьків, процедури і я. І що ж? Показалося, що сам автор статті «Маємо ідею» мав необережність показати деякі її обриси, які крізь ту мольєрівську латину так і випинаються назверх. Се мені й помогло відкрити дійсну суть прикритої «латиною» ідеї. А по уважнім аналізі в мішанині «есхатологічної логіки історії» знайшов я такі хімічні складники (уживаю номенклатури самого автора): «конструктивний імперіялізм», «середньоевропейську унію»,

⁵ Так (лат.).

⁶ cabricias, arci thuram, catalamus, singulariter – це беззмстовний набір грецьких і псевдолатинських слів.

⁷ Добрий, добра, добре, Святий Боже (лат.).

⁸ Тато (фр.).

або просто «Середню Європу», під керівництвом Вітчизни п. Брауна, «бар'єр між гітлеризмом і комунізмом», і «експансію» – ту ліпшу, чисто ідеалістичну, а не «германський безмилосердний метод витереблення».

Тепер мені вже стало легше! Так буває подорожньому в пустині, коли проміє собі очі, в які насипали піску.

Автор статті, що принесла «*Myśl Polska*», не розуміє, що може «Вістник» закинути сій ідеї? Що йому перешкоджає її прийняти? Браун пише: «Донцов оцінює ті всі ідеї та історичні програми з погляду України. Се йому вільно», бо автор «розуміє добре то патріотичне «орєтаніє»... Я знову (хоч і без уповноваження Донцова) запитаю: «Чому дивитися на речі з власного погляду є «орєтаніє», а не звичайнісінька річ на світі? Але сього п. Браун не розуміє. Так само відмовляється розуміти, звідки «Вістник» може думати, що в концепції «*Zet*»-у і «*Myśl*»-і Київ займає другорядне чи третьорядне місце? Се ж буде ота нова «Середня Європа», свого роду новий Союз народів! А «чи Лондон, Париж, Варшава і т. д. є «провінційними містами» через те, що належать до Союзу народів?».

Щодо Союзу народів («Най ся преч каже! – як говорять «гуцули»), то невже потрібна його репродукція, і нащо, властиво? Чи дуже той Союз поміг негусові? А крім того, що спільного з концепцією Брауна має Союз народів? До женеvського Союзу народів належать цілі континенти; опріч великих держав Європи – Англії, Франції та Італії – різні Уругваї і навіть вимазана з мапи Абіссинія. А «союз» Брауна має *numerus clausus*¹⁰, до нього належали б лише середньоевропейські, стисло зв'язані з історичними споминами п. Брауна народи. Зрештою, Союз народів – се союз, а Браун говорить про унію, яка не є союзом, а, як усякому правникові відомо, чимось иншим *de jure* і зовсім чимось иншим *de facto*. Коли шукати аналогії до «Середньої Європи» Брауна, то знайдемо її скоріше в ідеї *Mittleuropa* Ноймана з 1915 року. І чого б ми мали тою ідеєю захоплюватися?

Чи захоплювався колись Браун або його земляки ідеями Ноймана? Чого ж ми маємо захоплюватися концепцією Брауна? Та ж він сам пише, що «народ існує на те, щоб дати свідоцтво своїй правді». Отже?

Автор застерігається, що є експансія і експансія – така, що приносить нещастя, і така, що приносить щастя; що є імперіялізм конструктивний та імперіялізм деструктивний. Як «ABC» (ч. 332) проводить тонку дистинкцію між шляхетним і нешляхетним, кайзерівським *Drang nach Osten*. Але се вже знову тхне мольєрівською «латиною», а на відтінях я не розуміюся. Для мене експансія є експансією, а імперіялізм – імперіялізмом. Можуть мені хоч сто разів повторяти про *sabricias* або *bonus, bona, bonum*¹¹, як той «лікар мимоволі», я твердо тямлю, що *bonum* є *bonum*, а *malum*¹² – *malum*. Хоч би й не знати якими прекрасними епітетами його оздоблювали, хоч би за ним і промовляла «схатологічна логіка історії».

Ні, ні! Ні логіка, ні історія тут ні до чого. А вже найменше Христос, бо приписувати своїй ідеї здатність доконання чину, якого світ не бачив від Христа, – се, на мою думку, значить перейти, як казав Наполеон, *du sublime au ridicule*¹³.

Ба, коли б се йшло про Спасителя! Ми не є невразливі на величній ідеї. Праматір нашу Ольгу, княгиню дуже «смыслеу», намовляв патріярх царгородський прийняти

⁹ Одержимість (*польськ.*).

¹⁰ Число закрите, кількість обмежена. Вислів уживається, коли йдеться про расові, релігійні та ін. квоти (*лат.*).

¹¹ Добрий, добра, добре (*лат.*).

¹² Зле (*лат.*).

¹³ Від великого до смішного (*фр.*).

нову віру, «возлюбити світ, а тьму оставити». Вона ж, «поклонивши главу, стояще, аки губа напаяема, внимаючи ученья». І не дивно! Бо се ж була наука Христа! А тут – Mitteleuropa! Чому ж маємо сій останній науці виймати «аки губа напаяема»? Можливо, що ся ідея чудова, але що ж?

Теплий кожух, тільки шкода,
Не на мене шитий...

П. Браун запитує: «Що ж вам боронить витворити власну, ще універсальнішу ідею? Що ж вам боронить із тої Мітельєвропи, з того «гнізда народів» створити сферу своїх впливів? Зайняти в ній «одне з головних місць»? Що?». Брак амбіції. Ми не є такі амбітні. З тим можна звертатися до монархістів-гетьманців, вони все мріють про якусь Лігу народів, про Схід Європи, пристануть і на Середню Європу. Або до соціалістів. Вони мають зрозуміння до всяких інтернаціоналістичних доктрин. Лише, що досвід Ларго Кабалеро (або Ларго Каналлеро) показав, що соціалісти траплять впливи серед своїх народів...

Не вабить мене і протифашистський бік ідеї Брауна. Що лихого зробив нам фашизм? Чому ми маємо вірити на слово авторів, що Європа – разом із фашизмом – є у пазурах «суспільного фальшу»? Яка Європа? Європа Альказару? Європа фашизму, яка знищила прокляту доктрину боротьби класів? Європа гітлеризму, що розчавила комуністичну гідру? Європа, яка видала геніяльних суспільних деміургів? Яка ні щодо високости національного доходу, ні продукції, ні торгівлі, ні зуживання мила не стоїть на першій із кінця місці? Європа, яка високо піднесла прапор правдивого націоналізму, дала приклад невиданого давно напняття віри, неогляданого давно почуття саможертви і організаційного генія, сю Європу маємо ми проголосити гнилою, щоби прийняти концепцію якоїсь нової Мітельєвропи?!

Пригадуються трагічні дні Києва – 1917, 1918 і наступні. Пригадуються топтани в порох триколірові російські прапори на площі київської Думи, пригадуються залізні когорти кайзера, що склали зброю в Білій Церкві і деінде. Пригадується солодкий тон київських маніфестів Леніна і Сталіна, під якими горіла земля обополи Дніпра. Пригадуються повні ненависти і блілого жаху сторінки Бразньова й інших совітських авторів, перед якими несподівано встала грізна примара нової, їм досі не знаної України, – і, я думаю, загарний, зачудовий і завеликий сей край, для якого то й не було універсалістичної доктрини, хоч би не знати яка була за нею «есхатологічна логіка історії». Бо край сей мав і свою історію, свою логіку. Хто в сім сумнівається, віддається небезпечній омані.

Але коли я або інший автор із «Вістника» заговорить таким патетичним тоном, зараз на нього накинуться з мокрим рядом: «Що за претензії! Як то Україна, що «піддається віками безсило» Московщині, має права *daśać się*¹⁴, коли їй ласкаво відводять місце в Мітельєвропі?». «Трудно не добачити в такій поставі якоїсь фантастичної національної мегаломанії, зрозумілої в німців, що мають у своїм пантеоні сотки учених і філософів, а також мільйонну армію..., але менше узаasadненої у представників слабкого українського народу» і т. д.

Коли я прочитав се, то ледве не зімлів із радощів. Нарешті, незважаючи на Грассіяна, моїм опонентам таки не вдалося довго затаїти свої думки (про нас), яких не хотіли висловлювати. Отже, *quod licet lovi, non licet bovi*¹⁵?

Такий сенс розумувань Є. Брауна? Тоді з того й треба було б починати (як робить «ІК»), і всі знали б, про що йдеться, а не з есхатологій і зі спільного щастя рівних із рівними...

¹⁴ Дутися, ображатися на когось за щось (польськ.).

¹⁵ Що дозволено Юпітерові, те не дозволено бикові (лат.).

І ніби спеціально, щоб зробити мені приємність, в тон сеї адмоніції Брауна потрапляє і другий поіритований автор із «Бюлетеню». Він представляє далеку Україну як глуху провінцію. Самовпевненим стилем культуртрегера малює сю країну як таку, де все «просто і ясно», де люди дуже поверхові і не люблять «зглиблення і аналізу» («хохли необразованні») де, коли і є інтелігенція, то хіба «з першого покоління» (без гербу!); де нема «широких овидів», де «простота» межує з «простацтвом» і страшний брак «фінезії», де недосвідчені і наївні «рутенці», коли зачинають у своїй «убогій пресі» критикувати великі мудрощі великих людей, верзуть казна-що, а не раз на них у таких випадках просто нападає «рутенська гикавка».

Правда, що за культура і фінезія тріскає з сих рядків! Чим не публіцисти колишнього «Нового Времени»? І чи варто рекламувати свою «фінезію», щоб скінчити глібовським «цить, капосне»? Тому що «рутенець» захотів піти по розум до власної голови? А як же, ви думали, має бути?

Що є більше в сій замітці? Більше? Але ж нічого більше! Нещасний читач, що на неї кине оком, навіть не довідається про зміст моєї статті («Маргінесовий край»), з якою так салоново і так по-панськи полемізує автор із «Бюлетеню».

Але люблю таких полемістів. Бо вони шкодять собі більше, ніж мені. Люблю їх, бо в унесенні зривають самі з себе маску і зачинають говорити таке, чого б інакше ніколи в світі не сказали.

Наприкінці кілька запитань: болієте, що ми ще й досі «рутенці»? Направду? А може, ви якраз незадоволені, що ми перестали бути рутенцями? Може, якраз звідти ваша іґа¹⁶? Ми не маємо філософів і вчених? Обійдемося! Як обійшлися без них мадяри і серби. Простаки, мегаломани?

Прошу, розперезуйтеся далі! Можна позичити словник не лише в покійного «Нового Времени», але і з «Ізвестій». І все ж таки нічого з того не вийде! Дуже образлива назва була колись «гези» (старці) для нідерландців. Пригадуєте? Чи вона їм пошкодила?

А щодо простацтва, то

Arystokracja jest bo i u *gminy*
Jak między szlachtą gmin też bywa czasem.
(Аристократія є і у *гміни*,
Як і між шляхтою гмін теж буває часом)

Так сказав ЦК Норвід.

¹⁶ Гнів (лат.).

КЛОПОТИ ІЗРАЇЛЯ

Справа «жидівської домівки» в Палестині заогнюється з кожним днем. У 1935 р. Жидівська агенція зложила через англійського високого комісара меморандум до Союзу народів про жидівську імміграцію до Палестини. Цифри були цікаві. Здалося, що з Британської імперії до Палестини не емігрував ніхто. З Ємену і Туреччини – з обидвох мусульманських країн – лише 2084 на загальну кількість 61854, з Німеччини – лише 5464. Отже, є великою помилкою твердити, що причиною жидівської імміграції до Палестини є переслідування жидів із боку Гітлера або мусульман. Найбільше, бо аж 53% загального числа емігрантів до Палестини прибуло з Польщі. Се найкраще доводить, що головна причина, яка пхає жидів шукати в Палестині нової Вітчизни, є перелюднення жидів у країнах їхньої дотеперішньої осілості.

Коли араби чуються дуже занепокоєні сею інвазією, хапаючись аж за такий гострий засіб боротьби, як страйк і бунт, то се завдяки тому, що сіоністична ідея набирає чимраз більше максималістичного, агресивного характеру. В 1922 р. було 83790 жидів у Палестині, в 1931 – вже 174610. У той час, як природний приріст жидівської людности в сім краю – перевага народжених над умерлими – становив 16%, перевага емігрантів над емігрантами – 84%.

За сими числами ідуть і одверті освідчення жидівських політиків, які зовсім не ховаються зі своїми планами створити в Палестині з жидівської меншости більшість, а з арабської 70% більшости – меншість. І так д-р Вайсман оповістив світові, що метою сіонізму є створити «такі умови, щоб Палестина стала такою ж жидівською, як Америка є американською, а Англія англійською». А Цангвіль у 1919 р. заявив, що він не розуміє, яке інакше значення може мати «жидівська національна домівка», коли не значення «жидівської держави». Коли Великій Британії ся перспектива не дуже усміхається, тим гірше для неї. Бо, як висловився ще у 1931 р. жидівський «рєвізіоніст» В. Жаботинський (колишній співробітник «Украинской Жизни», який радив українцям не рвати з Росією), жидівство мусить стати тим динамітом, який висадить у повітря Британську імперію, коли вона не захоче схилити чоло перед Ізраїлем. Не дивно, отже, що навіть зимнокровним британцям було забагато сеї претензійональності, і що в Англії частішими і гомінкішими стають голоси, які домагаються припинення жидівської імміграції до Палестини і чесного порозуміння з арабами, супроти яких Велика Британія ще з часів світової війни і полковника Лоренса має давніші зобов'язання¹.

Як відомо, в Палестині радить тепер британська королівська комісія, яка має розслідити причини останніх жидівсько-арабських розрухів. Образок із засідань сеї комісії дає, між иншим, жидівська «Chwila» (14 і 15.1). Образки характерні з багатьох причин. По-перше, тому, що їх подає жидівський таки часопис, не якийсь там антисемітський. По-друге, що вони чудово відтворюють драматичний зудар двох прадавніх сил: галасливого, афектованого, напастливого, деструктивного, часом нахабного Орієнту і зимнокровного, логічного до розпачу, певного своєї безмірної моральної вищости і свого організаторського генія Окциденту. Кількаразово намагалися жидівські свідки здобути прихильність членів королівської комісії непогамованим на-

¹ Між иншим, се домагання висунула «English Review». – Кн. X. – 1936.

ступом голосного фразерства (зброя – така поплатна в нашій підсонні!), і щоразу ся атака розбивалася об непереможну британську флегму, ясність думки і нездобутість для порожньої фрази.

«Один із комісарів (все за «Хвилею») запитує ред. Берла Каценельсона:

– Кажете, що хочете допомогти жидівському робітникові?

– Певно.

– Всіма вашими силами?

– Очевидно.

– Дуже гарно.

Жиди промінюють із того компліменту. Хвилина мовчання. Але по тій хвилині:

– Але чи випадково арабських робітників не усувається з жидівських пардесів?

Зле. Каценельсон пробує в'яснити:

– Щоб в'яснити вам се питання, мушу представити вам детально положення жидівського робітника. Жидівський робітник прибув до краю...

– Лише прошу без рефератів. Прошу відповісти на запитання.

– Так, зараз прийду до сього. Але становище жидівського робітника в краю...

– Дуже вас прошу відповісти на одне запитання: чи провадите пропаганду проти арабської праці?

– Провадимо пропаганду за жидівською працею. Позитивно се значить, що...

– Добре, добре, але чи трапляється, щоб арабський робітник був змушений покинути місце праці у жида?

– Трапляються також і відворотні випадки.

– Се значать, що ви не хочете мені відповісти на запитання?

Лорд Піл (голова комісії) втомлюється. Перериває інцидент і переходить над ним до порядку денного».

Як вуж, як гадина, в'ється бідний Каценельсон, скаче вбік, скаче наперед, назад, аби уникнути ясної відповіді на ясне запитання, яке влучним ударом спадає на його незвиклу до лояльного диспуту голову. І дивно, що вдається йому в Східній Європі, те ніяк не вдається в країні під мандатом його королівської величності Джорджа VI.

«Ще сценка:

Жадається більше сертифікатів (права на в'їзд – Р. О.) для жінок. Говориться про страшні відносини, які постали в сих роках, у яких не давалося сертифікатів для жінок. Згадується про родинні «трагедії», кидається слово про «зрушення святих підстав суспільности».

Старі англійці кивають головами. Здається, що се зворушує їх, як людей. Родинне життя, без жінок...

Але ось один із членів комісії ставить запитання:

– Отже, так виглядає справа? А як то було з фікційними шлюбами? (багато іммігрантів-жидів, щоб збільшити понад призначене число імміграцію до Палестини, брали в старім краю фіктивний шлюб, щоб потім, в'їхавши з «дружиною» до Палестини, зараз розвестися з нею – Р. О.). Чи свідкові відомо, що розлучення тут, у краю, становили 43% укладених подруж?

Свідок замовкає засоромлений». Так, у жидівській «Хвилі» написано: «засоромлений».

Жидівський свідок думав голосними фразами про найсвятіші речі забити памороки супротивникові і прикрити тими фразами звичайний обхід приписів закону або вимог слушности. Се ж із таким успіхом роблять не раз його земляки в Східній Європі. Але сим разом ціла красномовність свідка дістає в лоб від одно-

го-однісінького запитання. Британець дивиться в корінь речей, на фрази дмухає з погордою.

«Або теж повторюється майже що 15 хвилин той самий діалог:

Один із членів комісії ставить якесь запитання, цілком ясне запитання, що вимагає відповіді: так або ні.

Відповідь розпочинається:

– Щоб дати належну відповідь, мушу вам вияснити...

Англієць перериває:

– Прошу мені сказати: так чи ні?

На се жидівський свідок: «Становище в сім краю є таке, що...».

«Його знов переривають і в результаті, – сумно стверджує «Хвиля», – в англійця складається враження, неначе б ми мали нечисту совість, неначе б ми хотіли уникнути ясної відповіді».

Але жид далі йде в атаку з фразою і знову приходить до конфлікту і здемаскування.

Каже, наприклад, жидівський делегат:

– Я репрезентую багато тисяч...

Англієць перериває:

– Скільки тисяч?

І знову конфузія. За фразою нема нічого...

Або, наприклад, жид каже: «Часто траплялося»...

Але англієць перериває:

– Де і коли? Прошу докладних даних.

Або такий випадок. Жидівська провідниця жінок промовляє чудовою англійщиною. Тонем, яким говорить, як рівна до рівного, накреслює кривду, яка діється жидівським жінкам у мішаних містах із арабсько-жидівською людністю, де жінки не мають виборчого права. Каже вона, що се несправедливо, щоб жінка, яка переноситься з Тель-Авіву до Єрусалиму, мала б втратити змогу брати участь у політичному житті лише з тої причини, що мусульмани не годяться, щоби їхні жінки брали чинну участь у політичному житті.

Слова її роблять враження, але один із членів комісії зауважує:

– Але що ж зробити? Бо коли дати жидівкам виборче право, а арабкам ні, то се значить, що число жидівських виборців подвоюється, а се ж неможлива річ.

І тут демаскування. Бо ану ж за гучними фразами діячки про права жінок справді ховається якраз се бажання жидівської сторони використати для себе виборчу арифметику: бажання, яке відразу зрозумів практичний англієць.

Жидівська діячка не дає себе відразу побити. Вона відповідає, «що заувага слухна, але жиди домагаються з цілою енергією виборчого права для жінок; аби лиш хотіти, можна знайти якесь розв'язання проблеми.

На те англієць скромно питає:

– Яке, наприклад, розв'язання? Чи ви маєте якийсь план?

Не має, отже, мовчить.

А у нас, жидівських слухачів (усе цитати з «Хвилі» – Р. О.), залишається гіркий присмак, що зле ми приготувалися, що не пам'ятаємо цифр, не маємо точних дат ані конкретних планів. Отже, пощо йдеться до тої комісії? Бо не тільки, що нічого не можна зробити, але навіть псується загальне враження».

І ще сценка:

«У жидівським матеріалі про умови праці в Палестині жадається, між иншим, закону, щоб в умовах праці були також убезпечення у випадку хвороби робітника, а

також закону про ренту в разі нездатности до праці або старости чи нещасного випадку.

Англієць читає це і питає жидівського свідка:

– Чи ви, шановний пане, може, походите з Англії?

– Ні, живу тут вже 30 літ.

– Але, може, були вже за кордоном?

– Так.

– Чи ви цікавилася системою ubezpieczenia працюючих там?

– Так.

– А чи вам відомо, що в Англії до нинішнього дня немає такого ubezpieczenia робітників, якого ви жадаєте тут. А чи ви згодитеся зі мною, що Палестина є ще мало-розвиненим краєм і не можна для неї жадати законів, які не існують навіть у найбільш цивілізованих країнах Західної Європи?

Жидівський свідок боронить свої домагання, але сам відчуває, що його слова до нічого не провадять».

І нічим тих клятих англійців не взяти. Інших можна взяти на схліблення. Але що володареві світу схліблення палестинського жида? Пише «Хвиля», що деякі жидівські свідки старалися, «де лиш далось, правити англійському урядові компліменти». Оповідає про «діялог під час переслухання д-ра Гекстера, коли той виразився в чімсь із похвалою про уряд, але лорд Піл перериває його:

– Ми прибули сюди слухати скарги, а не похвали.

Гекстер: «Чи вам зовсім неприємно почути щось доброго про уряд?»

Лорд Піл: «Ні, се мені зовсім байдуже».

І з сумом робить «Хвиля» підсумки: «Так були ми втягнені в дебати, які не лишили по собі доброго враження. Ясно, що коли багато людей говорить, то говорить багато, а з того виходять глупства. Не кожний жидівський свідок може бути дипломатом». Прислухаючись до зізнань своїх ефектованих і загалопованих земляків, зауважує кореспондент «Хвилі»: «Тут, власне, відповідала б слава «гавляга» (стриманість), а тут належало б мовчати». Але мудрий Ізраїль по шкоді.

Бо і завше мусять виходити «глупства», коли хто стає в обороні ідеї, яка примусом, спираючись на силу мандатної держави, хоче накинути автохтонній арабській людності волю маленької, хоч і рухливої меншости в краю, оточенім морем арабських країн, у добу ренесансу мусульманства.

ПЕРЕД НОВОЮ ОРГІЄЮ

«Гвардія вмирає, але не піддається». Такі слова вклала історія в уста Камброна, коменданта наполеонівської старої гвардії під Ватерлоо. Чи якраз сі слова кинув він англійцям, чи оте «камбронівське слово», про яке пише неофіційна історія і яке так нагадує відповідь запорожців султанові, – неважливо. Важливо, що гвардія, справді, вмирала, але не піддавалася. Большевицька гвардія, що її цілими відділами ставить спершу на загальну наругу, а потім під стінку Сталін, теж умирає, але перед тим піддає себе такому самоопльовуванню, про яке навіть її перепоеений вщерт зловтішанням ворог не може читати без почуття крайнього несмаку.

Довший час залишатиметься для психологів страшною загадкою: як могли такі люди, як Зінов'єв, Лур'є в попереднім московським процесі, а тепер Радек, П'ятаков та інші, колишні переконані і тверді революціонери, як могли вони виявити такий повний брак вже не громадянської відваги, а просто особистої гідности? Полишаємо се запитання набоці. Натомість постараємося висвітлити инше: що значить се повне заламання «старої гвардії» большевизму? Чому Сталін сю гвардію винищує?

На нашу думку, ся безприкладна в історії капітуляція колишніх вождів революції і комунізму значить, що *ідея, яка їх давніше надихала, згнила в корені*. І справді, коли б ідея соціалізму була жива в їхніх серцях, коли б вона бухала в них полум'ям, від якого колись зайнялася, будь-що-будь, могутня будівля царату, коли б та ідея досі мала порушуючу силу, то, бодай «ліпші з ліпших», бодай старі большевики так само відважно наражали б себе за сю ідею на муки і смерть, як тоді, коли під її прапором боролися з царатом.

Тепер ідея соціалізму вивітріла, згнила, зледащіла, перетворилася на купу глупих і безсенсових фраз, з одного боку, а з другого – на офіційну, «казьонну» ідеологію, яка служить лише прикришкою для найгіршої тиранії однієї людини і банди її «опричників», що, збожеволілі від жаху перед привидом неминучого розпаду імперії, хопилися найбільш боягузливого і найбільш безприкладного терору проти всіх і всього.

Ся небезпека розпаду імперії є домінантою, яка означає всі посунення диктатора в Кремлі. Загрожена понурим невдоволенням і власного населення, і грізною ненавистю уярмлених народів, занепокоєна ззовні двома страшними ворожими їй силами – Німеччиною і Японією, сталінська Росія кидається, мов непритомна, шукаючи за чимсь, що могло б знову зібрати в один кулак далекі большевизмові думкою і волею 160 мільйонів людей, щоби урятувати Росію.

Для сеї цілі соціалізм більше не надавався. А тому мусили піти геть старі большевики, які ще могли розколоти совітську бюрократію на фракції, які ще могли викликати ферменти в країні, яка – військовий табір – не могла в очах Сталіна такий люксус собі дозволити.

У своїй нашумілій книзі «Повернення з ССРСР»¹ колишній звеличник Совітів Андре Жид, коли побачив провідників сучасної Росії, запитав себе: «Чи се, дійсно, люди, що зробили революцію?». І відповів: «Ні, се ті, що з неї користають».

¹ André Gide. Retour de l'URSS (Андре Жид. Повернення з СРСР), nrf. Gallimare.

Щоранку «Правда» повчає їх, що їм належить знати, що думати і в що вірити... Щоразу, коли ви розмовляєте з якимсь москалем, се так, якби ви розмовляли з усіма ними. Не щоб кожний точно прислухувався до кличу, але все так уряджено там, що він просто не може не бути подібним до інших». Критична думка? Її нема, цілковито нема. Вона не сміє бути. Коли йде дискусія, то тільки над тим, чи се або те посунення йде по «генеральній лінії» партії чи ні. Саму сю «генеральну лінію» критикувати невільно. На загал, зауважує А. Жид, фаворизуються в партії не розумніші, не характерніші, а ті, що пристосовуються до «генеральної лінії».

Як виглядає та «лінія»? Про се існує один із численних совітських дотепів. Двоє совітських «громадян» обсервують третього, який суне, роблячи великі зигзаги вулицею. Один хоче його підтримати, але другий затримує його: «Дай спокій. Товариш іде за генеральною лінією партії...».

І такою вона мусить бути: нині треба ревіти проти японського імперіялізму, завтра ховати під себе хвіст перед ним. Нині треба вішати *in effigie*² Пуанкаре, нині запобігати ласки французького капіталу. Вчора викликати комуністичну революцію в цілім світі, нині ліквідувати її там і задовольнятися, як дотепно зауважив Радек, «соціалізмом на одній вулиці», себто в одній країні. Очевидно, шукаючи на кожний зигзаг відповідної цитати у Леніна. Бо на се лише в обличчі катастрофи імперії звівся цілий большевицький соціалізм...

Ясно, що в такій ситуації ті, що, хоч би якими каналами вони були, все ще не хотіли крутити своєю біблією, як пес хвостом, мусили піти геть. А що «піти геть» у СССР – значить піти з сього світу, то один процес доганяв другий, і не встиг ще Радек виступити з жаданням «розстріляти скажених псів контрреволюції» – Зінов'єва і компанію, як знаходився інший Радек, який домагався розстріляти «скажених псів» – Радека і компанію. У такій ситуації, зауважує Андре Жид, «почуття, які колись надихали перших революціонерів, стоять на заваді і непотрібно в'яжуть, як щось, що перестало бути потрібним». Що ж є потрібне? І на се відповідає Жид: «Потрібна психіка раба, а тому «ні в якій вашій країні, ані навіть у Німеччині Гітлера (цінна заувага в устах напів большевика! – Д. В.), не є думка так мало свобідна, так пригнічена, так стероризована і залякана, як у СССР».

Хто уважно стежить за совітською пресою, тому має впасти в очі один факт, цілої ваги якого, мабуть, ще недооцінено. На кожному вічі, на кожних зборах – чи старших партійців, чи робітників, чи колхозників, чи козаків, чи школярів і дітей – висловлюється «дяка» коханому, великому і, як ще там він зветься, Сталінові. За те, що їм довелось жити під його щасливим пануванням, за те, що він дав се або те, за те, що послав урожай і дощ, за те, що дав змогу громадянам тримати грамофона або зайвого пів оселедця, або за те, що увільнив їх від того чи того «скаженого пса» контрреволюції і, загалом, за всі «здобутки революції», яких, як у знанім анекдоті про «волос Пресвятої Богородиці», що показував чернець Печерської лаври, не спосіб побачити. Чи не вдаряє, як ся психіка, на цілі милі віддалена від психіки країни, що революцією виборола собі права? Та ж «переможний революційний народ» в усіх своїх маніфестаціях має хіба гордо підкреслювати, що здобув свій «рай», як співається в Інтернаціоналі, «своєю собственной рукой», що його здобув він сам, «ні Бог, ні царь і не герой». А тим часом совітські письменники перекреслюють цілу психіку, з якої виросла та гордість революційного народу, і співають зовсім щось інше:

² *in effigie* (лат.) – символічно, в зображенні, тобто певна дія (здебільшого покарання) здійснюється не з об'єктом дії, а з його символічним зображенням: портретом, світлиною тощо.

Для дружбы и счастья народа
Сталин родился на свет...
Скажи, мой народ, ты знал ли такого
героя когда?

(«Экономическая жизнь», 28. XI. м. р.)

Замість «ні царь, ні Бог і не герой» *якраз герой!* І не переможний революційний народ, що здобув свої права «своею собственной рукой», а якийсь напів бог, який се все дав, як дар, із ласки своїм рабам...

Се переворот у цілій революційній психіці. Се смерть революції, се обернення верхівки країни – однієї особи – на сатрапа, а громадян – на фелаків, на порох, на «сміття з помела» нового царя...

Большевицький експеримент дістав у лоб. Ідея соціалізму довела своє повне банкрутство, як ідейна спайка, що тримає вкупі маси, що надає їм однотайність думки і міць волі. Імперія, яка засвоїла сю ідею як офіційну, зо страху перед власним розпадом переходить ідеологічно, зберігаючи стару фразеологію, а часом і то ні, на інші рейки, на традиційні рейки Миколи I, Петра I і Івана IV, того самого, про якого писав один німець, що народ прозвав його за його жорстокість «Васільєвічем».

Ось яке значення має новий процес Радека і товаришів. Радек і товариші – се жертва Молохові імперії. Се сміття, яке відсувають, щоб поїзд міг вільніше перейти на інші рейки.

Так, бодай, думає диктатор. Але всі знаки на небі і на землі показують, що ці рейки провадять у сліпу вулицю. Московські оргії, хоч би скільки їх ще було, таки приведуть до свого логічного кінця: до розпаду потвори, яка зветься Російською імперією. Її не вдалося утримати міцною ні царатові, ні ліберальній Росії, ні большевикам. Не вдасться і Сталінові...

ВІД «ДЕРЖАВИ» ДО «НАРОДУ»

Вибух революції 1917 року стріла польська політична думка з недовір'ям. В обставинах, серед яких зайшла та подія, значила вона скріплення центральних держав, у чиїх руках були тоді польські землі. Се були часи, коли багато говорилося про Brotfrieden¹, часи Берестейського миру, коли з революцією пактували генерал Гофман і граф Чернін, коли хвилі тої революції били об Буг і об Збруч. У Варшаві сидів Безелер, отже, використати революцію для себе вона не мала змоги.

З падінням центральних держав ситуація змінилася. Революція – се ж був розвал царату! Подія, що голосною луною відбилася в цілм світі, окришила мріями уярмлені царатом народи, мріями, здавалося, згаслими навіки. У польській політичній думці вставали з мертвих постаті Баторіїв і Жолкевських, кольорів нового життя набирали поживклі сторінки Сенкевича.

Але рівночасно і революційна Росія обходила тоді свої найбільші тріумфи. Напроти себе стали: ідея Ягеллонів (офіційно-наднаціональна), з одного боку, з другого – ідея III Інтернаціоналу (теж наднаціональна). Їхній зудар настав у 1920 році на Україні. Сей рік був переломним у розвою обох наднаціональних ідей, найвищою точкою їхнього розмаху. Відтоді датується їхній відворот на «згори пригатовані становища».

Що се були за становища?

У Росії се було становище староросійського національного патріотизму. Наднаціональна ідея комунізму, мимо завзятих спроб, завела. У Болгарії, Польщі, Німеччині в 1923 р., в Естонії в 1924 р., в Англії, Китаю 1927 р., в Італії. Навіть у завойованих країнах – на Кавказі, на Україні – маси не горнулися під її прапор. Тоді нишком зачалося пересовування віх: замість «пролетаріату» прийшов «трудовий народ»; замість партії – бюрократія з гоголівського «Ревізора» (на червоно); замість «світової революції» – «родіна»; націонал-комунізму ще нема, але вже лянується гасло «національне діло комунізму»; замість Маяковського приходить Пушкін; замість Союзу Народів – новий «Союз русскаво народа» і один совітський народ; замість рівности і братерства – опричина і земщина, як за Івана IV; замість політбюро і з'їзду Совітів – «чорна сотня» і новий самодержець із титулом «отца народов», що був плагіатом давнього титулу «царя-батюшки». «За веру, царя і атечество» – се старе гасло видобули назад із помийної ями історії і зробили офіційним прапором нового режиму. До того ж «вера», нова московсько-кремлівська комуністична віра, уподібнилася до старої синодсько-петербурзької мертвої віри слухняних чиновників папи-царя.

Наслідки зудару 1920 року дали про себе знати і в польській громадській думці. Большевицька Росія не втратила тут свого престижу. Часи 1919 року, коли казали совітським делегатам: «Ви – трупи..., не віримо у ваш людський гатунок» (IKCodzienny. – 18.II), минули. А тепер «Dziennik Narodowy» (9. II) пише: «Те,

¹ Сепаратний хлібний мир (нім.), підписаний 9 лютого 1918 р. у Бересті між Німеччиною і Австро-Угорщиною, з одного боку, та УНР – з другого. Він не забезпечив німцям і австрійцям достатньо продовольства, якого вони гостро потребували, а українцям – надійний захист від зазіхань московсько-большевицьких та польських і румунських загарбників.

на що нині дивимося (в ССРСР), може разити наше естетичне і моральне почуття. Але се не має заслоняти ясности нашого політичного погляду, ні заважати зробити висновок, що за східним нашим кордоном постає велика світова потуга, покликаєна відіграти велику роль у житті людськості». Виблефувана «потуга» московського боа-констріктора заворожила не одного прихильника Дмовського, і не тільки Дмовського. Правда, не брак у пресі голосів, які протиставляють тій потузі мрії про нову «Середню Європу» під своїм проводом, про підбиття «монголосфери» та ин. Але Олександр Свентоховський (розмову з ним приносить «Dziennik Popularny») називає сі мрії «бездумною фанфаронадою політичних сліпців», химерою, що, не даючи нічого, відвертає увагу суспільности від важливіших речей: від шкіл, шпиталів, доріг та ин., від свого роду «п'ятилітки» в одній країні – pendant² до сталінського «соціалізму в одній країні». Тут, як і там, був се вислід усвідомлення нереальности наднаціональної ідеї. Большевизм, як були перековані Свентоховський і «Dziennik», сконсолідувався, ССРСР перестав бути vacuum'ом³. З іншого боку, для здійснення великої наднаціональної програми минулих віків потрібні були свої Кіплінги, Родси і Лотеї Африканські. Чи вони були? Та й велетенські чорноморські простори не були Африкою, ані їхня людність – берберами. Зачалася критика Сенкевича. А «Роżoga⁴» Косак-Щуцької була ностальгічним «реквіємом» трилогії. Зачарованій великим злетом нації треба було дати новий прапор, коло якого вона могла б гуртуватися наново. Тим прапором став старий прапор із-перед 1917 року, замість держави (państwo) – нація (naród). Ворожість до східного сусіди затрачувала поволі характер великого історичного спору, як його мислив, напр., Холоневський (Istota walki polsko-rosyjskiej⁵) або тепер мислить Гітлер. Ся ворожість обмежилася до поборювання чужої соціальної доктрини, але лише **всередині своєї нації**. А в деяких колах суспільности ся ворожість навіть поступилася місцем сильній інфільтрації тої доктрини. Замість мрій про нову Середню Європу – старі цінності: віра, рідна мова, рідна раса. Відворот на сі ідейні становища почався сімнадцять літ тому, спершу повільно, а від 1936 р. пішов прискішеним темпом.

На сі позиції навернулася т. зв. група «направ'ячів», яка зачала підкреслювати «роль народу в житті держави», «його незалежну економічну силу», потребу еміграції жидів. Про погодження ідеї «держави» з ідеєю «народу» зачали говорити на найвищих становищах у республіці. Про неї було в знаній заяві у соймі проти антижидівських виступів, але «овшем» за економічне унезалежнення від жидівського фінансового і торговельного капіталу. У тім же сенсі звучали меланхолійні спогади здобувця Вільна (IKCodzienny. – 4. XII. м. р.) про Грюнвальд, Кірхгольм, Варну, Хотин, Цецору, Відень, Смоленськ, Клушин і Москву. «Звинувачуємо молодь, що не має ідеалів. А ми..., який маємо сьогодні ідеал? Відповідь має бути», коли не хочемо «топтатися на місці», – говорив у соймі ген. Желіговський.

Відповідь не дала на себе чекати. Оте «овшем», «народ», замість «держави на-самперед», ота свого роду нова п'ятилітка на основі не наднаціональної, а національної ідеї (одна держава – один народ) – се було відповіддю на запитання, «який маємо сьогодні ідеал». Зближення «державницького» табору до «народовецького» стверджує і жидівська преса, а востанне на сіоністичнім з'їзді (Chwila. – 15. II) посол Еміль Зомерштайн, який під оплески слухачів заявив, що той «табір, який у

² Пара, парний предмет (напр., сережки) (фр.).

³ Порожнеча (лат.).

⁴ Пожежа (польськ.).

⁵ Суть польсько-російської боротьби (польськ.).

році перевороту прийняв засаду: держава передусім, нищачи всі партійно-суспільні виключності, взяв тепер за свій прапор Хієноп'яста». І не можна сказати, щоб жидівська преса в сім випадку цілковито не мала рації. Коли віце-маршал Медзинський у відчиті в дискусійнім клубі ствердив, що «те, що в 1905 р. Дмовський і Пілсудський ворогували між собою, не має тепер найменшого значення», що «син ендека і син пілсудчика підуть разом», то посол Дудзинський зложив йому гратуляції і заявив, що «пан маршал перейшов на його подвір'я» (Chwila. – 13. II). Коли згадати ще, що ліві угруповання – «PPS⁶», «Легіон молодих», «Zet» («Поштовх»), «Młoda Wieś» («Молоде село»), «Союз польських учителів (ZNP)» з «Плук»-ом («Вогник»), різні фракції людовців – давно зреклися тих «фанфаронад», про які писав Свєнтоховський, звертаючи увагу лише на «власне подвір'я», апелюючи від «фраз» до «почуття дійсности» (Dziennik Popularny. – №62), а коли захоплюються «фанфаронадами», то радше радикально-соціального змісту, коли згадати, що регіональна політика переходить на новий щабель (своєрідне «ународовлення» православної Церкви), то ясно усвідомимо собі шлях, яким простує думка польської суспільности. Від наднаціонального клича «держава передусім» до чисто національного «нація передусім». Націонал-демократія має з чого тішитися. Її перемогу визнає зовсім їй неприхильний «Bunt Młodych» (10.II), який стверджує, що, наприклад, на нашій терені програна націонал-демократія остаточно взяла гору. «Dziennik Narodowy» (18.I) тішиться з «велетенських ідейно-політичних перемін» на користь своєї ідеології. «Віра» підкреслюється більше або менше (різними гуртами), «мова» – однаково сильно як ознака свого племені, «раса» – іноді майже в сенсі Розенберга, іноді, як «lud» і його соціальні домагання, але се не змінює речі: нова триєдина формула стає майже загальнообов'язувальною. Ідею, яка надихала «трилогію», заступає на наших очах соціалістично-радикальна передвоєнна ідея «Polski Ludowej» або «Polski Narodowej» Дмовського.

Найкращий вираз дає їй «Dziennik Narodowy» (14. II), лише, коли він каже, що «се ті самі засади, які стали фундаментом життя й політики народів, що репрезентують нову Європу», то, очевидно, оснóвно помиляється. Бо національна структура великих народів Європи, Франції, Італії, Німеччини є фактом, а та, про яку мріє «Dziennik Narodowy» як про бажаний «фундамент життя», є тільки побожним бажанням часопису. Але з сього побожного бажання випливає програма Гертиха і Васютинського. Коли наднаціональна (великодержавна) ідея бодай у теорії, коли не в практиці, мріє про «один народ» лише під оглядом політичним, то національна ідея Гертиха і Васютинського мусить мріяти про один народ також і під оглядом культурно-національним і навіть релігійним. Для наднаціональної, «моцарствової» ідеї Габсбурзької монархії, наприклад, було все одно, чи її вірні слуги є культурно німці, чи кроати, як генерал Бороєвич, герой останньої війни. Коли йому по розвалі монархії запропонували вступити в сербську службу, генерал гордо відмовив, бо, мовляв, Карагеоргієвичі нічим не вищі від Бороєвичів. Велика наднаціональна ідея, велика імперська думка так сильно в'язала до себе сього кроата і його земляків, що для тої ідеї байдуже було, чи ті габсбурзькі патріоти називалися Фридрихами чи Світозарами, чи їхня рідна мова була німецька, чи слов'янська. Там окремість культурно-національна (чи релігійна) не руйнувала збірноти, символом і двигуном якої, що надавав їм динамічну силу, була наднаціональна імперська думка. Збірнота ж, позбавлена такої думки, збірнота, яка тримається вкупі ідеєю однієї мови, раси і релігії, вже небайдужа до національно-культурних (чи релігійних)

⁶ ППС, Польська партія соціалістична (польськ.).

«ухилів». Вона мусить старатися їх змініалізувати. До таких консеквенцій допроваджує і той відворот від наднаціональної ідеї, який логічно впливав зі зудару двох наднаціональних ідей, про який була мова і який виражається, наприклад, у програмі Гертиха і Грабського.

Гра обох наднаціональних ідей скінчилася «внічию», третя національна ідея, що постала наново в 1917 р. у Києві, не здійснилася, але не далася абсорбувати. Тоді тут прийшов здвиг від «держави» до «народу», від нападу до оборони, від східно-європейського розмаху до стремління до домашньої консолідації, до уніфікації того, що є, до Васютинського. Коли автор «Вогнем і мечем» здобув величезний вплив на уми передвоєнного покоління, то його вплив на повоєнну дійсність виявився меншим від впливу Гломбінського.

Що програма Гертиха є наскрізь утопійна, се не змінює речі; вона набирає популярности серед земляків її автора. Стає її дороговказом. І се, мабуть, є найважливіша консеквенція, яку вони з 1917-1920 рр. для себе витягнули і про яку треба знати.

СССР

Ролан Доржеле (Roland Dorgelés), французький письменник, автор знаного роману «Дерев'яні хрести», подав улітку минулого року по поверненні з СССР свої враження, з якими хочемо наших читачів познайомити.

Редакція

I. Розкриття обману

Потяг, що саме залишив останню польську станцію, їхав ще кілька хвилин, ніби на прохід, пройшов під тріумфальним луком, потім зупинився, задиханий, біля убогого перону, на яким уже чекали якісь люди в білих фартухах, що надавали їм вигляду різників. На знак свого начальника вони кинулися в наступ на наші вагони.

Ніби вже бачив я колись сей залізничний двірцець у Негорелое, куди ми тепер прибули, його великі фрески, що оспівують працю, його каси, де товпляться люди, щоб виміняти гроші, його митників у високих чоботах, молот, серп і славне гасло, яке повторюється довкола головної зали чотирма мовами: **«Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»**.

Отож я в Росії Совітів. Усі можливі враження нараз дотикаються мого обличчя, дають мені облизня своєю несподіваністю. Ось хоч би, наприклад, сей вагон-ресторация, ся «ізба» на колесах, що раптово наповнюється в Мінську. Цивільні й вояки гудуть і гойдаються. Люди напихаються, п'ють, плюють, курять. Важкий добродушний настрій, у який моя зацікавленість втинається, мов ніж.

У мене вже нетерплячка – скоріше познайомитися з режимом, який стільки ганять і хвалять. Книги й статті, які я читав, мене не задовольнили, і я хотів пересвідчитися сам.

– Щасливіші вони? Вільніші вони? – шукаю відповіді в очах сусідів, близько посаджених один біля одного.

Простягаюся на ліжку й не можу заснути. Тисячі думок нараз напосідають на мене. Думаю про Європу, яка тріщить, яка, можливо, занадто вже стара, щоб могла видужати. І про сей відважний світ, який зробив собі кровопуск, щоб міг відродитися. Хто має рацію? Теорія, історія, одиниця, юрба, минуле, майбутність?

Зденерований віссю, яка десь калатає саме піді мною, вискакую з ліжка й вертаю на коридор. Усі пасажири вже на своїх місцях. Кондуктор кунає. А я, притиснувши до вікна ніс, намагаюся розгадати таємницю ночі.

Москва...

Перше враження: нужда. Нужда похмура й брудна, яка обштовхує одних об других, щоб зробити їх однаковими. Переважаюча барва – сіра.

Небо, одяг, вулиці, будинки – все тої самої сірої барви. Білі плями полотняних черевиків, бо се зразу звертає увагу, рідкість шкіряного взуття.

Нема також капелюхів, самі кашкети. Кашкети робітників, кашкети урядовців. Але неподібні до себе. Коли дашок кашкета новий, то й ноги добре взуті. Така є рівність.

Я не чекав тут розкоші, але ся нужда вражає. Полатані сукні, штани, знизу обштрипані, куртки, замазані болотом.

Звичайно, що в Парижі й Лондоні, в Римі й Берліні стрічаються згорблені спина й так само обшарпані постаті, але лише в околицях добродійних їдалень і притулків. Тут обдерті складають більшість населення.

Ані одного гарного одягу. Ні одного милого усміху. Чистота – виняток, а елегантність була б провокацією.

Ся юрба була б трагічною, якби не було руху, який оживляє її. Хідники перетікають, тролейбуси набиті. Кублиться мурашник, якому розкопали гніздо. Минають тягарові авта, повні озброєних вояків. Потім тягарові вози, повні обідраних жінок, які валяються на пакунках. Виглядає се так, ніби вони втікали перед наїздом.

Нужда шириться, як проказа. Люди перенесли її на стіни або стіни на людей. Сі останні випадають, ніби відлиті з однієї форми. Стандартизована одиниця, нуждар серійного виробництва.

Одначе мене зараз же в готелі запевнили, що я помиляюся. Ті, що їхній погляд отупів, не бачать уже сих речей. Навпаки, вони розпізнають ознаки поліпшення, ознаки добробуту. Перед кількома роками ходили не в полотняних черевиках, а босі. Вмирили з голоду. А в тягарових автах, оточених вояками, були нещасні полякані по-статі, яких відвозили і які вже не повернулися.

По сій першій зустрічі з дійсністю я хотів себе стримати: «Не спіши з висновками... Дивися... Міркуй!». Я усвідомив собі, що коли почну міряти речі своїм європейських мірилом, то швидко не буду вже розуміти нічого.

Але як же не бути здивованим? Все, що спостерігаю, про що довідаюся, є несподіванкою.

Хтось при від'їзді сюди казав мені: «Відвідайте від мого імени редактора «Journal de Moscou». Не можу, бо його саме арештували... Той самий приятель радив мені відвідати Рикова, найправовірнішого між правовірними, який по Ленінові став головою Совета Народних Комісарів. І тут не можна, бо Риков у неласці, й з нього не спускають очей. Залишається Карл Радек. Але мене відмовляють від того: його чекає розстріл. Нарешті, в «*Союзі культурного зближення*» особа, до якої я хотів звернутися, зникла без сліду. Коли називаю її ім'я, наступники починають говорити про щось інше й дивляться ні в сих ні в тих на кінчик черевика. Отож ще один, якого «зліквідували». Не тривало довго, доки я пізнався на сім виразі. Уживають його часто.

Такий початок зовсім не міг придати мені довіри, але на мене чекали ще й інші несподіванки.

Ніхто мені перед тим не казав, що царський паспорт знову повернувся і що совітський робітник не сміє відійти з міста до міста без поліційної реєстрації. Не казали мені, що Росія стала мілітаристичною і що при одному лише погляді на однострої, хоч би й на театральній сцені, починаються овації.

А чому ж мене переконували, що новий режим відкинув відзначування? Я ж бачу на грудях більше відзнак і блискіток, аніж бачив їх деінде. Орден Леніна, Червоного прапора, Червоної зірки, Почесна відзнака... А для старшин – осібні нашивки, по-вози. Безумовно, я зробив дуже добре, що приїхав повчитися.

Де ж ті славні досягнення, від яких мені аж бриніло у вухах? У статистиці? В інституті Леніна? В агенції ВОКС?... Ні, дякую. Я не вибрався в сю подорож, щоб порпатися в паперах.

Крамниці вбогі, як лише віддалитися від центра міста. Тепер уже чотирнадцять днів як не знайдете в них ніякого взуття; тепер у Москві також недостача штанів. І сковород. Іноді бракує пневматик або огірків. Ні один кооператив не має ніколи всього, що треба.

Ось велетенські кам'яниці-уряди. Ось сконфісковані палаци-уряди. Половина Росії дивиться, як друга половина працює, а сама лише підраховує. Взяли собі за знак

молот і серп, але сього не вистачає. Мали б до того додати ще велетенське держално на перо. Воно тут має найбільше значення.

Думаю, що дивлюся чесно: все тут робиться проти здорового розсудку. В суді приходить прокуратор на розправу з кавуном під пахвою. Якась служниця йде стиснути йому руку. Се голова трибуналу. А ся простенька блондинка, яка все ж таки має помальовані нігті, – се секретарка.

Як я не мудрую, як не струшую з себе свої старі звички, але не можу заздрити совітським мешканцям їхньої долі, яка поставила їх під керівництво начальника кам'яниці. Се занадто нагадує касарні.

Оповідують, що Сталін живе так само, як усі. Але його стережуть, немов царя, а з Кремля виїжджає при звуках труб і вибухах військових мотоциклів. Чому нам у Франції не скажуть, що військову службу громадяни СССР виконують аж два роки без нарікань¹. Чому нам не скажуть, що в деяких закладах праці відбирають паспорти й тим прив'язують робітників, як муринів на плантаціях? Чому заборонено читати європейські газети? Чому?

Сі вічні запити нарешті роздражнюють.

– Дай спокій з твоїми «чому». Спочатку дивися, а вже потім критикуй!

Звичаї тут, мушу зізнатися, завдають мені стільки ж турбот, як і мова. Я йду на прохід, через руку несучи непромокальний плащ, а довкола мене товпляться люди, які хочуть його купити. Здається, що се тут звичка. На цілому світі є місця постою самоходів, тут витворили місця постою пасажирів. Вони ждуть на визначені місця й чекають у черзі, може, приїде за ними якийсь авто...

Усе, все виглядає тут догори ногами. Тиждень має п'ять днів, а річниця 25 жовтня припадає на 7 листопада. У Парку культури я дивився на грача волейболу й довідався, що се в'язень, якого випустили на двадцять чотири години відпустки. Хіба се не є природне, що я дивуюся?

Одначе я стрічаю туристів, які проходять сим жахливим світом без слідів здивування. Вони мандрують, як вантаж із наліпкою на хребті, і бачать лише те, що їм хочуть показати. Сьогодні «ікони», завтра проститутки.

Дами в шовкових панчохах, які у своїй країні не вступили ніколи до захоронки, аж жахаються зі здивування, коли знаходять їх тут. Вони подивляють зразковий захист для бідних матерів, які саме приїздять із села, але ні одній пані не прийде до голови подивитися до печкальні, де діти сплять на лахмітті, як щенята. Сього в програмі нема.

Але не мусили б далеко ходити, мали б можливість дещо пізнати. Коли я виходив із готелю, так званого Палас-готелю, де совітських громадян є стільки ж, як і чужинців, побачив я, як до готелю входив сліпий, спираючись рукою на плече хлопчини. Обидва дуже чисті, в барвистих шапках людей із півдня (мабуть, українці! – переклад). Як лише порт'єр їх уздрів, кинувся до них.

– Сюди не можна, товаришу. Тут готель.

– Знаю, – відповів сліпий. – Ми шукаємо кімнати. Хлопчина стомився.

Уніформований швайцар не м'якнув.

– Шукай деінде, тут місце не для вас.

– Ніде місця нема, відмовляють нам.

Люди ходили довкола, навіть не застановляючись: у Москві обідають пізно. Віддаючи плащі й кашкети до гардеробу, вони входили до великого залу, звідкіля звучала музика. Хлопчина, спершись об батька, просив своїми чорними очима, а батько – вбогими білими очима сліпця.

¹ Натяк на напади лівих на довготривалу військову службу у Франції (Л. М.).

Оркестр грав «Пісню веселих хлопців». Починав сіяти дощ. І сліпець відійшов, намагаючи хідник кінцем своєї палиці. В сю хвилину згадав я гарне гасло в Негорелос: «**Пролетарі всіх країн, єднайтеся!**»

II. Відкритий лист робітників

Послухай, товаришу... (хоч мої руки не мають мозолів, але я також робітник).

Наперед даю тобі слово, що все, що я тобі тепер скажу, правда. Що говорю до тебе не як класовий ворог, лише хочу позбавити тебе тягара. Навіть із чимсь тобі звірюся: я ніколи ще не голосував. Політичних переконань ніколи не мав. Чи, власне, мав: **я є проти**. Проти егоїзму, проти гніту, проти несправедливості, проти брехні. Не бажаю нічого осягнути сим монологом. Хіба трохи лайки від тебе, а від інших трохи похвали, без якої цілком добре обійшовся б. Але приходжу з країни, якою ти захоплений, не знаючи її, й думаю, що моєю повинністю є сказати тобі все те, що я бачив, щоб пізнав се й ти.

Тобі казали, що в СРСР робітники є панамі.

Се неправда. Тобі набрехали.

Робітники мусять слухати, як і в нас. Мусять тягнути стільки саме, як і в нас. Стягають ремінь ще більше, ніж у нас. Знизуєш плечима? Можливо, що й бурчиш під ніс, що я запродався. Але все ж послухай, я не перебільшую.

Те, що хочу тобі прищепити, є правда. Або будьмо трохи скромніші: моя частинка правди. Але я здобув її, бігаючи досхочу по судах і фабриках, по селах і по базарах, а як хочеш дальших доказів моєї незалежності, то я від'їжджав із Москви, не діставши ані однієї копійки.

За свою подорож, свій готель, свої авта, свої пароплави, свій кав'яр і «водку», театр і метро, – за все те я заплатив власними грішми і не винен нічого.

Однаке знаю деяких червоних прочан, які не могли б тобі таке присягнути.

Було се одного ранку в вестибюлі однієї фабрики консервів, де я чекав на директора і почав виправляти свої погляди. Щоб якось мені пройшов час, почав я дивитися до настінного часопису сього підприємства, до кількох листків, писаних рукою або й на машинці, де-не-де оживлених незграбними малюнками, і був дуже здивований, відчувши, що не маю тої радості, як на початку. Швидко усвідомив собі, що сі «вівіски» були лише знаряддям у руках шефів або вентилем, призначеним на те, щоб підлеглі робітники вірили, що до їхньої критики ставляться поважно. У сім листку, рівно ж, як і в інших, знайшов я деякі пропозиції спеціального характеру, нарікання на страву, неминучу оду місцевого поета, але також і ті свинства, які на «буржуазних» фабриках можуть «публікувати» лише на стінах виходків. Магазинера звинувачували в лінощах, а стенотипістку – в кокетстві. Ніхто не зазнав ласки. Робітник нападав на інженера, що не є членом партії. Члени партії картають матерів родин, які мешкають у дідька за оборою, що не бувають на зборах, бо ж для партійців нема нічого світлішого, як балаканина. Але ніколи я не читав нічого смішнішого від того позову проти товариша, звинуваченого в тім, що не ходить на курси політграмоти.

Я ще сміявся з сього, як з'явився директор із заклопотаним виразом. За ним якийсь чоловічок колибався до виходу з непритомним обличчям і тремтячими устами. Се був робітник, якого саме товариський суд проголосив дезертиром праці, тому що без причини пропустив два дні.

– Чи се важлива річ? – запитую, здивований зміненим обличчям засудженого.

– Так, – відповів директор суворим голосом, щоб закрити своє зворушення.

– Ні одна фабрика не сміє його прийняти.

– Що ж з ним станеться?

Знизування плечима було єдиною відповіддю.

Коли дістане перепустку, виїде з Москви. Поїде на Урал, де є недостача робочих рук. Як нічого там не дістане, помножить стадо «нелегальних», яких ГПУ переслідує, аж поки не здохнуть десь під плотом.

Ще один «ліквідований».

Сей випадок звернув мою увагу, я продовжував свої дослідження й швидко побачив, що совітська дисципліна є не менш твердою, ніж у буржуазних країнах.

Один лише товариш секретар комсомолу може собі все дозволити: кинути працю й бити байдики. Зате коли його сусід прийде на п'ять хвилин пізніше, бо спізнився на метро, то дістане «виговор». За третім разом його викинуть. А як, на нещастя, напишуть йому до посвідки: «Недостача дисципліни праці», то вже його ніхто не прийме. Се значить – вулиця і голод.

Тобі казали щось інше? Я не дивуюся. Але тобі брехали.

У Совітськiм Союзi мають вигоди лише члени партії.

Привілейованих є пів третя мільйона. Один на сімдесят обивателів. Двадцята частина промислового персоналу. Можливо, що одна сота частина персоналу колхозного. Решта нічого не значить.

Зрозуміло, що є вибори, але знаєш, як се робиться? Партія (все партія!) визначає кандидатів, а голосуюча худоба не має іншого права, як вибрати їх без дебатів, піднімаючи руки під контролем уряду. Якби хто-небудь голосував проти, я думаю, що його замкнули б до дому божевільних, але се мало коли стається. Сі «делегати» зі свого боку виберуть інших «делегатів», і так все йде далі й далі, аж з того виходить, нарешті, славетний Конгрес Совітів, який збирається двічі на рік, щоб влаштувати диктаторові овацію. Кажуть, що нова конституція все змінить, але я почекаю, аж буде застосовуватися...

Бачиш, що я не роблю собі ніяких оман. Стільки разів тобі повторювали, що совітський робітник є найвільніший і найщасливіший із людей, що сього тобі вже ніщо з голови не витовче. Але все ж спробую тебе переконати і наведу докази, яких не зможеш відкинути. Докази Кагановича. Се народний комісар. Великий приятель Сталіна. Знаєш, що сказав він 23-го квітня минулого року в раді комісаріату шляхів?

– Від першого липня сього року кількість робітників, які дістають менше, ніж сто рублів на місяць, збільшилася на 20 відсотків.

– Що ти скажеш на се? Робітники – людська худоба, яка мусить жити менше, ніж на сто франків місячно!

Ти ще протестуєш? Кажеш, що рубль вартий більше, аніж двадцять су?.. Але вбач, товаришу, я знаю, що кажу. Рубль коштує три франки (по девальвації – чотири франки двадцять п'ять) лише для таких тюхтій, як я, що не розуміють, як се зробити. Або в балансах державного банку. Але в дійсності вистачить на рубль трохи менше, ніж дев'ятдесят сантимів. Такий курс має «чорна біржа».

Можеш, нарешті, й сам зупинитися перед першою крамницею й, подивившись на ціни, вирахувати сам. Масло: десять рублів за пів кіло. М'ясо: від десяти до двадцяти рублів за кіло. Молоко: півтора рубля за літр. Яйце: п'ятдесят п'ять копійок. Звичайне вино: десять рублів. Нові підшви: шістдесят рублів.

Якщо ти ще наполягаєш на тім, щоб рубль множити на три, я тобі не можу сього заборонити, але тоді се треба робити й з усіма видатками. І тоді твій товариш зі ста рублями місячно буде платити за свою склянку вина шість франків, за пару кепських чобіт – п'ятсот, а замість супу ввечері буде їсти сухий хліб. Чорний. Кіло – один рубль.

Можливо, відповіси мені, що совітський робітник, хоч погано й плачений, але має бодай певність, що дістане працю. На сей раз погоджуюся. Але скажи мені, скільки ти дістанеш денно, коли підеш у Франції зареєструвати свою легітимацію безробітного? Одинадцять франків. А се більше, ніж дістав би там за сім годин праці. Французькому безробітному ліпше платять, аніж совітському робітникові.

Я чисел не вигадую. Не хапаю з повітря. Занотував собі зарібки на двадцяти фабриках і на стількох же інших підприємств. Замітач – вісімдесят рублів, кваліфікований – сто або сто двадцять, деякі спеціалісти – аж триста. Триста франків: ані на гріш більше! З одною вигодою, що дістануть за дешевше комірне яку-небудь діру. Якщо хочеш доказів, заглянь до часопису «План», орган державного статистичного уряду (все в Леніновій країні закінчиться в уряді). Там прочитаєш, що пересічна заробітна платня робітників у 1936 р. – се двісті чотирнадцять рублів проти ста дев'ятдесяти перед тим.

З такими голодовими зарібками не вискочив би зі шкіри?

Що ж торкається прекрасної свободи, яку Совіти обіцяли, то про неї ані слова. Директори, шефи, які їздять окремо, далі від замащених рук, дістають від тисячі до двох місячно, а завдяки спеціальній системі винагород можуть дістати аж у два рази стільки. Якщо твій директор з'явиться на фабрику в кожусі, в черевиках і капелюсі, то можеш помістити його в стінгазеті, розкритикувавши його елегантцію. Але вважай на слова й не назви його буржуєм, бо се було б образою.

Я подаю лише факти. Ти їх сам перевір. Запитай товаришів, які туди їдуть, і вони тобі скажуть, чи я брехав.

Я не маю ніякого капіталу, який мусив би боронити, повторюю тобі се. Ще менше – які-небудь привілеї. Навпаки, Совітський Союз є державою, де письменники мають пільги. Мають найліпші помешкання, великі платні, гарні подорожі. Навіть не мусять багато працювати. Від них жадають лише одного: щоб покорилися.

Але се, власне, мені й перешкоджає. Я не зношу нашійника!

ЙОСИФ ВІСАРІОНОВИЧ КАЛІГУЛА

Року 2000 котрогось літописець нотуватиме: «Перед упадком Риму боги покарали його Калігулою. Перед упадком Росії Бог покарав її Сталіним».

Стверджую се не, щоб вилятися, а щоб – частина перша – встановити вдаряючу однозгідність обидвох сих прекрасних душ. І щоб – частина друга – звернути увагу на подібність становищ обох «геніїв людськості». Бо останні трагікомічні рушаді в найближчій оточенні кремлівського шах-ін-шаха, чехарда Ягоди, Єжова, Єгорова, Ворошилова разуче пригадують подібну ж еволюцію наступників Цезаря з переходом влади від сенату до цісаря, від цісаря до преторіанців.

Отже, *частина перша*.

Хто є Сталін? Ви, може, думаєте, що він є: «батько народів», «геніяльний вождь світового пролетаріату», великий архістратиг, той, що створив рай на підвладній йому землі? Помиляєтеся! Він – просто марний плагіатор нескортої пам'яті цезаря Калігули.

Хочете переконатися? Розгорніть Светонія, якого беремо тут за нашого провідника. А Светоній у своїй історії 12-ти цісарів пише, що Калігула наказав себе називати «благочестивим», «батьком вояцтва», «великим добродійцем», «геніяльним», майже богом...

Я ніколи не був приятелем Росії, ні росіян, але мимоволі насувається запитання: чому плагіатором Калігули не став москаль Ленін, а якраз кавказець Сталін? Чому він наказав оточити себе такою пишною титулатурою, яка навіть Іванові Грозному й не снилася? Власне, тому, що він грузин, кавказець, народжений у країні, що була під сильним впливом Азії.

Ідею деїфікації цісарів, як пише Гібон, занесли до Риму азійські греки. Ампутована на Заході, підкопана на Україні, Московщина пересуває центр ваги в Азію. Ось яким шляхом скромний секретар ЦК Компартії обертається на «архістратига». Але все ж таки – се плагіят. Калігула його випередив!

А ставши архістратигом, він не потребував уже думати про решту. Бо решта пішла, як по маслі. І теж способом копіювання славного взірця.

Напівбоги не терплять конкуренції смертельних.

Калігула наказав привезти з Греції статуї найславніших мужів, постинати їм голови, а натомість настромити свою, Калігули. Отже, де був Демостен – його «возглавив» Калігула. Де був Платон – його «возглавив» Калігула... Точнісінько так, як Сталін. Хоч він не краде тулуби своїх конкурентів, але зате їхні діла. Хто створив Червону армію, Троцький? Ні, Сталін! Хто був славним вояком на західному фронті, Будьонний? Ні, Сталін! Хто розгромив Колчака і Денікіна? Совкомандири? Ні, Сталін! Хто навчив Леніна азбуки комунізму? Сталін! Хто спровадив Волгу до Каспія? Сталін! Хто по довгих розшуках відкрив зовсім незнамого російському народу геніяльного Пушкіна, Державін, Достоевський? Ні, Сталін, Йосиф Вісаріонович Калігула!

Приставати з людьми не личить напівбогові. Тому Калігула наказав спровадити до Риму статую самого Зевса Олімпійського і провадив із ним любі розмови. Шепотів йому щось до вуха, а часом удавав, що чув якісь відповіді громовержця і ділився ними з присутніми (коли був у добрім настрої). І навіть сю рису вдачі Калігули спла-

гіював Сталін. Чи він не провадить донині конверсації з духом Леніна? Чи не чує від нього того, чого від нього за життя ніхто не чув? Чи ж він не опублікував новознайдений «документ» самого большевицького Зевса – Ілліча, в якому останній виразно писав, що його наступником мав бути ніхто інший, як лише грузин? А коли грузин, то хто ж, як не Сталін? Бо таке сказав «батькові ССРСР» до вушка на таємній розмові з ним голова олімпійського совбожкому!

Коли ж Зевс відповідав цісареві щось не до речі, той лаяв його, мов останнього драбугу, і грозився, що відішле його назад, звідки спровадив, що zdeградує його. І Зевс не буде більше Зевсом. Чогось подібного з Леніним Сталін зробити не міг. Але з вдовою Леніна наважився... Се ж він, коли вона зачала робити опозицію, закликав її до порядку. Се ж він загрозив, що інакше «розжалує» її, відбере титул «вдовствующей імператриці» і призначить вдовою Леніна Луначарську.

Калігула носився з думкою знищити твори Гомера і викинути з усіх бібліотек писання Вергілія і Тита Лівія. І лише короткий вік сього многонадійного юнака (вмер, маючи 29 літ) не дав йому довершити задумане.

Але Сталінові, якому пощастило перетягнути за 50-ку, вдалося перепроводити формальне «ізбієння младенцев» і основно «очистити» російську літературу від усіх Лівіїв і Вергіліїв.

Калігула наказав спалити живцем одного поета з Ателі за один двозначний вірш, і в сім Сталін наслідував його. Навіть Радека викинули з раю не за ніякий «троцькізм» чи іншу зраду, лише за те саме, за що Калігула спалив поета з Ателі, а Каїн забив Авеля: за кепські дотепи, які він витрясав, мов з рукава, і яких не зносив вразливий на всякі натяки Йосиф Вісаріонович. А коли, наприклад, Мануїльський ще досі ходить по сталінській землі, то лише тому, що наклав на себе найстрашніший для нього примус: перестав оповідати дотепи. Тільки через те й не опинився серед «троцькістів». Бо заздрісний, як Отелло, Йосиф Калігула, образливий, як двадцять п'ять радників, а мстивий і злий, як з'їнське щеня.

Калігула кидав своїх противників на пожертя диким звірям або наказував розпилювати їх на дві частини, коли не визнавали його надлюдської геніяльності. Подібне робив і Сталін, і за ту саму провину. Хто ж, як Тичина, здіймаючи руки до неба, відміняв: Сталін, Сталіна, Сталінові, Сталіна, Сталіним, о Сталіну, тому дарували і життя, і рештки його спроституйованого таланту.

Іноді робив Калігула ще ліпші забави. Наприклад, змаги красномовства. До того ж переможені мусили квітчати вінцями своїх переможців і співати їм хвалу. Автори ж зовсім кепських творів мали язиком злизувати написане (так доносить Светон). А коли не хотіли, їх кидали в ріку.

І сю систему позичив собі геніяльний Сталін. Особливо язик пішов у роботу. Все ним мусили робити в ССРСР: молоти, запроваджувати соціалізм, відбріхувати набріхане і слушне, виголошувати славу диктаторові, приносити йому каяття, злизувати написане, а часом і бруд із диктаторських чобіт чи ніг або іншої частини диктаторського тіла.

Наслідував новочасний Калігула Кая Калігулу і в іншому. Калігула призначив свого коня Інцитата консулом. Сталін призначив своїми «сенаторами» – членами ЦК – цілу купу ослів.

Калігула хотів скасувати славу римську юриспруденцію, щоб ніхто, лише він, був арбітром і суддею. Сталін не тільки хотів, а «таки да», скасував всяку науку права в ССРСР, а на місці суддів поставив свого Інцитата Вишинського як головного суддю, прокуратора і верховного ката республіки.

Светон пише, що пристрастю Калігули було споруджувати велетенські, фараонські будови (в сім він мав спільне зі щедрінським Угрюм-Бурчєєвим); до того ж, «у сих своїх будівлях і імпрезах він шукав лише те, що виглядало б цілковито невикональне. Наприклад, він старався загатити глибоке й бурливе море греблею. Він наказував розлупати найтвердіші скелі, велів перекопувати і рівняти із землею підвищення, і все з неймовірною швидкістю, повільність праць була страшним злочином».

Чи не та сама манія охопила геніяльного вождя світового пролетаріату? Чи оті Турк-Сиби, які замість того, щоб по них потяги ходили, «их моют дожди, засыпаєт их пыль, и ветер колышет над ними ковыль», чи ті трактори, що розвалюються і нищаться без хісна, чи оті біломорські канали, з яких живуть тисячі каналій, але якими ніхто не їздить, чи інші піраміди Хеопса-Сталіна, чи се ж не є ті самі «царь-пушка», що не стріляє, і «царь-колокол», що не дзвонить? Чи не ті самі будівлі Калігули? Імпозантні, невикональні і непотрібні?

«Щоб сказати все в однім слові, – зауважує Светон, – Калігула розтратив протягом одного року весь скарб Тиберія, що становив два мільярди сімсот мільйонів сестерцій»... І чи не подібною методою російський Калігула розтратив збираний довгими роками скарб російського (і не лише російського) народу для своїх «угрюм-бурчєєвських» експериментів?

А тепер *частина друга*.

Бажаючи знищити особистого ворога, ворога своєї влади, якогось сенатора, Калігула посилав кількох своїх прислужників, які, як тільки ворог входив до сенату, здійснювали галас, називаючи його ворогом республіки. У той спосіб він повимордовував усіх своїх противників, у тім числі свого брата Тиберія, тестя Силана і навіть Макрона і Енію, які допомогли йому дістатися на трон. Точнісінько тою самою методою позбувався своїх ворогів і геніяльний вождь світового пролетаріату.

А особливо «сенаторів». Те, чим у Римі були сенатори, тим були в СРСР партійці-більшовики. Вони стояли за «партійну демократію», вони були проти цезарівських забаганок «вождя». Їх треба було знищити, їх, насамперед, отих «сенаторів» – старих більшовиків. Спочатку їхню пам'ять. Калігула поперевертав на Марсовім Полі всі статуї великих мужів і своїх попередників. Бо без його згоди ніхто нікому не смів ставити пам'ятників. Так само нищив і Сталін пам'ять більшовицьких «великих мужів» і своїх попередників, викреслюючи або обсмаровуючи їхні постаті по різних совітських енциклопедіях, історіях партії чи просто шкільних підручниках. Але мало було знищити пантеон, треба було фізично знищити ще живих конкурентів. І тут не обійшлося без марного наслідування.

Щоб знищити своїх сенаторів, оперся Калігула на преторіян, на армію. Тою самою підпорою послужився і Сталін, як се видно з останніх депеш із СРСР. Чекістів розкасовано, Ягду скинуто, на їхнє місце прийшли ставленики Червоної армії: Рапопорт, довірена людина Ворошилова, ну і сам маршал преторіянів... Що Рапопорт – се нічого. Комендантами римських преторіянів теж не раз були «иногородці»: галли або германи.

До сих преторіянів і звернувся тепер Сталін. А партія, а «сенатори», понижувані й опльовувані в пресі і на процесах, не були здатні на ніякий спротив. Коли по смерті Калігули «батьки Вітчизни» зворохобилися, зібралися на Капітолій й урочисто прокляли пам'ять всіх цезарів, щоб привернути втрачену свободу, бунт тих Інцитатів тривав лише 48 годин. Коли вони виговорилися, новий і навіть зовсім не мудрий цісар Клавдій просто розігнав їх на чотири вітри. А потім наказав покаятися.

Не грізнішу силу для Сталіна творить і «стара гвардія большевизму». Але тут настала найнебезпечніша стадія в кар'єрі московського Калігули. Він взяв собі за девіз заповіт другого тирана на троні цезарів, Севера, який повчав перед смертю своїх дітей: «Тримайтеся у згоді, платіть добре воякам, а на решту наплюйте!». «Згоду» Сталін установив на свій спосіб: воякам платить добре, а на решту плює. І ще як! В сім «плює» є, властиво, тепер альфа й омега його політики. Але в ній же і та страшна небезпека, про яку я натякав.

Бо повернути «згоду» і «плювати» – се були лише дві точки програми. Третьою було «платити воякам». Платити чим? Грішми? Чи впливами? Римська імперія пройшла три шаблі свого розвою (по царях): перший – сенат (*populus que Romanus*¹), другий – цезар *плюс* сенат (без «популюса»), третій – цезар *плюс* преторіяни... Ось на сей небезпечний шабель своєї кар'єри видряпується і московський Калігула. Він усунув народ, зігнув у баранячий ріг «сенат», партію. Вже нема ні диспутів, ні головувань, ні з'їздів, лише «ура!» «сенату» в бік диктатора і «плевки» диктатора в бік «сенату».

Але без «сенату» єдина підпора диктатора – преторіяни! Замість «старої большевицької гвардії» – нова преторіяньська гвардія. А хто ж не знає ролі преторіянів у житті послідовно отруюваних і вимордовуваних цезарів?

Історія свідчить, що Калігулі (як, зрештою, і Робесп'єрові) проходили безкарно всі його тиранства, аж поки вони не почали загрожувати його найближчому оточенню. Остаточно спіткнувся він об одного преторіяньського полковника. І в ССРСР може статися те саме. Замість Калігули (солдатського черевичка) може прийти просто Каліга (солдатський черевик). Таким Калігою був той вояк, що, коли вбивали Калігулу, витягнув із-за дверної завіси переляканого Клавдія і його, що навколішках благав пощади, проголосив цісарем.

Чи не таким «цісарем» став тепер Сталін або стане його наступник? А тоді й зачнеться преторіяньський період історії Російської імперії. А потім – прихід варварів, відпад Галлії, Еспанії, Британії та інших «окраїн».

Направду, історія зачинає веселіше всміхатися до нас!

¹ Люди Риму (лат.).

ДЕ ЛОГІКА?

Найстрашніша халепа для деякої нашої преси – се факт, що нема в суспільнім житті логіки. Ані на макове зерно.

Скрізь, поза тим, вона є: в математиці, логіці, науці загалом, навіть у природі, є в шахах. А в суспільності людській нема.

Є, наприклад, такий народ, що ще від архієпископа Луки Жидяти і Кирила, єпископа Туровського, пише кирилицею і з «Отче нашим» до свого Господа Бога звертається.

Логічно було б, коли б той народ і досі, скажімо, в церкві величав Бога своїм «Отче нашим». Логічно було б, коли б і писав тою самою кирилицею, що за Мономаха, чи там її відміною. А тим часом у житті часто сеї логіки нема. Тим часом такий, наприклад, «ІКС» чи якийсь інший видумує свою зовсім нелогічну логіку і доводить, що тільки він має рацію, а не якийсь там Лука Жидята чи Кирило Туровський; що тільки його логіка має формувати дійсність так, як уважає за доцільне і собі приємне.

І тоді наша преса зчиняє крик: «Де ж логіка?». Та ж кожна розсудлива людина має знати, що так не можна! Що се стримує поступ людськості! Що так люди дичавіють! Що через те гине культура загалом! А на культурі загалом залежить чей же кожній культурній людині, і мені, і тобі, і нам, і вам. Де ж логіка?

Або, наприклад, такий Маслосоюз. І кожний бачить: на самоході написано, що се Маслосоюз. А «ІКС» твердить, що се не масло, а стратегія, і що самоходи не цеголки з маслом розвозять, а чортзна-що. Досить тих «союзів»! І знову преса наша зчиняє крик: «Ви ж обнижуєте загальний економічний рівень країни!». Масло – се ж добробут, а добробут – се «досит», а досит – се ж спокій. Як же розумна, інтелігентна людина, хоч би й із «ІКС», може кричати проти кооперації? Де логіка?

Або ще одна рубрика – земля. «Вона – земля». На ній лиш працювати: «працювать, працювать, працювати, в праці сконать». Здавалося б, кожна логічно мисляча людина, що має всі клепки в голові, тільки радіти має, хай працюють! Хай купують, хай набувають! Якнайбільше. Але «Веки» і тут іншої думки. Досить, мовляв, і тої, що маєте! І знову наша преса в крик: «Де логіка?».

Або переходить, наприклад, філософ із «Діла» п. В. Кузьмович на загальні теми і доводить, що се ж суперечить підставовій логіці самого життя, коли не давати виходу природному ідеалізму людини, її гонові до руху, до праці, до забав; що зле, коли вона не знайде звичного русла для своєї нормальної конкретизації; що се не логічно, що се просто згубно, бо «інтелігентний молодик хапається тоді за Ніцше чи Донцова». А що з того може вийти, то п. д-р О. Назарук кількасот сторінок «Нової Зорі» записали на сю тему, на тему *saveant consules!*¹ *Cave canem!*² Але і се не помагає: «Кур'єри» обстають на своєму і не хочуть знати нічиєї логіки.

Або, наприклад, та ендеція. Хто її не скубав? Хто на неї не нападав? Скільки разів довела наша преса невиправданість її стремлінь. Коли Гломбінські і Гертихи, наприклад, не люблять Маслосоюзу, ні кирилиці, ні Луки Жидяти, ні його культури,

¹ Консули, будьте пильні (*лат.*).

² Бережіться собаки! (*лат.*).

ні мови, ані їх не зворушує «Вона – земля» Стефаніка, ні слов'янський «Отче наш», то було б, здається, логічно, щоб бодай їхні противники були за всім тим, проти чого є ендеки? Та ось на недавній судовій розправі між ендецією та її противниками встає ціла низка адвокатів із Сухажевським на чолі і доводить, що справа зовсім стоїть інакше, що противники Гломбінських, хоч їх не люблять, але щоб їхню програму прийняти за свою, нічого проти того не мають і навіть із цифрами в руках можуть довести, що її ще краще потрафлять здійснити.

«Де ж логіка?» – заламує руки наша преса, є вона в логіці, є в науці, є в шахах, є в природі, чому ж її нема в суспільнім житті? Та ж повинна вона й там бути!

Чи повинна? А коли повинна, то чи її, на правду, там нема? Чи, може, є, тільки що інакша? Не та, над браком якої лементують? Я думаю, що такі є в суспільнім житті логіка, лише своя, нелогічна логіка життя...

Сю думку, між иншим, підтвердив ще раз п. Франц Пішковський, не сьогоднішньої дати публіцист, який багато пам'ятає і багато знає. І він пише, що та логіка є. А полягає вона у тім, що, хто раз увійшов у якусь гру, скажімо, в рулетку чи в банк, і виграв, тому вже важко відійти від столу, той не відступає, той «мусить йти наперед» (фортуна ж йому сприяє!), той стає «невільником власної активності».

Ніби і де тут логіка? Та ж шансів виграти є, може, один на сто. Та ж грач ставить не раз десять франків, а хоче виграти мільйон. Та ж, вигравши, може, менш щасливих із торбами пускає. Се його нічого не обходить, бо грач має свою логіку.

Або, наприклад, такий «Vir Catholicus» («Чоловік католик»), що його статтю «Хрест і меч» приносить «Myśl Narodowa» (6.VI). Він, правда, займається боротьбою з комунізмом, але то байка, бо якийсь «Кур'єр» недавно довів, що і Маслосоюз – се властиво комуністична або масонська організація. Отже, «Vir Католикус» пише, що «коли маємо нове Середньовіччя, то треба діяти одверто і безкомпромисно. Нехай Дух Святий освітить нас, щоб не брали ми боягузтво й опортунізм за відвічну мудру тактику обережності». «Vir Католикус» пише, що добрий католик мусить змагатися з дияволом, бо «тактика неспротиву злу утримує в пасивності і безладі здорові морально верстви і суспільні групи, годує опортуністів і сибаритів, типи такі суперечні з католицькою етикою»; пише, що католики мають «жадати від нормальних людей ясної заяви: за або проти?» – і громить всіх «літеплих і безбарвних».

Коли б таку тираду написав «Вістник» (а в нього подостатком можна знайти таких наук), то «Нова зоря» і «Діло» гостро нап'ятували б се як анархізм, як нерозум, як маячіння стятої голови, що нічого спільного не мають із логікою суспільного життя. Але ось перед нами орган ендеції і стаття, підписана «католицьким мужем», яка перекреслює логіку наших зірок і викладає свою логіку, логіку «невільників власної активності». А наші католики – нічирк. Виходить, отже, є логіка в житті, ще й яка, лише треба її вміти підглядіти і зрозуміти, а головне – вичути.

Або підімо далі. Тепер уже не ендецький тижневик, а инший, що називається «Zaczyn» (ч. 17): маємо тут цілу серію дуже змістовних і цікавих статей під спільним заголовком «Хто і як володіє думками мільйонів». Стаття доводить, що в житті нашім, хоч і діє логіка, але зовсім инша, так сказати, нелогічна логіка. «Досягнути до людини (з проповіддю якоїсь ідеї. – D.) можна двома шляхами: через розум і через почуття». Нікого не скаптує самий зміст якоїсь декларації, лише її «емоційне забарвлення» (на правду, мені здається, що про сі речі говорив «Вістник» чи «ЛНВ» дуже давно в точнісінько тих самих виразах!). Оце «емоційне забарвлення» є джерелом суб'єктивних оцінок, воно надає вартість одним речам, відбирає її в інших. А з логічною логікою мало спільного має. Часопис покликається навіть на Леніна,

який казав, що в суспільнім житті рішає «не програма, а фанатизм» і віра. Часопис твердить, що найбільшу роль відіграє «чинник ірраціональний», себто алогічний; що «понад інтелектуальною свідомістю є свідомо або несвідомо воля, життєва сила, спонтанна активна воля безоглядних пожадань». Вона диктує закони життю, вона є мотивом людських вчинків, а не логіка. Вона – отой кінь, що, як хто на нього всяде, то, мов від стіни горох, відскакують від нього всякі логічні докази.

«А все ж таки, де логіка?» – питають наші логомахи. Чи є вона, чи її нема? Та ж тут вона і є – в тих «ірраціоналізмах» і «пожаданнях». Ви ж сперечаетесь за слова³, а ваша логіка – се фікція, маска. «Zaczyn» пояснює се цитатою з (часто згадуваного і нами) Парето: «Наші діяння є часто інстинктивними, але людина, що їх виконує, дізнає приємність вишукувати для них у довільний спосіб логічних причин». Отже, не оті ірраціональні «інстинкти» достроює вона до своїх логічних розумувань (як вимагала б ваша «логіка»), а навпаки – свої логічні розумування і гасла достроює до тих «інстинктів», якими і керується в житті. Коли вам того мало, читайте «Pion» (ч. 97), який пише про «банкрутство людей тверезих» і розумних та про те, що логіку взагалі чорти взяли!

І навіть Стенлі Болдвін у промові до англійської молоді (Daily Telegraph. – 25.V) дав вираз задоволенню, що Англія зробилася квітучою і великою лише тому, що «хоч би що ми робили, нас ніколи не вела логіка», що англійці робили все «без допомоги логіки, але з допомогою здорового розмислу» (without the aid of logic, but with the aid of common sense).

Прем'єр Англії, що протиставляв дурній логіці здоровий розум! І молодечі анархісти, що били йому «браво»! Ось до чого дійшло божевілля сього світу... Хоч сядь та й плач!

Чи нам над тим плакати, чи з того радіти? Плакати нема чого, бо, як казав Шевченко, «так було і в Трої, так і буде», отже, хоч трісь, а пнись. Радіти ж теж нема причин, коли ще ходять по землі наші рідні логомахи, які не розуміють нічого з його глибокого і відважного речення-програми.

Бо хто не хоче дивитися на життя, мов теля на нові ворота або як незабутній автор «гімну до братів слов'ян», той мусить його так розуміти, як Шевченко – отой зневажуваний драгоманівцями і новозорянцями «фанатик», який наказав оман та «ідилії не творити», лише «в дулевину себе закути», який ніколи не благав загальнолюдської логіки, а мав свою. Ту, якої так бракує нашим збитим із пантелику логомахам.

³ Логомахія – від грецького «logos» – слово, мова і «mache» – бій, суперечка за слова.

НОВА КНИЖКА АНДРЕ ЖИДА ПРО СССР

По Істраті, по Сміті, по Селіні – ось новий акт обжалування проти сталінської диктатури. Тим цікавіший, що вийшов із-під пера вчорашнього беззастережного прихильника большевицької Росії. Маю на увазі свіжу книжку Андре Жида «Retouches à mon retour de l'URSS»¹.

Ясно, що всі советофіли у Франції, советофіли з наказу чи з глупоти, окричали Жида зрадником, наймитом фашизму та под. Без обурення, але дотепно, відповідає їм автор «Поправок»: «Хробак ховається в глибині овочу. Але коли я вам сказав: се яблуко хробачливе, ви закинули мені, що я зле бачу, або що я не люблю яблук». Закинули авторові і брак компетенції, але щойно тоді, коли він посмів критикувати СССР. Перед тим ніхто з советофілів браку компетенції йому не закидав.

Перша частина книжки назверх, може, найменш цікава, є страшним ударом для совітської господарки. Зложена вона, як і деякі частини книжок П.Істраті, з витягів із самої ж російської большевицької преси. Сі витяги і сі навіть ін плюс спрепаровані цифри свідчать про катастрофічний занепад комуністичної економіки. Сторінка за сторінкою автор безжалісно здирає маску з усіх совітських «досягнень», відслоняє колосальну брехню совітської реклами: про «зріст совітської продукції», про «гігієнічні» умови життя совітського робітника, про «знищення проституції», про «відсутність безробіття», про «пошанування людської гідности» в СССР, про «ліквідацію неписьменности» та ин. Спеціально брехливо представляють совітські рекламисти становище робітника в СССР. У дійсності той робітник не має права страйку, ані права вільного переселення, ні права кинути одну працю, щоб піднятися до другої, натомість він безоглядно зобов'язаний працювати в такому місці, в таких обставинах і за такої винагороди, які йому визначила диктаторська влада партійної бюрократії.

Хоч, між нами кажучи, і сноба, але все ж європейця Жида найбільше обурює нечувана *наруга над особистістю*, яка стала фактом щоденного життя в імперії Сталіна. «Коли, – пише автор книги, – у Франції задля якоїсь політичної причини партійний часопис мав намір здекваліфікувати когось, то для сеї паскудної справи цей часопис звертається до ворога сього когось. У СССР у таких випадках звертаються до *його найліпшого приятеля*. До того ж навіть не просять того приятеля, а просто жадають від нього сеї послуги. Жадається, щоб приятель здесолідаризувався з тим, кого партія хоче згубити, і щоби сей приятель призбирав докази проти нього. Проти Зінов'єва, Каменєва і Смірнова пущено їхніх вчорашніх товаришів – П'ятакова і Радека; сих останніх теж бажають, заки підуть на розстріл, збезчестити. Відмовитися від сього зрадництва і від сеї нікчемности – значить згубити себе разом із приятелем, якого бажаєте врятувати».

Внаслідок того, ніхто нікому не вірить і кожний боїться сусіда. «Люди ледве важаються розмовляти між собою. Невинне слово дитини може згубити вас. Кожний підглядає другого, і кожного підглядають інші, кожний безнастанно вважає на себе. Донощицтво належить до громадянських чеснот. У ній вправляються з наймолодшого віку, і дитина, що доносить, дістає похвали». Не дивно, що в таких обставинах витворюється ситуація, коли «від горішнього до долішнього щабля суспільної дра-

¹ «Поправки мого повернення з СРСР» (фр.).

бини найбільш рабськи успосіблені, найпідліші, найнікчемніші, з найбільш зігнутим хребтом є найліпше записані в СССР. Усіх же тих, що тримають голову догори, тих скошує совітська коса або засилає одного по одному». Жид виражає побоювання, що коли так піде далі, то серед цілого російського народу (до якого він досі має велику симпатію) «лишаться лише кати, визискувачі і жертви».

«У СССР знищено капіталізм», – пригадують Жидові. Він відповідає, що «усунення капіталізму не конче приносить працівникові свободу». Совітський робітник уже втратив оману, що працює для себе самого. Він навіть ще більше визискуваний у СССР, як за капіталізму. Визискуваний «таким крутійським, таким вирафінованим, таким заплутаним способом, що не знає, кого за се звинувачувати».

Правда, «надвартість» його праці не йде в кишеню капіталіста, але вона йде, поперше, в кишеню всесильної держави, проти якої нема ні свободи критики, ні свободи страйків, ні самоорганізації; по-друге – в кишеню нової упривілейованої верстви – совітської буржуазії, «совбурів». Жид цитує книжку М. Івона «Ce qu'est devenue la Révolution Russe»² і вказує, що коли пересічний *робітник* у СССР місячно заробляє від 125 до 200 руб., середні *техніки* й *урядовці* – від 80 до 250, то деякі *професори*, високопоставлені *специ* й *урядовці*, *письменники* й *артисти* – від 1500 до 10000 руб. До того ж оті 100 чи 200 рублів варті менше, ніж **100 чи 200** французьких франків. У 1936 р. купівельна сила місячної робітничої платні в СССР рівнялася 225 кг житнього хліба. У 1914 р. пересічний робітник міг за свою місячну платню (30 руб.) купити 600 кг того хліба. Ті марні 5 рублів денної платні засуджують на нужду мільйонні маси пролетаріату в «пролетарській республіці», дозволяючи кліці пануючих їхнім коштом жити на, порівнюючи, високім щаблі життя. Величезний відсоток своєї праці, велетенську частину «надвартости» совітський робітник жертвує, щоб могла жити і веселитися нова упривілейована совітська «аристократія», новий клас визискувачів.

На Заході робітник має право, коли його визискують, приписувати свою недолу «буржуазним п'явкам», бунтувати проти тих «п'явок», бурчати на них. У СССР се виключено. А тих п'явок є досить у СССР. Сама совітська преса налічує велетенське число *непотрібних бюрократів*. «Правда» (16.IX м. р.) нарахувала в МТС – машино-тракторних стаціях – 14% цілком безпотрібних урядовців. Таких, напевно, є більше по інших відділах совітської економіки. І всі ці галапаси-дармоїди з ласки «батька народів» утримуються коштом працюючого люду і його працею.

І в сей час, у час крайньої нужди і визиску народу, Совіти заходжуються коло будови всіляких «пірамід», наприклад, «Палати Совітів», яка має бути 415 метрів заввишки зі статуєю Леніна нагорі. Знаний совітофіл Жан Понс завважає, що статуя Леніна матиме від 70 до 80 метрів заввишки, а один лише палець його – 10 метрів. Що статуя, яка має 80 метрів височини, може мати палець довжиною 10 метрів, сей «віц» нагадує трохи «вірменський анекдот» про велетенські бджоли і вулики на Кавказі, а пояснити його треба або геніяльністю совітських плановців, або ентузіастичним божевільям чужоземних адораторів совітського «будівництва».

Цікаво, що найбільше настроїло Жида проти Совітів якраз те, чим вони гадали навіки з'єднати його вдячність і признання, а саме отой «обильний» харч, який колись на довший час полонив душу і серце (і шлунок) одного з галицьких учених. Урочисті бенкети на честь закордонних прихильників СССР, які коштували більше ніж 300 рублів на особу, наравду, нагадували Жидові пир під час чуми. Сі бенкети, меню яких наводить Жид, видалися йому «не лише абсурдними, але неморальними,

² «Що сталося з російською революцією» (фр.).

антисоціяльними». «Я приїхав, – пише Жид, – як переконаний ентузіяст, щоб дивуватися новим світом, а мене обдарували, **щоб звести мене** всіма привілеями, якими я брився в старім».

Нова совітська буржуазія, що виростає під опікунськими крилами ГПУ і «батька народів», має, завважає Жид, всі вади європейської, але **ні однієї з чеснот останньої**. Нова семітська буржуазія «погорджує нуждарями». Опозиція проти такого стану речей існує, але Сталін її витереблює. Бо всі оті «контрреволюціонери», «фашисти», «саботажники» та ин. – се просто люди, які дозволяють собі на слово критики. Режим любить оточувати себе лише лакеями і підхлібцями.

Один із знайомих Жида, прихильник Совітів, запитав його по його поверненні до Франції:

– Де ви, до чорта, бачили, що оті головні керівники совітського життя аж до такої міри є упривілейованою верствою? Я часто бував у К., він такий милий і такий безпосередній. Він показував мені своє мешкання, і я не знайшов у нім ні надзвичайних вигід, ні виставности. Його жінка – чарівна і така сама мила, як він...

– Яка? – запитав Жид.

– Як це яка? Його жінка, ну...

– А, так, законна... Ви не знаєте, що він має три. І два другі мешкання, не рахуючи вигідних літніх відпочинкових садиб на селі. І три самоходи, з яких ви бачили найскромніший...

– Чи се можливо?

– Не лише можливо, а так воно і є.

– Але як же партія годиться з сим? Як Сталін...

– Не будьте ж таким наївним. Сталін боїться не сих, він боїться чистих, шуплих...

Все, що ми картаємо у себе, як пише Жид, у капіталістичнім режимі: різниці платень, поділ на класи, бюрократизм, – все се у ще гіршому ступені відбудовано в ССРСР, у «країні соціалізму». Людська думка понижена й уярмлена, але навзамін не привернено навіть добробуту. Навпаки, на Заході й умови праці робітника кращі, і платня вища, і безпека життя більша, більша й свобода... Се стверджує і сам Жид, цитований ним, Легей Клебер, що працював техніком у ССРСР, секретар Національної федерації французьких гірників. «Щодо тої свободи, у кожного росіянина внаслідок сього проклятого режиму витворилися дві особистости. Одна, зовнішня, яку ви бачите, яка говорить, яка виявляється назовні, і друга, яку ховає найглибше і яку можна пізнати хіба по довším і близькім знайомстві».

Висновок Жида: «Росія, ССРСР, не є така, якою ми (її сліпі одоратори – Р. О.) сподівалися її бачити. Не та, якою вона нам здавалася і якою хоче виглядати в очах чужинців. Вона завела всі наші сподіванки»...

Сподіванки наївних, знуджених снобів, які так мало знають, що то є «вічна», незмінна Росія, однакова в усіх своїх переісточуваннях – у руках татарської, гольштайнської чи жидівсько-кавказької «еліти».

«ЛЮБИМИЙ» СТАЛІН

У «Перських листах» оповідає Монтеск'є про одного могутнього монарха в Європі. Був сей монарх великий магік: «Мав владу навіть над думками своїх підданих. Він робив, що вони думали так, як хотів він. Коли мав лише один мільйон екю в своїй скарбниці, а потребував двох, йому треба було лиш їх переконати, що одне екю варте стільки, що й два, і піддані вірили... Він досягнув навіть того, що змусив їх вірити, що його дотик вигоює всякі нещастя, – така велика була його сила, що мав на людські душі!».

Сього могутнього монарха давно перевищив Йосип Сталін. Він переконав своїх підданих, що один рубль є більше за долар, що оселедцем можна краще наїстися, ніж курчатком, що п'ятком в одній кімнаті просторіше, ніж одному в п'ятьох. Він же переконав, що, як за царату найгеніяльнішою людиною в Росії був темний сибірський мужик Распутін, так у большевицькій Росії найгеніяльнішою людиною є закавказький мужик Джугашвілі.

За його наказом мільйони «іменують» його «батьком народу», своїм паном і володарем із успіхом, від якого луснули б із заздрости всі плебісцитарні монархи чи фюрери. За його наказом щасливе населення «вибирає» тепер у «Верховний Совет» СССР, у сталінський диван¹, большевицьких губернаторів і шефів жандармів, як «народних представників». По всіх большевицьких капищах СССР відбуваються урочисті комуністичні ектенії на честь нового кагана. А коли уста жерця вимовлять його «священне ім'я», всі встають і кричать «ура!».

Коли в Нотр-Дамі коронувався Наполеон, одного маршала спитали, як подобається йому церемонія?

– Нічого, – відповів той, – бракує лише кількох десятків тисяч тих, які вмерли за те, щоб чогось подібного ніколи більше не було...

На сталінських ектеніях теж бракує сотень тисяч, які вмерли, щоб ніколи не було ні того ідолослужіння, ні того плазунства, ні тої духової проституції...

Чи се вершок слави і досягнень диктатора?

Певно. Урочиста процесія на честь «богині розуму», на чолі якої ступав Максиміліян Робесп'єр, теж була вершком його слави. Се було коротко перед 9-м термідора.

Максиміліян теж практикував терор спокійно, методично, без душевного піднесення. Відколи Конвент декретував (10.X.1793), що він є єдиним осередком цілої влади, він осягнув усього, чого хотів. Він здесяткував Конвент, послав на ешафот нерішучих жирондистів і монтаньярів за брак «громадянських чеснот». Він опанував Комітет громадянського порятунку, маючи там свої креатури – Сен-Жюста і Кутона, опанував революційний трибунал, маючи там свою креатуру – Дюма, опанував поліцію, посадивши там свою креатуру – Германа, опанував магістрат, посадивши в нім свою креатуру – Паяна, нарешті – національну гвардію зі своєю креатурою – Анрію. Подібно, як Сталін. І подібно, як Сталін, «геніяльним», був він incorruptible², лицар без плями...

Аж поки се не набридло всім заплямленим, отим Барасам, Тальянам і Фуше, які одного літнього дня і скинули його з височини диктаторства просто під катівський ніж.

¹ Диваном називалася в старі часи султанська прибічна рада.

² Непідкупний (*фр.*).

Нещастя всякого «геніяльного» диктатора в тім, що коли від нього все залежить, то він же і відповідає за все. Він повинен бути, на правду, геніяльний! Російський Микола I, який не був такий дурний, казав: «Не було прикладу в історії, щоб у важкій хвилині республіка обійшлася без самодержавства одного або щоб уникнула розгрому і загибелі, коли їй бракло здібного керманича».

Чи Сталін – здібний керманич? Чи Сталін – геніяльний?

Коли геніяльність полягає у тім, щоб кермувати державний човен на скелю або на мілину, а тоді завертати назад, то Сталін – перший геній усіх країн і народів. Метою його закордонної політики було погодити з ССРСР Європу, довести, що ССРСР став «салонфегі», рівновартним членом Союзу народів (не те, що людоїди-гітлерівці!) і лояльним союзником... І нагло прийшли масові розстріли совітських міністрів і генералів, що одним махом перекреслили всі дипломатичні «досягнення» закавказького хитруна. Чи се була геніяльність?

Україну хотілося взяти на гачок «українізації»: через «українізацію» до русифікації... І нагло прийшло десяткування найвірніших із вірних, прийшов поворот до політики, яка була найгіршою імітацією чорної сотні. Чи се була геніяльність? Плановість?

За прикладом міністра Олександра I, генерала Аракчеєва, вирішено було одним махом сколхозити цілу імперію. Завдання видавалося легким і простим закавказькій голові... І нагло треба було трубити на відворот, дозволяти селянські артілі, дивитися кризь пальці на ліквідацію колективів. Чи се була геніяльність, плановість?

Поставлено ставку на патріотизм – «саветская родіна» і т. п. Як на нову підпору трону нового кагана... І нагло завернули знову назад! Патріотів-генералів розстріляно, а спеціальний декрет до війська роз'ясняв, що Червона армія була і залишається «знаряддям революції», про що ніхто не сміє забувати... Чи се була теж геніяльність? Чи шамотання зацькованого?

Чи була геніяльною еспанська авантюра, від якої сподівалися «світового пожару» і рятунку режиму, щоб потім, підібгавши, мов битий пес, хвоста, «відступати в порядку»?

Чи є геніяльністю цькувати чужі імперіялізми – особливо японський, щоб потім, стоїчно приймаючи облизні від чужинця, безвладно дивитися на занепад престижу режиму в очах власних підданих?

Чи се геніяльність оповіщати світові про «нову конституцію» і всякі свободи, щоб в останній момент в нападі переляку знову вхопитися за гальмо і за кнут? Чи в тім всім слідно якусь геніяльну думку, плановість чи просто борсання людини, заляканої на смерть?

Чи тішитися з «факту», що за «вождя» голосували **понад** 100% виборців (бо голосували, мовляв, і ентузіясти з інших виборчих округ) або що (як слушно згадала «Republique») самоїди і буряти стали стовідсотковими марксистами, – значить скріпляти престиж диктатора чи його осмішувати?

Чи наказати вибрати до свого дивану 467 чиновників, 111 генералів і полковників та 60 червоних поліцаїв як «представників пролетаріяту» не значить осмішити себе вкрай?

«Сонячний» Сталін колись збуджував захоплення, жах, обурення. Тепер він стає предметом обридження і глуму. Люди перестають вірити в магіка, і в його фокуси, і в цілющу силу його «генія», і в те, що під ним живе «щіслівай нарот», і в те, що два рази по два буде не чотири, а Сталін.

Але коли так, чому ж той ентузіязм по «виборах»? Чому невгаваюче «ура»?

Власне, тому, що корабель тоне. Що «патріотичним» криком треба заглушити рев жаху і розпачу.

Треба знати московську психіку. Її знав гр[аф] А. Толстой. У його трилогії читаємо:
«Коли Іванові Грозному донесли про розгром його армій, коли Годунов підтвердив, що
Сейчас ганци ат войска пріскакалі.
Я відел їх – Нарову взяли шведи.
Палкі разбіти наши! –

цар скрикує:

Лгут ганци!
Павесіть їх! Смерть всякому, хто скажет,
Что я разбіт! Не могут бить разбіти
Маї палкі! Весть а маєй пабеде
Далжна прітті! І нинє же малєбни
Пабєдния служить па фсєм церквам!

(Падає знеможений у престольне крісло)

Так є і тепер. Чим більше поразок і облизнів дістає червоний Іван, тим більше вішає своїх підданих, тим більше присудів смерти «всякому, хто скаже, що я розбитий», на всіх фронтах совбудівництва. І тим більше замовлених «звісток про перемоги» і «молебнів». А сам-на-сам диктатор «падає знеможений у престольне крісло».

В Англії за невдачі можна винуватити уряд, парламент, систему виборів, Палату лордів. У Німеччині – режим, у Франції – народний фронт чи «інтриги правих». Але кого і що можна зробити відповідальним за невдачі зовнішньої і внутрішньої політики в ССРСР? «Верховний Совет»? Так се ж диван, се ж старий царський «гасударственный совет», се ж креація «геніяльного» диктатора. Бюрократію? Бюрократи призначаються «геніяльним» диктатором. Партію? Партії нема, вона давно витереблена «геніяльним» диктатором. Винних нема: винен за все, відповідальний за все «геніяльний» Сталін.

Коли, як співається на совітських єктеніях, Сталін каже траві рости, збіжжю кільчатися, тракторам туркотіти, родитися совітським дітям, матері яких зобов'язані більше за своїх чоловіків любити Сталіна, сонцю гріти, дощеві мочити землю, то Сталін відповідальний за все. І коли трава зачинає сохнути, колосся обсипатися, сонце заходити за хмару, коли діти не родяться в передбаченій п'ятиліткою кількості; коли не діє каналізація, настає посуха чи голод, то винні тут уже не інженери, не матері, ні Господь Бог, ні сонце, ні політруки, а винен всевладний, всесильний і вездесущий Сталін.

Давні народи, коли їм щось долягало, приносили гекатомби своїм верхотворцям, щоб переблагати їх. Навіть як гнівалися на них. Гекатомби з «вредітелів» приносять і Сталінові. Але сей «верхотворець» все ж таки не літає в хмарах. І, за бажання, його можна стягнути на землю...

Коли се станеться, тоді настане момент, подібний до того, який пережив у термідорі «непідкупний» Максиміліян: «любимий» стане тираном і народ домагатиметься його ганебної смерти.

Чи сей момент близький? Психологічно так. Йде ще єктенія, молебні, гримить ви-муштруваний хор, бас гуде, музика грає. Стукатиме незабаром лобами об землю сталінський диван. Але серед тих самих хористів, червоних понтифексів чи навіть членів дивану причаїлися Бараси і Тальяни – і ждуть...

Встане легенького кроку, й «улюблений вождь» так же хутко щезне з поверхні, як щез Распутін чи Микола II.

Бо диктатор вже не імпонує. Він став смішний зі своїми «пабедами», молебнями і диванами.

НАШЕ МОРЕ (Під новий рік)

Гамалію, вітер віє...
Ось-ось наше море.
Т. Шевченко

М-me¹ де Теб умерла. Тяжко, отже, ворожити щось певне на 1938 рік і пророкувати, куди повіє вітер. Але «благорастворение воздухов», без сумніву, минуло. Над нашим морем знову віють вітри, заповідаючи бурю. Багато вогнищ неспокою є в Європі: в Адрії, на Північному морі, в Тиролі, на Балканах, у Бельгії. Але всі вони наспіх гасяться. Протерті діри в чудовім версальським кафтані сяк-так латаються, бо дві грізніші пожежі нагло зайнялися на двох кінцях Європи і Евразії – на Середземнім морі і на Пацифіку. На першій назриває конфлікт, не виданий від часів Наполеона і Нельсона. На другій – без порівняння страшніший, увертюрою якого були лише еспансько-американська війна 1898 р. і російсько-японська 1904-1905 рр.

У тих двох конфліктах йдеться і про нас, *nostra res agitur*². Перший стрясає Російською імперією на цілім її просторі, не тільки над Амуром, але й над Дніпром. Другий, конфлікт на Середземнім морі, автоматично втягає у свій круг і країну Чорного моря – Наддніпрянщину.

По князівських часах, коли Отоманська Порта твердим чопом заткала один кінець великого путі з варяг у греки, Україна стала ареною, на якій із перемінним успіхом точився «старий спір слов'ян межі собою», як писав Пушкін, – поляків із москалями. Даремно Петро Дорошенко, а перед ним Хмельницький, даремно Мазепа і Сірко намагалися навести до північно-південного напрямку нашої експансії. Віхами нашої історії на довгі часи стали не Стокгольм – Крим – Стамбул, а Переяслав – Гадяч. По ослабленні Туреччини як імперії береги Середземного моря стали доступні Росії, а береги Чорного – Англії та Італії. ***Ся обставина змінила цілковито вигляд українського питання.***

Рейди адмірала Орлова, що завдяки англійському капітанові Елфінстонові розбив турецький флот під Чесмою (1770), і адмірала Гейдена, що при допомозі англійської і французької ескадр розбив турків під Наварином (1828), були останніми виправами російської флоти на Середземнім морі. Тепер по більш як ста літах вона знову там з'являється і не в архіпелазі, а під Валенсією і Барселоною.

Особливо по конференції в Монтре (липень 1936 р.), яка знесла демілітаризацію Дарданелл і контроль над ними міжнародної комісії, повернувши Туреччині, союзниці Росії, нову суверенність над протоками, здобуває СРСР свободу рухів на Середземнім морі. Україна стає ключовою позицією Росії в її ескападах на Середземне море. Вона ж стає тим болючим пунктом, який відповідно натиснений може спаралізувати всякі чесменські і барселонські виправи Москви. Як для Росії, так і для її противників у зв'язку з активізацією середземноморської політики Росії значення української проблеми надзвичайно зростає.

¹ М-me (скорочення від *фр.* *madame*) – пані, мадам; господиня.

² Йдеться про нас; справа стосується нас (*лат.*).

Те значення збільшується фактом, що на Середземнім морі *зарисовується великий конфлікт двох держав*. Еспанська авантюра Совітів показала, яку роль могла б відіграти Росія в момент, коли дозріє англо-італійський конфлікт. Ся ж сама авантюра, напевно, пригадала й Італії, і Англії часи, коли великі держави могли укласти собі разом із Туреччиною в Лозані, який хотіли, статут Чорного моря, незважаючи на Москву, яка виляса в смертельнім змагу зі збунтованою Україною.

А конфлікт той, мабуть, таки не нині, то завтра вибухне. Англія не може виректиса свого найкоротшого шляху до Індії, Австралії, Бірми, Цейлону і Танганайки. Англія не може погодитися з італійською Цеутою чи Майоркою. Три чверті того, що споживає Англія, приходить із-за моря, в тім числі нафта з Месопотамії, без якої *grand fleet*³ не пануватиме над Середземним морем, над яким панує 230 літ без перерви.

Італія, майже ціла торгівля якої (чотири п'ятих) відбувається морським шляхом, не хоче погодитися з фактом, що обидві брами Середземного моря – західна (Гібралтар) і східна (Порт-Саїд і Суец) є в чужих руках, що цілий північно-африканський берег того моря від Танжеру до Александрії, за виїмком Лівії, є під контролем інших націй, що від Еспанії аж до Малої Азії розсіпані могутні морські і летунські бази чужих націй, які могли б завжди спромогтиса на блокаду Апенінського півострова. У сім ціла драматичність англо-італійського спору, який не скінчився, але щойно почався із взяттям Адис-Абеби. Надії, що Англія уникатиме конфлікту, ледве чи виправдаються. За сім літ Англія буде так до зубів озброєна, як на се їй дозволяють її велетенські матеріальні ресурси і моральне завзяття її синів. Ані не залишиться вона самотньою на Середземнім морі, в разі чого, мабуть, забезпечить собі Тулон, Бізерту і Корсику як випадові брами свого флоту. Ані не «загрузне» вона на Далекім Сході. Уже тепер нав'язується тісна кооперація її флоту з флотом Північної Америки. Уже та остання буде два великі «мости через Пацифік» із морських і летунських баз проти Японії: один через Іналяску-Алеути, другий – Гаваї-Філіпіни. Альбїон хутчій зречеться Китаю, а не скапітулює на Середземнім морі. Не відступить і воскреслий в Італії імперіялізм Цезаря і Наполеона...

Так, Наполеона. Бо ще під час мирних переговорів у Кампо-Форміо (1797) Бонапарт, пан і володар тодішньої Італії, перший сформулював її імперіялістичні цілі. Тоді вже випрацював він докладний план кампанії проти Англії, що так разуче пригадує план Мусоліні: підбити Середземне море, завоювати Гібралтар і Мальту, Єгипет і Йонійські острови. Амбіції, які виростали з геополітичного розташування Італії щоразу, коли якась могутня індивідуальність брала в свої руки стерно сеї країни: Сципіон, Цезар, Наполеон, Мусоліні.

Перший тур італійсько-англійського змагу відбувся під час абесинського походу. Тоді Литвинов організував у Женеві економічну блокаду Італії, а таємно пропонував «фашистським бандитам» достачати їм нафту і збіжжя з України і Кавказу. Мабуть, тоді Іден усвідомив собі, як би то було добре, коли б Туреччина засунула дарданельський засув, або коли б Україна знову спалахнула тим вогнем, яким вона горіла в 1918-1921 роках.

Другий тур італійсько-англійського змагу відбувся в Еспанії, коли до портів Каталонії спішили московські кораблі зі зброєю та з українським збіжжям. Мабуть, тоді Мусоліні усвідомив собі, як би то було добре, коли б Стамбул замкнув свої чорноморські ворота або коли б ще трималися у Києві, Вінниці чи в Одесі українські Альказари. Можна сказати більше, що коли б ті українські Альказари і досі ще трималися, не так байдуже поставилася б до них Італія чи Англія. Хто знає, щоб рятувати

³ Великий флот (англ.).

свої позиції на Середземнім морі, чи не йшов би італійський чи англійський флот до українських портів? Чи не билися б у лавах української армії міланські летуни, як вони билися в Іспанії? Або чи англійська ескадра не прийшла б знову під Севастополь, як у 1854 році?

Зміна політичної констеляції у світі вирвала Україну з осамітнення, зі сліпої вулиці, в якій вона перебувала, втягнула її у вир проблем середземноморської, а значить світової політики. Для неї перестала існувати дилема Переяслав-Гадяч. Англія, Італія, Франція стали її сусідами. І в тім величезне значення для нас назріваючого на європейсько-африканським пограниччі конфлікту, не виданого від часів Наполеона і Нельсона.

В Італії, молодій державі, щойно зріє зрозуміння цілого значення України для її світової політики. Англія завше розуміла небезпеку російського напорю на південь. У своїй промові в Палаті лордів 27 листопада 1879 р. по російсько-турецькій війні Гладстон говорив: «Коли де-небудь Росія є агресивна, то, власне, своїм напором на південь, своїми планами запанувати над протоками або над Константинополем», щоб вийти зі своїми торговельними і воєнними кораблями на «велику ідею», і рівночасно про «колонізаційні терени, які треба здобути коштом Росії». «Myśl Polska» (ч. 18 м. р.) у статті про закордонну політику в однім лише реченні вживає таких собі суперечних термінів, як «федерація» і «ягеллонська ідея», овочем якої, цікаво, має бути ідея прометеївська. А фрази про «ідейний і цивілізаційний провід» над Наддніпрянщиною ідуть у парі з наріканням на «брак імперіяльного клімату», на «мінімалізм душі» свого сучасного покоління та ин. Того всього або не читають прихильники концепції, висунутої, між иншим, у «XIX Century», або не вмюють читати. Бо навіть із їхнього погляду ясно повинно б бути, що там, де нема «імперіяльного клімату», там не може бути мови про ту концепцію. А коли б він був, то не може мати притягальної сили, коли його героєм є Вишневецький.

Море, наше море! – цілком нове його значення для нас по подіях останніх літ диктує Україні цілком иншу орієнтацію. Наше море, побережжя якого довжиною перевищує довжину побережжя всіх инших, осілих над Чорним морем народів, навіть Туреччину, не кажучи про Румунію, Болгарію чи малі народи Кавказу. Море, з яким для ні одного иншого народу не сплелося стільки спогадів героїчної боротьби за національне існування – від провесни нашого історичного буття через часи великого Києва і козацьких чайок аж до останніх часів. Воно відкриває для нас справді великі перспективи. Воно в теперішній новій констеляції вириває нас зі сліпої вулиці, воно відкриває нам браму у вир не загумінкової, провінційної, а, на правду, світової політики. Воно чинить із України в сю трагічну добу один із найважливіших чинників нового укладу сил не лише в Східній Європі, але й на Середземному морі. Воно, значення якого для нас вичув і опоетизував автор «Гамалії», назвавши його **нашим морем**, воно кличе країну Чорного моря до відіграння самостійної ролі в грядучих подіях, не ролі Манджуго. Українську проблему не вдасться втопити в проблемі «визволення» сотні «рівноправних» народів ССРСР в одній площині з бурятами і калмиками.

Недавно писала «Myśl Polska» (ч. 22 м. р.), що «не солодка поміркованість, а трагічна дійсність зроджує героїв». Се речення дасться застосувати і до України. Країна, яка вистраждала стільки під твердою рукою однієї і другої Росії, яка в боротьбі з ними видала мільйони феніїв, може ще видати нових, але лицем до лица з трагічною дійсністю, лицем до лица з великими перспективами, які ждуть її на тім «нашим морі», де вже починає віяти так знаний нашим предкам вітер, що заповідає бурю...

ПРОСТО З МОСТУ

Надзвичайно веселі речі пише не раз «Prosto z mostu». Тяжко поминути їх мовчанкою, не познайомивши з ними наших читачів. К. Ст. Фрич пише в ч. 2 того тижневика у статті «Українське питання»: «Амбіція наша і програма повертає стало в різних публікаціях, навіть найсупротивніших собі переконань, – се примат над слов'янською Середньою Європою».

Амбіція, як бачимо, широчезна. Щось, як амбіція покійного (В. Й. П.!) німецького пастора д-ра Наумана з його «Мітельєвропою», яку він так чудово задумав і яку перекреслили у Версалі Клемансо і Лойд Джордж, бо не мали розуміння подібних концепцій. Але се неважливо. Важливо те, що, на думку п. Фрича, частиною тої «слов'янсько-середньої Європи» є і «Україна, якої нині, на жаль, нема, але яка була». К. Ст. Фрич хоче, щоб вона постала наново – така його амбіція. О, зовсім безінтересовна, – хто б смів його про се посуджувати? – зовсім ідеалістична, а її головна мета – «відзискати для Європи Україну». К. Ст. Фрич є таким європейським патріотом, таким відданим її прихильником, так прагне для неї – лише для неї – всього доброго, що хоче відзискати «для неї» оту Україну.

Що ж треба, щоб того великого діла довершити? До сього «треба і самим, на правду, бути Заходом. Треба мати внутрішню міць, щоб могли йти з апостольськими гаслами». І за брак того звинувачує його земляків Дмитро Донцов. Так бодай пише автор. Шануємо його ідеалізм і безінтересовний запал, але все ж таки треба бути трохи стислішим. У своїй статті («Чи Захід?»), яку, мабуть, має на думці п. Фрич, Донцов лише *стверджував факт* «браку апостольського духу». Але когось за сей брак звинувачувати?! Робити комусь із того закид?! Нічого подібного в тій статті («Чи Захід») не було. Її автор зовсім тим браком не смутився і цілком не прагнув його усунути. Мали ми своїх апостолів Кирила і Методія, отже, нащо нам інших? Та се, між иншим, щоб ствердити зайвий раз одну з численних «помилкок» журналістів, які охоче прагнули б шукати симпатиків своїх думок там, де їх нема. Перейдімо до суті речі, а суть речі – незаспокоєна амбіція п. Фрича. Ту свою амбіцію чи мрію він думає тим легше здійснити (на шпальтах свого часопису), що «з погляду історико-соціологічного Україна – се значною мірою твір Польщі та її культурної атмосфери». Правда, сей погляд заступає і такий великий учений, як проф. Гандельсман, але мені, ляїкові, насувається сумнів: чи нема тут, як би то сказати, пересади? Та ж Україна, давня Київська Русь, існувала вже від IX чи навіть VIII віку і потім протягом більше ніж пів тисячі літ підлягала культурним впливам Візантії, варягів, Литви, а не тим, на які вказує п. Фрич. Починаючи ж від половини XVII чи від кінця XVIII в., підлягала теж иншим впливам... Очевидно, вільно кожному ідеалістові бути закоханим у свою ідею, хоч би вона мала вигляд фікції, марева в пустині. Не відмовляємо сього права і п. Фричеві. Але що сказати, коли хто намагається на тім мареві, на тій фікції збудувати цілу програму зовнішньої політики? А якраз се і робить п. Фрич. Виходячи з тієї своєї ідеї, він пише, що над Дніпром повинна постати «Україна, створена нами і для нас, як певного роду наше Манджуго».

Правда, чудова програма? Але маленька нелогічність. К. Ст. Фрич вважає себе чемпіоном Заходу, хоче бути його апостолом. Коли так, нащо ж він позичає свою

програму з Азії? Бо се ж японський винахід – ота Манджуго. Коли хто хоче бути європейцем-західником, то йому більше пасували б не такі взірці, як Японія і Манджуго, а, скажімо, Еспанія і Португалія, Франція і Німеччина і т. д. Зрештою, японська концепція зродилася в специфічних обставинах, бо Манджурія має щось 20 мільйонів людности, а Японія – понад вісімдесят. У випадку п. Фрича до сього далеко. Бачачи, що в його програмі більше амбіції, ніж змісту, він підкреслює, що свій план пропонує не з егоїстичних мотивів, а для добра самих же наддніпрянців. Спершу було «для Європи», потім – «для нас», а тепер вже – для наддніпрянців. Мало тут, очевидно, логіки, але амбіції досить. Отже, автор твердить, що коли їм той план не засмакує, то доведеться хіба «набрати сумніву до життєвих і державницьких здібностей українського народу» над Дніпром. Се все одно, що сказати: «Я гадаю так, хто не згоден, той – дурак». Бо тези своєї п. Фрич аж ніяк не обґрунтовує. Чи її можна обґрунтувати?

Мені дуже прикро розчаровувати п. Фрича, але, наскільки знаю наддніпрянців, плем'я – дике, некультурне, а головно – невдячне, воно таки, мабуть, не виявить бажаних авторові з «Prosto z mostu» «державницьких здібностей». Знане з упертости, се плем'я не любить, щоб йому вмовляли, в чім полягають його інтереси. І з тим ніхто, мабуть, нічого не вдіє.

Навіть проф. Гандельсман. Бо сей у своїй праці про кн. Адама Чарторийського пише про се «мітельєвропейське» месіянство те саме, що і п. Фрич. Фрич робить сам собі печатку made in Europe¹ і, «нічтоже сумняшесья», кладе її на своїй месіянській ідеї. Те саме робить, тільки з ширшим розмахом, проф. Гандельсман. Бо, замість європейської, вживає іншої саморобної «загальнолюдської» печатки. Пише, що месіянство, про яке пише, «хоч і має спеціальне завдання на Сході Європи», але є, на правду, «загальнолюдським». А звідси вже кожному розумному ясно, що хто до такого месіянства не мав би розуміння, той взагалі є заскорузлий егоїст, коли не просто шовініст...

Зізнаюся, що й на се не маю ради, ані потіхи для автора тої взнеслої ідеї. Хто, наприклад, читав «Пожогу» талановитої письменниці пані Косак-Щуцької, той здає собі, напевно, звіт із невикорінимої заскорузлости наддніпрянців, як і їхньої повної нездатности присвоїти собі несену їм із таким ідеалізмом хоч би яку «загальнолюдську» ідею. Насувається мимоволі запитання: нащо метати бісер перед тими, що на нім не розуміються?

Хтось міг би думати, що пп. Фрич і Гандельсман – се білі круки. Але так не є. У ч. 4 «Prosto z mostu» маємо статтю В. Васютинського на ту саму тему. У статті «Для трьох ставів гребля» автор, новий Геракл, мабуть, дуже поблажливо згори наділ дивиться на «мінімаліста» п. Фрича! Бо пропонує ні більше, ні менше, як збудувати греблю поміж трьома «ставами»: Балтиком, Адріятиком і Чорним морем. Для новітнього Гулівера серед пігмеїв ті моря – се просто собі «ставки», які, як схотіти, то й переплюнути можна. Такі собі ковбані, де він може хлюпатися, пускати кораблики і де йому, як то кажуть, море по коліна.

Щоб ту греблю здвигнути, треба мати вплив на «менші» держави Середньо-Східної Європи. А що серед тих держав нема київської України, що так болюче альтруїстично відчуває п. Васютинський, то лагодиться він і її збудувати. Лише і щодо його проекту, на жаль, я маю сумніви. Бо він же каже, що народ український постав шойно в ХІХ віці. Як це, ще є народи аж з такою пізньою метрикою?! І з тих молодкососів можна створити державу?! І обидва автори пишуть у тому самому часописі.

¹ Зроблено в Європі (англ.).

Як же тоді один каже, що наш народ **від віків** зазнав на собі добродійства західної цивілізації, а другий, – що того народу донедавна **загалом на світі не було?**

Тою самою модною проблемою займається і четвертий у спілці, п. Гурський, у своїй свіжій книзі про «Niepokój naszego czasu²». Хоч є скромніший від попередніх. Він не жадає від тих, кого своєю ідеєю прагне ошчасливити, неможливого: ні «державницького змислу», ні розуміння «загальнолюдських» ідей. Як пише про нього з похвалою один варшавський часопис, у п. Гурського «під адресою українців насунений властиво лише один практичний постулат, одначе умотивований найщиріше і найбільш переконливо, постулат відхилення східної абетки і прийняття латинської». Тільки зміни абетки! Направду, українці були б останніми невдячниками, якби той постулат відкинули, кажучи абстрактно. Бо дали б тим яскравий доказ, що про Захід лише харамаркають і взагалі «крутять», а про ніяке «разделеніє» з москалями і не гадають...

Але і тут, коли розглядати справу конкретно, тиснуть мені сумніви до голови. Постулат ніби й слухний, і мудрий, але чи викональний? Щодо мене, то мені він нагадує такий самий, або подібний до нього, постулат блаженної пам'яті царя і самодержця Олексія Михайловича, Петрового батька. По Переяславській умові від українців, що прибули до Москви, зажадав він «крепка в вере свидетельствовать» і порвати із західними впливами. «Разделеніє с паляками сатваріте, – казав він, – как вераю, так і чіном, хахли, катория у вас на галавах, пастрігіте».

Такий був його царський постулат. Ніби і чого легше? Але хохли уперлися і не хотіли стригти «хохлів» на голові. І що з того вийшли за хри! Аж нарешті таки надумалися і постригли... Та ось і триста літ не минуло, а ціла Україна знову, мов за часів Святослава, зароїлася чубатими, а цирулики тільки і робили, що фризували нових аматорів «оселедців». Прийшли «товариші» і постригли хохлам «хохли» знову, але чи надовго?

Так само і з постулатом п. Гурського. Ніби і слушно – пощо «оригінальствувати» з якоюсь там кирилицею? Що то має за сенс? Але конкретно, практично, хто його знає, чи сей постулат викональний... Або і той другий – з Манджу-Ко. Коли б, бодай, та Наддніпрянщина складалася з різних народів, як-от полтавців, кримчаків, кубанців, кишкоїдів, обливанців, як Китай – з китайців, монголів, манджурів, шанхайців, ну то ще-ще. А так? Та ж самі згадані автори кажуть, що там – один народ.

Є багато гарних постулатів і проєктів, але боюся, чи не стринуть вони у тих, яких ними ушчасливити збираються великодушні альтруїсти, такого ж нерозуміння і невдячної репліки, як свого часу у наддніпрянської голоти стрів лист потужного володаря Боспору – турецького султана?

² «Хвилювання нашого часу» (польськ.).

ГЕНІЯЛЬНИЙ ПІДБРЕХАЧ

Коли йде мова про щось геніяльне, то кожний мудріший читач повинен здогадатися, що се мова про Сталіна.

Комсомолец Іван Іванов заплутався в питаннях генеральної лінії партії. Його гризло сумління, і він звернувся за поясненнями до «самого любимого вождя». І ось у формі відповіді на «недоуменія» Івана Іванова Йосиф Сталін умістив у «Правді» своє нове політичне експозе.

Він сказав, щоб забезпечити ССРСР перед тим, аби він не дістав у шкіру (забезпечити проти інтервенції), треба затіснити якомога вужче нитки, що лучать між собою ССРСР та «міжнародний пролетаріат». Так затіснити, що, коли б в Європі знайшовся новий Бонапарт, якому б заманулося наново спалити Москву і вигнати звідтам бояр, щоб тоді всі «дванадесят язиків» Європи відмовили в послусі Бонапартові, а послухали Сталіна, обернувши багнети проти своїх же генералів.

Коротко, Сталін заповідає нову пропагандову офензиву в Європі і посилення діяльності Комінтерну. В разуючій суперечності з його попередніми словесними заявами про «співжиття» з буржуазною Європою, про «народний фронт», про союз із буржуазними групами та ин. Коротко, Сталін в нечувано драстичний спосіб здезаував усіх своїх приятелів за кордоном, усіх своїх «брехачів», які подавали ССРСР як освоєного ведмеда.

Засоромлена чеська преса, засоромлена преса французька... Що се має значити?

На мою думку, оте засоромлення сталінських «брехачів» в Європі зайвий раз тільки доводить, що Сталін, дійсно, є геніяльний, але геніяльний підбрехач.

Пригадуєте Підбрехача Квітки? Се один із старостів, що мають вихваляти жениха. Як брехач каже про парубка:

– Та у його чимало є чого, – то підбрехач зараз і собі впадає:

– Де то чимало?... У його всього є багацько!

А коли староста заявляє, що

– Є і волики...

то обов'язком підбрехача зараз справити:

– Та які волики? Таки настоящі воли!

Себто се є обов'язок мудрого підбрехача. Але дурний підбрехач за теорією Ломброзо – те саме, що геніяльний підбрехач, не витримує довгого іспиту, збивається з пантелику і продовжує зовсім инакше.

Питається, наприклад, Хіврина мати, хто ж то є той парубок, що її доньку сватає?

– Ось, коли знаєте, Пархом, – пояснює староста.

– Е, себто той кривий на ногу?

І тут підбрехач збивається з генеральної лінії. Коли брехач лише делікатно згоджується, що Пархом «трошки храмає», то підбрехач, замість потакнути, додає:

– Де то храма? І не на одну, а він і обома не здужа ходити!

– Та він щось горілку часто вжива, – запитує батько.

– Так, вип'є потрошки, коли та коли, – каже староста.

Але підбрехач знову своє:

– Та де то вже, коли та коли? Таки по усяк день, і таки не потрошки, а п'є, поки звалиться!

Виходить скандал.

Такий самий, як тепер зі Сталіним. Бо й справді, яку справу не візьmemo. Наприклад, справу армії:

– Ну, а як там Червона армія? Чи нема часом серед командного складу невідповідних елементів? – запитали дипломатично європейські Хіврі.

А Сталін плюсь у відповідь:

– Та які там невідповідні елементи? Геть чисто всі зрадники і запродаці, що тільки кулю їм у лоб, як тому Тухачевському!

– Ну, а транспорт? Чи нема часом невишколених урядників, що щось не все кляпують?

І знову виповідає Сталін:

– Та де там невишколені? Сама наволоч, самі гітлерівські наймити, що і вві сні саботажі роблять та совітський транспорт винищують!

І знову делікатно інформуються європейські Хіврі:

– Ну, але партія, то таки, бодай, міцно стоїть на ногах? Уже ухилив по стількох чистках, мабуть, нема?

І знову у відповідь бухає Сталін:

– Та які ухили? Всі, навіть старі лєнінці – собачі сини! Всі вони «редіски», наверх червоні, а всередині – білі, тільки й чекають, щоб Романови повернулися.

І знову здурнілі Хіврі запитують:

– Ну, але з сепаратизмом, то таки, мабуть, вже скінчено? Вже постав таки єдиний совітський народ? Вже країни не думають відділятися?

– Та де не думають? – відказує Сталін. – Не тільки думають, але таки в найтісніші зв'язки з буржуазією закордонною вступили, щоб відірватися від ССРСР. І то навіть найбільші мною призначені достойники окремих совітських республік. Особливо на Україні – всі закаптурені Бутенки! Всі жовто-блакитні сепаратисти! Академія наук, совкіно, часописи, література – все в їхніх руках, оцих клятих мазепинців...

І нарешті останнє запитання збентеженої Хіврі:

– Ну, а те, що ви говорили Рой Говарду в березні 1936 р., що ви не займаєтеся «експортом революційних ідей»? Що «чутки» про роботу Комінтерну в Європі – нісенітниця, ви ж се підтримуєте й досі?

– Бодай із Європою, то таки папаша Літвінов налагодив якісь відносини? І в Союз народів увійшли Совіти, і мир із соціал-демократією, і поправні стосунки з французьким генеральним штабом уклали – все *comme il faut*¹?

– Росія вступає як чинник стабілізаційний в європейську політику?

– Та де стабілізаційний? – відповідає Іванову, пардон, Європі Сталін. Перевернути догори ногами хочемо ми ту вашу Європу разом із французьким штабом та іншими буржуями. Європа? Плювати ми на неї хотіли і розтерти – ось що таке ваша Європа!

Розуміємо, що метод «троянського коня» дістав у лоб; що в Еспанії кепсько; що у Франції нема революції, що професійні робітничі союзи дали комуні коша. Розуміємо, що мусить Сталін злодіями показувати своїх парубчаків, бо на кого ж провину звалити за невдалий експеримент?

Але європейські Хіврі аж мліють від жаху, особливо у Празі і Парижі.

¹ Відповідність правилам світської пристойности (*фр.*).

Ломлять руки. Де ж той парубок моторний, якого їм розмальовували в пишних барвах колись Герію, Жиди і жиди? Хто буде з ним «заручатися», хто рушники подасть, коли він і кривий, і сліпий, а як зап'є, то п'є аж поки не звалиться?

Серед Хіврів переполох, як то кажуть, паніка. А все через того геніяльного підбрехача Сталіна, що знівечив цілу тонку роботу Літвінових, Дімітрових, Майських, Барбюсів і Торезів...

«Дуже недобре діло брехати, – закінчить своє оповідання моралізатор Квітка. – Брехнею, кажуть люди, світ перейдеш, та назад не вернешся... Хоч ти на пів пальця збрешеш, а лиха нарабиш на весь вік».

Але мораль казки про нашого геніяльного підбрехача – інша. Хтось сказав, що кожний режим мусить триматися тої засади, завдяки якій прийшов на світ. Большевицький режим зродила брехня. Тою брехнею, як вовк у бабусинім очіпку, тримався він. Але Сталін нагло почав говорити правду. Щось на нього найшло. Перестав брехати. Одверто підбрехнув, що совітський режим згнів, що Червона армія пса варта, що урядники – самі злодії і що політика Дімітрова, народного фронту і троянського коня – лише облуда, лише бабусин очіпок. Клацнув вовчими зубами й огидну вовчу пашеку роззявив.

Те все підтверджує наш здогад, висказаний в одній із попередніх статей «Вістника» про сумнівну геніяльність Сталіна. Коли відслонити свої карти ворогам, коли polegшити їм гру є геніяльність, то, безперечно, Сталін – геніяльний. Коли позраджувати своїх приятелів і дезавувати прихильників є геніяльність, то Сталін – геніяльний. Коли ж усе те називається інакше – означенням діаметрально протилежним до геніяльності, то чим тоді є Сталін?

Геніяльним шарлатаном, якому в найбільш критичну хвилину не дописують нерви і несподівано висипаються з рукава фальшиві аси.

Тоді настає момент, коли геніяльного шахрая по меншій або більшій турбації викидають із зали сходами вділ.

Думаємо, що ся хвилина для геніяльного диктатора шостої частини земного сучодолу зближається.

І то семимилевими кроками.

«АНШЛЮС» І МАФІЯ

Oui ou non, y-a-t-il un équilibre européen?
(Так чи ні, існує ще європейська рівновага, чи її нема?)

Le Figaro W. D'Ormesson

Останній удар Гітлера виправдовує цілком розпачливий запит Д'Ормесона. Має рацію і «Manchester Guardian», що «Європа знову простує назустріч невідомому». Тим більше, що той «аншлюс» на рати, мабуть, удасться, коли вже не удався. І хто б мав йому противитися? Не сталінська Росія, яка боїться власної тіні. Не Франція, безрадна в закордонній політиці вже через саму присутність у кабінеті Блюма з його дорадниками Торезом і Жюго, які дезорганізують не знати яку сильну державу. По заявах же Англії в парламенті і в пресі видно, що вона умиває руки. Зрештою, їй, може, вже і не так не на руку, що Італія дістане на карк разом зі спільним кордоном із Німеччиною «собирателя німецьких земель», який, мабуть, ще не забув про шмат німецького Тиролю, яким Італія «заокруглила» свої кордони по війні. Сама ж Італія, з огляду на «союз» із Берліном і напруження з Лондоном, сидить тихо. Сидить тихо і Югославія, якій, мабуть, вигідніше мати в сусідстві дві, може, колись суперниці, великі держави, ніж, як досі, одну. Крім того, гітлерівська Австрія втратить усяку атракцію і для кроатів, бодай таку, яку б мала для них Австрія з Габсбургами...

Але «гладкість» проведення перших кроків до «аншлюсу» свідчить дійсно про захитання європейської рівноваги.

Скільки було давніше галасу з приводу, наприклад, такої Крети, яку одним наскоком захопив грецький полковник Васос у 1897 році. Дійшло тоді аж до греко-турецької війни. А скільки крові пролялося і дипломатичних штучок ужилося задля половини марного Сахаліну в 1905 році! Скільки трагічних непорозумінь задля Добруджі перед великою війною чи з приводу так званого «дурацького питання» (про порт у Дурацо)! І наскільки ж гладкіше і спокійніше dokonуються в наші часи речі, далеко важливіші і грізніші. Тепер можна зайняти цілу імперію, як Абіссинію, можна забрати половину Китаю, цілу зовнішню Монголію і, як показав останній крок Гітлера, Австрію навіть без особливих ламентаций покривджених. А що за тим прийде? Французькі часописи особливо драматизують «rendez-vous¹» Гітлер-Шушніг і вже говорять про нову Садову, по якій так, як по 1866 році, прийде другий Седан. Дійсно, є причина кричати: «Де ж європейська рівновага: чи вона є, чи її нема?».

І се перший вислід «аншлюсового» кроку. Воно показує, що в Європі ще багато різних речей можна робити з одного дня на другий, що говорити про стабілізацію відносин у ній, про рівновагу щонайменше передчасно.

Другий вислід того кроку – се те, що він багатьом відслонив несподівану для них слабкість Росії. Через «rendez-vous» в Берхтесгадені втратила Росія один дуже вигідний обсерваційний, а може, і пропагандовий центр у самім осередку Європи – Відень. Становище, в яким тепер опиняється Чехія, дозволяє припускати, що не-

¹ Рандеву, наперед умовлене побачення (фр.).

забаром втратить СРСР Росія і позицію, яку займала в Празі. А відомо, що се була за позиція.

Противник – і який противник! – займає одне страшенно важливе для Сталіна поле на совітсько-фашистській шахівниці (Відень), а друге загрожує так, що ледве чи якась сталінська «фігура» відважиться там міцно загіздитися. І Росія не реагує. Чи се не доводить таке жахливе ослаблення Росії, якого не відслонила свого часу навіть капітуляція СРСР перед Японією в Манджурії?

Але що гірше для СРСР. Крок Гітлера відслонює не лише воєнну слабкість СРСР, але й повну нездарність його дипломатії, колись досить зручної. Та ж крок Гітлера знову насторожив Європу проти Німеччини! Та ж цей крок знову впровадив у стан переполоху не одного буржуа у Франції (типу Геріо), у стан, близький до того, коли Франція кинулася в обійми большевицької Москви і уклала з нею союз! Розстріл Тухачевського й інших генералів вилляв зимний душ на голову непочитальних радикалів із-над Сени. Прихильники франко-російського союзу були скомпрометовані. У такий момент Сталін мав би був вхопитися обома руками за несподівану нагоду відігратися, що дав йому Гітлер, і повинен був знову натягати на себе шкіру невинного ягнятка перед загроженою «тевтонським фурором» Францією, затіснити нитки, що вже рвалися, з єдиним своїм сильним прихильником в Європі! Замість того, прийшла «розмова» диктатора з якимсь Івановим, яка остаточно, мабуть, викреслила СРСР із ряду контрагентів, якої то не було б європейської держави.

Нам важливий не сам сей факт воєнно-політичного ослаблення Росії та її дипломатичної нездарности. Лише обставина, що європейські кабінети вже зачинають здавати собі справу, що Росію роз'їдає страшний внутрішній пістряк, який обезвладнює її на кожному полі, який, мабуть, незабаром доведе до розкладу імперії.

Так посередньо «аншлюс» поставив знову на порядок дня питання розпаду Росії, а тим самим і питання України.

Україна знову в моді. До неї признався вже Бутенко. Довголітній московський кореспондент «Neue Freie Presse» Басехес, симпатик большевизму, нагло присилає оригінальний допис до «Діла». Навіть краківський «ІКЦ» проливає крокодилячі сльози над долею гнобленої України під СРСР, а з ним і інші крокодили. Постають нові пресові бюро. Українці, що підписали колись Берестейський мир, щоб деякі з них потім піти на службу большевиків нагло пригадали собі, що вони – «націоналісти». Заметушилися різні емігрантські угруповання, «гетьманич» відвідав Америку. Многі пригадали своє міністерське минуле.

Як завше в таких випадках, коли країна переживає кризу режиму, як у випадку Іспанії, Австрії чи Франції, так і у випадку російсько-большевицьким, заживізувалися різні мафії, щоб, заздалегідь змобілізувавшись, не пасти задніх і завчасу збігтися на забаву.

Від «аншлюсу» до порушеної рівноваги в Європі, від сеї до ослаблення СРСР і до України, від України до мафій. У нас викпивають мафії. Легковажать їх, заінтересовані висмівають нібито «легковірних», які, як наші бабусі у «вольтеріанство», вірять у масонерію. Тим не менше, існування сих мафій – факт. Особливо панують вони у Франції, і там найкраще можна пізнати їхню діяльність і способи їхньої «роботи». Сенс сеї роботи – підчинити Францію чужим агентурам або не дати їй вирватися з-під їхнього впливу.

Афера Габриєла Сиветона, посла від Парижу в 1902 році, який виступив із ревелюціями у справі Дрейфуса і справі воєнного міністра ген. Андре, фактотума ма-

сонерії. Враження від ревелаяцій Сиветона було величезне. Його мусили позвати до суду. Але напередодні розправи, точно напередодні розправи. 3 грудня 1904 року Сиветона знайшли мертвого в його кабінеті, зачадженого. Влада ствердила «самогубство». Кілька літ пізніше по війні один інспектор Сюрете Женераль Франсуа Морис, вмираючи в одному німецькому шпиталі, визнав, що він замордував Сиветона за наказом масонської ложі «Великого Сходу». Той сам Доде, звідки я беру ці відомості, оповідає про замордування в Парижі приятеля Мусоліні і його найближчого співробітника Бонсервіці. Далі оповідає Доде про замордування Петлюри, при тому цитує по оправданні Шварцбарта слова міністра справедливости Колера: «Як ви хочете, щоб я міг дбати про тріумф справедливости, коли поліція не в моїх руках!». Потім прийшло замордування президента Думера і сербського короля Олександра², судді Альберта Пренса, який був готовий викрити цілу аферу Стависького.

Потім прийшло ще «самогубство» міністра Салангро, одного з «фартушківців», але компрометація якого могла потягти, як компрометація Стависького, за собою неприємності для цілої мафії. Те саме відбулося в Бельгії з наглою смертю бельгійського Стависького, теж українського жида і приятеля соціалістів Бармата, а по нім настала ціла серія «нешасних випадків» високих ліберальних достойників, заплутаних в аферу Бармата і Національного банку Бельгії. І знову, мимо старань Дегреля, афера затихла, вщухла, затоплена в крові і містеріях, за якими знову ховається таємна рука мафії.

Часом буває «вбивство», часом – «самогубство», іноді знову неперебірлива в засобах кампанія наклепів. Але мета одна – Франція не сміє вирватися з пазурів «фартушківців», гаслом яких є свобода, справедливість і рівність, але метою яких є боротьба з національною Францією та панування анонімних комітетів, економічний і політичний визиск великого народу інтернаціональною бандою.

Розпад Російської імперії! Унезалежнення України, величезної країни, рівної простором і числом людности Франції, на страшно важливим історичним шляху. Щоб інтернаціональна банда не розуміла цього?! Щоб вона не думала накласти на ту країну свою лапу, як наклала її на Францію, на Естонію?! Думати так – значить недооцінювати політичний розум «фартушківців» та їхніх приятелів ані їхніх апетитів.

Колись писав Роман Дмовський в українській справі одну цікаву річ. Не належимо до тих, що захоплені його пророчим хистом. Саме «Вістник», згл. «ЛНВістник», не раз піддавав критиці погляди Дмовського на різні справи, в тім числі й на українську. Але є в тих його поглядах одне цікаве спостереження. Він пише, що коли б постала самостійна Україна, то тоді, «відірвана від Росії та сформована як незалежна держава, вона стала б збіговищем аферистів із цілого світу, яким нині дуже тісно у власних країнах, збіговищем капіталістів і тих, що шукають капіталу, організаторів промислу, техніків і купців, спекулянтів та інтриганів, горлорізів і організаторів всякого роду проституції. Німцям, французам, бельгійцям, італійцям, англійцям і американцям поспішили б із допомогою місцеві або поблизькі москалі, вірмени, греки, нарешті, найчисленніші й найважливіші з усіх – жида. Зібралася б там ціла своєрідна Ліга народів. Усі ті елементи за участі спритніших, більш здібних в інтересі українців витворили б провідну верству, еліту країни. Але то була б особлива еліта, бо, напевно, жодна країна не могла б почванитися такою багатою колекцією міжнародної наволочі»³, готової на все: на

² Léon Daudet. Panorama de la III-e république.

³ Roman Dmowski. Kwestja ukraińska. – Gazeta Warszawska. – 21.VIII.1930.

великі і менші свинства, від кар'єри Любченка почавши, а передачею большевикам якогось архіву скінчивши.

Різниця між Дмовським і нами та, що він переконаний, що тільки такою і може бути новоповсталі Україна (і се в нього доказ, що її не треба відбудувати), ми, навпаки, вважаємо, що Україна має в собі досить сили, щоб стати на власні ноги без допомоги «міжнародної наволочі». Але що можливість, про яку говорить Дмовський, не виключена – се факт. Треба читати розкидані то тут, то там ревелюції про масонську сітку над Україною перед війною і по розгромі Росії. Треба читати, наприклад, спогади шефа французької контррозвідки на Україні капітана Фо-Па-Біде про його конспіративну діяльність у спілці з большевиками проти української держави. Треба читати спомини представників іншої «міжнародної наволочі», про яких говорить Дмовський, про 1918 рік у Києві. Треба згадати хоч би ту «чесну компанію», яка посунула тоді на Україну з Московщини, яка відплатила за захист молодій державі конспірацією з її найгіршими ворогами. Треба пригадати собі, що Ставиські і Бармати – обидва українські жиди, що, коли б політична ситуація, втворена на Україні в 1917-1918 році, виявилася тривалішою, вони не потребували б емігрувати. Чи не мав Київ в уряді їхніх співвизнавців, які були навіть послами, щоб у критичну хвилину на паризькій процесі сказати: «Не знаю тебе»? І чи подібні особистості втратили повагу в українських колах? Чи в кабінетах української республіки не засідали вже люди, які з масонерією мали дуже багато спільного, але з країною, міністрами якої були, – нічого?

Йде мобілізація груп і мафій. Є в нас одна, що виступає під червоним прапором. Яка навіть на домовину свого визначного члена, давнішого заступника міністра закордонних справ, кладе сей прапор, під яким чужа сила розпинала і розпинає досі Україну, кладе його в асисті священників, яких, відколи червоний прапор замаяв, ставлять під стінку на Україні і під спів тричі проклятого «Інтернаціоналу» – державного гімну СРСР. Є в нас мафія, що йде під тим прапором злочину і крові, виправдовуючи масові вбивства в Іспанії, називаючи їх «гнівом народним», приплескуючи «успіхам» мадридців, якими командували Антонови (ті самі, що брали Київ), удаючи, що про се нічого не знають, і які, мабуть, не погребували б допомогою тих самих Антонових, коли б у Києві треба було зламати зненавиджених фашистів.

Є інші угруповання, які за першої зміни ситуації не завагалися б піддати країну під крила «єдиної і неділимої Росії», виправдовуючи знову сей «тактичний крок» історичною konieczністю.

Чи не настане для них подібна ситуація знову? І чи не захочуть вони повторити свого тодішнього «тактичного кроку»?

Є ще й інші угруповання. Україна? Певно, Україна, самостійна і так далі! А може, федерація? Чому ні! Ми ж ще із часів кирило-методіївців і Драгоманова – федералісти. Та й Шевченко теж, а від кого ж маємо вчитися? А Манджуго? Може, і Манджуго. Теж добра держава і теж самостійна, навіть свого Пу-І має. А як із Кримом? А що нам Крим! Ми – за «самовизначення»! Хай кримчаки й собі самовизначаються!

Є різні групи і серед багатьох із них є закоренілі москвофіли, жидофіли, жиди, масони, манджурці, соціалісти, що виконуватимуть накази якогось Блюма чи Адлера. Всіх їх постараться використати та чи та мафія. Вони зачинають рухатися, щоб коли вже має над Дніпром постати незалежна Україна, то щоб бодай точка в точку виглядала так, як Україна Романа Дмовського...

Але коли з'явиться група людей, яка скаже: нема нашої згоди на відірвання Криму! Нема нашої згоди на Манджу-Ко! Нема нашої згоди на Барматів! Нема згоди на «спекулянтів, інтриганів, горлорізів і організаторів всякого роду проституції», – мафія впадає в шал. Тоді мафія скаженіє (для втаємничених – се ніяка не несподіванка). Тоді мафія грозить, тоді сипле наклепами, тоді сипле доносами, сипле брехнею, інтригує, плює, очорнює, кричить, загалом робить шалений «там-там» довкола себе, нищачи всіх тих, що не хочуть, щоби Україна виглядала так, як її ви-пропрокував нац.-дем. автор.

«Rendez-vous» Гітлер-Шушніг відслонило повний брак політичної рівноваги в Європі. Воно ж розкрило повну слабкість Росії, її чимраз швидше поступаючий наперед розклад. Се, своєю чергою, заактивізувало українське питання, а разом із тим заактивізувало гарячкову діяльність мафій.

У майбутніх подіях ті, що сидять над Дніпром, що будуватимуть наново свою велику країну, мусять мати орлиний зір і міцні пазурі, щоб не стала їхня країна новою Іспанією чи Францією, жертвою міжнародної банди пройдисвітів.

ВІДЕНЬ І КИЇВ

Останні події у світовій політиці знову змусили заговорити про Україну. Чи ви читаете звіти з московського процесу, чи коментарі до політики Гітлера, чи навіть такі, здавалося б, далекі від сеї теми розважання, як, наприклад, у статті про Африку в сім числі нашого журналу, – всюди спіткається зі словом «Україна», з питанням відбудови української державности, знищеної СССР-ом.

Скок фюрера до Відня і над Бренер знову дав привід європейським ворожбитам метикувати над дальшими його кроками, а серед них, як одна з можливостей, знову фігурує Україна.

Деякі краєві гумористи виявляють дивну наївність у трактуванні величезної ваги факту – сповнення давньої мрії німців. Сі гумористи з притупленим національним почуттям порівнюють запрошення німецьких військ до Австрії з «запрошенням» большевиків «трудящими масами» України, Грузії чи Вірменії. На починання Гітлера дивляться лише як на вдалий трюк, як архітвір організаційного сприту. Коли вони перестануть дивитися на світові події очима «Хвилі» чи Праги?

Тим часом треба пам'ятати, що поновна сполука Австрії з Німеччиною лише нав'язала недавно перервану нитку *спільної історії* обидвох галузок *того самого народу*. Та ж до 1866 року Австрія й інші німецькі держави разом із Прусією творили один німецький союз! Та ж до 1804 р. австрійський цісар був цісарем німецьким! Що – Австрія творила самостійну державу? Що – в ній не бракло протинімецьких настроїв? Але ж сим вона в нічім не різнилася від інших німецьких державок перед їхньою злукою! Та ж ще донедавна Баварія утримувала власних послів у чужих столицях. Та ж ще в 1866 році, в році Садової, Баварія, Вюртемберг, Саксонія, ГанOVER, обидва Гесени, Насау і Баден були союзниками Австрії у війні проти Прусії і решти Німеччини! Та ж по укладенні миру і по утворенні Північно-німецького союзу поза тим союзом, крім Австрії, залишилися тоді Баварія, Вюртемберг, Баден і Гесен-Дармштадт! І так само, як тепер, держави Заходу підтримували Австрію в протинімецькій політиці Дольфуса, так і тоді Наполеон III намагався так само безуспішно з тих чотирьох німецьких держав зліпити Південно-німецький (протинімецький) союз на послугах Франції. Та ж тоді, зараз по війні, Прусія окупувала території вчорашніх союзників Австрії – Гесен-Касель, ГанOVER і Насау! Та ж ще в 1867 р. нарікав Бісмарк на нехїть до всього пруського, яка панувала серед тих державок, коли баварські вояки з вагонів стріляли потай у вояків пруських.

І все се: ані племінна нехїть до прусаків, ані противенства династичні чи релігійні, ані інтриги закордону не здолали перешкодити великому ділу об'єднання нації, доконаному під час облоги Парижа в 1871 р., коли останні ворохобники прилучилися до спільної ідеї, щоб створити німецьку імперію.

Поза нею залишилася тільки Австрія. Тепер прийшла черга на неї. Говорити про насильство на цей раз так само смішно, як про насильне прилучення до Німеччини ГанOVERу та ин. сімдесят літ тому. Зрештою, великонімецький рух існував у габсбурзькій Австрії здавна. Існував як ідейний рух, який поважився виступати проти старої династії, кліру, могутньої християнсько-суспільної партії; рух, який довший час ще перед народженням Гітлера провадив завзяту і консеквентну пропаганду ні-

мецької культурної і політичної єдності. Ті ж, які бачать у захопленні Відня лише геніяльний організаційний трюк, недооцінюють (як завше у нас) величезної ролі в житті народів ідеї, ідеології та її систематичної пропаганди, недооцінюють у житті ролі того, чого не дасться ні зважити, ні виміряти, ні порахувати.

Не прилучення Австрії є чимось ненормальним. Лише ненормальна була по розпаді монархії її «самостійність», така ж ненормальна, як «самостійний» Райнський союз Наполеона або наївні спроби воскресити його в 1919 році за допомогою французьких багнетів ген. Манжена.

«Коли німецька нація в її цілості, південь і північ, захочуть об'єднатися, тоді, на мою думку, ні один німецький уряд і ні один німецький державний муж не потрапили би бути настільки міцними, щоб тому перешкодити». Се слова не Гітлера, а князя Бісмарка з березня 1867 р., сказані ним у райхстагу Північно-німецького союзу під час дебатів над одним із етапів німецького об'єднання, дальший розвиток якого оглядаємо тепер¹. А коли його запитали, у чому полягає право, якого домагається для німців, відповів: «Наше право – се право німецької нації існувати, дихати і об'єднуватися». Як бачимо, теперішній канцлер Райху мав гідних попередників.

Відень як передова стежа німецької експансії став причиною війни в 1914 р. Тепер за трохи змінених обставин він виступає в тій самій ролі. Як тоді, так і тепер сей факт може вплинути на великі пертурбації як у Москві, так і в Києві. Наразі можна занотувати такі консеквенції прилучення Австрії: створення «Мітельєвропи» – куцої наразі, ширшої в планах. Спільний кордон із Югославією в дуже близькій відлеглості від Триєсту й Адріатики. Присунення до Бренера. «Заокруглення» кордону з Чехією. Порушення дотеперішньої політичної рівноваги в Європі. Мабуть, запровадження обов'язкової військової служби в Англії. Мобілізація всіх сил, ворожих такому розвитку подій. Перспективи нових конфліктів, у які дуже легко може бути втягнутий, навіть коли не прийде до нової світової війни, і СССР. Можливість, яка наново зацікавлює європейський світ проблемою України...

Між иншим, сею проблемою в останні часи дуже зацікавилася польська преса. Деякі її голоси хочут тут навести.

Ще в 1916 р. вийшла цікава брошура Холоневського «Суть польсько-російської боротьби» («Istota walki polsko-rosyjskiej». – Kraków). У ній, між иншим, читаємо: «Стан речі з початком XVI віку показав нам на Сході Європи два великі і сильно зарисовані національно-політичні організми, польський і московський, обидва з яскравим державним інстинктом і вишколенням, обидва виявляли стремління до розросту, а посеред них ніби містилися розлеглі простори, зайняті людністю, яка напровесні свого існування не виказала здібности витворити тривалі форми самостійного буття; яка по проминутих довгих століттях і нині являє собою назагал лише племінну масу, позбавлену власної державної думки».

Ся книжка не втратила своєї актуальности і досі. Погляд її автора на Придніпрянщину як на «племінну масу», якій залишається тільки вибирати між східними або західними впливами, безнастанно відживає в сучасній польській публіцистиці. Під тим оглядом, треба безсторонньо визнати, тяжко дошукатися різниць між публіцистикою націонал-демократичного табору й інших напрямків. Очевидно, віддаючи данину часові, дехто міняє назви, говорить про самостійну державу над Дніпром та ин. Але суть, яка ховається за тими фразами, є суть Холоневського.

Кароль Стефан Фрич знову виступив зі статтею на тему «Зі Сходом чи з Заходом?» в «Prosto z mostu» (ч. 12). Проблема, яку зачепив, – се проблема відбудування

¹ Bismarks Reden. В. III. (нім.) – (Промови Бісмарка. Т. III.) – Reclam. – S. 190.

України. Як же він трактує ту проблему? Цілоком так, як Холоневський. Про великі наддніпрянські простори говорить він, як про терен «відзискання давніх культурних впливів». Пише, що йому «йдеться про якийсь новий Гадяч і подібну до тамтої констеляцію цілого ряду зізд», що оберталися б коло спільного сонця. Гадяч не сповна 300 літ тому не вдався через «брак зрозуміння з українського боку» і через те, що остаточно «трудно когось спасати проти його очевидної волі», – думає автор. Він навіть сумнівається, чи існує загалом Україна: «Для України найпершою передумовою буття є ясна відповідь на питання: чим же є та Україна, чи є? Бо, на правду, мають рацію ті, які говорять, що її нема, коли нема її доцільного політичного думання». Хто так уймає справу, той, здавалося б, міг би собі заощадити дальших тяжких міркувань над нею. Нема, то й нема! Що ж тут сказати більше?..

Але ні. Бо властиво України, її «доцільного політичного думання» п. Фричеві зовсім не треба. Навпаки, оте «думання» захитало б цілою його концепцією. А що ту концепцію він і далі обстоює, то й договорується до того, до чого договорився Холоневський. Україна п. Фрича має, отже, вибрати специфічно п. Фричем зрозумілий «захід»: мусить, отже, Україна те питання своєї історії розрішити і вибрати Захід. Правдиво і без ніяких застережень, бо лише, як Захід, може жити. І є об'явом, що багато ворожить надій на майбутнє, що саме такі ідеї йдуть у світ із «Вістника», що драмою Сходу і Заходу пояснює Маланюк трагедію Гоголя, і що велику повість про Мазепу пише Лепкий і того саме гетьмана звеличує».

Інші покликані тут п. Фричем на свідків автори можуть відповісти за себе самі. Що ж до «Вістника», то за статтями «Чи Захід?», «Наше море» і «Просто з мосту» в II книзі нашого журналу ні для кого не є таємницею, що між поглядами на сю справу п. Фрича і «Вістника» є величезна різниця. Наш Захід – се не Захід п. Фрича. Дилеми, про яку він згадує, для нас не існує. Гадаємо, що не існує вона і для наддніпрянців. Тому й великодушність, з якою простягає «козакові» руку п. Фрич, основана, мабуть, на непорозумінні. Так само, як на непорозумінні основане і сміливе твердження сього публіциста, що *gdzień*² України становить «край за Дніпром». Бо в дійсності її основне ядро є не Лівобережжя (сколонізоване пізніше), а Київщина (де родився Шевченко), прилегле до неї Поділля (де родився Руданський), ну і Херсонщина. І сього факту не змінить ніяка повість про Мазепу.

Як для Фрича, як для Холоневського, так само і для Гурського Наддніпрянщина ще не «вибрала», до якого типу культури хоче належати, ще не доросла до самовизначення. А згоджується з ним і «Gazeta Polska» (30.XII м. р.): нема, мовляв, на Україні «виразної і свідомої волі окреслення свого культурного і світоглядного типу. Процес про- чи антиросійський у царині типізації української культури ще не закінчений. Рішення щодо вибору світу культури у наддніпрянців далеке ще до розв'язання». Є се, отже, біла, незаписана карта, яку можна записати як завгодно (до того ж говориться про культуру, а думається про щось інше).

Мало різнитися від тих «концепцій» і концепція п. Ф. Червіського в час. «Polityka» (ч. 3). Він теж не бачить ніяких сил на Наддніпрянщині, на яких могла б опертися її незалежність. Тому замість сеї останньої пропагує «федерацію так званої великої держави середини» (*mozarstwa środka*), складовою частиною якого мала б бути Україна (Гадяч п. Фрича). Далі він точніше окреслює свою ідею. Є се «витворення менш або більш стислої федерації як найбільшого числа народів, що лежать між Німеччиною й етнографічною російською територією». Автор навіть певний, що своєю концепцією відгороджується від «централістів» й «асиміляторів» націонал-демократів.

² Серцевина (польськ.).

Але його суб'єктивний погляд справи не змінює його концепція – концепція Фрича. Ясно, що і ставлення до неї з боку наддніпрянців не може бути інакше, як їхнє ставлення до концепції Фрича.

Названий тижневик систематично розвиває і боронить свої гадки. У ч. 7 знову читаємо те саме в другій статті Ф. Червіського. І в ній намагається автор вмовити контрагента, якого прагне переконати, що «постулат могутності і незалежності вимагає іноді сполуки з іншими народами», сполуки, «навіть досить близької». І в сій статті автор нібито відгороджується від Фрича, навіть іронізує із «зусиль наївних істориків, які базикають про Сагайдачного, Кисіля і про Гадяцьку умову». Але на кому ж, як не на Киселях, може опертися його власна концепція?

Інші публіцисти (гл., наприклад, «Biuletyn polsko-ukraiński». – Ч. 5, 6), зовсім не «ендеки», говорять про те саме, лише що іншими словами: про «сфери», між якими має вибирати Україна (не маючи, як переконані вони, власної), то, як Ф. Пишковський, про «Балтійсько-Чорноморське межимор'я», то про «потужну політичну Швайцарію».

І всі вони, отже, в суті речі тої думки, що не доросли наддніпрянці до самовизначення; всі вони є проти постанови самостійної держави над Дніпром. (Се треба підкреслити супроти маси свідомих і несвідомих непорозумінь, які довкола тої справи громадаються). Своє негативне ставлення до неї кожний із них огортає в заслону гарних слів, але слова все ж таки не здолають закрити їхні думки.

У деяких більш одвертих авторів можна доглянути і дальший щабель, на який логічно мусить вступити їхня концепція. Йосиф Лободовський у тім самім варшавськім тижневику пише, що Шевченко був лише *другим* пророком українського народу (першим – Словацький). А в статті «Запізнана сторона проблеми», говорячи про Наддніпрянщину, пише: «Створення великого блоку від Балтики по Чорне море можна оперти на геополітичних засадах... Тим не менше, пам'ятаймо, що всякі механічні сполуки, не оживлені афірмацією спільної ідеї і витворенням національно зрізничкованого, але все ж, найзагальніше беручи, *спільного культурного типу*, скоріше чи пізніше засуджені на загибель». І автор уважає, що в сім якраз полягає ідея прометеїзму? Коли се дійсно так, то ся ідея мало чим різниться від ідеї К. Леонтєва, колишнього «нововременського» слов'янофільства або лєнінського «самоопредєлення». Над створенням такого спільного культурного типу давно вже працюють, наприклад, Тичина, Рильський, Сосюра, спершу під проводом Раковського.

Такого самого «прометеїзму» навчав уже майже сорок літ тому Ян Людвік Поплавський, знаний націонал-демократичний теоретик. В одній статті, що пригадала нам нац.-дем. преса, він писав: «Забувають також ті, що бачать у Городельській унії лише об'яв братерської любови, що то братерство дано було під одною виразною передумовою. Тою передумовою було визнання католицької віри, а було воно не вимогою прозелітизму, а скоріше визнанням західної культури, яку на Сході Європи представляли і ширили його земляки» (Przegląd Wszepocholski. – 1901, цитую з час. «Dziennik Narodowy». – 13.III б. р.). Чи ся вимога по-своєму зрозумілого «визнання західної культури» не однакова з вимогою «спільного культурного типу» п. Лободовського? Або «відзискання давніх культурних впливів» п. Фрича? І чи одне, і друге, і третє не показують вимог програми Гертиха?

Такі щаблі сеї спільної всім згаданим авторам концепції щодо Наддніпрянщини: самостійність, федерація (андрусівська ідея), спільний культурний тип, потім – домагання п. Гурського – резигнація з кирилиці. Автори сих концепцій тішаються, що час зробив своє і що навіть «ендеки» стають у сім питанні на їхній ґрунт, своїх про-

тивників. Ми думаємо навпаки, що якраз сі останні в трактуванні справи Наддніпрянщини наближаються до ендеції.

Проблема України – складна проблема. Але, як уже зазначив «Вістник», вона не укладається більше у вузькі рамки Гадяч-Переяслав, Схід-Захід, «монголосфера» чи якась інша «сфера» притягання. Переросла ся проблема «швейцарські» розв'язки, тим більше, розв'язки, які зазіхали б на її окремий, власний, культурний тип (англійці і французи – західні народи, але кожний має свій культурний тип). Все се непорозуміння, які чим скоріше їхні автори забудуть, тим ліпше буде. Все се – мертві концепції, нереальні, нежиттєві. Я сказав би більше – вони деструктивні. Ніби створені *ad maiorem Moskoviae gloriam*³ для скріплення москвофільства на українських землях ССРСР⁴.

Проблема України складніша і простіша водночас. Коли постане над Дніпром українська держава, як постане, за яких умов, – на се відповідь майбутність. Тут лише зауважу, що таку державу здолав би здвигнути лише великий народ, а не плем'я. А для такого народу зобов'язують правила, які колись виписало «Prosto z Mostu» (22.III.1936), яким не можемо відмовити сим разом повної рації.

Часопис розрізняє між «народами» і «народцями», перші – се «народи-творці», другі – се ті, що «без нарікання ідуть у васальну залежність за каламутні обітниці» (от як пішли Любченки в залежність від ССРСР тощо); і далі: «Народ, який не хоче бути предметом політики, лише її підметом, мусить здобутися на волю великості. Мусить з народця перетворитися на народ. Окреслити собі в світі власні цілі. І йти до них, не оглядаючись ні на що: через поразки і перемоги».

Думаю, що коли Наддніпрянщина прагне повалити ярмо Москви і зажити незалежним життям, вона якраз мусить іти за сим рецептом згаданого часопису. За жодним іншим.

³ На більшу славу Московії (*лат.*).

⁴ З сього погляду проблему «федерації», про яку говорить згаданий часопис, розглядала книжка Д. Донцова «Grosspolen und die Zentralmächte» («Велика Польща і Центральні держави»). – Berlin, 1915. – С. Kroll. Книжка намагається відповісти на запитання, як у зв'язку з можливою поразкою Росії виглядала б така згодна «федерація» (її плани існували вже й тоді), яка була б її меншостева, аграрна, культурна і релігійна політика у зв'язку з питанням загамування російської експансії на Захід. Висліди, яких дійшов тоді автор, покриваються з висновками сеї статті.

МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ

В останні дні наш журнал став предметом неперемінливих, некультурних, чисто хуліганських (іншого виразу годі знайти) нападів частини галицької преси.

Наш діагноз виявився правильним. У IV книзі «Вістник» писав: «Але коли з'явиться група людей, яка скаже: «Нема нашої згоди на Манджуго! Нема нашої згоди на Барматів! Нема нашої згоди на спекулянтів та інтриганів», – мафія впадає в шал. Тоді мафія грозить, тоді сипле наклепами, тоді сипле доносами, сипле брехнею, інтригує, плює, очорнює, сичить, загалом робить шалений «там-там».

По тій статті у «Вістнику», де ми поставили крапки над «і», й зачався сей «там-там». Ніби на знак палички захованого десь диригента.

Колись із приводу трагічної смерті Хвильового, зацькованого Москвою і «рідними земляками», «Вістник» писав: «За те й старалися вони йому, як могли, уприємнити життя. Своїм способом. Озлоблені його сатирою на «халтурників», нездібні до чесної полеміки, вони вибрали догідніше для себе поле боротьби – денунціацію. Із себе виходили, щоб представити свою лояльність супроти «центру світової революції», Москви, і тикали пальцями на Хвильового як на людину, що перешкоджає «і нам, і вам». Денунціювали за те, що вічно носився з власним ВАПЛІТЕ і не хотів пристати ні до однієї з літературних клік; за те, що «кирпу дре» перед невизнаними геніями; що був «фашист». Негідне цькування однієї людини цілою зграєю газет і груп. Усі вимагали, щоб він або «покаявся», або щоб йому затулили рота чи вжили проти нього «організаційних заходів»; щоб забрали, коли не з України, то бодай із Харкова чи з Києва. А ті доноси сквапливо передруковувала з харківської української московська преса, щоб нарешті поставити його поза активним життям. Москва Москвою, але сей розділ із біографії Хвильового і роль у ній його «люб'язних земляків» теж не треба забувати» (Вістник. – 1933. – С. 608-609).

*Mutatis mutandis*¹, роль, яку супроти ВАПЛІТЕ і Хвильового відіграли харківські **комуністи**, перебрала на себе львівська «відповідальна» преса супроти «Вістника» і мене.

В одному часописі тої «відповідальної» преси сидить знаний колись комуніст, а тепер «гетьманець» і «фронтвик».

У другій – активний соціал-демократ, «симпатик» радикалів, а колись симпатик і співробітник «Нових шляхів» – тих, що осмішували стрілецьку «романтику» і «червонокалинську агітку»; що глузували з «короткозорих», які «пнулися до української державности» (Нові шляхи. – 1931. – X-XI).

У третій не так давно звеличувалося все совітське.

У четвертій оборонець Католицької Церкви і колишній приятель тов. Йофе рекламує від часу до часу Раковського і Червону армію, явно і славно проголошуючи, що російський комунізм ліпший від українського націоналізму.

Знову в емігрантських органах у країні і за кордоном сидять недавні «возвращенці», які в «Ділі» захоплюються «патріотизмом» Любченків і Бондаренків.

І все те товариство, що колись кожний у приділеній собі «ячейці» в «Нових шляхах» чи в якімсь іншому «Комуністі» нищили «Вістник» і націоналістичну

¹ Змінюючи те, що можна змінити; з відповідними змінами (*лат.*).

думку, *роблять те саме й тепер*, тільки в буржуазних органах «відповідальної» преси.

Певна річ, що вони не виконують наказів званої інструкції Димитрова! Але проти «Вістника» виступають далі. **«Змінивши» всі інші свої переконання, в сім однім вони лишилися непохитні.** Чим не грізні судді сталінського трибуналу?

І дійсно, часом маєте враження, що ви присутні на якійсь розправі проти «Спілки визволення України» в Харкові, коли на лаві оскаржених сиділи Єфремов і товариші, а суддями були Хвиля і Любченко; коли агенти ГПУ виступали як кристалево-чисті оборонці українського народу, а Єфремови – як зрадники й агенти «інтервентів».

І навіть жаргон прокураторів, що виступають проти «Вістника», дуже нагадує жаргон сталінських наймитів. Замало інтелігентні, щоб володіти зброєю речової полеміки, і досить підлі, щоб воювати зброєю наклепів, вони не зупиняються перед ніякими інвективами.

Сі люди з «відповідальної» преси можуть сказати, що ви є причиною запровадження доразних судів (Нова зоря. – Ч. 25), і їхня група залишає їх у редакції, замість пошукати їм кімнати в Кульпаркові.

Ви можете в 1918 р. виїхати з Києва як член, припустімо, паризької місії уряду, але мафія напише, що ви здезертували. Ви брідитеся писати, хоч би спростування в органах «відповідальної» преси. І вона, користаючи з сього, свій наклеп повторить раз, два, і три, і десять разів. Хіба се тяжко для людей із витертим сумлінням?

Ви можете, скажімо, раз чи двічі сидіти і майже не здохнути в царській тюрмі, набути там хворобу, але ось якийсь джентльмен-«державник» із мафії, спантеличений і озвірілий на цілий світ за хворобу, яку набув не в тюрмі, а в веселих домах Кракова, кине вам в очі, що ви і в тюрмі ніколи не сиділи і за кордоном опинилися не як політичний емігрант, а «невідомо чому». І се хором повторює брукова преса мафії.

Різні темні аноніми з невиясненим минулим, сильні лише тим, що присадилися до якоїсь кліки, доведитимуть, що ви – москаль, самі ж готові були ще недавно подавати калоші і плащ «українським» міністрам із ласки Сталіна, коли ті з'являлися у Львові.

Люди, які цілий час кпили з націоналістичної думки, як із нової хвороби Європи, нагло спускали з мотузка своїх наганячів. А ті ревіли про «фальш націоналістів», а про себе в істеричнім трансі писали: «Ми, лише ми – правдиві націоналісти!». Бо така прийшла «мода». Бо такий прийшов наказ. Бо ні одна жива душа інакше тих «ми» не завважила б. Бо треба ж ту ідею скомпрометувати!

Вони можуть кинути вам закид, що проповідуете терор, а водночас висловлюють жаль, чому проти вас не застосовують «фізичної сили» («Українські вісті») або чому вас нарешті хтось (не вони самі, бо вони боягузи) не «стукне в лоб» («Громадський голос»).

З приводу звичайних, не політичних навіть, ножових поррахунків двох юнаків між собою брукова радикальна «преса» заінсинує, що се тому, що ті юнаки «читали «Вістник»...

І в голову інсинуаторам не прийде важливіше питання, чи Шекерик-Доників, А. Крушельницький, колишні послы Стефанів чи Власовський не завдячують свою «еволуцію» обставині, що, як добрі «партаймани», вони читали «Громадський голос»?

Вони можуть кинути вам закид, що хочете розплутати громадянську війну, а водночас захвалювати червоних харцизів в Іспанії, представляючи пльондрування й убивства та інші героїства тих катів як вияв «народного гніву», бо ж «народ у таких

суспільних рухах не може виступати в рукавичках» (Громадський голос. – 1936. – Ч. 14). Бо забреханість «відповідальної» преси не знає меж!

Вони можуть поцікавитися, чому ви, наприклад, не були у війську. Можливо, що се була похибка. Але, напевно, менша від забреханости «відповідальної» преси, яка ніколи подібного закиду не зробить ні одному «зі своїх» і ніколи не запитає, чому у війську не були, наприклад, В. Левинський, С. Прокопович, О. Шульгін, А. Лівницький, Шаповал чи Винниченко.

То знову доводять своїм затуманілим від лектури «відповідальної» преси читачам, що ви ніякий не революціонер, а просто собі «філ», а водночас запитають, чому такому революціонерові, як ви, досі волос із голови не впав. Так їх кортить, щоб їхні противники, що стоять поза всякою організацією, що пишуть у легальній і підцензурній пресі, конче дісталися під ключ!

І водночас забувають, що їм самим можна було б поставити подібні мудрі запитання: чому, наприклад, не спав волос із голови А. Крушельницькому (ні В. Левинському) й іншим, що літами ширили через «Нові шляхи» революційну комуністичну ідеологію в Галичині? Чому волос із голови не спав редакторам «Діла», які літами не так давно ще ширили в своїм органі російсько-большевицьку мудрість? Чому волос із голови не спав тим галицьким кооператорам (Павликовський, Луцький, Шепарович), які в 1929 р., вернувши з ССРСР, захвалювали в особій депеші з Шепетівки совітське будівництво і запевняли, кого треба, що винесені зі сталінської деспотії «свої спостереження і враження передадуть широким масам наших кооператорів»? Чому волос із голови не спав О. Назарукові, що явно і славно був за кордоном висланцем Петрушевича? Чому волос із голови не спав пп. Матчакам, які належали до ініціативної групи «Заграва»? Чому, нарешті, волос із голови не спав п. І. Кедрину, який, як се чорним по жовтому видрукувано в «Розбудові нації» (1929. – Ч. 12, за грудень), брав у 1928 і 1929 рр. участь у тім журналі, як тепер у журналі «Biuletyn Polsko-Ukraiński»?

Досить зіставити всі оці «чому», щоб усвідомити собі цілу забреханість нашої «відповідальної» преси.

Хто знає наших противників, той здає собі звіт із того, що ховається за всіма тими закидами, за тими несмачними, особистими нападами. «Діло» (3.IV) у статті «І. К.» стверджувало, що величезна більшість галицької людности в теперішній час «мусить підлягати впливам двох крайніх ідеологічних течій: націоналістичної та комуністичної».

Те саме мусять визнати і «фронтівські», і клерикальні часописи. Мусять визнати і наші послы, «вибрані» вдячним населенням на останніх виборах; щоб на вічах здобути собі послух, мусять вони заперечувати себе і свою «програму», мусять підшиватися під чужу, зненавиджену і денунційовану ідеологію...

Те саме мусять визнати і наші Кабальєри, «руські хлопи-радикали». Зі скреготом зубів (як «Вістник» уже писав) жаліються вони своїм приятелям в Америці, що люди «читають і вірять свято в те, що написане у «Вістнику», що в краю шириться «чад фашизму»; що натомість на такі чудові й архімурі видання, як «Громадський голос», «Самоосвіта» чи «Каналярі», маса «не звертає уваги», та ин. (Організаційні вісті оборони України. – Грудень, 1937. – Скрентон).

Ось де джерело їхньої напасти на наш журнал.

Світ ділиться на два табори, між якими нема місця на приплентачів, «націоналістів-державників», на симулянтів, які несподівано для себе опинилися в грізнім становищі: між молотом і ковадлом.

Звідси розпачливе SOS, що лунає зі шпальт мафійської преси. Звідси тривожний крик отих «Організаційних вістей», повторюваний краєвою пресою: «Мусимо сьому зарадити! Треба паралізувати фашистські впливи на нашу молодь». Звідси несмачні і крутійські напади «Українських вістей» і «Діла» на українське студентство у Варшаві. Звідси й похід проти «Вістника».

«Вістник» – добре чи зле, – але поставив на порядок дня і зі свого погляду обґрунтував низку пекучих проблем нашого національного життя: 1) Схід чи Захід, а коли Захід, то який; 2) демократія і фашизм; 3) Церква і нація; 4) література чи халтура; 5) маса і провід; 6) партія чи орден; 7) «харамарництво» чи служба Богові й нації; 8) масонерія і марксизм; 9) політика опортуністична і принципіальна; 10) інтернаціоналізм та націоналізм; 11) засади Мак'явеллі чи «засади» дрібного шахрайства; 12) переживання старих партійних шпаргалів чи праця над радикальним психічним переродженням; 13) патріотизм регіональний чи патріотизм нації та ин.

Мафія мовчала. *Ні одну з цих проблем органи мафії не взяли під поважний розгляд.* «Вістник» опинився у становищі людини, яка б'ється над розв'язкою якогось пекучого й дразливого питання і, коли знайде свою і приходиться із нею перед аудиторію, спостерігає, що даремно витрачала зусилля; що аудиторія не прагне розв'язати сього питання ні так ні сяк, і то з тої простої причини, що *саме се питання для аудиторії ще не існує.* Се все одно, як дискутувати про найліпшу конструкцію літака з людиною, що загалом не уявляє собі, як можна літати над землею.

Але, не розуміючи нічого в тих нових проблемах, що виринули в житті, не розуміючи ні слова в пропонованих «Вістником» розв'язках, мафія побачила, що «Вістник» діє як організатор громадської думки, як кристалізатор нового світогляду, що сей світогляд шириться серед здорової частини громадянства і тут, і за Збручем і, що найважливіше, *підкопує впливи і повагу мафії*, нездарної, некультурної і духово безплідної.

Се був злочин! Бо поширені в благословенній галицькій Ботокудії погляди були такі: коли взяти звичайну столову ногу або чобіт і «вибрати» його на редактора, то він стане справжнім редактором, керівником громадської думки! Коли того чобота послати до парламенту або «вибрати» головою партії, то Св[ята] Демократія зробить чудо, а з чобота – першорядного політика! Коли ті столові ноги зачнуть себе вітати римським привітом, то всі обернуться в гітлерівців чи фашистів!

Або коли Івана Івановича Довгочхуна або Івана Никифоровича Перерепенка вбрати в гермеліни, то з кожного з них вийде «король-сонце» або Наполеон. Або коли ті чоботи вичистити і поставити в ряд, то постане грізне військо, перед яким «згинуть наші воріженьки, як роса на сонці».

Нова течія, представлена, між иншим, у «Вістнику», захитала сею прекрасно-душною утопією. Вона поставила «во главу угла» справу «якості матеріялу». Мафія відчула, що її повазі приходиться кінець, і зачала боронитися. Річ ясна, як уміла. Видвинути свою ідеологію? Вона її не мала. Спроби нашої «найбільшої» і «найповажнішої» партії видавати якийсь теоретично-політичний журнал завше кінчалися повною невдачею (заняття посла чи директора були цікавіші від занять «будителя» чи теоретика). Хутко виписалися й філософи з «Перемоги», щоб пуститися на плиткіші води щоденної лайки.

Тим самим скінчилися спроби радикальних філософів, які по невчасі гірко над тим плачуть: популярних радикальних видань не вистачає, зрештою, треба ж пам'ятати, «що головні діячі радикального руху були виховані свого часу також *не тільки на популярних* книжечках, але також на науково-опрацьованій політичній

літературі» (Організаційні вісті. – Ч. 6). Такої літератури пп. Стахови і Матчаки, інтелігенція яких не підноситься над рівень їхньої преси, дати не можуть. Отже, й констатують вони з болем: «Нема дива, що в таких обставинах майже вся наша молодь, що виходить із шкіл під проводом своїх фашистських духових провідників, плює на М. Драгоманова» (і його геніяльних учнів із «Громадського голосу» і «Каналярів») «та ставить собі за ідеал Гітлера і Мусоліні» (там же).

Так у своїм таємнім, призначенім «тільки для членів» органі радикали признаються в своїй нездарності провадити теоретичну, ідейну боротьбу з «фашизмом». Визнавши сей смутний для себе факт, вони, замість ідейної боротьби, пустили в рух цілий апарат перекручувань, брехні, погроз і доносів.

Таке є джерело їхньої кампанії проти «Вістника», їхньої та іншої «відповідальної» преси.

Фронтівці і новозорянці гніваються: є ж у нас Богом даний помазаник, що в славі об'їздить Америку, а анархісти-фашисти його не визнають! Радикали гніваються: анархісти-фашисти не шанують навіть *професора* Драгоманова і *президента* Грушевського! («А він навіть нашу Їмосцюню в руцю не поцілює, анцихрист!»).

А клерикали ще краще. Як отой Нечитальник Мартовича з Абрамком у шинку дискутують: «Ну, але ми, чуєш, втнемо носа москалеві. Та ж наш найстарший, як піде тобі в костел, та як помолиться Божій Матері – тій, знаєш, що в такому синім покривалі, ... так ось, як помолиться тобі він Божій Матері, що жиди розп'яли, чуєш, Абрамку? – розп'яли її жиди на хресті за віру християнську во віки віків амінь, сучий ти син!».

Як той «нечитальник», так і клерикальний редактор, як зачне з фашистами дискутувати, то все піде на папері всуміш, як у його голові: на початку статті – «в ім'я Отця і Сина», наприкінці – «амінь», а посередині все – «сучий син» у найрізномірніших варіантах.

І всі разом, ніби хтось їх за шнурок із-за сцени потягнув, висипають на голову противника повний міх наклепів, що про них я згадав вище. А коли собі упритомнити, що за тими «диспутантами» стоять одна – заснована Франком – партія або друга «найповажніша партія» Галичини, або група, яка називає себе католицькою, жак збирає від занепаду політичної думки і пресової охайности в Галичині.

Зізнатися в своїй нездарності мафія не могла. Отже, мусила знайти жертовного козла. Але хто ж є *вони*, ті «стовпи суспільности»? Яка їхня легітимация рятувати націю та її мораль? Як виглядає їхня «великих слів велика сила», яку несуть на своїх прапорах?

Є се передусім українське «національне об'єднання». Се те «об'єднання», яке шукало недавно «звізди з Востока», а тепер змінило курс на 180 градусів. Партія, яка тепер провадить лянсовану ще в 1925 р. деякими політиками тактику, що шукали «добра і будучини українського народу» не на «Сході», а на найближчій «Заході», думаючи в нім знайти свій ідеал «на основах правного порядку і на ідеалах західної демократичної цивілізації», як се стояло в заяві, висланій до міністра освіти Грабського 7 грудня 1925 р. проф. Смаль-Стоцьким у порозумінні з університетською комісією НТШ. «Велику історичну ціль» у сім ідеалі бачили й інші, наприклад, посол Целевич (гл.: Chwila. – 25. I б. р.)...

Тепер ся партія переходить тяжке похмілля. Журяться, що «не так склалося, як бажалося» та ин. Але тим не менше, на ній затяжить найтяжча відповідальність, яка лиш може затяжити на партії загалом: брак здібности передбачувати. Партія опинилася в становищі шахіста, який цілу свою тактику будував на припущенні, що коро-

лева противника ходитиме, як кінь, а кінь – як хлопець, із перспективою неминучого мата. Але ся відповідальність у *такій самій мірі* спадає і на так звану опозицію в лоні УНДО.

Політичні спекулянти хочуть зробити з тої «опозиції» спасителів нації.

Смішнішої комедії рідко коли доводилося оглядати на галицькім ґрунті! Бо і хто ж то мав би робити ту «опозицію»? Хто мав би робити нову політику? Колишній голова УНДО, який перший запропонував лінію, що її веде теперішній провід тої партії? Чи, може, теперішній речник опозиції п. І. К.? Той самий, який писав славні статті («Засадничі речі») в листопаді 1930 р. у «Ділі» і який створив теорію та «ідеологію» політики теперішнього проводу УНДО? Який тоді вперше вказав галицькій суспільності «нові напрямні»? Невже галицьке громадянство має аж таку коротку пам'ять, щоб піти за Мойсеями, яким просто забракло посольського чи сенаторського крісла?

Тепер та «опозиція» нарікає, що нема в суспільності ентузіязму. А хто ж, як не панове ортодокси й «опозиціоністи» з УНДО, той ентузіязм гасили?

Тепер вони оплакують «упадок авторитету українства як політичного чинника та взагалі як національного колективу», що українство стає «похилою вербою, на яку скаче кожна коза» (Діло. – 16.ІІІ). А хто ж, як не ся партія, ортодокси й «опозиція», спричинили сей стан? Хто ж, як не вони, показали козам, куди краще скакати?

Друга група, що має «оздоровити» галицьку суспільність, – група УНО з «Новою зорею». Остання – се властиво орган напів радикала, що симпатизує комунізмові. Сьому ж редакторові належить славна фраза «ліпше російський большевизм, ніж український націоналізм». Він же зачисляє до небажаної лектури Тараса Шевченка і Лесю Українку, захвалюючи натомість московського большевика Зоценка і Пушкіна – автора цинічної поеми «Гавриліяда», яка осмішує Божу Матір. Коли йому поставити перед очима постать великого слуги Бога і своєї скривдженої нації кардинала Мерсьє, він корчиться, як сатана перед Христом. Як він «полемізує» у своєму часописі, я вже згадував вище. «Книга знання» дає таку наукову дефініцію слова «хам»: «некультурна людина з грубою поведінкою». Отже, з сього наукового погляду д-р Осип Назарук є стопроцентним типом ... «некультурної людини з грубою поведінкою».

Сей самий «католик» під своїм ім'ям писав у радикальнім календарі «Громада» за 1923 рік, видання секретаріату радикальної партії: «Радикальна партія основана учнями великого ученого Драгоманова. Радикальна партія виховала найбільших українських публіцистів (автор, мабуть, має на увазі Стахова і Матчака. – Д. Д.)... Словом, ся партія, хоч ніколи не була велика, дала нашому народові більше світла, ніж інші партії». «Світло» сеї партії, мабуть, і досі ще не згасло в голові радикала-католика з «Нової зорі». Відповідна і його програма, якою хоче спасти Галичину й Україну. На «скаргівським з'їзді» католицьких діячів він «заманіфестував охоту до співпраці», свою і своєї групи (з українською «Просвітою» співпрацювати йому тяжче). Звеличував велич Скарги (як потім Х. Раковського), який написав свій «важливий для унії твір» («О єдності косяола Божего»), ведений християнською любов'ю до ближнього, «uzaliwszy się nad narodem ruskim»², і висловлював свою гарячу віру, що тепер серед аудиторії, до якої промовляв, знайдуться люди, здібні піти слідами Скарги (Нова зоря. – 1936. – Ч. 74).

Він же ще в 1935 р. виступає з гаслом, щоб українські посли Галичини пішли під накази П. Певного. Виступає зі статтею «Творить один клуб» (Нова зоря. – 6.Х.1935). На його думку, об'єднання з П. Певним «було б великим кроком до наці-

² Герейнявшись жалошамми до народу руського (польськ.).

онального об'єднання українських земель у Польщі». «Український національний інтерес рішучо вимагає, щоб українські послы і сенатори з Галичини і Волині створили в польському парламенті один спільний клуб». Далі п. Назарук передруковує з «Української ниви» оферту п. П. Певного на адресу галицьких послів, оферту, яка пропонує об'єднання в спільний клуб, «наскільки те представництво (галицьке) прийме ідеологічні та тактичні засади Української Парламентської Репрезентації Волині», і «стверджує», що се можна зробити, бо ні в краєвій, ні в закордонній політиці (щодо Великої України), ані навіть у тактиці між галицькими послами і П. Певним ніяких різниць бути не може... Одним словом, схарактеризувати становище п. О. Назарука можна в той спосіб, що він став речником політики П. Певного в Галичині.

Очевидно, се становище (*advocatus diaboli*³!) відповідальне, не анархістичне. І тому-то, певно, так радо простягають йому руки й інші «відповідальні» політики – М. Стахів, М. Матчак і Д. Паліїв, яким, мабуть, відповідає ідеологія і тактика П. Певного – О. Назарука. Але зате високою мірою шкідливою є ідеологія «Вістника».

Третя група спасителів народу – се радикали з «Громадським голосом». Є се орган партії, для якої українська справа стоїть на другім чи на третім плані. На першім – справа соціалізму. Через те їхніми «дорогими товаришами» є, між иншим, російські і польські (ППС) соціалісти. Через се свої директиви отримують вони від II Інтернаціоналу, що, як відомо, не раз робив один фронт із Інтернаціоналом Сталіна або Троцького. Через те радикали є найкращі і найвідданіші шабесгої – **оборонці жидівської буржуазії**, яка по втечі з Німеччини прекрасно влаштувалася у Франції і Чехії. Ся точка особливо цікава і варта, щоб її підкреслити. Партія та органи її «преси», що дозволяють собі дикую й некультурну «полеміку» на адресу **спролетаризованого українського студентства** (що не хоче йти під її диктат), «як один муж», встає в оборону **жидівської буржуазії**, і то не лише середньої, бо серед «переслідуваних» Гітлером жидів були й грубіші капіталістичні риби, такі милі серцю соціалістів-радикалів.

Українські «фашисти» для радикалів – дикі звірі, яких треба знешкідливити, яким треба добре «стукнути в лоб», але, наприклад, **«французькі»** соціалісти з «Le Populaire» – се товариші і брати.

Сей розподіл радикальних симпатій та антипатій тим *більш* цікавий, що ті «французи» не є ніякими французами. Ось, наприклад, із кого складається (беру з «Je Suis Partout». – 15. IV) редакція органу «французьких» соціалістів «**Le Populaire**»: **Леон Блюм, Розенфельд, Герман, Гіри, Мох, Жиромський, Вайль-Рейналь, Коген, Гольдшильд, Юліус Донти, Шерман, Ліберман, Луї Леві, Кантер та ин.**

А ось редакція «**Le Peuple**» – органу «бельгійських» соціалістів: **Кулешер, Скотінос, Леві, Годштайн, Ізабела Блюм, Гольдцигер, Вандервельд, alias⁴ Епштайн, Кейфер, Фішер та ин.**

І ось сі Гольдцигери, Леві, Когені і Блюми або їхні делегати засідають у II Інтернаціоналі разом зі Стаховими і Матчаками або з їхніми делегатами й укладають спільну «генеральну лінію» своєї політики. Ті ж самі Леві і Блюми диктують різним секціям II Інтернаціоналу і їхнє ставлення до СССР, і до України, і до Німеччини. Не дивно тоді, що «Громадський голос» дасть себе повісити в обороні «переслідуваних» у Німеччині Когенів і Колішерів! Не дивно тоді, що «Громадський голос» виступає в обороні цілості СССР, протестуючи навіть проти нападу Японії на Росію!

³ Адвокат диявола, завзятий обвинувач (*лат.*).

⁴ Инакше; иншим часом, в иншому місці (*лат.*).

Бо хоч се і в нічім не пошкодило б Україні, але зате дуже пошкодило б Кагановичам і Літвіновим, що мають у II Інтернаціоналі таких чудових оборонців! Пацифісти супроти сталінської Росії, радикали, завзяті мілітаристи супроти національної Іспанії. Проти неї мусить іти війна, хоч би в союзі зі Сталіним.

Тому «Громадський голос» виступає і в обороні імпрези Сталіна і Антонова-Овсеєнка в Іспанії. Він, правда, «вдає турка» і нібито нічого не знає про те, про що знає цілий світ, але се справи не змінює. Недавно цілу пресу оббігла історія червоного еспанського генерала Гальйо, делегата Комінтерну і мужа довір'я тов. Дімітрова, який, своєю чергою, є мужем довір'я Сталіна. Сей «ідейний борець» за милу радикалам большевицьку Іспанію втік до Франції, забираючи з собою повні куфри дорогоцінних речей із сплюндрованих палаців і монастирів. За справу, за яку борються типи, подібні до Гальйо, за неї (хоч би й лише пером) бореться і «Громадський голос», свідомо дурячи читачів, що панове Гальйо та інші агенти Дімітрова борються за «свободу й демократію».

Бо соціалізм – понад усе! Бо «кожний дійсний соціаліст – се людина високоморальна і чесна», як отой тов. Гальйо, – запевняє «Громадський голос» (2.IX.1933).

Сі симпатії радикалів не лише теоретичної натури. Коли б вибухла наново революція в Україні, як у 1917 р., а вона була б там тільки «фашистська», то так, як в еспанській революції радикали підпирають імпрезу Сталіна і Антонових-Овсеєнок проти еспанського «фашизму», так і в тій революції в Україні вони б підпирали імпрези червоних «товаришів» проти найбільших ворогів людськості – українських «фашистів». Бо соціалізм – понад усе!

І се собі треба глибоко закарбувати в пам'яті.

М. Грушевський міг жертвувати незалежністю своєї країни в ім'я «світової місії большевизму» – все одно він залишався авторитетом для радикалів, бо соціалізм – понад усе!

Один із редакторів (чи співробітників) «Громадського голосу» міг писати в «Нових шляхах», де осмикувалися стрільці за їхні стремління, – все одно він був бажаним набутком, бо був соціалістом. А се ж «те, що найважливіше».

Винниченко міг активно виступати за «Совітську Україну», в брошурі «За яку Україну» (Париж, 1934) він ясно писав, що «корисніша для українських мас Радянська Україна навіть із руським (московським) націоналізмом на ланцюгу(?)», ніж «буржуазна капіталістична Україна, самостійна й без якого-небудь чужинного націоналізму на ланцюгу», іншими словами, «корисніша» Совітська Росія на Україні, аніж несоціалістична самостійна Україна, – а все-таки Винниченко залишиться авторитетом для «Громадського голосу», який гостро картав українських студентів у Чехії за те, що не хотіли слухати «філософичної системи» сталінського приятеля (Громадський голос. – 1937. – Ч. 10).

Фашисти – скажені пси і чужі агенти для «Громадського голосу». Людина, яка понижується до того, що пише супліки до Сталіна, є все ж таки чесна і порядна, бо соціаліст! Що ж є Україна супроти «великої ідеї» соціалізму?!

Винниченко міг ясно заявляти: «Можна головою ручитися, що українська «самостійна» (як ненавидять вони се слово! – Д. Д.) буржуазна влада так не дбала б за освіту, розвиток, культурність трудящих мас, як то робить тепер (російсько-жидівська – Д. Д.) радвлада», – і все ж таки Винниченко є для радикалів «свій», а спролетаризований «фашистський» студент-українець – «чужий».

Як бачимо, не лише в Іспанії, але й таки серед своїх земляків радикали завше волітимуть сталінських агентів, ніж «фашистів».

Бо соціалізм – понад усе! Понад Україну, понад незалежність, понад інтереси мас! Так виглядають «спасителі народу» з сеї третьої групи.

Далі йде свіжоспечений «Фронт». На його чолі люди, які з усіх інших «відповідальних» груп найменше знають, чого хочуть. Загравіст, ундист, який із цілим УНДО несе відповідальність за совітофільську дурійку, що роками вщеплювалася в наші маси «Ділом», нарешті, «фронтвик» і цілком несподівано – гетьманець – такий є «фюрер» того «фронту»; людина з геніяльною здібністю звульгаризувати, спростачити, вихолощити й здискредитувати всяке гасло і всяку ідею, до яких причепиться. У тім числі й ідею «боротьби зі старим світом партійництва». Фельдфебель за своєю психічною вдачею, він так довго загрозило по-гітлерівськи підносив руку на погибель «згнилому світові», аж не ударив нею в дах, салютуючи цілому тому «згнилому світові» і «голосячи слухняно», щоб і його разом із його сотнею зволили прийняти в «порядне товариство». Вічна гумористична історія молодого «рреволюціонера», який лише так довго уїдає на батьків народу, аж ті не посунуться, щоб і йому дати, хоч скраєчку, місце коло себе.

Що до цілого сього товариства не прилучилася «Свобода», се хвилеве непорозуміння в родині.

Єдиний фронт із тими партіями творить тепер і емігрантський центр. На його платформу став уже не один орган «відповідальної преси». Між иншим, виразно і недвозначно «Нова зоря» в цитованій статті від 6.X.1935 р. Сей центр, на нашу думку, зійшов із дороги самостійности Придніпрянщини. Сю ідею заступив у нього «прометеїзм», у який кожний ущасливлувач України вкладає, який хоче зміст, і ідею плебісциту.

«Тризуб» (1937. – Ч. 7-8. – 21.II) згадує про меморіал «Прометей» до Союзу Народів у справі, між иншим, плебісциту на Україні. «Справа організації плебісциту на території, заселеній українським народом у межах ССРСР, – писав «Тризуб», – при теперішніх міжнародних умовах належить до тих ідей, які могли б знайти певне заінтересування й увагу в політичних колах Західної Європи й Америки».

О, напевно! Лише цікаво було б знати, хто, які «кола Західної Європи й Америки» піддали «Тризубові» сю воістину диявольську думку! Чи ті «кола» думають, що Україна – се Уганда чи Сомаліленд, чи инше Тимбукту, що її хочуть ущасливлувати плебісцитом? Хіба ж та сама Центральна Рада і ті чотири універсали, які тим «плебісцитом» зневажають, вже не виявили волі українського народу жити самостійно? Хіба Крути, Базар, Київ і Мотовилівка, хіба зимовий похід і море проллятої крові не вистачальний вияв народної волі? Їм треба ще білої картки, на якій чиясь спритна рука поставила б питання: незалежність чи федерація?

Невже вони не розуміють, що сама думка про такий плебісцит була б наругою? Була б перекресленням *уже здобутого* права на незалежність? Здобутого дорожчою ціною, ніж дурне демократичне паперове голосування? Невже так тяжко зрозуміти, що подібний плебісцит був би лише такою самою інтригою в руках чужих сил, як недоношений плебісцит Шушніга? Що плебісцит на Україні в ССРСР був би такою ж недоречністю, як, скажімо, запитання бельгійського народу в 1915 р., чи він хоче належати до Німеччини, до Франції, чи бути самостійним?

З яких кіл виходить ся чортівська ідея? Про се можемо лише здогадуватися.

А, між иншим, цікаво, що сю ідею, як кожну абсурдальну ідею, підхопив В. Винниченко.

У справі акції сього адоратора ССРСР і приятеля радикалів читаємо цілу довгу статтю (се ж подія!) і в радикальних «Організаційних вістях оборони України» в

Америці (ч. 2), які не забувають із філістерським трепетом представити своїм читачам Винниченка, як «бувшого прем'єра УНР». «Винниченко, – читаємо там, – вислав свій проєкт плебісциту Сталінові і деяким урядам західно-європейських держав». Отже, «бувний прем'єр УНР» продовжує компрометувати Україну, як робив се на Україні і на процесі Шварцбарта в Парижі, а радикальна газетка пропонує своїм організаціям продискутувати сей хворий плід хворого мозку. Проєкт Винниченка радить «запитати сам український народ, чого ж він сам хоче: «бути «визволеним» чи «захищеним», бути під «протекторатом» чи в «союзі», чи, може, третє: цілковитої незалежності. Винниченко, як виявляється, «вислав свій проєкт до Сталіна, але не дістав від нього відповіді». Ну і як же він думав? Поважні люди з дітьми не бавляться. Але що та дивацька ідея плебісциту знайшла оборонців і в Винниченка, і в «Тризуба», і в радикалів, свідчить про якусь органічну ваду в психіці тих груп, якусь «паперовість» у ставленні ними великих проблем, якусь їхню нежиттєвість.

Винниченко промовив, мов той «дід до образу», до Сталіна. І коли подумати, що одні «діди» промовляють у сей спосіб до «образу» Сталіна, другі – до II Інтернаціоналу, треті – до Союзу народів, четверті – ще до когось, моторошно стає, оглядаючи сю комедію!

Коли приглянутися уважніше до нашої дійсности, коли побачиш за гетьманом України гетьмана Його царського Величства; за тризубом – «прометеїзм», плебісцит і Манджуго; за соціалізмом українського «трудящого люду» – Когенів із укритим за кулісами Сталіним, масонерію і жидівську буржуазію; за «рідною унією» – того, кого звеличував Назарук на згаданім конгресі; за УНДО і опозицією, як «Новою Зорею», – Певного; за Палієвим – Назарука і Ротари-клуб, а майже в кожній газеті «відповідальної» преси – колишнього комуніста, коли побачиш дивну й несамовиту спілку, хочеться поставити питання, яке на невластиву адресу поставило «Діло» (15. IV): «Великий чародій той «припадок», який довів до такого симбіозу. Мимохить насувається думка, де і за якими кулісами шукати того чародія?».

Чи се значить, що я виступаю проти консолідації? Я виступаю проти облуди. Що ж до тієї «консолідації», то для справи нашої зовсім байдуже, чи вона доконається, чи ні, ота «консолідація». В краю «консолідатори», засівши на курульних кріслах, робитимуть те саме, що роблять теперішні офіційні політики. Коли ж «консолідаторам» (як про се недвозначно натякають «Нова зоря», Целевич і інші) пощастить у разі гострої кризи большевизму «будувати Україну», то збудують там лише той люпанар, про який писав Дмовський і в яким наввипередки вислуговуватимуться якісь чужій мафії.

Одна лише річ недопустима. Недопустимо, щоб мафія тримала під «моральним» терором нашу громадську думку. Недопустимо, щоб збанкрутовані спекулянти, що тратять авторитет у суспільстві, запрягли в ярмо вільну національну думку. Недопустимо, щоб новозасноване товариство взаємної адорації наклало намордник на нашу пресу. Недопустимо, щоб тон нашому життю надавали донощики, «некультурні люди з грубою поведінкою» і переламаним хребтом, кандидати на галицьких Любченків чи на Кульпарків.

Щоб набрати належної пошани до «консолідаторів», вистане переглянути їхню пресу: чого лиш вони там не писали один про одного!

Тепер п. Іванейко у великій шані в «Новій зорі». Але ось що вона писала про нього несповна рік тому (Нова зоря. – 17.VI.1937): «Як же тепер не «відбудувати Україну», коли появился аж такий філософ у ФНЄ... (як Іванейко). Що за ум може вирости й на нашім ґрунті, коли його відповідно управив Д. Донцов».

Але вистало, щоб сей філософ виступив проти Донцова і для нього відкрилися чулі обійми Назарука!

8.X.1936 р. писала «Нова зоря»: «Стаття п. Іванейка була б тоді сильніша, якби в ній не було клоак»... Тепер до тої «клоаки» жадібними устами припав Назарук і п'є, і п'є, і п'є...

А «Українські вісті» знову (ч. 230) у статті «Гамаксоїник і гамаксоїченята» почувуються змушеними «відмовити права» Назарукові «називати себе католицьким редактором» і на підставі «зразків полеміки п. д-ра Назарука» ствердити, «до якого упадку достоїности доводить така полеміка».

Тепер «гамаксоїник» і автор газетних «клоак» у спільнім таборі взаємної адорації!

А ось як писало «Діло» (18.III.1936) про Д. Палііва: «Отже, *заденунціювати!* І те, що було в зізнаннях різних силачів із УВО-ОУН здебільша супозицією, гіпотезою, але у всякому разі *недоведеним* дотепер припущенням, оце набирає прокураторської доказової сили завдяки ревелляціям п. Палііва. Коли не міг «зліквідувати» сих людей, постійно на них цькуючи та денунціуючи їх перед власним громадянством, то тепер се п. Паліів почав робити і перед *чужими*. Тільки зроджена з самозакоханости якась, справді, окаянна ненависть до *своїх* зіпхнула сього чоловіка з дороги політичного діяча на шлях денунціяції і провокації». Тепер Паліів бажаний гість серед «своїх».

А паліівські «Українські вісті» і «Діло» творять єдиний фронт «відповідальної» преси. Обмінюються компліментами і підписують спільні маніфести.

Або ще приклад. «Нова зоря» називала одного редактора «Діла» «дівчиною до всього», який може писати все «о вреде і о пользе просвещения», лише щоб йому сказали, що саме він має писати. «Діло» знову, віддячуючись за компліменти, називало Назарука «печерним чоловіком», а його писанину «назаруківською пресовою хуліганерією», що вийшла з-під пера «до ґрунту політично зіпсованої людини»; називало Назарука «усобленням найбільш розгойданого кочового руїництва», що кидається на противника з «коршемною лайкою», «публіцистичним гангстером» та ин. (Діло. – 27.II і 8.III.1936).

Тепер сі «дівчата до всього» разом із газетним «гангстером» належать до єдиного табору «відповідальної» преси! Відповідальної? За себе? За свої слова? Ні! За те, що з галицьких часописів поробили сплювачки, а з галицького громадського життя – те, чим воно тепер є.

Одне з двох. Або ті редактори, які обсипали себе тими жахливими компліментами, самі не брали їх поважно. Тоді се свідчить про їхню *цілковиту безвідповідальність*. Або вони брали їх поважно, щоб потім піти «на рятунок нації» з тими, кого вважали за найбільших шкідників тої нації. Тоді се свідчить про їхню *цілковиту безідейність*.

У кожному разі, припускати, що вони скажуть Галичині якесь нове слово, – абсурд. Ще більший абсурд припускати, що вони, як наївно думає «Нова зоря» (7.VI.1936), – се той «солідніший галицький елемент», який має «ззадалегідь психічно приготувитися впорядкувати Велику Україну у відповідній історичній хвилі». Смішна манія великості!

Світ тих груп, світ марксизму, соціал-комунізму, радикалізму, світ політичних полатайків, капітулянтів і комбінаторів, світ масонерії й старогалицького покірливого девотства зі слимацькою мудрістю вмирає. Він опинився між молотом і ковадлом. На його зміну іде нова ідея не лише в нас, а в цілім світі. І недурно одного разу, втомлений вічною коршемною лайкою, в хвилину просвітку, редактор «Нової зорі» написав

(26.IX.1937): «Що редактор «Вістника»... перший оформив *модерний націоналізм* на нашім ґрунті».

Так, оформив щось. Ви не оформили нічого, ніякої ідеї. Коли б ви читали, наприклад, стару «Заграву», то знайшли б у ній гадки, що пізніше могли знайти в фашистській чи в нац.-соціалістичній пресі. Коли у «Вістнику» була передрукована стаття Гінтера, читач міг побачити в ній думки, які давно ширив наш журнал. Статті «Вістника» передруковувала італійська преса як ідеологічно рідні фашизмові. Але мафія того не розуміє, як і загалом нічого з того, чим гуде і гримить світ довкола.

«Вістник» не змінився. Він чи «ЛНВ» від травня 1922 р. *пише те саме*. І се в той час, коли інші еволюціонували від «Заграви» чи «Нових шляхів» до «Громадського голосу», від «Розбудови» до «Бюлетина», від Петрушевича до Певного, від самостійництва до манджурства, від комунізму до гетьманського «фронту», від тов. Йофе і совітської зорі до «Нової зорі»... Невже такий злочин із боку «Вістника», що він не хотів робити сеї еволюції?! Чи з сеї причини треба, мов скажені пси, кидатися на нього?

«Відповідальна» преса думала спочатку, що сі ідеї «Вістника» – химера, забавка, як свого часу «загравізм» для тих, що кинули його для посольських мандатів. Коли ж «консолідатори» побачили, що так не є, а особливо коли «Вістник» відкрив нову кампанію проти масонерії, тоді настала остання фаза. Тоді «відповідальна» преса вступила на стежку грозьб, доносів і залякування.

Ся кампанія нічого в наставленні «Вістника» не змінить. Я знаю, як легко можна було б купити собі спокій і навіть визнання від компактної більшости. Визнати її маскарад за дійсність, може, «покаяться» – і все було б добре. Тоді вас навіть похвалили б, як похвалили «Вогні».

«Вістник» сього не зробить. Між тими всіма групами, що об'єдналися в новий фронт, може, є ідеологічна різниця, але між ними і «Вістником» є органічна різниця.

Наш світ не є їхнім світом. Їхній світ не є нашим. Світ тих груп призначений на політичну смерть. Він буде розторощений між молотом і ковадлом нашої страшної дійсности.

Правда, тепер ще їхній час. Ніч ще темна. Гієни виють.

Але не заздрю їм тої хвилини, коли щезне ніч і настане день!

ЗРАДА АМФІКТІОНІВ

Любов і ненависть; завше були вони і завше будуть. Ніколи не буде позбавлена їх безначальна вічність.

Емпедокл

Несамовите враження робить витереблювання совітсько-української «еліти». Хоч не позбавлене логіки те божевілля. Покотилися голови совітських ентузіястів (Крушельницький, Фальківський), потім – Шельменків «із малоросів» (Скрипник), далі – спантеличених Валенродів, які так забрехалися, що не знали, чи були нашими Валенродами серед чужих, чи імперськими серед своїх; нарешті – яничарів (Балицький, Любченко), більших і менших. Серед них – високі достойники «незалежної УССР», голови її «уряду». Неначе, щоб «усім, усім» довести, що ні одна голова «незалежної» совітсько-української республіки не може бути достатньо залежна, щоб її не треба було стяти. Пролляти кров своїх – ось ціна, якою остаточно припечатували своє перекинчицтво яничари. Про се неясно здогадувалися Антоненко-Давидович і Хвильовий, до сього байдуже приглядалися Скрипник, Винниченко і Грушевський, се із запалом робили Любченко, Затонський і Балицький. І все надаремно! Українську Содому мусив пожерти вогонь праведного бога імперії, а разом і червоних «праведників».

Переглядаючи страшний список «українців із походження», пожертвих спраглими крові совітськими богами, один часопис запитує: «А може, вони й справді були винні супроти тих богів? Може, таки пірвалися на них? Невже українська кров таки діє?» (Діло. – 18.VI). О, коли б так було дійсно! Тоді останні масакри не були б позбавлені певного понурого, але не такого гнітючого трагізму. Але так не є. Будівничі червоної імперії, може, боялися, може, сумнівалися, чи не відізветься в їхніх жертвах українська кров. Але в тих жертв, у Любченків ся кров грала не більшу роль, ніж українські кості в Киселя.

Проблема витереблення совітсько-української «еліти» – складніша. І коли я обсервую Тичину, Рильського, Сосюру, всі їхні «ура» і «хай живе» на честь завойовника із півночі, мені пригадується сцена з абісинських споминів ген. де Боно. Урочистість відслонення «пам'ятника відплати» в Адуї.

«О 8-ій вранці, – пише генерал, – я відбув кінний в'їзд до міста, почерез ряди населення, *якому наказали бити оплески*. Я не був такий наївний, щоб вірити, що ті оплески щирі». По промові до коптійського духовенства генералові «відповів заступник голови капітули в Аксумі... Він промовляв із надмірною балакучістю, запевняв, що *аксумітська культура має бога, то чого завдячувати римській*, що мені, до речі, було цілком невідомо, і підкреслював щирість «своїх почувань».

Не стаю на сторону амгарів і негуса, які були такі самі завойовники доколичних племен, як і де Боно. Але коли *нас* трактують як етіопів, коли нащадки запорожців лавою вишиковуються перед московськими де Бонами, коли за наказом оплескують їх, коли на чуже замовлення навипередки доводять спільність нашої і їхньої ідеї чи культури, нас охоплює почуття відрази і жаху. Ще жажливіше, коли сю добровільну театральну «кляку» зі спухнутими від оплесків долонями і пересохлим від «віватів»

горлом ставлять під стінку нарівні з чесними «бандитами» і «контрреволюціонерами».

Ні, се не голос крови. Навіть неfortunних «Валенродів» мало було серед наших «етіопів». Більшість вітувала тріумфаторам у добрій вірі, з доброї волі. Вона «підкреслювала щирість своїх почувань» і щиро вірила в універсальні ідеї «загірної комуні», «слов'янської федерації» чи «спільних історичних шляхів» нашої Еллади з московським Пилипом; вірила, що великі ідеї, голошені тим Пилипом і його наймитами, є двигунами людських вчинків, а не людські пристрасті й апетити хижаків під маскою тих ідей. А коли між блискучими ідеалами і практикою, яка творилася в їхнє ім'я, заходив розбрат, коли совітські «етіопи» так само зі здивування лупали очима, як предки за Петра, з яким лучилися «для віри православної», а опинялися на «дибі» чи в «застенках», коли я обсервую їхнє здивування, мені все пригадується на позір смішна, але глибока увага автора «Історії Русів» про інтимний зв'язок, що існує між високолетною ідеологією наїзника та його руйнівською практикою. Оповідаючи про насильства Петрових солдатів на Україні, автор пише, що їхні «безчинства», звичайно, діються під титулом: «Я – слуга царський! Я служу Богові і Государеві за весь світ християнський! Кури й гуси, дівки й молодичі належать нам!».

На перший погляд несподіваний висновок! Але не тоді, коли його поставити на ноги, замість лишити оберненим догори ногами. Бо завше тих, що несли подоланим свою «нову ідею», гнав потяг за матеріальними «благами» нападеного, «ідеологія» дочеплювалася пізніше і часто в добрій вірі, в почутті своєї вищости над пороною «рабів». Колись воїни Бога, що билися «за весь світ християнський», жадали за се собі гусок, курок і жінок. Тепер войовники за «новий справедливий лад соціалізму» і «щастя всіх трудящих» жадають собі за се вугілля з Донбасу, таврійського збіжжя і кримських портів. Суть залишається та сама. Однакова лишається і наївність «новохрещенців», обурених по невчасі, що жерці чужого бога або видуманої чужинцями ідеї соціалізму жадали, щоб зігнули перед ними потилицю і цілували порох на слідах їхніх переможних чобіт. Хто визнав чуже «вірую», не сміє нарікати: його винахідники все матимуть право його інтерпретувати, як їм догідно. Як каже Самійло Величко: «Звитяжець завше сам і право дає, сам і тлумачить теє ж, як хоче».

А на тлі тих історичних пригадок так смішно виглядають безконечні жалі (поки на них дозволяють), що північні «слуги бога», «людськості» чи соціалізму фальшиво з кривою для нас товмачать власні ідеї! Або плач Манілових із української Малоросії, що й вони служать тій самій ідеї, що і їм же належить бодай частина гусок і курок із власного краю, а не стінка, що крадіж «дівчат і молодичь» не дасться узгіднити з яким би то не було томом «Капіталу» Маркса (між иншим, з сих ерем'яд складається ціла літературна творчість останніх літ В. Винниченка); що чинити так, як чинять наїзники, некультурно і негуманно. Так Гоголь, віддавши цілого себе, цілу свою душу і цілий свій геній на службу чужим, пізніше, збентежений і спантеличений, писав до Максимовича, радячи йому кинути «стару, товсту бабу Москву»: «Киньте Кацапію та їдьте в Гетьманщину... Дурні ми, справді, як подумати добре. Для чого і кому ми жертвуємо всім?» Згадуючи ту «товсту бабу», скреготав зубами Панько Куліш у своїй вірші: «Обманщице, кого ти не дурила?!»... Не один Бальмен і не один Кухаренко шкодував, що мусив проливати кров шляхетну «не за Україну, а за її ката». Зі здивуванням звертався до чужинецького синедріону Хвильовий із питанням: «Невже я – зайвий чоловік, тому що люблю безумно Україну?». Невже сю любов не можна погодити зі «службою богові і государеві за весь світ християнський»? За «світову революцію»?

Все се було надаремно! Цілком надаремно! Кара нехибно і нагло спадала на зухвальців. Уважати себе за щось інше – се ж значило хилити голову перед принципом окремих людських порід із окремими інтересами! Заявляти свої «недоуменія» – се ж значило заперечувати виняткове право чужого синедріону тлумачити встановлені ним догми. Значило проповідувати ненависть? Завдання і обов'язок новонавернених – оплескувати і доводити «щирість своїх почувань». Се все. Хто визнав першу аксіому чужинецької геометрії, мусить іти консеквентно до кінця або видумати власну. На се останнє совітофіли не спромоглися. Захоплені «вищою» ідеєю, принесеною їм їхніми добродіями на «вістрі багнета», вони, мов барани, йшли під ніж, проводили «п'ятилітки», ліквідовували «куркулів» і «бандитів», шанували Пушкіна і кликали смерть на «жовтоблакитників».

«Я ніколи не бачив, – писав Щедрін, – щоб баран йшов радо не лише на заріз, але й загалом, хоч би куди, куди йому йти не хочеться. Звичайно, коли хочуть отримати добрі котлети, то барана волоком волочать на місце страти, і ніхто при сім у нього не вмовляє, що існує на світі якась абстрактне поняття, на підставі якого він у певну мить має не вператися, а стремітися наперед. Баран зовсім уже не такий недотепа, щоб повірити таким намовам»¹.

Але в людськiм суспільствi буває й таке. І досить часто. Хто хоче пса вдарити, кий знайде. Хто хоче повести барана на заріз, знайде відповідну ідеологію: «слов'янофільство», «огляди геополітики», «расова спільність», «оборона інтересів соціалізму» та ин. І знайде баранів, що ті видумані на їхню загибель «абстрактні поняття» чи ідеологію з піною на устах боронитимуть. Бо, продовжує Щедрін: «Такі абстрактні поняття існують, і вони змушують істоти, далеко розумніші, рухатися і виконувати такі чинності, які просто протилежні не тільки їхнім користям, але й навіть звичайному почуттю самозбереження...»; які є «потворною нісенітницею» або просто «самогубством», є «переплутанням усіх понять, спотворенням усіх інстинктів». Одним із прикладів сього добровільного самогубства і є трагікомедія українських совітофілів.

Ні, не за голос крови стинають голови українсько-совітській «еліті», а за наївність, за спотворення найпримітивнішого інстинкту самозбереження, за віру в «абстрактні поняття», вириті, як напис на брамі для баранів, що йдуть до різні, напис, що на нім вони читають звабливі гасла «свободи, рівності і братерства», але який на ділі звучить як грізна осторога, як напис над брамою Дантівського пекла: «Покиньте надію назавше ви, що сюди входите».

Є фаталісти серед того роду істот, є й резонери, мудрагелі, пашекуваті. Але їхня доля однакова. Перші, «які, знаючи, що в цю мить їх чекає катування й ганьба, йшли *самі*, йшли *власними ногами*, щоб закуштувати се катування чи наругу». Се ті, які навіть не думають «боротися з потворою, що женеться за ними по п'ятах», навіть не намагаються «підносити безсилі руки» на неї: «Який глузд обурюватися і злоститися, коли над нами тяжить фаталізм, коли ми самі не віримо творчій силі сього обурення, коли ми нічого не можемо, ні перед чим не дерзаємо?».

Се ті, які каються на судових розправах ССРСР, се ті, які плачуть на них, се ті, які вмирають із криком: «Ave Caesar!».

Не краще кінчать і резонери, ті, що пускаються хитрувати, доводити, переконувати пекельних воротарів, що останні помилилися. Тих стрічає ще гірша кара, бо вони такі ж слабкі, як і фаталісти.

«Слабкість не тільки славна своєю повною нездарністю до організації, але понад те майже завше є здеморалізована. Всі хитрощі, на які іноді вона здобувається, ... все

¹ Ця і наступні цитати сього автора взяті з твору «Признаки времени». – Р. IX.

те не тільки, що не рятує її від пазурів хижаків, але навіть зміцнює останніх, дає їм нову зброю: «Ага, так ти ще пручаєшся! Так тобі в петлю не хочеться лізти! Стривай же, я тебе приголомшу!» – так регочуться злісно й радісно хижаки, затаючи поволі мертву петлю, від якої так штудерно пручалася збожеволіла від жаху безсилість» на численних процесах у Москві. «У сім випадку, куди не кинь, все буде клин. І слабкість, що пручається, і слабкість, що віддається без опору, – все на руку хижацтву! Що за користь у резонах, у доказах, переконуваннях? Хижацтво не слухає і не переконується, лише роздрознюється і діє» (ор. cit.²).

І «фаталісти», і хитруни кінчать однаково: доля тих, що не вміли «дерзати», що «самі не вірили в творчу силу свого протесту». Не були се одиниці того гатунку, з якими панькаються тріумфатори. І за те їх нищили.

Але для чого ж большевизм нищить інших? У своїй промові новий намісник московського Ксеркса на Україні Хрущов порівнював «контрреволюціонерів» із Андрієм Бульбенком, якого вбив власний батько, уявляючи самого себе в ролі старого Тараса. Смішні блазенства! Але не блазенство є, коли Совіти мордують Любченків і інших Андріїв, які «зрадили» не большевицького «Тараса», а навпаки – свій народ для нього. Чим пояснити їх ліквідацію? Сі ж Любченки і Балицькі – се ж не були ні «фаталісти», ні Шельменки, ні хитруни. Се були яничари! Нащо було їх витереблювати? Нехай «фаталісти» обурювали і «провокували» своєю баранячою потульністю, хитруни – «пащекуванням». Але Андрії, що остаточно кинули своїх? І їх під ніж соціалістичної гільйотини? Чи се не божевілья? Мабуть, таки, напевно, бодай в них обізвався голос крові, у тих яничарів «українського походження»?

Ні, і ще раз ні. Не за те їх паплюжать, не за те винищують. Тут діє інша причина.

Перенесімося на мить у віддалену, а таку безмірно близьку нам добу воєн Еллади з македонським Пилипом. Тодішні грецькі Любченки, Затонські, Балицькі і Скрипники звалися Ластенами, Евтикратами, Тимолаусами і Евдикусами. У кожній елладській державі мав Пилип таких Тимолаусів-Любченків, з якими боровся Демостен. Але – аналогія! – їх толерував Пилип лиш доти, аж вони не зробили своє – аж не відчинили йому брам міста. Потім вони ставали предметом глузувань і наруги з боку Пилипових вояків, що прозивали їх «зłodіями» і «зрадниками». А коли ті плакалися перед царем на нечемне поведження його солдатні, Пилип відповідав: «Не журіться тим! Македонці – грубі люди і без оглади, вони завше звикли називати речі їхнім ім'ям»³.

Чи не тому паплюжать (*post festum*⁴) Любченків і большевики? Чи не тому нарешті визбуваються їх? Бо Любченки-Евтикрата цінні Пилипам лише доти, доки не настала їхня інфляція. Як говорив у своїй Олінтійській промові Демостен, Тимолауси тримаються в ласках доти, доки є ті, що їх треба ними розкласти і перемогти. Коли ж «справа зроблена», мурин може відійти, коли не відходить, проганяють. Ластен був приятелем Пилипа, доки не зрадив Олінту. Тимолаус – поки не сплюндрував Теб, Евдикус і Синус – доки не піддали під ярмо Пилипа Тесалію. Бо «ніхто, – гримів Демостен у глухі вуха своїх співгромадян, – ніхто того зрадника, що зробив уже справу, для якої його скаптовано, не бере за свого дорадника». Ось чому, між іншим, перестали бути дорадниками Сталіна Постишеви і Бондаренки.

Можливо, але нащо ж їх розстрілювати?

² Скорочення від латинської фрази *Opere citato*, означає «У цитованій праці», укр. «Зазнач[ена] праця».

³ Ся і наступні цитати – з олінтських, пилипівських та ін. промов Демостена.

⁴ Після свята; *перен.* після того, що трапилося; запізно (*лат.*).

Розстрілюють їх не за те, що відгукнулася в них українська кров, у тих «українців із походження», що пішли на службу московського Пилипа. Лише за те, що обережний, як ніхто, той Пилип боявся, ану ж у них та кров **таки** прокинеться? Ану ж вони **нареши́ті** схаменуться! Атенцям, які, збаламучені підступною політикою македонського царя, не вірили в його злі заміри, які не могли второпати, за що і чому він має їх нищити, відповідав Демостен: «Подумайте лиш. **Він хоче панувати**... Отже, знає він і те, що лихо задумує на вас, і те, що ви се спостерегли. А що не має вас за дурнів, **то й мусить думати, що ви ненавидите його** з цілого серця. А се дражнить його, бо за кожної нагоди він боїться, що йому щось притрапиться, коли він вас не випередить».

Ось та причина, чому ліквідовують у Москві Любченків, Скрипників, Затонських і Петровських. Вони – українці «з походження», вони – яничари, «туми». Московський Пилип не має їх за дурнів, він ні на мить не може припустити, щоб люди «українського походження» не бачили, що він із їхньою країною робить. Він певний, що, бачачи се, вони мусять його ненавидіти. Отже, усуває їх, щоб вони його «не випередили». Мимо того, що вони стоять шпалерами і б'ють йому «браво». Мимо того, що оплескують видумані ним для вжитку українських етіопів «абстрактні поняття» і всілякі «ідеології», якими прикриває грабунок «курок і гусок» і терор, яким душить край. Мимо того, що «прибирають Малую Россію к рукам» московського Пилипа. Мимо їх упідлення, мимо всього...

Може, членам Політбюро привиджуються Базар, Крути, Тютюнник, тіні тисяч «незнаних вояків», яких «ліквідують» без судової комедії, може, тінь Кальнишевського (ті, що «хочуть панувати», мають історичну пам'ять!). Може, їм здається, що за кожним «самоотверженим малоросом» криється Демостен, який із дива не міг вийти, як смів якийсь македонець, вихований у такій закутині, як Пеллі, пориватися запанувати над геленами, який твердив, що не є гідно славного минулого Еллади, щоб був володарем у ній муж чужої крові й племені. Може, члени Політбюро думали, що демостенівськими категоріями думають різні українські «-енки», а не категоріями «боротьби класів» і «солідарности пролетарів усіх країн», видуманими мудрими вівчарями для немудрих «баранів».

Але процес отверезіння не настав серед тих «-енків», про яких тут мова. У їхньому випадку треба говорити не про нових прозрілих чи мучеників, лише про **зраду амфіктіонів**.

У старовинній Греції славилася святиня в Дельфах (були подібні і в інших місцях), де промовляла пророчиця Пітія. Довкола святині двічі до року радила рада амфіктіонів, представників населення довкола, що шанувало ту святиню, з чого пізніше постав союз амфіктіонських міст-держав. Була каста інтелігентних жерців, товмачів пророчих слів оракула. Се було щось на зразок римського сенату чи давнього парламенту англійської аристократії, які знали, чим стоять народи і від чого занепадають. Сюди сходилися маси прочан, тут діставали поради безрадни, вчилися мудрости предків, тут отримували напрямні, коли треба було запровадити новий лад, розпочати війну чи укласти мир. Амфіктіони були сторожами храму та добра й інтересів цілого союзу. В ті далекі часи блиску і розквіту варвари не сміли наблизитися до порогу храму, а коли зближалися, їх побивав ясний грім Зевса. Тоді за наказом амфіктіонів забили Ефіялта.

Потім часи змінилися. Пітія зачала промовляти ще менш виразно, почала «крутити»; аргосцям порадила не прилучатися до спільної виправи в обороні Вітчизни, лише «сидіти тихо» або навіть подати руку варварам. Нарешті настала зрада, і го-

ловою амфікціонського союзу вибрано македонця. Відтепер він, північний цар, мав диктувати еллінам, що личило і що не личило, він хоронив Ефіялтів, він промовляв в ім'я Еллади, він «хоронив» її святині!

Даремно перестерігав Демостен атенців: «Мусите духом і серцем ненавидіти тих, що між вами промовляють за Пилипом. Зрозумійте, що ніколи не вдасться подолати ворогів за мурами міста, поки в самому місті ви не приборкали тих, що простягають до нього руки!». Ні на що здалися його слова. Ефіялтів не знищено, навпаки – лише несподівана зміна настрою Олександра перешкодила тому, щоб атенці не видали йому, як того жадав, Демостена і товаришів, очевидно, за шкідливу діяльність для... Греції!

Звироднілим диктаторам громадської думки еллінів патріотична ненависть видавалася пересудом, відраза до македонського зайди – шовінізмом, недовір'я до облудногоголосних його фраз – смішними рештками некультурних віків. Коли прийшло аж таке, Еллада почала хилитися до занепаду. Його започаткувала зрада амфікціонів, зрада диктаторів громадської думки народу, зрада сторожа його національних святинь і традицій.

На подібний щабель свого неминучого «розвитку» вступили й українсько-совітські амфікціони під наказами свого македонця, оті «українці з походження», оті -енки, над якими тепер регочеться компартійна «солдатня», які «пророкують» (як недавно Любченко, а тепер Хрущов) про інтереси України – «невіддільної частини Росії», але які давно втратили всяке поняття про те, що є ненависть до «македонського зайди», ані що то є прив'язаність до своїх святинь, ані що приховується за улесливо-брехливими фразами й «абстрактними поняттями» російського Пилипа, спрепарованими, щоб вести їх і їхню країну на заріз. Атрофія думки, атрофія волі, атрофія почуття. Цікаво при тім, що ті чужі «абстрактні ідеї», вбиті їм у голову, витинають свій макабричний гопак у головах «українців з походження» не лише в ССРСР, але й на еміграції..

Інстинкт самозбереження вогнем бухає з широких верств нації на Наддніпрянщині серед маси безіменних борців: селян, робітників, молодих старшинських річників, студентів, що падають там щоденно, що «імена же їх ти, Господи, віси». Але не серед амфікціонів, де панує зрада. І нічого не допоможе замикати очі на дійсність, не допоможе канонізувати на національних святих попихачів московського Пилипа, посланих по використанні на смерть:

Путь на Голготу велична тоді,
Коли тямить людина,
На що й куди вона йде.

Амфікціони того не знали, вони вибрали не свої українські Атени, а Москву. Тому і випадкова «плетениця тернова» не стане їм мученицькою короною, як стала тим щойно згаданим сотням тисяч, що згинули, вибравши *проти* диктатора.

Не допоможе й хлюпатися в передісторичних часах (розкіш для дилетантів і неуків!), ані ревно розчулюватися над нашою расою, мовою і самими собою, і своєю родиною. Пилипівські амфікціони теж були *тої самої* еллінської раси, *тої самої* гомерівської мови і крутилися коло *тих самих* аполлонових святинь, але їхній дух був духом перекінчиків, духом живих трупів, які, як Бондаренки і Скрипники, ще перед своєю фізичною смертю, гниючи, розкладали повітря.

«Людина, яка завдяки своєму розумові здатна передбачати, призначена самою природою на те, щоб панувати і наказувати. Людина, яка потрапить лише виконувати те, що їй наказано, призначена природою на те, щоб слухати і служити». Один

із численних висловів Аристотеля на тему, що невідступно займала його, про касту володарів і касту рабів або, як каже Шпенглер, касту фелаків, паріїв. Найстрашнішою хибою старогрецьких, а тепер українсько-совітських амфіктіонів є зник того дару передбачення і, загалом, бачення того, що є довкола: що в світі йде боротьба за існування, яку ведуть між собою людські породи, що історичний тягар мають діла, не слова, що демобілізацією духа нікого ніхто не переконував, що не тільки ідилічну любов знає «безначальна вічність», лише ненависть і любов, що в кого зникає один із тих первнів, той стоїть на порозі смерти. Хто не вміє панувати і наказувати, той мусить слухати і служити.

Найдражливіше питання на Східній Україні є, щоб постала там каста людей, що «хочуть панувати»; тих, що їх сама природа створила на те, щоб панували і наказували, а не бавилися у «фаталістів», хитрунів, «Валенродів» чи яничарів. Се не матеріал на провідну верству, на правдивих амфіктіонів нації. Без тої верстви не допоможуть Україні ні рідні Дельфи (де господарюватиме хто інший), ні Демостени (які мусять зажити отруту), ні Пітії (накручувані чужою рукою), ні навіть незабутні Термопіли чи Крути...

КОНФЛІКТ НА ДАЛЕКИМ СХОДІ І УКРАЇНСЬКИЙ КОБЛЕНЦ

СССР вступив у добу агонії. Відлігає дух, що його оживляв, величезне тіло імперії безладно борсається. Оптимістам усе там здається спокійним, усе стоїть на місці. Так, як на підмінованій поверхні, що незабаром із грюкотом, вогнем і димом високо вилетить у повітря. Може, щоб зарадити неминучому вибухові, почали Со-віти воєнні дії проти Японії, забарикадовані на Заході, шукаючи віддиху на Сході? Може, зондують ґрунт чи і як сильна Японія? Чи дуже зв'язані її сили в Китаї і чи не можна надолужити там втрати в Іспанії і Європі загалом, перемогами назовні скріплюючи підмінований усередині режим? Може, лише для демонстрації «воєнної сили» СССР, щоб відступити і перепросити до нового вибуху?..

Українська еміграція чекає вибуху. Якраз так, як роялістська французька еміграція в німецькій Кобленці, що із затаєним віддихом чекала спершу падіння республіки, а потім – Наполеона.

Небагато поміж нашою еміграцією Кадудалів, що продиралися в свою країну для акції проти узурпаторів. Більше герцогів енгієнських, яких, як колись Войнаровського, хапали большевицькі агенти або просто «ліквідували» таки за кордоном. Решта чекає «слухного часу» самоліквідації большевизму, завалення режиму, коли визволений із ярма тиранів народ покличе їх «прийти і володіти» ним.

А в межичасі різні емігрантські гурти намагаються зібрати якнайбільше правних титулів своїм претендентам і знайти сторонню допомогу, щоб на ній оперти свої «права», як колись Бурбони, що спиралися на козаках Платова і гусарах Блюхера. Розумують претенденти просто: коли Україна є страшно важливою стратегічною позицією, коли вона є ключем до панування СССР над Чорним морем, відскочнею для ворожих Росії сил, то ясно, що в самостійності нашої країни зацікавлені ворожі Росії держави. Вони ж і мають допомогти нашим «Бурбонам». Усе діло в справній пропаганді і «зв'язках».

Перший стик із дійсністю розвіє ті мрії.

Звідки претенденти мають ту певність, що саме їх захоче визволений народ покликати «правити і володіти» ним? Чому народ піде за кимось із них, а не за іншою, хоч би й ворожою Україні, силою, коли впаде большевицький режим? Народ йде за тим, хто його *веде*, не за тим, хто *жде*, щоб його покликали на трон.

Чому чужі «зацікавлені чинники» мають допомагати саме нашим «Бурбонам» повернути часи Центральної Ради або Гетьманщини, збудувати незалежну державу над Дніпром? Тому, що Україна є «відскочнею» чи «ключем»? Сього замало.

Таких «ключових» чи «відскочневих» позицій знає світова мапа більше. Такими незмірно важливими стратегічними позиціями для різних ворожих держав є, наприклад, і *Манджурія*, і *Корея*, і *Крим*, і *Ельзас*, і німецькі землі ліворуч *Райну*. Деякі з них мали навіть своїх претендентів або борців і оборонців, як абат Ветерле, посол від Ельзасу в передвоєнній райхстагу, як цісар Пу-ї або як жалюгідний паяц ген. Манжена, д-р Дортен, що хотів відірвати лівий берег Райну від Німеччини в 1919 р., або ті німецькі князьки, що з них створив собі васальський Райнський союз Наполеон... І все ж Манджурія, Корея, Крим, Ельзас чи Райнський край або ніколи не

були суб'єктами міжнародної політики, або давно і назавше перестали ними бути. Хоч яким важливим було їхнє стратегічне розташування, хоч яких претендентів вони мали, хоч як «страждали» під чужим ярмом їхні народи, нічого з того не виходило. Вони залишалися, правда, ласою здобиччю в боротьбі противників, але кожний із тих противників – Франція і Німеччина, Росія і Японія, Китай і Японія, Росія і Туреччина – намагався *загарбати їхню територію для себе*, не для них. Про самостійність тих територій ніхто з противників не думав, а їхніх претендентів трактував як васалів.

Ні наявність менш або більш галасливих чи спритних претендентів, ні важливість стратегічного розташування тих територій, що робила з них предмет спору сусідів, ні «кривди» народу не вистачали, щоб створити з них суб'єкт міжнародної політики. Коли падав один чужинецький режим, натомість приходив інший. Незалежність залишалася мрією або просто фантазією, *маячінням стятої голови*. Щоб незалежність стала з фантазії дійсністю, ще щось бракувало тим країнам.

Тривожною на тлі тих прикладів уявляється доля України.

Але менше тривожною, коли поглянути на інші приклади. Коли узгляднити ще один чинник, якого даремно можна шукати в наведених досі випадках, – *чинник творчої волі*. Те Ігорове «Хощу», яким започаткував свій історичний похід, радісне і безкомпромісне: «Хощу главу свою положити, а *любо* испити шеломом Дону». Те «Хощу», яке може йти в парі з такою ж відважною і впертою думкою. Бо лише «храбра мисль носить в вас ум на діло».

Та «храбра мисль», якої не було ні в Пу-ї, ні в Дортена, ні в наших прихильників «трех Русей», України-Манджуго чи драгоманивської «самостійности». Але яка була в Ігорової дружини, і в Гарибальді, і в Кезмента, і в грецьких повстанців, і в ген. Франко.

Та «храбра мисль» огнем горіла в голові Гарибальді, в тім бруднім портовім шинку на вигнанні в Одесі, де в нього зродилася одчайдушна думка про визволення Італії. Італії, яка тоді була, мовляв Метерніх, тільки «географічною назвою». Думка кинути виклик могутній тоді імперії Габсбургів, папству, охлялости власного народу, нарешті – всесильним «обставинам», що тоді склалися зовсім неприхильно для італійських самостійників. Так неприхильно, що треба було аж бомб Орсині, щоб змусити ті «обставини» в постаті Наполеона III прийти на поміч італійським патріотам.

Уперте «Хощу» і «храбра мисль» пхнули жменьку гарибальдійців на думку висадитися на бриндизьким побережжі Італії, себе «понести на діло», божевільно відважне і, здавалося, безнадійне...

Та сама «храбра мисль» кільчилася в головах грецьких патріотів. І вони аж тоді притягли до своєї справи світову увагу, коли від мрійництва Іпсиланті з його «паризькою республікою», із запобіганням ласки Віденського конгресу, від спроб Каподистрії розчулити «сумління світу» стражданням жертв турецького насильства перейшли до *action directe*... Підняли спершу рух за визволення континентальної Греції, а потім – островів, коли в 1897 р. полковник Васос висадився зі жменькою патріотів на турецькій тоді Креті, щоб розпочати безнадійну боротьбу зі султаном. І то серед цілком несприятливих тоді обставин. Коли Європа не була ще поділена на два ворожі табори – Антанту і Потрійний союз, коли існував т. зв. «європейський концерт» держав, який діяв більш нагло і рішуче, ніж поранений плід версальських мольфарів – Ліга Народів. Що з того, що міжнародна ескадра «європейського концерту» змусила Васоса забратися із Крети? Що кпила з сього «невдахи» преса, складаючи, наприклад, у російських часописах брукові вірші:

Ех Васос, Васос, Васос,
Делать так не харашо-с!

Він став одним із тих, чия «храбра мисль» і нав'язливе «Хошу» поставили перед світом грецьку справу в цілім її розмаху. Воно, се «Хошу», гуртка ідеалістів, а не стратегічна вага грецького півострова на Середземнім морі, не «сприятливі обставини», не докази перед ареопагом Європи «слухности» грецьких домагань, не жалі та скарги на турецькі звірства.

Пригадується теж один із епізодів ірландської боротьби за незалежність: виправа з еміграції на зелений острів Роджера Кезмента, якого зараз же схопили й розстріляли англійці.

Було се на самому початку великої війни. Британський флот, перший у світі під прапором, що пам'ятав Абукір і Трафальгар, заздро стеріг доступ до всіх островів триєдиного королівства. Що могла ворожити Кезментові його божевільна виправа, навіть у разі її початкового успіху? Коли б удалося підняти повстання і повалити англійську владу в Ірландії?

Помочі не можна було чекати нізвідки, а морська блокада скоро поставила б на коліна бунтівників. Але Кезмента провадили не сі розрахунки, лише бажання піднести голос Ірландії. Щоб заглушити ним гуркіт гармат, що гриміли тоді від Бельгії до Дунаю. Голос країни, що домогалася свободи.

Коли тепер Ірландія має те, до чого прямувала, значною мірою завдячує се не лише Колінзові і де Валері, але й тому самотньому емігрантові, що в найбільш несприятливу хвилину не зневірився в майбутності свого народу.

З більшим щастям провів подібну, здавалося, безвиглядну виправу еспанський емігрант генерал Франко. Бо він був вигнанцем, запротореним червоним урядом у Мароко. Ватага прекраснодушних еспанських Керенських із Заморою на чолі разом зі свідомими своїх цілей бандитами з-під знаку соціалізму й комунізму плюндрували країну, мордували патріотів, палили церкви, спихаючи країну в стан повної анархії. Приголомшена «супільність» тупо, як бик на різні, байдуже зносила пониження, знуцання, грабунки і вбивства. Без протесту, чіпляючись за рештки легальности так званої «демократичної республіки», з яких явно глузували вже нові панове ситуації.

На що міг числити генерал Франко? На сю залякану супільність? На «обставини»? Вони були проти нього. На чужу допомогу, на допомогу заінтересованих? Але як слушно говорив тоді один французький дипломат у той час, як генерал Франко розпочав виправу на Піренейський півострів зі свого мароканського Кобленцу: «Italie était hésitante, Allemagne – inexistante, la Russie ouvertement hostile»¹. Але франкісти відважилися, ведені своєю загартованою в колоніальних боях волею та ясною «храброю мислю», розчавити гідру соціалізму і здвигнути наново національну Еспанію, Еспанію Сидів і Сервантесів. Коли невеличка жменька франкістів недвозначно заманіфестувала сю свою волю, щойно тоді звернув на них увагу закордон; щойно тоді прийшла італійська і німецька допомога.

Я міг би ще навести приклад класичного *coup d'Etat*², також довершеного емігрантом, що неймовірно сміливим нападом вирвав із рук цілої зграї противників загарбаний ними трон імператора Франції та пів Європи. Бо на острові Ельбі Наполеон був теж вигнанцем. На чому міг він базувати свій шалений задум? Що залишилося у Франції з імперії? Шматки продірявлених, прострілених прапорів. Народ втомлений по величезнім пуску крові у двадцятилітніх війнах, спраглий лише спокою,

¹ Італія хитається, Німеччина не існує, Росія відкрито ворожа (*фр.*).

² Державний переворот (*фр.*).

маршали, що присягли Бурбонам, а найвідважніший із них – brave des braves³ – Ней ще обіцяв у залізній клітці доставити узурпатора королеві. А крім того, об'єднаний синедрион переможної Європи, зібраний на конгресі у Відні з держав, «які всі спокою щиро прагнули» і «в один гуж усі тягнули». Нарешті – британський флот, що шмигляв усіма шляхами західної половини Середземного моря.

Він кинув виклик усім з'єднаним силам, нехтуючи пихою переможців і охлялістю власного народу, перекинчицтвом вчорашніх слуг, нехтуючи явним наміром історії завернути з його шляху на інший.

Нехай його задум остаточно не вдався. Але що він проти всіх і всього доконав свого останнього орлиного лету, що одним ударом перекреслив «махльойки» віденських комбінаторів, що в низці битв зі своєю імпровізованою армією безвусих хлопчаків розбив п'яних перемогою противників і, якби не фатальна нерішучість Груші, розбив би їх і під Ватерлоо, що підняв знову за собою нерішучу, втомлену, вичерпану і скривавлену Францію, – все те доводить, яку динамічну силу має воля однієї людини чи гурту, якому присвічує виразне «Хощу» і «храбрая мысль»...

Коли по завойованій Абіссинії якийсь соціаліст зробив запит в англійським парламенті, чому британський уряд перестав числитися з негусом, хоч давніше навіть підтримував його, один із міністрів відповів, що фактичну зверхність над Абіссинією виконує не негус, а Італія, і з тим фактом треба рахуватися. Се негативний доказ тверджень сеї статті. В Абіссинії забракло власних Васосів, а негус не думав наслідувати Наполеона зі ста днів, лише дбав про «добре враження» в Лізі народів і про свої особисті справи. З подібними претендентами світ не рахується...

Так само, як не рахувався він із Шушнігом і австрійськими легітимістами.

– Чого б ми мали боронити незалежність Австрії? – заявив по аншлюсі один француз, коли вона піддалася Гітлерові без пострілу.

Такі «путчі» відважників, як Гарібальді, Васоса, Кезмента, Франко, іноді вдаються, іноді ні. Але вони бувають вихідним пунктом до наступних. Вони здають німб неминучости з існуючої дійсности, вони роздирають завісу, що закриває перед нами славне майбутнє, в яке не вірять нейтральні чужі і до якого не важаться прямувати залякані свої. Вони часто доводять цілу нереальність існуючої дійсности і тверду реальність «фантастичних дум»...

Такими були ті «путчі», таким був зрив Мазепи і Гордієнка в 1708 р., таким був зрив Орлика в 1711 р. Лише такі зриви і люди такої вдачі, що їхні ініціатори, можуть ввести свої країни зі шабля Манджурії та Ельзасів на шабель незалежних націй.

Український Кобленц проходить тяжкі часи. Його «зоровані центри» давно втратили своє невблаганне «Хощу» і свою «храброю мысль» (коли загалом їх коли-небудь мали). Ні ідеєю «трех Русей», ні ідеєю України-Манджуга, ні соціалізмом не з'єднують вони собі симпатії заінтересованих у розпаді Росії сил, не піднімуть за собою власного народу, не звалтують всесильні «обставини», не захитають ніякі status quo, ніяку ворожу ідею. Люди типу Дортенів чи негусів нічого не довершать. Але довершать те люди іншої породи. Ті, що вміють, мовляв Клемансо, приймати résolutions sans retour (безповоротні рішення). Ті, що не визнають примусу «несприятливої констеляції». Ті, яких жене їхнє невгнуте «Хощу» і глузуюча з дійсности «храбрая мысль». Ті, що, казав Сковорода, «плювали на гостру сталь смерти». Люди типу шуана Кадудалю чи Джузеппе Гарібальді. Люди пристрасної віри в невичерпані сили своєї країни, не ті, що крамарювали і крамарюють нею, продаючи «на корню» високим протекторам. Як ті араби, що перед світовою війною нічого не обіцяли Ан-

³ Хоробрий із хоробрих (фр.).

глії, а вона їм обіцяла все. Як той самий генерал Франко, що на запитання «протекторів» про компенсати, відповів: «Avant on fera, et puis on verra!» (Перш зробимо, а тоді побачимо!).

Люди, що не лякалися б «неминучої перемоги демократії», ні сили міжнародного жидівства чи масонства, «які все ж таки»... та ин., ні «опінії цивілізованого світу», ні того, «як собі уявляють майбутнє ССРСР» ті чи ті великі держави, лише мали б свою ясну думку, як *розрубати* пекучі проблеми своєї країни відповідно до її потреб та інтересів.

Люди, що не були би ні боягузи, ні прислужники, ні ідіоти в політиці, ні дрібні шахраї чи ганделеси. Люди, яким навіть противники в глибині душі мусили б визнати моральну силу, яких мусили б трактувати як рівних собі.

Люди, що були б одержимі своєю думкою, які продумали б її до кінця, до останніх подробиць і мали б волю примусити прийняти її своїх і чужих.

Люди, що дбали б не про «могутні партії» чи «великі кадри», серед яких, звичайно, є стільки каналій, зрадників і кар'єристів, що жирують на великій ідеї, які будували б не на кількості, а на якості. Які добирали б собі не багато, але наскрізь політично ідейних і морально чесних одиниць.

Гарібальді спитали, чому він, розпочинаючи свою велику справу, обмежився невеличким гуртом п'яťох людей? Він відповів: «Коли серед дванадцятьох апостолів знайшовся один, що продав Христа, а другий, що відрікся його, заки заспівав другий півень, то серед шістьох міг би знайтися бодай один такий...».

Тому він вибрав число п'ять.

Без людей смілої і незалежної думки та сильного характеру ніяке заактуалізування державної незалежності Наддніпрянщини, ніякі «організовані центри», ніякі «правні титули», ніяка «зацікавленість» ворожих ССРСР сил, ніякі кривди і страждання нашого народу під большевицькою кормигою, ні навіть падіння самого большевицького режиму справі України нічого не допоможуть...

НЕНЬКО-ШАРОВАРНИЦЬКА «ГЕОПОЛІТИКА»

Покірне телятко дві матки ссе.
Народна приказка

(Юрій Липа. Призначення України. – Вид. «Хортиця»¹)

Ніколи так, як тепер, у добі напруженої боротьби ідей, рас, порядків, під знаком якої стоїть Європа, не відчувалася така потреба в яскравій думці, у виразних дороговказах. Криком кричить наш час за точним розподілом між добром і злом, правдою і брехнею, тим, що треба любити, і тим, чим треба погорджувати, між чорним і білим, драглистим і твердим, за чимось ясно окресленим і виразним. Сю поділову лінію треба проводити в кожній душі, в кожній одиниці.

І коли хтось се робить, се діє, як кий у муравлищі, серед вашої демократичної «еліти». Все, що любить «нейтральну» й «об'єктивну» позицію (на двох стільцях), все, що оглядається на чужі доктрини (Союз Народів, міжнародну демократію, «три Русі», соціалізм, масонерію), всі, що люблять каламутну воду, намагаються знищити яскравий світогляд нового українства, який переможно передирається через хащі старих ідеологій. Все замазати! Ніякого визначеного напрямку! Ніяких певних дороговказів! Нічого загостро! – ось гасло нашого демократичного муравлища.

До довбушів малоросіяинства, з якими вже заводив полеміку «Вістник», приєднався тепер голос Юрія Липи з його книжкою «Призначення України». Все в сій книзі радує малоросійську душу: обсяг (300 сторінок!), водянистість і суперечність викладу, туманність і невиразність тверджень, і літепло-елейна, чисто малоросійська патріотична трамтадрація. Прикмети, які приведуть у захоплення кожного «просвітянина», як сей термін розумів Хвильовий.

Характерне, передусім, мото: «Треба належати до своїх часів. Отже, і революціонер, і реакціонер видаються мені однаково нерозумними. Реакціонери хочуть жити так, як жилось колись. Се божевілля. Революціонери хочуть жити так, як колись будемо жити. Се ще більше божевілля, бо ніхто не знає, що буде змістом завтрашнього дня. Ми повинні тільки вивчати, оглядати і підтримувати».

Як у дзеркалі, відбивається в сім моті контемпліяйна, чисто споглядальна, пасивно-безвольна психіка малоросіянина. **Тільки** оглядати! **Тільки** вивчати! Крий, Боже, не кермувати життям!

Жити лише сьогоднішнім днем – ідеал фелаха. Пощо заглядати в минуле? Минулого фелах не знає. Шлях у майбутнє, те що напереді? – хай його розглядають чередники! Тим не журяться вівці, покірні гирлизі і сторожовим псам. Для них існує лише теперішнє. Бо майбутнього ж «ніхто не знає»: воно невідоме. А як можна запускатися в невідоме? Особливо, коли «не знаємо його змісту». Так, ніби той «зміст» має хтось укладати, а не ми самі... Філістерові хтось інший – «обставини», «еволюція», «біг подій» – має відкрити сей зміст. **Свого** він не має і «не знає».

Тим часом великі деміурги історії ніколи не жили нинішнім днем. Чи Гітлер 1922 року жив своєю сучасністю? Жидами, парламентарними брудами і сварками, ваймар-

¹ Цінним вказівкам щодо «наукової» частини книги Юрія Липи завдячуємо пп. Р. Єндикові і О. Лагутенкові, компетенція яких у сих питаннях, напевно, більша від компетенції Юрія Липи.

ським плазунством, Версалеми? Ні, він жив видивом свого майбутнього, яке зробив сучасним. Він нікого не запитував про зміст сього майбутнього, він носив його готовим у собі. Так само Кемаль, так само Мазепа... Ніхто з них не жив своїм теперішнім, яке для них просто не існувало. Коли жити майбутнім є «божевілля», то всі ці люди були «божевільними», очевидно, в очах фелаків, «призначення» яких тільки «вивчати, оглядати і підтримувати» того чи іншого тріумфатора, але ніколи не діяти самим. І вони, напевно, «не знають», що буде змістом завтрашнього дня. Тому і переходять над ними до порядку денного ті, що «знають». Але якраз се безвольно-споглядалне фелакське «Вірую» вибрав собі за мото Юрій Липа – річ для нього високо знаменна. Досі ми знали Юрія Липу як поета, новеліста, економіста, медика, публіциста. Тепер він виступає в ролі археолога й геополітика. Очевидно, се нова ділянка знання, яку він собі наспіх присвоїв: часи летять і треба сказати все, що знаєш, і чого не знаєш... У першій лінії покликається він як «геополітик» на В. Щербаківського, і ми думаємо, що лише із скромності сей останній не запротестував ніде проти надужиття його імени ляїком, який не знається в проблемах, про які взявся повчати інших.

Я думаю, що коли б В. Щербаківський був менш скромний, він, напевно, зайняв би супроти «геополітичних» висновків Ю. Липи таке ж саме становище, яке вже не раз займав супроти подібних «учених». У «ЛНВ» (1931. – Кн. I) обговорював В. Щербаківський подібного до Ю. Липи «ученого», і йота в йоту можна про останнього сказати те, що сказав Щербаківський про тамтого. У своїй книзі Юрій Липа не наводить ніяких цитат. Себто він просто подає в дужках ім'я автора, з якого нібито взяв свою думку, але старанно уникає подати том або сторінку навіть тоді, коли «цитований» твір має десять томів.

«Найгірше, однак, з тими місцями в автора, – пише Щербаківський про попередника Ю. Липи, – де він покликається на інших без вказівки сторінок. Так у нього приписується авторам зміст і сенс часто діаметрально протилежний тому, що говорить цитований ним автор... Автор не спеціаліст і все звертається до непевних популярних джерел... В автора виявляється претензійність, яка може заїмпонувати ляїкові, але викликає сум у спеціаліста. Він впав жертвою тої самої системи російського виховання, що призвичаювало до всезнайства і поверховости». Ніби характеристика «Призначення України». Ті самі популярні джерела. Таке саме «циткування». Та сама претензійність ляїка. І, мабуть, те саме російське виховання. Бо в цілій книзі Юрія Липи слідно велику пошану до совітських учених і глибоку нехіть, а часом відразу до всього, що пахне Європою.

У тім самім «ЛНВ-ку» (1930. – Кн. II) розправляєється В. Щербаківський із іншим «ученим», П. Н. Савицьким, що писав про старі часи на Україні. І знову, неначе критика «Призначення України»: «Його статті повні глибокомисльних *фраз*... Особливо шкідливими для своєї науки він вважає факти і точні вказівки, звідкіля що він узяв... За власним викладом не визнає ніякого права, ні обов'язку послідовности та системи». Науку заступають автори «творчий патос і відкриття Америк». Цілий твір нагадує Всесвіт у перший день творення: такий у нім хаос, брак усякої системи, ладу, а над тим хаосом літає самовдоволений дух автора».

Такою в суті речі є книга Юрія Липи. Маленький приклад на доказ, як він її писав. Наприклад, говорячи про царя Мітридата, Ю. Липа каже, що про нього казав Цицерон, що він був *rex post Alexandrum maximus*, і перекладає «найбільший король по Олександрі Великім», себто «максимус», що відноситься до «рекс», відніс до Олександра і то не у відповіднім відмінку... (с. 77). І се не ляпсус. На ст. 75 він

знову пише: «Рах Bosphoricum²», коли має бути «Bosphorica». І автор – медик, який має знати латину. Що се? Неохайність? Неувага? Писання на коліні? Думаю, що все разом. Але читач має право підозрівати, що така неохайність є і в інших сторінках, і в твердженнях автора, і в цитатах, тим більше, що вони не документовані. Сі дрібні «помилки» віддзеркалюють цілу хаотичність, яка панувала в голові автора, коли він писав свою книгу. Перейшовши до наступної сторінки, він забуває, що написав у попередній. Або мимоволі піддається впливам кожночасової лектури, не опанованої, не стравленої і не пропущеної через призму власної думки, якої йому бракує.

Наприклад, в однім місці автор каже, що **в Москві немає** «віри у свою кровну спільноту, безжалісну для інших, чужих» (17). А на іншому місці (10) написано, що з Москви іде «прокляття на всіх, хто інакше думає, ніж Москва». Сі суперечності на простороні сімох сторінок... На ст. 79 острів Делос є «в Егейськім морі», а на ст. 76 говориться про «Делос, що лежить між Елладою й Італією»... На ст. 79 читаємо, що царство Мітридата «чорноморський Картаген грозив із півночі римській державі так само, як кількадесят літ перед тим грозив йому Картаген із півдня». Отже, Мітридат був такий самим грізним противником Риму, як Ганібал? Отже, якби той новий Ганібал переміг, то се був би упадок Риму? Але на наступній, 80-ій, сторінці читаємо щось зовсім інше: «з перемогою Мітридата Рим і так небагато втратить». Виникає сумнів, чи автор загалом щось думав, коли писав свій «учений» твір? На ст. 142 знову говориться, що монголи в своїх походах «мусили б дуже поволі пересуватися» через брак шляхів або хитрощі населення, а на ст. 91 довідуємося, що «завоювання (монголами) Європи тривало тільки шість літ»... Як на ті часи, дуже скоро dokonали вони того завоювання! Отже, відповідно до того, що авторові треба довести, він, як на фільмовій стяжці, каже монголам летіти чвалом то посуватися *au ralenti*³...

На ст. 242 автор гудить Куліша за те, що був «пораженцем» і «мегаломаном»: «Куліш не належав до тих осіб, що, **нехтуючи сучасне, покладають надії** на прийдешнє або утворюють культ минулого... Він вірив у сучасність». І за се ганить Ю. Липа Куліша, себто за те, що Куліш **майже дослівно повторює формулу**, яку вибрав той самий Юрій Липа, як мото до цілої своєї книги! Та ж у моті якраз називається божевільними тих, які живуть минулим або майбутнім, та ж у моті доводиться, що треба жити сучасним. А коли **се саме** говорить Куліш, Ю. Липа кпить із нього. Чи се забудькуватість автора, чи щось гірше?

На ст. 243 довідуємося, що «Петербург **толерував** і муравлів, і Дон Кіхотів» серед українських діячів, а боровся, мовляв, лише з «соціалістичними бунтарями». А на ст. 240 читаємо про тих діячів: «Перша прикмета їхньої праці була **муравлиність**. Працювали щоденними, дрібними зусиллями. І як же їм **перешкоджали в тій праці** російська адміністрація, поліція». Отже, з одного боку, тих «муравлів» **толерувала** московська влада, а з другого – страшенно їм **перешкоджала!** Як се все міститься в голові автора – тяжко собі уявити. Але ще тяжче, що від тої саламахи в захоплення приходять ті, що звать себе «інтелігентами», отже, людьми, що повинні вміти не тільки читати, а й думати над прочитаним.

Автор має велику слабкість до соціалізму, очевидно, до нашого рідного, безкровного, вихолощеного, «братолюбного». Тому пише, що «українські соціал-демократи, а навіть соціалісти-революціонери, були відрадним явищем у расі, порівняно з анархічними ліриками Дон Кіхотами» (244), бо сеї останньої породи наш Санчо Панса органічно не зносить. Але в тім самім розділі (243) читаємо, що «своім плоским сві-

² Боспорський мир (лат.).

³ Повільно, непоспішаючи (фр.).

тоглядом і звичайністю українські соціялісти не раз безжалісно *нищили характер і культуру українського села*, значно вищу від усяких марксизмів». Виходить, отже, що люди, які «безжалісно нищили характер і культуру нашого села», були, на думку нашого безтурботного автора, *«відрадным явищем у расі!»* Чи се пише нормальна людина? На ст. 33 автор глузує з «яфетичної теорії», а на ст. 249 визнає «методу яфетичного мовознавства» за наукову.

На ст. 80. читаємо: «Швидко Лукула за незвичну чесність Рим відкликає і посилає Помпея». Чи вождями римлян були бандити й злодії? Чи був бандитом Помпей? Можна мати органічну відразу до Заходу (як її має автор), але пощо писати такі нісенітниці?

Разом із тими суперечностями йдуть різні неточності і плутанини: *суб'єкт* перекладається як *предмет*, тоді, коли се слово значить *підмет*; замість евристика пише евристика. Мабуть, для оригінальності, як пише, наприклад, *Мітрадат* замість *Мітридат* або Ханбалик замість усім знаного Пекіна, Боймлер виходить у нього (з російської) Баймлером, а Самуел Гор (Hoar) – (з польської) Хором і т. п.

Неантрополог говорить про антропологію. Неісторик говорить про історію. Негеограф говорить про географію. Неекономіст говорить про економіку. Неархеолог говорить про археологію. Джерела книжки – вислухані виклади, розмови з професорами, скорочений зміст творів діда, переданий онуком, спогади припадкових людей, повісті, перекази, байки, анекдоти, часописи, шкільні підручники і теологічно-містичні міркування самого автора. Липа волів би не означувати поняття раси, щоб «не нищити» його дефініцією. Цікаве і вигідне становище! Коли ж, нарешті, дефініює, то не з біологічного боку, а з соціологічного, етнографічного або географічного, вимішуючи і змінюючи до вподоби. Тим-то трипільці як складова частина України – шляхетна «раса», також готи й гелени, але вже німці – «орда», хоч готи ближчі до них, ніж до нас. Не знаючи ні Гобіно, ні Лапужа, покликається Липа на їхні погляди про цінності й багатства расових домішок, хоч вони сього не твердили.

На ст. 125, говорячи про групи крові, автор пише: «У москвинів і монголів є до 80% групи «В». А на ст. 156 говориться про значення групи «В», характерної для москвинів (20%) і взагалі для народів від Уралу до Пацифіку»... Отже, раз москалі мають 80% тої групи, другий раз – лише 20%! І всю сю галімагію, в якій автор на одній сторінці забуває, що сказав на попередній, підносить читачеві як науковий твір, а збудованим на таких «фактах» твердженням дається заголовок «Призначення України». Чи подібні речі допустимі?

На ст. 10 автор картає німця Гюнтера: сей німець із погордою дивиться, мовляв, на українців як на нижчу расу і приписує їй (разом із деякими іншими народами) такі *негативні* риси, як «нахил до нігілізму, замкненість, недовірливість». Отже, се риси негативні? А на ст. 196 серед *«сильних* підстав українського характеру» автор вичисляє (за поляком Ставровським) ті самі «скритність, стриманість». Що на одній сторінці осуджується, на другій хвалиться. Чи читач що з того второпає?

Так само безцеремонно поводиться Юрій Липа і з мапами. На ст. 11 мапа «Європа в 1937», де чорним зазначені чотири «блоки»: Англія, Німеччина, Італія й Росія, кожний із окремою «духовістю». До того ж до «німецького світу» не відніс автор ні Австрії, ні навіть Східної Пруссії, відділяючи «німецький світ» від «римського світу» так, немовби вони, навіть ще перед аншлюсом, не стикалися. Натомість Україну зачислив до «совітського світу» тільки тому, що її Москва підбила. А може, автор думає, що «духовість» нашого народу має щось спільне з «совітським» чи взагалі

московським світом? З цієї ж фантастичної мапи виходило б, що своєю «духовістю» українці належать до різних «світів».

Про Німеччину говорить Юрій Липа як про державу «велетенського військового табору» (10), говорить як про щось негативне. Так само про «касарняну германськість» (12). Але коли говорить (191) про Україну, то каже: «Про козацьку державу Б. Хмельницького можемо сказати те, що сказав колись Мірабо про Прусію: «Се не країна, що посідає армію, се армія, що посідає країну». Отже, сама в собі Прусія – огидна касарняність, коли ж її наслідує Україна, то се дуже добре. Як се погодити? Ніяк! Автор навіть не старається в'язати протилежні кінці своїх фантазій ані довести, що таке пов'язання можливе. Так не старається він довести відважне твердження, що українське чумацтво «гідне стояти в проявах білої раси побіч балтійської Ганзи чи купців Родосу або Венеції» (105). Певно, чому б ні? Можна й бандуриста Версея поставити обіч Бетховена.

З одного боку, автор безжалісно картає гітлеризм за його «власну виключну моральність», за «подив свого і свідоме пониження всього, що не своє» (14), бо се прикмети «орди» (13). Але, з другого боку, зараз же цитує польського професора К. Гжибовського, що «власна місія і почуття нехиті до чужих – ось що найпевніше в окресленні слова *«нація»*, а чуттєве (позитивне) ставлення до «свого» і (негативне) до «чужого» – се щось «органічне», що прийшло від тисячоліть» (17, 18). Хай зрозуміє, хто вміє! Раз автор накидається на тих, що проповідують «виключну моральність» своєї раси, а раз твердить, що нам треба бути «по-українськи моральними» (19). Раз гітлерівці й фашисти – се вожді дикої «орди», що в її поході є «лише знищення» (13), а потім нагло «вожді Риму і Берліну» обдаровуються всіма чеснотами, бо «найвище шанували душу поколінь» (20). Раз внесли вони *нові* методи, *нечувані* «в дотеперішній національній боротьбі» (13), а раз виходить, що їхнім намаганням було «знайти той моральний ритм, що *пливе з тисячоліть*» (20), а не з учора. Раз твердить Юрій Липа, що «Рим, Берлін, Москва» – «се є окремих стиль», спільний для них усіх стиль державної організації (12)... А зі ст. 20 довідуємося, що вже не Рим, Берлін і Москва, а німецький, італійський і англійський світи є «сі три європейські блоки, споріднені в розумінні державної організації» (20). Отже, звідки тут взялася Англія і чому відпала Москва? Але таких питань не можна ставити авторові. Він пише те, що йому принесе хвиля, або що в приятельській розмові оповість добрий знайомий, раз се може бути такий авторитет (кепсько зрозумілий), як В. Антонович, а раз... Андрій Жук (6) – «какая різниця»? Що з цього виходять уже згадані баламутства, суперечності і нісенітниця, сим автор не дуже, мабуть, переймається, знаючи, що нашого демократа (на якого обчислена книжка) не так візьмеш точністю вислову і гострістю думки, як елейністю стилю і «гарячою любов'ю» до неньки України...

Щодо Росії, то й цього питання Юрій Липа для себе не вирішив: Європа вона чи не Європа? Раз се Європа, бо майже те саме, що Рим і Берлін, а раз – знову підписується під поглядом совітського вченого, що Москва є «наслідницею Золотої орди» (29), яка «дала виразну органічну духову традицію Московщини» (29). Виходить, отже, що країну з органічною духовою традицією монгольської орди можна зачисляти до Європи і вважати, що вона має «спільний стиль» із Римом! Читаючи все те, соромно стає за українського читача, який без спротиву ковтає подібну лектуру.

Але на сім не кінець. Подібних перлів письменницької нехлюйности і хаотичности думки можна назбирати більше. Раз військо запорозьке – се *«орден»* (231), а раз український войовник «не має в собі ідеалів, ані германської (військово-чернечий *орден*), ані уральської (орда) войовничости» (182). Отже, чи є ідеалом нашого во-

йовника орден, чи не є? Коли кількадесят літ перед 1917 роком ми «вибрали» собі назву «українці», то (240) «вибрали найпростішу назву, знану, правда, *від тисячоліття* («Слово о полку»)». «Слово о полку Ігоревім» написано в 1187 р. Коли додати 1000 літ, матимемо 2187 рік. Чи кількадесят літ перед 1917 роком ми писали «року Божого 2187»? Чи то така «ліценція поетика», як отой Олександр Великий чи Рах Bosphoricum?

На ст. 244 довідуємося, що соціалісти (разом із молодією сільською інтелігенцією, що дала старшин і підстаршин) *«винесли гідно* першу хвилю наступу росіян у 1917 р., наступу російських соціалістів». Але на ст. 23 – чисто, як у «Вістнику», читаємо, що «українські маси» в 1917 році списалися добре «не раз *всупереч своїй еліті*» (отим соціалістам!), що «не мала тоді загалом ані традицій керма, ані концепції війська чи держави», що через неї «майже мільйонне військо пізніше розсіялося завдяки доктринерству й нежиттєвості інтелігентів» (24). Чи могли такі люди «гідно» заховуватися в 1917 році? Як се нам автор пояснить?

Говорячи про «форми енергії» української нації, Юрій Липа каже, що *«першою* такою формою є почуття хліборобськості» (283). А на тій самій сторінці вже пишеться: «опанування теренів – друга форма української енергії. Навіть властиво вона, а не хліборобскість характеризувала українців». Отже, виходить, що на першій місці стоїть уже не хліборобскість? Чи як? І що «властиво» хотів сказати автор своєю ерархією «форм енергії», яку змінює на тій самій сторінці одним слівцем «властиво»?

Там же, де нема суперечностей, там автор також не багато завдає труду своїй думці. Він просто висуне якесь твердження і додасть, що так, «мабуть, треба думати», «здається», «треба припускати», або, «як висловлюється один (який?) із українських вчених», – і се вистачає йому для обаргументування якоїсь дуже сумнівної «теорії» про «факти», що мали місце кілька тисяч літ перед початком нашої ери! Певно, уважний читач не потерпить від науки автора, нація не вмре від його хаотичних рецептів. Але пощо хтось із таким хаосом у мозку і такими химерними скоками осудів і думок писатиме рецепт нації?

Найбільше, очевидно, кульгає «наукова» частина твору. Се просто набір слів, дбайливо вихолощених від усякого ясного змісту. Роззброюючи певність ляїка, непрохідна саламаха здогадів другорядних авторів (Готьє, Пархоменко, Гурко), що підносяться Юрієм Липою до рівня незбитих істин, припущення, які подаються за твердо усталені факти та необгрунтовані теорії, видавані за загально прийняті доктрини. Все се разом не дозволяє ставитися до книжки поважно. На ст. 5 автор пише про «славного Мінса», що розкопував якісь егейські бібліотеки. Отже, Мінс ніяких бібліотек в Егеї не розкопував, робив се хтось інший, а сплутати автора епохальної праці «Scythians and Greeks»⁴ з сером Авгуром Евансом – се все одно, що переплутати Магомета з візантійським цісарем. Для Юрія Липи не потрібний хоч би натяк на знання предмету, про який пише: «Правдоподібно, завдяки гетітам трипільці були в торговельних зв'язках із землями Еламу (Персія) і Анау (Звкавказзя)» (62). Звідки се? Чому Анау заїхав аж до Закавказзя, коли його два горбки і досі стоять у Туркестані – се авторові байдуже. Він пише: *«правдоподібно»*, «хто знає» – і справа скінчена. «Хто знає, чи не був славний похід егейців на Трою такою ж війною за оливу, як сучасні війни за вугілля?» (64). Хто знає? Та ніхто того не знає, але закручено, поставлено твердження, «обгрунтована» ціла «теорія». І так у цілій книжці. Якщо своїх нісенітниць не вистачає, позичає Юрій Липа чужі (наприклад, у С. Шелухина).

⁴ «Scythians and Greeks» (англ.) – «Скити (скіфи) і греки».

І економічний чинник в історії, і вага шляхів виміни й торгівлі у старі часи, і міграції народів на теренах нашої країни, і багатство інших питань мають велике значення для розуміння нашого минулого, але ці проблеми треба поважно вивчати, а не підходити до них із чисто «хлестаковською» безцеремонністю. Проблема «трипільців», як і проблеми геополітики, – се проблеми, якими наука займається здавна, але, «уникаючи висновків і узагальнень», доки не матиме певности фактів та їх тлумачення. Так робить кожна наука, не лише археологія, але не Юрій Липа, який не знає навіть абетки сеї дисципліни: він не розрізняє *передісторію* від *протоісторії* (60); для нього варяги – раз «плем'я» (132), раз «се слово означає *войовників*» (149); він не розрізняє терміну «еллінський» від «елліністичний»; не має ясного поняття про те, що таке «дольмени». Що трипільське підложжя й егейське, на яким зросла еллінська духовість, були дуже близькоспоріднені – на доказ сього немає фактів. «За готських часів понтійське мистецтво двигнулося із занепаду, його звіриний стиль малоазійського походження вподобали готи. Сей стиль, яко готське мистецтво, рознесли готи з України по цілій Європі» (137). Отже, готів виперли з України десь перед 400 р., а перший будинок у готським стилі – собор Сен-Дені – почав будуватися в 1122 р. Таким чином, за Липою, ці готи носили свій стиль аж понад 700 років, поки донесли! Тим часом справа значно простіша: назва «l'art gothique»⁵ нічого спільного з самими готами не має. Назва «готське» була погірдлива, видумали її ченці, що трималися засад романського мистецтва, що не вподобали собі нового мистецтва. Аналогій в історії мистецтва досить: *baroque* значить «смішне», «недоладне», або *style nouvelle*⁶ 1900 р.

Тепер кілька слів про трипільців. Є теорія, що коли зник останній льодовець, а з ним упав бар'єр, що ділив Азію від Європи, тоді настала «велика революція» (вираз Ж. де Моргана), і народи Сибіру посунули на Європу через Україну. У сих рухах шукають причини появи брахицефалів та мов арійської групи. Можна думати, що лише згодом наші землі зайняли нові осадники брахицефального типу, утворивши найбільшу верству населення перед- та історичної України. Сих осадників у науці звать «трипільцями» (село Трипілля, 40 км на південь від Києва, де вперше знайдено зразки чудової кераміки). Звідки вони прийшли – невідомо. Те, що вони принесли з собою пшеницю, не значить, що вони прийшли з Месопотамії. Але коли триматися сеї теорії, то прихід сих округлоголових, що нібито дали українському народові його наймаркантиші риси, був не нашим щастям, а навпаки – нашим великим нещастям. Бо тоді якраз йому ми завдячуємо нашу бездержавність, якраз йому завдячуємо, що в нашій народі впродовж чотирьох тисяч літ його існування переважали фелахські настрої (адоратором яких є Юрій Липа), що так у парі йдуть разом із народами суто хліборобськими на плодючій, врожайній землі (фелахи в Єгипті, сумери в Месопотамії, доісторичні китайці і т. п.). Фелах усе стерпить, аби тільки ходити коло тої «глинки». Страшні, великі події проходили над головами тих трипільців, віяли «історичні завірюхи, народи приходили на його землю, будували держави, боролися, гинули, а він сіяв, жав, скородив. Та рідко коли він їв той хліб, що сіяв, або багатів ним: багатіли греки, скити, сармати, москалі; пшеницю, цукор тягнуть до Греції, Риму, Франції, Англії, інші ходять в оксамитах, за його гроші куплених, сам він підперезується валом, радий, що «пани» дозволяють йому його глинку скородити. Правду каже Ю. Липа (хоч і не має чого з того радіти), що «українські герої – се висловники туги і праці» (177) та що «хата – се ідеал українського патріотизму» (200). Хата, село,

⁵ *l'art gothique* (фр.) – готичне мистецтво.

⁶ *style nouvelle* (фр.) – оповідний стиль.

ніколи місто – осідок трипільців. У місті сидять «пани», що погорджують працею на глинці, сильні своєю вдачею пана й володаря-хижака. Сих «панів» – жменька, порівняно з фелaxами, але всі вони – «герої», що не «тужать», а б'ються, хоч би за посідання тої самої «глинки» та за право на працю трипільця. Міста, що б не казав Липа, рідко коли належали трипільцям. Нема чого пишатися Пантикапеєю, Тмутараканню або Босфором: там сиділи греки, греко-сармати, генуезці, зрештою, московські генерал-губернатори. Трипільці, може, там і були, але як раби, що «тужили» за глинкою. Рах Bosphorica, «чорноморський Ганібал» – ми тут ні до чого. Се інші герої билися та впроваджували або намагалися впровадити свою «пакс», наші ж «герої» «тужили» і працювали «в поті чола». Ціла наша історія – се спроба боротися з сим первнем у нашій душі. Але досі ще перемога не наша, і проклята трипільська печать ще досі не стерта з нашого чола. Бувало, ми бралися за шаблю, билися хоробро й завзято за Ігоря, за Мазепи, в 1917, але доти, доки сонечко не прогляне, доки жайворонок не заспіває, тоді шабля падає з рук, і вони самі тягнуться до рала: «Та й воли ж його крутороги, гей цоб!». А шаблю, звичайно, підійма хтось інший та й каже: «Не било, нет і бить не может!» Нема чого, отже, тішити себе побрехеньками. Не час. Час іде суворий, час останньої спроби, час, що коштуватиме життя мільйонів трипільців. І в сей вирішальний час є такі, що знову тягнуть нас уділ, ідеалізуючи найганебніших «героїв», що тужать за «хатиночкою» в садочку та запрошують нас «тільки вивчати, оглядати і підтримувати», а не діяти! І то якраз тоді, коли ми маємо вже правдивих героїв, що падають на далеких степах України, не випускаючи шаблі з рук, а не, як на видавничім знаку «Хортиці», в землю застромлюючи її, яку так любенько обгортає картопельна галузка.

Але Юрій Липа має «світогляд». А є ним так нам знаний староукраїнофільський, «просвітянський» світогляд еkleктичного «народолюбного», демократичного драгоманівства, яке розпачливо боронить свої розторошені становища. Основа сього «світогляду» – потяг до Сходу й органічна, завзята ненависть до Заходу, не до гітлеризму чи фашизму, виступи проти них – лише претекст, а до Заходу як до сили, що дисциплінує думку і чин, як до суворої школи гарту, як до чогось ясного, планового і блискучого, а головне – як до казкової країни яскравих індивідуальностей із виразним почуттям права і обов'язку, як до чогось окресленого, сильного, сформованого. До сього Заходу хаотичний автор «Призначення України» має лише відразу, і, мимо свого декларативного москвофільства, його безнастанно тягне до Сходу. В однім місці він сам визнає, що «Україна зв'язана з Південною Європою і почасти із Західною... цілим комплексом... правових і моральних та релігійних здобутків тої спільної культури, яка центром виходу мала Месопотамію» (128), але хутко про се забуває. Для нього немає великої різниці між большевизмом і націоналізмом. Європу він ненавидить передусім за її «виключну моральність» (слов'янська анархічна душа того не любить), за прив'язання до свого. За се він картає не тільки націонал-соціалізм і фашизм, але навіть англійців, що їхній патріотизм потрафить виливатися в «делірію», у «маячіння» (15). Усяке гостре й глибоке почуття гідне осуду Юрія Липи. Він загалом відкидає саме поняття Європи через те, що не має вона спільної духової столиці, як за Людовіка XIV. Так ніби Європа за попередніх тринадцять Людовіків ту столицю мала. За те, що її народи провадять між собою війни, так ніби і давніше не було в Європі семилітніх, тридцятилітніх і столітніх війн. Через те, що не має один європейський народ толеранції до «вір» інших народів, так ніби й стара Європа не знала завзятих релігійних війн! Коли ж автор думає, що всупереч тому, що роблять, наприклад, Мусоліні і Гітлер, топчучи ногою Іспанію і Німеччину, Наполеон «ви-

зволюя» нації і мріяв про їхнє «братерство» (13), то тут вже кінчиться полеміка, бо кінчиться здоровий розум.

Надбалтицькі племена мало йому імпонують, зате дуже – кочовики з-над Дону, які мали «власні культурні цінності» (249). Імпонують татари з «високим рівнем військової техніки» (250). Твердить, що теорія «вічної ненависти й боротьби з кочовиками і Сходом» – се ідея петербурзького уряду, що воював із турками, та й тільки, і з признанням цитує на сю тему думку совітського вченого Покровського (251). Татарів Ю. Липа дуже хвалить, натомість німців уважає за «орду», а блиск Заходу і його культури зве «блефом» (269) – цілком у дусі царських слов'янофілів і надвірних «учених» Сталіна, на які так радо у своїй «науковій» праці і так часто покликається. Татарське лихоліття, що бурєю перейшло над давньою Україною, було для нього «не таке спустошливе й велике, як уважали досі» (138), але зайняття німцями частини Франції за світової війни є вже «жорстока окупація» (143). Загалом, «треба дуже обережно приймати перебільшені і ненависні описи монголів покореними і заляканими європейцями» (91). Які бо некультурні були ті європейці, що ненавиділи тих милих монголів! Хоч серед тих «покорених» у першій лінії були наші предки. Зрештою, Ю. Липа радо цитує професорів Ставровського, Гурку, Курнатовського, Буяка, Гандельсмана, отже, не цілий Захід відкидає...

Як ідеолог «рідного» феластва, має Юрій Липа, як я вже зазначив, слабкість до соціалізму. Се лише фашизм та ин. є чужинецькі доктрини, з якими треба боротися на нашім ґрунті, а марксизм для Ю. Липи – щось рідне і приємне, яке він бере в оборону перед націоналістами. Марксизм – се «відрадне явище» (244). Се ж «символ соціальної справедливості»! Ідеологія Маркса, Русо і Фур'є для Юрія Липи – *своя, рідна*. Так що, панове соціалісти, отже, конкретно Любченки, Винниченки, Крушельницькі, ще можуть (258) «придатися до експансії раси» (нашої чи московської?) – одним словом, людський фронт із ренегатами! Зі «своїми рідними», що засідають у таких «рідних» установах, як той чи инший соціалістичний Інтернаціонал.

Ідеалом Юрія Липи є «українська людина». Що се значить ота «українська людина» – се досить невиразно. В суті речі – се наш малоросіянин, але часом і «самотвержений» малоросіянин, бо навіть і такого повний гарячої любові до своєї раси Ю. Липа не викидає з расової спільноти. Прототипом сеї «української людини» є ті піонери українофільства ХІХ в., ті «мурашки», які укривалися в форму, найбільш «захисну» перед очима ворогів, однак під тою формою ховали найнебезпечніший зміст, органічну, расову духовість» (241). Так, мабуть, як ті перші драгоманівці, що писали оди до «братів москалів»? Сам автор визнає, що «може, ся важка упертість і зробила їх *нездібними до чогось рухливішого в житті*», що «їхні прагнення» оберталися в таких вузьких формах, як «недільні школи», «просвічування», несистематичне популяризування маловажних відомостей» і т. п. (241) – одним словом, «просвітянство», що його так висміяв Хвильовий. «Українські герої» Липи – се «висловники туги і праці» (177), се, передусім, хлібороби заняттям або психікою з їхнім «вивищуванням первня материнськості». Правда, «в українській расі є і мужеські складні» (180), та Липа ними цікавиться менше. У Шевченка його цікавлять не так його «демонічні, світоборні мотиви», як родинні, «мотиви найбільшої відданости родині, як «раю на землі» (181), мотиви, від яких так солоденько стає на серці і так затишно... Мотиви «ставка, млинка і вишневого садка». «Сього, може, часто не розуміють інтелектуалісти, виховані в російськім або німецькім номадизмі», а однак ся мармеладна риса найбільш, на думку Липи, відповідає «духовості» нашої «раси». «Хліборобськість» отої «української людини» тягне ще й інші її мармеладні при-

кмети, такі дорогі Липі, між иншим, «нахил до будови суспільної утопії» (189). Серед таких утопістів називає Липа малоросіян із часів боспорського царства, потім Бориса й Гліба, «опрощення» Вишенського, далі Сковороду, «в якого стільки позичив Лев Толстой», і Липинського з його маніловською «трудовою» монархією (190). Правда, забув ще Липа Винниченка з його «Соняшною машиною», але він гідно зайняв би своє почесне місце в галерії фелаських апостолів поруч із Левом Толстим, в любові до якого так необережно, але як же послідовно прозрадився автор «Призначення України». Правда, як герой, гідний наслідування, згадується ще «близький українцем»... Олександр Македонський, але він пасує сюди, як п'ястук до носа.

Липа говорить багато про «державність», але розуміє її теж по-феласьки – як ідеал «порядку», асоціації, менше уваги звертаючи на момент «керма» і командування, на момент власновладства. Найвищу форму організації якоїсь породи він плутає зі стадністю. Все підкреслює значення «родин – асоціацій, цехів і родів» (219), артіль, кооперації (і навіть колхозів), які є «запорукою відродження української державности» (219). «Ніцшеанську бомбастику» він відкидає, як і «ритміку» нашої доби. Її мають заступити «Просвіти», «сучасні союзи кооператив», зв'язані з «давніми валками чумацтва». Вони, а не що инше, «вияскравлюють справжні риси української державности» (221). Се, отже, ідеал підвладної суспільности, зовсім байдужої до державницьких ідеалів, ідеал того чи того не політичного, а **соціального** устрою, яким у Липи є московська артіль і московський колхоз, у Липинського – інтернаціональний мітичний миролюбний хлібороб (українсько-московсько-білоруський), у Шаповала й Драгоманова – соціалістична чи анархістична громада («сама собі пан»), ідеал, який не раз поєднується із зовсім неукраїнською політичною формою державно-політичної організації суспільности або який ігнорує сю форму як неістотну. Наскільки чужий є Липі ідеал володарства, власновладства, показує його твердження про «безперервне **володіння** (українцями) своєю землею впродовж тисячоліть» (127). «Факт» прадавности української раси, яка від тисяч літ порпалася на «своїй» землі, віддаючи урожай Мітрідитам, Катеринам і Сталіним, уважати за «володіння» сею землею – така думка могла зродитися тільки в голові фелаха, що дбає лише про рало, не про меч, про село, не про місто, про панування над волами, а не над територією. Типова для ідеолога феластва є у Липи ідеалізація «хатиночки», рідного кута. Сам характер прив'язання до рідного краю в українців «був глибоко родинний. Се дім, «своя хата», де є «своя правда» (200). Се прив'язання до краю як до хати, як у Шаповала й Драгоманова до громади, таке саме, як у «пашківській республіці» до свого села, поза яким їй було все одно, що робиться. Характерно для Липи, що, як у динамічного Шевченка, йому найбільше подобався його «рай на землі», так із фрази Шевченка «в своїй хаті своя правда, і сила і воля» Липа запам'ятав лише про «правду». «Хата» – се ідеал українського патріотизму, «тихі зорі, ясні води». Важливі не «програми», а «привабливі людські форми українського життя» (200), де можна було б відпочити від усяких прикростей і трохи поспати. «Цвіркун у запічку». Символом рідного краю нашого фелаха не є грізна, тривожна, трагічно-прекрасна й бунтівнича Україна Шевченка, що упивалася в повені свого бурхливого щастя змагу і лету, а, знову ж таки, «де згода в сімействі». Ю. Липа пише: «Може, яко формулу українського **найглибшого** патріотизму і треба б прийняти нестерпне: «Де згода в сімействі, де мир і тишина, щасливі там люди, блаженна сторона». Не маємо соромитися ані сього **ідеалу** (?), ані формули «хата». Отже, патріотизм, як туга за **миром** і **тишиною**, за **блаженною** стороною, де «валяться самі в рот галушки», як писав один малоросіяннин, за утопією «Соняшної машини», за Левом Толстим, якого угледів у Сковороді.

І се все підноситься як формула «найглибшого патріотизму» в наші часи! У часи Соловок, Альказарів, Кантона... Липа має смілість покликнутися на Англію, що співає «Home, sweet home» («Дім, милий дім») як на взірць свого фелахського ідеалу (200). Не має рації, бо англійці звеличують свою «хату», але кажуть: «My house – my castle», себто «Моя хата – *моя твердиня*» – фортеця, за якою, як у хатах піонерів Африки, Америки, Австралії, при кожнім вікні стоїть вартувий із рушницею, вічно готовий до оборони. Се не «хатиночка», де панує «мир і тишина» і де сидить купа «блажених» тumanів, що мріють про толстовський «рай на землі». Цікаво теж, коли Липа висуває ідеал хлібороба, то ніколи того, що в «Синах» Стефаніка або Яреми Шевченка, а в постаті чумака чи так зненавидженого Шевченком гречкосія. «Державницький» ідеал Липи – се ідеал Драгоманова: добровільного союзу рівноправних громад, ідеал анархіста. Громада фелахів не терпить яскравости, «мальовничости». Їй треба «солідаризму» і «розміреного ритму» (262). Фелах «не любив навіть розмов про значення одиниці в праці» (263) – одиниці, яка наказує, командує, організує, порядкує. Поняття проводу у Липи теж чисто демократичне: «Я ваш вождь, отже, я йду за вами» – поняття, вагітне безліччю катастроф, прокляте страшними споминами недавнього минулого... «Провідник українських людей – *се їхній* висловник. Він *не накидає* їм своїх фантастичних експромтів і не ексцитує екстатичними видивами, як се є в людей номадського типу» (264). Так уявляє собі «малий Івась» завдання провідника! Ні, провідники, карикатуру яких він тут дав, – се не провідники номадів. «Екстатичними видивами» вели за собою масу не номадські провідники, а Готфрид Булонський, Жанна Д'Арк, Наполеон, Ричард Левине Серце, Ігнатій Лойола, Лютер, Чорний Принц, Сид Компеадор, Ігор, Богдан. І якраз проти сього ідеалу окцидентального типу провідника ворохобиться фелахська натура Липи, який так не терпить усе блискуче, індивідуальне, все, що наказує і веде, як Толстой не терпів Наполеона, волюючи від нього завошілого Платона Каратаєва...

Для Липи в наші часи ідеалом провідника є... «провідник-отаман пересічної чумацької валки з кінця XIX століття» (264). «Неймовірною річчю є провадження українців без їх на те згоди», а сеї згоди, очевидно, провід завше має шукати, як шукав, коли горіла земля під ногами, в ухвалях Трудового Конгресу в Києві чи Установчих Зборів. Демократія – понад усе! Понад усе «вільна» драгоманівська громада, волі якої невільно нарушати, хоч лавина йшла б. Сама ідея командування, наказу, істотна для провідництва, Липі чужа. Його ідеал «фюрера» – се, як він характеризує Петлюру, «поплавок» на поверхні стихії подій (265), поплавок, події якого несуть, де хочуть і куди хочуть... Яким *вони* керують, не *він* ними. Найважливіше – «добровільне об'єднання груп» (265), ось, наприклад, під час большевицького наступу на Україну треба було не наказувати опору, а переконувати, щоб той опір вільні громади «добровільно» ухвалили. Керенщина – основна прикмета кожного плебея, нездатного до влади і провідництва, ся прикмета, як бачимо, властива і Липі. Держава має будуватися на таких засадах, як і «валка чумаків і союз кооператив», як «хори і «Просвіти», на «договорі груп» (266). Contract social!⁷ Старий Русо! Вилучення з ідеї організації держави всякого істотного їй примусу, влади, наказу, анархістичний ідеал драгоманівських «вільних громад» – ось ідеал Липи. Типовий для всіх родів нашого фелахства. Недурно всі соціалісти так захопилися твором Липи!

Даючи сей рецепт, Липа покликається і на авторитет... Андрія Жука, який сказав: «Кооперація зорганізує нас у націю» (266). Очевидно! Се такий самий малоросійський рецепт, як і всякий інший: «Просвіта зорганізує нас у націю!», «Рідна мова

⁷ Суспільний договір (фр.).

зорганізує нас у націю!», «Церковний хор зорганізує нас у націю!» і т. п. Завше «добровільне об'єднання» «шляхом добровільного договору». Чи то буде «спрягання» в праці, чи «загони» у війську, чи інші українські «об'єднання» (267). Отже, й армія на підставі «добровільного» до неї приступлення і, очевидно, «добровільного» виступу. Політичні партії з правом вільного вступу і виступу. І навіть нація із добровільним із неї виступом! Цілий демократично-драгоманівський балаган як ідеал державного будівництва.

Липа, захоплений своїми «асоціаціями» й «об'єднаннями», не зауважив, як добалакався до ідеалізації совітсько-московського колхоза: «Сей тип *прийняло* українське село. Сей тип більше нагадує *традиційну* українську асоціативну групу» (268). До подібних ідіотизмів договориється наш адоратор «об'єднань»... Декларативний ворог чужих форм і взірців, він приймає марксизм, приймає накинуту російськими большевиками чужу нам форму сільського життя і, не моргнувши оком, видає се все за суто українську традиційну форму! Добалакується до того, що, встановлений чужою большевицькою владою «ідеал» російської «общини», вважає за «неворожий психіці українського селянства» (268). Море крові пролляв наш селянин і проливає ще в боротьбі з сею «традиційною» формою землеволодіння в УССР, а кабінетний малоросіянин вмовляє, що та большевицька форма – властиво *наша* форма! «Все у купочку», «всі разом», хоч під чужим кнутом, – се ідеал всякого фелаха. Але як сміють сі фелахи робити з сього ідеалу ідеал вільної нації?

Разом із ідеалізацією громади, «хатиночки», рідної кучі йде нестерпна для здорової людини єлейність тону в книзі Липи. Хтось сказав, що Леся Українка була найбільшим чоловіком серед поетів. У сім сенсі Липу можна назвати найбільшою бабою серед українських письменників. Він кожної хвилини розчулюється, розкошує в сентименталізмі, розпливається в щасті належати до рідної сім'ї. Чим не гоголівський Манілов? Ідеал громадянина для нього – «смирение в праці» (240). Ідеал проводу – «в понятті «батько». «Провідник – се той, хто впізнає в кожному зі своїх підвладних «дитину», «сина» (197). Сила – се не сила «винятковости», а «сила братання» (12). А яке то гарне, «що кількадесят тисяч образів, мальованих вояками в таборах, – се на 95% квіти, лагідні краєвиди й ідилії» (183) (без ідилій ні один сентиментальний малоросіянин не обійдеться!). Сю «лагідність» і «ніжність» несправедливо «дехто змішує з безсилістю». Се тільки противага «містичним блефам Заходу» (183). Чи не тому так полюбив Липа варшавський гурток мистецтва, що він має таку ніжну, лагідну й ідилічну назву «Спокій», що так пасує до наших часів? З сентименталізму він любить і соціалізм, бо ж той «має в руці червону квітку, символ соціальної справедливости» (257). І у вояків квіточки, і в соціалістів квіточки, і метелики в голові. То знову захвалюється «скромність» (263) підпорядкування проводу групі. Липа називає се навіть «кооперативним расизмом» (262). Чому ні? Може бути і такий «расизм», може бути «різномовний расизм», «просвітянський расизм», «наталкополтавський расизм», расизм Гаркунів Задунайських, «ненько-шароварницький» та ин. – все се може бути, все се таке питоме нашому малоросіянству, що замикається «добровільно» у своїй кучі, що свідомо збочує від великих шляхів історії. Лише бачити в сім «расизмі» «призначення України» – се таки забагато! За часів Квітки се ще пройшло б, але тепер...

Для малоросіянина нема нічого більш нестерпного, ніж тяжкий панцир однієї ідеї, доктрини, ясної думки. Для нього «людина», «українська людина» – понад усе, хоч би решта западалася в землю. Ся «людяність», – безліч разів писав про се «Вістник», – що ставить одиницю над групову ідею – теж прикмета Сходу. Звідси не-

нависть малоросіян до групової дисципліни, яка карає киричників і не прощає первертнів. Ідеал фелаха – всі в купу. Всі, навіть шкідники. Бо, як каже Липа, «під болотом і брудом не раз криються відвічні цінності» (4). Тому він, хоч виступає проти «безерархічних груп болоховців» (208), але лише в давнині. Тепер таких болоховців, як соціялісти, Грушевський, Драгоманов, він приймає... Він проти всякої великої національної ідеї, коли вона вимагає жертв у людях. Тому він проти засади «людина – ніщо, мета є всім». Для нього, навпаки, людина і її «блаженство» є всім, мета – нічим. Тому різко засуджує повстання ген. Франко, бо воно, мовляв, призвело до «фізичного знищення Еспанії» (213). Що панування большевизму, проти якого повстав Франко, призвело б до ще більшого знищення (приклад – Росія), про се фелахи не думають. Коли б еспанці – не теперішні, а їхні предки – послухали Липу, в Еспанії, напевно, і досі панували б маври. Бо щоб їх вигнати, тодішні Франки воювали 700 літ! Скільки ж то крові пролляли вони в ім'я глупої засади «людина – ніщо, мета – все». Скільки «хатинок» понижили. Але Липа – треба віддати йому належне – думає, як справжній «трипільць», що в ім'я святого спокою пересидів коло своєї глинки і татарів, і печенігів, і Катерину, і Петра, правда, пересидів, як раб, але остаточно і в колхозі ж можна жити...

Головною засадою фелаха є воювати з тими, хто пише «декламаторські і безсинтетичні» книжки на тему «Де шукати наших традицій», хто кличе «до роздору в рідній хаті» (201). Що без сього «роздору», без боротьби з людьми Пилипа неможлива ніяка консолідація загалу, безліч разів писано в сім місячнику. Але Липа іншої думки: людей Пилипа нема що нищити, бо й «під болотом і брудом не раз криються відвічні цінності». Треба «бути зичливим до людей української крові» (199), хоч би вони називалися Любченки. І Любченків невільно осуджувати, бо вони «із українського роду» (257). «Націоналізм»? Се «ненависть і руїна внутрі раси» (259), дарма що ся ненависть спрямована проти Постишевих і Андріїв Хвиль... «Шалена нетолеранція до інших груп» у вісниківців (188) гідна всякого осуду, бо се лише на гнилім Заході може йти боротьба за ідеї, доктрини, у нас мусить бути «гармонія», безрух, «згода в сімействі». Треба дбати, передусім, не про ідеї, доктрини й ідеали, а про «фізичне збереження раси» (213).

Фелах не може знести нічого окресленого, ясного, все мусить змінити, обезформити. Кожний «мусить прийняти постать своєї матери в цілості», мусить «знести всі прояви українського характеру» (270). Шевченко, що гримів проти деяких «проявів українського характеру», називаючи рідних земляків «рабами з кокардою на лобі», «лакеями в золотій оздобі», «сміттям з помела», «грязью» та ин., напевно, наслухався б не одного поучення від ідеолога новітнього фелахства Юрія Липи за внесення роздору в рідну хату, за те, що не хотів бачити «вічних цінностей» під брудом і сміттям. Але Шевченко був виразником ідеалу, яскраво протилежного «ідеалові» Липи, виразником ідеалу козака проти «ідеалу» «мільйонів свинопасів», що його як «трипільський» старається «науково» обаргументувати в своїм «Призначенні України» Юрій Липа.

Він узагалі не з сього світу. Гамір боротьби, що ним повний світ, для нього, як для кожного пана Халявського, що умово живе на хуторі здалека від великих шляхів історії, є чиста нісенітниця. Боротьба доктрин та ідей: монархізму з диктаторством, демократії з автократією, боротьба класів, «реакції» і «поступу», «Санчів Пансів і Дон Кіхотів – «вісниківців» – се для нього незрозуміла «чехарда», що «пригноблююче діє» на нашого «блаженного» хуторянина (275). Він не може вирватися зі свого світу ідилій, а всіх, що десь метушаться і змагаються за інший світ, просто не розу-

міє, вважає за божевільних, як тих (гл. мото), які змагаються за майбутнє і ненавидять своє сучасне. Воліє чумацьку валку.

Змітати зі свого шляху «сміття» і «грязь», іти твердим шляхом Гераклів – сама думка про се виводить із рівноваги гречкосія. «Крики про зраду – се малодушність і гуртківництво», бо «раси не можна зрадити», хоч ефіяльги були расові греки, а самотвержені малороси – расові українці. І Гринько, і Скрипник – все се були українські фенії, тільки що не пізналися на них (170). Драгоманов закріплював «духовий контакт із Росією» (279), але шануймо його. Так феластво логічно допроваджує до толеранції зрадництва, перекінництва, до розкладу зсередини свого загалу. Так проповідь «призначення України» веде до гангрени і затруєння національного організму.

Доктрина, ідеологія? Все разом, всі докупы, саламаха! Соціалізм і націоналізм, український хлібороб і московський колхоз, мілітаризм і протимілітаризм, критика Центральної Ради і її прийняття, критика Драгоманова і пошана до нього, і захід, і незахід, і проти Совітів, і за ними, кооператор і Олександр Македонський, а головне – нічого конкретного. Яскраво розрізняти, які традиції брати, які відкидати, – крий, Боже! За чи проти – сього нема! Нічого ясного, все баламутне, все замазане, все сіре. Цитати з Мусоліні і лайка на нього. Нібито рідні традиції, а замість дійсних живих традицій висування Мітридатів, Неронів і Карлів Марксів як герольдів нашої «раси». Не раз виникає враження, що писала се все людина не зовсім нормальна.

Коли він хоче спрецизувати, кидаючи глибини історії, свої ідеї, то се виходить щось таке жалюгідне, що прикро читати. «Сучасні ідеї українців»? «Для **виразнішого** (?) окреслювання не прив'язуймо ваги до котроїсь із них. Зрештою, всі вони мають одне гасло... «Вільна Україна» (256-257) і що найцікавіше, автор думає, що дійсно сказав щось виразне і мудре. Тим часом за «вільну Україну» був і А. Крушельницький, і Постишев. Або: ідеєю українства є ширити «одність і любов до свого призначення», стреміти до «справедливості і правди» (298). Або до «нев'янучої соціальної справедливості» (210). Правда, як се ясно?

Зрештою, мабуть, автор сам чує, що заплутався в загальних комуналах, які можуть викликати сльозу розчулення у новочасних демократичних Манілових або Основ'яненків, але нормальному читачеві таки нічого не скажуть. І тому знову вдається у високу політику і геополітику. Отже, виходить, що «геололітичні тенденції» є «реальні, є двигуном історії» (285), а не живі люди. «Під торговельним і геополітичним оглядом – се (Україна) одна з найважливіших земель світу» (118), отже, не журімося, чумаче, все буде гаразд, ота геополітика все зробить, що треба. Обдарувала «рідними» колхозами, обдарує й іншими блаженствами.

Денаціоналізація – се нонсенс, бо нас врятує геополітика (168). А хто б і тепер не набрав віри й надії, для того остаточний аргумент: українській еліті «не загрожує ніщо на світі, бо вона має близькість Провидіння» (299). Бо надходить момент «четвертої великої раси в Європі» (300), очевидно, раси Юрія Липи, отже, чого смутитися? Що нам треба робити? Нам? «Ставати самим собою» (300). Правда, яка глибокодумність? Аж у голові крутиться. «Таке (яке?) перше моральне завдання української раси. Провидіння вкаже дальше. Провидіння вкаже місію української раси в світі» (301). Ну, се вже, вибачте! Водити читача на 300 сторінках нудних нісенітниць, а коли той, розлючений, нарешті запитає, кудою ж іти, відсилати його до другого вчителя – провидіння – се скандал. Події ідуть, люди спрагнені якоїсь ясної ідеї, а Липа каже сидіти і «чекати дальших наказів Провидіння» (301). Добре йому, що стоїть у безнастаннім контакті з тим «провидінням». А що має робити звичайний смертельник?

Соціалістично-ліберальна наша преса, ясна річ, захоплена книжкою Липи. Бо нема в ній ні сліду «волюнтаризму» тих, що «намагаються влити націю в себе, пристосувати до своїх форм» («Назустріч»). Бо все туманне й баламутне, бо «як зміст українського руху ставить автор правду і справедливість», бо виступає проти «деморалізатора нації» – редактора «Вістника» (Громадський голос. – 4.VI. б. р.). Бо те, що проповідує, є «любов» до всіх, навіть до Гриньків, які в службі ГПУ «в межах можливостей обстоювали права української нації» (Кооперативна Республіка. – Ч. VI б. р.).

Така є відсвіжена ідеологія нашого фелашства і його теоретика, щодо якого тепер хіба кожному буде ясно, що «Вістник» мусив із ним розійтись. Проти конкретних традицій князівської Русі і козацтва вона висуває Мітридатів, ілотів, «трипільців» драгоманівської «еліти», яка не доросла до свого завдання. Звеличуючи гречкосіїв, проклинає «номадів» так, ніби запорожці, вікінги або хрестоносці не були теж «номадами»! Проти них висуває затишний ідеал «хатинки», рала, «миру й тишини». Проти єдиного ліку в грізні епохи кристалізації племені вождів і невблаганного особистого добору – Ноїв ковчег «об'єднання» і «згоди в сімействі». Замість дії висуває пасивне споглядання. Замість ясних ідей – туманні фрази, замість гострих поділів – маніловський мармелад. Замість боротьби з фелашівською інтелігенцією – її маринування як «еліти». Замість великої праці духового переродження нації – надії на «геополітику», на число і на «провидіння», що самі вже зроблять усе потрібне без людської волі. Замість мудрости великих народів: «I peggiori nemici non sono fuori delle mura, ma dentro» («Найгірші вороги не за мурами (міста), а всередині) – блаженний квієтизм. Замість майбутнього – сучасне. Так нібито не було незбитою правдою, що *сучасного* нема! Що воно в пліннім стані з усіма його розбитими скрижальями, що треба кувати нові...

Се відсвіження фелаських ідеалів, які так немилосердно шмагав батогом свого слова Шевченко – се повернення до малоросіяинства, се гангрена, з якою жива нація повинна боротися вперто і поважно. Останні могікани малоросіяинства, чужі нашій добі, не можуть знайти і не знайдуть adeptів. Лише треба їх демаскувати.

ШЛЯХОМ ВЕЛЕТНІВ

Великий шлях із Європи на Схід, шлях велетнів, яким ходили Олександр, Наполеон, Англія, на нього вступила третя німецька імперія.

Не треба собі робити оман, що в австрійській чи судетській справі Німеччині йдеться про расовий чи національний принцип. У гру входить важливіший принцип. «Свята римська імперія німецької нації» пробивала собі браму в світ через середземноморський південь і черев слов'янський схід. Друга імперія, що вийшла з Пруссії, ішла тими самими шляхами. Вільгельмівські плани Берлін-Багдад і Берлін-Київ обернули нанівець Британія та її союзники у великій війні. Але Німеччина Гітлера на наших очах вступає на той самий імперський шлях. Аншлюси – лише етапи на нім. Прилучивши Австрію, Німеччина одідичила амбіції Дунайської монархії і її союзи, і депенденції (Угорщина, Чехія), а Відень у руках нового цезаря, якому, напевно, мерехтять східні плани Вільгельмівського царства, мабуть, є ліпшою розгоною дошкою, аніж у руках габсбурзького Матусаїла або останнього Гогенцолерна.

Уже тепер говориться, що Чехія має стати в такім відношенні до Німеччини, як Ірландія до Англії, отже, Берлін шукає собі на взір Великої Британії домініїв, лише таки в самій Європі.

Цементування імперії йде прискореним темпом. Першим wurde befohlen¹ у «ставку» (до Берхтесгадена) Генлайн, потім прем'єр Великої Британії Чемберлен, потім прем'єр Угорщини Імреді, її міністр закордонних справ Канія і шеф ген. штабу ген. Керештес-Фішер. У календарі ще не оголошений список нових «запрошених» гостей.

Метод теж спрощується. У Саарській провінції відбувся плебісцит, загальне народне голосування під доглядом чужинецької сили. В Австрії відбувся плебісцит, але під доглядом німецької озброєної сили. В Судетах обійшлося без плебісциту. Хоч се не значить, щоб у сих випадках були вже вичерпані всі способи поладження таких справ. І далі: при прилученні Саарської провінції сильну опозицію робила французька громадська думка, англійська була нейтральна. У випадку Австрії не лише Англія, але й Франція була нейтральна. У випадку Судетів сі великі держави були вже по боці Німеччини. Неабиякий поступ!

Щоб пояснити несподіваний розгін третьої імперії, демократи говоритимуть про «сприятливі обставини», про «міжнародну констеляцію», про «пруський дух» (особливий дар Божий, в якому іншим народам відмовлено), про «грубу силу», «сприт» Адольфа Гітлера. Але не завважають одного – **велетенської атракційної сили ідеї.**

«Man kann den Ideen keine Grenzen setzen» (ідеям не можна поставити кордонів), – писав недавно «Berliner Tagblatt». І на Заході починають се розуміти. Присутній на з'їзді в Нюренберзі, Людовік Нодо пише в «Illustration» (17.IX): «Я тверджу, що німці витворили собі виконавчу силу, вміння впроваджувати в чин свої задуми, координацію всіх їхніх засобів, яким навіть приблизно не може дорівняти наш так званий ліберальний метод... Коли ви побачите людину голу аж до пояса, що стоїть довго й непорушно під холодним дощем, скажете, що вільно всякому дивакові наражати своє життя, як йому подобається. Але коли ви побачите, як, мимо негоди, кілька тисяч людей, розібраних аж «до нікуди», стоять, перемінившись у статуї, то зрозумієте, яка

¹ Було наказано (нім.).

безмірна в них повага вождя, перед очима якого вони, не подаючи й знаку невдоволення, дзвонять від зима зубами... Ave Caesar, morituri te salutant!²».

Пригадуючи паради, уряджувані колись Вільгельмом II, і загалом його царювання, Нодо каже, що останній цесар, триманий на припоні своїми міністрами, парламентом і партіями, не мав і тіні тої поваги, сили і впливу, що Гітлер. У порівнянні з останнім Вільгельм II був просто собі незначний міщух, от якийсь Луї Філіп із «пікельгавбою» на голові.

Оповідуючи про свято в Нюрнбергу, про музику, пісні, повторювані сотнями тисяч екзальтовані слова, патріотична літургія, декламована з голосномовника, ліс прапорів барви полум'я, 140 прожекторів, 200000 юрба, що з побожністю співала «Deutschland, Deutschland über alles!³», Нодо зауважує: «Дасть завтра Гітлер один лиш знак, і ціла та пацифістично настроєна маса зараз віддасться кривавому ділу війни. Нова містика прийшла в Німеччину на місце тої, що спливала колись із дзвіниць соборів, потішаючи людей у біді... Те, що відбувалося в Нюрнберзі, – се була релігійна відправа, що відбувалася на честь нового Магомета, який усе бачить згори, який ніколи не помиляється, який уміє наперед відгадувати постанови Отця Небесного».

«На кордонах Франції, – пише Нодо, – стоять дві держави зі 110-мільйонною людністю, в яких усе організоване так, щоб могли нагло відкликатися до аргументу сили. І віч-на-віч із сими державами яку картину являє собою сучасна республіканська Франція? Візантійські суперечки, безнастанні дискусії, дитиняча балаканина, явне забуття громадського добра, розбрат, занепад карности, повне нерозуміння небезпеки, дрібні ідейки, довірочні покутні наради, розпорошення національної енергії – ось образ сучасної третьої республіки». І Нодо запитує, чи не мають і французи, сусіди Німеччини, зажурені тим, як би забезпечити своє майбутнє, вживати тих самих засобів і методів, які осуджують у гітлерівській Німеччині, які уживають сучасні німці. «Коли ми, – пише француз, – будемо літаки-бомбомети, то не тому, що ми їх «любимо», лише винятково тому, що наші противники мають їх уже значно більше від нас. Отже, чому не диктатура? Не наслідувати, правда, «геніяльного диктатора», лише покликати до життя «комітет загальної безпеки», як за часів великої революції, коли ворожі армії готові були залляти територію Франції». А скептикам, які закинули б йому, що робить із мухи слона, Нодо відказує: «Ви б не розумували так, коли б були тут обік мене, коли б бачили те, що я бачив, і чули, що чув я. Стережіться!».

Але де ж є ті причини, які «спацифікували» Францію, яка щойно вчора була Францією Фоша, Клемансо і Пуанкаре? Як могла Франція зректися таких важливих стратегічних позицій у Середній Європі? Як могла майже власними руками піднести шлагбаум – дорога вільна! – для німецького «Орієнт-експресу»?

У той час, коли ще Франція трясла цілою Середньою Європою, в час нечуваного пониження ваймарської Німеччини, в час окупації Руру, коли переможці чекали, аж ось-ось поведуть перед свій трибунал на мотузку кайзера, Гітлер уже снів свої сні про могутність, уже укладав свій план німецької експансії систематично і gründlich⁴ через всі перешкоди, які іншим видавалися високими, мов вежа Ейфеля, але які в його очах вже розсипалися в руїни. Він уже тоді збирався, не визнаючи поразки, запліднити свій народ вибуховою, динамічною силою ідеї, яку носив у собі.

Політика сили? Так, **політика моральної сили нової ідеї**.

² «Будь здоровий, Цезарю, приречені на смерть вітають тебе». Слова гладіаторів до імператора перед виходом на арену (лат.).

³ «Німеччина, Німеччина понад усе». Це «пісня німців», яка 1922 р. була оголошена державним славнем Німеччини (нім.).

⁴ Грунтовно, міцно, глибоко (нім.).

У Франції ж моральна сила поволі ниділа, ідеї по виграній війні було брак. Уже в книзі Клемансо «*Grandeurs et misères d'une victoire*»⁵ відчувається трагічна тривога, що всі зусилля його і його Франції в роки 1914-1918 ідуть намарно; що переможені будуть переможцями. У 1924 р. приходиться до влади ліва «картель», а тоді починається балаган, який триває й досі. Геріо, теперішній голова Палати, евакуує Рур. Недавній прем'єр і голова соціалістичної партії Блюм провокує і відпихає Італію в обійми Німеччини, Саро, теперішній міністр внутрішніх справ, дозволяє на ремілітаризацію Райнщини, Кашен, Жуо, Торез – теперішні крикачі і агенти Сталіна, тоді, коли Франція тримала ще в руках всі атути, з якими могла управляти політику сили, голосували проти воєнних кредитів, Деладьє – проти лінії Мажино. Тепер уже запізно бавитися в Наполеона.

Тим більше, що яку велику консолідувальну ідею протиставила б Франція радикалів і московських агентів ідеї великої Німеччини? Латанину республіки збанкрутованого наскрізь режиму? Ідею загального страйку і 40 годин праці? Кооперації з большевизмом? Клича «Моя хата скраю»? «Франція, – глузує один французький часопис, – має за собою, о певно, совість всесвіту! Скільки вона, та совість, може дати танків? Пан Рузвелт запевняє Францію в своїм глибокім поважанні! Скільки куренів кине він на поле битви? Англія нас кохає. Де є англійська піхота?».

Заколисана солов'їними співами Брияна про пацифізм Ваймарської республіки, занедбавши своє озброєння, як може Франція йти на війну з дефетистами і большевиками в запіллі? Не певна Англії, зайнятої в Арабії, Палестині, Китаї, Середземнім морі?

І коли читаєте, наприклад, «Daily Telegraph», який віч-на-віч із трагічними випадками вересня твердить, що для розв'язання проблеми Середньої Європи «єдиний трибунал є розум, а не сила» (reason, not force). Коли читаєте в «Matin» (14.IX) сентиментальні заклики до Гітлера: «Ах, коли б ся надзвичайна людина могла перейнятися великою ідеєю Сполучених Держав Європи, Європи, що стояла б над націями і над питаннями кордонів, яку безсмертну славу заслужила б вона собі!», – то починаєте ясно розуміти причину тріумфального походу пангерманізму.

Починаєте розуміти, чому навіть прихильники західної демократії – жиди – розчаровуються в життєвій силі тої демократії. «Chwila» (18.IX) стверджує, що «західні демократії відступають перед загрозою воєнного удару».

«Відповідальні за їхню політику, що здригаються перед гекатомбами жертв смерті, виглядають, як боги Олімпу, над яким запав сумерк, старики, які воліють наслідувати жест із Каноси, ніж тверде і непоступливе «або-або». Вже сама та тактика демобілізації паралізує духа опору. Навпаки, тактика новочасних богоборців побільшує і скриплює силу течій, які, замість сили права, хочуть наново поставити в світі право сили».

Не йдеться про моральну оцінку жидівської газети – Версаль теж не думав про силу права, лише про право сили. Йдеться про те, що всі ті цитовані часописи стверджують одне: в сучасній Європі існує лише одна (крім Італії) динамічна сила, яка ступає тим шляхом велетнів, яким ішли колись Карл XII, Наполеон, армії кайзера.

Очевидно, те, що ми пройшли у вересні, – се лиш початок. Ні Англія, ні Франція, які скапітулювали хвилево, не скапітулюють, коли гра піде про щось більше, ніж про Відень чи Егер. Уже тепер, коли Німеччина ставить нові й нові «апроші» на своїм шляху на Схід, Англія розбудовує лінії контрборони (на Балканах, у Туреччині, в Румунії). Цілком, як перед 1914 роком, сили і контрсили європейської політики чимраз ближче сплітаються і стають напроти себе *коло меж України*. Німеччина глядить на

⁵ «Велич і злиденність однієї перемоги» (фр.).

Балкани, на Дунай, на Чорне море, на природні шляхи експансії наддунайських країн, протекторкою яких прагне бути новий «райх» і його народ – вже не *ohne Raum*⁶, але який хотів би мати його ще більше. А східний розгін Німеччини наближає її до проблеми Чорного моря, до проблеми України так само, як наближає до тої самої проблеми і політику Англії, яка розбудовує свої запори на сім шляху велетнів, що ним тепер ступає новий німецький цезар. Що Німеччина відділена від Чорного моря низкою держав? Вона була відділена ними так само і перед 1914 р. Се їй не перешкодило задумати і почати здійснювати свій план Берлін-Багдад, не перешкодило впасти в конфлікті з силами, зацікавленими в пануванні над Чорним морем і над протоками, з Росією і з Англією, а другі – Туреччину притягти на свій бік. І тепер Німеччина має вп'ялені очі в свою далеку ціль, і тепер іде вона своїм шляхом, валячи одні кордони (Австрія), розхитуючи силою своєї ідеї другі (Чехія), підмінуючи треті (СРСР).

Україна стає знову, особливо з актуалізацією середземноморського питання⁷, на перехресті або в безпосередній близькості тих сил, які сперечаються за опанування Європи.

Приклади Чехії і почасти Франції мають нас навчити, чого маємо уникати і до чого прямувати. Чехія уповала на Лігу Націй, на святість трактатів, на великих союзників. Сі сили виявилися нереальними. Немало спричинився до її нещастя також спосіб, яким вона постала. Лицар у казці Лесі Українки каже:

Хто визволиться сам, той буде вільний.

Хто визволить кого, в неволю візьме.

Чехи трохи переоцінили вагу західної демократії з її комітетом для міжнародних справ – Союзом народів, вагу східної диктатури з її комітетом для закордонних справ – Комінтерном, вагу трактатів і писаного права.

«Хто визволить себе самого»... Велика можливість наближається для країни Чорного моря. «Велять так фата», – мовляв Котляревський. То не куриться вже доріженька, то цілі хмари куряви збиваються до неба на історичнім шляху велетнів. «Визволить себе самого» – від чого? Передусім, як німці від забобонів: про меншовартість своєї раси, про те, що в світі рішає «світове сумління», «світова справедливість», параграфи перестарілих договорів, «природні кордони», високі протектори, європейська солідарність і т. п. Визнати єдиний споконвіку важливий факт – формуюче значення сили, моральної сили ідеї.

Ніякій збірності не дасть сили ні анемічний демократичний «націоналізм» із його ідеалом посад, хліба і безпеки на старість, ні ласка «симпатиків», які поблажливо клепали б по плечу освоєних представників кастрованої ідеї. Зудар противних сил, що настане десь коло берегів Чорного моря, буде рахуватися з Україною лише як із чинником самостійним, як із силою, що має ясну, велику ціль: Україна і Чорне море, не видуманий українськими кретинами в Женеві «плебісцит» для Наддніпрянщини, лише її незалежність назовні і всередині, з людьми на її чолі, які не допустять, щоб над Дніпром постала друга Іспанія, якою та була перед Франко.

Штайнмец казав: «Тріюмфує той, хто має тріюмфувати. Добре є, що сильний займає ліпше місце, ніж слабкий, власне тому, що останній менш придатний до життя і до щастя, має меншу життєву силу. Слабким, коли хочете, милосердя, але місце – сильним».

Ось наука історичного вересня. Наука тим, які хотіли будувати своє майбутнє на ласці фатуму, хвилевої констеляції, на милосерді чи справедливості тріюмфаторів або на лунких, але порожніх гаслах вмираючого світу.

⁶ Без простору (нім.).

⁷ Див. Наше море. – Вістник. – I. 1938.

ПЕРЕД РОЗВАЛОМ ІМПЕРІЇ

Ті, що тужать за стабілізацією, за «унормуванням» відносин в Європі, мусять мати великий терпець. Мабуть, про ні одну річ на нашій континенті не можна з певністю сказати: чи вона є або чи її нема, а коли є, то де? Чи хто окреслить точні межі японської імперії? Чи не змінилися в короткім часі кордони Німеччини, Чехії або Сирії, яка ще недавно була під французьким мандатом, а донині в однім із санджаків уже господарять турки? Чи хтось проведе точний кордон палестинської «держави»? Жаботинський жадає для неї всі землі «обабіч Йордану», араби задивляються інакше на сю справу. Ще інакше Англія.

Не означені й режими, і соціальні устрої в різних державах. Чи є, наприклад, у Росії соціалізм чи капіталізм? А в Німеччині? Який політичний режим панує в Іспанії: «республіканський» чи «тоталітарний»? А у Франції: правореспубліканський, якому хоче скрутити шию соціалізм, чи соціалістичний, якому хочуть скрутити шию праві республіканці? А в Англії: чи, на правду, демократичний, який користує з підтримки всіх підданих короля Джорджа? Хто знає. Навіть Іден заявив недавно, що коли демократія не викреше зі своїх володарів таку рішучість, а з народу – такий ентузіазм, як у країнах диктатур, то така демократія «зійде на пси». А Союз народів? Чи він є, чи його нема? Ті, що з нього офіційно виступили, ще в нім засідають, а ті, що засідають, охоче б виступили... Членами сього Союзу-примари є навіть політичні мерці, як Абіссинія та Австрія.

Або справа війни чи миру. Чи ми живемо в епоху миру, чи війни? Ті, що з острахом у серці запитували: «Невже буде війна?», – не здають собі справи, що війна вже давно йде: війна Росії і Франції проти Італії й Німеччини в Іспанії. Війна Росії й Японії в Китаї. Війна Англії з арабами в Палестині. А щойно велася війна в Абіссинії і Судетах. Ті ж знову (масонерія і соціалісти), які страшно прагнули світової війни, зітхають, що сим разом «не вдалося», що запанував мир. Який же, властиво, є стан, у яким ми живемо, – мир чи війна?

І відповідно до сього стали непевними методи міжнародної політики і норми міжнародного права. Давніше, наприклад, спершу починалося озброєння, потім зачиналися воєнні діяння, нарешті – приходила мирова конференція. Тепер – дивись, хоч би останній Мюнхенський мир – спершу зачиналося рід мирної конференції, потім вирушила армія, яка займала території, а насамкінець настало щойно правдиве, приспішене озброєння. Як се сталося по поверненні Чемберлена і Деладьє додому.

Давніше держави, що перебували в мирних відносинах між собою, тримали своїх послів у чужих столицях. Коли починали війну з сусідами, тих послів відкликали. Тепер є держави, наприклад, Китай і Японія, які на добре провадять між собою війну, але й не думають відкликати своїх послів із «неприятельських» столиць. І навпаки – є держави, які ніколи з собою майже не воювали, а від літ не хочуть послати своїх послів до себе, як, наприклад, Франція й Італія аж до останніх днів.

Непевні стали за тих змінних обставин і союзи, і міжнародні угруповання. Ще недавно стояла італійська «Wacht am Brenner»¹ проти приятеля з Берліну, а нині?.. Ще

¹ Сторожа на Бренері, гірському проході і перевалі між Ецтальськими та Цілертальськими Альпами на австрійсько-італійському кордоні (нім.).

недавно Англія мобілізувала 53 народи, щоб економічними санкціями зламати воєнну енергію Італії, а нині Чемберлен і Мусоліні міняються любовними листами. Вогнем ще вчора дихав Берлін на Прагу, а нині?.. Майже васалом Росії була недавно Туреччина, а нині – в обіймах Англії. Хоч завтра, може, обдарує своєю увагою д-ра Функа. А героїчна союзниця Франції в 1914-1918 рр. Бельгія недавно мобілізувала на своєму південному кордоні.

Серед сеї непевности не одна політична сила, не одна держава нагло випростовувалася з пониження й ганьби. Не одна протягом короткого часу падала згори вділ. До останніх належить, між іншим, ССРСР. В останніх припливах і відпливах різних сил в Європі Росія рішуче «спускається на дно», виявляючи перед уважним і цікавим світом свій розклад і занепад. А розклад Російської імперії – се значить, передусім і головно, актуалізація проблеми Києва.

Найстрашніший час для імперії – се, коли вона стає пацифістичною, власне, як тепер нагло нею стала ССРСР. Коли армії султана стояли під Віднем і над Дніпром, ніхто не говорив про Туреччину як про «хору людину», а її народи не мріяли про сепаратизм. Але коли володарі Стамбулу мирно спочили на лаврах, усунувшись від широких шляхів великої політики, коли стали васалами великих держав, відтоді християнська «рая» піднесла голову. Відтоді настав присмерк імперії. Поки Австро-Угорська монархія боронила «свої» кордони в Бельгії і Ломбардії, доти Бісмарк навіть по переможній війні не важився обкромювати її територіяльно, а чех Палацький казав, що коли б не було Австрії, треба було б її видумати. Коли ж імперія, мов слимак, залізла в свою історичну шкаралупу, коли мовчки приглядалася до бур, які розплутували довкола динамічні держави: як Бісмарк у Версалі 1871 р. здвигав другу німецьку імперію, як Франція, Англія і П'ємонт у 1855 р. стримували в Криму експансію Росії – її ж таки, Австрії, запеклого ворога. Або коли той самий її ворог у 1878 р. мостив собі шлях до Стамбулу, коли безчинно приглядалася, як Франція й Італія на її очах творили свої великі колоніальні імперії в 2-й половині XIX в., одним словом, коли монархія стала нейтральним Китаєм серед бурхливих ударів ворожих собі імперіялізмів, відтоді починається занепад Габсбургів. Відтоді зачинають зазіхати на їхні землі інші, відтоді ростуть сепаратистські стремління їхніх народів... Що Австрія «умивала руки» при розв'язці великих проблем історії, свідчило про занепад її політичної думки. Як, навпаки, про народження нової сили звістувала активна і метка політика П'ємонту, який послав ген. Ламермору в Крим битися з союзниками проти Росії, щоб бути співрішаючим чинником у розв'язанні світової проблеми.

Параліч, що охопив колись перед падінням Туреччину й Австрію, засудив на безрух і Росію. В останні місяці й роки світова політика поставила на порядок дня дражливі й пекучо важливі для ССРСР питання. Сі питання вирішували чи старалися вирішувати інші, Росія стояла осторонь. Мовчав ССРСР, коли розв'язувала манджурське питання Японія. Мовчав, коли розв'язувала питання Китаю, зважившись, замість одвертого виступу, лише на інтриги, потайну поміч і на ганебний блямаж над корейським кордоном улітку с. р. Мовчав, коли вирішувалася доля його пупіля в Європі – Чехії. Тут ціла імперська потуга Росії заважила на терезах випадків лише голосами поіритованих радіоспікерів і комічною «муштардою по обіді» Літвінова...

Се була абдикація імперії з її великих цілей у міжнародній політиці на Сході й Заході, добровільне усунення від великих шляхів історії. Се свідчило про боязнь навіть поставити сі проблеми, свідчило про зник імперської душі серед володарів Кремля і про організаційну розхлябаність Російської імперії, не здатної до сміливих, відважних і ризикових кроків. І як вічна, неминуха тінь сього зникну, розхлябаності і нездатнос-

ти, встала перед Росією тінь сепаратизму «її» народів. А передусім, наново встала заперечувана й замовчувана, але й вічно жива українська небезпека.

Майбутнє відслонить тайни кремлівської політики наших часів, і тоді щойно довідаються докладно нащадки, чому саме, наприклад, у чеській справі відступила Москва. Так, як щойно тепер знаємо докладно, чому, помимо свого бажання і патріотичного галасу російської преси, відступила царська Москва під час кризи 1909 року, коли Австрія анексувала окуповані нею від 1878 р. території Туреччини – Боснію і Герцеговину. У березні м. р. «Daily Telegraph» and «Morning Post» опублікували листування царя Миколи II зі своєю матір'ю. У квітні 1909 р. цар писав до неї: «Справа анексії Боснії несподівано ускладнилася через втручання Німеччини, яка заявила, що ми можемо допомогти полагодити кризу, згодившись на анексію. Наша ж відмова може потягти наслідки, всю поважність яких важко передбачити. Коли питання було поставлене так виразно і недвозначно, нам нічого не залишалося, як покинути гордість і згодитися. Всі міністри висловилися за тим одногласно. На нашу постанову вплинуло ще й те, що з усіх боків доводилося чути, що Німеччина готова мобілізувати. І, очевидно, не проти Австрії».

Подібні розмови чи листи, безперечно, були і тепер. Сю слабкість Росії вже відчули її противники та союзники. Тому Росії не було в Мюнхені, тому лунають голоси про потребу скінчити з російським союзом у Франції.

Звідси також насторожена увага Європи, яка, передбачаючи розвал імперії, шукає на її території нових державно-кристалізаційних центрів.

Різні сили братимуть участь у грі, коли валитиметься Російська імперія, де швидко поступає наперед психічний параліч влади і розвал цілого державного апарату.

Які сі сили?

Не знати, чи будуть там у відповідний час виступати як активний чинник західні демократії. Щодо Франції, то можна з певністю сказати, що вона ще скоріше рішиться на *désintéressement*² на Сході Європи, аніж рішалася на нього в Середній Європі. Міродатним під тим оглядом є для французької громадської думки погляд часопису «Le Capital», який писав: «Німеччина посувається на Схід. Чи можна її стримати? Кілька літ тому – можливо. Нині по тім, як вона доозброїлася, по тім, як Бельгія заявила свою нейтральність, по тім, як Італію відкинулося в обійми Берліна, за повної байдужості Югославії – ні. Отже, чи не ліпше, що «райх» орієнтується вбік Сходу, аніж убік Заходу?».

Очевидно, се ліпше для Франції. Очевидно також, що тим своїм наставленням Франція забирається як активний чинник із середньоевропейської і східноєвропейської політики, як із західноєвропейської забирається її союзниця Росія, лишаячи на сім полі «третю імперію» як головний чинник, якому секундує Італія. Велика Британія має наразі забагато власних імперських клопотів, щоб думати про поділ іншої імперії. Певно, невільно недооцінювати детермінації і витривалості, а головно – ресурсів англосаксонців, які колись показали себе найбільш витривалими противниками Наполеона, які в 1914-1918 році імпровізували велику армію, підняли арабів і завдали смертельного удару Отоманській імперії в Малій Азії. Неймовірно теж, що коли б Німеччина заактуалізувала свої давні плани Берлін-Багдад, щоб стріла на своїй дорозі *lord'a of Peace* (лорд миру – в англійських християнських текстах ся словосполучка вживається у значенні «Господь миру») Чемберлена, а не нового Піта. Але поки що, взята в об'єкти з двох боків Німеччиною, що посувається в напрямі Арабії, і Японією, що суне в напрямку Індії через Кантон, Англія унерухоплена; отже, як справи стоять тепер, ледве чи матимемо змогу оглядати шкотів на Мурмані або «пуалю» в Одесі. Наразі

2 Незацікавленість; байдужість (*фр.*).

Німеччина, здається, не має заміру утруднювати західним демократіям їхнє оборонне становище, зайняте ними в планах Берліну. Мабуть, провідники теперішнього «райху» взяли в рахубу досвід останньої війни і поради... Черчила, який вважав, що Німеччина могла б виграти останню війну, обмежившись дефензивою на Заході і спрямувавши всі сили на Україну і Кавказ...

Другим чинником, який претендує на те, щоб узяти участь у розв'язанні російської проблеми, є так званий «прометеїзм». З приводу становища, яке «прометеївська» преса зайняла до подій, які займали нашу громадську думку останні місяці (до подій у Чехії), «Діло» (13.X) висловлювало «здивування, бо, на думку часопису, в аспекті протиросійських прометеївських планів» становище сеї преси мало бути зовсім інше. Ми становищу «прометеївської» преси не дивуємося. А з нього можна твердити цілком недвозначно, що коли б почала валитися Російська імперія, коли б почали щойно вирисовуватися контури незалежної України на місці УССР, то «прометеївська» преса виступила б однозгідно проти тої незалежності. У сім тепер ніхто, хто логічно думає, не сумнівається.

«Słowo Narodowe» (ч. 291) писало, що треба зробити так, «щоб українізм над Дніпром ніколи вже не міг піднести голови». Ми гадаємо, що так у глибині душі думає і «прометеївська» преса. Бо під тим оглядом заява нац[іонал]-демократичного часопису чи п. Гертиха не різниться по суті від заяв таких часописів, як «Polityka» (25.IX), «Myśl Polska» (ч. 20), яка даремно думає, що деякі її протиукраїнські виступи можуть «у рішучий спосіб **зміцнити** прометеївський фронт», як «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (ч. 25, 1935 р.; ч. 39-40, 1937 та ин.). Загалом, останні статті тої преси доводять хибність думки «Северного Кавказа» (ч. 45-46 б. р.), що «прометеїзм» є «одна з центральних ідей, які формулюють новий порядок речей» на теренах СРСР. Думаємо, що не помилимося, коли скажемо, що ідея «прометеїзму» не відіграє ролі активного політичного чинника, що йшов би по лінії визвольницьких стремлінь народів у Російській імперії. Навпаки. Крапки над «і» поставила редакційна стаття часопису «Polityka» (ч. 25), яка пише, що в «хвилині повного упадку московської потуги, напередодні розпаду Російської імперії» прометеївська ідея звернеться проти України – думка, яку, власне, висловило «Słowo Narodowe».

Україна, що перейшла і переходить ще криваву купіль під большевизмом, пережила багато, передумала багато. Багато старих ідолів, що колись видавалися декому такими гарними, вона струтила з їхнього постаменту в своїх думках, як ідола соціалізму, ідола драгоманівства з його ідеєю якоїсь «позитивної правди, спільної всім націям» – стара переспівана пісня, яку знову затягнула «Revue de Prométhée» в Парижі і т. п.

Так, як вона відкинула в своїм серці сих ідолів, так відкине, напевно, і їхніх жерців, тих, які тепер поспіхом перемальовуються на барву самостійників, будучи в найгіршій випадку «рідними» кождонями або слугами Комінтерну, в найліпшій – дрібними гешейфтрами від політики або оперетковими «фюрерами».

У часах, до яких наближається Наддніпрянина, у зв'язку з грядучим падінням Росії не буде місця для дрібних людей, ні для дрібних ідей. За паралельні своїм стремлінням уважатиме Україна лише сили, які стоять на ґрунті незалежності Наддніпрящини, які однаково ворожі білій і червоній Росії і які не сягатимуть ні по український Крим, ні по українські береги Чорного моря – «нашого моря».

Чи тими силами будуть герольди «Мітельєвропи», чи якась із сил – Велика Британія чи Італія, – які, ривалі ні Середземнім морі, будуть змушені, коли конає імперія Сталіна, зайняти ясніше становище супроти країни Чорного моря, покаже найближче майбутнє.

ВІДЕНСЬКИЙ АРБІТРАЖ

Недавно писала «Prager Presse» (5.XI) з Берліну: «У тутешніх колах, – як повідомляють із поінформованого місця, – не залишилося не зауваженим, що деякі закордонні часописи тлумачать постанову віденського полюбовного суду так, що сею постановою осягнуто лише певний шабель у розв'язанні чехословацької проблеми. Супроти того тут підкреслюють, що постанови полюбовних судів, звичайно, не на те ухвалюються, щоб створювати щось тимчасове, що, навпаки, вони мають установлювати остаточне поладнання якоїсь справи. Що стосується, зокрема, віденського арбітражу, то обидва судді, Німеччина й Італія, згори не залишили ніякого сумніву, що вони могли взяти на себе обов'язки полюбовних суддів лише за умови, коли обидві противні сторони вже згори загарантують прийняття тої постанови як остаточного присуду. Таке приречення без застережень дали й Угорщина, і Чехія. Отже, нема ніякого приводу обидвом сторонам лояльно не дотримати свого приречення. З притиском тут підкреслюється, що Німеччина зайнялася чеською проблемою, щоб створити в Середній Європі не лише плинні «стабілізовані відносини».

До цього освідчення додав від себе «Daily Telegraph» (5.XI), що є воно «гострою відповіддю напівофіційної заяви» (a sharp reply in a semiofficial statement) (англ.) – *Ред.*)

Ся заява стосується статуту Закарпатської України. Частина малярської і малярофільської преси старається, всупереч очевидности, подати справу в іншій світлі. Але надibuємо й голоси, які зачинають здавати собі справу, що коли бажання, хоч і буває не раз батьком думки, то не завше батьком факту. «Polonia» (5.XI), наприклад, пише з приводу віденського рішення: «Можна потішитися тим, що те дивоглядне (?) рішення не є остаточне. Але ся потіха досить слабка. Угорщині не буде легко виступити по арбітражі з новими домаганнями. А залізниці (на Закарпатті) можна вибудувати. Коли сьому не стояли на заваді Альпи і постали Готард і Симплон, то тим не менше стануть на заваді Карпати. Напевно, теж знайдеться незабаром рада не лише на комунікаційні, але й економічні нещастя».

У тім самім тоні писало й «Słowo Narodowe» (6.XI): «Факт залишається фактом. Закарпатська Україна залишається при Чехословаччині. Що Угорщині віддано Ужгород, Мукачево, головні залізничні вузли і долину над Тисою, – се лише доводить, що Німеччина готова була заплатити Італії (а в другім ряді Угорщині) дуже високу ціну, аби лиш утримати Закарпатську Україну. Мабуть, той малий край відіграє велику роль у її політичних планах. Не переоцінюймо значення економічних незручностей обшару Закарпаття. Навіть країна, господарсько упосліджена, може існувати. Гори, неписьменність, нужда – се тільки перешкоди. Вони можуть зломити слабку волю. Та де входить у гру могутня воля, там перешкоди зникають. Сучасне становище наказує твердо дивитися на дійсність».

Які ж німецькі плани у зв'язку з Закарпаттям має на думці часопис? Ще недавно Закарпаття було вимряним коридором, яким Росія – все одно совітська чи біла – мала б прийти на поміч слов'янофільській Празі, zagrożеній германізмом. Тепер, – супонують деякі часописи, – має воно стати коридором Німеччини в її наступі на Україну.

«Dziennik Narodowy» (ч. 318) прагне «зорієнтувати читачів щодо правдивого становища, яке витворила Німеччина віденським арбітражем. Вона заміряє міцно усадовитися в маленькій Закарпатті і за його допомогою здійснити свої великі економічні й політичні заміри на чорноморським побережжю».

У тім самім дусі пише «ABC» (18.XI): «Справа Закарпаття знову пригадала нам справу України. Певні впливові німецькі кола віддавна мріють про створення України. Для тих кіл Україна – то стремління створити німецьку колонію над Чорним морем, то стремління розбити Росію, то агут у боротьбі з комунізмом».

На ту саму тему говорить п. Грайовський, лондонський кореспондент часопису «KCodzienny» (3.XI): «Не забуваймо, що порахунок із Росією лежить реально в площині замірів Гітлера. Європейська політика часто робить помилку, трактуючи той обрахунок як притоку або вимівку, як риторичну фразу. Так говорив мені влітку один із моїх лондонських знайомих. Діялося се в часі, коли в таких розмовах стало висувалося питання: «Добре, але куди?».

Від часу, коли Німеччина обійняла тихий протекторат над Чехословаччиною, коли перепроводжує ректифікацію кордонів обкраюваної дальше республіки, і коли проблема Закарпатської України залишається в знаменнім перемир'ї (?), питання: «Куди?» втратило трохи своє вістря. Сталися події, які наблизили порахунок із Росією в темпі, який мало хто передбачав. Переміна «райху» на велетенську промислову централь Середньої і Південно-Східної Європи загострила питання відповідної рільничої і сирівцевої противаги. Утвердження Японії в Китаї і хронічне пускання крові в Росії в постаті дальших чисток в армії – ось дальші моменти спокуси. Закарпаття може бути тим легше змінене на осередок далекосяжної акції.

Не забуваймо, що в останніх тижнях «райх» виступив у цілком новій ролі речника прав пригнічених народів. Та нова роль Німеччини може бути продовжена в часі і в просторі: Совітська Україна може стати показовою спробою Берліна як «речника пригнічених народів».

«Прошу не забувати, що німецька армія була одна з нечисленних в історії, яка відсталася в порядку і складі з Росії. Довершила того в найгірших, можливо, умовах. Прошу не забувати, що німецька армія взірцево розбудувала етапи на Україні і що Україна не є для нас незнана земля».

Такі слова сказав один із моїх німецьких розмовників, тому рік із гаком у часі Нюрнберзького з'їзду 1937 р., коли ми за склянкою пива дискутували трохи академічне тоді питання конфлікту Німеччини з Совітами.

А в другім числі (4.XI) той самий «Kurier» інформує, як «великими кроками ступає велетень із-над Райну вздовж голубого Дунаю аж до Чорного моря у своїй політиці Drang nach Südosten¹. Німці хочуть здійснити «сьоме море» Європи, яким, безперечно, буде той новий шлях, що сполучить води Північного моря з Чорним, скорочуючи транспорт товарів на схід на кілька тисяч кілометрів, ломлячи тим самим усі дотеперішні калькуляції коштів транспорту, поглиблюючи канал Людвіка, сполучуючи Дунай із Ельбою й Одрою, здійснюючи канал Райн-Дунай».

Хто може протиставитися тим планам? Москва? Поведінка совітської дипломатії під час судетської кризи не вказує на те, що СССР міг би спротивитися німецьким планам уже на теперішнім, приготовчім щаблі їх здійснення. Єдине, на що здобувається російська преса, – се на зброю слабких, на некультурну лайку, на нестриманий вибух смішної мегаломанії і безсилої люті. Так пише совітська преса. Так пише й емігрантський «Меч» (30.X). Про Закарпатську Україну пише він, що «палає вона злобою до

¹ Натиск на Південний Схід (нім.).

всього російського», що на її чолі стали «ляльки українського сепаратизму», що німці хочуть «використати Закарпатську Україну, щоб створити собі плацдарм, звідки буде дуже вигідно вести підривну політичну роботу проти СРСР України», в обороні якої виступає «білогвардійський» «Меч». До того ж мегаломанський часопис навіть погрожує, що «в сій боротьбі проти наших слов'янських ворогів ми шукатимемо союзників скрізь, між усіма народами, які захочуть допомогти нам».

Чи знайде біла чи червона Росія тих союзників? І де? Може, в Японії чи Італії? Або в знесиленій Франції? Думаю, що ні. В Угорщині? Її свобода рухів міцно пов'язана спільним фронтом Румунії-Югославії і Чехословаччини, що є не в таких уже злих відносинах із Німеччиною... В Англії? Англія від летів Чемберлена і від ліквідації Ідена не виявляє великої охоти стати вже тепер навпоперек експансії Німеччини вбік України чи Росії. Зрештою, як на противницю самостійної України скептично дивиться на Англію і «Merkuryusz Polski» (ч. 54), який пише: «Але справа Дунаю і Мітельєвропи має ще інші аспекти. З середньоевропейської бази відкриваються два шляхи: на Близький Схід і на Україну. Куди підуть німці? Коли на шлях Берлін-Багдад, то загрозять життєвим підставам британської імперії. Се розуміє Англія. Вже нині почалася ривалізація за Царгород і Ангору. Німеччина дає позичку Туреччині в 150 млн. марок, Англія дає їй 10 млн. фунтів стерлінгів. **Але Англія тим не обмежується, вона прямує до того, щоб відвернути німецький наступ від Азії і спрямувати його на Україну.**»

Правда, за се згаданий часопис суворо картає Велику Британію, розписуючись (ч. 55), що Англія «бореться з найсильнішим противником чужими руками», що є вона «облудна», повна «корсарської захланности»; що є «зматеріялізована», що «відвернулася від Бога», що збудувала свою імперію «ані мудрістю, ані жертвою крові»; що, загалом, англійці – се «дурний народ», а тому і їхня імперія хутко розлетиться. Але се все справи не змінює. Англія, мабуть, таки не стане в справі України на погляд «Merkuryusz», що, зрештою, з огляду на заповіджений скорий упадок Британської імперії, мусить бути тому часописові байдуже...

А коли справи так стоять, то де є та концепція, та далекогозора думка політична, яка могла б кинути себе на терези подій і виступити як активна сила проти намірів Німеччини, зберегти в силі віденський арбітраж і відірвати Україну від Росії?

В останнім зошиті «Вістника» у зв'язку з обговорюваною тут проблемою я згадав, між іншим, «прометеївську» ідею. У відповідь «ВРУ» (ч. 43), не входячи в речову полеміку, закинув іншому місячникові втрату «рештків об'єктивізму», «абсурдальність, неслухняність» його тверджень і їхню «наївність та дитинність»... Не закинемо того самого нашим противникам, лише деякий брак культури і реальної політичної концепції. Бо які ж концепції висувають «прометеївські» органи преси? Як прагнуть ударемнити наміри Німеччини відірвати Україну від СРСР? Провідництво «на чолі слов'янських народів»? «Незалежний» Крим? Викликання привида Андрусова або якоїсь іншої «денікініади»?

«Шукання над Чорним і Каспійським морями відповіді на «аншлюс»? (Polityka. – Ч. 8). «Gott strafe England»? Або програма «Przełom'u» (ч. IX-X) «взяти Угорщину під свою опіку», забезпечивши собі «вихід на близький турецько-перський азійський Схід», не забуваючи водночас про евентуальний новий Грюнвальд?

Я думаю, що сей ремедіум трохи заширокий є, що на нього не вистачило б сил навіть у Мусоліні і Гітлера, разом узятих, що репрезентують 120 мільйонів людей у двох національних державах.

² «Боже, покарай Англію» (нім.).

Думаю, що все се неповажно. Тим більше, що, чи не стверджує сам «Mercuryusz Polski» (ч. 54), в «прометеївських колах» «не видно провідної думки»?

Розпад СРСР відкриває в перспективі проблему України, проблему Чорного моря. На нинішній день актуальна проблема Закарпаття. Здалека тяжко щось сказати про майбутнє молодій державі, якій належать усі наші симпатії. Мусимо, однак, визнати, що такі кроки закарпатського уряду, як розв'язання москвофільських часописів, товариств і москвофільської ради, що постала в 1919 р. і завданням якої було московщити країну, школи, ціле громадянське життя, а з Закарпаття зробити поміст між Росією і Чехією, розв'язання російської «національної гвардії» й марксистського спортивного товариства «Орел», ліквідація Бродія і заява, що мадярська меншість користатиме з таких самих прав, як на Угорщині українська меншість, свідчать, що «дух часу» якимсь крилом зачепив думки того закарпатського покоління, якому припало відповідальне завдання року Божого 1938-го. Все се свідчить, що дух вічної пам'яті київської Центральної Ради вмирає там на наших очах, щоб бодай ніколи не відродитися. Хоч, з другого боку, постанова, що аж сойм має встановити й офіційну назву Закарпаття, й урядову мову країни, нікому з українців приємности справити не може.

Перед урядом Закарпаття стоїть не тільки завдання локального характеру: не лише повернути лад і надати українській країні український вигляд, не лише скінчити з чужими агентурами. Він повинен тямити, що з трьох рішень: стати помостом комунізму на Заході, служити відскочною для великої Угорщини і служити українській ідеї, – перші два рішення не входять у гру. Закарпатські українці мають пам'ятати постанову, прийняту ними в тім самім Хусті ще в 1919 році.

ПЕРЕД ЗУДАРОМ НА УКРАЇНІ

«Мода» на Україну в західно-європейській пресі викликала повільні статей і заміток, між іншим, у французькій пресі. Є в них трафні уваги і спостереження, є архікомічні. Мабуть, найвлучніше в двох словах пояснив актуалізацію української проблеми в останнім місяці Андре Мусе в «Journal des debats».

«Коли існує питання України, – пише він, – то се тому, що між двома велетнями, які сперечаються за гегемонію у Східній Європі, настало нагале й грізне порушення рівноваги. Динамізм Німеччини розпоряджає населенням, що числить вісімдесят мільйонів і першорядними стратегічними позиціями. В той самий час СРСР Росія і в Європі, і в Азії дала знаки досить виразного захитання».

Се сказано дуже добре, оскільки мати на увазі **актуалізацію** українського питання, а не його **існування**, яке переочити перед заогненням російсько-німецького конфлікту могли хіба сліпі.

Які цілі Німеччини в розгрівці з СРСР, що тепер починається, про се однієї думки і приязні, і ворожі Україні французькі часописи. Всі вони (ген. Нісель у «Excelsior», «Ordre», «Figaro», «Matin», «Je Suis Partout», «Gringoire» та ин.) пишуть про «дранг нах остен», про українські збіжжя, вугілля, чорнозем, про кавказьку нафту та ин. Найприхильніше – без застережень – становище до України зайняв «Gringoire» (8.XII): «Нашою мовчанкою ми видали протикомуністичну Україну в ярмо Сталіна. Сьогодні Україна шукає своєї незалежності по боці Німеччини». Незважаючи на алярмуючі звістки з України, «всі оті Блюми, Кóти, Баши й Блохи з соціалістичної партії або з масонських ліг не піднесли ніякого голосу протесту, не скликали ніякого протестаційного віча. Се певно тому, що володар України Леплевський, творець ГПУ Єжова, – жид. Історія України останніх двадцятьох літ є одна кривава смуга. Населення терпіло від регулярних погромів (est régulièrement pogromisée). Замирення на Україні неможливе, бо Совіти там зненавиджені. 25 січня 1938 р. пророчі слова читали ми у вступній статті «Journal de Genève»: «Коли Франція й Англія хочуть не дати Німеччині піти на Україну, то вони мусять відгукнутися на заклик людяности і справедливости. Франція і Англія не відгукнулися».

Деякі інші часописи стоять на цілком іншій точці погляду. Заскочені наглим висуненням української проблеми, вони поспішно почали шукати інформацій про «модне питання». А де є поспіх, там є нісенітниця. Так «Paris Midi» (15.XII) дає велику статтю з п'ятьма історичними мапами України з 1500, 1700, 1810, 1918 і 1938 рр. під шумним і безглузким заголовком: «Україна – країна пригод, держава мрій, провидіння повістярів і завойовників мала одного генія-письменника – Миколу Гоголя, який писав лише поросійськи». Правда, газета ще згадує деякого «київського професора Тараса Шевченка», а зрештою, «історики скоріше і заперечують існування української нації», бо вона «ніколи не творила політичної цілости ані їй не вдалося ніколи створити незалежну державу». Там щось у XVII віці було, але самі бунти, які не припинялися навіть тоді, коли по довгих змаганнях Україна дісталася... sous le Grand Turc¹. А «народ із такою ментальністю, завше готовий до конспірацій і революцій, є природною здобиччю для чужоземних завойовників». В ім'я чого, якої ідеї сі вічні «авантюристи» борикалися, коли, на думку «істориків», вони не були навіть нацією – залишається трохи неясним.

¹ Під Великого Турка (турецького султана) (фр.).

Подібні нісенітниці знаходимо в «Paris Soire». Ще краще пише Людовік Нодо в «Illustration» (17.XII): «Мова, якою говорять на Україні, є просто російська мова». Се автор знає з власного досвіду: «Я сам міг здати собі звіт не один раз, що між часописом, що виходить у Москві, і часописом, що виходить у Києві, нема ніякої лінгвістичної різниці». Чи автор збирав свої спостереження за царя Олександра III, чи його «переконали» російські емігранти в Парижі, – не знаємо...

Але за тим усім ховається жах перед загостренням великої проблеми, яку розв'язати Франція не має сил і не знає як. Де Марсилі в «Petit Bleu» сумовито питає: «Чи Гітлер виграє гру, яка скінчилася так фатально для Наполеона?». Зрештою, «коли справді – що треба би ще довести – Німеччина мріє про те, щоб викраяти собі імперію на Україні, чим ризикуємо ми, коли дозволимо їй залізти в се осине кубло?».

Ще ясніше пише монархічна «Action Française». Вона звинувачує деяких членів кабінету в тім, що вони, «прорахувавшись у своїй спробі затягнути Францію у війну для прекрасних очей чехів, тепер готові пожертвувати двома мільйонами французів для України». Отже, інтервенцію Франції вважає часопис за абсурд. Так само, як і «Matin»: соціалісти, комуністи, жиди і масони, які готові були розплутати світову війну з приводу Судетів, «втерли сльози і навіть усміхнулись: на овиді з'явилася нова змога втягнути Францію у війну» з приводу української справи. Але часопис перестерігає «божевільних»: «Їм і сим разом не вдасться здійснити свій план... Нехай Угорщина звернеться до своїх приятелів у Римі, щоб поговорили з її берлінськими приятелями. Хай Росія виставить свою величезну армію без генералів. З боку Франції вона не має чого сподіватися... Нічого, нічого, нічого! Французький вояк боронитиме лише свою імперію». «Je Suis Partout» (9.XII) присвячує цілу велику сторінку Україні. Тепер уже неможлива байдужість щодо української проблеми, бо «Німеччина дуже жваво цікавиться Україною, а коли господарі III «райху» займаються якоюсь справою, се завше поважно... Гітлер усе передбачив і дуже точно, точку за точкою, виконав програму, яку накреслив собі у в'язниці». Протиросійська програма Гітлера є частиною «безпосередніх можливостей». «У менше або більше близьким майбутнім проблема України виступить зі сторінок малих журналів. Вона захитає рівновагою Європи і світовим миром. Отже, треба її знати». А головно для часопису – вияснити становище до неї Франції: «Який є напередодні перевороту в Східній Європі найвищий інтерес Франції? Підтримати Україну, щоб заступити собою Німеччину, – се була б певна політична лінія. Підтримати білу Росію, щоб перешкодити «райхові» непомірно розростатися, – се також була б лінія політики. І то – в одному і в другому випадку – коли б Франція, знищивши демократію, відзискала свою силу і молодість. Але одна річ бодай є ясна: найгіршим божевільям було б зв'язати долю нашої Вітчизни з тим, хто, напевно, програє, – з совітським урядом... Спершу треба зірвати з Совітами, а потім побачимо». Писати таке – значить умивати руки. Бо нема вже часу на «побачимо», на те, щоб усталювати щойно свою політичну лінію. З усіх голосів преси видно, що в конфлікті, що надходить, Франція бажає одного: щоб їй дали спокій, щоб її не втягали в ніяку війну на Сході.

Але французька преса, коли вона пише про українську справу, цікава для нас ще з іншого боку. Деякі органи сеї преси стали органами пропаганди білої, царофільської Росії.

«Вістник» уже занотував статтю знаних приятелів жидів – братів Жерома і Жана Таро, які в «Paris Soir» (21.XI) дали себе використати білоросійським пропагандистам ідеї «єдиної неподільної Росії». Паризькі росіяни, – писали сі сіямські прозеліти царської Росії, – «охоплені глибокою тривоною, яка стискає їм серце». Бо – подумати тільки! – Київ «загрожений німецькою пропагандою». Сю пропаганду – розбиття єди-

ного російського народу – почала ще небіжка Австрія, яка назвала поштивих малоросів українцями – ім'я, «видумане одним віденським педантом». Тривога російських монархістів не могла залишити байдужими чулих братів Таро: «Росія, – хвилюються вони, – поділена на два відламки, один із яких буде нам одверто ворожий, що за катастрофа для Франції! Сі дні нам слушно цілий час говорять про небезпеку для наших колоній. Але через сю небезпеку ми не маємо забути іншої небезпеки, ще не такої явної, але так само певної – **української небезпеки!**».

У сій російсько-французькій істеричі не знати, з чого більше дивуватися, нахабство шмока супроти великого народу? Низьку роль підбрехача російських царистів чи повний занепад почуття гідності і наївну літературну безпорадність у вислові «своїх» гадок – будь-що-будь – знаних французьких авторів. Але з-за сеї істерії виглядає щось інше. Брати Таро описують свято на честь «російської» принцеси, королеви Анни Ярославни, на яким був, між іншим, великий князь Володимир Романов, теперішній претендент на всеросійський трон. У його інтересах і в інтересах білої Росії, отже, працюють і стараються брати Таро. Від СССР запахло трупом, і велика республіка, яка робить героїчні зусилля знайти себе, але повітря якої ще досі загрожене блюм'ядою, знайшла, замість Барбюсів і Жидів, Жерома і Жана Таро, готових проститувати чудову мову і «есері» нації, що видала Босює і Расина, на службі, замість червоної, білої Росії...

Хто він, отой претендент, великий князь Володимир Романов? Се молодий чоловік, що має 21 рік, що вродився у Фінляндії і що ніколи в житті не бачив Росії, над якою колись має надію царювати, і над Україною. Французькі і російські паризькі часописи подають розмову з ним. Ся розмова є чудовий взірець розмов, яких ні один претендент у світі не повинен давати. Великий князь заявив, що «Україна ніколи не вела самостійного, незалежного від Росії існування» (те, що було перед його народженням, він, очевидно, не знає), що Україна «була колискою Росії, бо, власне, від неї й пішла Росія». Що Росія вийшла з московського ханства чи там великого князівства, яке аж кілька віків потім прилучило до себе свою «колиску», і про те не знає претендент. Увага ж, що «Україна складає частину російської держави, як Ельзас частину Франції», свідчить і про блискуче знання історії, і про великий політичний такт претендента, бо Ельзас шойно за Людовіка XIV прилучено до Франції (менш-більш тоді ж, коли й Україну до Росії). Крім того, приклад сей вибраний дуже вдало, бо згадує претендент про **французький** Ельзас якраз напередодні своєї подорожі до Берліну. Там сей жест, напевно, зробить якнайліпше враження! Кінчить свою заяву великий князь словами, що він ніколи не дасть своєї згоди на будь-які проекти поділу Росії. Ціле щастя, що ніхто Його Високости про се запитувати не буде.

Але се все більш комічно, як важливо. Важливіша є мобілізація цілого білого російського гайвороння. Мов за наказом, ціла емігрантська російська преса вдарила тривогу з приводу української небезпеки. «Возрожденіє» пише: «Ніколи ще совітська влада не була наражена на удар такий грізний і такий приголомшливий, як той, що готується сьогодні. Одночасно повисла й загроза над єдністю російської держави. Події підуть швидко... У динамізмі грядучих подій буде вставати Росія. Хоч би що їй загрожувало, ми ясно свідомі того, що динамізм і лише динамізм може бути для неї рахунком. Кінчилася пора чекань, починається пора здійснювань, пора величезних можливостей і діяльної боротьби».

В іншому місці читаємо: «Большевиків більше лякає другий військовий варіант, другий можливий план діянь Німеччини: похід берегом Балтійського моря – захоплення Петербургу. Посилена дипломатична діяльність большевиків у балтійських країнах і влаштований ними восени цього року ряд пробних військових тривог в Петербурзі по-

казує, що вони свідомі вразливості якраз у сій точці. За нинішнього напруженого становища всередині Росії, коли Сталін змушений крушити свою останню опору – Комсомол, захоплення Петербургу слідом за упадком червоної Еспанії викликало б у Сівітській Росії і в Червоній армії не лише найсильніше заворушення, але й неминучий переворот у Москві».

А тут ще небезпека з боку України: «Україна, як її звичайно розуміють на Заході, вже не колишня «окраїна», не крайчик лише Росії, а весь її географічний і господарський осередок. Без такої України Росія – тільки голодна вовча зграя Півночі». Підписано «істинно руським» прізвищем *І.Тхоржевський*.

На чолі сеї «вовчої зграї», яка продукується на шпальтах французької преси, стоїть ген. А. де Гулевітц, який хвалиться, що його прапрабабка закладала Києво-Могилянську академію. Коли правда, то ось уже другий ренегат в обороні цілоти Російської імперії. Він виступив, між иншим, вже і в «Je Suis Partout», де твердить, що український сепаратистичний рух є рух «цілком штучний». Але далі зраджує такий смертельний жах перед тим «штучним рухом», що мимоволі насувається запитання: яка ж штучна мусить бути машинерія Російської імперії, що вона блідне від жаху перед тим «штучним рухом»? Відважний генерал удає, що не боїться українців, бо удар двох сил викличе на їхній території, окрім упадку большевизму, такий вибух національного російського патріотизму, що він просто змете з поверхні український сепаратизм. Може, він і сам у те вірить, але тоді для чого ж усякими способами намагається зробити собі приятель Франції і навіть її реальну допомогу в обороні цілоти Росії? Нащо запобігає ласки Берліна великий князь Володимир? З одного боку, генерал твердить, що Гітлер «зломить собі шию», а з иншого – благає Англію і Францію не залишити патріотичної Росії на поталу. А потім знову обертається в инший бік: «Але ось після огидних статей про Росію в «Völsischer Beobachter» читаємо в органі партії націонал-соціалістів прекрасну вступну статтю, в якій говориться про російський націоналізм, який протиставляється большевизмові, чиє ярмо є так само нестерпне для москалів півночі, сходу і центру, як і на полудні і заході. **Чи се не початок мудрости?**». Отже, білі росіяни не так уже проти німецької потуги, лише коби вона прийшла їм на допомогу! Коби лише стала «мудрою»!

Кілька літ тому в «Revue Hebdomadaire» (1929. – Ч. 16) той самий ген. А. де Гулевітц видрукував статтю «Face au bolchevisme: Une erreur à éviter» («Обличчя большевизму: уникнути помилки»). Генерал перестерігає проти всяких планів відокремлення України від СССР, проти всяких намірів її визволення, порівнює Україну з Бретанню – порівняння, яке йому *modi* ще зійшло, але нині під час бомбових замахів бретонських сепаратистів у Павіні ледве чи полегшило б оборону його тези. Коли «наукові» докази не вдаються, наш Мальбрук пробує залякати прихильників України, що, мовляв, у разі інтервенції всі сили патріотичної Росії обернуться проти них. Навряд, чи се буде їм так страшно. Зрештою, ми вже бачили під час Гетьманщини в Києві, як сі білі патріоти і вороги розділу Росії «оберталися проти інтервентів», нав'язуючи тісний контакт із німцями. Про се міг би багато оповісти дещо п. проф. П. Мілюков... Лякає наш генерал «інтервентів» ще й тим, що відрив України і розділ Росії викличе стан довголітньої війни. Чому? В 1917-1920 рр. ціла низка окраїнних держав відірвалася від СССР, і вона ось уже двадцять літ без всякої війни зносить сей стан. Знесе і відірвання України, коли ся Україна буде сильна, а з її незалежності не вийде для нікого, крім Росії, ніяких «трагічних наслідків», як грозить п. Гулевітц. А може, дійсно, московський білий рух є такий сильний, що з ним треба аж так рахуватися? Автор твердить се, але кінчить свою статтю зовсім мінорним тоном. Він просто благає допомоги колишніх союзників, благає в

них «помочі моральної і матеріальної», не гребує навіть «приватною ініціативою», а натомість обіцяє, що коли ті чужі сили допоможуть царофілам, то сього їм «не забудуть ні Росія, ні історія, ні потомство». Все се дуже патетично і поетично, але не думаємо, щоб міг десь хтось есконтувати векселі з підписом таких мітичних осіб, як «історія» і «потомство». Що ж до білої Росії, то їй перш треба створити...

Вмираюча червона Росія і примара «нової» білої Росії з великими князями, Гулеви-чани, Біскупськими, з нездемаскованими Скобліними готуються до остаточного поруху на території України. І одна, і друга ненавидять сю Україну і бояться її воскресіння. Бояться нейтральності західних демократій, бояться німецького *Drang nach Osten*². Мабуть, усвідомлюючи собі, що спроба нових «орденсрітерів» розбити й поділити Росію в 1918 р. не вдалася лише тому, що вона мала на заході потужних і активних ворогів, яких не має там тепер...

У таких обставинах повторення імпрези шведського союзника Мазепи і цісаря французів може скінчитися для Росії інакше, як тоді.

У зв'язку з тими перспективами серед еміграції знов лунає збанкрутований клич «об'єднання», «консолідації», «згляйхшальтування». Найголосніше лементують про се ті, які підшиваються під звабливі й великі гасла, щоб рятувати свою партійну крамничку, над якою вони наспіх квапляться припнати нову «модну» вивіску. Се ті, які з невикорененими навичками кон'юнктуристів, із застарілою злобою проти «модних» гасел, без віри в них, не перейняті їх духом, не дорослі до своєї тривожної доби, готуються до ролі нових Мальбруків. Ті, які у великім зударі ворожих сил на Україні вже вітрять кон'юнктуру каламутної води, так любу їхньому серцю.

Се ті, які, літами боронячи найнеможливіші партії, нагло «переконалися», що «поділ громадянства на партії став анахронізмом». Се ті, які з большевиків і соціалістів, завітривши нову кон'юнктуру, зненацька поставали «гітлерівцями». Се ті, які нагло загубили «творчий» прикметник на афішах свого «цирку Барнума». Се всякі, нікому не знані «князі Розумовські» й інші претенденти... Усі вони вбираються в шоломи й панцирі, всі простягають руки до консолідації («бо пора ся великая есть»), всі твердять, що «провід нації мусить бути такий, який і формально, і фактично спирався б на довірі *всієї нації*» – читай всіх клік! Усі твердять, що «навіть найбільш сконсолідована одна політична партія не може в такій ситуації мати амбіцію бути провідною монопольною групою». Бо «дійсно, надійшли інші часи, які вимагають пристосування до них»...

Ні! Не знаю, чи є на Україні така «амбітна» і така сильна група. Але вона мусить там постати. Власне, «в такій ситуації» має діяти така група. Не зліпок тих, які з одного дня на другий «переконалися», що їхні дотеперішні думки були «аняхронізмом». Власне, «в такій ситуації», яка витворюється на Україні, мають узяти кермо не ті, що, осліплені «новими часами», «вимагають пристосування до них», лиш ті, які часи пристосовують до себе. Ті, які не оглядатимуться на кон'юнктуру, щоб вирішити, що по упадку большевизму робитимуть і кудюю прямуватимуть: з колхозами чи проти них, з марксизмом чи проти нього, з жидами чи без них, з Кримом чи без нього; ті, які не садитимуть замість великого гетьмана на Софійськiм майдані на хребет степового скакуна всякого, хоч би й розкаяного, Фенцика чи Бродія тому, що се теж «українська людина»... На чолі мають стати ті, які ставлять над «українською людиною» українську ідею.

Україна не може і не сміє бути знову помостом для експериментаторів доби Центральної Ради або Гетьманщини, хоч би й убраних в «охоронний колір» нових ідей. Нові ідеї без нових людей не є ніякими рушійними силами історії.

² Натиск на Схід (нім.).

ПРО РЕЧІ МАЛІ Й ВЕЛИКІ

Нема поняття, так очорненого, як поняття – «педант». Що є педант? Наша книга знання каже: «Педант (фр. із іт.) – людина, що прив'язує велику вагу до несутніх часто подробиць», а «педантизм – дрібничкова пошана до прийнятих форм, приписів і поглядів, совісна праця, що кладе увагу на дрібниці».

І ось чомусь зараз постає в пам'яті образ педанта-професора, який зганить вашу найкращу задачу через брак однієї протинки. Або – кав'ярняного «штамгаста», який картає кельнера за те, що приніс йому каву в склянці, а не у філіжанці, як він того собі конечно бажав.

Але картати й висміювати за педантизм – добре в суспільності здисциплінованій, як, наприклад, німецька або французька, але в суспільності занархізованій, як, наприклад...

Уже чую, як мене перебивають: то ви вважаєте французьку суспільність за здисципліновану?

Уважаю, і то у великому ступені. Європейці з-над Полтви або Горині дуже часто бачать у Франції, зокрема, в Парижі, і не раз описують у своїх добрих або кепських поезіях лише повій, люпанари, фолі-берже, Ейфелеву вежу і мопасанівських героїв та героїнь. Мене вразило в Парижі цілком інше. Величезна здисциплінованість паризької юрби. Не така, трохи затяжка, німецька здисциплінованість, але не менш сильна. Ви можете рухатися в тисячній паризькій юрбі – і ніколи ніхто вас не штовхне. Коли вам се здається samozрозумілим, то прошу уявити себе на вулицях Львова. Ви можете йти вулицею вгору сам-самісінький. Напроти вас вулицею вділ суне теж один-однісінький громадянин. Здавалося б, ніякої «бісової тісноти» нема, і ви легко розминетеся з ним. Тим часом ви з ним конче зіткнетеся.

Річ у тім, що ви, припустимо, йдете правильно – правою стороною, він вам назустріч – лівою. І хоч до того місця, де він має йти, є якісь два метри, він наскочить на вас, бо йде він не так, як треба, а як йому хочеться. Бо він не педант і на дрібнички уваги не звертає. І коли ви навіть злегка штуркнете його (замість пояснень, що йде невластивою стороною) – се даремна праця. Розминувшись із вами, він знову зверне на покинуту стежку і ще раз кілька разів налетить на тих, що йдуть проти нього. Такі дрібниці його не зражають. Він не педант!

Часто такі вороги педантерії гурмою стоять у якійсь брамі, до якої вам треба ввійти. І хоч бачать ваш явний намір у ту браму ввійти, ніколи не зійдуть із дороги. Щоб дістатися, вам доведеться їх перепросити. З тим, щоб вертаючи, ще раз перепросити. Стати трохи збоку, щоб зробити вільним прохід, така гадка може прийти в голову лише педантові, себто тому, хто звертає увагу на дрібнички і трошки – на права свого ближнього, хто має почуття якогось обов'язку. Таких серед нас небагато.

Ось чому ви ліпше розминетеся на вулиці з соткою парижан, аніж із одним земляком.

Ті самі парижани мають ще один дивний звичай, якого я не бачив навіть у Німеччині. Ви підходите до газетяра, щоб купити собі часопис. І бачите лише купу різнорідних «журно» і велику бляху, на якій купую лежать дрібні гроші. Газетяра

нема, десь пішов, може, пити каву до сусідньої «брасері». Тоді ви робите так, як парижани: вибираєте собі ваш часопис і кидаєте на бляху кілька су. Як не маєте дрібних, то пошукаєте самі собі решту і відходите. Уявляєте собі, чи така процедура можлива була б у Львові чи Києві? Ледве. Тому що француз, легкодушний і фривольний француз-педант, який має «дрібничкову пошану до приписів», які регулюють його і чужі права, яких його педантерія не дозволяє порушити. Слов'янин не є педантом, і тому ні один газетяр у нас не відважився б відійти від свого кіоску і на одну секунду.

Найстрашніша річ – впустити такого непеданта до своєї хати. Особливо, коли він чується вищою натурою і коли принципіально не звертає уваги на дрібнички. Він посидить десять хвилин і лишить такий милий ліричний непорядок, що завести лад по нім вимагає не раз досить довгого часу.

Він здійме якийсь образ зі стіни, щоб ліпше до нього приглянутися, але назад його повісити вже мусите ви самі. Він розгорне одну, другу і третю вашу книжку, але закрити їх або поставити на місце знову мусите ви самі. Він позичить у вас – «на одну секунду» – олівця до четвертої кімнати, а потім піде в місто, і коли ви сядете вигідно до столу, щоб тим олівцем писати, ви бачите, що його нема і що ви мусите шукати його по цілій хаті і тратити багато часу, якого не раз не так то вже багато є. А коли оповідаєте про се іншим, вони здвигують плечима і дивуються з вашої дріб'язковости і педантерії.

Або чи вам доводилося читати оголошення наших різних імпрез? У кожному має бути: хто уряджує імпрезу, де і коли, а також де набували карти вступу. Отже, щоб в українськiм оголошенні не бракувало жодної з тих даних – се, на правду, чудо. Є хто, але нема де. Є де, але нема коли. Нарешті, є все, лише нема, де продають білети. Не раз є все, але і тут ваша радість буває передчасною. Якщо хто вам подобається, якщо коли відповідає вашому розкладові часу, і ви летите в місце, де – як стоїть у пресі або на афіші – продаються білети, то можете там почути, що або вони ще про се нічого не знають, або що правда, тут мали продавати білети, але тим часом справу перерішили, і білети продають деінде – там, де пів години тому ви сідали на трамвай, щоб їхати по ті білети. Бо впорядники імпрези не є педантами!

Ще гарніше виглядає сей брак педантерії, коли якусь імпрезу заповідають усно перед збіраною з якоїсь іншої причини публікою. Замість вийти і ясно сказати: «Наш знаний тенор Альфа-Омега буде співати арію «Гоп, кумо, не журись» о 20 год., у залі тій і тій, такого і такого числа, такий конферансьє конче упустить щось: або де, або коли. І тоді публіка, замість вислухати заповідження атракції, починає з усіх сторін гукати: а де?, а коли?, а о котрій годині? Повторіть! Конферансьє, огірчений і збитий із пантелику, повторює й упускає вже щось нове, знову викликаючи непотрібні інтерпеляції. Бо ніхто його замолоду не вчив бути педантом і звертати увагу на дрібнички!

Бувають дуже популярні імпрези, що від глядачів роїться в партері і тріщить балкон. По представленні і по «бісах» усі виходять – се річ ясна, але, на жаль, виходять усі нараз – і з партеру, і з балкону, сходами, вділ, до того ж коло дверей на партері дві юрби стрічаються, ударяються, мов дві льодові гори. Настає штовховисько, мов на ярмарку, – крик, гвалт, протести і напружена праця кулаків, ліктів і колін, щоб нарешті видістатися з юрби. Так було, наприклад, у 1936 році, так само – в 1937 році, так само – в 1938 році, на тій самій імпрезі того самого, скажімо, хорового диригента Альфи-Омеги у тій самій залі. Здавалося б, нема нічого легшо-

го – поставити кількох розпорядників і зарядити так, щоб спершу вийшов партер, а потім балкон, або навпаки. Але ся думка, явно педантична, і тому ніхто на неї не впаде, а гра в «тісну бабу» відбувається на імпрезах Омеги рік річно і стала вже національною традицією. Брак педантерії.

Або ж на зборах. Як належить, вибирають голову (направду, мені досі ся функція на наших зборах видається загадковою), ухвалюють порядок нарад і приступають до них: питання перше, друге, третє. Коли десь по 2-му питанні бере голос один дуже високоповажний і зачинає говорити про справу, якої нема ані в першому, ні в другому, ні в третьому, ні в десятому питанні порядку нарад, незважаючи на се, і голова, і збори сидять тихо й уважно слухають...

Мені довелося на одних зборах (се було дуже давно, коли я вважав, що збори мають якийсь сенс) у подібній ситуації забрати голос «у справі формальній» і запропонувати зборам: або справу, про яку – поза всяким порядком – почав говорити наш дуже високоповажний, поставити на порядок денний, або коли ні, то відібрати у високоповажного голос. І тоді розв'язка знайшлася – признаюся: для мене несподівана – високоповажному таки роз'яснили, що ся справа нікого не обходить, і тому її на порядок денний нема що ставити ані про неї говорити. Але сталося так тому, що я був педантом. А скільки в нас є зборів, які нараджуються про всякі речі, лише не про ті, що стоять на порядку дня, тільки через те, що бракує на них хоч одного педанта?

Буває і ще краще. Наприклад, вирішують збори доручити обов'язки сторожа або замітайла, скажімо, п. Ікс. Усі ухвалюють, і ніхто не є проти. Але минає тиждень, і без ануляції чи перегляду постанови замітайлом є п. Іпсилон! Як се стається, то инша справа, але найцікавіше, що ніхто, крім пошкодованого, не протестує. Хіба ми – педанти?

Однією з тих дрібничок, на які непеданти не звертають уваги, є чужі права і свої обов'язки. Особливо не звертають уваги на так звані товариські форми. Ви, наприклад, садите в кав'ярні і пишете листа, коли нагло ось уже кілька секунд відчуваєте якусь ніяковість, що вас муляє, ззаду. Обертається і бачите усміхнене обличчя колеги, який тепер вітається з вами, а перед тим стояв і через плече читав, що ви пишете в листі, стараючись відгадати – до кого. Бо він не педант і не має «дрібничкової пошани до прийнятих форм»!

Коли ви сидите в паризькій «Ротунді» чи в якімсь иншим кафе, де людей – мов оселедців у бочці, ви майже торкаєтеся плечей «гостя» з сусіднього столу, і ніде ви не чуєтеся так відокремлено і самотньо, як у таких паризьких кафе! Коли ви сидите самі, ніхто не розглядає вашої краватки ані вашого коміра, навіть коли на ній нема взагалі краватки. Коли ви удвох, ніхто не фіксує вашої дами, хоч би вона була подібна до Грети Гарбо, не «таксує» її і не прислухається до вашої розмови. Вас просто не зауважують. Бо французи, оті самі, що *allons enfants de la patrie*¹, що 14 липня танцюють просто серед вулиці, є педантами і надають великої ваги «несуттєвим часто подробицям» та приписам поведінки. І як же ж инакше у нас! На вас будуть гапити з сусіднього столу і зовсім безцеремоніяльно прислухуватися до вашої розмови, навіть руку прикладаючи до вуха, щоб ліпше почути. Вас обсервуватимуть, а коли ви дама – оглядатимуть із голови до ніг і з ніг до голови. А все тому, що їх у дитинстві не вчили педантерії і мало били.

Чому ви читаєте, наприклад, опис битви під Ватерлоо у Стендаля або біржі у Бальзака так, немов вони те все на власні очі бачили? Бо то були педанти, які

¹ Перший рядок славня Франції «Марсельеза». В українському перекладі М. Вороного цей рядок звучить як «Гей, діти рідної країни» (*фр.*).

звертали увагу на все, на всі сторони явища, яке хотіли описати, на дрібниці. Таким самим педантом, наприклад, був і отой розтріпаний анархіст Шевченко. Навіть Драгоманов, наскільки вже не терпів його, але і той у своїм пасквілі на великого поета пише: «Шевченко в Києві все прочитав, всі джерела про гуситів і про добу, що їх попереджувала, які лиш можна було роздобути, а щоб не наробити промахів, не давав спокою ні одному чехові, якого стрічав у Києві або в інших місцевостях, розпитуючи його точно про топографічні й етнографічні подробиці».

Педант! Цікавився подробицями. Тому і створив свого Гуса...

Скільки його земляків, що вірять лише в свій геній і ласку Божу, що на них спочиває, нехтували сим замилюванням педантерією і подробицями. За се їм, правда, здвигали пам'ятник нерукотворний у своїх газетах інші члени товариства взаємної адорації, але ніколи історія!

Не тільки в літературі, але й деінде геніяльності товаришила деяка педантність. Цікаву історію оповідає про Наполеона французький історик Жак Бенвіль. Коли в розмові з молодим принцом Баденським, коли той сказав імператорові, що в Майнці нема нічого цікавого для оглядання, «імператор жваво відповів, що він помиляється, що в його віці всякий раз, коли йому доводилося провести деякий час у якимсь місті, він не гаяв часу, лише вистудійовував укріплення міста. Так, між иншим, зробив він у Тулоні, коли молодим старшиною волочився по місту, чекаючи на корабель до Корсики. «Чи ви певні, що вам не доведеться колись облягати Майнц? Чи я знав, що колись братиму Тулон»? Тут маємо одну з таємниць Наполеона й одне з пояснень його чудесної кар'єри. Бистрість концепції, певність зору – все се він мав, але живив їх студіями. Чи знав би він, коли прибув до армії, що облягала Тулон, звідки треба на нього напасти, якби колись, затримавшись там у своїй подорожі, він не постарався, як всюди і як все, навчитися чогось? Замість лазити по кав'ярнях, він вивчив топографію міста, оглянув систему оборони, завдяки тій ненаситній цікавості, тому бажанню знати. Так само, відбуваючи арешт, він перечитав Інституції Юстиніяна, не маючи уявлення, що колись він головуватиме в Державній Раді при редагуванні «Громадянського кодексу». Так само у своїй кімнатці, за яку платив вісім ліврів місячно, він занотовував собі замітки із швейцарської конституції, не передбачаючи, що буде медіатором «Гельвецької конфедерації». Генієм зробила його педантерія. І ще щось Бенвіль називав його *un monstre d'activité*², він мусив бути завше в русі, ним гнала та «абстрактна» жага пізнавати і діяти, «не знаючи» й «не передбачаючи» навіщо, про яку так довго торочив наш місячник і якої так довго читачі не розуміли, що воно таке є.

Несподівано, розважаючи над педантерією, я прийшов від афіш на наших імпрезах і від ходження по вулиці до Шевченка й Наполеона. І, мабуть, не випадково. Речі малі тісно зв'язані з речами великими. Творець пластового руху ген. Баден Павел писав: «Порядок має всюди стати при звичаєнням. Коли не вмієш заховати порядок удома, не зумієш заховати його і в таборі, а коли не заховаєш його в таборі, залишишся завше тільки «офермою», а не пластуном. Пластун дбає про порядок у кімнаті і в шатрі. Його можуть нагло закликати, а коли не знає докладно, де його речі, втратить багато часу, щоб приготуватися в дорогу, особливо коли це буде вночі. Припустімо, що пластуни кинули (відходячи) на землю рештки манатків, їжі або гудзики, тоді неприятель пізнав би, яке військо тудою переходило, чи були в нім ранені, яким харчем люди жилилися і т. д.» (Т. Бове. Інстинкт боротьби).

² Монстр активности (фр.).

Отут ми вже зовсім зблизка підходимо до великих речей. Тут відкривається великий зв'язок між прикметами, які повинна мати людина в життєвій боротьбі, і вмінням засвоїти собі «пошану до приписів», до «несутніх часом подробиць».

Люди, які вміють тримати порядок у ходженні вулицями, напевно, легше дадуть собі раду під час корабельної катастрофи, ніж «непедантична» юрба, з якої кожний навіть у полі наїде возом на телеграфний стовп.

Коли хто – через неувагу до подробиць – помилиться, оголошуючи якусь імпрезу на пів години скоріше чи пізніше, – се пів біди. Але така людина може помилитися на пів години, виконуючи під час війни наказ свого начальника. Така забудькуватість, такий брак педантерії тут може коштувати тисяч людських існувань або програної битви.

Хто не звертає уваги на подробиці, може запровадити свій відділ, замість правою стежкою, лівою і дати його витеребити.

Коли якийсь високоповажний говоритиме на зборах на тему, якої нема у порядку дня, се ще не так страшно. Але коли він, припустимо, як посол Центральної Ради, коли большевицькі шрапнелі рвуться над містом, захоче дискутувати над максимумом посіданої селянами землі – п'ять чи десять десятин або над «культурно-національною автономією» для Шварцбартів, то тут брак педантизму – говорення «не на тему» дорого може коштувати не тільки йому. Коли якась добродійна установа на зборах призначить одного замітайла, а насправді ним якимось чудом стане інший, з сього можна сміятися. Але менше смішно, коли подібні чуда зачнуть творитися в адміністрації держави. Коли ухвали, накази й постанови залишаються на папері. Ще гірше, коли рідні кандидати на Наполеонів чи Вашингтонів, хоч і «потвори активності», але сю активність виконують «з наскоку», геніальним натхненням, «не прив'язуючи ваги до несутніх подробиць» своєї спеціальності. Коли підуть брати Тулони, не вивчивши наперед його топографії. Коли редагуватимуть конституцію, ніколи не студювавши ні одної. Коли укладатимуть права, не знаючи різниці між правою і лівою. Коли видаватимуть політичні трактати, начитавшись лише газетних статей. Коли закладатимуть партії, маючи лише хист до ведення грайзлерні з милом і повідлом. Або коли зачнуть писати Гуса, прочитавши лише біографію Бенеша.

Брак педантизму створює дивну породу людей. Людей, які живуть лише теперішнім, їхня нехоть до всяких «дрібничкових» приписів і раз прийнятих поглядів робить те, що вони не чуються нічим зв'язані, не підлягають ніякій внутрішній карності. Давши слово, його не дотримують; підписавши урочисто якусь політичну програму, за деякий час підпишуть другу; прийнявши якісь обов'язки, їх не виконують; висипавши нам на голову відро наклепів, дивуються, коли на вулиці не відповідає на їхній поклін; установивши у пресі або у своїй партії драконівські приписи і нагородивши цілу купу високих фраз та безкомпромісових параграфів про національну честь і т. п., закривають очі на вчинок, який глузує з тих параграфів; знищивши свого противника, відсудивши його від совісти і чести і зазнавши таке саме від того противника, мов діти або мочеморди в шинку, серед обіймів і поцілунків сідають знову до столу і засновують якесь об'єднання чи фронт.

Бо, повторюю, вони не педанти, вони не прив'язують ваги до несутніх подробиць і не мають дрібничкової пошани до прийнятих форм, приписів і поглядів. Світогляд, програма, плин діяння, симпатія чи антипатія, приязнь чи ворожість, приписи власновольно прийнятого кодексу права чи моралі – все се міняється, до всього сього, до таких дрібничок не прив'язується ваги...

Чому питання про педантів – непедантів таке важливе? Тому, що ходити усталеною стороною вулиці, триматися усталеного плану імпрези, не забувши про деталі (де, коли і т. д.), виконувати прийняту ухвалу, а не щось їй протилежне, заховати порядок удома і в таборі, дотримувати призначену годину й дане слово, триматися певних приписів і параграфів свого «вірую» або своєї партії, відповідати за слово і за вчинки – се все є самодисципліна панівної верстви, яка завше сувора до інших і до себе – за всяке порушення **приписів**, за неувагу до «подробиць», яка закохана в формі і вміє ненавидіти тих, хто їх порушує.

Не попускати поводи – недовір'я до всякого *Sich-gehen-lassen*³ – се, – каже Ніцше, – основна прикмета аристократичної людини, тої, яку він зве *der vornehme Mensch*⁴. Верства, якій сі прикмети бракують, не є ніяка провідна верства, бо тоді вона має прикмети того класу, який Ніцше називає *Röbel*⁵.

Нехай ласкава доля посадить його навіть на трон і дасть булаву в руку – він дуже хутко з того сідала злетить уділ. Бо ніколи не пануватиме над іншими той, хто не панує над собою.

³ Дозволити собі піти; потурати собі (нім.).

⁴ Шляхетна людина (нім.).

⁵ Чернь (нім.).

ЗАКАРПАТТЯ І ЕВОЛЮЦІЯ МОСКВОФІЛЬСТВА

Москвофільський боляк, з яким наразі урядові Закарпаття вдалося дати собі раду, проходив в останні часи цікаву еволюцію.

І не тільки в Галичині, а й у самім таки Закарпатті. Всі пам'ятають ще перші дні творення автономного Закарпаття, коли в уряді новопосталої держави сиділи, між иншим, Бродій і Фенцик. Усі пам'ятають і те, як деякі галицькі часописи прихильно прийняли таке розв'язання справи, як такий компроміс із закарпатськими москвофілами вважали навіть за вияв політичної мудрости і розуміння хвилини, яка «вимагала консолідації» й «об'єднання».

Але омана хутко трісла, мов мильна банька. Пани Фенцик і Бродій дуже хутко зняли маску і показали своє дійсне обличчя, дійсне обличчя кожного москвофільства.

Се його правдиве обличчя не всі бачать. Ще не так давно в галицько-українській пресі велася жвава дискусія про порозуміння з москвофілами, простягалася їм «братня долоня» та ин. Робили се ті органи галицької громадської думки, які не здавали собі звіту щодо тої еволюції москвофільства, про яке скажу тут кілька слів.

На Наддніпрянщині москвофільство ніколи не було і не могло бути ніяким союзником українського національного руху. Бо пануюча в Російській імперії російська нація була та нація, яку собі вибрали наші перевертні. Отже, проти тої пануючої нації українським москвофілам там не було потреби виступати ані, тим самим, вступати в якийсь союз чи партійний блок із українцями.

Інакше справа виглядала в Галичині. У сій країні дехто віддавався омані, що українцям і москвофілам, які б зрештою різниці й не ділили їх, може бути по дорозі в деяких спільних виступах. Сі омами виходили з заложення, що москвофіли, на правду, прив'язані до російської мови, яку вважають за свою, і до Церкви чи обряду, який уважають за свій. Сі моменти давали українським ілюзіоністам віру в можливість якогось, хоч би тактичного лише, порозуміння з прихильниками «єдиної Росії».

Але ті, що мали ту віру, не брали до уваги одного – еволюції москвофільства за останні роки. І якраз москвофільський експеримент Закарпаття чудово освітлив сю еволюцію.

Сей експеримент показав не тим, які про се знали, але тим, які ще про те не здогадувалися, що москвофіли зовсім не прив'язані до своєї мови, хоч би за свою вважали російську. Наприклад, Бродій і Фенцик показалися ніякими оборонцями російщини, а просто мадяронами, навіть такими мадяронами, щодо ідейности яких можна мати поважні сумніви. Показалося далі, що сі москвофіли зовсім не були вже так прив'язані і до своєї Церкви; й ані мови не було про їхнє нібито зітхання до єдиної великої російської держави... Вони просто виявили себе знаряддям угорської політики, створеним для розсадження нашої національної сили зсередини, і тільки. Спроби закарпатського уряду нав'язати з ними контакт, хоч би чисто тактичного характеру шляхом поважного компромісу, скінчилися великим фіяском. Бо спільних інтересів ані супроти Праги, ані супроти Будапешту закарпатські україн-

ці з Фенциками таки не мали й не могли мати. Єдиний стосунок до них міг бути стосунком боротьби.

Щось подібне є і в Галичині. І на сім терені виявилось, що москвофіли не прив'язують уже такого великого значення ані до адаптованої мови (гл., наприклад, їхню тактику щодо богослужбової мови у Православній Церкві), ані до своєї «російської» національності загалом. Коли на передостанніх виборах кандидував один знаний москвофіл, він одверто в пресі заявив, що не є ані українець, ані росіянин, лише тутешній «русин», інакше – тутешняк... До такого стану звелася течія, репрезентована колись приятелем гр. Бобринського Дудикевичем і Марковим, що відважився виголосити російську промову в віденському райхсраті. Швидкими кроками москвофільська ідеологія обабіч Карпат почала вирівнюватися. Ясно, що мушили припинитися всякі розмови про яке-небудь порозуміння з нею. Єдине її завдання і тут стало – боротьба з українством.

Ми ніколи не були слов'янофілами і вважаємо всяку слов'янофільську ідею для нас за абсурдну. Але ця ідея довго покутувала, покутує іще в головах деяких наївних земляків. Отже, для них певну атракційну силу мало твердження москвофілів, що вони виступають в обороні слов'янської солідарності. Але й ця легенда мусила хутко скінчити своє марне животіння. В Києві у 1918 році ціла зграя українських москвофілів, які закидали українцям «зраду слов'янства» і кумання з «німецькими окупантами», юрбою товпилися в передпокоях німецьких достойників у столиці України, щоб використати німецьку силу і пригнітити нею українських «братів-слов'ян». Князь Лівен, голова Херсонського банку, барон Рено, граф Сумароков-Ельстон забігали ласки німців, щоб видавати в Одесі проти українців газету «Голос Юга». Монархічні москвофільські групи на Україні намагалися використати гетьманський переворот на користь реставрації єдиної Росії, на чолі тих груп стояв у Києві П. Мілюков, вірячи, що переворот може стати початком «возродження російської государственности». Про те саме свідчить формування російської добровольчої армії на Україні в 1918 р. та ин. Отже, легенда про слов'янофільство москвофілів і їхніх російських протекторів розвіялася в Києві ще в 1918 році. А ще сильніше на Закарпатті в 1938 р., коли Фенцики і Бродії, як треба було вибирати між двома слов'янськими народами – закарпатськими українцями та чехами – і мадярами, вибрали останніх.

Москвофільство проходить на наших очах виразну еволюцію. Позбавлене всяких соків рідної землі, розторощене ідейно й організаційно новою українською ідеєю, воно поволі махає рукою на всі свої дотеперішні «святощі», щоб стати слухняним виконавцем сил, метою яких є знесення і розклад нашого національного організму.

З сього треба вивести науку і вказівки для тактики супроти нього. Очевидно, що українська ідея не є така сильна на Закарпатті, як на Наддніпрянщині чи в Галичині. Але носії тої ідеї не мають тим зражатися і не входить в ніякі компроміси з москвофільською ідеєю. Силу і розмах ідеї надають жертовність і запал її носіїв передусім. Тими прикметами вона з'єднує ширші маси. У своїх споминах про початки українізації армії по вибуху революції 1917 р. у царській імперії пише Юрко Тютюнник (Революційна стихія. – Квартальник Вістника): «Прибуло щось до семи тисяч (вояків). Відкривши віче, я запропонував:

– Хто поміж вами українці, піднесіть руку догори!

Піднеслося не більше трьохсот рук.

– Малороси! Піднесіть руки!

Піднесло руки коло половини присутніх.

– Хохли! Піднесіть руки!

Знов піднесла руки добра третина.

– Українці, малороси і хохли! Всі разом піднесіть руки!

Понад головами кількатисячної юрби піднісся ліс рук. Одиниці, що не піднесли рук, не були помітні серед загалу».

І мимо того, мимо того, що «всього з десяток людей знали кольори національного прапора», всю сю масу з'єднала українська ідея – і ніяка інша. Ідея, яка в них викликала чуда посвяти і героїзму.

Лише ся ідея мусить виступати відкрито, з піднесеним заборолом і з яскравими своїми кольорами. Без компромісу з гнилою течією, яка вмирає на наших очах...

ОБЛУДНИКИ ГУМАНІТАРИЗМУ

Становище, яке зайняла жидівська преса супроти Закарпаття, нам доведеться міцно собі запам'ятати. Мають се становище запам'ятати собі і всі наші шабестої (переважно з радикально-соціалістичного табору), які, мов на команду, все ставали в обороні покривдженого жидівства, ніколи не жадаючи від того жидівства ніякої, навіть у формі дешевого паперового співчуття, рекомпенсати.

Недавно ще (5 січня) писав жидівський «*Nasz Przegląd*» про «жменьку українців» на Закарпатті, про те, що «українська мова сильно різниться від «русинської» (що се за мова ?), що закарпатських «русинів» навіть під оглядом етнічним не можна віднести до українців, що «ніщо не може усунути російського характеру Закарпаття», що всякий українізм на Закарпатті – твір штучний та ин.

Сей голос – один із многих – наводимо, щоб зайвий раз довести «прихильність» до нас жидівської «демократії» і щоб зайвий раз здерти маску з облудників «великих гасел» самовизначення, свободи та ин. Сі гасла тільки тоді підносяться облудниками гуманітаризму вгору, коли се в їхнім таким чи іншим інтересі. Коли ні, вони їх топчуть із завзяттям найгіршого «реакціонера».

Про гіпокритів гуманітаризму прекрасно писав недавно знаний французький автор Дорсей у статті «*Honteuses et dangereuses Hypocrisies*» («Ганебне і небезпечне лицемірство»)¹.

Говорячи про пресову демосоціалістично-жидівську нагінку на гітлерівську Німеччину за її становище супроти жидівства, Дорсей запитує, чи жидівська політика Гітлера – достатня причина, щоб Франція почала війну з Німеччиною або псувала собі відносини з нею? Або, загалом, підпорядкувала цілу свою закордонну політику інтересам світового жидівства? «Чому, – пише Дорсей, – французький буржуа-католик має так зворушуватися переслідуванням жидів у Німеччині?». «А що робили ви, – запитує автор, – коли вже маєте таке чуле серце, коли марксієвські варвари систематично завзялися винищити в Росії цілу її інтелігенцію, її священство і всіх великих, середніх і дрібних селян? Ви ж знаєте, що число жертв большевицького терору переходить 700000 людей. Чи багато сліз пролляли ви над ними?». «Може, сі чутливі буржуа закинуть, що се старі часи, що Росія була далеко, а може, вони й більше плакали над 25 мільярдами, позиченими білій Росії і сконфіскованими червоними, ніж над потоками чужої їм крові?» – запитує Дорсей. Може... Але сі закиди не мають значення у випадку близької Франції Іспанії. Тут «марксієвське варварство вже коло самої нашої брами, з другого боку Піренеїв, і сі варвари управляють свій терор не проти наполовину азійських московитів, але проти ваших братів по расі, проти латинців, як і ви, проти католиків, як і ви, проти таких самих, як ви, буржуа й інтелігентів, проти людей того самого цивілізаційного рівня. Нараховують до 500000 еспанців і еспанок, яких розстріляли, спалили, розп'яли на хресті червоні єдино за те, що були вони єпископами, священиками, ченцями і черницями, за те, що носили хрест на грудях, за те, що мали замок або хутір, або просто за те, що носили м'який капелюх. Як реагували ви на сі жахливі гекатомби, про які звістував світові генерал Франко і в правдивості яких ви могли переконатися самі, поїхавши на тиждень до

¹ Je Suis Partout. – Nr. 418.

Еспанії? Ви нічого про се не писали, нічого не говорили, не підносили голосу протесту. Ви мовчки приглядалися, як французькі комуністи посилали на допомогу еспанським зброю, харчі, амуніцію, одержу, ліки. Ви мовчки приглядалися до збірок, які уряджували висланці Москви – союзники мадрридських катів. Може, і самі кинули свою «лепту» до карнавкі? Ви не заманіфестували солідарности раси, крови, релігії, класу... А коли до німецьких жидів застосовано спеціальні закони, які кривдять їх лише в їхніх маєткових відносінах або в політичних правах, ви приєднуєтесь до англо-саксонських облудників, щоб кричати, обурюватися, щоб почати новий хрестовий похід, а може, нову війну?»

Ту саму тему зачіпає й інший знаний французький автор П. А. Кусто в статті «Tour d' Horizon»². Він займається особливо прожидівською кампанією, організованою в СДП Америки.

«Генеалогісти з другого боку Райну, – пише він, – намагаються довести, що президент Рузвелт є жид. Вони виводять його рід від певного Росокампо, вигнаного з Еспанії в 1620 році, який, прибувши до Голандії, перемінився на Розенфельда, а діти його звали себе вже Розефельдами, Розевельтами – Рузвелтами. Можливо, що президент «великої» американської демократії мав подібних предків, але се нічого не доводить, і нема що виводити політичні висновки аж із такого далекого споріднення. Але є інша річ, якої ніхто не сміє нехтувати, яка є цілком ясна, а саме, що сьогодні особи, відповідальні за політику Сполучених Держав, поводяться так, наче б вони, всі без виїмки, були чисті сини Ізраїлю». Кусто, який жив довгий час в Америці, в Нью-Йорку, і подорожував Атлантиком і Тихим океаном, бачив на власні очі, яку величезну силу мають в Америці жида. «Але ся сила – показалося – є ще більша, ніж можна було припускати. Вся Америка змобілізована проти гітлерівської Німеччини... Ритори пера і мікрофону кличуть хрестоносних лицарів під прапори, міністри, гершты гангстерів, губернатори поодиноких держав, сенатори, Еді Кантор, панна Дорота Томсон, Маркс-бродерс, Чарлі Чаплін, – всі вирушили проти нацивських варварів!»

І чому?

Тому, що Німеччина перестала бути демократією? Отже ж, ні! Ще перед Німеччиною інші країни відреклися «несмертельних засад» народоправства і не викликали ніякого обурення у Вашингтоні!

Тому, що німці брутально поводяться? Зовсім ні. Америка ж не зворушувалася під час ліквідації райнських сепаратистів у Пірмасені.

Тому, що мордують невинних? Також ні! По-перше, в Німеччині вбивають дуже мало, а крім того, коли б американці були такі вразливі на загибель людського життя, то треба було б їм почати від протесту проти права Лінча, чого вони не зробили, і проти масового замордовування білих у Росії та еспанських священників.

Тому, що Німеччина анексувала Австрію і Судети? Зовсім не тому. Маю перед собою статтю, що появилася в 1920 р. у «Форумі», підписану Ото Каном (що був найвищим суддею американської совісти), який приповідав остаточне прилучення тих земель до тоді жидівської Ваймарської республіки!

Тому, що Німеччина загрожує Франції? Жарти! Та сама преса, яка горлає тепер щодня і закидає нам, французам, чому ми не починаємо війни з німцями, не знаходила відповідних метафор, занадто сильних і погірдливих, щоб засуджувати французький імперіалізм і Пуанкаре-загарбника.

Отже, чому? Тому, що Гітлер виступив проти жидів. Се вистачило, щоб на заклик жидівської преси, жидівського радіо, жидівських бесідників сто двадцять мільйонів

² Je Suis Partout. – Nr. 423.

заокеанських арійців, уярмлених Ізраїлем, нагло почули себе зневаженими і відчували даремну потребу відплати. Така сила жидівської сугестії...

І робиться се все з тим більшою силою, що сі панове ні на що себе не наражають. Пан Пітман, голова комісії закордонних справ у сенаті, або п. Кінг, сенатор Утаги, або п. Гвардія, нью-йоркський бургомістр, можуть скільки хочуть дмухати в ніс націонал-соціялістам у радіо, вони знають, що перебувають поза обсягом діяння німецьких бомб із іперитом, та що райхсвер не таборує на берегах Колорадо. Се «New York Times» зауважив недавно з незрівняним цинізмом: «Франція й Англія мусять бути розсудними, але ми, чого б ми мали в'язатися?» І справді, чого б вони мали в'язатися? Все ж одно, вони не почнуть самі війни. Коли б було инакше, останнього вересня – президент Рузвелт мав чудову нагоду – вистачило б, щоб він сказав лише два слова: «Ми помаршируємо!». Але якраз *сих* слів він не сказав...».

Кусто кінчить заувагою, що ся протинімецька мобілізація Америки, не коштуючи їй нічого і не зобов'язуючи до нічого, лише підтримує прихильників війни у Франції й Англії, полегшуючи найнеможливіші вибрики і цілу їхню систематичну і добре зорганізовану кампанію брехонь у пресі із одинокою метою – викликати якнайшвидше війну не в інтересах ні Франції, ні Англії...

«Франція, – пише автор, – потребує союзників, здатних битися разом із нею плечем коло плеча. Вона не потребує, щоб її пхнули в нову різанину горлаї, які запевнятимуть її у своїм поважанні, коли вона битиметься сама одна. Більше, ніж колинебудь, серед жахливого хаосу сучасного світу, з-посеред істеричних криків провокаторів, запродавців і божевільних вам, французам, треба зберегти зимну кров і вміти відрізнати інтереси Франції від чужих інтересів. За Францію – до останньої краплини крові. За жидів – ні одного шеляга, ні однієї людини!».

До того всього – чому оборонці переслідуваних жидів такі дуже марнотратні на слова, а не на діла?

Се питання підносить третій француз Г. М. Трасі у статті «Une croisade anglo-saxonne» («Англосаксонський хрестовий похід»)³.

Чому Англія досі не здійснила декларації Балфура? Коли запитати про се англійців, вони відповідають, що Балфур обіцяв створити для жидів у Палестині жидівську домівку, але не жидівську державу... Ні проречисті слова д-ра Вайцмана, голови сіоністичної організації, ні лорда Ротшильда, ні міністра Гор-Беляйші, ні лорда Герста, ні лорда Самюела, ні Германа Герца, великого рабина, не змогли збити англійців із їхнього погляду. Англійці вважають, що вони мають зобов'язання не лише перед визнавцями Мойсея, але і перед визнавцями Магомета. Та що, зрештою, Палестина – замалий край для однієї нації... Головна сіоністична рада засідає в Лондоні, а її президент Вайцман нарікає на рапорт комісії Вудгеда, який «не має розуміння жидівської трагедії». Коли настав новий «ексодус» жидів із Німеччини, Англія по довгих пересправах дозволила ввезти до З'єданого королівства 1000 жидівських дітей, яких утримували б їхні співвизнавці. Тим емігрантам, що перевищать се число, буде дозволений лише тимчасовий побут в Англії. Потім мали б вони вдатися до Мадагаскару, Камеруну, до Бразилії, Чилі або до британської Гвіяни – ще не знати...

Тим часом навіть уже в Америці піднімає голову антисемітизм. Сенатор Бора, донедавна прихильник жидівства, виступає проти жидівської імміграції. Сильно ши-

³ Je Suis Partout. – Nr. 418.

ряться антисемітизм особливо в «Middle West⁴». Засновано товариство «American Gentile – Protective Association»⁵, яке розвиває велику діяльність.

І, може, ніщо так не шкодить жидівству і ніщо так не спричиняється до зростання антисемітизму серед християнських народів, як, наприклад, такі статті, як ми зачитували з часопису «Nasz Przegląd», і як настирливі спроби облудно прикривати чисто расові жидівські інтереси великими гаслами загальнолюдської гуманності, справедливості та ин. гаслами, які самі ж оборонці жидів там, де се не відповідає їхнім інтересам, топчуть ногами.

І політична брехня, і демократична облуда все-таки має короткі ноги!

А наприкінці ще одна квітка до того ж букету – жидівська «Chwila» (17.I) – пише, за соціалістичним «Naprząd»-ом, з приводу розвідки проф. А. Перетяткевича в статті «Мак'явелізм і моральність», що ці дві речі невільно плутати, бо вони суперечать собі взаємно; що навіть один папа виступив проти мак'явелізму; що не можна твердити, буцімто «правом є те, що служить народові», хіба б, коли додати, що діла, морально недозволені, ніколи не можуть служити дійсному добру народу. Звідси «ясно бачимо, що між наукою католицтва і доктриною Мак'явеллі та її сучасних реалізаторів є глибока різниця... Людям, що признаються до католицтва, невільно перейти над тою різницею до порядку денного».

Цікаво тут, що один жидівський, а другий соціалістичний часопис ховаються за авторитет католицтва, який вони, де лише можуть, поборюють. Але ще цікавіше, що та сама «Chwila» і подібні їй часописи, забороняючи католикам визнавати мак'явелізм, виступали в обороні своїх «національних героїв» – Шварцбарга, Франкфуртера та ин. Тим часописам *вільно* для власного вжитку твердити, що «правом є те, що служить (жидівському) народові», *вільно* признаватися до засад мак'явелізму. Але католикам – зась!..

Ще один малий, але який же знаменний, причинок до «моралі» фарисеїв гуманітаризму: «моралі» не для себе, лише на експорт.

«Моралі» для деморалізації противника.

⁴ Середній Захід (англ.).

⁵ «Американські гої (неєвреї) – Захисна організація» (англ.).

В ОБІЙМАХ ІЗРАЇЛЯ

Жидівське питання в цілім світі стає так гостро начасне, що в тій чи іншій формі з ним мусить зустрічатися і його розв'язувати майже кожний народ. Особливо на нашій континенті. Противники жидівських впливів не раз самі шкодять собі необґрунтованістю своїх нападів. Коли в такому нападі на сто перевірених фактів знайдеться один вигаданий, наприклад, що Ленін – жид, тоді жидівській пресі нема нічого легшого, як збити й цілість закидів.

Наш журнал старанно уникав виступати проти жидівства з необґрунтованими або неперевіреними фактами. Користав переважно з самої жидівської преси – матеріал, якому й самі жиди нічого закинути не могли, а який давав силу доказів для наших тез.

Тут маємо перед собою офіційний орган міста Парижа – європейська позиція, найбільш загрожена воюючим Ізраїлем. Є се «Supplement au Bulletin Municipal Officiel de la ville de Paris»¹ від 17 грудня м. р., який ласкаво прислав нам один із прихильників нашого місячника з Франції. У сім «Бюлетені» є звіт із засідання паризького муніципалітету з дня 15 грудня м. р.: дискусія над справою великого податкового обтяження парижан завдяки напливу чужинців до столиці.

Хто ж є переважно сі чужинці? На се під час дискусії відповів п. Арман Ляно́т. Особливо залляла чужинецька хвилина саф'яновий промисел. Між жовтнем 1936 р. і травнем 1937 р. у Франції відкрилося 499 верстатів із сеї галузі, з чого 90% під керівництвом чужинців.

Їхні імена? Ляно́т цитує їх понад триста і звучать вони так: Амзель, Аксельрод, Альтман, Блюштайн, Бурштин, Бромберг, Блох, Берковіц, Боренштайн, Бляйфедер, Хаїмович, Цукерман, Кристаль, Давід, Діаманд, Епштайн, Естерович, Фляменбаум, Фішбайн, Фінкельштайн, Гузік, Гольдберг, Гринберг, Йо́фе, Яблоко, Кляйнман, Каган, Ліпшиц, Мендель, Нусбаум, Перец, Плюсква, Рубінштайн, Розенцвайг, Розмарін, Рапопорт, Шмудлевіч, Шварц, Зисман, Вайнтрауб, Віннікамень, Волькенфельд, Вайсброт, Вайнриб, Зильберфайн і т. д., і в самій лише саф'яновій галузі до 400 імен.

На питання, якої національності (себто державної приналежности) були пп. Гузіки і Плюскви, Ляно́т відповів, що більша частина сих осіб були жидами з Польщі. Є се переважно ремісники, що роблять величезну конкуренцію французьким фабрикам. Підраховуючи загальну цифру, Ляно́т доводить, що до 2 мільйонів чужинців відбирають у Франції працю 400000 французьким безробітним. Наплив чужинців справляє ще й інше лихо в промислі – він нищить французький смак.

Даркіе де Пельпуа розрізняє чужинців, які асимілюються, й інших, «які не дають себе асимілювати, які не хочуть асимілюватися, які про се своє небажання заявляють від тисяч літ». Се жиди. Наплив сих чужинців – се «залів Франції расою, народом, чужою нацією, яка має свої закони, свої звичаї, свій спосіб думати, своїх провідників і яка намагається накинути їх Франції. Ось страшна небезпека, яка загрожує Франції».

¹ «Додаток до офіційного Муніципального вісника міста Париж» (фр.).

Певно, можна співчувати нещастям вигнанців, але, казав промовець, «наша раса не створена для ламентаций. Вона звикла дивитися небезпеці в очі. Коли ми й далі дозволимо на сю інвазію, то хутко Франція не буде більше Францією».

Промовець цитує «Jewish Encyclopedy», яка стверджує, що «жиди більше, ніж інші раси, серед яких живуть, підпадають нервовим хворобам. Дуже часто [можна] стрінати серед них істерію і неврастенію». Покликаючись на таких наукових авторитетів, як Тоблер, Раймон, Крафт-Ебінг, Шарко й інших спеціалістів нервових хвороб, в тім числі на низку жидів – Васермана, Гутмана, Крепеля, Кадмі Когена, – промовець цитує при тім Ренана, який був філософітом і який писав про Єрусалим, що є се «клітка з божевільними, нездорова для тих, що там мешкають». Усе се прихилиє промовця до думки про расову нижчість отих чужинців і небезпеку їхньої масової інвазії до Франції. Далі Пельпуа подає список недавно натуралізованих у Франції лікарів. Знову перед нами сотні імен на зразок таких: Абрамович, Цайтлер, Ашкеназі, Нафталіс, Мендельсон, Шмірер, Кравецькі, Фрайман, Давід, Лемберг, Шварцбарт, Гринберг, Мошковіч, Катц та ин. Щодо адвокатів, то в самім Парижі є 650 адвокатів-жидів. Те, що робиться у фаянсовій галузі, те саме і серед кушнірів. На 4500 кушнірів у Франції є вже 2500 чужинців, а з них, каже промовець, напевно, 2498 жидів. Він цитує, між иншим, з «L'Information universitaire» список кандидатів до бакалаврату. Знову маса імен, а серед них такі: Левенбах, Ерліх, Леві, Куперберг, Закройзик, Йосиповіч, Кунстліхт, Гінсбург, Зисман, Цитрон, Аврам.

Коли промовець переходить до списку гендлярів фальшивими паспортами, стрічаємо імена Мозек, Ісаак, Ефраїм Мальфтір, Ісаак Пинський, Крамер, Берта Айсман, неначе з процесу КПЗУ.

І навіть французька Церква не вільна від сеї інвазії. Промовець цитує урочисту Службу Божу під президією кардинала Вердье у червні м. р., трансмітовану французьким радіо, директори якого є Блайнштайн і Драйфус, а співробітники – Маєрштайн і Бен-Саїд. Хором диригував Ернс Леві-Леві, хоралом – пані Самюел, оркестром – Задиков, на клавесинах грала пані Ліпман.

Інвазія вдирається не лише в економічне й інтелектуальне життя нації, навіть у її командні сфери. Жиди контролюють партії і фігурують в уряді. В Орлеані посол є Жан Зей, Клод Леві – мер, Зеє – генеральний прокуратор, а генерал Блох командує дивізією. «Ось, – каже промовець, – до чого ми дійшли в місті Жанни Д'Арк!».

Але сі дані неповні, бо жиди у Франції масово **змінюють свої імена**, соромляться своєї національності або, як звичайно, ховають її. І так – Морис Бенгазера просить перемінити його ім'я на Дебрюєра, Генрик П'єр Хаїс хоче зватися Ормелем, Леон Штерн хоче мати ім'я Сертьє, Ісаак Хаймович – ім'я Жак Гаймона, Еллі Циперуха за всяку ціну домагається, щоб на майбутнє її звали Елі Сипер, Роберт Леві хоче зватися Ларуа (ще щастя, що не Леруа!), Хаїм Цегельницький – Сегелем, Хаїм Кестенбаум – Анрі, Глюкман – Жюльєном, Маркус – Маркус і т. п.

Промовець наводить слова Габоріо в «Ер Нувель»: «Ті, що прийшли до нас, шукаючи права азилу, почали довгу, вперту й завзяту роботу, щоб перевернути нашу ерархію, нашу дисципліну, наші вартощі і щоб заступити їх серед безладу, що вони створюють своєю ерархією і своїми вартощами». Щоб потім перейняти провід нації, щоб поволі зграбувати її душу, її шляхетність, все, що від віків було рацією і сенсом її життя. Жиди принесли до Франції ментальність, яка не є французька, і про ту промовець відзивається не дуже похвальними словами. Вони готові змінити духове обличчя Франції.

Сі й подібні промови й статті – се крик розпачу загроженої у своїм існуванні нації. Проекти зарадити лихові, з яких цілу купу пропонує і де Пельпуа, множаться, множиться й число французьких антисемітів. Бо вже не французи починають диктувати громадській думці Франції, що є гарне, що бридке, що личить і що не личить, що належить до доброго тону і що ні, який *savoir vivre*² годиться, а який ні, яку політику всередині і назовні має провадити Франція. Все се в країні Людовіка XIV, Наполеона і Ришельє мають диктувати гомельські, бердичівські чи бродівські Ставіські, Плюскви й Гузіки.

Справа для нас варта уваги. Бо нема ніякого сумніву, що коли б постала над Дніпром Україна лібералів, масонів, радикалів і соціялістів (о, певно, перемальованих у колір), то те, що тепер робиться у Франції, робитиметься і в країні Мазепи та Святої Софії...

Час заздалегідь про се інтенсивно думати.

Жидівська, як і всяка инша справа, впирається в пекучо начасну справу проводу.

² Уміння жити; знання світу, правил доброго тону, ввічливість (*фр.*).

ПОСТУПОВИЙ ПАРАЛІЧ «ЕЛІТИ»

Une nation ne périt que par le suicide.
(Нації гинуть лише через самогубство).
Gallus (*L'Intransigant*)¹

Захід чи Схід? Туніс чи Україна? Франція чи Росія? Ось проблеми, які тривожним знаком запитання стають перед кожним політиком і які такі важливі для нас.

Становище, в якому тепер опинився Гітлер, нагадує становище Наполеона по проголошенні континентальної блокади 21 листопада 1806 року. Щоб знищити свого головного ворога – Англію, Наполеон хотів знищити її торгівлю. Хотів замкнути їй усі порти Європи. Іллірія, Триєст, Фіюме в посіданні Франції мали «запечатати» австрійський ринок. Щоб замкнути їй інші ринки, він займає Бельгію, Португалію, європейське побережжя, укладає союз із Прусією, потім із Росією, нарешті, коли по смерті Павла I новий цар зриває континентальну блокаду, оголошує війну Росії. «На замкнення моря відповісти замкненням землі», – як каже Ж. Бенвіль, побити на землі «тирана морів» – ось був велетенський план імператора.

Головним своїм ворогом вважає гітлерівська Німеччина Росію. Так, як Наполеон, воюючи з Європою і Росією, думав влучити в Англію, так Гітлер у «Mein Kampf»-і вважає, що, аби скінчити з Росією, треба наперед знищити Францію. Се промовляло б за напрямком «на Захід».

З другого боку, чи пішов би Наполеон походом на Москву, коли б вона не зірвала союз із ним? Коли б не стала йому колодою в ногах у боротьбі з Англією? Мабуть, ні... Так само Гітлер, коли Франція не стане йому поперек дороги в обрахунку з Росією, охоче, мабуть, зречеться напрямку «на Захід», щоб звернутися проти свого головного неприятеля – Росії. Се промовляло б за напрямком «на Схід».

У кожному разі, сей останній напрямок не виключений. І тому така метушня серед усіх прихильників Росії – чужинців, росіян і... деяких українців.

Голос забирає наша еміграція, і на деякі з цих голосів варто звернути увагу. Передусім, забирає голос галицько-український Фенцик – д-р В. Панейко, який кілька літ тому під радісний грім російських фанфар перейшов до москвофільського табору, проголосивши український народ «за вигадку Австрії», яка хотіла розбити «єдину й неділиму». Колишнього редактора «Діла» і міністра Української республіки на саму можливість загрози сталінської імперії огортав переляк. В однім французькій журналі («L'Esprit international») він намагається довести, що Україні тільки й жити під Росією; що Совіти вже багато зробили для нас (часи «українізації»); що Совіти, а з ними й Україна, вступили вже на шлях «здорової селянсько-робітничої демократії» (плюс ЧеКа й експропріяція селянства), та всю справу попсував український вузький і агресивний націоналізм. «А шкода!» – думає автор, бо ж Україна не може жити у вічно ворожому наставленні до Москви; бо ані нема між обома народами властиво ніяких суттєвих спорів, ані природних кордонів.

Подібні ідеї розвивав д-р Панейко вже в 1922 р. у своїх «З'єднаних Державах Східної Європи». Тоді він писав, що якби самостійність України була можлива, «то

¹ Гал (Непримиренний) (*фр.*).

тоді треба було б сю концепцію як органічно шкідливу... українському народові відкинути і поборювати», бо «Україна всіма основами свого буття... призначена (ще одне «призначення України!») жити й розвиватися у зв'язку зі своїм північним сусідом і побратимом»... Уже тоді «ЛНВ» (1922 р., кн. 1) писав, що сі нісенітниця – се «мостик, яким переходять від політичного москвофільства до культурного». Так воно й сталося десять із чимось літ пізніше...

Не потребуємо тут розправлятися з аргументами українського патріота Росії. Се прастаре рутенство відізналося в нім як в однім зі своїх «найкращих представників». Се не Україна не може жити у вічно ворожому наставленні до Москви, се наш Фенцик не може жити у вічно непримиренному наставленні до того ворога. Се Фенцик не може позбутися свого «овечого комплексу», віри в «побратимство» вовка з ягням. Се не брак «природних кордонів» між Україною і Росією диктує йому його капітулянтські теорії, бо де, наприклад, природні кордони між Францією і Бельгією або між Канадою і Сполученими Державами, або між Іспанією і Португалією? Навпаки – се капітулянтська психіка Панейка виворожує йому його «теорії», се страх Фенцика перед великими рішеннями великих проблем. Німеччина хоче розбити московську імперію? Сього вистачало, щоб в ряді московських яничарів виступив Панейко. Ренегатам далеко легше бути герольдами чужих і навіть ворожих національних ідей, ніж патріотами своєї країни. Ренегатам легше й вигідніше трактувати проблематику своєї країни в площині регіоналізму, ніж у площині широких планів і завдань. Оплески Мілюкових, Маклакових, Сталіних і масонських «побратимів» їм завше будуть миліші від невдячної витривалости на службі власного народу.

Чужа ідея, якій на службу став Панейко в грядучім конфлікті, – се ідея єдиної й неподільної Росії під плащиком «побратимства» двох народів. Плащиком, під яким виступив другий оборонець російської імперії М. Шаповал, була ідея «слов'янська».

Микола Юхимович, колишній генерал армії УНР, колишній член Союзу визволення України, голова «української громади» у Франції, виступив у Парижі з відчитом для еміграції. Йому теж вистачило примари «німецької небезпеки» для Росії, щоб із запеклою ненавистю накинутися на ворогів єдиної неподільної Росії. Очевидно, в такій ситуації він мусив викликати і тінь Драгоманова, який думав, що в «генеральній баталії між німецьким і слов'янським світом» Україна має стати на боці слов'янства. Чому? Для чого? З яких причин? Що нам слов'янство і що ми йому? – се так само незрозуміло, як було незрозуміло і в оборонця царської Росії М. Драгоманова. Але зрозуміло одне: ся ідіотична, сто разів збанкрутована й ворожа нам ідея слов'янства – се лиш маска. Тому слідом за нею Шаповал² витягає іншу «небезпеку війни»: Україна буде полем нових боїв у разі російсько-німецького конфлікту! «Україна зазнає нових нещасть!».

Що Україна за один рік большевицької окупації зазнає більших нещасть і спустошень, як за чотири роки світової війни, про се п. Шаповал не згадує. Але що сей його «пацифізм» такий догідний Сталінові, як і слов'янофільство, є теж маскою, а не дійсною причиною його виступу проти Німеччини в обороні Росії, то та причина мусить бути інша. І ми думаємо, що знайдемо її, коли пригадаємо, як «референт захоплювався оповіданням про успіх спільної слов'янської мілітарної акції під Грюнвальдом, що спинила германську експансію на Схід на цілих 400 літ», як «референт зближався до висновків про конечність повторення Грюнвальду та з'єднання розбитого нині слов'янського світу»...

² Немци и Украина / доклад М. Е. Шаповала // Последние Новости. – 31.I; Дух Чорної ради й Переяслава в паризьких салях // Новий Час. – 17.II.

І тут, як і у випадку Панейка, страх поставити проблему своєї нації на цілу широ-
чність. І тут туга за підпорядкуванням чужій ідеї. І тут туга за регіоналізмом, і тут ста-
ре слов'янофільство, хоч би і в новім «прометеївським» вигляді. На сю саму стежечку
ступають і деякі українсько-американські часописи. Соціялістично-жидівсько-ви-
нниченківська «Зоря» в Сан-Пауло (жовтень-грудень 1938 р.) не має чим іншим жу-
ритися, як подіями й долею судетських німців, що відійшли до Німеччини, бо ану ж
«сей примір – тільки увертюра, опісля якої настане ліквідація слов'янського світу?».

І автор А. Коршнівський меланхолійно згадує (як і Шаповал) «дві блискотливі по-
дії – Грюнвальду і Пскова», і Любліна... У своїм передбаченні автор грозить ворогам
матушки Росії і слов'янства навіть помстою небесною, бо «хто може заперечити, що
передбачена майнською астрономією комета не є такою помстою?».

Притягаючи на оборону СРСР небесні сили, плутаючи астрономію з обсервато-
рією, українство зі слов'янством, інтереси своєї нації з інтересами чужих, «Зоря»
впадає в те саме божевілля, що і Шаповал, що й Панейко, що й інші герольди росій-
ської імперії.

Великою тривогою огорнула загроза імперії Сталіна і В. Винниченка. Його спори
зі Сталіним, якого він називає «товаришем», є товариськими спорами. «Радвлда» має
в його очах свої темні сторони, але все ж він її «шанує». Натомість Гітлер – се жах, се
страхіття! Се щось, що його російський патріотизм знести не може. «Українські контр-
революціонери рахують, що Гітлер... створить самостійну Україну». Але Винниченко
боїться сих планів, бо ж «для духового добробуту українських трудящих мас корисні-
ша радянська соціялістична Україна» в очах новітніх Галаганів і Кочубеїв³.

Коли в Панейка і Шаповала дуже увипуклюється момент загіпнотизування чу-
жою імперіяльною ідеєю, то у Винниченка грає роль ще один, теж дуже знаменний
для політичних «свинопасів», момент. Поруч із жахом перед всякою самостійною
концепцією виступає тут жах перед моментом боротьби. Його лякає інстинкт па-
нування – так розвинений у москалів. Московські імперіялісти – се люди «хворі», з
«викривленими інстинктами», з перебільшеним інстинктом національного егоїзму.
Вони «всіма засобами підтримують, виправдовують і благословляють у себе свій
інстинкт панування». Протиставити сьому інстинкту такий самий свій – перед сим
здригається м'яке серце соціялістичного гречкосія⁴. Навпаки – він тішиться, що у
нього і в йому подібних політичних «смердів» сей інстинкт «менш хворий», що у
них усяке стремління до панування і влади «ганьбиться, забивається, осуджується»,
попросту – каструється. Сенс життя не змаг і сила, а всесвітнє побратимство. У своїй
новій праці, яка носить всі знамена поступового паралічу («Щастя і конкордизм»),
він пише: «Існування націй і народів є наслідком нормальних законів буття. Але **бо-
ротьба** сих націй між собою є **ненормальна**. Є просто «хворобою людства». Щоб
гречкосії були «щасливими», треба зняти їм із плечей непосильний тягар вічного
напруження, вічного вартування, вічної готовости до самооборони і скоку. «Треба
знищити оту саму конкуренцію людей, їхнє суперництво, зажерливість, жадність». Треба
ідилії. Треба знищити «поділ на класи і держави», треба, щоб люди стали па-
тріотами загальної батьківщини своєї землі, а не вузькими патріотами своєї країни,
де родилися і де кості їхніх предків. України не треба, треба «об'єднати всі держави
і нації в єдину федеративну республіку Землі».

Як бачимо, кретинство в чистій культурі! Вирвати прив'язання до своєї землі і ви-
кликати любов до Землі-планети. Вирвати інстинкт боротьби і прищепити інстинкт

³ В. Винниченко. За яку Україну?

⁴ В. Винниченко. Перед новим етапом. – Коломия, 1938. Накл. укр. партії незалеж. соціялістів.

«побратимства» й плазування. Виполоти власну провідну думку і прийняти чужу. Не дивно, чому ціла політика сих дефетистів, коли їх б'ють (а їх мусять бити і ними мусять гордити), – се звертатися до свого пана з плаксивим питанням: за що? «Через що?! Навіщо се?! Що людину, з усією щирістю віддану справі комунізму, хочуть представити як організатора повстання проти радвлади. Через що?! Через що ж таке непримиренне, жорстоке відкидання мого співробітництва?! Через що?!»⁵.

Несмак, такий несмак, що хочеться відвернутися і не глядіти, на се скавуління битого пса. Але така їхня тактика, комічності, низькоти й відразливості якої духовим кріпакам не зрозуміти.

Хорват Анте Дукич пише: «Коли нападе на тебе вовк, не питай його, коли і яку кривду зробив ти йому». Але сей афоризм ніколи не зрозуміють наші фелахи. В їхніх благальних запитах – альфа й омега їхньої політичної мудрости. А їхня найбільша амбіція – нести прапори чужих барв перед чужим військом або марширувати під гуркіт чужого барабана.

Вони навіть самі того несвідомі, що не раз дослівно повторюють чужу аргументацію.

Ось, наприклад, якийсь «українець» (який мав досить почуття сорому, щоб не підписати своє ім'я) пише: «Уважаю, що кон'юнктура для інтервенції проти ССРСР безповоротно минула два-три роки тому, і Сталін стоїть уже нині знову на обох ногах так, що є в змозі оборонитися перед кожною інтервенцією» (Merkuryusz Polski. – Ч. 9).

Нещасному «українцеві» навіть і не в гадці, що дослівно таке пишуть у своїх газетах большевики.

Шаповал у своїм відчиті казав, що в разі конфлікту Російської імперії з Німеччиною «Україна зазнає таких *нових нещасть*», що ліпше вже хай Сталін панує далі. А «українець» зі щойно згаданого часопису пише: всі плани походу на Україну на зразок гітлерівського, коли б навіть здійснилися, «то, власне, українському народові не принесло б се нічого іншого, крім *нових нещасть*». Чи не разюча подібність «аргументації» в обороні Російської імперії?!

Панейко пише, що ССРСР «є спадкоємцем тої самої Росії і тої самої України, де впродовж історії стільки наїзників потерпіло невдачу, як монголи, шведи Карла XII, наполеонівська армія».

А так пише «Тєсза»⁶ (ч. II): «Виправа на Україну могла б статися для Гітлера тим, чим була свого часу московська кампанія для Наполеона». Знову – яка разюча подібність «аргументації» в обороні Росії!

Найстрашніше, що їм тут зовсім не йдеться про оборону незалежності країни проти завойовника. Німеччина тут лиш між иншим. Їм йдеться про ненарушність теперішньої чи вимріяної московсько-української ідилії. Вони боронять не незалежність країни, лише її спільні «природні кордони» з Московією, її з нею «побратимство», інтереси «слов'янства», їм йдеться про те, щоб не змушували їх розпочати новий 1917 рік... І в сім є жах!

ССРСР готовий стати тереном кривавої боротьби імперської московської потвори за життя. Тереном кривавого змагу України за своє майбутнє. В подібні моменти здорові нації огортала радісна тривога і бажання активно втрутитися в біг подій. Так було в Італії за Наполеона III, так було в Європі в 1848 році, так було в Європі 1914 р., так було за Наполеона I. Так є, безперечно, й на Україні, лише недобитки згангрено-

⁵ «За яку Україну?»

⁶ «Тєсза» (польськ.) – «Веселка».

ваної еміграції відчують інакше. Серед її еліти є повний поступовий параліч. Бо годі се інакше назвати, коли в такі часи знаходяться «провідники», які вилазять із тричі збанкрутованою «слов'янською» ідеєю, які висуюють усі можливі чужинецькі «аргументи»: «брак природних кордонів», історичні вузли, що в'яжуть нас із московським «побратимом», – і які лякають новими нещастями, що принесе визвольна війна проти ССРСР. І все се, щоб, не дай, Боже, не вдалося змобілізувати українську громадську думку проти загибаючої імперії в момент, коли їй буде нанесений удар.

Щоб не дати Наддніпрянщині вийти зі стану морального маразму «конкордизму» і «солідаризму», щоб не відродилися інстинкти панування і влади. Геополітика, расова солідарність, високі теорії – все пускається в рух, щоб зробити з нації «мільйони свинопасів»...

Не треба думати, що сі представники нашої «еліти» осамітнені. Ні, за кожним із них стоїть їхня група, їх рекламують у нашій пресі, з ними числяться. Їх уважають за кандидатів на фюрерів, а не на мешканців дому божевільних. А шкода, бо коли хворі на поступовий параліч виявляють нахил до подібних тумануватих спекуляцій, їх, власне, в такі доми замикають...

А головно – з ними ж радять творити об'єднання! Гадаю, що з ними треба робити щось інше. У своїй промові 31 січня німецький канцлер говорив: «Є люди, яких навіть і найбільш великі й потрясаючі події не зможуть змусити напружено думати або рухатися. Сі люди є внутрішньо мертві, а тому для збірності безвартісні. Ані вони самі не роблять історії, ані з ними не можна робити ніякої історії. У своїй обмеженості або у своїм змудженім декадентстві є вони непотрібний бракований товар природи».

Єднатися з ними? Робити об'єднання? О ні, з ними можна робити лише те, що з такими ж покидьками роблять, наприклад, в Еспанії або закликають робити у Франції. Не можу відмовити собі в приємності зацитувати тут, як «Je Suis Partout» (14.X) оцінює заклики до згоди і об'єднання з подібними типами у Франції: «Не треба забувати, що комуністична партія ще не розпущена. На треба забувати, що радіо все ще під пануванням жидів і народного фронту.

Не треба забувати, що «L'Humanité», що «Populaire», що «L'Aube» досі безкарно виходять далі. Хай від нас не вимагають згоди і миру (union sacré) з цілою тою наволоччю (canaille). Хай від нас не вимагають, щоб ми простили їй! Вони вже почали свою руїнницьку роботу проти нації. Вони вже почали свої напади і свої темні комбінації та інтриги!

Нема об'єднання проти Вітчизни!».

Бо сі їхні прикмети: улеглість чужим доктринам і чужинецькій аргументації, моральна і фізична втома, шукання за аргументами проти себе самих, страх перед зусиллям поставити проблему визволення України з-під тиранії ССРСР на вістря меча, страх перед далекосяжними рішеннями і програмами, ліпше, мовляв, *статус кво*, хоч і сталінський, заклики до дивацьких ідей слов'янофільства і солідарности з імперією, яку треба зруйнувати, коров'ячі ідеали конкордизму, вирваних зубів і забитих інстинктів самооборони, – се інстинкти, притаманні вищим верствам народу, масі, духовим кріпакам, перепрошую за слово, голоті. А голота ще ніколи історії не робила – Гітлер має рацію – навіть із нею не можна робити історії.

На місце самозваної «еліти» має стати інша. Україна ще мусить пройти свій еспанський шлях, щоби вимести з країни всю ту нечисть.

КАРНІСТЬ ЧИ СТАДНІСТЬ?

Нема такої здисциплінованої суспільности, як наша. Може хтось се взяти за жарт. Даремно у нас нарікають на звади й свари. Ніяку иншу суспільність, а особливо її верхівку, не привести так легко до згоди й розмиру, як власне нашу.

Уявіть собі кілька партій у розпалі завзятої боротьби. Передусім пресової. В полеміці представник однієї партії кваліфікує представника другої каналією, лайдаком, національним злочинцем, вісімнадцятим туманом, громадським шкідником, національним зрадником та под. І так довший час представляють одні одних суспільности. Аж нагло щось стається. Властиво, не знати що: зміна погоди чи міжнародної кон'юнктури, яка викликала наглий попит на репрезентантів народу, з якими «можна було б говорити» і які б мали якнайбільше «маси» за собою – і стається чудо. Завіса над розсвареними політиканами опускається.

А коли підноситься знову, зчудовані глядачі бачать перед собою вкритий зеленим компромісовим сукном стіл, а за столом сидять: каналія поруч із лайдаком, національний злочинець, який усміхається до вісімнадцятого тумана, громадський шкідник, який стискає руку національному зрадникові, і всі гуртовою декламацією заявляють про щасливу новину: з огляду на великі події, вони нарешті погодилися, об'єдналися і кличуть загал слухати їх і коритися їм, своєму авторитетові.

Найдивніше в сій історії, що загал кориться і слухає. Чи се не вершок здисциплінованости суспільства?

Се собі такий Вільям Піт, коли йому запропонували прем'єрство, заявив, що з такими і такими шкідниками за одним столом не сидітиме. Се такий Гітлер: коли соціалісти запропонували йому співпрацю, викинув їх за двері.

Се такий Клемансо: коли в ім'я народної згоди Бриан простягнув йому руку, відвернувся від нього. Бо то були представники суспільностей нездисциплінованих, анархічних і сварливих. Як же ж инакше у нас, і як же ж на ціле небо вище стоїть наша суспільність під оглядом карности!

Або, наприклад, якийсь рідномовний авторитет кине гасло: писати «на Україні», хоч так і неборак Шевченко часто писав, – се антинаціональна ересь. Від нині всі, що пишуть і друкують по-українськи від Харбіна й Нью-Йорку до Львова і Хусту, мають писати тільки «в Україні», а не инакше. І що ж би ви думали? Пишуть! А коли якийсь часопис не скориться авторитетові, зараз дістає лист:

«Протестую проти пониження гідности нації, яке міститься в реченні «там на Вкраїні далекій». Сією бо «навкраїнською» формою нація наша зводиться на ступінь племені, в сьому бо міститься посереднє визнання, що нація наша не є окремою нацією, а чиєсь «галузкою». Коли сеї форми тримаються ворожі нам сили, то ми не повинні їм у сьому допомагати. Деякі органи злісно й уперто продовжують «навкраїнити». Я особисто відчуваю таке «навкраїнення» як ляпас. А тому, що надаю сій справі таке важливе значення, я сією дорогою виношу справу на широкий громадський форум» (лист автентичний).

І всі – праві і ліві, компромісовці і націоналісти – перелякано кидають Шевченкове «на Україні» – і старанно виводять «в Україні». Чи се не здисциплінованість?

А коли той авторитет, який в обороні чистоти рідної мови і національних святощів наказує писати «в Україні», запроваджує, замість українського «жид», большевицько-москов-

ське «єврей», звеличує україножерів Белінського і Пушкіна або большевицьких авторів, то дисциплінова суспільність і се приймає – не протестуючи. Чи се не вершина слухняности?

Скажу навіть більше: коли від рідномовного авторитету прийде наказ – віднині писати не в «в Европу», а «ув Европу», не «у хату», а «ув хату» або «ув українських горах», то й сей бердичівський правопис слухняна громада – від правих до лівих і від консерваторів до націоналістів – засвоює, як «Отче наш». І слухняно – і милозвучно!

І так по всіх наших партіях і орденах. Карність у них – се самоціль, не засіб для цілі (так, як і об'єднання). Деінде карність служить на те, щоб зміцнити силу збірности. У нас – інакше. Коли фашист зробить, наприклад, те, що французи звать «фо па», а нечемні німці – ще більш драстично, то італійці в такому разі виходять із засади «особистої відповідальности», викидають «паршиву вівцю» зі стада.

У наших партіях інакше: тут є засада, що «свій чоловік», хоч би й зробив «фо па», мусить бути боронений, бо «свій». Часто так буває серед сеньйорів, не раз і серед юніорів, які не зауважують, що наслідують перестарілі й шкідливі філістерські засади. Не засада ставиться над людиною, а людина над засадою. Отримавши наказ ставити людину над засадою, слухняно коряться.

Або напише якийсь високоповажаний член партії розправу. Часом геніяльну. Але часом дурну. А спробуйте виступити проти такої дурної розправи? Від авгурів прийде наказ, і вас «іжденуть і рекуть всяк зол глагол» за напасть на високоповажаного. Хоч у чотири очі признаються, що високоповажаний ляпнув дурницю. Але в ім'я «авторитету партії» – цить, тихо, ша!

Чи се не взір здисциплінованости?

Або скажімо так – збираються авгури і встановлюють, що їхня мета – то Гарам,

А наш шлях до востоку,

А на захід у твій Ханаан

Не поступимо й кроку!

І всі, мов карна череда за пастухом, мандрують на схід. І бідна та овечка, яка чкурне на захід. Умлівіч зловить її невмолима гирлига чередника і прикличе до порядку і суспільної карности.

Але зміняться погода, і ті самі пастухи – ті самі, не інші – нагло віддають наказ:

Зі сходу – смерть! На захід хлопці!

Хлопці «як оден муж» шугають на захід. Чи се не карність? У такі хвилини в тім самім часописі вчорашній «зрадник» стає «вождем» і навпаки.

Де знайдете такий прекрасний і карний матеріял для попису авторитетів?

Чи коли «лайдак» розхвалить вас перед суспільністю як «каналію», а ви його – як «лайдака», то чи має та суспільність слухатися авторитетів, що, за їхньою ж власною рекомендацією, складаються з «каналій» і «лайдаків», коли вони сядуть за зелений стіл?

Чи коли хтось видумуватиме щодня якийсь інший ортографічний дивогляд, то чи сим уодностайнить нашу мову і правопис?

Чи коли високоповажаний зробить «фо па», то чи зміцнить свою партію та її престиж, залишившись у ній?

Чи коли високоповажаний ляпне дурницю, то чи виграє партійна ідеологія, якщо ту дурницю в ім'я авторитету партії покриватимуть та ізрекатимуть на критиків хулу?

Чи кожний, хто вхопить за диригентську паличку, може бути шефом оркестри – про се наша карна суспільність не думає.

А треба було б подумати. Карність не те саме, що стадність. Шана не те саме, що безкритичність. Послух не те саме, що толеранція дурниць. Поважання авторитетів не те саме, що реверанс перед шапкою Геслера або просто перед страхопудом.

ТРАГЕДІЯ СРІБНОЇ ЗЕМЛІ

Ті, що займають тепер Закарпаття, радіють. Думають, що се останній акт трагедії Срібної Землі.

Помиляються. Як помилявся Муравйов, що сунув зі своїми бандами на Київ.

«Геройські» земляки «славного» Бели Куна, що кинули на вагу подій велику збройну потугу 10-мільйонної держави в її спорі з пів мільйоном тих, кого звали «*misera plebs*», зазнали страшного розчарування.

Многі думали, що те, що почало творитися в Хусті, Сваляві, Севлюші, – се оперетка. Що вистане остерігавчого дзвінка, щоб опустилася завіса. Чи ж не так сталося у Празі?

Геройські земляки Бели Куна обіцяли їм «автономію» з Фенциками й Бродіями. Протектори радили теж вступити в переговори.

Усім сим намовам і спокусам, усьому страхіттю подій, коли з грюкотом валилися довкола держави, закарпатські українці плюнули в лице.

Се була відповідь, подібна до відповіді Камбронна під Ватерлоо.

Замість очікуваної оперети або капітуляцій, здивований світ побачив нагло щось таке, перед чим мимоволі кожний мусив здійняти капелюха...

«*Mercurysz Polski*» (ч. 15) пише: «Ми виступали на шпальтах «Меркура» з цілою безоглядністю проти «Закарпатської України»... Мусимо, одначе, чесно сказати, що в обличчі останніх подій маємо більшу пошану до українців, ніж до чехів і словаків. Які там були і хто там були ті «січовики», але сі люди не скавуліли, не склали зброї, а билися в найтяжчих політичних і стратегічних умовах... Заскочені не менше від чехів. Коли б я стояв на чолі угорської сотні піхоти, наказав би на власну відповідальність віддати почесну сальву над трупами полеглих українців».

А «*Wiek Nowy*» (24.III) додає: «На Закарпатській Україні постає в сій хвилині нова легенда».

Так! Сей «безнадійний опір» усім, крім спідлених душ, довів, що ідея, за яку билися і гинули січовики, не є нічия «інтрига».

Що раса, в обороні якої вони встали на беззглядну боротьбу проти чужих наказів, прохань і грозьб, проти договорів і трактатів, що ся раса потрафить не підкорятися дійсности, лише сама творити нову.

Потрафить навіть серед гамору великих історичних стрясінь так піднести свій голос, щоб його почув світ.

Сього голосу і сього чину не вимажуть ні з історії, ні з пам'яті мешканців вершин і низин Срібної Землі ніякі новітні Бели Куни.

Сі останні не досягнули своєї цілі тому, що її досягнути можна було лише від капітулянтів.

Коли по перемозі над римлянами в Канах посла Ганібала з'явилися в Картагені, чванливо оповідаючи про свої геройства, Гамон запитав їх: «А чи прислав римський народ просити миру? Чи повстало якесь римське місто проти Риму?». Коли посла заперечили се, Гамон із сумом сказав: «Значить, ще нічого не зроблено!».

Значить, ще нічого не зроблено.

БЕРЕЗЕНЬ 1939

У жовтневій книзі нашого журналу за минулий рік я писав: «У Саарській провінції відбувся плебісцит під доглядом чужоземної сили. В Австрії відбувся плебісцит, але під доглядом німецької озброєної сили. У Судетах обійшлося без плебісциту. *Хоч се не значить, щоб у сих випадках були вже вичерпані всі способи полагодження таких справ*».

Нові способи оглядали ми в березні б. р. у Чехії, над якою, очевидно, не маємо ніяких підстав проливати сліз.

У тім самім числі «Вістника» я писав: «Німеччина глядить на Балкани, на Дунай, на Чорне море, на природні шляхи експансії наддунайських країн, *протекторкою* яких прагне бути новий «райх».

Майже пів року тому нові способи німецької експансії означив я тою самою назвою (протекторат), якою означила їх тепер сама Німеччина.

Свій похід dokonує «райх», уживаючи так звану *choque-methode*¹. «Völkischer Beobachter» толкує, що ударну методу вживає Німеччина не з особливого нахилу до неї: «Ми воліли б з'їсти нормально наш обід, аніж його схалавкати», але що ж, коли на инакший спосіб скасування версальських приписів Антанта не дозволяла ані в 1928 р., не допускаючи до митної унії Австрії з Німеччиною, ані в 1934 р., не дозволяючи на рівноправність німців у справі сталої армії, щоб назвати лише сі два приклади...

Свій похід виконує «райх» із наполеонівським розмахом. Наполеон також, правда, по тяжких війнах із рівнорядними противниками або навіть із їхньою коаліцією краяв мапу континенту, творив нові держави, призначаючи на їхніх володарів своїх братів чи маршалів, а в межичасі від снідання до обіду випрацьовував їм конституції.

Свій посув «нах Остен» новий «райх» виконує стисло за методами, накресленими в «Mein Kampf»-і. У сім націонал-соціалістичнім «Капіталі» Гітлер каже, що цілі, які ставить перед собою Німеччина, треба осягати щабель за щаблем, зосереджуючи увагу нації в кожную хвилину лише на однім, найближчім завданні. Увагу треба скупчити на однім певно визначенім завданні, і шойно коли це завдання осягнуто, висувати таке. «Хто не поділить шляху, що має перейти, на окремі етапи і не намагається сі етапи осягнути один за одним, планово і зосереджуючи на кожному із них усі свої сили, той ніколи не здобуде остаточної мети, лише застрягне десь на пів дорозі або опиниться на манівцях»².

Який буде наступний етап? Наразі вже знаємо: Мемель. А дальший? Уважний обсерватор сучасної Німеччини Франсуа де Тесан пише у своїй книзі: «Направду, є забагато загадкових елементів у сій справі, щоб ми могли одверто і ясно висловитися щодо дальшого розвою III райху... Його фюрер віддзеркалює в собі містику й динамізм, які можуть збити з пантелику як англійців, так і французів: резонерів як Лок або Декарт. Ось чому й одні, й другі, а з ними мільйони людей запитують себе: «Куди простує Німеччина?»³.

¹ Шоковий метод (фр.).

² Mein Kampf. – XIV наклад. – 1932. – С. 273.

³ Франсуа де Тесан. Тут Адольф Гітлер (фр.).

Куди простує Німеччина?

Трагічна доля Закарпаття, яке таким блискучим способом відкрило світові героїчні риси нашої раси, раси, що потрафить стояти й не заломитися морально в найрозпачливіших умовах, всупереч волі неприятели і приятелів, ся трагічна доля дезорієнтувала багатьох земляків, викликала сумнів у тім, що вважалося досі майже певним: сумнів у намірах Німеччини заризикувати конфлікт із ССРСР із-за України, поставити на українську карту.

Люди, що не вміють панувати над своїми нервами, різні істерики або звичайні «хлополапи», навіть ті, які, хоч вороги націонал-соціалізму, самі ні хвилини не вірили в можливість *désintéressement*⁴ Берліна щодо Закарпаття, зловтішно кричать: «А чи ми не казали?». А совітофільські рецидивісти задоволено вказують на «батюшку Сталіна», який так співчуває долі закарпатських братів, який українців ніколи не зраджував і навіть пам'ятник Шевченкові збудував...

Чи своїм останнім кроком, хоч би який він був болісний й прикрий для нас, Німеччина перекреслила свої протиросійські українські плани чи ні? А коли ні, то чи скріпила свої вигляди на їхній успіх? Виразної відповіді «так» чи «ні» не дасть ніхто. Але менш-більш правдоподібну можна дати, коли дивитися на справи холодними очима розуму...

У 1858 р. італієць Орсині робить замах на імператора Луї-Наполеона за те, що той занехаяв справу визволення Італії. За рік Наполеон III іде війною на Австрію за визволення Італії. Влітку 1908 р. вибухає молодотурецька революція. Користає з цього Австрія і прилучає до своєї держави окуповані в 1878 р. сербські провінції Боснію і Герцеговину, Новобазарський санджак уступає Туреччині, щоб мати з нею спільний кордон. Се викликало гарячі протести Сербії й Чорногорії. Король Петро послав свого сина з міністром Пашичем до Петербургу домогтися допомоги царя проти Відня. Дума голосно заявила свої симпатії до урядів Білгороду і Цетиньї. Але непередготована до конфлікту з Австро-Угорщиною й Німеччиною Росія відступилася від своїх слов'янських протезе, що викликало величезне обурення на неї в сербських землях. Та не минуло й шістьох літ, як Росія цілою своєю воєнною силою підтримала якнайдалше йдучі ревіндикації Білгороду проти монархії Габсбургів.

Сі історичні пригадки багато дечого коли не виправдують, то наświetлюють і пояснюють.

Майже ціла польська преса, наприклад, недавно «АВС», пише, що «німецькі плани створення великої України з земель ССРСР для «райху» такі важливі, що, напевно, від них він швидко не відступить». Знаємо, що Чехія з її густим населенням і експортуючим промислом ніяк не розв'язує проблему німецького «лебенсraum» (життєвого простору). Знаємо, що Гітлер виразно вказував на простори ССРСР як на такий простір. Знаємо, що у своїй книзі «*Der Zukunftsweg einer deutschen Aussenpolitik*»⁵ Альфред Розенберг, розвиваючи думки «фюрера», висував вимогу української держави (з Кавказом). Чи сеї ідеї мала би зректися Німеччина?

Правда, в німецькій політичній думці ще міцні проросійські симпатії, але Сталін ще не заповів свого візиту в Берхтесгадені слідом за Гахою. Правда, становище західних держав може змусити Гітлера почати спершу гру на Заході (про що є мова в «*Mein Kampf*»-і), щоб отримати вільну руку проти ССРСР, але сю вільну руку він уже так, як би мав... Правда, Сталін в останній промові збагателізував німецькі плани щодо «невіддільної частини ССРСР» – Совітської України, зваливши вину за роз-

⁴ Незацікавленість; байдужість (*фр.*).

⁵ «Майбутній шлях німецької зовнішньої політики» (*нім.*).

сівання подібних чуток на недобрих англійців і французів, що хочуть його без видимих причин посварити з німцями, але, певно, не з причини тихого порозуміння з Гітлером зробив свою заяву Сталін, лише зі страху перед війною і в тайній надії на зудар двох ворожих таборів, у яким собі застерігав роль третього, що тішитися, де інші б'ються.

Певно, приязні й противенства в сучасній Європі блискавично міняються. Чи не готова була ще недавно збройно боронити незалежність Австрії Італія, теперішня союзниця Берліна? Чи не кокетує наново Москву Англія, яка вчора змусила Францію зірвати її союз з ССРСР? Чи не міняла своїх приятелів Туреччина, Литва? Чи, напевно, не змінить їх Еспанія?

Правда, Велика Британія й Франція готуються загамувати німецьку експансію (в Палаті громад підсекретар Ботлер мусив відповідати на запит про англійську політику в Дарданеллах і на Чорнім морі), тим більше, що Німеччина не лише застерігає наддунайський і надніпрянський простір своїм впливом, але й на Заході жадає *Atemraum*⁶ для свого італійського союзника. А «як тяжко поконати Англію, се ми, німці, добре пізнали», – писав Гітлер⁷.

Правда, здобуваючи нові терени, збільшуючи число населення «райху», «доозброюючись» протягом одного дня воєнним прирядом чужої держави, збільшуючи свій матеріальний «воєнний потенціал», Німеччина (як у випадку Закарпаття) зі шкодою для себе іноді недооцінює ваги морального воєнного потенціалу, але се вже інше питання. Се питання шансів Німеччини, коли б вона хотіла повторити 1918 рік на Україні, а не питання самого «дрангу нах остен». А сей дранг, мимо все, ще не відтрублений.

Усе се правда, і все се не виключає різних несподіваних закрутів у німецькій політиці, але в протиросійських планах Німеччини, які досить правдоподібні, – допомагати Сталіну чи його союзникам підпирати, а німцям перешкоджати валити згнилу рудеру московської імперії – се була б політична глупота або злочин.

Які сили, крім української, діятимуть на Україні в хвилині або німецько-совітського конфлікту, або упадку большевицького режиму?

У 1918 р. силами, що боролися за спадщину царату на Україні, були, крім українців, Московщина і Центральні Держави. Німеччину тоді закликав на Україну соціалістично-демократичний уряд УНР, звернувшись пізніше проти неї й федеративної політики гетьмана. Держави Антанти гамували, як могли, німецький «дранг нах остен», оперуючи на німецькім західнім фронті. З півдня, з боку Чорного моря зробити диверсію їм не вдалося, бо Туреччинна була проти них. Але зараз же по капітуляції останньої восени 1918 р. з'явився антантський десант в Одесі, щоби помагати наново збудувати на Україні єдину й неподільну Росію... Тепер становище настільки змінилося, що диверсія противників Німеччини збоку Чорного моря вже з самого початку не виключена.

Чи ся диверсія знову, як у 1918 р., спрямується на користь Росії, червоної чи білої, чи на користь України? Се залежить від того, чи в Англії візьмуть гору «єдинонеділимські» настрої чи настрої тих течій, які, наприклад, у 1919 році ділили Україну з Кавказом на «сфери впливів»: праворуч від лінії Босфор-Керч-Дон-Царицин англійську і ліворуч від сеї лінії французьку⁸; або течія, яку представляв колишній великобританський посол у Петербурзі лорд Д'Абернун, який у своїх спогадах висловлювався за сепарацію України від Росії...

⁶ Дихальний простір (нім.).

⁷ *Mein Kampf*. – С. 747.

⁸ *Current History*. – March, 1931.

З однією з тих сил (крім Росії), які могли б діяти тоді на наших землях, доведеться нам кооперуватися, власне з тою, яка недвозначно стане на наш погляд: розбиття Російської імперії і створення незалежної України.

Маси живуть під гіпнозом фактів, dokonаних фактів. Сей спосіб думання не має зобов'язувати нас. Газетні калькулятори лянають нову теорію про нежиттєвість «малих держав», про грядучу добу імперій. Сими байками колись морочили нам голову перед війною російські соціалісти, але се не значить, що знову маємо себе ними дурити. Сателітом ніякої імперії Наддніпрянщина не буде ані герольдом чиєїсь надії. Вона має свою ідею і тільки її має виписати на своїм прапорі. Сили, про які я згадав угорі і зудар яких можливий у ближчій будучині на Україні, мають се собі усвідомити. В останні часи слово «незалежність» або «самостійність» стало м'ячем у спритних руках жонглерів. Щоб не тратити час на ялові дефініції, скажу просто: незалежність, на яку має аспірації Наддніпрянщина, має бути така, яку має Франція, Німеччина, Англія. Всяка інша форма сеї незалежності є обман. Не є незалежною країна, якій відбирають такі необхідні їй території, як, наприклад, Крим Україні; не є незалежною країна, яка, як арабські державки, стоїть під мандатом або протекторатом чужої держави, хоч би й «союзної»; не є незалежною країна, яка, як наприклад, у більшості арабська Палестина, є тереном колонізації; не є незалежною країна, яка годиться звести себе до ролі чиєїсь збіжжевої комори, штучно гамуючи свій промисловий розвій (як деякі колонії Європи). На Україні така «незалежність», напевно, стріне до себе таке саме ставлення населення, як большецька «незалежність».

Чи і якого союзника здобуде собі Україна у своїх змаганнях, спрямованих на розбиття московської імперії, се залежатиме винятково від самих українців. Се знову, як кожна справа, приводить до питання проводу, що його матиме Наддніпрянщина в той час.

Чим, якою силою перемагають у такі епохи народи?

«Надовго судила нам доля жити небезпечним життям, яке надовго перестало бути вигідним. Не треба брати найгірше, що може статися, за перемоги ані думати, що небезпека мине через те, що хтось сказав гарну промову або тому, що друга промова не була виголошена. Ми не маємо хилити голови від страшного вітру ані впадати з нині на завтра з песимізму в такий сам невинуватий оптимізм... Угору серця! Й усвідомимо собі творчу та притягальну могутність моральних сил, якими розпоряджаємо... Треба, щоб вільні народи надхнули себе динамізмом, який можна було б прирівняти до динамізму спартанців».

Такі слова знаходимо в «Journal-i», підписані членом Французької академії, генералом Вейганом. А подібні кличі, кличі про моральні сили, про конечність викувати тверді прикмети душі, рівновартні даремній кризі, яку проходить світ, що обернувся в джунглі, знаходимо і в іншій пресі, і як же вони нагадують те, що – під тютюкання туподумних демократів-ідилістів – від 1922 року проповідували «ЛНВістник» і наш журнал!

Чеська криза, нарешті се зрозуміли й глухонімі, довела, що підкреслювати оті «імponderабілії» тисячу разів важливіше, ніж підкреслювати матеріальний бік всякої справи. З ними ті, що впали, як колись Сербія, Бельгія, піднесуться. Без них нема надії на піднесення. Без них забезпечена величезною матеріальною силою держава, як ЧСР, кляпне в один день, з ними жменька може тижнями ставити героїчний опір, свідками якого є ми на Закарпатті.

Часопис дуже поміркований, дуже слов'янофільський і дуже протинімецький російський «Меч» (ч. 12) пише про сі справи: «Керівники ЧСР, закликаючи свій народ

від самого початку до спокою й до витримки, духово його роззброювали в той час, як із противного боку йшла мобілізація народних пристрастей і матеріальних сил. А коли ідея жертви, ідея «безумства відважних», готових віддати все матеріальне й розумове за свою свободу, була вбита в народі, то недовго треба було чекати й зовнішніх подій. ЧСР існувала, поки обік неї не виріс сильний, не «розсудний» організм, який її проковтнув без спротиву і струсу».

Коли сю науку подій схочемо зрозуміти перед обличчям велетенської проби, яку має перейти Наддніпрянина, пригадаймо, як фатально, як безвідповідально сеї науки не розуміли провідні кола, доля яких поставила на чолі нації в Києві в трагічні роки по вибуху революції 1917 р.

«Prosto z Mostu» (Ч. 13) писала про Чехію, що те, що сталося, було здалека приготоване самим масонсько-соціалістичним проводом нації: «Роїлося у них у пресі від різних паршивців, які літами кричали про пацифізм, про конечність роззброєння, про людськість, Паневропу, про заслуги жидівства... Ось плоди їхньої кампанії, ось наслідки тої жевжикуватої культури, наслідки «ширшого» погляду на світ, погорди до назадницького націоналізму». Чи подібними ідеями не жило наддніпрянське демократичне українство? Чи не понижувало якраз ті прикмети духу, про які говорить і щойно цитований часопис, і «Меч», і ген. Вейган? Чи не гасило «народні пристрасті» в 1917 р.? Чи не апотеозувало вже на еміграції власних Гахів, які служили большевизмові, «щоб рятувати те, що дасться рятувати»? Чи не захвалювали, коли говорити про Закарпаття, «об'єднання» з Бродіями? Чи не казали ще 12 березня, що основним завданням уряду в Хусті має бути «оздоровити кооперацію і поширювати туристику», «не бути чинником неспокою» та що «політична лінія ЧСР мусить бути і нашим інтересом»? Що треба «поступитися своїми амбіціями» і думати більше про «розбудову культури»? Чи й досі – постфактум – не виправдують тих наших «старших громадян», які влітку 1918 року в Києві (Діло. – Ч. 62) радили «найдалі піти назустріч бажанням совітської (мирової) делегації», «задобрити большевиків, не дратувати їх, дати їм усе, що хочуть»? Чи не картають тих наддніпрянців, які, свідомі неминучого конфлікту з Росією, «тракували членів совітської делегації, як смаркачів», а з переговорами зволікали, знаючи, що з насильниками переговорів не ведеться? Чи не вмовляють у нас, що за нас «працює час» та «історичний процес розвою людськості»?

Ось чому я кажу: питання, чи і яка сила в хвилину, коли важитиметься доля імперії Сталіна на Україні, захоче співдіяти з Наддніпряниною, залежить винятково від проводу, який вона видасть із себе; залежить від того, чи ідеї, якими жив її демократичний провід, остаточно вивітрили на Україні, чи ні...

У своїй книзі про Іспанію⁹ Сент-Олер пише: «Те, що відбувається в Іспанії, – се боротьба між духом однієї армії і матеріалом другої... Міністр червоної Іспанії Прієто говорив, коли вибухнуло повстання Франко: «Ми переможемо, бо маємо золото!» – золото банку Іспанії і московське... Мадрид мав у руках усі «командні височини»: поліцію, пошту, телеграфну й телефонну централь, пресу... Мав найбільші природні багатства країни, головно копальні, овочі Леванту. Мав великі міста: Барселону, Валенсію, Більбао, Малагу, Сен-Себастьян, найбільшу частину армії (бо республіка обсадила масонами головні командні посади). Мадрид панував над морем, Мадрид мав у своїх руках машинерію, але ген. Франко – душу. Мадрид мав золото, а Франко – віру. Отже, песета тих, що мали золото, вартувала в 1936 р. 31 швейцарський франк за 100, а в 1938 р. – лише 5. Тоді, як пезета Франка була варта чотири рази стільки.

⁹ Saint Aulaire. La Renaissance de l'Espagne (Сент Олер. Відродження Іспанії).

Золото є мірилом вартости матеріалів, але воно їх не створює. Є інші вартосці, моральні, які домінують і створюють вартосці матеріальні».

Недавно у відповідь на запит у парламенті в еспанській справі відповів Чемберлен: «Британський уряд, уважно дослідивши становище в Еспанії, ствердив, що ген. Франко сповняє владу на переважній більшості еспанської території», а тому його треба й правно визнати. Ся нібито банальна заява має глибший сенс. Той «дух» і та «віра», якими були надхнуті франкісти, дали їм здобути територію, якої не мали. Брак сих прикмет не дав чехам зберегти територію, яку мали. Перших визнали їхні противники, других відцуралися приятелі.

Франко й ті, що йшли за ним, посідали віру і душу. Ось чому, маючи лише малий шматок території, вони заволоділи майже цілою Еспанією. Так, як зіпхнуті на малий шматок своєї території бельгійці чи серби під час світової війни, відзискали цілу назад. Так, як роялісти під час французької революції тільки й значили щось, коли не в армії ворогів Франції, а на власну руку з відданими їм французами захоплювали Тулон або Вандею.

Усе вказує на те, що імперія Сталіна йде назустріч великому струсу – зсередини чи ззовні, чи з одного і другого боку разом. Усе вказує на те, що проблема Чорного моря стає пекучо начасною. Як вона вирішиться, залежатиме від того, чи там на чолі нації стануть калькулятори й істерики, чи їхній об'єднаний фронт, чи люди типу Франко.

У сім, не в «орієнтаціях» чи «об'єднаннях», ціла проблема України.

ЗАГАДКА ІІІ ІМПЕРІЇ

Несподіваний зрив німецького народу є для многих правдива загадка. Незалежно від того, як ставитися до Німеччини – позитивно чи негативно, кожного має цікавити се питання: як, через які причини ослаблений і розбитий народ став тим, чим є тепер?

Пояснюють сю загадку не раз дуже поверхово. Одні кажуть: «Геополітика пхає Німеччину на Полудне! Система Дунаю» і т. д.

Але ся система існувала віки, а німці пхалися не на полудневий схід, а на Париж або на Балтик.

Другі кажуть: «Німецький народ – здисциплінований народ, ним легко кермувати!» Але він був здисциплінований і двісті літ тому, а все ж до 1917 р. був поділений на 25 державок.

Треті кажуть: німців, будь-що-будь, 80 мільйонів. Ну, і що з того? Москалів є півтора рази стільки, що німців. Москалі не зазнали на собі тягаря Версальського диктату! І незважаючи на се, Німеччина, що мала обік себе таких грізних сторожів Версальського трактату, як Франція, Англія, а донедавна Італія, переломила їхній опір і пішла шляхом експансії.

Тоді, як 160-мільйонна Російська імперія з величезними просторами, сирівцями, без ніяких зв'язуючих її ні фінансово, ні мілітарно договорів, була зіпхнута до оборонного стану, викинута з Манджурії й Китаю, з Середньої Європи, живучи під вічною зморою порушення своєї території.

Ні, у злеті Німеччини *ні геополітика, ні карність німецького народу, ні його чисельність не грали вирішальної ролі*. Тим усім не пояснити того зриву. Мусить бути якась *инша причина загадки ІІІ райху!*

А загадка, дійсно, неабияка! Не йдеться тут лише про розтращення Версаля. Не про один чи другий «аншлюс», ідеться про щось більше. Про ідеї, наладовані такою вибуховою силою, як у своїм часі були ідеї великої Французької революції.

У 1789 р. гаслами революції були «свобода, рівність, братерство». Проти монархії, проти аристократії, проти кліру. Німецька революція виступає проти поневолення німецького народу, проти жидівства, проти соціалізму, проти всесвітництва. Як від тамтих, і від сих кличів дрижить у своїх підвалинах повоєнна Європа.

Коли я говорю про загадку 3-го «райху», я не думаю бавитися у ворожбита. Коли хто хоче дістати відповідь на запитання: чи буде і як хутко війна? Коли Гітлер ударить на Росію? Чи вдарить? Чи знайде в Києві Генлайна? Або якого нового лорда Рансимана пошле Англія на Хрещатик? Чи знайдеться у Кремлі російський Бенеш? – то я сього не знаю. На сі запитання можна дістати точну відповідь від madame Табуї або Блюма. Можна також зібратися довкола столика з тарільчиком і викликати дух Наполеона або Святополка Окаянного. По довгій мовчанці вони радо розбалакаються.

Мені йдеться про *иншу загадку. Яким способом принижена матеріально, упокорена морально в 1918 р. Німеччина нагло встала ще грізнішою, ще сильнішою, ще більш спаяною? Ось де та велика загадка, яку розгадати варто.*

У нас дуже не люблять «чужих слів». Особливо з глибоким змістом. **Не люблять у нас** і слова *«imponderabilia»*¹ – щось таке, чого не можна ні зміряти, ні зважити. А тим часом найбільш динамічні сили історії – якраз ті, яких не можна ні зважити, ні зміряти, ні зчислити, арена чину яких є така несхопима для ока річ, як людська душа. **Однією з них і є сила гітлеризму.** Та, що впровадила його в рух, та, що доконала «німецького чуда», та, яка пояснить і **загадку 3-го райху.** Щоб розгадати сю загадку, нема що ні міряти числа квадратних миль німецької території, ні рахувати мільйони людности «райху». Треба звернутися до чогось іншого...

Згадуючи **подібну до теперішньої добу в історії Німеччини,** добу наполеонівських війн, пише француз Леон Доде², як Фіхте піднявся до грандіозного завдання на засаді вишости німецької раси «зажати для Німеччини гегемонії над Європою, менш-більш, на взір папи Інокентія III, який кілька віків перед тим жадав такої гегемонії для Римського престолу. Фіхте підніс своє жадання в той час, коли двадцять метрів від катедри, з якої він промовляв, земля дудніла від важких чобіт французьких вартових». У той час Наполеон був паном Німеччини. Але «відгомін і враження науки Фіхте були величезні, вона поставила на ноги повалену націю і привела до поразки Наполеона». Слово Фіхте «доконало об'єднання Німеччини. Нема, – пише Доде, – зброї, страшнішої від слова, коли воно побуджує до чину».

Подібне слово приніс німцям по програній війні Гітлер.

Він показав себе не лише добрим хірургом, але й добрим діагностиком: у політиці – випадок не такий частий. Він ясно вказав на **три єгипетські кари,** три вереди на тілі нації, які треба було знищити, випекти розпеченим залізом або витяти, щоб німецький народ **міг стати на ноги,** щоб міг підвестися з пониження. Щоб став **об'єднаний і сильний.** Щоб відзискав втрачену **певність себе.** Без сеї **операції** не було й мови оздоровити національний організм, zagrożений ззовні і зсередини; зробити його знову здатним до оборони і до нападу.

Про що йдеться Гітлерові?

Йому йдеться, власне, про ті **imponderabilia!** Піднести зі стану занепаду, зневіри й **розкладу духу** націю, збиту з ніг, затовчену й обезвладнену коаліцією чотирьох континентів. **Дати їй блискучу провідну зорю. Блискуче видиво і вказати до нього шлях.**

Він був свідомий того, що **сили,** які підточували душу його народу, гніздилися **таки в самім народі.** Не за мурами міста, а **в нім самім.**

Тільки до схворілого організму **бацили** вдираються ззовні. З ними насамперед треба було зробити лад, унешкідливити **ті сили.**

Що се були за сили?

По-перше, була се ваймарська буржуазія, що скапітулювала у Версалі і що вірила в можливість співжиття з Францією, яка навалилася коліном на груди народу, яка міцною ногою стояла в надрайнських провінціях і в Рурським басейні.

Другою силою розкладу була **соціал-демократія** (зі своїм лівим крилом – комунізмом), яка до всякої справи підходила з погляду інтересів **не Німеччини, а міжнародного пролетаріату,** себто французьких, англійських та італійських товаришів, які лише вчора в окопах помогли штабам ворожих армій поконати Німеччину.

Третьою силою розкладу було **міжнародне жидівство,** яке сараною накинuloся на повалену країну, щоб на спілку з переможцями визискати її, а в літературі, в музиці, в театрі захлороформувати духом порнографії, гедонізму і філософії «наплювізму», «чистого мистецтва» або просто духом большевизму.

¹ Невловимі, ірреальні сутності (лат.).

² Léon Daudet. Les Ideés en armes (Леон Доде. Ідеї зброї).

Ті три сили виглядали назовні в постаті різних *політичних партій*, буржуазних і соціалістичних, і організованого жидівства.

Їм заповів Гітлер *безпощадну війну*.

Перша сила, яка перешкоджала моральному випростуванню німецького народу, була так звана *ваймарська Німеччина*. Німеччина, яка, підписавши версальську капітуляцію і «здобувши» з ласки переможців республіку, гадала знайти щастя й спочинок у співжитті з французьким мілітаризмом. Сі партії так вірили в свободолюбну французьку республіку, яка поборювала недоброго кайзера, але готова була на все для німецької *демократії!* Вірили, як наші соціялісти в добре серце російської демократії... Як колись Віктор Гюго, який по седанським погромі 1871 р. щиро дивувався, чого німці провадять ще війну, коли вже повалили свого ворога – Наполеона III.

Се були партії *центру, демократії і соціал-демократії* (з комунізмом). Вони багатіли думкою, що переможці прагнули звалити *лише* свого особистого ворога – кайзера. Але проти німецького, працьовитого, миролюбного народу французи нічого не мали. І ціла демократична німецька преса на спілку з французькою й англійською кричала, що Гогенцолерни й Габсбурги були єдиними винуватцями війни. Антанта була невинна. Невинний був навіть цар. Але цілий тягар воєнної контрибуції, який наклали на Німеччину союзники, *якраз мав свою моральну підставу* і своє усprawедливлення в отій легенді про виняткову провину німців у розплутанні світової війни! Хто підтримував сю легенду, той давав зброю в руки ворога, той ставав *помічником чужинця* в цілій його політиці знищення німецької нації.

Орган центру «Badischer Beobachter»³ писав, що нема чого перти проти рожна, що треба погодитися з провідництвом Франції в Європі і наладати співжиття з нею. Німеччина як держава 2-го рангу мала стати сателітом французької системи європейської політики.

Поволі демократичні партії *привчали німецьку психіку погодитися з роллю другорядної, підрядної держави*; систематично перепроваджували *духову демобілізацію народу*, робили його духово нездатним до опору навіть у будучині.

З сеї психіки зродилися й усі оті договори й умови, які в'язали Німеччині руки і ноги: *Локарно, пакт Союзу народів, пакт Келого, Довса і Йонга*. Кожне задоволення жадання Франції услужні демократи подавали як свій великий успіх. Як новий крок на шляху «мирного співжиття» з великою французькою республікою...

А коли Штреземан тримав свою першу промову в Союзі народів, який був юбель серед демократів, що німців зволили допустити серед порядну публіку! Дозволили примоститися скраєчку столу, де засідали їхні прокуратори і судді!

Так *ламала* демократія *незалежну психіку великої нації*. Привчала до думки, що *можна сидіти і при Katzentisch'i*⁴, за «музикантським столом». Що ідилія між вовком і ягням можлива.

А коли тяжкий панцир Версаля занадто дошкуляв, коли народ задихався, знову відбувалися з'їзди й конференції в Парижі чи Гаазі, знову центр, демократія і «соці» перестерігали перед гострим спротивом, знову доводили конечність співжиття з Францією, яка за випомпувані з німців мільярди розбудовувала свою оборонну лінію в Ельзасі, свою армію і флот.

³ Сі і дальші відомості беру з книги: *Paul Osthold. Die Schuld der Social-Demokratie* (Поль Остгольд. Вина соціал-демократії). – Berlin.

⁴ (обідній) стіл, накритий для дітей (збоку від головного стола); убогий стіл, бідна їжа (нім.).

Так сі партії з волею чи проти волі впряглися до возу французької імперіялістичної політики, яка знала одну ціль – ціль Ришельє і Бонапарта – ослабити Німеччину фінансово й економічно, знесилити її, зробити *психічно нездатною* до опору, а головне – зламати *національну волю, гордість, віру в свої сили і свою місію*.

У сім завданні Франції допомагали, отже, буржуазна і соціальна демократії і жидівська фінансьєра. Ні голод, ні загальна нужда, ні інфляція, ні 7 мільйонів безробітних не могли переконати ті партії, що їхня політика *моральної демобілізації* вбивча, що веде до руйни... Вони провадили її далі.

Їхнім ідеалом не було моральне піднесення нації. Вони шукали помочі чужих сил: великої протекторки Франції, «братньої республіки», помочі американської фінансьєри або Союзу народів. Партії демократії й центру думали привернути собі ласку сил, які грали супроти Німеччини роль *жандармів і лихварів*. Стлумити дух протесту в нації. *Привичайти її морально й психічно до животіння в тім темнім льоху*, до якого зіпхнув націю Версальський диктат.

Ще більша провина тяжить на соціал-демократії.

Найкращу зброю в руки ворогам своєї нації тицьнули якраз соціялісти. Коли про Каутського, Бернштайна, Лібкнехта, Розу Люксембург і Меринга можна говорити як про німців... Вони перші звинувачували німецький народ у тім, що *напав* на невинних союзників, що почав запобігавчу (превентивну) війну. Се *вони* видумали байку, що вся провина за війну спадає на їхній народ і його уряд. Се ж *вони* дали тим страшну зброю ворогам Німеччини, дали гасло, аргумент, якими тамті усправедлювали свою версальську політику *вимушу і гвалту*.

У 1919 р. білий крук серед соціялістів Пауль Гірш, тодішній прем'єр Пруссії, даремне перестерігав, даремно пророкував: «Сьогодні вже ясні є заміри ворогів супроти нас! Вони хочуть назавше викреслити нас із рядів культурних націй і знову засудити на *повну неміч*. Працьовитий німецький народ хочуть вони понизити до ролі народу рабів. Але супроти їхніх замірів мусимо перед цілим світом заявити: «*Lieber tot als Sklave!*» («Краще мертвий, ніж раб»). Умови, які наклав на нас сей мир, хоч би як ми стискали очкура, *не можна сповнити...*».

Але таких промов товариші соціялісти не слухали. На шлях мобілізації *моральних сил свого класу і нації*, щоб повалити тяжкий не до знесення диктат, вони не зважилися вступити. А білих круків серед себе задзьобували.

Бо і як же! У їхній гайдельберзькій програмі стоїть, що «визвольна боротьба пролетаріяту є діло робітників *усіх країн!*». Підпорядкована наказам II Інтернаціоналу, німецька соціал-демократія *не хотіла, не могла й не сміла вести національної політики*. Її завдання було всіма силами не допустити до порушення миру, миру панів із рабами, її завданням було всіма силами не допустити до загострення противенств між народами, хоч би один із тих народів – Франція – тримав за горло другий. Доктрина соціялізму вимагає душити крик протесту, що рвався з горла нації, не допустити до виявів «шовінізму». Замість озброювати свій народ на неминучу боротьбу проти політичного, економічного і фінансового *рабства*, соціялістична партія мала за ідеал *арбітраж* і «*Сполучені Держави Європи*». Ити проти Версаля, проти контрибуцій – се був націоналізм, чужий вірним учням Маркса!

Так стала соціал-демократія головним герольдом т. зв. *Erfüllungspolitik*⁵, політики сповнення залізних параграфів диктату.

На одних с[оціал]-д[емократичних] зборах у Тиргартені в серпні 1931 р. соціяліст Ауфгойзер заявляв: «Порозуміння (завше порозуміння!) з Францією є історичним

⁵ Політика виконання (головно щодо Версальського договору) (нім.).

завданням соціал-демократії. А сповнити його вона може, *борючись із німецькими націоналістами*», борючись в інтересі Франції з тими своїми компатріотами, які жадали визволення з-під обуха тяжкого мирового трактату.

Коли під загрозою союзників Німеччина прийняла т. зв. *план Довса* – план випомпування нових мільярдів, с[оціал]-д[емократичний] «Vorwärts» писав у серпні 1924 р.: «Німецька соціал-демократія вітає сей день, день, який приніс значний успіх зусиллям соц.-демократів щодо порозуміння народів і завдав великого удару *націоналістичній демагогії*». Хто хотів зламати версальське ярмо, той був «демагогом» в очах соціалістів.

У червні 1931 р. соціал-демократ Криспієн чванився на партійнім з'їзді в Ляйпцигу, що у справі репарації «соціалісти ніколи не йшли одним фронтом із націоналістами». Хвалився, що проти волі всіх противників Версаля соціалісти «таки перефрсували свою політику готовости *мирно порозумітися з переможцями*» – політику «der friedlichen Verständigung mit den Siegerländern»⁶.

Вони навивали се «порозумінням»!

«Жорстока іронія долі хотіла, – писав Werner Beumelburg, – щоб ті, які вдавали, що провадять війну на життя і смерть *проти* імперіялізму й капіталізму, стали головним мотором, що привів до поневолення. Німецька соціал-демократія, прийнявши Версальський диктат, привела німецький народ під ярмо чужої фінансьєри і чужого імперіялізму. Впродовж низки літ ся партія поборювала національну думку в Німеччині, *вбиваючи навіть саму ідею можливости протесту*.

У той час, коли єдине завдання Німеччини було озброїтися, демонстрацією сили примусити Антанту перекреслити параграфи страшного трактату, німецька соціал-демократія разом із іншими на міжнароднім соцконгресі в Брюселі 1928 р. ухвалює: «Хоч би й революційними силами боротися проти всякого уряду, який відмовиться піддатися полюбовному судові». Що в тих обставинах усякий полюбовний суд мусив випасти на шкоду їхньої країни, тим соціалісти не журилися. Німецькі соціалісти *тішилися, що виступали проти своєї Вітчизни! Навіть більше*, обіцяли бути передовими *борцями роззброєння*. Вони обіцяли пильнувати, щоб їхня країна, щоб Німеччина, крий, Боже, не порушила мілітарних приписів Версаля і не почала потиху озброюватися проти волі противників.

У Німеччині існувала кара за розголошення в пресі звісток про таємні озброєння. Отже, німецькі соціал-демократи жадали, щоб ся *кара була знесена!* Жадали прийти на поміч Франції й Англії! Могти доносити їм, коли німецький народ увільнить хоч одну руку з пут.

Доктрина інтернаціонального соціалізму змусила соціал-демократичну партію підпорядкувати національні інтереси народу, справу його визволення справі пацифізму, так дорогій соціалістам переможних і насичених націй. Німецька соціал-демократія фактично стала *сторожовим псом* переможних держав, який уважав, щоб зв'язаний не розв'язався, щоб лежачий не встав, щоб ображений не підніс голосу, щоб упокорена національна гідність не прокинулася знову, не вибилася в силу.

«Демократія і марксизм, – писав Розенберг, – мали за ідеал не сильну німецьку національну державу, а Паневропу під проводом Франції і залежну від жидівської Hochfinanz⁷».

У «Mein Kampf» Гітлер оповідає з часів, коли він стикався з соціалістами, що ті люди відкидали все: *нація* була для них вигадкою капіталістичних класів, рідний

⁶ Мирного порозуміння з країнами-переможницями (нім.).

⁷ Грошова аристократія, фінансові магнати (нім.).

край – зняряддям буржуазії для визиску робітництва, *релігія* – дурманом для визиску широких мас, озброєння нації – огидним *мілітаризмом*, теж непотрібною вигадкою панівних класів. *Патріотизм* був шкідливим *шовінізмом*, що його треба нищити...

Як можна було йти з соціал-демократією *разом*, коли привернути Німеччині власновільність і незалежність можна було *тільки з гаслами* патріотизму, «шовінізму», нації, рідного краю, які вважала за чортівський винахід соціалістична доктрина? *Сю доктрину і її партії треба було знищити.*

Ся друга ворожа національному піднесенню *сила соціалізму* міцно загачувалася *за третю – за інтернаціональне жидівство*. Абсурд твердити, що без жидівства не було б соціалізму. Але правдою є, що й *доктрина* соціалізму і його *партії* сильно пересякнуті жидівством. Не лише в Росії, але й у Німеччині так було.

У «Mein Kampf» читаємо: «Я брав до рук усякі, що їх міг дістати, соціал-демократичні брошури і шукав імена авторів: жиди! Я занотовував собі імена майже всіх соціал. провідників: у великій більшості були се теж представники «вибраного народу», чи то були послы,... чи секретарі профспілок, чи вуличні агітатори. Імена Австерліца, Єленбогена, Давіда, Адлера залишаться назавше в моїй пам'яті». Сюди треба додати ще імена Маркса і Ласалю. Перший с[оціал]-д[емократичний] німецькомовний часопис заснував жид Карл Höchberg. Багатолітній голова с[оціал]-д[емократичних] конгресів Paul Singer був жидом. До жидів належали такі теоретики соціалізму, як Бернштайн, Адольф Браун, Якоб Штерн, такі журналісти, як Josef Bloch, Eisner, організатор німецької соціалістичної молоді Людвік Франк⁸.

Коли не були соціалістами, то були демократами. В їхніх руках була преса: «Berliner Morgenpost», «Vossische Zeitung», «В. С. am Mittag», «Berliner Börsen Zeitung», «Freie Post», «Berliner Tageblatt», «8 Uhr Abendblatt», «Vorwärts», «Berliner Lokal Anzeiger», «Die Woche» – все се було в жидівських руках, се все *обробляло громадську думку* німецького народу в дусі не німецьконаціональних, лише *жидівських інтересів*. Перший республіканський *Кабінет Міністрів* із головою *Ебертом* числив уже *5 жидів*, серед них міністр закордонних справ, фінансів і внутрішніх справ. Совітські республіки в Бремені, Брауншвайгу і Бадені проголосили теж жиди! Цілий Совіт, що заснував совітську республіку *в Мюнхені* в квітні 1919 р., складався з жидів: *Курт Айснер, Ландавер, Пюлер, Левін і Авсельрод*.

Сі люди боролися не лише за соціалізм. Не лише в літах 1918-1933 за Версальський мир, не лише за санкціоноване ним політичне, економічне й фінансове невірність народу, але й ще за щось инше.

Опанувавши пресу, театр, мистецтво, кіно, вони кастрували душу німецького народу, спрямовуючи його увагу, його смак у бік гедонізму, особистої насолоди, еротоманства та інтернаціоналізму.

В однім своїм романі знаний німецько-жидівський автор Feuchtwanger⁹, великий приятель Сталіна з його ізраелітами, пише про Йосипа Флавія, що за цисаря Тита написав твір «Жидівська війна»: до тої книжки був доданий портрет автора з написом: «Флавій Йосип – римський лицар», але, – пише Feuchtwanger, – «се була инша голова, голова первосвященика Бен-Матвія. Мова книги була грецька. Але сама книжка жидівська, а її дух – власність громадян світу».

⁸ Robert Michels. Zur Soziologie des Parteiwesens (Роберт Міхельс. До соціології партійної системи).

⁹ Його найважливіші твори – «Jüd Süß» («Єврей Зюс») і «Der Jüdische Krieg» («Жидівська війна»).

От такими громадянами світу, а духом ізраїльськими первосвящениками були й ті Адлери, Лібкнехти, Фойхтвангери, які писали своїми перами романи, статті і розвідки в німецькій пресі та літературі, впоюючи в них жидівський космополітичний дух. Дух, що в ті трагічні для німців літа пониження набрав грізного й небезпечного характеру.

Се датується *не від сьогоднішнього дня*... У нас мало знають правдивого Генриха Гайне, і, запевно, многі засуджують брутальність і «брак культури» гітлерівців, які спалили його твори. Його знають у нас як чулого поета (Buch der Lieder¹⁰), але, крім того, він був в'їдливий сатирик у прозі і поезії і *великий ненависник Німеччини*. У своїй поемі «Deutschland» (у перекладі І. Франка) він писав *про німців*:

Усе ще той сам деревляний народ,
Що вбік повернутись не вміє.
І зарозумілість на лицях все та ж,
Немов примерзла, тліє.

– й потім злобні кпини з німецької армії, з тої, яка, між иншим, визволила країну від тиранії Наполеона! І далі:

А в Ахені в брамі на пошті є шильд –
Там пруський орел розпростерся
І злобно так глипав на мене. От ще
Кого не люблю з всього серця!
– Пожди лишень, птаху поганий, колись
Тебе ще я в руки спіймаю!
То я з тебе пір'я живцем обскубу
І нігті тобі обрубую.

Потім його враження в Кельні:

Та глянь! Там у місячнім світлі, який
Се велетень став колосальний!
Чорніє, мов чорт, і здвигається вверх –
Се кельнський собор катедральний.

І тут же пише, що «хитрі папісти» гадали, що «в тій величезній тюрмі» вже навк і розум німецький приспали.

І радіє, що:

... ще час такий прийде,
що з сього старого собору
Ми зробимо стайню і коней у ній
Поставимо повну обору.

Ясно сформульована большевицька програма проти всього, що дороге й святе кожному народові.

Представники раси, до якої належав Гайне, продовжували його діло. Те, що називалося *нацією, національною гордістю, патріотизмом*, вони або принижували, або висміювали у своїй літературі, в мистецтві, в театрі, де сиділи Фойхтвангери й новочасні Гайне. Натомість звеличувався космополітизм, який дивно йшов у парі з рекламою большевизму, щеплювалася віра «в інтернаціональну справедливість», у «сумління світу», в «братерство народів», у «вічний мир». Так зване *«мистецтво для мистецтва»* проводило під своїм нейтральним прапором усякий бруд, усяку сексуальну істерію, зосереджувало увагу загалу на дрібній буденщині особистого життя, а натомість п'ятувало – як «тенденційне» – героїчне мистецтво, так потрібне

¹⁰ «Книга пісень» (нім.).

в тяжкі часи занепаду, яке не давало погодитися зі станом залежності і насильства, яке до всіх справ політики, моралі чи релігії підходило з погляду інтересів національної збірності, не міжнародних галапасів.

Що було найстрашніше – всі *ті три сили спомагали себе взаємно*. Центр прихильовав із соціал-демократами, ліберали – з центром, і всі разом – із жидами. Навіть на мировій конференції в 1919 р. було багато ізраелітів: *Варбург, Штраус, Мертон, Ратенау, Васерман, Опенгаймер, Яфе, Брентано, Дойч, Струк, Мендельсон-Бартольдї* та ин. Інтернаціональний шахрай – український жид *Бармат* і канцлер *Бавер*... Другий демократичний *schieber*¹¹ – соціал-демократ Парвус-Гельфанд і Шайдеман. *Штресман* і комерційний радник Литвин...

У своїй книзі «Blut und Ehre»¹² А. Розенберг пише: «28 червня 1919 р. Герман Мюллер, соціал-дем. міністр закордонних справ, підписав версальський диктат. Точно дев'ять літ пізніше в роковини сеї страшної видачі нації на поталу сей пан є вже державним канцлером листопадової республіки! Вже сам сей факт показував, що ніякий політик у ваймарській Німеччині не може бути скомпрометований ніякою невдачею та що партії версальської зради так тісно спаяні між собою, що вони все будуть боронити себе взаємно». І боронити «Erfüllungspolitik»¹³... А звідти був один лише висновок: *утворити політичну силу проти всіх отих партій*, а також проти осіб, які цілком або хоч наполовину віддалися їм для «послуг». *Без знищення партій не було відродження*.

Се була війна. І на сю позицію став передусім Гітлер. На погляд, вагітний величезними наслідками не лише для Німеччини.

З усіх тих партій віяла зараза розкладу, посибілізму. Отруйний подмух, який затьмарював думку, від якого охлявала воля опору, ниділо почуття національної гордості, в'янула віра в національне випростування.

Коли до німців міг ще вернути ентузіазм 1914 року, то передусім *треба було знищити вогнище зарази*. Се був дух нетолеранції? Певно!

Гітлер писав: «Майбутнє якогось руху залежить від фанатизму, від *нетерпимости*, з якими прихильники сього руху представляють його як єдино правдивий... Є велика помилка думати, що сила якогось руху зростає, коли ся сила *сполучиться з иншими*... (Коли приходить до поєднання) – певно, таке об'єднання веде до збільшеного *зовнішнього* об'єму групи, що в очах поверхового глядача рівнозначно зі зростом сили тої групи. Але на ділі, в дійсності, розширюючись, така *група вбирає в себе зародки майбутньої слабкості*».

Гітлер не вірив у ніякий «Zusammenschluss»¹⁴ різних груп, які завдячують свою силу *компромісам*. Вони мусять розпастися скоріше чи пізніше. Його не задовольняло становище «партії між иншими партіями». Інші партії мусили щезнути. «Навіть християнство, – писав він, – не задовольнилося тим, що вибудувало власний вівтар. Воно було змушене приступити *до руйнування* поганських вівтарів. Лише з сеї фанатичної нетерпимости могла постати аподиктична віра» – віра в спасіння Німеччини.

Ніколи, натомість, *об'єднання слабких* або нездарних груп не створить чинника сили.

«Не забуваймо, – писав Гітлер, – що все дійсно велике на сім світі ніколи не здобували об'єднанням. Завше се велике було перемогою, успіхом одного пере-

¹¹ Спекулянт, який займається темними справами; штовхач (нім.).

¹² «Кров і честь» (нім.).

¹³ Політика виконання (головно щодо Версальського договору) (нім.).

¹⁴ Поєднання, об'єднання, згуртування (нім.).

можця» – *однієї групи*, що знала свою *мету, план* її досягнення, *віру* в свою *безпомилковість*.

Так почалося вперте змагання націонал-соціалістів за владу *проти всіх існуючих партій*. Щоб повести націю до нової величі. Щоб розбити трактати.

Боротьба «на ціле», без перерв і перемир'їв, напаснича й брутальна. Чотири роки по заснуванні нац[іонал]-соц[іалістичної] партії в Мюнхені на своїх перших виборах до райхстагу в травні 1924 р. гітлерівці здобувають 1918000 голосів.

14 вересня 1930 р. – 6401210 голосів.

13 березня 1932 р. на виборах президента держави Гітлер здобуває 13417000 голосів, майже 37% від усіх.

На виборах до райхстагу в липні 1932 р. партія отримує 13745000 голосів, 30 січня 1933 р. Гінденбург призначає Гітлера *канцлером*. Наступні вибори в травні дали партії понад 17 млн. – 44% голосуючих. Майже половина.

Ті, що вмюють приповідати всі події *post factum*¹⁵, кажуть, що сього й треба було сподіватися. Але прошу перенестися уявою в якийсь 1924 рік. На політичній арені Німеччини – галасливі соціалісти, революційний комунізм, балакучі штреземанівці, поважні й авторитетні центристи і скрізь – жида...

Коли б у той час когось запитали, як виглядатиме Німеччина за 10 чи навіть лише за 9 літ (коли до влади прийшов Гітлер), можна було б почути різні відповіді: та чи інша коаліція партій, перемога комунізму, реставрація Вільгельма... Але, напевно, ніхто не сказав би, що з Ахерона здійметься нова, тоді ледве помітна політична сила, виросте на велетня і розтратить ціле товариство партійних угруповань із усіма їхніми установами, пресою, мільйонними кадрами, провідниками, партійним апаратом.

Німеччина, запобігаюча ласки Пуанкаре, Лойд Джорджа чи навіть Кремля, Німеччина, розсварена партійним розбратом, Німеччина терпляча, але безжурна, що жила з гаслом із дня на день «Лови момент!» – *щезла*. На її місце встала інша, овіяна зовсім новим, незнаним, грізним духом. Се був інший народ.

А потім все поточилося, мов лавина: знесення контрибуцій, виступ із Союзу народів, заведення сталої армії, зайняття Саару, перший, другий Anschluss¹⁶ та ін., розбудова воєнного флоту. Усунення версальських переможців із Середньої Європи, проголошення нових цілей, нових планів наполеонівського імперського розмаху.

Як се було досягнуто? Як розтрошено партії Версаля і II та III Інтернаціоналу? *Чим з'єднала нова національна ідея народ*, який ще недавно нічого про неї не чув?

Ліберальні партії було, порівнюючи, легше усунути з арени. Тяжче – соціалістів. Але в вирішальний момент вони вчинили, як недавно інші соціал-демократи еп ехі¹⁷ у Чехії в подібній ситуації. Їм натякнули, що мають самоліквідуватися. Вони се зробили, навіть видали шумливу резолюцію в їхнім звичайнім трафареті, покликаючись на Маркса, матеріалістичне розуміння історії й інтереси пролетаріату, заявили, що радо сповнять усе, що від них жадали. Так в останній момент скапітулювала німецька соціал-демократія, а деякі поодинокі члени зголосили приступ до звияжнього руху. Ось як один знаний галицько-український соціал-демократ, «співробітник «Громадського голосу», що нагло заявився пресі гітлерівцем. А се тому, що Гітлер, як писав, нарешті став на позицію Драгоманова...

Але тяжча була справа з фанатиками комунізму, кількість яких небезпечно зростала, а разом і їхня активність.

¹⁵ Після події (лат.).

¹⁶ Приєднання; див.: аншлюс (нім.).

¹⁷ У вигнанні (фр.).

Як треба було з ними зробити, писав про се Гітлер у «Mein Kampf»: «Якийсь світогляд, сповнений пекельною нетолеранцією, можна розтрощити лише тоді, коли проти нього виступить ідея, яку жене наперед *однаковий* дух, *однаково* сильна воля».

Такою була *ідея гітлеризму*. Вона *виривала кожного німця з дрібного капарства нудного будня*.

Люди, які пишуть трактати про «призначення» гелота, кажуть, що *треба жити сучасністю*. Якраз тою сучасністю жили партії, розтрощені Гітлером! І якраз тому, що жили сучасністю, вони згинули. Вони думали вишахрувати вільну Німеччину торгами над тим, чи має Німеччина заплатити 100 мільярдів контрибуції чи 99? Чи німецька армія має налічувати 100000, чи 110000? Чи окупація Rheinland^{у18} має тривати ще два роки, чи два роки і шість місяців...

Гітлерівська пропаганда ставила *хрест над сею слимацькою політикою*. Вона відкликала до вартостей, поневірюваних партіями: *до патріотичної думки, до німецького націоналізму*. Вона висміювала віру в Союз народів, у великодушність переможців, у можливість чесного порозуміння з ними. Вона підсичувала *ненависть* до версальського диктату і до тих німців, які його підтримували. Вона запалювала почуття сорому за зневагу і пристрасне бажання так чи інакше скінчити з нею. Вона апелювала до *чоловічих чеснот*, до почуття сили – єдиного чинника історії. Збудивши наново сі чесноти в народі, Гітлер здобув силу повалити партії і трактати та створити свою динамічну імперію.

Гітлер перекреслив усі дрібні комбінації. Він висунув, замість марної латанини, *велику ідею третьої імперії*. Він був тої думки, що значення того, хто приходить із якоюсь програмою, ніколи не можна міряти тим, наскільки його мета була *осязальна*, лише наскільки вона була *правильна* і наскільки *великий вплив мала на людей*. «Коли б було інакше, то не можна було б зачислити засновників релігій до найбільш великих людей нашої землі».

Гітлер викпивав сучасників політиків із їхньою «Kunst des Möglichen» («Мистецтво можливого»). Такий політик хутко дійде до своєї мети, але його успіх короткотривалий. «Діло такого політика на загал без значення для нащадків; бо ж його успіхи в сучасності полягають у тім, що він *здає тримається від усіх справді великих, що глибоко втинаються* в життя, проблем та ідей, які мають вартість і *для пізніших поколінь*... Такому політикові залежить лише на Augenblickssympatie des grossen Naufens¹⁹. Півголовки тішаються з таких «успіхів», але він думав не про такі, а про інші успіхи. Про успіхи людини, яку він звав не *Politiker*²⁰, а *Programmatiker*²¹, що несе *програму майбутнього, світогляд!* «Коли, – писав він, – *штука* політика дійсно в «Kunst des Möglichen», то «людина програми» належить до тих, про яких говорять, що вони лише тому подобаються богам, що *хочуть і жадають Unmögliches*²²».

А. Розенберг, один із його давніх співробітників, у тім самім дусі писав у 1923 р.: «Ми всі відчуваємо нині всередині заламання (Zusammenbruch²³) і повні глибокої туги за новим уладженням життя. Ми не хочемо більше минулого, ми ненавидимо сучасне, ми боремося *за майбутнє німецького народу*».

Де ж лежало те майбутнє? Майбутнє лежало, – се сформулював Гітлер ще в «Mein Kampf», – передусім у тому, щоб зірвати той кафтан божевільного, в який

¹⁸ Райнська земля у Німеччині (нім.).

¹⁹ Миттєва симпатія великого натовпу (нім.).

²⁰ Політик (нім.).

²¹ Програмувач, програмовий мислитель (нім.).

²² Неможливе (нім.).

²³ Розвал, розпад, катастрофа, провал, крах (нім.).

вбрали його народ версальські переможці. У тому, щоб стерти з лица землі капітулянтські партії і настрої у виконанні «історичної місії» Німеччини. Сею місією було об'єднання німецького народу, створення Gross-Deutschland²⁴, осередку Mitteleurop²⁵, а потім *розтрощення згнилої московської імперії*. Німці знову мають «вступити на шлях колишніх Ordensritter²⁶ ів²⁵». Бо ж і «ні один із наших пацифістів не відмовляється їсти хліб зі Сходу, хоч перший плуг колись там звався «меч»! «Росія – велетенська імперія на Сході, – писав Гітлер, – є напередодні розпаду». Вже в 1932 р. Гітлер називав регентів сучасної Росії «заплямленими кров'ю звичайними злочинцями», «шумовинням людськості», «представниками брехні і грабунку». Спричинитися до розвалу імперії Петра, а в Європі збудувати нову німецьку потугу – ось те яскраве, сліпуче, велике завдання, яке поставив перед німецьким народом Гітлер. Видиво, яке дав йому.

І в які часи! В часи, коли Німеччина була ще роздерта на масу державок, хоч без князів і королів, але все ж напів суверенних. У часи, коли Баварія під проводом жида Айснера організувала повстання проти Прусії! У часи, коли французи стояли над Райном, а в Парижі носилися з думкою зробити Anschluss Баварії до Австрії, щоб створити на противагу прусько-протестантській Німеччині другу, католицьку, під доглядом Франції. Коли стільки людей давали собі імпонувати початковій розгоновій силі червоної Росії. У ті безнадійні часи Гітлер висунув перед знеохоченим і приведеним до розпачу народом нову, величну для нього мету.

Зв'язав її з великими орденськими *традиціями* нації і з її визвольною боротьбою *за хліб і простір* для мільйонів. За скинення ярма версальських чужинців. Він міцно наново злучив у головах німців *два поняття* – «плуг» і «меч», den Pflug und das Schwert, який мав забезпечити життя мільйонам, розірвати перстень голоду й зневаги. Він – не женецькі конференції...

Се був магічний спосіб вирвати мільйони оспалих і охлялих, оглуплених партіями угоди земляків із буденного капарства, запрягти кожного в службу великого завдання. Дати кожному свідомість, що хоч би на яким незначнім становищі він стояв, він працює для сього завдання. Се значило повернути народові *певність* себе, *віру* в себе, гордість і волю *до жертв і до боротьби*.

Гітлер і його група вірних, як пише сам, знали, що «масу ніколи не з'єднати *кастрованими ідеями*, підкресленням т. зв. об'єктивного погляду, лише *безоглядним* наставленням на одну визначену мету».

Його улюблений вираз був: «Отруту можна унешкідливити лише протиотрутою» – «Gift wird nur durch Gegengift gebrochen». На його думку, лише млява бюргерська думка гадає, що «середня лінія є шлях до царства небесного». Маса притягає тільки думка, яка обіч себе не зносить іншої.

Про сю політику висловився недавно один гітлерівець²⁶ на Gauparteitag²⁷ у Ваймарі: «Ми почали з того, що *змінити віру народу*. Коли всі інші німецькі партії перед нами відкликалися до сил та ідей *поза* державою, *поза* народом, ми зверталися до сил *у самім народі*; ми виходили з повсякчас слухного клича, що Бог помагає лиш тим, які *рішені й готові допомогти собі самі*. На місці інтернаціональних сил – демократії, світової совісти, Союзу народів – ми поставили на карту *один-однісінський чинник – силу власної нації*».

²⁴ Велико-Німеччина (нім.).

²⁵ Див.: орденсріттер (нім.).

²⁶ Член рицарського ордену (нім.).

²⁷ Крайовий (обласний, окружний) партійний з'їзд (нім.).

Ми – *себто та групка людей, яка розпочала великий рух*. Недарма Гітлер порівнював її з орденем.

Гітлер виходив із засади, що «*лише невеличка частина* людности (ein Bruchteil) повна енергії і відваги». Тому й такий Орден не повинен мати багато членів. «Лиш ті, – казав він, – які не в змозі стояти на власних ногах, єднаються в більші групи, думаючи, що коли сполучити вісьмох кульгавих, то з них вийде один Голяф. Але, – читаємо в «Mein Kampf», – коли серед тих кульгавих опиниться дійсно Голяф, то цілу свою силу жує він на те, щоб допомогти іншим втриматися на ногах, а через те втрапить і свою силу».

І в сім товаристві Голяфів, яке заснував Гітлер, на правду, не було місця для кульгавих. Більше! Коли хто не дотримував кроку, його безпардонно викидали з рядів, як тих улітку 1934 р. із Ремом на чолі.

Вони прийшли, щоб стримати процес духової самокастрації німецького народу, Prozess der Selbstentmannung²⁸. Щоб на чолі народу поставити не *рахмістрів і комбінаторів*, а людей із головою і характером – його справжню еліту, яка вміла, коли треба, нищити безхарактерність у *власних рядах*.

У «Mein Kampf» читаємо: питання про те, щоб повернути Німеччині її колишню силу, не є питанням, як стати фізично сильним, лише як виховати дух, який зробив би народ у дальшій консеквенції і фізично сильним. Коли сей дух опанує народ, воля знайде собі тисячі шляхів здійснити свої заміри. Справа повернення політичної сили німецького народу – се передусім справа оздоровлення його національного інстинкту самозбереження, його сили опору.

Уже в 1920 році його партія серед безладу, нужди й громадянської війни декларує свої цілі. Ті цілі були: об'єднання німців в одну державу, скасування Версальського й Сен-Жерменського миру, повернення колоній. А для досягнення сього – створення сильної влади в могутній державі. Наскільки він мав ясний план діяння, наскільки думав наперед, можна переконалися з того, що, наприклад, у «Mein Kampf-i» можна знайти сторінки, в яких, хоч і не названо ім'я Чехії, докладно нашкоцтована ціла процедура відірвання Судетів...

Перший «путч» нової партії чи групи був криваво придушений демократією. Гітлер у тюрмі, засуджений на п'ятилітню в'язницю. Але, не зражаючись нічим, він пише: «У сей день, у день того путчу, спроби повстання, ми запалили вогонь, який уже не згасне. На нім викується меч, який верне німецькому Зигфридові свободу, а німецькій нації – життя». Він не зражався ніякими невдачами. Коли на однім із перших засідань новоствореної партії зробив підрахунок, то виявилось, що партія складалася з п'ятох людей, а в касі було 7 марок 50 пфенігів. Так постали п'ять людей проти мільйонів соціалістів, комуністів і капітулянтів. 7 марок 50 пфенігів проти мільярдів Ізраїля. Їхня віра принесла їм перемогу. Віра й самопевна сила. Перед якою схилив карк Ізраїль, перед якою зліквідувався марксизм, замовкли капітулянти й усуваються набік західні демократії. Перед якою дрижить у Кремлі Сталін.

Говорять про перемогу брутальної сили гітлеризму. А де ж була та брутальна сила тоді, коли тих людей було п'ять? Мабуть, ті п'ять мали якусь *иншу*, не матеріальну силу в собі, що перемогли мільйони. Байдуже, чи нам та сила подобається, чи ні.

Так доконала чи, краще, доконує ще свого діла III імперія. *У тім є розв'язка її загадки*.

Росія, поконана в 1905 р. на Далекім Сході, і по десятиох літах, мимо помочі могутніх союзників, не могла стати на ноги. Навпаки, коли не числити мініатюрної Чорногорії, вона перша в світовій війні заломилася морально й покинула поле бою.

²⁸ Процес самокастрації (нім.).

Франція по катастрофі 1871 р. потребувала майже пів сотні літ, щоб могли по-рахуватися зі своїм переможцем, і знову ж таки, маючи легіон союзників за собою...

У Німеччині вже п'ять літ по поразці, по нечуванім дебаклі, постає *група людей*, готових до реваншу, до відплати.

Група людей, яка наразі іншої не мала зброї, крім своєї *героїчної душі*.

Оце і були ті *imponderabilia, про які говорив я у вступі* і яких не дано зрозуміти багатьом з «нижчих духом».

Ті прикмети духу, яких ні зважити, ні зміряти не можна, але які діють, мов динаміт.

Власне, в тім, що в хвилину найнижчого занепаду – матеріального й морального – німецького народу *знайшлася в ній та група*, яка не втратила голови, не схилилася її, здавалося, перед неминучим і довготривалим. Яка не погодилася з диктатом і не визнала його влади над собою, ні над нацією, що знайшла в собі невгнуту силу кинути виклик зовнішнім силам і *зломити опір цілого свого організованого в партії суспільства*, зневаженого й настроєного капітулянтськи; що в часи національної катастрофи, розгрому, не знаючого собі рівного, потрапила забити дух малодушности й пораженства в масі і силою блискучого *видива* нової імперії *півдати її за собою*, натхнути такою вірою в своє післанництво, якої давно не знав сей народ ані інші, – *власне в сім*, а не у 80 мільйонах і не в геополітиці, не в «об'єднанні», не в слабкості противника і є *пояснення загадки III «райху»*.

Загадки його наглого злету і теперішньої сили.

Бо як світ є світом, завше в історії матимуть остаточну рацію ті народи, які ту силу і таку групу з себе видати здолають.

Не знати, якими дорогами піде нова Німеччина в майбутнім. Є відкритим питання, чи вона на сім новім шляху, який впроваджує її в Середню і Східну Європу, знайде ідею, яка промовляла б так само переконливо до тої Європи, як і до неї самої (ідея німецького Lebensraum'у такою ідеєю не є). Але не над сим зупиняюся в сій статті. В ній хочу лише підкреслити, як постала *національна* Німеччина, які рушійні сили створили її. А сей процес вартий того, щоб до нього приглянутися.

Історія постання III «райху» – невичерпний скарб для соціолога і політика. Все одно, має він до «райху» симпатію чи відразу.

ЕРИХОНСЬКИЙ КОМПЛЕКС

Небезпека нових струсів, що зависла над Європою, наближається до берегів Чорного моря. Англійська громадська думка (наприклад, «Manchester Guardian») свідома того, що коли б держави Осі здобули переважаючі впливи на Балканах, се значило б для них доступ до Чорного моря, а звідти – до Середземного. Се була б загроза Єгипту, Індії і Дарданеллам. Про сі території і бази йдеться й британському флотові, який по анексії Албанії відплив до Корфу так нагло, що наприклад, панцирник «Малая» не мав часу зібрати цілу залого, залишивши на березі, звідки відплив, 15 матросів...

Далі часописи доносили про переговори між Англією і Туреччиною про вільний доступ англійського військового флоту через протоки на Чорне море, про спіткання двох королів і одного регента над Чорним морем, про те, що Румунія, Росія й Туреччина лагодяться випрацювати новий статут Чорного моря, про проїзд совітського флоту з Чорного моря у Середземне.

Знову, на думку воєнного критика «Times»-а, в разі конфлікту про долю Середземного моря рішатимуть події в його східній, ближчій до Чорного моря частині, де зйдуться всі грачі великої драми – Англія, Франція, Італія, Греція й Туреччина і, додамо від себе, може, й Росія. Бо Середземне море має не два виходи, як звичайно думають, а три – на Атлантик, на Індійський океан і на Чорне море. А до столиці однієї з найважливіших чорноморських держав, до Анкари, призначає Німеччина свого найспритнішого дипломата фон Папена.

Крутіж подій явно наближається до берегів Чорного моря. Не тепер, то в четвер, може, Україні доведеться опинитися у становищі, в яким їй треба буде стати по однім чи другім боці барикади, у становищі Албанії в останнім квітні або Греції в 1916 р., коли, порушуючи її нейтральність, французька армія Сарайля висадила в Солуні.

Мені не йдеться в сій статті про те, щоб дати моральну оцінку кроків тої чи іншої держави в шуканні свого Lebensraum ^у1. Коли держави Осі роблять пресю на Чехію чи Албанію, то таку саму пресю роблять їхні противники, наприклад, на арабів у Сирії чи Палестині.

Чи же може Україна опинитися в подібній ситуації? Коли внаслідок загальної завірюхи почнеться ривалізація за її терени, чи вона здобудеться тоді на іншу реакцію, ніж та, на яку здобулася Чехія? Чи займе активну поставу, коли зачнеться гра за спадщину большевизму, чи «вичікуватиме», як вичікує Франція й Англія тепер, коли йде новий спір за габсбурзьку спадщину?

Вирішальним у такі хвилини є момент моральний. З приводу останніх подій в Європі писав Луї Мадлен в «Ероце», що «війна рішається не тільки матеріальною силою. Головну роль грає все ж таки моральний стан тих, що воюють. Коли протягом останніх літ ми відступали під натиском залізної волі, то пояснюється се насамперед тим, що наша власна воля не була залізною».

Альбер Риво в «Journal de Debats», згадуючи про «моральну капітуляцію» Чехії, пише: «Відповідальні рішення всюди приймає обмежена жменька людей: міністрів, урядовців, військових. Моральний спротив кожної окремої людини в особливо тяжкі хвилини є вирішальним чинником. У 1914 р. долю Франції виніс на своїх плечах

¹ Життєвий простір (нім.).

Жофр... Під Верденом нас врятувало завзяття Петена... Роль чужинецьких агентів у тім і полягала, щоб вишукати всіх непохитних, здатних ставити опір людей і не допустити їх до влади всякими засобами і, навпаки, сприяти наближенню до влади людей хистких, що піддаються спокусі або залякуванню. Тепер противники Франції починають з того, що рекламують свою силу, свою армію, свою продукцію. Вони створюють таким чином атмосферу страху, в якій поволі розпускається і охляває моральний опір їхнього противника, в якій їм легко проникнути в мури твердині, ще заки почався наступ».

Велика загроза зависла над Францією в 1918 р.

«27 травня 1918 р. Людендорф починає наступ на французів коло Шмен-де-Дам. Наш фронт заламується. У політичних колах Парижа – переполох. Неприятель упродовж кількох днів взяв 55000 полонених. Він наблизився на 65 км до Парижу. Посли жадають голів Фоша і Петена. Ренодель звинувачує Клемансо, що не доставив військам амуніції. Але тигр ставить опір бурі. Протинаступ Манжена стримує неприятеля. Але становище було таке, що, як видно зі споминів Лойда Джорджа, шеф англійського генерального штабу ген. Генрі Вілсон числився з тим, що впаде Париж, що скапітулює Франція та що англо-американці вестимуть дальшу війну самі» («Revue de Paris»).

Тоді Клемансо переламав «атмосферу страху», не піддався загальному переполохові політиків.

Анексія Чехії настала тому, що західні держави не піднесли рукавички або не могли її піднести. Сімдесят літ тому по переможній війні Прусії з Австрією в 1867 р. Наполеон III задумав взяти свій *revanche pour Sadowa*²; хотів нахилити Вільгельма III, короля Голландії, який був тоді великим герцогом Люксембурзьким, щоб той по розв'язанні Німецького союзу зрікся своєї зверхности над сим герцогством на користь Франції. Але Берлін відповів, що в разі «аншлюсу» Люксембургу Наполеоном Прусія почне війну, і Франція занехаяла свій намір. Справа подібна до справи Чехії, але розв'язана инакше. Бо сторона, яка мала ставити опір, не жила в «атмосфері страху».

Моральна капітуляція, «переполох», «атмосфера страху», коли сторона капітулює лише під загрозою удару, – що се таке, що є сей такий важливий у великих історичних хвилинах чинник?

Класичний приклад сього чинника, який полегшує його аналіз, дає вам Біблія, книга Ісуса Навина, де знаходимо те, що я тут називаю «єрихонським комплексом», низкою уявлень, з'єднаних певним сильним, у цьому разі «єрихонським» почуттям. Бо капітуляції перед битвою на саму загрозу справді нагадують біблійну подію, коли від самих трубних звуків і криків у руїни западалися мури твердинь.

Вирушаючи в похід, Ісус Навин дістав наказ від Бога: «**Стій твердо і мужньо:** мусиш бо поділити між сей народ свій сю землю, що я клявся батькам їхнім дати їм у наслідну державу» (16) – себто як «життєвий простір».

В Ісуса нема страху, але йому пояснюється, що самого «призначення» чи навіть обіцянки Господньої не вистачає, треба й самому бути «твердим і мужнім», і спритним. І послали напасники своїх шпигунів до Єрихону «на розглядини» і зголосилися вони у «блудниці Рагаби», яка сховала їх.

«І послав цар єрихонський до Рагаби з наказом: «Видай мені людей, що прибули до тебе, бо вони прийшли розглянути всю країну» (II. 3).

² Помста за Садову, де 1866 р. пруська армія розгромила австрійську (фр.).

Та Рагаба не видала їх, збрехавши висланцям свого володаря, а зайдам сказала: «Я добре знаю, що Господь наділив сю землю вам, **бо на нас напав страх перед вами і всі осадники сеї землі помліли перед вами**» (II. 9) – заки ще побачили напасника.

Альбер Риво приписує подібний страх тому, **що противник «рекламує** свою силу». Якраз така реклама спантеличила і перелякала ерихонців: «Бо ми, – каже Рагаба, – **чули** про те, як Господь висушив воду в Червонім морі перед вами, як йшли ви з Єгипту, і що **ви вчинили** обом царям аморійським, що були по тім боці Йордану, що ви їх вигубили. Як же ми про те **почули, так серця повдавалися в тугу, і в кожного зомліло серце перед вами** (II. 10 і 11), – через рекламу, «чутки» про геройські вчинки напасника і про те, що за ним стоїть божеська сила або, як тепер сказали б, «історична еволюція» або «призначення». Під впливом тої реклами і «царі маорійські, і царі ханаанські... **удалися в тугу, і не стало в них духу** проти синів ізраїлевих» (V. 1), бо й до них дійшла чутка про славні вчинки противника, що в зародку паралізувала їхню мужність і бажання опору.

Зрадивши свого володаря, вирішивши, що «і так усе пропало», блудниця Рагаба як ніжна й чула істота, що особливо любила своїх рідних і кривих (понад цілу націю), сховавши чужаків-шпигунів, попросила за се винагороди: «Тим же то заботитесь мені Господом, що за мою **добрість** до вас і ви покажете добрість **домові отця мого: що ви батька і матір моїх, братів моїх і сестер моїх та й усе домівництво їхнє оставите живими** і нас обороните від смерти» (II. 12 і 13).

Се їй обіцяли, лише, підкреслили висланці Навина, обіцяємо се тільки тоді, «коли не зрадите нас у нашій справі. І як віддасть нам Господь сю землю, ми до тебе обернемось з добрістю і щирістю» (II. 14).

Вони дбали про свою «справу», Рагаба – про рідних; вони – про загальне, вона – про приватне. Собі брали землю і зверхність над нею, Рагабовому ж племені давали взаміну «добрість і щирість», як нові Ісуси албанцям – економічний поступ, народну культуру й соціальну справедливість. Тих, що зберуться у «блудниці» в хаті, тих помилують, але «хто вийде за ворота на вулицю», хто не захоче залізти в діру приватних справ, тим пощади не буде (II. 19).

Вернувши до свого пана і володаря, розвідники донесли: «Подав нам Господь у руки всю землю, бо всі її осадники тої країни **помліли були перед нами**» (II. 24).

Маючи сю певність, війська Навина набралися такої відваги, що їм і море було по коліна. Неначе по суходолі переходять вони Йордан і «двинули на війну в ерихонські степи» (IV. 13).

Дальша історія досить знана. Як сім священників трубіло в сім труб, як увесь народ, почувши трубний звук, відповів бойовим криком, як упали від того гамору мури міста руїною і напасник увійшов до Єрихону, як там урядив масакру, нарешті, як запровадив новий закон переможця: місто, тих, що його боронили, проголосили «проклятими», а «тільки блудниця Рагаба з усіма, що з нею в хаті», зазнала шани і довгого та «щасливого» життя, як рас Гукса, «прем'єр» Верлаці або, доки було треба, Любченки й Тичини.

На сім, властиво, й закінчується історія ерихонських труб.

Аналіз ерихонського комплексу можна вже зробити на підставі сього короткого переповідження.

Складники сього комплексу такі:

1. **Почуття своєї нищесті**, безвихідності ситуації, «призначеності» бути жертвою на чужім вівтарі, свідомість гласності опору і, що за там йде, страх перед народом-«богоносцем», на якого невільно піднести руку...

Тим народом-«богоносцем», подібним до якого, наприклад, довгий час був для українців російський народ, що мав ушасливити інші, «єрихонські», народи своїм спасенним словом – «союзом слов'ян», економічним добробутом у межах великої імперії, соціалізмом чи комунізмом, свободою народів «у вільній Росії», федерацією трьох Русей та ин. Коли хто з таких «єрихонців» і дозволяв собі боротися, ставити опір, ніколи проти самого народу-«богоносця». Лише проти того чи іншого його сатрапа. Того ж, хто виступав проти самого народу, «єрихонські блудниці» денунціювали як «шовініста» і національного шкідника.

Ізраїль, навпаки, вирізнявся комплексом вищости, почуттям своєї вибраности серед народів. Йому було дано приречення: «Усяке місце, де ступите підшовою ноги вашої, наділю вам, як обіцяв Мойсеєві» (І. 18).

Тверді й певні себе, люди Ісуса суворо карали ламання закону, вигублюючи «проклятих» серед себе, не дозволяючи від того закону відхилитися «ні праворуч, ні ліворуч», ані «мішатися» з іншими народами, ні «брати в уста свої» імена інших богів, ні «припадати перед ними» (VII. 12, XXIII. 6 і 7). Були виняткові, непохитно *прив'язані до свого* і ворожі чужому. Навпаки, єрихонці *не знали тої винятковості*, клялися чужими богами і «припадали перед ними».

2. *Легковірність*, властива фелахам, улеглість чужій голосній рекламі, новітнім виданням якої була українська легковірність супроти большевицької реклами-пропаганди, яка забивала до решти критичне почуття «єрихонців».

По противній стороні, навпаки, майстерне орудування сею рекламою, геніяльне оперування єрихонськими трубами. Сі труби свого часу прищепили українській інтелігенції пошану до «великої культури російської», до російської «гуманности» (людяности), до потужної, непоборної Росії загалом.

3. Велика потульність, *пасивність* єрихонців і жвавість їхніх противників.

Останні – сама активність. Вони йдуть у похід підбивати землі, що їм не належать і де хочуть жати несіяне. Перші ні в який похід не йдуть, навіть не виходять на бій поза мури свого міста. Нічого не оповідає Біблія й про бої в самому місті, лише про масакру подоланих.

Напасники роблять американську рекламу, єрихонці навіть не здобуваються на контрпропаганду. Перші посилають на звіди своїх розвідників, другі спускаються на «чутки», пасивно приймають їх, не перевіряючи, а деякі чужих розвідників приймають, як приятелів, і ховають перед висланцями власного володаря.

Перші стрясають повітря сурмами, другі не здобуваються навіть на таку «активність», щоб заткати чимось собі вуха, не кажучи вже про те, щоб спішити на загрожені мури міста.

4. Перші вимуштрувані безнастанними нагадуваннями *«стояти твердо і мужньо»* (І. 6, 18), не знати ваги в порахунках із ворогом. Начальники Ісуса Навина промовляли до нього: «Хто б не ставив опір проти веління твого і не послухав наказу твого, тому смерть» (І. 18).

Другі не знають ні твердості, ні мужности. Нещасний єрихонський цар безсилий щось наказати, навіть «блудниці», яка не схотіла «видати людей, що прийшли до неї».

Перші мають тверде серце до своїх шкідників, бо «клятих вигублюють між собою», єрихонці, навпаки, – *дуже людяні, гуманні* і вразливі. На першу чутку про геройства Ісуса чи його війська зараз «вдаються в тугу» і «серце в них мліє». Своїх «клятих», спільників ворога, не «вигублюють», навіть не здогадуються, що є вони серед них, а коли й підозрюють (бо інакше б не послав єрихонський цар до меш-

кання Рагаби), то хутко дають себе переконати, що тут нема нічого злого, а може, просто тому, що рука в них не підноситься на своє, рідне, ерихонське, бо все ж таки і Рагаба ерихонської крові, а чи ж можна проповідувати дику ненависть ерихонця до ерихонця? Се ж одна родина, щось, як українські чумаки, кооператори чи колхозники. А сама Рагаба своє каригідне ставлення до висланців ворога, що хоче оволодіти її городом, називає «добрістю», «милосердям».

5. Ісуса і його начальників вирізняла велетенська віра не лише в своє покликання, але і в свої сили, лише в свої *сили*. Ерихонців вирізняв **повний брак сеї віри**. Перші, хоч знали, що за ними Господь, все ж уважали конечним бути «кріпкостійними і твердими». Не спускалися лише на Божу поміч, знаючи, що Бог тому помагає, хто в собі силу має. Ерихонці, навпаки, навіть загрожені витеребленням, не відкликаються до власної сили, бо загалом не вірять, що світ – се праліс із усіма пануючими в нім законами.

6. Ерихонці, в противність до людей Йосея, живуть **не справою нації**, а своїми **приватними**. Добробут одиниць важливіший їм від незалежності. Животіння напів рабів воліють від небезпечного життя панів.

Рагаба дбає не про наказ свого володаря, про рятунок міста, лише про батька, матір, сестер, братів і все «домівництво», яке хоче врятувати від смерти. Характерно підкреслює різницю в психіці обох племен відповідь висланців Ісуса. Вони обіцяють помилувати Рагабу (з її плем'ям) при майбутній масакрі її земляків, але «коли вони не зрадять у нашій **справі**». Тамті говорять про родину і близьких, сі – про «справу» Ісусової нації.

Була ще одна порода серед ерихонців – се так звані гебаонці (гевії). Вони, не чекаючи на трубні звуки, просто звернулися до Ісуса через своїх послів, щоб прийняв протекторат над ними: «І відказали вони Ісусові: ми хочемо твоїми підданими бути, тож учиніть із нами умову».

А умова та полягала в тім, щоб їх лише «не позганяли зі світу», щоб Ісус «запевнив їм безпеку». Ісус прийняв протекторат, а з нових союзників зробив «рабів проклятуших, дроворубів та водоносів» для Ізраїля (ІХ. 8, 24).

Се психіка Рагаби, психіка міняйлів, раса Гукси, «прем'єра» Верлаці або тих наших Верлаціїв, які думали вишахрувати, вижебрати в СССР собі добробут, які в заміну за совітський протекторат поставали дроворубами чи віршоробами-панегіристами СССР, ті, які за «рідну мову» вирікалися влади, за землю забували про «волю», за соціалізм – про самостійність, які, зрікаючись свого життєвого простору, діставали животіння, які вкладали на голову Леніна корону своєї землі за приречення «соціальної справедливості, економічного поступу і пошанування релігії», як тиранські ерихонці.

7. Ся порода гебаонців, їхня психіка становить, властиво, вже окремих складник ерихонської психіки. Складник дуже знаменний для феласького комплексу. Се наївна віра фелаків, що спір іде про дрібнички, що до всього можна домовитися, їхня незнищенна віра, що коли вони, гебаонці, складуть «умову» з племенем Ісуса, яка «запевнила б їм безпеку», то й далі спокійно оброблятимуть свої виноградники і пастимуть свої стада, що урятують бодай культуру і добробут. Так рідко буває. Гебаонці стали «рабами проклятушими», та й тільки. А коли Ізраїль завоював Ерихон і інші міста, сказав до нього Господь: «Я наділив вас землею, в якій ви не трудилися, і городами, що ви їх не будували, а одначе, ви осілись у них, виноградниками й оливковими садами, що не насаджували ви, а пожиткуєтесь ними» (XXIV. 13).

Сі грізні слова мають і інший глибокий сенс. Вони доводять, що, хоч як єрихонці й інші народи, віддані на поталу Ізраїлеві, плекали так звану органічну працю, розбудовуючи свій економічний добробут, тримаючись своєї землі, «як п'яний плота», се їм нічого не допомогло, коли не позбулися своїх єрихонських «чеснот». Сі грізні слова показують, що Господь віддає панування над містами, садами, і виноградниками, і землею не конче тим, які в поті чола їх плекають і коло них пораються, а людям іншої раси, інших чеснот, інших прикмет духа і душі.

8. Нарешті, фатальною хибою єрихонської (чи гевійської) психіки є те, що вони не вміють, як кажуть французи, *faire grand*³, і так само бачити; єрихонці ніколи не могли второпати те, що второпав Ісус, що світ – *се праліс, де панують його незмінні закони*. Вони або шукали «безпеки» (як гевії) для своїх виноградників, або особистої (як Рагаба і її клан), або без спротиву й розпачливо корилися долі (як Єрихон). Закон боротьби був чужий їхній психіці, дикий їхньому почуттю «гуманности» і компромісу, осоружний їхній загумінковій любові до родини, клану і рідної клуні, незрозумілий їхньому фаталізмові. Раса ж Ісуса, навпаки, знала, що невідомо ще, чи тому стали вони «тверді й кріпкостійні», що Господь вибрав їх серед народів, чи тому вибрав він, що вони були тверді і кріпкостійні, шанували закон Божий і «вигублювали проклятих» поміж собою? Бо коли переставали бути твердими і вигублювати клятих, відступав від них Господь. Але єрихонцям і через мозок не проходила думка, що коли й вони стануть твердими, то, може, за них стане Господь. Або просто вибере їх за знаряддя своєї помсти над заблуканим вибраним народом? Не вміли *faire grand* ні відповідно бачити.

Не розуміючи, що в світі панує закон пралісу, вони *не розуміли і великості цілей своїх противників*. Вони думали, що Ісусові йдеться лише про зверхність, коли йому йшлося про те, щоб обернути їх на рабів. Вони думали, що Ісусу йшлося про їхнє поконання, коли йому йшлося про їхнє витереблення. Так, як чехам здавалося, що «райх» домагається рівноправности судетчиків, коли йому йшлося про нову Римську імперію німецького народу. Так, як жовто-блакитні соціялісти в Києві думали, що червоній Москві йшлося про «право агітації компартії» або про демократичний уряд у Києві чи про запровадження на наших степах науки Маркса-Леніна, коли їй йшлося про відновлення імперії Петра й про обернення нас на «рабів проклятущих». Ніякі фелахи, ніякі єрихонці не були в змозі дорости до великості своїх противників, до брутальности їхніх методів і до безоглядности їхніх цілей. Вони не вміли *faire grand*...

Вони думали, що від напасника можна відкупитися улеглістю Рагаби, пактами гевіїв, «культурно-національною автономією» (від жидів), федерацією, переходом на віру Гуксів, тоді коли справа велася про інші, далекосягліші цілі і задуми.

Єрихонці і їхні вороги – се два типи людей, неначе два різні племені, дві психічні раси, панів і підніжків, володарів і голоти, завойовників і фелаків, «козаків» і «свинопасів», за виразом Шевченка. І що цікаво: всі прикмети останніх – почуття нижчости, легковірність, пасивність, «гуманність», обмеженість думки, страх перед гострими рішеннями, ставлення приватного над загальним, – всі ці прикмети стрічаються, як у біблійних, так і в інших єрихонців, де одна з тих прикмет, там і друга – доказ, що се справді «суцільний» тип, складники якого «гармонійно» пов'язані між собою, логічно один другий зумовлюючи...

Неєрихонці мали в собі почуття великого. Мав його Цезар, який не тільки не «впадав у тугу» і не «млів», коли бачив перед собою десятиразову перевагу непри-

³ Робити велике (*фр.*).

ятеля; не тільки не старався, щоб додати мужности воякам – зменшити число ворогів, а навпаки – представляв його набагато більшим, щоб справити своїм воякам тим приємніше «розчарування» в бою.

Мав у собі почуття великого Фабій – великий противник Ганібала. Коли сей останній був паном майже цілої Італії, коли відчай і зневіра опанували всіх, один Фабій ходив із високо піднесеною догори головою, рівним кроком, зі спокійним обличчям, розганяючи тих, що збиралися на майданах, щоб лементувати, не «вдавався в тугу». Він же декретував, що родини полеглих можуть оплакувати їх лише в себе вдома і лише впродовж тридцятьох днів. Поза тим Рим мусив позбутися свого смутного вигляду. А за однієї нагоди він похвалив свого сина, що пішов слідами старого Риму, «який все ставив на другий план батьків і дітей, а на перший – рідний край», як про се пише Плутарх, якого як чужий взірець, образливий для рідних ерихонців, далі не цитую.

Зрештою, не лише Рим. Збуджена зі сну французька нація, яка теж, протираючи очі, починає додумуватися, що в світі панує *la loi de la jungle*⁴, що хто не хоче згинуть, мусить мати ікла й пазурі. Розуміли наші класики вагу неерихонських чеснот для збірності, розуміли, що значить бути твердими морально, недоступними для ерихонського комплексу. Се ж Серапіон, описуючи татарський розгром, писав, як то «князій наших і воевод крѣпость исчезла, храбрїи наши страхи наполньше ся бѣжаше, множайшая же братія и чада в плѣн ведени быша», як то їхня малість завинила нещастя, не чужа перевага чи геополітика.

Але се були люди іншої раси, іншої психіки, з іншого тіста. Які знали, що хоч би якими мурами обводити міста, коли в них сидітимуть ерихонці, вони заваляться на перший звук труб Ісуса, що здобуде його, як каже Біблія, «без меча і лука».

Вертаю до початку статті. Спліт грізних конфліктів, під яким душиться Європа, наближається до берегів нашого моря. Коли, може, Німеччина, може, Англія, може, Італія, може, червона, може, нова біла Росія сперечатимуться за країну Чорного моря, коли захочуть її – одні визволяти, як Албанію тепер чи Грецію зі світової війни, другі – рекламувати собі, як Чехію, як невіддільну частину свого історичного життєвого простору (очевидно, коли великі європейські держави не схочуть спершу поразитися між собою, залишаючи Сталінові з його обезголовленою армією перепочинок, що було б трохи своєрідним способом рятувати Європу від комуністичної небезпеки).

У добі таких конфліктів, у добі іклів і пазурів, як писав Риво, відповідальні рішення приймаються обмеженою групою людей, духово незаламаних, що, як французи або німці, вміли би давати раду зі своїми «Рагабами»: з Альмерейдами в однім випадку, з Дортенами й іншими райнськими сепаратистами – в іншій; які пильнують, «щоб влада не потрапила до рук людей, нездатних витримати бурю» з рук «непохитних, здатних до опору людей», що не «піддаються залякуванням». Чи Україна стане новою Абіссинією, чи Албанією, чи вільною нацією – все залежатиме від того, які люди стануть на її чолі. Чи люди типу Гахів, чи типу Фабія, Цезаря, Петена, Клемансо, Мусоліні і Гітлера; люди з ерихонським комплексом чи з комплексом Ісуса Навина.

У які форми виллється змагання України за панування над берегами Чорного моря: чи вона йтиме сама, чи з кимось, – невідомо. Італія в боротьбі за визволення йшла з Наполеоном III, у великій війні – з Францією і Англією. Наслідки були – **цілком** незалежна італійська і **цілком** незалежна сербська держави. Але се тому, що на

⁴ Закон джунглів (фр.).

чолі національних рухів стояли такі люди, як Кавур і Гарибальді або Пашич і Петро Карагеогійович.

Єрихонці мусять бути викинені за борт подій. Коли вони, замість – їхнє властиве заняття – бути «дроворубами і водоносами», сягатимуть по провід народу, се скінчиться катастрофою. Тоді паном городів і садів на Україні знову стане північний варвар, свідомий законів пралісу, неприступний голосу «гуманности», вправний у «вигублюванні клятих» серед себе і вирощуванні їх серед противників, дбайливий про «справу» свого загалу, а не вразливий на приватні болі рідних і близьких та їхнього «домівництва».

Бідні ж наддніпрянські «трипільці» тоді знову «будуватимуть, трудитимуться і насаджуватимуть» на полі і в садках, але не для себе, лише як «раби проклятуші» вибраного народу.

Питання провідної верстви і єрихонства стає в наші часи питанням життя і смерти кожної нації.

ПРО КОРОЛЯ КВЕКА, КУР'ЄРОК І ПРО НАС

Коли ви читаєте популярний серед українців часопис «IKCodzienny» і подібні до нього газети, часто знайдете там слово «український», але завжди в лапках.

Коли якийсь наш щоденник напише, що українців по сей бік Збруча і Горині є стільки й стільки мільйонів, «ІКС» відразу відповість: «Неправда, бо статистика показує, що так званих «українців» є лише стільки, а величезна більшість – се русини й тутешні». Коли наш часопис напише, що є нас у такому або такому місті стільки тисяч, «ІКС» зараз спростовує: «Неправда, бо останні вибори показали...», – і так далі, як у попереднім випадку.

Або ще ліпше – почне просто рахувати лемків, бойків, гуцулів, поліщуків, так що так званих «українців» й на лік не лишиться.

Деякі наші газети таке поступовання виводить із рівноваги, і вони широко розводяться на тему: «Неправдою є, натомість правдою є», – і намагаються переконати «ІКС».

Я думаю, що се не тільки марна праця, але й непотрібна. Своїх читачів переконувати не треба. «ІКС» переконати не можна. А головно – й зовсім непотрібно. Що то кому заважає, що він собі все українське бере в лапки?

Беру на себе сміливість висловити думку, що «лапкування» всього українського в «ІКС-им», по-перше, нам не зашкодить, а по-друге, зовсім не доводить того, що «ІКС» «українців» вважає за плід фантазії. Навпаки! Бо й справді, коли б «ІКС» доніс, що – *caveant consules*¹ – є в Галичині сто, двісті чи триста «українських» періодиків. Або що розагітовані «українські молодці» нахабно співали «Ой, ішов я вулицею» або «Гоп, кумо, не журишь». Або що в Задерихвостах відбувся «український» фестин, де провокаційно садили гопака, чи вистава «Наталка Полтавка», на яку «українці» стягли сотки збаламученого народу. Або що, на велике огірчення тутешніх, «український» священик у якійсь «українській» церкві наказав хоріві співати «Боже єдиний». Або що на фільмовій виставі, присвяченій пропаганді «українських» кооперативів, не можна було протовпитися. Або що там і там відбувся концерт «українського» скрипака чи піяністки. Чи, скажімо, що разом із канадським прем'єром Мекензі Кінгом виразили королеві Джорджові V лояльні почуття його «українські» піддані в Америці і т. д. Насувається запитання: кого ж властиво, пишучи се з лапками, осмішив би той часопис – «українців» чи себе?

Українці так само лишаться тим, чим є, як лишиться королем Джордж V, хоч би і його «ІКС» захотів взяти в лапки. Так само Віктор-Емануїл, а не Гайле Селасіє, лишиться цісарем Ефіопії, хоч би не знати хто брав сей його титул у знаки наведення. Думаю, що Гайле Селасіє волів би хоч невизнаним, хоч узятим у лапки, але сидіти в Адис-Абебі, ніж тинятися світами, хоч би його як правдивого самодержавного царя визнав сам радикал-соціяліст Ольгерд Бочковський. Так само і в нашій випадку. Далеко краще, коли тутешні визнають себе українцями, хоч би їх і не визнавав за таких «ІКС», аніж навпаки – щоб їх визнавав (не брав у лапки) за таких лише «ІКС».

¹ Консули, будьте пильні (*лат.*).

Бере в знаки наведення? Хай собі бере! Поки тутешні ходитимуть на п'єси Котляревського, слухатимуть музики Лисенка, записуватимуться до українських кооперативів, співатимуть «Боже єдиний», читатимуть часописи «мовою Шевченка» і на світ дивитимуться власними очима, а не очима «ІКС-го», ані образа останнього, ані його гнівні лапки ні йому нічого не допоможуть, ні «тутешнім» не пошкодять.

Се варто собі усвідомити і не дуже гризтися упертістю «ІКС-го».

Коли беруть якесь слово в знаки наведення? По-перше, наводячи чужі слова (чого українські журналісти, на жаль, не все тримаються), по-друге – на **означення чогось (або когось), що не так заховується, як нам би того хотілося або як ми звикли бачити, присвоюючи собі невластиву, на нашу думку, назву.** Нас цікавить тут лише другий випадок.

Коли читаємо в часописі: «Такого зимна, як сього травня, наше місто давно не знало. Наша сьогорічна «весна»... і т. д. Календарну весну беруть тут у лапки, бо вона невластиво, незвично, непристойно поводитьсь, **не так, як нам хотілося б** або як ми звикли.

Коли часописи розписуються про коронацію короля Квека, вони слово «король» беруть у лапки, бо бл. п. циганський суверен присвоює собі невластивий, на їхню думку, титул. Але і в однім, і в другім випадку, і у випадках, їм подібних, чується іронія; диспропорція між тим, що є, і тим, що, на нашу думку, повинно бути, викликає сміх. Не така психологія «ІКС-го», коли він уживає свої знаки наведення! В його лапках – **гнів і обурення.** У перших випадках – **глум** із чогось, що **вдає те, чого в дійсності нема.** У другім – гнів на щось, що є, а **чого хтось не бажає визнати за існуюче.** У першій випадку – насміх із того, хто робить комічні спроби перескочити з царства тіней у царство життя, в другім – злість на те, що не дається зіпхнути з дійсності у царство привидів. Хоч в обох випадках вживаються «лапки».

Коли демократична преса і досі називає італійського короля «цесарем» Ефіопії в лапках, се виражає лише злість: як сміє реально існувати щось, що та преса охоче закаталогізувала б до відділу примар. У лапковій заїлості «ІКС-го» є не насміх, не кпини з малого, лише гнів і страх перед чимось більшим, яке він хоче своїми лапками зігнати зі світу, унерухомити, закласти, мов ту мару: «Згинь, пропади, цур тобі, пек!»...

Так, як колись прихильники Кромвела гукали до членів парламенту: «Ви не є парламентом, ви – мара, що має розвіятися!». Так, як колись яacobинці гукали до Людовіка XVI: «То не король, не суверен, суверен – се народ, а «король» – просто собі Луї Капет, такий самий, як перший-ліпший Жан Дюран». Парламент – в однім випадку, короля – в другім брали їхні противники в лапки, в них задушити хотіли, здмухнути з дійсності в царство примар, і в обох випадках не сміх, лише злість, страх був у їхньому лапкуванні.

Бо й дійсно, инакше чого б звертати увагу на фантазію називати себе українцями? Називав же російський цар себе в «бальшом» титулі наслідником норвезьким, а перський себе – «шахін-шахом», царем царів, і чи в когось від того боліла голова? Ні, лапки «ІКС-го», в які він вбирає нас, не ті, в які вбирають короля Квека... В упертій нехоті того часопису до немілої йому назви і поняття, яке складається на її суть, нема певности, що те, що він бере в «лапки», є фантазія, привид. Так, як не мав тої певности Дон Жуан щодо статуї командора, що стискала його руку. Дужки в цьому випадку – се рід автосугестії: взяв у лапки, і вже нема прикрости! Страус

уживає в таких випадках іншого способу автосугестії, але се явища подібні, і дуже ними перейматися не слід.

Я тверджу навіть більше. Гірше було б, коли б «ІКС» визнав за можливе ті «лапки» усунути. Бо він іноді так робить. Тоді, коли хтось із тутешніх зголоситься до нього, відважно назве себе навіть українцем без «лапок» (опускаючи зі скромности прізвище, але і то не все) і гучно-бучно заявить, що на світ задивляється так само, як вступна «ІКС-го», на знаки на небі – як астрологічна сторінка недільного «ІКС-го», та що «ІКС» так трафно загалом дивиться на речі, як і сам батько Тарас не дивився. От тоді «ІКС» ласкаво розкриє свої лапки і випустить із них такого «молойца» погасати на своїх шпальтах навіть без знаків наведення.

Коли б таких випадків було більше, тоді щойно справа стала би гіршою. А так – хай кожний уживає лапок, скільки схоче. Ні йому се не допоможе, ні нам не пошкодить. Переконувати ж його, на правду, шкода часу.

ПУШКІНЬСЬКА ДИЛЕМА

Політична гра сил у сучасній Бароні нагадує партію шахів – партію вправних гравців. Лише в партачів відразу вже вибита половина фігур. Вправні гравці приготовляють далекосяглі удари рядом пов'язаних у логічний ланцюг посунень, зайняттям важливих стратегічних становищ; ефективний стан сил противників перед рішучим зударом майже непорушений: заледве тут чи там впаде один пішак чи другорядна фігура: якийсь празький «бігунець» чи албанський «кінь», решта – стоїть на своїх позиціях і розбудовує їх.

У європейській грі найбільш неясну позицію займає ССРСР. Як Франція й Англія, вона, не певна своїх сил, за мир, але, як Німеччина, вона не переболіла повоєнних втрат і проти status quo. Невідомо, чи Росія рушиться, а коли рушиться, невідомо куди. Тим часом позиція сього чинника особливо важлива для України.

Яку роль зможе відіграти Совітська Росія в можливим європейським конфлікті? І як той конфлікт на ній відіб'ється?

У тій «білій війні», яка впала на наш континент, позиція Росії дуже нагадує позицію Італії в кінці 1914 р., коли, союзничка однієї групи держав і противничка другої, вона вирішила наразі не встрявати у спір, чекаючи догідної хвилини і «вияснення ситуації». На таке вияснення чекає й ССРСР. І тут мусимо мати на оці такі можливості: перша – Росія залишається нейтральною в європейським конфлікті; друга – вона виступає на боці «осі» (малоймовірний випадок); третя – вона активно виступає на боці нової Антанти.

Очевидно, найбільш правдоподібно, що Совіти лишаються нейтральні. За сим промовляє і те, що середно-європейські і середземноморські непорозуміння держав «осі» із західними демократіями *безпосередньо* не зачіпають інтересів ССРСР; і те, що воєнний потенціал Росії є нижче критики; і те, що війна, напевно, привела б до упадку большевцького режиму. За нейтральністю промовляє і стара мета совітської міжнародної політики – на руїнах розсвареної, вичерпаної, скривавленої й розбитої Європи розбудувати нову добу гегемонії Росії в Європі. Говорив же у травні м. р. на сесії III Інтернаціоналу Сталін: «Треба загнати капіталістичні держави у воєнний конфлікт одних проти одних, бо наука Маркса-Енгельса-Леніна вчить нас, що всяка дійсно загальна війна має автоматично скінчитися революцією». І Ворошилов на травневому параді сього року в Москві заявив: «Червона армія не дасть себе втягнути у війну, розпалену дурисвітами капіталістичного Інтернаціоналу». Що ся нейтральність була б особливою нейтральністю, такою, яка всіма силами старатиметься до заогнення й розширення воєнного конфлікту між іншими, про се свідчить ціла політика Москви в справі Абіссинії й Іспанії, але все ж се була б нейтральність в тім сенсі, що сама Росія збройної участі в конфлікті не взяла б. Може, як здогадується «Grinyvire» (11. V), «Сталін грає тепер віссю Рим-Берлін проти осі Париж-Лондон у надії відвернути Гітлера від України». У кожнім разі така можливість було б найгірше, що можна собі уявити. У той час, коли взаємно шматували б себе німці й французи, італійці й англійці, Росія стояла б із рушницею до ноги, чекаючи, як гієна, догідної хвилини, щоб зголоситися по жир...

Найгіршою була б така можливість, незалежно від того, яка з воюючих сторін перемогла б. Перемогла б нова Антанта – вона б не мала ні причини, ні сили ставити

проблему поділу Російської імперії. Бо, хоч би говорили, Німеччина є наразі єдина європейська велика держава, яка про такий поділ одверто заговорила, як про свою програму, і яка є досить сильна в догідній хвилині піднятися здійснити його. Ані Франція, ані Англія такої програми ще не видвигнули, а відкинута протиросійська пропозиція Геринга, зроблена, коли вірити ревелаяціям, одній державі, підтверджує нашу думку, що, крім Німеччини, ні одна держава Європи не має планів, ворожих Росії як імперії. Коли б вона була розбита у війні, єдиний активний протиросійський чинник надовго зник би з політичного овиду Європи.

Справа ледве чи змінилася б, коли Німеччина вийшла б переможною з конфлікту. Правда, в «Mein Kampf» написано, що, хоч метою німецької зовнішньої політики є «східна політика в сенсі здобуття землі (Scholle¹) для нашого німецького народу» коштом Росії; що з огляду на те, що «смертельний ворог нашого народу, Франція, нас безжалісно душить, висисаючи нашу силу», Німеччина має «знищити французьку гегемонію в Європі»² і аж тоді здійснювати свою політику на теренах ССРСР. Але не буде пересадом сказати, що, коли б, порухавшись зі своїми західними ворогами, третій «райх» захотів ударити на Росію, він не мав би на те вже сили, ні змоги. Яскравий приклад подібної ситуації маємо в інтервенції переможної Антанти у 1918 р. у Росії, дезорганізованій, пожираній громадянською й міжнаціональною війною. З тих спроб – ні на Чорнім, ні на Білім морі, ні з боку Тихого океану, нічого не вийшло, так само, як не вийшло нічого зі спроб переможної Антанти інтервенювати проти Туреччини Кемалю-паші. Не інакше було б і тепер; план по обрахунку із Заходом здійснити цілі своєї східної політики в ССРСР Німеччині ледве чи вдався б, навіть по перемозі над Англією й Францією. Здійснити ті цілі могло б їй вдатися лише в разі двоюбою з ССРСР – за нейтральності західних демократій. Се був би великий шанс для Німеччини.

Коли – другий випадок – Росія виступила б активно по боці «осі», очевидно, перед самим кінцем війни, коли виявиться, хто переможе, то поразка «осі» означала б не тільки воєнний розгром ССРСР, але, можливо, й катастрофу большевицького режиму. Тоді, може, дехто з союзників (Англія) засвоїть собі гітлерівську програму щодо московської імперії. Навпаки, в разі перемоги союзної з «віссю» Росії, напевно, б союзна Німеччина не думала про поділ Російської імперії, лише мусила б скріпити її позицію в мирних договорах, що в ніякім інтересі українським не лежить і не може лежати.

Лишається останній випадок: Росія по стороні нової Антанти бере активну участь у конфлікті, ймовірно, знову ж таки перед самим «шапкобранням». Думаю, що в сім випадку, незалежно від вислідів війни, Росія з усіх воюючих сторін перша заламалася б. Такий випадок був би дуже корисний для України, для якої надія лише на таке чи інше заламання існуючого режиму в ССРСР – на розвал імперії. Але в разі витривалості Росії до кінця, ледве чи союзна Антанта сей розвал активно фаворизувала б. Бо коли Деладьє у своїй промові в парламенті 11 травня заявив, що дипломатична акція союзників не має іншої мети, як «запевнити свободу й незалежність всіх народів», то се очевидна бляга, як такою ж блягою були й славнозвісні тези Вілсона в 1917 р. Бо, говорячи про «свободу» і незалежність усіх народів», Деладьє, напевно, не думав про відновлення Київської держави. Яку «програму» принесла б тоді на Україну переможна Антанта, легко собі уявити на підставі не дуже давнього досвіду, коли висланці Франції в Одесі трактували Україну як Аннам; коли д-р Сетон Вотсон заявляв, що «Константинополь у руках Росії був би найпевнішою безпекою миру між Британською імперією й слов'янським світом»; коли Вілсон прилучав до Чехії наро-

¹ Свій (рідний) шмат землі (нім.).

² Mein Kampf. – Т. II – Розд. 14.

ди, які нічого з нею спільного не мали й до неї не просилися; коли слов'янофільські лорди з-над Темзи заявили по боці комунізму і розпливалися в подиві до білостоцького жида Літвінова-Валаха; коли насильство Росії над Україною менше морально обурювало, ніж тепер захоплення Албанії Італією; коли «демократія і свобода були тісно зв'язані з існуванням єдиної і неділимої Росії»³. Ні, переможна (з Росією) Антанта, з її Іденами, майорами Етлі й іншими «демократами» згаданого вище сорту, з її жидами, масонами й соціалістами, принесла б лише закріплення імперського status quo на теренах ССРСР: розв'язка, яка може захопити наших соціалістів, москвофілів і «жидовствующих» драгоманівців, але яка завдала б великий удар незалежницьким стремлінням України.

А поразка Антанти, перемога Німеччини й Італії? Чи такий вислід конфлікту не дозволив би Німеччині висунути й активно перевести свій план розбиття імперії Сталіна? Очевидно, хоч політика «лебенсрауму», як ми бачили на прикладі Чехії, не конче значить війну і, як свідчать деякі інші посушення німецької політики, не конче значить поділ території, яку є намір включати у свій «життєвий простір». Правда, ми ще не читали, що фюрер запросив Сталіна до Берхтесгадену або пропонував ССРСР приступити до антикомінтернівського пакту. Але чи є виключена, наприклад, така подорож вел. кн. Владіміра, коли б його покликали на всеросійський трон по Сталіні? Або – чи панування Сталіна таке міцне? Ідейних комуністів у Росії, мабуть, уже нема, правляче чиновництво – се банда кар'єристів, яка коритиметься всякому цареві – соціалістичному чи буржуазному. Багато новому цареві не доведеться змінювати – старі большевики вимордувані, замість їхніх портретів вже наказують вішати портрети Суворова, Александра Невського, фельдмаршала Кутузова, а з «Івана Сусаніна» так само легко буде зробити знову «Жизнь за царя», як зробили з «Жизні за царя» «Івана Сусаніна». Землю поділять між селянами, на жидів знайдуть нових Крушеванів, на Василя Блаженного втягнуть дзвони, ГПУ відзискає стару назву Охранки, компартію переіменюють на «Союз русского народа», а капітани й полковники в Червоній армії вже є. Чи з такою «новою» Росією конче треба буде аж воювати? Чи не можна буде мирно провадити розмови про «життєвий простір»?

Націонал-соціалістична пропаганда, що воює з большевизмом, старанно підкреслює, що її ворогом є «червоний імперіялізм», «юдо-большевизм» і пр.⁴ Чи не стріне менше спротиву імперіялізм білий і старий царський большевизм без червоноти й без жидів? У «Mein Kampf»-і читаємо, що «теперішня, позбавлена своєї германської верхівки Росія, незалежно від внутрішніх намірів своїх нових господарів, не є ніяким союзником для визвольної боротьби німецької нації»⁵. Чи се твердження буде таким самим безоглядним, коли, наприклад, замість жидівської, Росія захоче, як за перших Гольштайн-Готорнів або за Катерини II, знову взяти собі «германську верхівку»?

Певно, смішними є всякі оповідання про гітлерівсько-сталінський союз. Правда, навіть французька преса, що приносить сі чутки, вважає їх лише за «німецьку пропаганду» для зашахування західних держав. Але ось, наприклад, новий заснований у Відні журнал «Süid – Ost – Echo» доводить конечність посилення економічних німецько-російських відносин, підкреслюючи, що ідеологічні різниці ніколи не впливали шкідливо на торгівлю між Німеччиною й Росією та що «посилення економічних відносин з Росією чудово узгоджуються з генеральною лінією торговельної німець-

³ «How Wars Are Made» by Lancelot Lawton («Як робилися війни» Ланселота Лоутона) Contemporary, Russia, Winter, 1938, London.

⁴ Karl Baumböck. Die Friedenspolitik des Dritten Reiches (Карл Бавмбок. Мирна політика Третього Райху).

⁵ Mein Kampf. – Т. II. – Розд. 14.

кої політики, яка спрямована на Схід і Полудневий Схід». А 11 квітня «Völkischer Beobachter» писав: «З російської революції, як із революції націонал-соціалістичної або фашистської, міг би вийти молодий національний рух, коли б Леніна і Сталіна не захлиснула жидівська хвиля. *Але, може, колись такий рух таки постане?*» Певно, трохи відважно вважати провідників большевизму за можливих фашистів, яким не дозволили стати на добру стежку лише недобрі ізраеліти. Але те, що з комунізму і в Росії зродиться фашизм (як се сталося деінде), не є виключене. А тоді не є виключене нове, солідніше Рапалло. Коли все те, чого прагне здобути Німеччина під оглядом економічним на теренах ССРСР, можна буде досягнути, не розбиваючи цілоти імперії, без другого Берестя, коли, *особливо при зміні режиму в Москві*, за ціну, наприклад, зроблення з Росії під оглядом політичним такого ж «блискучого секунданта» третього «райху», яким була для другого Австро-Угорщина, то чи тоді до такого компромісу не дійде?

Щодо другої сторони, то, навіть не даючи віри фантастичним ревеліціям колишнього большевика Кривицького ані не звертаючи уваги на те, що Сталін сказав чи про що промовчав, все ж таки не треба переоцінювати амбітність Сталіна, а тим менше вел. князя Владіміра. Про подібну ситуацію пише один старий большевик: «Дуже скоро пішли в Києві чутки, що розпочався наступ німецької та австрійської армії. Мене знову послали на мирну конференцію до того ж таки Берестя. Пізно вночі одержано телеграму від Леніна негайно відрядити делегацію до Берестя. ЦК ухвалив підписати мир із німцями й *пропонувати урядові Радянської України* (фіктивний «уряд» України, складений наспіх із попіхачів Москви) від себе запропонувати німцям мирні умови, *такі самі для них вигідні, як пропонувала Центральна Рада*, аби тільки німецьке військо не повело наступу на нашу територію. Умови Центральної Ради ми в загальних рисах знали. Формально вони були не такі вже важкі. Найважливішим для німців пунктом було їх зобов'язання допомогти урядові Української Народної Республіки вигнати большевиків, бо се давало німцям змогу фактично провести окупацію країни. Наша пропозиція німцям мала зводитися ось до чого: «Вам потрібний хліб. Ми вам його дамо, вам же на користь: не треба буде витратити сили, завойовуючи Україну... *Ілліч (Ленін) ухвалив нашу постанову підписати ті умови, що їх пропонувала Центральна Рада* і, взагалі, порадив не дуже торгуватися з німцями... *Україну шкода було втратити*»⁶.

Отже, проти економічних умов, запропонованих Центральною Радою Німеччині та її союзникам на переговорах у Берестю за допомогу проти большевицького окупанта, проти них лише в своїх летючках ревіли большевики як про «продаж України німцям». Самі ж готові були дати німцям всякі жадані ними економічні угоди, щоб лиш затримати під своєю окупацією Україну: «Україну шкода було втратити». «Вам потрібний хліб?» Ми вам його дамо, вам же на користь: не треба буде витратити сили, завойовуючи Україну».

Так говорив колись Ленін до представників другого «райху», так може сказати Сталін (а тим більше, білий цар) до представників третього «райху». До хліба можна було б додати манганову руду, вугілля і нафту.

У 1918 р. сі пропозиції німці відкинули. Чи вони відкинуть у році 1940 якімсь? Особливо тоді, коли, наприклад, з ними виступлять... російські націонал-соціалісти. Як було треба, казав Ленін Чичерінові вбрати фрак, як їхав на італійську Рив'єру, а Сталін, щоб гнила демократична Європа «не догадалася», запровадив, як було треба,

⁶ В. Затонський. З спогадів про українську революцію (Літопис Революції, журнал Істпарту ЦК КП(б)У, ч. 5-6. – Харків: ДВУ, 1929 р.

«демократичну конституцію» – вірменський анекдот. У разі потреби можуть большевицькі Паніни зробити палацовий переворот, усунути чудесного грузина і, залишаючи старі лаштунки, намалювати нові декорації. Коли б до угоди дійшло, програма розбиття Росії дістала б у лоб. Може, її замінила б найвище програма «федерації», яку в кінці 1918 року проголосив гетьман, якої намір ще в травні приписував Німеччині начальник австро-угорського генштабу ген. Арц; якої ідею поділяв німецький генеральний консул в Одесі в липні 1918 Онесзайт або австро-угорський комендант того ж міста – ген. фон Бельц.

Не кажу, що так буде; як буде – ніхто не знає. *Знаю лише одне: поки що єдина велика держава, яка се зробити може, проголосила програму розбиття Російської імперії; ся програма має найбільше виглядів на успіх, коли третій «райх» не впलутається у війну в Європі; в разі вибуху такої війни й нейтральності Росії або хоч би і з участю Росії програма розбиття Російської імперії матиме найбільше виглядів здійснення, коли ще перед закінченням війни Росія, як у 1917 р., заломиться; коли се останнє, проти сподіванок, не станеться, то вигляди активної співучасті Німеччини в розбиванні Росії змаліють, і то навіть тоді, коли вона вийде переможно з сеї війни, як через її велике ослаблення, так і через можливість мирного, без поділу Росії, осягнення на її обширах цілей, переслідуваних політикою «лебенсрауму».* За всіх тих комбінацій, річ ясна, сама Росія буде чинником, що всіма силами намагатиметься зберегти імперію.

Сі гороскопи робив я лише щодо сторонніх сил, які впливатимуть у той чи інший спосіб, на уложення відносин у Росії і на Україні. Очевидно, діяння тих сил сильно змодифікує український чинник, залежно від того, як сильно і в яким напрямку він діятиме. Коли він виявиться чинником сильним, то осягне свою програму незалежності і без всякої сторонньої допомоги, наприклад, при захитанні большевицького режиму. Коли виявиться чинником менш вартісним, ніяке «добре наставлення» сторонніх сил ні їхня ворожість до московської імперії справи незалежності наперед не посуне.

Сей чинник, коли він виявиться досить сильний і над ним не дасться перейти до порядку дня, – многі будуть кокетувати. Коли се будуть сили нової Антанти або «нової» Росії, зацікавлені в утриманні «єдиної й неподільної», чи Німеччини, коли вона буде хитатися між самостійницькою й федеративною програмою, то всі вони, напевно, старатимуться привести до компромісу з «малоросами», ослабити український чинник. Засобом буде програма «федерації». Се буде гра за дуже високу ставку. Сю гру Україні доведеться грати вже в найближчій часі, бо, незалежно від різних міжнародних зударів, криза большевицького режиму так чи інакше жене Московщину до великих стрясень.

А федералістичні сирени вже співають. Досить заглянути в російську емігрантську пресу. У паризьких «Последніх Новостях», у «Возрожденіі» вже появилися статті П. Мілюкова, Н. Вакара, А. Колішера й ин. на сю тему. П. Мілюков доводить, зрештою, без труда, що федералістичні симпатії були поширені й серед самого українства. Він радо згадує, як розвій російської державности мав «благодетельніе результати» для самої ж України, про що каже «компетентний свідок Драгоманов». Радо згадує, як Безбородько, Балудянський, Лодій і Гоголь разом із москалями творили «російську амальгаму»; як Драгоманов намагався питання про федерацію «утримати в рамках російської «амальгами»; як він твердив, що для політичного сепаратизму (України) не було, нема і ніколи не може бути ніякого ґрунту», що і мова, і віра, і спільні економічні інтереси єднають, мовляв, обидва народи; що «царизм теж є і українські історичні «святощі», як писав той самий Драгоманов; згадує, як «представники обох інтели-

генцій разом «працювали» в масонських ложах (працюють і тепер! – Д. Д.) – Новіков і його друг Гамалія, Сперанський і Лодій» (ось із якого джерела пливе наша соціалістично-федералістична програма!). Згадує Мілюков, як масонами були декабристи, пізніше на федералістичну платформу стали кирило-методіївці, а Костомаров називав сепаратизм «сумасбродством» (божевіллям).

Переходячи до нових часів, згадує Мілюков про пропозиції російсько-українських угодних переговорів, з якими до нього у вересні 1921 р. зверталися В. Панейко і А. Марголін, «що вважали себе федералістами»; згадує про українських соціалістичних федералістів у зв'язку з російсько-українським диспутом у Празі в тім же році, про М.Шаповала, який голосив: «Я поділяю федеративний ідеал Драгоманова»; згадує про роки безпосередньо перед революцією в Києві, коли по нарадах із українськими демократами він вирішив виступити в їх обороні і в обороні автономістичного українського руху, в Думі; «протиставляючи звинуваченню (демократичного українства) в сепаратизмі звинувачення, яке проти тої ж (демократичної) групи висував Д. Донцов, закидаючи їй «безмежну адорацію російської культури» та «віру в російського інтелігента» тощо. А Вакар згадує про групу сменовіхівців у Парижі (А. Севрюк, І. Борщак, В. Панейко), які видавали в Парижі комуністичний часопис «Сугуфа» (союза советскіх українських громадян). Усе се настроює росіян із «Последних Новостей» оптимістично щодо української проблеми. Все се, думають вони, дає їм право звертатися до нас зі своїм старим *quos ego*⁷!, перестерігаючи проти «скрайніх кличів», захвалюючи нову «федерацію».

Але слова про федерацію, очевидно, лише слова, за якими приховується звичайна програма асиміляції – спершу, очевидно, політичної, а потім культурної. Себто програма большевиків, із якими російські ліберали сходяться як в українським питанні, так і не в однім іншій. Мілюков виправдовує цілковито большевиків за їхню розправу з українськими націоналістами, а навіть із опозиціоністами. Він уважає, що, посилаючи їх під стінку, «світське правительство діяло в інтересах законної охорони загального державного (московського) устрою». Крім того, «не можна не визнати, що... большевики привернули єдність Росії зі стану повного розвалу й хаосу... Сталін навчився говорити «ні п'яди землі» з такою ж певністю, як перший-ліпший прем'єр культурної країни і, замість про «народи» (імперії), заговорив про «народ». Певно, се ще не настроює (російських лібералів – Д. Д.) до співробітництва. Але «як вихідна точка майбутніх реформ, се нам, – пише Мілюков, – ближче й симпатичніше, ніж Росія, розшматована після нещасливої війни», бо «випадку поділу Росії... ми ніяк не можемо прийняти».

П. Мілюков радить, отже, українцям, замість гратися з вогнем і мріяти про розгром імперії, порозумітися з російським лібералізмом, із тою – вже, мабуть, четвертою – Росією; «порозумітися з нею щодо спільної тактики супроти теперішньої влади в ССРСР, знову ж, одначе, за умови, що річ ітима про боротьбу з сею владою, а не про боротьбу з Росією».

Говорячи про федерацію, Мілюков у таємниці голубить ідею отої «общерусской» амальгами, ідею одного російського народу (не народів), ідею перетоплення в російським казані новітніх Гоголів, Лодіїв і Безбородьків на носіїв однієї російської державности й однієї «общерусской» культури. Чому б, мовляв, справді українцям і знову не зажити під опікунчими крилами двоголового орла? Чи ж зле їм було? Чи не доступилися великих почестей Кочубеї, Галагани та інші перекинчики й зрадники свого народу в Москві чи Петербурзі? Чи простий козак Розум не став чоловіком цариці

⁷ «Я вас!» (*лат.*). Еліптична погроза, якою в «Енеїді» Вергілія Нептун приборкує вітри.

Слизовети? Чи не дозволяла Росія різним -енкам не тільки бути «приставами» й «столоначальниками», але й класти свої буйні голови в полі «не за Україну, а за її ката»?

Крапки над «і» ставить і другий автор «Последних новостей» – А. Колішер. Він годиться ласкаво на те, щоб «слабші народи» мали «свою окрему національну свідомість», але мусять брати «участь у розвитку «общерусскої» державности і культури» і таким шляхом «дійти до правдивої «общерусскої» національної свідомости, яку Мілюков уважає ідеалом». Бо все одно «після всіх катастроф сепаратизм у більшій частині імперії виявився таким самим нежиттєвим, був так само розбитий, як і старий реакційний націоналізм. Переміг фіктивний «інтернаціоналізм», який на наших очах уже вернувся до «любоби до Вітчизни» і до визнання цінности російської національно-історичної традиції й національної гордості». А «український самостійницький рух, – оповідає інший автор, Лев Любимов із «Возрождения», – не має глибокого коріння», тим рухом керує напів інтелігенція, а «все ж таки ліпшої долі вартий південь Росії – і не напів інтелігентщині незмінно керувати й майбутнім духовим і національним розвоєм сих російських провінцій, які пишались давніше і славною, і високою культурою»⁸.

Перед нами відбуваються цікаві процеси: загострюється внутрішня криза совітського режиму, в повітрі висить загроза європейського конфлікту, який може фатально відбитися на тім режимі і на цілій імперії, що, зрештою, готова завалитися, – наше глибоке переконання – і без війни; і який, може, на десятки літ визначить долю України; оформляється ідейне вирівнювання совітської й емігрантської імперської ідеології у ставленні до нас. І в такий момент Сталін там може похвалитися своїми Тичинами і Чубарями, а Мілюков тут із тріумфом указувати на Драгоманова, Григор'єва, на драгоманівців і просто істериків, які віватують на честь «федерації», слов'янського порозуміння, вішаючи пси на єдину силу, яка може завдати удар престижові й силі Москви, і радити покінчити з безглуздими забаганками сепаратизму, піти шляхом новітніх Безбородьків і Любченків.

Чи, справді, такі перспективи стеляться перед Україною? Чи, справді, сі московські заличання можуть змінити нашу програму і цілі? Пушкін, поет імперії в її розквіті, свідок воєн із Наполеоном, драстично уняв проблему ставлення імперії до кожного із слов'янських народів, нею підбитих і не підбитих:

славянські ль ручьї сальются в русскам море,
ано ль ізсякнет – вот вапрос!

Справді – се питання! Очевидно, відкидаючи «слов'янофільство» під проводом Москви, я зовсім не заявляю (услід за частиною зістеризованої преси) про якесь інше «слов'янофільство». Я якнайдалі від такої думки! Але коли інші слов'яни вже розв'язали для себе пушкінську дилему (у XVIII-XIX ст. грізну для них), Україна сю дилему щойно розв'язує. Перед нами все ще стоїть те «або-або». Тому всі теревені згаданих московських сирен є лише теревенями, бо справа для нас стоїть так: або український «струмок» віллється остаточно в російське море, або воно висохне. Усякі ж «федерації» – се третій «вихід», а в дилемі Пушкіна третього виходу нема. Л. Любимов пише: «Вся справа у тім, чи вмерла російська імперська великодержавна ідея. Ми знаємо, що вона не вмерла... Так, «уся річ у сім». Лише що значить, чи імперська ідея «вмерла», чи ні? Як солодка мрія в головах москалів червоних і білих,

⁸ Статті П. Мілюкова, А. Колішера і Н. Вакара: «Українське питання в еміграції», «Українське питання і СССР», «Російська амальгама», «Тактика і дійсність», «Федерація», «Українці й Німеччина», «П. Н. Мілюков і національне питання» в «Последних Новостях» за лютий, березень і квітень б. р.; також статті Й. Опошні в «Возрождения», ч. 4175, й ин.

як їхній спомин про минулу велич, як їхнє задушевне бажання – ся ідея *не вмерла*. Але як незломний, міцний чинник історії європейського Сходу *вона вмирає на наших очах*. Вона конає, як конала у XVIII ст. Отоманська імперська думка, наприклад. І ніяким російським «молодотуркам» тої ідеї не воскресити. Помиляється Мілюков, коли думає, що з останніх катастроф поконаним вийшов лише старий московський централізм. Поконана вийшла сама ідея співжиття України (й інших неросійських народів ССРСР) із метрополією; поконаною, збанкрутованою вийшла імперська ідея Росії. І не звабити нас привидами воскреслих трупів, ні вічно повторюваною байкою для дітей: перша, царська, Росія була для вас недобра? То прийде друга, демократична! І вона була недобра? Ну, то прийде інша, добра, соціалістична! І ся не дописала? Ну, то аж тепер дочекаєтеся правдивої, четвертої Росії, яка утішить ваші болі й обійме найменшого брата...

Має рацію «Возрожденіє», що Україна, яку воно зве «югом Росії», «пишалася колись славою й високою культурою», але тоді, коли Москва трималася від неї здалека, коли Україна творила незалежний політично організм. Сього історичного факту нам ніхто ніякими софізмами з голови не виб'є, як і факту повного занепаду російського державно-імперського організаційного генія.

Можуть названі часописи на еміграції або совітські там пишатися і парадувати своїми Кочубеями – «федералістами», що завше готові до балачок із п'ятою чи десятою Росією, проповідуючи у «Возрожденіі», що «угода й порозуміння Росії й України є можливі і бажані», бо лише в сильній Росії щаслива буде Україна, – не сі епігони відшумілої епохи репрезентують сучасне українство. Новітнє українство знає, що ніякі маги й фокусники не винайдуть чудесного ліку, який усунув би з природи боротьбу за буття, бо сила Росії та її імперіялістичні забаганки не дадуться заморозити або змусити себе намовою до добровільної абдикації з сих інстинктів (вічна «теорія» В. Винниченка й соціалістів). Бо ту силу або зломить й унешкідливить якась рівна їй сила ззовні, або вона сама «иссякнет», атрофується всередині. Гальванізувати імперію всякими «федераціями» – абсурд, на який Україна не піде, з якого боку – російського, антантського чи німецького – нам сього абсурду не дораджувати. Я думаю, що процес сього висихання, сього «иссякнення» вже розпочався й іде велетенськими кроками наперед. Щоб він довершився, для сього не треба, щоб етнографічна Росія зникла з мапи Європи, встане, щоб вона обернулася на новий європейський Китай... Приспішити сей неминучий процес – почесне завдання України.

Тільки щоб се сталося – *praeterea sensio*, іншу провідну верству мусить видати з себе Україна: не Кочубеїв і Любченків чи тих «федералістів»-драгоманівців, про яких із похвалою і з таємними сподіванками згадують «Последние Новости» чи «Возрождение». Україна мусить мати верству, якої не досягли б ні ворожі похвали чи легковаження («напів інтелігентщина»), ні легковаження європейської – навіть не ворожої до України – преси, що хоч і хвалить «талановитий і відважний народ український», але яка «багатьох із тих, які пробують провадити ним», уважає за політично дуже недосвідчених»⁹. Потрібна провідна верства, яка б розуміла в цілій розтягтості пушкінську дилему; яка б думала не про ті чи інші способи «сліяння» українського «струмка» з російським «морем», лише про висушення того «моря»; яка б без маскування, без крутіства, ясно і недвозначно поставила колосальну мету, яку має досягти на Сході Європи Наддніпрянина – зруйнувати потворну імперію царів в усіх

⁹ East Europe. Vol. 3, n. 1, 1939 Editorial.

її формах і раз на все, остаточно й безповоротно відірвати від неї Україну як *de jure*¹⁰ і *de facto*¹¹ незалежну державу.

Се можуть зробити не комедіанти, не кар'єристи від політики, не політичні хамелеони, не Кочубеї й Іскри ХХ століття, лише люди цілком іншої породи. Про італійців перед війною писав Гітлер: усім, хто знав італійців, було ясно, що з передвоєнного австро-італійського союзу нічого не вийде, бо «Італія скоріше зробилася б вулканом, заки якийсь уряд наважився б віддати під накази фанатично зненавидженої держави Габсбургів хоч би одного-однісінького італійця на поле бою» за Австрію, бо в кожнім італійці жила така «пристрасна погорда, така бездонна ненависть» до тої держави, яка «впродовж століть стільки нагрішила проти італійської свободи і незалежності»¹².

Сі протигабсбурзькі настрої виростали і цвіли в душі кожного італійця, їх же свідомо вирощувала в ній провідна верства Італії, в якій не було кретинів, які вважали визволення з-під Габсбургів «сумасбродством», які твердили, що панування Габсбургів мало й для Італії «благодетельніє результати», що для італійського сепаратизму від Австрії «не було, нема і не може бути ніякого ґрунту», які картали за «шовінізм» тих, що закликали виховувати дух народу в почутті ворожости до імперії, які називали патріотами слуг Габсбургів.

Народи Європи вступили в період гарячкової конкуренції за побільшення до максимуму свого воєнного потенціалу – на полі промисловім, дипломатичнім і моральнім. Для українців під ССРСР відкриті лиш два останні поля для праці. Але не Кочубеям сю працю виконати. Вони мусять зникнути з політичної арени, як тяжкий сон, як змора, як прокляття нашої історії. Катастрофи останніх років засудили на смерть і трабантів російської імперської думки (разом із самою сею думкою), і трабантів недолугого драгоманівства, не дорослого до того, щоб поставити і старатися розрубати пушкінську дилему в цілій її розтягlostі. І перші, і другі є настільки наївні, що вважають себе ще за живих, не за політичних трупів. Нагла потреба переконати їх, що се лише омана...

В історії України наближається, може, неповторний момент, який задецидує про її долю на дуже довгий час. У сім моменті провід, що стане на чолі Наддніпрянщини, має знайти в собі відвагу на безкомпромісову ідею. Ті ж москалі (і немоскалі), які числять на упадок сили національно-державної думки на Україні в ССРСР, можуть перечислитися. Одна з високопоставлених чужинецьких постатей у Києві в 1918 р. писала в меморандумі: «Озлоблення мас, на мою думку, не треба боятися, бо по тяжких стрясеннях більша частина людности прагне спокою та нормальних умов життя і готова підкоритися енергійній управі». Се писалося перед вибухом революції проти гетьмана, перед вибухом революції проти большевиків, Денікіна і Врангеля, яка тривала кілька літ. Бо не треба забувати, що, як писала та сама високопоставлена особистість, «Україна – се край неймовірної фантастики». Про се пп. Мілюкови, Вакари й інші, здається, почали забувати.

¹⁰ За правом; згідно із законом, формально (*лат. букв.*).

¹¹ Насправді, де-факто, фактично (*лат.*).

¹² *Mein Kampf*. – Т. I. – Розд. 4.

СЛІДАМИ С. ГРАБСЬКОГО

Переді мною кілька публікацій на тему Волині. Одну з них написав п. Станіслав Красицький під заголовком «Polityka wojewody Józefskiego na Wołyniu w świetle cyfr i faktów»¹. Автор – надзвичайно широкий. У передмові зазначає, що «ся праця була писана на коліні» та що для об'єктивності оснував її на «матеріялах, зібраних у своїй подорожі по Волині з джерел польських і російських». До інших не заглядав... Читачам автор представляється як той, що «належить до молодого покоління, не обтяженого скрупулами, прекраснодухством, лібералізмом і сентименталізмом». За мото взяв собі слова марш. Юзефа Пілсудського: «Wybuduję im kościoły i szkoły, niech krzewią ducha polskiego na kresach»².

Починає автор із Галичини. Є там, правда, «національне почуття русинів». Але штучне, бо їм його прищепив шойно австрійський генерал-губернатор гр. Стадіон у 1848 році.. (с. 12). І подумати, яку велику роль в історії потрафить відіграти особистість! Не було б на світі Стадіона, і галицькі українці й досі були б національно неусвідомлені. Шкода, що автор не вияснює, який Стадіон видумав українців під російським пануванням. У кожному разі вони і там звідкись взяли і навіть «кривавилися в боротьбі з большевиками» (13). Як тільки лиш Стадіон видумав галицьких українців, ними зараз зацікавилися аж три великі держави – Австрія, Німеччина й Росія. Се було в XIX в., а у XX в. ними зацікавилися «Совіти, Чехія, Німеччина і Литва» (14), щоб зробити з тої фікції «знаряддя своєї політики». Чи зацікавилися українцями ще й Албанія, Еквадор, Андора і Португалія, – про се нема відомостей у шан[овного] автора.

Діяльність українців, на його думку, шкідлива, бо виявляється в праці «просвітних і культурних організацій», а також і кооперативних, «взірцево проваджених» (15). Трохи нижче довідуємося, що оте штучне, недавно видумане австрійським генералом питання є вже «проблемою в більшому стилі» (20). Се тим дивніше, що, як виявляється, на Волині ще в 1918 р. загалом «національне почуття не існувало» (23).

Се, зрештою, не перешкоджає дослідникові кількома сторінками нижче доводити, що волинські українці – се «темна, неусвідомлена маса» (55), але яку, на всякий випадок, треба «відукраїнізувати» (42).

Попри інші відкриття, автор стверджує, що мова волинського селянина відмінна від української літературної мови (57-58). Чи мова східнопруського «бавера» є мовою Гете, і чи вандейський «пейзан» говорить мовою Расина – сього п. Красицький не пояснює...

Чи варто українську літературну мову запроваджувати в школах на Волині? Автор думає, що ні, і наводить на се солідний аргумент, а саме, що «се не мало б найменшого усправедливлення, бо на терені Волині за російських часів були лише школи з російською мовою» (60). Сей відклик автора до державної мудрости царату – пікантний, але не припадковий. На с. 64 він шкодує, чому Церква на Волині

¹ «Політика воеводи Юзефського на Волині у світлі цифр і фактів» (польськ.).

² «Побудую для них костьоли і школи, хай поширюють польський дух на кресах (українських землях, які прилягали до кордону з СССР)» (польськ.).

почала українізуватися і чому не лишилася «російсько-православною» (64). Українізувати стан служителів вітваря православної Церкви не треба ще й тому, що волиняки – се ж «плем'я («щеп») без свідомости і національного відчуття», – так стоїть на с. 71, а на с. 70 читаємо, що останні роки «на Волині створили з людно-сти, якій бракувало національного відчуття, усвідомлені українські маси». В іншого автора такі дрібні суперечності могли би разити, але в обговорюваній брошурі, «писаній на коліні», вони, очевидно, – річ нормальна.

Геніяльно простим є проєкт автора викреслити з дійсности українців. Сею справою має зайнятися статистика. Бо коли в Галичині українців видумав Стадіон, то на Волині їх видумала статистика. «Скасування в списі з 1931 р. на Волині рубрики «тутешній» значно побільшило число «українців», натомість «затримання сеї рубрики на Поліссі дало в наслідку 62% «тутешніх» у відношенні до цілої людно-сти поліського воеводства» (19). Зробити, отже, таке саме на Волині, а тоді й десять Стадіонів можуть на голову стати, а нації з тутешніх ніякої не створять... Такий нехитрий і який же інтелігентний план автора! Але ся брошура не була б «написана на коліні», коли б трималася якоїсь однієї концепції. Ледве автор розв'язав остаточно справу з нацією «тутешніх», зваливши всю вину на статистику, як уже (с. 87) знову говорить про «українську більшість» на Волині. Ся більшість знову виринає на с. 91, а на с. 87 читаємо, що на Волині «ніде не переважає український елемент». На яких читачів розрахував свою брошуру автор, тяжко додуматися...

Що в такім по-європейськи здисциплінованім мозку родяться різні концепції, нічого дивного. Однією з таких блискучих концепцій є те, що автор уважає волинське православ'я «за поганство», правда, «в уміркованім кліматі», але за «поганство» (99). Штучно прищеплювати тому «поганству» український характер автор не годиться. Коли вже має лишитися оте «поганство», запроваджене Володимиром Великим, хай уже буде московське (все московське авторові дуже імпонує). Про се має пам'ятати й Ватикан, якому теж дістається від автора за його «фальшиву орієнтацію» (98). Взагалі ж автор радить «на землях Волині денационалізувати, денационалізувати і ще раз денационалізувати» (97). Сю свою формулу він для ясности повторює на с. 109. Крім того, додає, що накреслену ним програму належить переводити «навіть за ціну псевдонімів, якими мене, зрештою, обкидувано: мурав'ївщина, аракчєєвщина чи ще инакше».

На Наддніпрянщину й національний рух у ній п. Красицький має такі самі суперечні погляди, як і на інші справи. Він тої думки, що «рух той як такий, що постав у XIX віці, у віці расового євангелізму, розів'є динамізм, без порівняння сильніший від знаних в історії» (71). Тому і «саме питання постановня кїївської України є, як думую, пересуджена справа, незважаючи на переселення тисячі родин до Азії, незважаючи на дикий терор, незалежно від студження національного запалу аж надто зимним душем Соловків чи Сибіру» (97). Се так, з одного боку. З другого – все инакше, з другого, «є річчю дуже ймовірною, що українці, хоч стоять на небо вище від чехів, коли йдеться про національне відчуття, не потраплять створити своєї державности, незалежно від жертв, посвяти і геройства» (124). Яка ж є думка автора: чи та зі с. 97, чи друга, що її заперечує, зі с. 124, – про се цікавий читач так і не довідається. На всякий випадок автор тої гадки, що коли вже над Дніпром і постане якась незалежна Україна, то треба, щоб вона «була можливо мала» (116). Про федерацію з нею, «z tą diable wielką i bogatą Ukrainą»³, і чути не хоче (117).

³ «З тою диявольськи великою і багатою Україною» (польськ.).

Кінчить сю книжку несподіване признання автора, що «коли б він був українцем, інакше не поступав би, як вони» (131).

Як бачимо, аргументація не нова, колись послуговувалися нею такі органи царської Росії, як «Новое время», «Свет», «Кієвлянин» та ин. Нового в обговорювану справу вона нічого не вносить, а реферуємо її тут лише для характеристики ментальності її автора. Що автор сам не дуже твердо переконаний у голошених ним теоріях, видно з тексту його писань і з того, що безнастанно мусить вертати до вже (як твердить) розв'язаного питання, що в сотий раз доводить, що українців ні на Волині, ані ніде на світі нема. Бо коли б він так твердо в се вірив, пощо се доводити? Чи доводить тепер хтось безнастанно, що земля є округла? Але для характеристики ментальності сих авторів повторюємо: такі писання дуже цікаві...

Деякими з них займемося в наступнім зошиті.

НА МАРГІНЕСІ НОВОГО ПАКТУ

Розглядаючи можливість німецько-російського союзу, писав Гітлер у «Mein Kampf»-і: «Нинішні можновладці Росії ані не думають про те, щоб чесно укласти якийсь союз або щоб його дотримати. Не треба забувати, що правителі сьогочасної Росії є вкриті кров'ю звичайні бандити, шумовиння людськості», метою яких є знищення європейської цивілізації: «не можна укласти пакту з партнером, єдина мета якого є знищення іншого. Не можна укласти пакту зі стороною, якій ніякий договір не є святий, яка... є представницею брехні, обману, злочину і грабунку» (Mein Kampf. – Т. II. – Розд. 14). Тепер Гітлер, мабуть, змінив свої погляди на совітського партнера, коли вислав Рибентропа підписувати пакт про ненапад.

Широка українська публіка, яка кожний новий факт у трагічній дипломатичній війні бере за «дефінітивум», приписує не знати, які катастрофічні наслідки для української справи матиме новий крок німецького диктатора. Тим часом... Тим часом ще недавно Італія кидала свої армії над Бренер рятувати перед Гітлером Австрію, щоб потім віддати її йому... Тим часом Італія уклала пакт приязні й союзу з Албанією, щоб незабаром проковтнути свого приятеля; як зрадила своїх союзників у 1915 р., а інших у 1938 р... Тим часом у Мюнхені Англія з Німеччиною зобов'язувалися ніколи не вести між собою війни, щоб тепер готуватися до неї... Тим часом Німеччина у відносинах з Росією йшла від Берестя через Рапальо до антикомінтернського пакту і до поїздки Рибентропа... Таких «тим часом» можна знайти більше. Ні один із тих кроків не створив ніякого «дефінітивума» в Європі. Не створить і останнє залицяння Гітлера до Сталіна. Коли б, скажімо, Джордж VI пішов у сліди свого попередника або коли б німецький Наполеон дістав в посідання свій острів св. Єлени, тоді щойно можна було б говорити про «дефінітивум»... на двадцять чи на десять літ. Інших остаточних розв'язань європейська політика не знає.

Тим дивніше, отже, прив'язувати до нового кроку німецько-совітського пакту про ненапад, хоч би до чого він допровадив, яесь катастрофічне значення для нас. Можуть «ІКС» або «малороси» думати, що українську справу вигадав Гітлер, можуть інші твердити, що «щасливу Україну» щойно створив Сталін, але не сміємо так думати ми. Українське питання, як питання розвалу московської імперії й створення над Дніпром нової великої держави, поставив на порядок денний новітній національний рух в Україні, поставили нові українські «фенії», які кривавилися в боротьбі з Муравйовим, Денікіним, Врангелем, з армією кайзера та ін. Українське питання поставили на порядок дня розпад і гниття царської імперії, що прибрали акутні форми в 1917 р., як і розвал більшевизму, започаткований «геніяльним Сталіним».

Ані поступового паралічу московської імперії не зможе стримати Сталін, ані стримати розріст його смертельного ворога – українського самостійництва Гітлер, хоч би навіть проголосив своє повне зdezінтересування щодо України...

Але, може, проєктоване німецько-російське зближення зможе кинути поважні колони під ноги українському сепаратизмові? І се твердити було б завідрожно.

Всупереч первісним планам німецького канцлера, йдеться йому тепер не про опанування європейського Сходу, лише про створення слухняної Німеччині «Мітельєвропи», етапами якої були анексії Австрії й Чехії. Яку роль у сій грі може відіграти

Росія? Один російський часопис («Бодрость») пригадав нам політику Катерини II супроти Франції. Марія-Антуанета даремно кликала на поміч «Семірамиду Півночі», від військової інтервенції проти революційної Франції цариця під різними претекстами уперто відмовлялася. Воліла пхнути у війну Відень і Берлін, а до свого міністра Храповицького говорила: «Я голову собі ламаю, щоб якось втягнути Віденський й Берлінський двори у французькі справи, щоб самій мати свободу рухів». Гадаю, що Сталін, вірний заповітам Івана IV і Петра I, не гребує також і мудрістю німецької повії на російським троні. Ніяка гадка не є йому така далека, як гадка війни. Натомість ніяка гадка не є така мила, як нацькувати одних на інші держави Європи, щоб потім відіграти роль «третього, що сміється» наостанку...

Лишаючись у сій позиції, в ролі «обсерватора», як може заважити Росія на еволюції української справи в найближчій будучині? Візьмімо теоретичний випадок, що з війною чи без війни Німеччина зробить ще один крок наперед у будові «Мітелєвропи»: скажімо, стане над берегом Чорного моря або поділиться з ССРСР балтійськими державами, очевидно, за рівночасного ослаблення Англії на тих морях. Ну, то тоді б єдина рекомпенсата Росії виявлялася у спільному кордоні з гітлерівською Німеччиною, рекомпенсата, навіть мимо хвиливого скріплення становища ССРСР на українських землях досить сумнівної для Росії вартости. Се було б, менше-більше, становище, подібне до того, яке призвело до російсько-німецької війни в 1914 році. Становище, яке сильніше заважило б на стосунках обох держав між собою, ніж найбільш приязні пакти, становище, яке б, може, знову пригадало Гітлерові його первісний план про «лебенсraum» в імперії Сталіна, тим більше, що його здійсненню не могла б уже пошкодити Велика Британія. Як се вплинуло б на актуалізацію української проблеми, про се повчає, власне, вислід війни 1914-1918 рр., коли українська проблема нагло стала на весь свій зріст, хоч перед тим її не висували ні Австро-Угорщина, ні Німеччина.

Навпаки, в разі програшу Німеччини, напевно, ні Франція, ні Англія, що стали б панами у східній частині Середземного моря, союзники Туреччини на Чорнім не були б зацікавлені в скріпленню російського колоса і, напевно, не дивилися б кривим оком на сепаратистські рухи в ССРСР, а передусім на сепаратистські рухи в Україні. Не кажучи вже про акцію сталого й невблаганного ворога Російської імперії на Сході, не кажучи про Японію, яка до консолідації тої імперії не спричиниться в жоднім разі.

А може, прийде до нового Рапалло? Хто знає, але ми вже мали старе Рапалло, і ніхто не скаже, щоб воно повело за собою ліквідацію української проблеми в ССРСР.

Українська проблема як проблема міжнародного значення росла і вибивалася наверх серед найбільш несприятливих умов. Ні часи найбільшої потуги царату, часи його союзу з двома найбільшими демократіями Західної Європи, ні часи підтримки тими демократіями російської контрреволюції на Україні, ні часи Рапалло або загравання Франції з ССРСР не зліквідували сеї проблеми. Не потрафлять сього й ніякі посуви Сталіна чи Гітлера.

Сю проблему як проблему міжнародну можуть запропастити лише самі українці. І в сім велика небезпека, коли різні плачки, обтяжені почесними титулами вождів народу з-перед двадцятьох літ, скиглять по щоденниках із благальними запитами: «Чи настане, врешті, якась справедливість, якась краща доля? Чи зазнають миру і щастя народи? Чи схаменеться світ? Чи зійде на землю новий лад, оснований на правді, взаємнім пошанівку рівних прав усіх народів?». Коли різні кретини на підставі того, що Сталін призначив кількох Шельменків і Перерепенків на пости своїх лакеїв, бази-

кають у часописах про нову еру, «зміну курсу» Москви до нас, про те, що новопризначені, хоч і «не є націоналістами, але «хрунями», та **як не як** (sic!), а місцеві люди» з прізвищами на «-ко», і спасіння України добачають в отих «хрунях»... Коли треті зі своїм «ці-дрім-цім-цім» те спасіння добачають у єдинім фронті плачок із адораторами Шельменків, то *се* правдива небезпека! Який Чемберлен, який Деладьє, який Гірта братиме подібних капітулянтів за представників великого народу? Хто з ними говоритиме? Хто прислухуватиметься до їхнього базікання?

Російська імперія, незалежно від пануючого в ній режиму, проходить від 1917 р. небезпечну і затяжну кризу без ніяких ознак поправи, загрожена на Далекому Сході, на Близькому Заході і, може й так бути, з боку Чорного моря. На спадщину імперських банкрутів чекає багато наслідників, а передусім ті, що, як підбиті народи СРСР, перебувають під примусовою курателею Москви. В такій ситуації не доводиться говорити про можливість через ту чи ту хвилеву міжнародну кон'юнктуру ліквідації української проблеми. Лише Наддніпрянщина мусить видати людей, які поставили б сю проблему співмірно з її величиною, людей, не манекенів...

Ніякі кроки в зовнішній політиці держав не в стані поховати сю проблему, ні останній крок Гітлера, ні «найгеніяльніші» кроки Сталіна. Їй грозять інші, внутрішні небезпеки, які – *ceterum censeo*¹ – мусять бути усунені.

¹ «Зрештою, вважаю» (*лат.*). Це перші слова зі знаменитої фрази римського оратора і політика Катона-старшого, який свої публічні виступи, хоч би про що говорив, завершував однаково: «*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*» або ж «*Ceterum autem censeo, Carthaginem esse delendam*» («А поза тим вважаю, що Карфаген потрібно зруйнувати»).

ПОЯСНЕННЯ РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

А

абдикація – зречення (престолу, влади тощо).

автосугестія – самонавіювання.

агорафобія – патологічний страх перед просторінню.

Агро-Джойнт – 1924 р. між «Джойнтом» («Американський єврейський об'єднаний розподільчий комітет» – American Jewish Joint Agricultural Corporation) та радянською владою була підписана домовленість про створення корпорації «Агро-Джойнт». «Джойнт» фінансував єврейську колонізацію в Україні, тобто «фермеризацію» понад 150 тисяч євреїв. Цей процес припинила колгоспизація сільського господарства.

адмоніція – догана, повчання, наставляння.

адоратор – шанувальник, обожнювач.

адорація – поклоніння, обожнення; культ.

Адрія – місто на північному сході Італії, яке в давні часи було найзначнішим морським портом і, за припущенням, дало назву Адріатичному морю.

азиль – притулок.

акутний (з *лат.*) – гострий.

Альзас – Ельзас.

амальгама – сплав якого-небудь металу із ртуттю; *перен.* про будь-яку суміш різнорідних речей, ідей тощо.

амант – коханець, коханий, шанувальник.

амгари – амхарці (амхара, амара) семітський (точніше ефіосемітський) народ у Північно-Східній Африці, основне населення Ефіопії.

амфіктіони – у стародавній Греції мешканці амфіктіонії, релігійно-політичного союзу племен і міст для спільного відправлення культу і мирного розв'язання конфліктів між його членами.

анатема – анафема, відлучення від Церкви, прокляття.

Ангора – Анкара.

Аннам – область у центральній частині В'єтнаму (тепер має в'єтнамську назву Чутбо).

анцихрист – антихрист, сатана.

аншлюс (*нім.*) – приєднання; *іст.* анексія Австрії гітлерівською Німеччиною.

аподиктичний – безумовний, достовірний, той, що ґрунтується на логічній необхідності.

апотеоза – апофеоз.

апотеозувати – вихваляти, звеличувати.

апробата – схвалення.

апробувати – схвалювати.

апроші (*франц.*) – глибокі зигзагоподібні довгасті рови (траншеї) із зовнішнім насипом для безпечного наближення до атакованого фронту фортеці чи іншої фортифікації, для прикритого від пострілів сполучення з паралелями, проміжними вузлами і облоговими батареями.

«Арбайтерка» – українсько-розмовна назва німецького видання «Arbeiter-Zeitung» («Робітничий часопис»).

ареопаг – вищий судовий і урядовий орган стародавніх Афін. Контролював дії службових осіб і державних органів, застосовував право вето, здійснював нагляд за дотриманням законів, культів і звичаїв, за вихованням; розглядав кримінальні справи.

асекурація – страхування; запобігання, захист.

аспірації – прагнення, запити; домагання, зазіхання.

атракція – привабливість, притягальна сила; щось цікаве, незвичне.

атут – козир.

афірмація – схвалення, визнання, ствердження.

Б

бавер (нім.) – бауер, селянин.

бакшиш (тюрк.) – хабар, дарунок.

Балтїкум – Балтика, історичний і географічний район у північно-східній Європі на південь від Балтійського моря і Фінської затоки (Естонія, Латвія, Литва).

бан – управитель землі, титул і посада у багатьох країнах південної Європи.

Бартоломейська ніч – Варфоломійська ніч.

баста (итал., ісп.) – досить, кінець.

безрога – свиня.

Бельзевуб – Вельзевул, друга фігура в Пеклі, найближчий соратник і співправитель Сатани-Люцифера.

Берестя – українська назва міста Брест, яке 1939 р. Сталін подарував Білоруській РСР.

бестія – звір, тварина.

бігунець (калька нім. *Laufeger*–бігун) – слон (шахова фігура).

благорастворение воздухон (старосл.-рос.) – чистота, свіжість, пахучість повітря; *перен.* стан спокою, умиротворености.

бляга (польськ.) – хвальба, хвалькуватість; вигадка, брехня.

блямаж (франц.) – компрометація, конфуз.

блямувати – компрометувати себе, осоромлюватися.

боа констріктор – удав справжній.

болоховці – українське плем'я з домішкою тюркської крові, що жило у верхньому байсейні Случі, Горині й Бога, на східному пограниччі Волині. Займалися хліборобством, але мали й кочівницькі прикмети, бунтувалися проти князів. Вони не визнавали Данила Галицького і «сіяли для татар просо й пшеницю», за що він ходив проти них й інших «татарських людей», палив їхні села, розкопував греблі, забирав у неволю.

бомбастика – пишномовність, високомовність.

бонца – бонза.

борикатися (діял.) – боротися.

Ботокудія – від *ботокуди*, первіснообщинне індіанське плем'я у Східній Бразилії з архаїчним способом життя. І.Франко 1880 р. написав, а 1893 р. опублікував (у фрагментах) сатиричну поему «Ботокуді», у якій висміяв «звісну часть нашої галицько-руської інтелігенції».

б. р. – біжучого року.

брасері (франц.) – невеликий ресторан.

бруковий (вірш) – бульварний.

бундівці – члени Бунду, Всезагальної єврейської робітничої спілки у Литві, Польщі і Росії. Бунд виник у 90-х рр. XIX ст. і мав соціалістичний характер.

В

вагон-реставрація – вагон-ресторан.

вал – товсті нитки з клоччя.

Валенрод – герой поеми А. Міцкевича «Конрад Валенрод». Литовець Валенрод очолював німецьких хрестоносців, аби погубити його і в такий спосіб помститися за розорення Литви.

валенсатися (*польськ.*) – вештатися, бродити, тинятися.

ВАПЛІТЕ – Вільна академія пролетарської літератури, літературне об'єднання в Україні (Харків, січень 1926 – січень 1928). Члени Вапліте стали одними з перших жертв сталінського режиму.

вел. кн. – великий князь.

велш – валлієць.

веред – болячка, гнійний нарив.

верстат – тут: заклад праці.

взнеслий (*польськ.*) – високий, піднесений, шляхетний.

вибльофований – виблефований (блеф – вигадка, обдурювання з метою створення перебільшеного уявлення про свої сили, можливості, значущість тощо).

вивлащення – експропріація, позбавлення власності, відчуження земель, майна тощо.

вимівка (*обл.*) – відмовка, оправдання.

виміна – обмін.

витеребити – вибити, винищити.

виходок – туалет, люфт-клозет.

віватувати – вітати викриками «віват» (*лат. vivat* – хай живе).

відосередковий – відцентровий.

відскочня (*польськ.*) – трамплін; *перен.* вихідний пункт, база.

віз – тут: вагон (калька *польськ. wóz*).

віси (*старосл. вѣси*) – відаєш, знаєш.

вітристи – винюхувати щось у повітрі; вивідувати.

віц (*нім.*) – жарт, дотеп.

возвращенці (*рос.*) – ті, що повернулися з еміграції.

вшехпольський (*польськ.*) – все польський.

Г

габт ахт (*нім., австр.*) – струнко.

галицько-льодомерійський – галицько-володимирський. Територія колишнього Галицько-Володимирського королівства, яка після першого поділу Польщі 1772 р. відійшла до Австрійської монархії, отримала назву Königreich Galizien und Lodomerien – Королівство Галичини і Льодомерії (Володимирії).

галівник – канат, за допомогою якого пересувається пором.

гальванізувати – покривати предмет металом за допомогою електролізу; *перен.* вживати заходів для продовження існування.

ганделес – торговець старими речами, лахмітник, тандитник.

гевристика – евристика, наука, яка вивчає творчу діяльність, методи, які використовуються у відкритті нового і в навчанні.

гедонізм – напрям в етиці, за яким насолода, приємність є найвищим благом, метою життя.

гекатомба – жертвопринесення зі ста биків. *Перен.* великі жертви війни, терору, епідемії тощо.

- геленський** – еллінський, від *еллін* – мешканець Еллади, стародавньої Греції.
- геленістичний** – елліністичний, від *еллінізм* – епоха розквіту змішаної греко-східної культури, що настала після завоювань Олександра Македонського на Сході.
- гельти** – ілоти, підкорене дорійцями корінне землеробське населення Спарти, яке було у власності держави і майже не відрізнялося від рабів.
- Гельсингфорс** – поширена в минулому шведська назва фінського міста Гельсинки.
- Гелада** – Еллада, стародавня Греція.
- гермелін** – горностай. Гермелінове хутро використовувалося як ознака середньовічних лицарів і докторів (учених), білий колір хутра був прикметою королівської і судової влади як символ чистоти і досконалости.
- герцог Енгієнський** – Луї Антуан Анрі де Бурбон-Конде, герцог Енгієнський, французький принц крові, єдиний син останнього принца Конде. Підтримав Французьку революцію як принц *Égalité* (Рівність).
- герольд** – оповісник при дворах феодалних правителів, а згодом при дворах європейських монархів.
- гершт** – ватажок поганих людей чи поганой справи; призвідник
- герш ту** (*ідиш*) – ти чуєш!
- гетьманич** – син гетьмана. Тут ідеться про Данила – сина гетьмана Павла Скоропадського.
- гіпокрит** – лицемір, святенник.
- головотяп** (*рос.*) – людина, яка недбало, безглуздо провадить якусь справу, керує закладом, підприємством тощо. Природу російського головотяпства яскраво зобразив письменник-сатирик М.Салтиков-Шчедрін.
- горда** – орда
- Городельська унія** – угода між королем Владиславом II Ягайлом та Великим князем Вітовтом 2 жовтня 1413 р. в м. Городло про існування (всупереч положенню Кревської унії 1385 р.) Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського як окремої незалежної держави.
- готентотська мораль** – мораль диких людей. Готентоти (самоназва *кой-койн*) – корінне населення південної Африки. У XIX – XX ст. термін *готентот* та його похідні набули негативного забарвлення і тому тепер у Намібії та ПАР вважаються образливими словами.
- ГПУ** (*рос.*) – Головне політичне управління СРСР, попередник КГБ.

Г

- галімаття** (*рос.*) – нісенітниця, дурниця.
- гмін** (*польськ.*) – див. gmin.
- гміна** (*польськ.*) – див. gmina.
- грайзлерня** – невелика крамниця зі споживчими товарами; крамниця з дешевими товарами низької якості.
- гратуляція** – привітання, поздоровлення.

Д

- дванадесят язиків** – дванадцять народів; вислів з часів походу Наполеонівських військ на Росію, який там називали «нашештьвиемь дванадесяти языковь».
- дворець** (двірець) – вокзал.
- дебакль** (*франц.*) – розгром, поразка, крах.
- девоцтво** – святенництво.

дезабіле (*франц.*) – дезабільє, у самій білизні.

дезерція – дезертирство.

дезінтересман (*франц.*) – незацікавленість, безкорисливість, безсторонність; байдужість.

деїфікація – обоготворення.

декорум – зовнішня пристойність.

деліріум – порушення свідомості людини за деяких отруєнь (зокрема, алкоголем – біла гарячка), запальних уражень головного мозку тощо; виявляється в маренні, галюцинаціях, утраті орієнтації в часі і просторі.

деміург – творець.

денунціяція – донос.

денунціювати – доносити.

депенденція – залежність, підпорядкованість. Тут: залежна країна.

дефензива – оборона, захист.

дефетист – пораженець, людина, яка не вірить у перемогу.

дефінітивум – остаточний стан; *юр.* остаточне рішення.

джонка – легке китайське плоскодонне вітрильне судно.

диван (*перс.*) – рада з вищих сановників у колишній султанській Туреччині.

дідичний – спадковий.

дісцезія – єпархія.

домена – область, сфера.

домптер – приборкувач звірів.

донеслий (*з польськ.*) – важливий, значущий, знаменний.

донеслість (*з польськ.*) – важливість, значущість; знаменність.

досит (*польськ.*) – ситість.

достояние (*старосл.*) – надбання, здобуток, власність.

дранг нах остен (*нім.*) – натиск на схід.

драстичний – різкий, сильнодіючий; ризикований, сміливий; нескромний, непристойний.

дриглі (*діял.*) – драглі, їжа з загуслого від охолодження м'ясного або рибного відвару.

Е

евентуальний – можливий.

Едіп – персонаж давньогрецького міфу, син Лаія та Іокасти. Оракул провістив, що Лаія вб'є його власний син.

ексцитувати – збуджувати, хвилювати.

елекційний – виборний.

Емініенція – у називанні високих осіб католицької ієрархії та звертанні до них слово, яке відповідає православному і греко-католицькому термінові *Високопреосвященство*.

емфазія – емфаза, підсилення емоційної виразності мовлення, виділення якогось його фрагмента зміною інтонації, повторенням, звертанням, запитанням тощо.

ендек (*польськ.*) – член Національно-демократичної партії Польщі.

ендеція (*польськ.*) – націонал-демократія.

енунціяція – заява, декларація.

енцикліка (*лат.*) – письмове звернення Папи Римського з релігійними або політичними настановами до всіх католиків або вірних якоїсь країни чи групи країн.

ескапада – ворожий випад; образлива витівка.

есконтувати (векселі) – дисконтувати, купувати векселі до закінчення їхнього терміну.

еспрі (франц.) – дух, розум, свідомість.

есхатологічний – від *есхатологія* – релігійне вчення про кінець світу, про кінцеву долю людства.

етатизація (від франц. *état* – держава) – націоналізація, одержавлення.

етатизм – світоглядна ідеологія, яка абсолютизує роль держави у суспільстві і пропагує максимальне підпорядкування інтересів особи і груп інтересам держави; політика активного втручання держави в усі сфери суспільного і приватного життя.

етіоп – ефіоп.

Ефіяльт – грек-зрадник, який показав персам обхід у Тернопільській ущелині. Загін перських вояків проник у тил спартанців, унаслідок чого ті разом із царем Леонідом, оточені з двох боків, усі загинули.

Є

«єдина неподільна» – списана від Франції формула буття російської імперії як «єдиної і недеільної» держави.

ектенія – сукупність молитов, що під час кожного Богослужіння читаються від імени вірянні містять прохання та звернення до Бога.

елейний – від *елей* (маслинова олія); *перен.* нещирий, з удаваною благочестивістю, лагідністю.

єрихонські блудниці – особливо відома блудниця Раав, яка заховала двох єврейських розвідників, завдяки чому зберегла собі і своїй сім'ї життя, коли євреї взяли Єрихон, знищили все його населення і з цього почали завоювання землі обіцяної.

єрихонські труби – про приголомшливі, надмір гучні голоси. Вислів із Старого заповіту: стіни міста Єрихон, яке облягли євреї, на сьомий день облоги впали від звуку труб, у які сурмили єврейські священики.

Ж

жир – їжа (диких тварин).

З

забороло – забрало; дерев'яний або кам'яний щит на мурах фортеці для захисту обронців від ворога.

задецидувати (з польськ.) – вирішити.

закаптурений – замаскований, *букв.* захований під каптуром.

закасувати (з польськ.) – затьмарити, перевищити.

закуси (польськ.) – заміри, зазіхання, претензії.

заламання (з польськ.) – провал.

залягати (з польськ.) – відставати, спізнюватися з чимось, пропускати термін чогось.

заник (з польськ.) – зникнення, відмирання, атрофія.

запілля – тил.

захлиснути – тут: залити.

захоронки – українські (до 1912 р. руські) дитячі садки у Галичині 1901 – 1939 рр., а також під час німецької окупації.

зашахування – від *зашахувати*, оголосити шах у грі вшахи; *перен.* зробити загрозливий жест; налякати.

збагателізувати (з польськ.) – применшити, недооцінити; не надати значення.

зводничий (з польськ.) – обманливий, спокусливий.

згромадження (з польськ.) – зібрання, збори (орган влади).

зглядно – порівняно, відносно.

згнести – здушити, придушити; зменшити

згляйхшальтування (з нім.) – уніфікація; приєднання панівної ідеології.

здезавувати – спростувати главою держави або уряду дії дипломатичного представника через перевищення ним своїх повноважень; заявити про свою незгоду з діями довіреної особи або про те, що особа не має повноважень діяти від імени того, хто про це заявляє.

здемаскований – викритий.

земщина – частина території Московської держави, не віднесена до заснованої Іваном Грозним опричнини. Була віддана боярству й управлялася Боярською думою та адміністративно-судовими установами – приказами.

зизувати (діял.) – дивитися вбік; коситися.

зикакуючи – просуваючись зигзагами.

зискати – домогтися, отримати. придбати.

з'їнське щеня – зінське щеня, сліпак, рід гризунів родини сліпакових (Spalacidae). У степових районах їх називають «кротами», рідше «сліпцями».

злютований – спаяний; щільно з'єднаний.

знаки наведення – лапки.

зрезигнувати – відмовитися, зректися; змиритися, скоритися (долі).

зрізничкований – диференційований.

І

іжденуть і рекуть всяк зол глагол (*старосл.*) – виженуть і скажуть усяке зле слово.

імпреза – захід, починання.

імпондерабілія (*лат.*) – невловимі (не означувані, непередбачувані, які складно взяти до уваги) фактори, чинники, сутності.

інвазія – вторгнення, нашествя.

інвектива – різкий викривальний виступ, образлива промова, лайка, випад.

індекс – список, перелік заборонених прізвищ (книг, слів тощо).

індоленція – млявість, інертність; безпорадність.

інтерпеляція – запит депутата в парламенті, звернений до уряду або окремих його членів з приводу загальної політики уряду або з певних питань. Вимагає неодмінної відповіді.

ін плюс – на більше, у бік збільшення, на користь.

Інфлянти – польська назва Лівонії і Ліфляндії. Давні Інфлянти охоплювали територію нинішніх Естонії і Латвії.

іперит – іприт, гірчичний газ.

іредента (італ. *iredento* – незвільнений) – частина етносу, яка є меншістю в державі, але компактно проживає безпосередньо близько до держави, в якій близький або ідентичний їй народ становить більшість.

Ї

їмосцюня – ірон.-пестл. від *їмость* – дружина священика.

К

казьонний (*рос.*) – формальний, бюрократичний; банальний, позбавлений оригінальності.

каналія – підступна, хитра людина; шельма, пройдисвіт, шахрай. Також збірна назва для таких людей.

Каноса – замок у північній Італії, де в січні 1077 р. відбулася зустріч Папи Римського Григорія VII з позбавленим трону і відлученим від Церкви німецьким імператором Генрихом IV на принизливих для імператора умовах. «Піти в Каноссу» – погодитися на принизливу капітуляцію перед противником.

капарство – погана праця, партацтво; злиденне, нужденне життя.

капище – поганських рам у східних і прибалтійських слов'ян дохристиянського часу.

карболь – розчин карболової кислоти, дезинфекувальна рідина.

карнавка – закритакоробка з отвором у кришці для збирання грошей; скарбничка, скарбона.

карність – дисципліна.

касарня – казарма.

кацик – касик, вождь і старійшина індіанського племені у Центральній Америці до її завоювання еспанцями; в деяких країнах Америки та в Іспанії поміщик, куркуль.

квестія – питання, проблема.

квієтизм – у католицизмі проповідь містико-споглядального ставлення до дійсності, цілковите покладання на волю Божу, байдужість до добра і зла. *Перен.* пасивність, непротивлення.

Кета – Квета, найбільше місто і столиця провінції Белуджистан у Пакистані.

киринник – безладна, нехлюйна людина, нехлюй; халтурник, бракороб.

клоун – клоун.

кляка – клака, група найманих глядачів для створення штучного успіху або провалу акторів, вистави тощо.

кляпа (*з нім.*) – клапан; накривка.

кляпнути (*з польськ.*) – померти.

клячати (*діял.*) – стояти на колінах.

кнут (*рос.*) – батіг.

кождонь – це прізвище силезького громадсько-політичного діяча Йозефа Кождоня, який, домагаючись незалежності для свого невеликого силезького народу, мусив заgravати з трьома претендентами на право асимілювати силезців – поляками, чехами і німцями. Відповідно, всі вони вважали його зрадником на службі у їхніх супротивників.

колтунерія (*польськ.*) – міщанство, обивателі, філістери.

кольонська вода – одеколон.

комерс (*нім.*) – гулянка.

комірне – наймане житло; платня за проживання у квартирі, готелі тощо.

комунал – заяложена, утерта істина, банальність.

Конгресівка (*польськ.* Kongresówka) – Польське королівство (*рос.* Царство польськое), створене на основі російсько-австрійсько-пруського трактату, який увійшов до кінцевих постанов Віденського конгресу 1815 р. Пізніше так називали польські землі, що належали до Росії.

кондотьєр – в Італії XIV – XVI ст. керівник військового загону, здебільшого з іноземних найманців, на службі у міст або правителів.

консеквенція – наслідок, вислід, результат; послідовність.

консумуючий – який уживає, використовує, споживає.

контемпліяція – споглядання.

конципієнт – дрібний чиновник.

креація – тут: творіння, витвір.

Крета – Крит (острів).

кріс – рушниця.

кроати – хорвати.

Кульпарків – поселення (тепер у межах Львова), де ще за Австрії було відкрито притулок для душевнохворих.

курателя – опіка; нагляд, контроль.

курульне крісло – оздоблене слоновою кісткою крісло, на якому сиділи римські імператори, а пізніше вищі урядовці: диктатор, консул, претор, еділь, званий *курулісом*.

куфер – скриня, валіза, кофр.

куча – хлівець, приміщення для свиней.

Л

ламентация – скарга, нарікання.

ландскнехт (*нім.*) – найманий вояк у XV – XVII ст.; *перен.* найманець. продажний вояка.

легіслатура – законодавчі органи влади.

летун – авіатор, льотчик.

летунськібази – авіабази.

лебенсраум (лебенсраум) (*нім.*) – життєвий простір.

лівр – історична грошова одиниця Франції (до 1795 р.). Запроваджена Карлом Великим і спочатку дорівнювала одному фунтові срібла.

ліквор – спинномозкова рідина.

лімбурзький (сир) – лімбургер, м'який сир з пастеризованого коров'ячого молока з різким ароматом та інтенсивним смаком. Походить із Бельгії.

літунство – авіація.

ліценція поетика (*лат.* licentia poetica) – поетична вільність.

локата (капіталу) – вкладення, поміщення.

лук (тріумфальний) – арка.

льотне (*польськ.*) – летюче.

людовці (*польськ.*) – члени, діячі Селянської партії в Польщі.

люпанар – дім розпусти (в стародавньому Римі).

ляїк (*франц.* laïque – мирянин) – дилетант, профан.

лянсувати (*польськ.*) – пропагувати, рекламувати.

ляповці – лаповці, члени фінської націоналістичної організації «Лаппі»

М

мавполюд (*з польськ.*) – мавполюдина.

Малоросійська колегія – колегія Російської імперії, утворена 1722 р. для контролю за діяльністю українського гетьмана і генеральної старшини. Влада Колегії була вища за гетьманську: гетьман мав тільки дорадчий голос.

Мальбрук – персонаж французької народної пісні, прототипом якого був командувач англійських військ герцог Малборо. Пізніше ця пісня була довільно перекладена російською з прозорими натяками на імператора Наполеона та його невдалий похід на Росію. Відтоді слово *Мальбрук* уживається щодо людини, починання якої завершилося невдачею.

мангановий – марганцевий.

мандарин – португальська назва державних урядовців в імперському Китаї, пізніше також у Кореї і В'єтнамі.

- маргінес** – береги (у книжці, рукописі тощо), *перен.* другорядне питання.
- масакра** – масове знищення людей, різанина, побиття.
- махльойка** (*польськ.*) – шахрайство, крутість, махлярство.
- мегаломанія** – манія величі, схибленість, яка виявляється у приписуванні собі великого розуму, великих справ тощо.
- медіатор** – посередник; арбітр.
- ментекаптолог** – пропагандист, вербувальник; *лат.* *mentecaptus* – нетямущий, некмітливий, недогадливий, неосудний.
- м. и.** – між іншим.
- мікадо** – давній титул світського верховного правителя Японії. Термін означав не лише монарха, а і його дім, двір і навіть державу. Тепер не вживається.
- мірнота** (*з польськ.*) – посередність, бездарність, сірятина.
- міродатний** (*з польськ.*) – авторитетний, компетентний, обізнаний; вірогідний надійний.
- містр** – майстер; учитель, метр.
- молодотурки** – турецька політична партія «Єднання і прогрес», заснована Мідхадом-пашею у 1889 р. Мала за мету повалення султанату та створення незалежної національної турецької держави. У ширшому сенсі молодотурками називають усіх учасників революційного руху в Туреччині на початку ХХст.
- молоєц** (*польськ. українізм*) – молодий козак; молодець, завзятець.
- Молох** – у Ханаані, Палестині, Фінікії, Карфагені божество природи й сонця, в жертву якому спалювали живцем людей, особливо дітей.
- моцарстовий** (*польськ.*) – великодержавний.
- мольфар** (*гуц.*) – чарівник, ворожій, маг.
- м. р.** – минулого року.

Н

- надвірний** – придворний.
- найпотульніший** (*з польськ.*) – найпокірніший, найпослушніший, найсумирніший, найлагідніший.
- накладаючи** (*з польськ.*) – єднаючись, приєднуючись.
- на позір** – струнко; на вигляд.
- направ'яч** (*польськ.*) – ремонтник, лагодільник; *ірон.* виправляч, горе-реформатор.
- напрасний** (*діял.*) – несподіваний, раптовий.
- нап'ятнувати** (*з польськ.*) – загаврувати; гостро засудити.
- народовство** (*з польськ.*) – націоналізм.
- на Україні** – в Україні – у творах Т. Шевченка є обидва ці варіанти.
- настінний часопис** – стінна газета, стіннівка, найпоширеніший вид преси в радянські часи.
- нах Остен** (*нім.*) – на схід.
- наці** – скорочення від *націонал-соціалісти*, члени гітлерівської Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини.
- начасний** – на часі, актуальний.
- нашкіцований** – накинений, начеркнутий.
- невчас** (*польськ.*) – втрата, прикрість, шкода; несвоєчасно, надто пізно.
- негус** – титул ефіопського імператора.
- недоуменіє** (*рос.*) – нерозуміння, подив.
- не кляпує** (*польськ.*) – щось не в порядку, щось не до ладу, щось не так.
- несообразованніє** (*рос.*) – неосвічені.

непочитальний (польськ.) – неосудний, несамовитий.
неfortunний – невдатний.
ничтоже сумняшесья (старосл.) – ніскільки не сумніваючись.
Ніпон – поширена в Європі японська назва Японії.
ність (від старосл. нїсть) – нема.
нічвида – сновиди, лунатик.
номадський – кочовий.

О

оболоки (давньоукр.) – хмари.
обременені (із старосл.) – обтяжені (сім'єю, обов'язками тощо).
обсервувати – спостерігати, оглядати.
овшем (польськ.) – аякже, звичайно, розуміється.
оглада (польськ.) – вміння поводитись у товаристві, хороші манери, добра вихованість.
одесную – по праву руку, справа.
«О єдності косьцьола Божого» (польськ.) – «Про єдність Божої Церкви».
опінія – думка; репутація; оцінка.
опричнина – опричницький терор, запроваджений Іваном Грозним для розгрому боярсько-князівської опозиції та зміцнення Московської централізованої держави.
опрошенець (зрос.) – людина, яка опрощається або опростилася; послідовник учення, яке проповідує опрощення (напр., толстовець).
орденсріттер (нім.) – член рицарського ордену.
орієнт-експрес – східний експрес, пасажирський потяг класу «люкс», що від 1883 р. курсував між Парижем і Стамбулом.
остентаційний – демонстративний, навмисний.
офензива – наступ.
офензивний – наступальний.
оферма (польськ.) – вайло, нездарисько, мамула, телепень.
оферта – пропозиція.
охоронний (колір) – захисний.
очковтирательство (рос.) – оковамилювання.
очкур – пояс або шнур, яким стягують штани або шаровари для підтримання їх.
ошую – по ліву руку, зліва.

П

пакс (лат.) – мир; спокій.
пактувати – провадити перемовини, домовлятися.
палкар – той, хто намагається розв'язувати проблеми палкою.
пангерманізм – культурний і політичний рух за політичну єдність німецької нації на основі мовної, етнічної та культурної ідентичності. Виник на початку XIX століття.
паношитися – верховодити, панувати; лютувати.
параван – ширма; прикриття.
пардес (івр.) – фруктовий сад.
партайман (нім.) – партієць.
патрія (лат.) – вітчизна, батьківщина.
патос – пафос.
Пацифік – Тихий океан.

«Пашківська республіка» – озброєні селяни Пашківської волости біля Проскурова на Поділлі у 1919 – 1920 рр. з метою грабунку напали на потяги з державним скарбом і тим наносили шкоду УНР. Ввійшла в історію як вияв анархізму в Україні.

педантерія – педантизм, педантство.

пезета – песета, грошова одиниця Іспанії.

пейзан (франц.) – селянин.

пенетрація – проникнення; дослідження, вивчення, обстеження.

первень – елемент.

передмурівок – передмур'я.

переісточування – перетворення, трансформація

перелічувати (з польськ.) – перевершити один одного, переплюнути.

переочити (з польськ.) – не побачити, не зауважити, пропустити.

пересада (з польськ.) – перебільшення.

підсоння – теплий, помірний клімат, *розм.* те саме, що клімат.

пікельгавба (нім. Pickelhaube) – гостроверха каска німецьких піхотинців.

пілсудчик – у 1926 – 1935 рр. той, хто поділяв погляди диктатора Польщі Юзефа Пілсудського, запроваджував його політику.

Пітія – Піфія, вішунка і жриця у храмі Аполлона в Дельфах. *Перен.* людина, яка з таємничим виглядом робить нечіткі й двозначні висновки.

плаз – гад.

плетениця тернова – терновий вінок.

повило (діял.) – повидло.

поводзенє (польськ.) – успіх, талан.

подивляти – дивуватися.

позискання (з польськ.) – завоювання, придбання, здобуття прихильності.

поіритований (польськ.) – розсерджений, розізлений, роздратований.

Полудне – Південь.

полудневий – південний.

помітувати (діял.) – принижувати, зневажати когось.

Понтіфекс Максимус (лат.) – Великий понтифік, верховний жрець, глава понтифіків; найвища і пожиттєва жрецька посада в Давньому Римі.

попис (польськ.) – показ, демонстрація.

Понтус – історична грецька назва регіону на південному узбережжі Чорного моря і самого Чорного моря.

попутники (від рос. попутчики) – так на большевицькому жаргоні називали тих, хто приєднався до большевизму, «але по-справжньому не проникся його ідейними настановами». Те ж щодо письменників непролетарського походження, які в 20 – 30-х роках ХХ ст. в основному підтримували політику Советської держави.

поронений (з польськ.) – недоношений.

посибілізм – див.: посибілісти.

посибілісти – назва однієї з соціалістичних партій у Франції. Заснована 1882 р. Принципом її тактики була «la politique des possibilités» – «політика можливого». Звідси її назва. На початку ХХ ст. французькі посибілісти ввійшли до складу соціалістичної партії. У тексті Д. Донцова слова «посибіліст», «посибілізм» уживаються у ширшому сенсі – стосовно до політиків будь-якої орієнтації, що йдуть за подіями, а не намагаються на них упливати.

посол (з польськ.) – депутат парламенту (сойму).

посполю – разом, спільно.

постерунок (з польськ.) – поліційна дільниця.

постишевщина – антиукраїнський терор 1933 – 1934 рр. супроти українського селянства (штучний голодомор), інтелігенції та партпрацівників, одним із головних керівників якого був присланий із Москви секретар ЦК КП(б)У П.П.Постишев.

пост фактум (лат. postfactum) – після того, як щось уже сталося, відбулося.

посунення (з польськ.) – крок, захід, починання.

потульність (з польськ.) – покірність, смиренність.

правильник – кодекс правил, норм, які регламентують поведінку духовних осіб і мирян, військовиків, членів політичних та громадських організацій тощо; статут.

право Лінча – суд Лінча, самосуд, розправа (здебільшого з неграми) без слідства й суду, яка в минулому практикувалася у США.

ППС – Польська партія соціалістична.

пресія – тиск, натиск, примус.

претекст – привід.

преторіянці – у стародавньому Римі воєки особистої охорони полководця, а від I ст. до н. е. – привілейованої імператорської гвардії. *Перен.* наймані війська, які є опорою для насильницької влади.

прикришка – прикриття.

примат – перевага, переважне значення; першість щодо чогось.

приречення – обіцянка, присяга.

приряд – знаряддя.

приснути – тут: розсипатися.

пристав (рос.) – у добільшовицькій Росії: начальник місцевої поліції; становий пристав – начальник поліційної дільниці в сільській місцевості; судовий пристав – чиновник судового відомства, який виконував рішення суду.

притока (діял.) – привід, нагода.

прича (діял.) – нари, настил із дощок для спання.

причинок – додаток, доповнення.

прозеліт – той, що перейшов у нове віровизнання; *перен.* новий прихильник якогось учення, теорії, політичної лінії тощо.

прозорчистий – прозірчастий, прозорий.

проречистий – красномовний.

проскрибувати – виганяти, засуджувати, позбавляти майна, забирати маєток у державне володіннятощо.

протектор – покровитель, захисник.

протинка – протинок, кома.

пуалю (франц.) – волосатий; солдат-фронтвик (у роки I-ої світової війни).

п'ятнувати (з польськ.) – засуджувати, таврувати.

Р

рабіят (з нім.) – лютий, шалений, відчайдушний.

райзендер (нім.) – мандрівник, подорожній.

райх (нім.) – держава, імперія.

райхсвер (нім.) – збройні сили Німеччини 1919 – 1935 рр.

райхсрат – державна рада.

ракло – злодій, бандит.

рас – від XVI ст. високий військово-феодалний титул в Ефіопії. Надавався імператором правителям найбільших провінцій країни, верховним воєначальникам і особливо шанованим керівникам Коптської Церкви. Приблизно дорівнював західноєвропейському титулові «герцог».

рата (польськ.) – плата частинами; розстрочка.

равм / раум (нім.) – простір; місце.

рахманно – сумирно, тихо, спокійно.

рахмістр (польськ.) – обліковець, касир, скарбник.

рая (тур.) – райя, в Османській імперії – немусульманське населення, незалежно від соціального становища.

реасекюрація – перестраховання.

ревелиція – відкриття, одкровення, сенсація.

ревідикація – повернення майна первісному власникові; позов про повернення майна.

ревія – показ, огляд, парад, ревью.

револьта – бунт, заколот

резерва – тут: стриманість.

резигнація – відмова, зречення.

рекина – акула.

рекомпенсата – компенсація, відшкодування.

ректифікація – юстирування, точне підганяння, регулювання, вивірення чогось.

ремі – раммі, різновид гри в карти.

риваль – суперник.

ритор – промовець, який говорить гарно, з використанням методики красномовства.

розгрішення (церк.) – відпущення гріхів.

розмир – розривмирних відносин, порушення миру; замирення.

розправа (польськ.) – трактат, наукова праця.

роксолани – група чи об'єднання кочових іраномовних племен, які мешкали у Північному Причорномор'ї у II ст. до н. е.

ропа (земна) – тут: нафта.

рудера – старий, запущений, напіврозвалений будинок.

рутенці – рутени (лат. Rutheni, Ruteni) – латинізована форма етноніма русини, яке від XI ст. вживалося в Європі для ідентифікації давніх русинів-українців, а пізніше також і білорусів на відміну від московитів. Від XVIII ст. етнонім «рутени» стосувався українців Австрійської (від 1868 р. – Австро-Угорської) імперії. У др. полов. XIX ст. виникло слово «рутенці» на означення русинів консервативно-угодової орієнтації, надто лояльних до австро-угорської влади і своєю поведінкою подібних до вірноповіданих «малоросів» на підросійській Україні.

рушада (польськ.) – рокіровка.

С

садукеї – представники консервативної релігійно-політичної течії у стародавній Юдеї. Обіймали священницькі, військові та адміністративні посади, визнавали лише писаний закон Мойсея.

салонка (польськ.) – салон-вагон.

салонфегіг (нім.) – пристойний; світський.

сальва – салют.

самоотвержений (рос.) – самовідданий.

санджак (*тур.*) – адміністративно-територіяльна одиниця в Туреччині ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. Ділився на кілька повітів (*каза*); кілька санждаків утворювали провінцію (*вілайет*).

саф'ян – сатин.

Севлюш – мадярська назва м. Виноградів на Закарпатті.

секундувати – допомагати комусь, підтримувати когось; бути секундантом.

семісеміти – напівсеміти.

сенпольський – від назви *Сен-Поль-де-Ванс* (*Saint-Paul-de-Vence*) – муніципалітет у Франції, у регіоні Прованс-Альпи-Лазурний берег, департамент Приморські Альпи.

серенісимум (*нім. Serenissimus*) – Ваша світлість, титул для правлячого князя; *жарт.* титул князя маленької німецької державки.

сибарит – зніжена, розбещена розкошами і неробством людина, дармоїд.

сигнатар – підписант, особа, підпис якої стоїть під договором, угодою тощо.

скаптовано (*польськ.*) – заманено, схилено на чийсь бік.

скомасований (*польськ.*) – з ліквідованою посмужністю (землі).

скравок (*польськ.*) – клаптик.

скрупули (*польськ.*) – докори сумління.

сменовіхівці (*рос. сменовеховцы*) – прибічники ідейно-політичного руху, що виник у 20-і роки ХХ ст. в середовищі російської еміграції. Назва походить від збірника статей «Смена вех» (Прага, 1921), автори якого виступали за примирення і співпрацю з Радянською Росією, оскільки та начебто переродилася і діє в національних інтересах Росії.

собача ніжка – велика цигарка-самокрутка.

Совет Народних Комісарів (*з рос.*) – так у 1917 – 1946 рр. називався уряд в СРСР і в його «союзних» республіках.

сповидність – оманливість.

спрецизувати – уточнити .

спрягання – пов'язування, з'єднування чогось із чимсь.

с.р. – сього року.

ставити чоло (*з польськ.*) – чинити опір.

стенотипістка – працівниця, яка записувала усне мовлення на стенографічній машинці.

страган (*з польськ.*) – рундук, лоток.

стручено (*діял.*) – скинуто.

су – французька монета.

сугестія – навіювання, кимось навіяна думка; сила впливу.

суперлятивний – від *суперлятив* – найвищий ступінь.

супліка – письмове прохання або скарга.

супонувати – вважати; передбачати.

сутерина – (житловий) підвал, підвальне приміщення.

схалавкати (*діял.*) – швидко, жадібно з'їсти.

Т

таксувати – оцінювати, критично розглядати когось.

тамтам (*франц. із малайськ.*) – ударний музичний інструмент, різновид гонга.

тартюфи – святенники, лицеміри; від імени Тартюфа – головного персонажа одноіменної комедії Ж.-Б. Мольєра.

тевтонський фурур (*лат. Furor Teutonicus*) – тевтонська лють. Фраза пов'язана з вторгненням німецьких племен кимврів і тевтонів на північ Апенінського півострова близько 104 р. до н. е

теплушка (рос.) – критий товарний вагон, обладнаний для перевезення людей і тварин.
термідор – одинадцятий місяць (19/20 липня – 17/18 серпня) республіканського календаря, встановленого Конвентом у Франції. Термідором називають і переворот 9 термідора II року (27 липня 1794 р.), внаслідок якого було ліквідовано яacobінську диктатуру. *Перен.* «термідор» – знищення революції руками самих революціонерів, а не її супротивників.

трабант – супутник, компаньйон.

травляр – траулер.

трамтадратство, трамтадрація – від слова *трамтадрат / тромтадрат* (польськ. *tramtadrat / tromtadrat*) – людина, яка крикливо, з розрахунком на зовнішній ефект виражає свої погляди або проголошує високі фрази, позбавлені змісту.

трафно – влучно, вдало.

Триполіс – Триполі, столиця Лівії.

тум – у другій половині XVII – першій половині XVIII ст. людина, народжена від змішаного шлюбу між чоловіком-мусульманином, переважно турком чи кримським татариним, та полоненою жінкою-християнкою, переважно русинкою (українкою). Більшість тумів трималися мусульманської віри і звичаїв. Козаки ставилися до тумів негативно.

туман (польськ.) – йолоп, бовдур, тупак.

Турк. – Сіб. – Турксиб, Туркестансько-Сибірська магістраль, залізниця, яка з'єднала Середню Азію з Сибіром. Побудована у 1926 – 1931 рр.

туш – душ.

У

угрюм-бурчєсєвський – від прізвища адміністратора-самодура Угрюм-Бурчєсєва, одного з голів міста Глупова в романі М. Салтикова-Щедріна «Історія одного міста».

у дідька за оборою – далеко.

узнання (з польськ.) – визнання, схвалення, пошана.

уймати (з польськ.) – брати, схоплювати: хапати, ловити.

улеглість (з польськ.) – поступливість, згідливість.

Утага (англ. Utah) – стеїт (за російською традицією – штат) Юта в США.

УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання, найбільша українська політична партія у міжвоєнній Польщі. Стояла на засадах української соборності й державности, демократії й антикомунізму, дотримання Польською державою конституційних та міждержавних зобов'язань щодо українців.

унесення (польськ.) – піднесення, натхнення, захопленість.

уняти (з польськ.) – схопити, зрозуміти; трактувати.

урка (рос.) – злодій, бандит.

Ф

фактотум (лат.) – довірена особа, яка беззаперечно виконує чийсь усі доручення.

фанфаронада – безсоромне вихваляння, самохвальство.

фарисеї – релігійно-національна, а пізніше суспільно-політична течія у стародавній Юдеї. Визнавали не тільки писаний закон Мойсея, але й «Закон усний» із його незліченними приписами. У Новому заповіті фарисеї трактуються як лицеміри.

фата (лат. *fata*) – множина від іменника *fatum*, одним із значень якого було «слово (провіщення, проречення) богів, щовизначає долю людини».

феллах, феллаг (араб.) – феллах, осілий селянин-землероб в арабських країнах.

- феній** – член таємного товариства, яке боролось за звільнення Ірландії від англійського панування.
- фестин** – народне гуляння, публічне свято.
- філ** (грецьк. φίλος – друг, приятель) – у складних словах означає «любитель», «прихильник». Тут цей складник ужитий як окреме слово.
- філістер** – самовдоволена, обмежена людина з міщанським світоглядом і святенницькою поведінкою; міщанин, обиватель.
- філосеміт** – жидолоб.
- фінансьєра** – фінансисти, фінансова верхівка.
- фінезія** – тонкощі, витонченість; вишуканість.
- фірер** (нім. Führer) – фюрер, вождь, провідник. У німецькій літературній мові літера **ü** передає огублений звук [i] (i-Umlaut). Тому в дорадянській Галичині ця літера в українських текстах транскрибувалася через **і** (*Білер, Мінхен, Ціріх*). За російською ж традицією її транскрибують літерою **ю** (*Бюлер, Мюнхен, Цюрих*).
- флегма** – флегматизм, незворушність, яка межує з байдужістю, холоднокрівність.
- ФНС** – Фронт національної єдності, легальна профашистська організація, що поставила 1933 р. на українських землях під Польщею. Лідери Д. Паліїв і М. Шленкевич.
- фо па** (*франц.* fauxpas) – хибний крок, промах, помилка.
- фолі-берже** (*франц.*) – канкан, від назви знаменитого паризького бару і кабаре «Фолі – Бержер».
- фраєр** (*жарг.*) – чоловік, який не належить до злочинного світу, чужий для нього; наївна, недосвідчена людина; потенційна жертва злочину.
- фригійська шапочка** – Французька республіка алегорично зображалася у вигляді жінки (Маріанни) у фригійському ковпаку (символ свободи).
- фризієр** – перукар.

Х

- харамаркати** – невиразно, неясно говорити; бурмотати.
- Хієноп'яст** (*польськ.*) – розмовна назва парламентської коаліції у Соймі II Речі Посполитої у 20-і роки ХХ ст. До складу коаліції ввійшли Християнський союз національної єдності, іронічно званий Хієною, та Польська народна партія «П'яст».
- хінський** – китайський; у більшості європейських мов назва Китаю має корінь *chin-*.
- хлопець** (*шах.*) – тут: пішак (у шахах).
- хрия** (*давньогрецьк.* χρεία) – термін з риторики – вміння правильно викладати думки.
- хрунь** – свиня; *перен.* непорядна, підла людина; продажний виборець; зрадник, запроданець.

Ц

- цапки** – сторч; дибки
- Цирцея** – латинізоване ім'я міфічної чаклунки Кірки (грецьк. *Κίρκη* – лат. Circe).
- цілювати** (*діял.*) – цілувати.

Ч

- чередник** – пастух, який пасе череду.
- чехарда** (*рос.*) – довга лоза (гра); *перен.* часті переміщення або зміни, які спричиняють плутанину, безлад.
- чолова** (атака) – лобова.

чорна сотня – поточна назва вкрай реакційних організацій («Русское собрание», «Союз русского народа», «Союз Михаила Архангела», «Русская монархическая партия», «Союз русских людей», «Союз борьбы с крамолой», «Совет объединенного дворянства», ін.), що діяли в Росії після революції 1905 – 1907 рр. Історично назва пов'язувалася з «чорними (низовими) сотнями» нижегородського ополчення під командою Кузьми Мініна у Смутний час Московії. Чорносотенці виступали за «православне, саможержавие, народность» проти українського, єврейського та ін. національних рухів.

чорно-жовта монархія – Австрійська монархія, прапор якої був чорної і жовтої барви.

Ш

шабесгой (*євр.*) – неєврей, найнятий юдеями для роботи в шаббат (суботу), коли ортодоксальні євреї за релігійними законами не можуть виконувати певні види роботи; прислужник.

швіцєрдїч (*з нім.* Schwizerdütsch) – Schweizerdeutsch, швейцарський варіант німецької мови.

шкот – шотландець.

шилдь – вівіска

шмата – ганчірка; *перен.* непорядна людина (переважно стосовно жінок).

шмок (*нім.*) – безпринципний журналіст чи письменник, писака.

штамгаст (*нім.*) – постійний клієнт, завсідник.

штїнкбомба (*з нім.*) – пристрій для створення нестерпного запаху.

шуан – представник руху шуанів (*франц.* chouans), які, будучи роялістами і католиками, боролися проти Великої французької революції у 1792 – 1803 рр. Діяли на північному заході Франції, використовували тактику несподіваних наскоків. Назва руху – від імені провідника.

Щ

щоденник – щоденна газета.

Ю

юбель – веселощі; торжество.

юнкер – великий землевласник-шляхтич (у Пруссії, а пізніше в цілій Німеччині).

юрний (*польськ.*) – палкий, гарячий, темпераментний; хтивий.

Я

язик (*старосл.*) – народ; у старослов'янській мові слово «языкъ» означало і мову, і народ.

яфетична теорія – нове (марксистське) вчення про мову, яке створив в СРСР акад. Н.Я. Марр. Він доводив, що мова має класовий характер, що вона належить до соціальної надбудови і відбиває певну соціально-економічну формацію, що всі слова всіх мов розвинулися з чотирьох елементів (*сал, бер, йон, рош*), заперечував порівняльно-історичне мовознавство як буржуазну, расистську лженауку тощо. **ячейка** (*рос.*) – осередок.

Редакційні пояснення слів і виразів, переклад иномовних фрагментів тексту у виносках і словничку – Я. Радевич-Винницький.

КОМЕНТАРІ

До 6-го тому «Вибраних творів» увійшли статті на політичну тематику за період від 1933-го до 1939-го року. Цей масив публікацій передає найінтенсивнішу політичну аналітику Д.Донцова, яку він провадив у піковий період своєї творчості, коли очолював як редактор журнал «Вісник». За цей час Д.Донцов дуже мало друкувався в інших часописах, будучи поглинутим проєктами «Вісника» й того культурного та інтелектуального середовища націоналістів («вісниківців»), яке він тоді активно формував і спрямовував. Він вів регулярні полеміки та огляди на сторінках «Вісника», надаючи журналові особливо гострої, наступальної ідейності та принциповості; систематично видавав власні ідеологічні книжки (за цей період з'явилися: «Данієл О'Конел» (1935), «Два патріотизми» (1935), «Вогнистий хрест»: Полковник Ля Рок» (1935), «Дурман соціалізму» (1936), «Наша доба і література» (1936), «Кардинал Мерсьє: Слуга Бога і нації» (1935), «Патріотизм» (1936), «Таємниця організації» (1936), «Завдання нового покоління» (1937), «Партія чи орден? Об'єднання чи роз'єднання?» (1938), «Де шукати наших історичних традицій?» (1938), «Маса і провід» (1939); Д.Донцов редагував і писав передмови до книжок із серії «Книгозбірня Вісника» інших авторів (у серії вийшли книжки М.Антоновича «Йозеф Геррес: відступи німецької єдності» (1934) і «Маршал Блюхер» (1936), М.Островерхи «Мусоліні: людина і чин» (1934) та «Кавур: Від П'ємонт до Італії» (1939), Н.Мак'явеллі «Володар» (1934) у перекладі того ж М.Островерхи, книжки Р.Єндика «Адольф Гітлер» (1934), Л.Мосендза «Штайн: ідея і характер» (1935), Р.Керча (В.Стахова) «Франко – вождь еспанців» (1937), Б.Горовича (за нашою версією – це псевдонім есеїстки і мистецького критика Дарії Віконської (Іванни-Кароліни Федорович-Малицької), або Жигмонта Процишина, які друкувалися зі статтями про бельгійський націоналізм у «Віснику»), Ю.Гютюнника «Революційна стихія» (1937), М.Андрусяка «Мазепа і Правобережжя» (1938), Ю.Русова «Салазар – реформатор Португалії» (1938), Г.Лебона «Завдання проводу» (1939).

Очевидним є, що Д.Донцов у цей період був цілковито перейнятий програмою формування нової національної еліти волюнтаристського типу, власним ідеологічним візіонерством, боротьбою із різноманітними течіями опортунізму, псевдопатріотизму та пацифізму, які, на його думку, ґрунтовно заважали нації розпочати повновартісну визвольну політику. Відтак десь правдоподібними є ті критичні характеристики, які давали тоді Д.Донцову його противники (скажімо, Михайло Рудницький): він, як глухар у лісі, зачарований власним туркотанням-співом, нікого й нічого не чув. Націоналістичний ідеолог явно вірив у провіденційну роль своїх ідей, писань, видавничих проєктів.

У цьому контексті, гадаємо, цілком виправданою є наша думка подати в одному тому політичну публіцистику Д.Донцова за 1933-1939-і рр. лише із журналу «Вісник». Як видно із змісту статей, вони охоплюють дуже широку тематику і проблематику – від питань соціології до геополітики – і в такий спосіб стають унікальним джерелом історичної інформації для сучасників, зразком мислення й оцінювання подій провідного націоналістичного ідеолога доби.

Усі статті подаються, як і в усіх попередніх томах, без купюр, лише із правлінням мови письма автора, частково згідно із нормами сучасного українського правопису,

частково із збереженням органічних, історичних традицій української орфографії, оскільки сучасний український правопис не є досконалим і таким, що правдиво відображає українську орфоепію, культурні традиції, особливості міжмовних запозичень.

Зміни на світовій шахівниці (Під Новий рік)

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1933. – Кн. 1.

Підпис автора: О. В.

Крах п'ятилітки

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1933. – Кн. 2.

Підпис автора: О. В.

Пасмиста гієна (*Hyaena striata*)

(розділ з нового підручника зоології)

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1933. – Кн. 6.

Конгрес мертвих душ і революція справа

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1933. – Кн. 10.

Підпис автора: Д. Д.

Кепський жарт сну про індустріалізацію

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1933. – Кн. 11.

Підпис автора: Д. Д.

Початок кінця

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1933. – Кн. 11.

По трупах ілюзій

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1933. – Кн. 11.

Український вакуум і рідна колтунерія

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1934. – Кн. 1.

Буря над Заходом

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1934. – Кн. 3.

До консолідації

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1934. – Кн. 4.

Мобілізація переможців

(Двадцять роковини світової війни)

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1934. – Кн. 9.

Крапка над «і»

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1934. – Кн. 10.

Велика брехня нашого часу

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1934. – Кн. 12.

Підпис автора: О. В.

Cuius regio (Новорічні думки)

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 1.

Бунт молоді: ферменти в ССРСР

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 2.

Підпис автора: О. В.

Побожні бажання і дійсність

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 3.

Четверта Росія

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 4.

Підпис автора: О. В.

God save the king!

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 5.

Підпис автора: О. В.

Дідичні господарства в Німеччині

(за А.Паулем)

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 5.

Підпис автора: Л. М.

Дев'ять років

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 6.

Підпис автора: О. В.

Комінтерн на нових рейках

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 9.

Підпис автора: Devius.

Бунт зелених сорочок

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 10.

Підпис автора: О. В.

Адис-Абеба і Київ

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1935. – Кн. 11.

Підпис автора: О. В.

На манівцях

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 2.

Підпис автора: О. Р.

«Loca deserta»

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 3.

Підпис автора: О. В.

Комінтерн у Союзі Народів

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 7/8.

Підпис автора: Р. О.

Франція на переломі: «свобода, рівність і братерство» під мікроскопом

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 9.

Підпис автора: Devius.

Великий бенкет

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 10.

Ярема і Яреми

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 10.

Підпис автора: Станарель.

«Маргінесовий край»

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 11.
Підпис автора: Станарель.

Перспективи

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 12.

Теплий кожух

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1936. – Кн. 12.
Підпис автора: Станарель.

Клопоти Ізраїля

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1937. – Кн. 2.
Підпис автора: Р. О.

Перед новою оргією

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1937. – Кн. 2.
Підпис автора: Д. Варнак.

Від «держави» до «народу»

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1937. – Кн. 3.
Підпис автора: Devius.

СССР

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1937. – Кн. 4.
Підпис автора: Л. М.

Йосиф Вісаріонович Калігула

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1937. – Кн. 5.
Підпис автора: Д. Д.

Де логіка?

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1937. – Кн. 7/8.
Підпис автора: Devius.

Нова книжка Андре Жида про СССР

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1937. – Кн. 11.
Підпис автора: Р. О.

«Любимий» Сталін

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 1.
Підпис автора: О. В.

Наше море

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 1.

Просто з мосту

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 2.
Підпис автора: Ілько Бут.

Геніяльний підбрехач

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 3.
Підпис автора: Ілько Бут.

«Аншлюс» і мафія

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 3.

Підпис автора: Devius.

Відень і Київ

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 4.

Між молотом і ковадлом

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 5.

Зрада амфікціонів

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 7/8.

Підпис автора: Д. Д.

Конфлікт на Далекім Сході і український Кобленц

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 9.

Ненько-шароварницька «геополітика»

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 12.

Підпис автора: Є. Л. Д. – це колективний криптонім Ростислава Єндика, Олександра Лагутенка і Дмитра Донцова.

Рецензія на книгу Юрія Липи «Призначення України» була написана в ході тривалого конфлікту і спорадичної полеміки між Ю.Липою і Д.Донцовим, які зринули ще в середині 1930-х рр. Відтак рецензія має упереджений характер. Цей конфлікт був, очевидно, зумовлений не так ідейними розходженнями, як особистим зіткненням двох амбітних натур, хоча ліберальні науковці й пробували спекулювати на цьому і робити висновки про «кардинальне розходження між вісниківцями». Насправді усі взаємні критичні випадки мали характер вибіркової, «тактичної» полеміки, а не стратегічного розходження в принципових питаннях націоналістичного світогляду. Докладніше про це див. у студіях: Сварник Г. Юрій Липа і Дмитро Донцов крізь призму особистих і творчих взаємен // Юрій Липа; голос доби і пркклад чину: Збірник наукових праць – Львів, 2001. – С. 213-228 і Баган О. Юрій Липа і Дмитро Донцов; змагання ідей чи особистостей? // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка; Філологічні науки. Вип. 21.- Кам'янець-Подільський, 2010. – С.6-9.

Шляхом велетнів

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 10.

Перед розвалом імперії

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 11.

Підпис автора: О. В.

Віденський арбітраж

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1938. – Кн. 12.

Підпис автора: О. В.

Перед ударом на Україні

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 1.

Підпис автора: Р. О.

Про речі малі і великі

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 1.

Підпис автора: Педант.

Закарпаття й еволюція москвофільства

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 1.
Підпис автора: І. Бут.

Облудники гуманітаризму

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 2.
Підпис автора: Р. О.

В обіймах Ізраїля

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 3.
Підпис автора: І. Бут.

Поступовий параліч «еліти»

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 3.
Підпис автора: О. В.

Карність чи стадність?

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 3.
Підпис автора: Сганарель.

Трагедія Срібної Землі

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 4.
Підпис автора: О. В.

Березень 1939

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 4.
Підпис автора: Д. Д.

Загадка III-ої імперії

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 5.
Підпис автора: Д. Д.

Єрихонський комплекс

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 5.
Підпис автора: О. В.

Про короля Квєка, кур'єрок і про нас

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 6.
Підпис автора: Ілько Бут.

Пушкінська дилема

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 6.
Підпис автора: Д. Д.

Слідами С.Грабського

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 9.
Підпис автора: Р. О.

На маргінесі нового пакту

Текст подано за першодруком: Вістник. – 1939. – Кн. 9.
Підпис автора: Devius.

Олег Баган

ЗМІСТ

<i>О. Баган. На перехресті боротьби ідеологій: українська й європейська політика в націософських оцінках Дмитра Донцова</i>	5
Зміни на світовій шахівниці (Під Новий рік)	14
Крах п'ятилітки	20
Пасмиста гієна (<i>Hyaena striata</i>) (розділ з нового підручника зоології)	24
Конгрес мертвих душ і революція справа	32
Кепський жарт сну про індустріялізацію	38
Початок кінця	41
По трупах ілюзій	44
Український вакуум і рідна колтунерія	48
Буря над Заходом	55
До консолідації	58
Мобілізація переможців (20-ті роковини світової війни)	62
Крапка над «і»	68
Велика брехня нашого часу	77
<i>Cuius regio</i> (Новорічні думки)	80
Бунт молоді (Ферменти в ССРСР)	87
Побожні бажання і дійсність	91
Четверга Росія	96
God save the king!	100
Діличні господарства в Німеччині (за А. Паулем)	103
Дев'ять років	107
Комінтерн на нових рейках	111
Бунт зелених сорочок	116
Адис-Абеба і Київ	119
На манівцях	125
« <i>Losa deserta</i> »	129
Комінтерн у Союзі Народів	133
Франція на переломі («Свобода, рівність і братерство» під мікроскопом)	137
Великий бенкет	146
Ярема і Яреми	154
«Маргінесовий край»	159
Перспективи	162
Теплий кожух	175
Клопоти Ізраїля	180
Перед новою оргією	184
Від «держави» до «народу»	184
СРСР	191
Йосиф Вісаріонович Калігула	197
Де логіка?	201
Нова книжка Андре Жида про СРСР	204

«Любимий» Сталін	207
Наше море.....	210
Просто з мосту	213
Геніяльний підбрехач.....	216
«Аншлюс» і мафія.....	219
Відень і Київ	224
Між молотом і ковадлом.....	229
Зрада амфіктіонів	241
Конфлікт на Далекім Сході і український Кобленц	248
Ненько-шароварницька «геополітика»	253
Шляхом велетнів	268
Перед розвалом імперії.....	272
Віденський арбітраж.....	276
Перед ударом на Україні	280
Про речі малі і великі	285
Закарпаття і еволюція москвофільства	291
Облудники гуманітаризму.....	294
В обіймах Ізраїля.....	298
Поступовий параліч «еліти»	301
Карність чи стадність?.....	306
Трагедія Срібної Землі.....	308
Березень 1939	309
Загадка III-ої імперії	315
Єрихонський комплекс	328
Про короля Квека, кур'єрок і про нас	336
Пушкінська дилема.....	339
Слідами С. Грабського.....	348
На маргінесі нового пакту	351
<i>Пояснення рідковживаних слів</i>	<i>354</i>
<i>Коментарі.....</i>	<i>373</i>

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Донцов Дмитро

ВИБРАНІ ТВОРИ

У десяти томах

Том 6

Політична аналітика
(1933–1939 рр.)

Відповідальний редактор і упорядник
Олег Баган

Літературний редактор
Ярослав Радевич-Винницький

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 1695 від 18.02.2004 р.

ВФ «Відродження» заснована 21 листопада 1991 р.
Петром та Олександром Бобиками, Василем Іванишиним

Головний редактор *Ярослав Радевич-Винницький*
Директор фірми *Гор Бабик*
Головний бухгалтер *Надія Волянська*
Верстка *Василь Герман*
Коректор *Ірина Михаць*

Видавнича фірма «Відродження»
82100, м. Дрогобич, вул. Т. Шевченка, 2.
Тел.: (03244) 2-17-94, 3-72-93.
79049, м. Львів-49, аб/с 10480.
Тел./факс: (032) 240-59-39.
www.vidrodzhenia.org.ua

Здано до набору 24.05.2014 р. Підписано до друку 10.06.2014 р.
Формат 70x108 1/16. Гарнітура Times. Папір офс. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. 31,2. Обл.-вид. арк. 27,69.
Наклад 1000 прим. Зам. № 1754

Друк ПП «ПОСВІТ»
82100, м. Дрогобич, вул. І. Мазепи, 7.
Тел./факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.
posvit-druk@ukr.net